

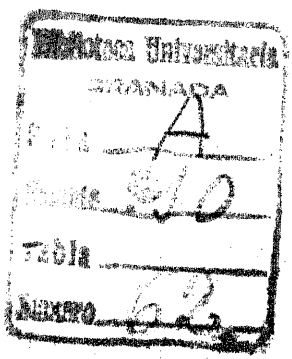
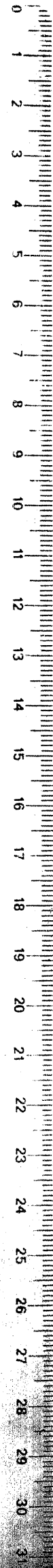
R/8680

Libreria

Del Colegio de la Compañía de Jesús de Granada.

PAVLI IOVII
 NOVOCOMENSIS EPISCOPI
 NVCKERINI, HISTORIARVM SVI
 TEMPORIS TOMVS PRIMVS, XXIIII
 LIBROS COMPLECTENS,
 CVM INDICE PLENISSIMO.

2 400 10 *Stella* Made in Spain

LVTETIAE
 Parisiorum, ex officina typographica Michaelis Vascofani,
 Via Iacobæ ad insigne Fontis.
 M. D. LVIII.
 CVM PRIVILEGIO REGIS.

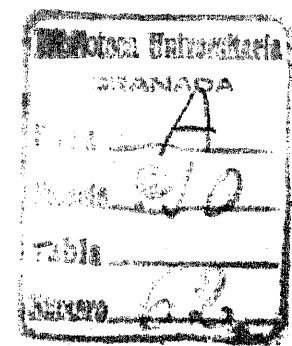

R/8680

Libreria

Del Colegio de la Imp. de San Pedro de Granada.

PAVLI IOVII
 NOVOCOMENSIS EPISCOPI
 NVCKERINI, HISTORIARVM SVI
 TEMPORIS TOMVS PRIMVS, XXIII
 LIBROS COMPLECTENS,
 CVM INDICE PLENISSIMO.

LVTETIAE

Pariforum, ex officina typographica Michaelis Vascofani,
Via Iacobæa ad insigne Fontis.

M. D. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ANDREAS ALCIATVS

PAVLO IOVIO S. D. P.

X literis tuis tertio Calend. Septēbris Romæ datis, tuam erga me beniuolentiam mirifice confirmatam perspexi, quum rationum tuarum & suscepti consilij decretum benigne communicates. Scribis enim te graui iniuria permorum, Vrbe (quod nunquam fieri posse putaram) propediem excessurum, ne diutius acceptæ contumeliæ deformis testis in ea aula specteris, in qua per multos annos (uti mihi uidetur) cum aureæ mediocritatis bonis plane beatus, tum studiorum tuorum autoritate clarus hætenus fuisti. Mirum profecto uideri potest, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendam prætulit. At quem hominem? qui Comi neque natus, neque unquam uisus sit, & qui (sicut à multis audio) ex arcanis cubiculi sordibus in lucem repente sit productus. Quis in hoc Pontificem *ἀμυσίωτος* nō iudicet? Non enim hostis bonarum literarum & plane ferreus esse non potest, qui te grauissimarum rerum scriptorem intempestiue contempserit. Hinc est ut arbitrer (contra ac rebar) eum non putare sua interesse, quid de ipso hinc ad sexcentos annos (ut Ciceronis uerbo utar) historiæ loquantur. Qua in re Carolum Cæsarem Pontifice ab æquitate iudicij sapientiore existimare fas est, qui competitorum tuum cum multa inuidia antistitem renunciatum sacerdotij possessione indignum censeat. Ego uero te hac offensus uncula multo beatiorum factum esse puto, quòd tui ordinis personam, hoc est, non infulsi philosophi, desumpseris, ut te diu seruū honestissimo comæatus nomine, tandem in libertatem uedicares. Quid enim tibi Dij aut fortuna, quæ cuncta iure suo sibi uendicat, melius atque præstantius tribuere potuerunt, quàm ut mentem darent, qua opportune tibi sapere ostenderes? Effregisti nanque ergastulum & fortiter compedes exuisti, ut liber exiliens apud Larium Musæumque tuum, literati otij tranquillitate fruerer. Nunquam profecto uel podagra tentatus senex, tibi rude donandus esse uidebare, nisi te hærentem ambiciosius quàm philosophum deceret, & diu resistentem, eludens fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te indigne deceptum ab inueterati astus sene Principe, qui blandis promissis uota tua honeste concepta inique fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi non sim passus, quum me, uti scis, magnis propositis præmiis Ticino, Ferraria, atq; Bononia, in Urbem accerferet. Tum enim ex lure meo magis cautus fui, quàm tu ex Sapientiæ præceptis prudens philosophus. Cur enim pro inani aut incerta spe purpuræ, hos tantos primi suggestus honores relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendiis. Cur has tantas contemnerem circumfusæ iuuentutis salutationes?

& hanc denique tot consultiſſimis ianuam pulſantibus, exiſtimationem magno lucro, & non obſcura cum laude quaſitam, inepte ſtultęque deſererem? Quandoquidem nemo commode ſe uixiſſe teſterur, quum in aliena terra degens, mortem à ſuis deſertus & miſer expectet, ut eius tota ſuppellex, ab alieno inopinatóque hærede rapiatur. Quod uero hiſtorię tuę uolumen COSMO Principi dicatum, Florętiã deſeras ut chalcographo tradatur, magnopere laudo probóque: Nam incomparabilis oblectationis munus cunctis prope gentibus ſic imparties, ut glorię tuę incunabulis interfuturus uideare, ſi qua tamen euenire poteſt ante fata meritũ ingenui laboris fructum expectanti. In hac cauſa, quę multos utiligatores habitura ſit, uideo te cauſiſſime præmunitum, quando ante omnia longe optimum patronum delegeris. Eſt enim COSMVS inter huius ætatis Principes, ſtabili ingenio ſibi conſtans, ſine ullo fuco uerę laudis appetēs, & glorię maiorum ſuorum grauis æmulator. Propter quas dotes ego iam pridem honorario, ut Iuriſconſulti uocant, inuitatus, ad proficiendum Piſano in gymnaſio ad eum iturus eram, niſi inclementis cęli oram timidius fortaſſe quàm oporteret, reformidaſſem. Quod uero ad elegantiam dignitatęque uoluminis multum pertinet, Hetruſci preli typos Venetis & Germanicis antepono: ſic enim oculos meos delectant, ut minime fatigent. Hac nanque æſtate librum Florentię excuſum, quem de Vita & rebus geſtis inſignium uirorum edidiſti, multa cum uoluptate percucurriſcis quàm auidus ſim librorum heluo, & tum maxime quum nouitas excitat palatum. In hiſ libris quod mei iudicij eſt, ſolidum dicēdi genus, planęque robuſtum, & uere tuum agnoui, & id non ſine erudito lepore, quo te proſus Plutarcho Græco æquauerim. Sed te incurſurum prouideo in quosdam criticos maligne curioſos, qui te caſtraſſe hiſtorias tuas dicant, ut Vitas per ſe graciles, alieno adipe ſuffarcires, quod & mihi accidit: Nam ex libris meis Prætermiſſorum, Diſpunctionumque & Paradoxorum, integras medullas in Parerga me contuliſſe prædicabant. Quibus uno Martialis uerſiculo reſpondebam, nihil ad eos pertinere, De cute quid faciat ille, uel ille ſua. Superbi enim ac impudentis præſcripti res eſt, quum quis ſua re, ut lubet, bono iure uti uetatur: Quod enim flagitium eſſe poteſt, ſi quis ex ſua lacinia ſagum cõficiat? Quantum autem ad Hiſtoriam pertinet, de hiſ te amice admonebo, de quibus coram, te expetente, diſputauimus, quũ forte Mediolani cũ Sfondrato, & Valterio eruditis ſenatoribus apud Bonomeum antiſtitę cœnaſſemus. Tum enim multa me dixiſſe recolo de toto elocutionis genere, quo mediam, uti reor, inter antiquos & ueteres ſcriptores laudem aſſequere: Quando pellectis aliquot hiſtorię tuę libris, reliqua etiam uariatũ ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipue deſiderabam, ut ad illud quod Græci *νεμει* uocant, non abſurde reſponderes. Sicuti in ea oratione animaduertebam, quę à Marconio gregario milite, ad legiones iam plane conſternatas & ad ſeditionem ſpectantes habebatur, quum Solymano Pannoniã finibus excedente, Carolus Cæſar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea ſiquidem

concione

concione omnes artis neruos numeróſque ita expreſſiſti, ut ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad ſigna uocatus: ſed ex ſchola Ciceronis & Hermogenis ad ſuggeſtum raptus eſſe uideatur, quum paſſim exactę eloquentię ſchemata interniteant, quę peroranti turbam parere coegerint. De hoc uero & multis ſimilibus, qui tibi ſapis recte conſules. In uerborum autem delectu noui mores, noua arma, nouaque caſtrenſium præfertim rerum uocabula, te ſatis excuſabunt, ſi cum præſatione, & parce quidem illis utare. Idcirco quosdam infœcundos, & qui uixdum ſubodorati literas cuncta paſſim condemnant, facile contemnes. Hi enim, ut in adagio eſt, *ἀδύνηδες κἄποι* ſteriliores euadunt, quando ſua non proferant, & aliena odioſe iudicent. hos nanque illos eſſe puto, quos tu in Academiam Romanam ultro nomen dantes, urbano ſale Eunuchos appellare ſoles, ſerotinis utique cucurbitis ſimiles, quę nunquam maturęſcente ſemine, ante medium autumnum ſiccata & iactata uento, cum ſonitu inanes decidunt. Illi porro qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non repoſcent à te rationem cur lacteam Liuij ubertatem non ſis aſſecutus: poſtquam & te omnino piſguerit Saluſtij ſobrietatem imitari, & ſaris tibi fuerit pauculos tantum flores ex O. Curtij pratiſ, ſapientius quàm ex Cor. Taciti ſenticetis, arguta manu decerpſiſſe. Quandoquidem C. Cæſar ipſe, ut uideo, à puriſſimo opere ſuo, reiectis ſtyli bracteolis, modum contexendę, aptiſque periodis terminandę orationis, tibi accurato & perſpicaci diſſimulanter oſtenderit. Cæterum nos omnes ſupra totum Hiſtorię munus, quod inæſtimabile cenſeri poteſt, hoc uno tibi, ſi ingrati eſſe nolumus, plurimum debere fatebimur, quòd ad ſingularem legentium utilitatem per totum fere terrarum orbem, Prouinciis, Urbibus, Fluuiis, atque Inſulis, antiqua nomina, aut corrupta æuo, aut penitus extincta, reddideris. Verum de hiſ diſertius atque iucundius agemus, quum te in Muſæo complectar, ad quod iam me inuitas propediem ex Ticino ſecefſurum in Buccinaſcum meum. Inde enim per Alciatem gentiliũ meorum pagum, tribus horis uel ſegni mula uectus ad te peruenire poſſum. Tum una piſcabimur, & Hercle utriusque noſtrum pedibus agro, commodius erit nauiculis, quàm mulabus uehi: Tum molliores iocos ſeremus, licebitque, mihi tot imagines clarorum uirorum colluſtranti, me ipſum aliquanto, quàm ſim facie, formioſiorem intueri. Nam, ut audio, me inter Eraſmum atque Budæum æterni nominis uiros, medium collocaſti: ſic ut uiuus inter bonos mortuos honoris cauſa ſpectet, quod uni M. Varroni in Auguſti Bibliotheca contigit.

Vale. Datum Ticini Nonas Octobris.

M. D. XLVIII.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM est auctoritate Henrici II Galliarum Regis, ne quis alius præter Vasconum, hos uigintiquatuor libros Pauli Iouij Nouocomensis Episcopi Nucerni historiarum sui temporis, ante sexennium imprimat, nèue uendat. Qui fecus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata mulctabitur. Lutetiæ Parisiorum Idibus Aprilis M. D. LIII.

Par le Conseil Longuet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NUCERINI, IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

PRAEFATIO

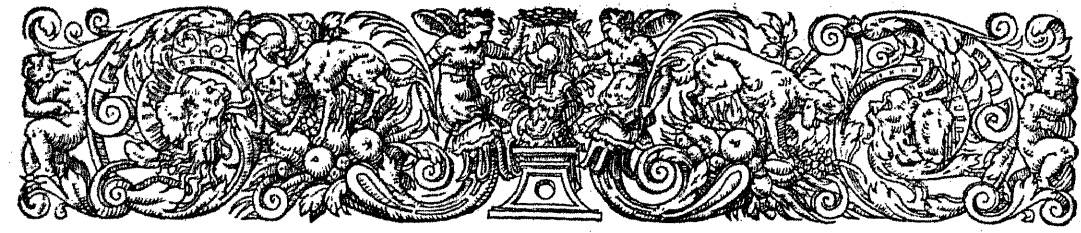
AD COSMVM MEDICEM REIPUBLICAE FLORENTINAE PRINCIPEM.

MAGNOS profecto & longe honestissimos optimorum studiorum fructus, magnanime COSME, illi ante alios in hac uita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maxime opus sanctissimo sine proposito contulerunt, quo & prodesset bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam præclaro *literarum* testimonio posteris commendare niterentur. Quando in hac uita, quam natura incertis breuis æui angustiis humano generi præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus inuicti animi monumentis ad non incertam spem sempiternæ laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendæ historiæ negotium suscepi, quum animus in philosophiæ & medicinæ studiis Romæ docendo agendoque, certiore aliquanto quæstu, quàm gloria uersaretur, ad idque me laudis & famæ cupidum uehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ, quæ ab aduentu Caroli Octauæ Galliarum Regis in Italiam, propter uarietatem & magnitudinem tot præliorum & casuum, uberrimam ingenij materiam præbere uidebatur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate sponte susceptum, multo utiliorē atque iucundiorē posteris futurum, quàm si earum artium præcepta nouis commentariis locupletare contendissem. In hoc itaque nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij neruos contendenti ita boni euētus numē affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod uel grauissimis atque doctissimis uiris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ ueritatis argumento. Quandoquidem plerique eorum, qui hæc bello pacēque gesserunt, adhuc uiuant, ac idcirco graui existimationis meæ cum periculo mentientem refellere possint. Sed ut plane reor, factiosa & tetro liuore contaminata ingenia occurrent, quæ uel recte & fideliter scripta sæuo dente commordeant, ubi aliquid paulo diuersius ab eo quod audierint, aut certe rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox

& plane miserum scriptori uideatur, pro summa utilitatis, & iucundæ oblectationis beneficio, ubi gratiam speret, agrestis inuidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verum hæc civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani & Pollio nis collatione me consolet: qui contra Gothorum rabiem & uerustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriæ artis præsidio, quo iam plane literæ ab interitu uindicantur, hæctenus uixerunt, & uti arbitror, diu etiam uiuent. Tantus enim est honos historiæ, ut uel inepte scripta, non insulsos homines magnopere delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci æmulatione ad Cæsaris atque Salustij & Liuij decus aspirem. Huius uero seculi scriptoribus, neque me comparo, neque comparari uelim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum atque hominum noticiam, aut opulentiorum uigentis memoriæ thesaurum, quem cælo datum, & figuratis sedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad scribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæque aulæ, ubi per triginta septem annos multa opportunaque didicerim, uersati sint: ut hic omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscure muniti sumus. Maximorum autem regum atque pontificum, insigniumque bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hausimus, quæ amore uel odio nusquam distracti, fideli literarum memoriæ mandauimus. Ad id quoque explendum munus mirifice me adiuuit Principes dominos in prouincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in uictoria cadaueribus stratos, admirandaque obiter utriusque fortunæ militaris exempla spectauisse. Cæterum hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certe labore, ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: uel ob id præcipue, quod læto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubratumque est. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum uestigia secutus, magno mihi præsidio sis futurus: postquam eadem Musarum studia, quæ familiam tuam ad ciuitatis principatum, indeque ex geminato & prope coniuncto summo pontificatu, ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiose & liberaliter colis, totque Hetruriæ urbes, & Florentiam patriam summa æquitate, sapientia, pietatēque gubernes: ac domesticam insignis aulæ atque familiæ disciplinam ad incorrupti pudoris decus, multo quàm alij luculentius atque splendidius tueare. Id uero in te Principe admirabile prorsus ac inuisitatum conspiciamus, quod in hac numerosa decoraque prolis felicitate, una prorsus tua uirtute, quàm ipsa Hetrusci imperij fortuna, maior atque beatior euadis.

Vale.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM
SUI TEMPORIS LIBER PRIMVS.

A **Q**UIESCEBAT terrarum orbis nullis bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quassata paulo ante intestinis malis, opima pace florebat, quum bellum opinione hominū maius ac atrocius in Italia exarsit: quod postea Europam non modo omnem, uerum Asia atque Africa longinquas partes, concussis ubique uel euersis clarissimarum gentium imperiis, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin & peruagata quoque est eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitosque antea populos nobis aperuit, ad quos neque Romana uirtus, neque ullæ priscorum literæ penetrarant. Ita ut his quinquaginta annis, in quos uniuersa confertur historia, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse uideatur, quum remotissima quæque prouinciarum ab ortu Solis ad occasum per ipsos etiam paulo ante fabulosos Antipodas bello tacta, suo uel externo cruore maduerit. Sed priusquam tantarum rerum initia memoriæ prodantur, ut omnia ad cognoscendū clara atque illustra in aperto sint, operæ pretiū erit quænam gentium opes, quæue reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia fato cessit, quæ quondam sublatis undique Regibus, cuncta uni parere coegerat, quum ferocissimi quique populi pristina libertatis memoria rebellarint, nobilissimum Imperium alio atque alio Barbarorum impetu cōuulsum atque dilaceratum in minora regna & multorum ditionem abiisse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maxime illustres, qui ut totius orbis iniurias ulcisci uiderentur, egregijs uirtutis atque amplitudinis Romanæ monumentis immani rabie deuastatis, uni hominum de uictore gētium Populo triumpharunt. Atila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more, prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. Fuit & longe memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & uirtute bellica insignis, supra quadringenta milia uoluntariorum militum Syria

terrestri itinere petita ad condendum Hierosolymitanum imperium ad-
duxit. Claruere multis inde annis & Scytharum arma, Tamerlanis maxi-
me ductu, quibus Armenia, Syria atque Aegyptus aliquando cesserunt.
Sed nec postea Gothorum, Hunnorumue, aut Gallorum, uel Scytharum
alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam sicuti ab initio ea bella ue-
hementes & repentinos impetus habuerant, ita non multo post, quum
nullis certis opibus inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Cer-
tatimque subinde est minore aliquanto sauitia usque ad patrum nostro-
rum memoriam, quum & suis terris reddita nationes, ac frequentes at-
que ob id inualidi ubique terrarum noui reges, qui sibi armis atque uir-
tute regna pepererant, ad prolatandos fines nec ingenti apparatu, nec ul-
lis paulo acerbioribus odiis inter se dimicarent. Saepéque accidit, sicuti na-
turae humanae uariantis uicissitudo semper tulit, ut dum aliqua nationes
post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, alia atque alia,
quae paulo ante conqueuissent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent.
Sed is annus qui fuit à partu Virginis quadringentesimus nonagesimus
quartus, supra millesimum, laetissimam pacem, qualem ab Augusto nul-
la maiorum aetas ante meminerat, uniuersis gentibus dedit. Verum ea
mox, quae primo aspectu secunda ac florens, bona spe tranquillitatis, atque
opulentiae mortales impleuerat, portento similis, quod uastitatem terris
denunciaret, in omnes prouincias maxime atrox & diuturnum bellum
diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine
imperij, & claritate rerum gestarum ferme pares, Baiazetes Turcarum Im-
perator, Caytbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, & Iacuppus in Persis ma-
gni Assimbeij cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Eu-
phrate & Amano monte Ciliciæque mari ac Euxino continetur, Graeci-
que omnis, Thracia & Moesia, cum Illyrici parte, & ad Istrum late omnia
per Pontum usque ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium, pa-
rebant. Huius ante alios finitimis formidandae opes erant. Nam ingentes
equitum ac peditum copias uirtute ac disciplina firmissimas, certis sem-
per bello pacéque stipendiis alebat: quibus & Amurathes auus, & pater
Mahometes paulo antè tantum sibi ditionis & gloriae peperissent. Verum
Baiazetes ut erat ingenio mitis, ac religioni philosophiaeque studiis in-
temperanter deditus, post deuictum pulsumque Asia Gemem fratrem,
qui res nouas in Bithynia atque Cilicia molitus fuerat, pacatis circum om-
nibus finitimis, quiete atque otio fruebatur. Caytbeij autem imperium à
Cyrenis finibusque Africæ per oram ad Isycum sinum qui Ciliciam à
Syria disiungit, & introrsus hinc ad Euphratem & desertæ Arabiae ter-
minos, illinc aduerso Nilo usque ad arenarum solitudines, & læua dex-
træque per Arabicum sinum ad Erythræas angustias extendebatur. Fuit
Caytbeius natione Cercassius & conditione seruus, ceterum bello acer &
uirtute magnitudinèque animi maximorum regum nemini secundus.
Is ut tum in Aegypto seruorum tyrannide oppressa mos erat, Mamalu-
chorum suffragis regnum adeptus, plurima ac difficillima bella singula-
ri

A ri felicitate confecit: Nam & Baiazetis ingentes copias Cherseogle eius
genero fortissimo duce capto, ad Tarsum late cæciderat, & Assimbeij re-
gis qui è Mesopotamia Birta urbe in Euphratis ripis occupata Syriam
inuadebat, conatus infregerat, domuerat utranque Arabiam, & seruire
bellum oppresserat, quo nullum periculosius fuit; quum innumerabiles
subserui Aethiopes coniuratione facta, captis armis ad delendos Mama-
luchos in unum ex repentina fuga coiuisent. Porro Iacuppus in Maiore
Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Assyria rerum potiebatur:
Vir belli audius, sed Vssumcassano patre à quo regnum acceperat, uirtu-
te atque fortuna inferior, ut qui nulla re memorabili gesta impudicæ ux-
oris fraude perierit, scilicet ut regnum Hismaeli Sopho sororis filio qui de-
mum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occu-
pandumque relinqueret. Assimbeius enim pater Magni cognomine di-
gnus, Hiberos & Hyrcanos Caspij maris accolae Armeniæ finibus immi-
nentes cladibus illatis longe summouerat, & pulso Mahomete Baiazetis
patre duobus secundis præliis Ottomannorum opes attriuerat: sed plenio-
rem rei bellicæ gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum tertio
summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum ex-
pugnatus, infelici exitu superiores uictorias corrupisset. Africam ab Ae-
gypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes
infirmis opibus & bello ignobiles: cum his Getuli & Numidæ aliique po-
puli mediterraneæ Africæ colentes, qui uno nomine Arabes hodie nun-
cupantur, continue per latrocinia & repentinas incurfiones bella gerunt.
Gens etenim nullis certis sedibus assueta, mutando loca, atque euagando
cuncta populatur, ac tum maxime Aphris acre bellum incumbit, quum
maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui ut
alieni laboris fructus intercipient, ex insidiis & summis aliquando uiri-
bus, messores oppidanorum præsidio confirmatos adoriuntur. Inter tot
reges Mahometes qui ad Tuneta supra Carthaginè regnabat, ubertate
agri, diuitiis atque autoritate longe clarissimus habebatur, quanquam
& Fessano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Maro-
chio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copiis ualido opu-
lentæ regiones pateant. Sed eminet Tunetanus, quum ab eo sacra petan-
tur. At citra fretum Herculeum, Hispania omnis, præter exiguam uete-
ris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliae potiebatur, cum
ipsa etiam Sicilia atque Sardinia & Balearibus in ditionem Ferdinandi
concesserat. Is è Tarraconensi, ubi tum Ioannes pater imperabat, in ulte-
rioris Hispaniæ regnum quod Elisabethæ uxoris dotale fuerat transgres-
sus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot præliis superatos ex-
pulerat. Nouissime autem quum Maurorum imperium in Barica opu-
lentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum eiecto Rege,
& tota gète deuicta funditus euertisset, tantæ bellicæ uirtutis atque prudè-
tiæ opinionè apud omnes adeptus est, ut nemo illi Christianorū regū uel
altitudine ingenij, uel industria, uel rebus gestis cōferendus esse uideretur.

In Gallia autem longe lateque imperabat Carolus eius nominis octauus, F
 qui tamen neque manu, neque consilio multum ualebat, tamen ut mox
 dicemus amplissimis maximi atque opulenti regni uiribus innixus, ui-
 ginti trium annorum adolescens & pacem in Italia euertit, & rem Galli-
 cam, quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Bri-
 tanniam uero ab ea parte quæ continentem Gallia prospicit, atque alio
 nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis ac
 in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad
 Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuar-
 dus paternæ cædis scelere, ac ipso postea uitæ exitu infelix dominabatur. G
 Belgæ, Barauique & Burgundi Heluetiis & Tulingis proximi, post Ca-
 rolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exer-
 citu ab Heluetiis casum, Philippo Maximiliani Cæsaris filio parebant.
 Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita ut eius nomen in ho-
 nore sit, sed non inania iubendi iura, ueræque opes apud liberas ciuitates
 censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis uiribus septuaginta urbium
 insignium numerum implent, atque uno consensu insuperabiles liberta-
 tem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum uirtutum laude in-
 clytus, se ipso maior haberetur, nisi fortuna, quæ pulcherrimis iuuetæ cœ- H
 ptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusif-
 set. In Pannoniæ regno Matthia Coruino uita functo, qui gloria clarissi-
 mis belli pacisque artibus quæsitæ, omnes eius ætatis reges superauit, Vla-
 dislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia uero Alexander, eodem
 quo & Vladislaus Cassimiro patre genitus, imperabat. Fuit hæc olim Sar-
 matia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedicum sinum decurrit, ad
 Borysthenem usque & Rosolanorū fines extenditur. Supra Tanaim & Bo-
 rysthenis fontes ad Boream, Moschi Scytharū finitimi late omnia tenent, I
 attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatū. Moschorum
 tum rex erat Ioannes Basilius, sane Christianæ religionis cultor egregius,
 nisi Græcanicos ritus qui minus ab Romano pontifice probantur, perti-
 naci superstitione sequeretur. Is equitatu maxime abundat, & cum Polo-
 nis & Scythis continenter bella gerit. Supra Moschos qui hodie Moscho-
 uitæ appellantur ab Aquilone ad Occasum tendentibus, Suetia occurrit,
 ignota quondam Romanis scriptoribus & huic proxima, nostroque ma-
 lo clarior Gothia, quæ circumfluo & restagnante Oceano munita est. Vl-
 tra uero Suetiam Noruegia longissimo tractu protenta ad Caledonij ma-
 ris terminos ingētem sinum efficit, atque inclusis innumerabilibus insulis K
 contra ultimum Cimbricæ Chersonesii promontorium irrupente de-
 mum Oceano recuratur, & Daniæ regna concludit. De natura eius ter-
 ræ atque his gentibus quæ supra Noruegios existunt, Ichthyophagis at-
 que Pygmæis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas
 inter se noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna uarietate reuolui-
 tur, suo loco memorabimus. In Italia autem ea tempestate Veneti & ma-
 gnitudine opum & diuturnitate Imperij, & rebus terra marique felici-
 ter

A ter gestis, summā authoritatem obtinebāt. Vrbs eorum ampla atque ma-
 gnifica, mercaturæ & rei naualis studio à paruis initiis creuit. Sed ea pro-
 pter incredibilem situs munitionē ante alias & beata & admirabilis exi-
 stimatur, quod interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nullisque ob id op-
 portuna hostium iniuriis, ueteres thesauros domestica in pace cumulosos,
 periculosos etiam temporibus conseruarit. Nulli etenim à terra aditus, in-
 tercedente quadraginta stadiorum pelago, nulli penitus à mari ingressus
 propter cæca atque humilia uada, usu tantum indigenis nota, aut ingruen-
 tium Barbarorū avaritiæ, aut magnis ab alto classibus patuerunt. Veneti
 B homines in uniuersum cōsilio sunt graues, seueri in iudiciis, & in aduersa
 rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum
 idem sit conseruandæ libertatis & augendi imperij incredibile studium,
 in senatu libere & sapius acerrime sententias dicunt, nec quemquā temere
 ex optimatibus, qui uel insigni uirtute, uel spiritu in gerendis rebus cæ-
 teris antecellat, nimio plus crescere, uel collecta gratia potentē & clarū fieri
 patiuntur. Quibus institutis dum seruitutis metu aliena uirtute quàm sua
 terrestri in bello uti longe utilius & tutius putant, togati omnes per octin-
 gentos amplius annos rem publicam nullis fere intestinis seditionibus ex-
 C agitatam administrarunt. Cæterum ipsa nobilitas totius maritimi nego-
 tij & naualis disciplinæ munera nauiter implet: exutisque togis arma de-
 sumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maxime classibus ualebant, Istri,
 Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora, multæ item nobiles Græciæ urbes,
 cum Eubœa Cretaque insulis. Mox transgressis in proximam continentem
 Patauium, Verona, Taruisium atque Vicentia, quæ ab infirmis regu-
 listenebantur, acceperunt. His quoque Rauenna addita est regia quōdam
 Gothorum, atque alterum totius Italiæ nauale pulcherrimum. Quo rerum
 successu euecti & terrestribus aucti copiis, non multo post Philippo Vi-
 D cecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergomum ademerunt. Ces-
 sit & eis Crema Francisco Sfortia concedente. Exinde Venetorum potentia
 cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisque
 pro se ut periculo proximus suspectas eorum uires habere, quæ paulo an-
 te serpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuis-
 sent, ac plurimum ueteri, ne quæ ipsi per seccordiam adolescere sinerent,
 ea sibi mox, uel tenui rerum occasione exorta, in perniciem uerterentur:
 Quando omnes qui humanarum rerum usu periti essent, uim illam
 inueteratæ Reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque in-
 E dustria regi, sicuti cætera imperia, quæ à uirtute uel ignauia principum
 fortunam sortiuntur, sed uno atque eodem immortalis perpetui Senatus
 consilio gubernari manifeste perspicerent. Quamobrem consternati ali-
 quando Italiæ principes, uno consensu eorum conatibus obstiterunt: ac no-
 uissime quum Ferrariam nobilem atque opulentam urbem pertinacius
 oppugnarent, authore Xysto pontifice consociatis uiribus libidini atque
 potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opu-
 lentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanū

regnum Alfonſi patris uirtute partum deuictis proceribus, qui rebellio-
 ne facta Andegauenſem ducem ſecuti grauiffimum bellum excitarant, cū
 magna gloria conſeruarat. Ferdinando filius erat Alfonſus, ætate integra,
 manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus
 ductarent longe clariffimus. Huius uirtute audaciæque uſus Ferdinandus,
 quum ipſe Neapoli iam ſenex prudentiæ plenus in exaquantis Italiæ re-
 bus omnium uires ſingulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis
 duobusque pontificibus bella geſſit. Quo tempore Aragonia res adeo fir-
 mata ſtabilitaque eſt, ut quum domi conſilium uigeret, & foris arma flo-
 rerent, nullam mutationē unquam ea hominū ætate habitura uideretur. **G**
 Regnum eius multis inſignibus atque opportunis urbibus nobile, atque
 undique à Supero atque Inſero mari portuoſum, omni genere cōmeatus,
 acribus uiris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinenſi ſaltu
 Pontiniſq; paludibus per Volſcorū fines tranſuerſis Sabinorum ac Marſo-
 rum iugis, per Furconenſes & Ferentanos ad Truentum amnem Romani
 pontificis terminos attingit. Cætera ab ipſo Sicilia freto, hinc Tyrrheno,
 atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ uero ditionis erat Picens
 ager, Umbria, Flaminia, Aemilia, Latium, cum multo maxima Thuſciæ **H**
 parte. Verum nobiles ac libera ciuitates incuria uel imbecillitate ueterum
 pontificum paſſim impotentibus tyrannis ſeruiebant: aut propter dira o-
 dia immortalium factionum cruentis ſeditionibus agitabantur. Inter cæte-
 ros moderate admodū Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus uero Iu-
 lius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses princi-
 pem agebat. Foroliuij & Forocornelij Catharina Sfortia dominabatur.
 Fauentiæ Manfredi, Piſauri Sfortiani, & Malateſte Arimini principes erāt:
 ſed qui iam uetere potentia & claritudine decidiffent. Peruſiæ Baleonum
 familia multis fortibus uiris, ſed admodum ſanguinatiis ampla & florens,
 pulſa Oddorum factione, ciuibus ſuis leges dabat. Tiferi Vitelliorum **I**
 nomen clarum erat atque illuſtre: Sed ea mox domus quæ multos ſimul
 duces inſigni gloria tulerat, miſerabili eorum interitu funeſta atque infe-
 lix fuit. Populus autem Romanus in partes diſciſſus Vrſinæ aut Columniæ
 factionis ſtudia ſequebatur. Columniis Sabelli uetuftate familiæ & fre-
 quenti ſobole militarium iuuenum potentes, Vrſinis uero Comites co-
 gnomento Grapellij claritate atque opibus ferme pares adhærebant. No-
 biliſſimi procerum tunc erant, quique poſtea domi ac foris militiæ cla-
 ruerunt, Verginius & Nicolaus Vrſini: Columnæ uero Proſper atque Fa-
 britius: Iacobus itē Comes, Antonellusque Sabellus. Horum opibus **K**
 Romani pontifices dum per uarias temporum ac bellorum occaſiones li-
 cuit, ſemper inſenſi inſeſtisque fuerant: nihilque unquā antiquius habue-
 runt, quā alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuer-
 ſias: ut quum attritiæ mutuis cædibus atque iacturis amborum uires fo-
 rent, ipſi poſtea deletis reliquiis, oppidis eorum urbi proximis potireantur.
 Romani etenim ſiue priſtini decoris ac antiquæ libertatis memores, ſiue
 ut ſunt natura turbidi atque feroces, ſacerdotum imperia, quod plerique
 eorum

A eorum parum moderate auaræque imperitent, æquo animo ferre non poſ-
 ſunt. Propterea quum iniuriis aut cōtumeliis exagitati fuerint, quò minus
 omni maleficio deſeruiant, neque ui, neque legibus, neque ſacroſancti pō-
 tificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bo-
 niſfacium octauum, hominem quanquam factioſum, morum tamen ac
 literarum dignitate uenerabilem: quin & Eugenium eximia uirtutis pon-
 tificem, ſede atque urbe immaniter expulere: alios palam oppugnauere ar-
 mis, alios coniuratione facta, ac obſeſſis itineribus in maxima uitæ, atque
 amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Chriſtianiſ ſacris
B Alexander ſextus natione Hiſpanus, antea Rodericus Borgia nuncupa-
 tus, qui præalto ingenio, eoque ſemper aſtute liberali, quibuſdam ſena-
 toribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potio-
 res eius ordinis ſolis innixi uirtutibus repulſam tuliffent, pontificatum a-
 deptus eſt. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, ut mox dice-
 mus, Columnios pariter, atque Vrſinos uariis afflixit cladibus, pontifica-
 tūque uaria labe polluto, cuius antea nomen ſanctius ac uenerabilius fue-
 rat, Italicarum rerum ſtatum magnopere conturbauit. Senenſium liberta-
 tem, quum plebeij nouique homines cum optimatibus, & rurfus inter ſe
C nobiles uaria fortuna per aliquot annos contendiffent, Pandulfus Petru-
 cius uir apprimè ſagax paulo ante ſuſtulerat. Florentina autem republi-
 ca Petri Medicis conſilio atque auſpiciis regebatur: eam biennio ante ui-
 ta excedens Laurentius pater, in quo ſumma ſapientia, eximia uirtus,
 & ſingularis humanitas fuit, optimis conſtitutam legibus opulentam flo-
 rentemque reliquerat. Tum primum enim Florentini pace parta, quum
 domi foris que induſtrij, & in mercatura maxime diligentes, publice ac
 priuatim res ſuas mirum in modum auxiffent, elegantius & ſumptuoſius
 quā cæteræ gentes ædificare, excolere digniſſimarum artium artifices,
D & quod incomparabili gloriæ eis ceſſit, Græcas atque Latinas literas il-
 luſtrare cœperunt. Lucenſium ciuitas, ut ſeſe à Florentinorum iniuriis, qui
 libertati eorum ſemper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæſari, &
 nonnunquam Mediolanenſium principibus tributa pendebar. Genuen-
 ſes uero qui cuncta quondam maria peruagati, relictis ubique clariffima-
 rum uictoriarum monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali glo-
 ria ſuperarāt, quum domi ſeditioſi, atque diſcordes ſauiffimis factionum
 fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concēſerant. Vige-
 bant tum in Liguria duæ factiones Adurnia, atque Fregoſia ambæ po-
E pulares, & Gibellini nominis. Ipſa enim ciuitas in nobiles, & populares
 familias, plebēque tripartito diuiditur. Nobilitas duplici factionum
 morbo laborabat: nam patritij quum ex proſeſſo partim Guelfi eſſent,
 partim Gibellini, etiam Adurnium aut Fregoſium nomen pertinaci qua-
 dam inſania ſequebantur: accidebātque ſæpius, ut Guelfi Gibellinos quos
 maxime odio habere conſueuiſſent, nouarū partium libidine cæci, acer-
 rimis ſtudiis iuarent. Idque propterea fiebat, quod nobiles lege quadam
 antiquitus lata, ſupremum in ciuitate magiſtratum, qui ad ſolos Gibelli-
 a iij

nos pertineret, capere non licebat: plebs quoque quæ mirum in modum **F** incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atque eodem nonnunquam die commutatis uoluntatibus, modo his, modo illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, ut quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere non possent, dissociatis animis attenuatisque opibus, facile ueram libertatem amiserint. Arcem quæ urbi imminet Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Augustini, & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant: ac tum omnibus una atque eadem cura inerat, ut Fregosios quos ante expulerant, urbe prohiberent, **G** & Senatus populûsque omnis Ludouici consilia sequeretur. Porro Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Atestini: Mantua Francisci Gonzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinæque oppida Philippi Allobrogû principis, cuius imperium per Graias Alpes usque ad Geneuam & Lemanium lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina, quæ nunc Lombardia à Longobardis qui ibidem sedes imperiûmque tenuerint, recentiore nomine nuncupatur, Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius Galeacio Sfortia genitus, qui à **H** coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Caterum Ludouicus patruus ad quem summa rerum omnium respiciebat imperio poriebatur, uir singulari prudentia, sed profunda ambitione, ad exitium Italiæ natus. Is multis ante annis animo agitâs, quibus maxime consiliis imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam uirum grauem, & pro puero tum Ioanne Galeacio rem Mediolanensem syncera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat: Mediolani opportunisque aliis in locis ueteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copiis atque urbibus nouos homines: & quos cœptis suis obstare prouidebat, uariis circunuentos artibus oppresserat. **I** Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti caterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, resque eorum in angusto sitæ, ac plurimum diuturno, ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœderatis impudētissime desciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ uictoriæ cursum interrupit: scilicet ut Veneti hostes immortalis beneficio sibi obstringerentur, quorum ope atque auxiliis Mediolanense imperium amoto fratris filio se adepturum confidebat. Ea res Xysto pontifici tantum mœroris attulit, ut intra paucos dies ingenti dolore uictus interierit: & Alfonso, qui sociorum ducebat exercitum, erepti sibi è **K** manibus triumphis contumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant plerique eo tempore, qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quod eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus esse uideretur, felici diligentia restinxisset: unde sibi, uti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque uirtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoque ad amplificandam eius existimationem pertinebat, quod

A quod Ascanius frater ipso impetrante cardinalatus honorem fuerat adeptus: qui tum & summa gratia apud Alexandrum pontificem ualebat, & propter immensas opes atque animi magnitudinem, eius ordinis facile princeps habebatur. Nec multis ante annis Sedunos Helueticorum socios in Italiam irruptentes, supra Verbanum lacum acie proffigarat: & Rhetorum impetum qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atque pecunia fregerat, quum aduersus similes Barbarorum irruptiones, imperij fines, faucésque Alpium mirificis operibus, atque arcibus erectis egregie muniuisset. Quibus de rebus magna illi in dies potentia, singularis auctoritas, cum ingenti etiam gloria crescebant. Enim uero tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abunde instructus, flagitiosa consilia mirifice contegebat. Erat in primis, quod maxime popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracundia superabatur: moderate ac patienter ius dicebat: ingenia quæ uel literis, uel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequeretur. Postremo quum fames pestilentiaue ingruerent, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisque latrociniis, atque enormibus urbis ædificiis ad **C** lineam directis, tantum splendoris ac opulentia Cisalpinæ Gallia inuenit, ut ab omnibus aureæ pacis & publicæ securitatis atque elegantia conditor esse diceretur. Id modo summam illi apud honestos ciues conflabat inuidiam, quod Ioannem Galeacium egregia mitique indole iuuenem, iam tum quatuor & uiginti annos natum, sceptrum tenere, atque obire principis munia minime permittebat, ceu ille propter ingenij ac aratis imbecillitatem maximarum rerum curis, tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignum eloqui audebat. Siquidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaque notarent, in aula haud quaquam dissimulanter obuersabantur. Iamque eò contumeliarum erat peruentum, ut Ludouici quæstores inspectis sumptuariis rationibus, quæ etiam pertenuis erant, nimij luxus eum castigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ summam præscriberent. Ita miserimus princeps odio impotentis patruus subactus, neque ulla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque præ inopia quicquam egenti mœstæque familia largiebatur. At in aula Ludouici, quæ **E** hilaritatis atque opulentia plena erat, unis sub tectis cuncta luxu, & continuo liberalitatis splendore magnifica, atque illustria uisebantur, quodque magnopere mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici uxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerunque grauioribus consiliis sese arrogantius, quàm mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliûmque rerum iudicibus plane dominari ita consueuerat, ut Ludouicus qui iam tum blanditiis eius delinitus, uxorius habebatur, importunæ mulieris libidini nonnunquam

obtemperare cogere: Præsertim quòd ei filium cui postea Maximiliano nomen fuit, paulo ante pepererat. Vnde quum magna ludorum celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manavit in vulgo fama, Ludouicum Papiæ urbis principatum, ut inde more maiorum puer ueluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ uxoris animos magnopere exulcerauit. Ipsa quòd & patrem Alfonso, & auum haberet Ferdinandum, & iam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu peperisset, maiores quàm muliebris animus ferret ad uindicandam contumeliam spiritus gerebat, eoque grauius ac infestius, quòd Ludouici opera per sagas ipso nuptiarum die magicis cantaminibus & ueneficiis, quibus fœcunditatem impedirent, se pariter & coniugem petitos esse persuasum habebat: & tum cuncta patru consilia eò ferri manifeste perspiceret, unde ipsi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Isabella impotenti dolore acta, ad patrem auumque in hanc sententiam literas conscribit, & spectatæ fidei clienti suo, quum id sæpius tentare periculosum foret, Neapolim deferendas tradit: Scio uos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores semper fuistis, nunquam me prolem uestram, atque in sinibus uestris educatam, Ioanni Galeacio fuisse desponsuros, si quem paterno atque auito imperio, quum per ætatem licuisset successurum arbitrabamini, eum exacta adolescentia, liberisque susceptis ambitiosissimo atque sauiissimo patruo seruiturum putassetis. Ludouicus enim non iam patruus, sed immitis & atrox hostis, nunc primum aperte, quod multis ante annis, longa gubernandi consuetudine allectus percipide semper affectauit, Mediolanensis imperij scēpra solus obtinet, & cuncta cum uxore ad arbitrium moderatur. Illi custodes arcium, copiarum duces, magistratus atque omnes prouinciæ ciuitates patent. Ipse principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac uitæ, uectigalium atque ararij supremam habet potestatem. Nos miseri ab ipso circumscripti, & destituti ab omnibus, quum solis rerum inanium titulis decoremur, in obscuro luctuosam ac miserabilem uitam agimus, sollicitique etiam de salute quæ imperio atque honoribus amissis reliqua est, nisi mature opem feratis, duriores in dies afflictis rebus exitum opperimur. Eripite obsecro natam, generumque uestrum his ærumnis, & si uos diuina uel humana iura permouent, si qua iustitiæ & pietatis, si qua denique in illis uestris regis animis pristini decoris cura residet, libertati atque imperio restituite. Non defunt nobis studia optimorum ciuium: in Ioane Galeacio animus uiget curarum atque imperij capax, ueteres amici qui nunc tyranni sæuitiam re-
formidant, promptâ ac fidelem ex occasione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos uoluntate ciuitates existunt, quibus ille inusitata & prægraua acerbitate, pecuniam imperauit. Postremo Dij ipsi immortales scelerum uindices nobis non deerunt, si uos qui alienissimis etiâ misera atque indigna seruitute oppressis, præsidio esse æquū & regium

gium semper existimastis, sanguini uestro, & iustissimæ causæ minime defueritis. Ferdinandus & Alfonso, qui multum antea illa uera esse multorum literis & fama cognouerāt, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij causam agant, sed amice atque lenissime negotium pertractent, quòd uim eius hominis in ipso metu suspiciosi atque præcipitis, neque minis neque ulla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarij uiri graues. Ii Mediolani magnifice suscepti, luculentam de Ludouici laudibus in confesso primorum ordinum orationem habuerunt, quæ eò pertinebat, ut æger ambitione animus, postquam nihil aliæ artes ualuisent, gloriæ ac laudis mentione sanaretur. Erant enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ audius, sed qui peruersis rationibus inanem pro solida sectaretur, ut plerique principum solent, qui adepti statim rerum fastigio, dum ueræ uirtutis obliuiscuntur, per superbiam atque animi uanitatem insaniunt. Cæterum exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonso obnixe rogare, ut imperium quod multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari uirtute ac uigilantia conseruasset, eidem qui & uir & pater esset effectus, iam tandem restitueret. Id si faceret, uti humana iura postularent, ipsum sicuti antea sapientis, ita mox uiri optimi nomen insigni cum laude consecuturum. Aragonios uero reges qui Sfortianis coniunctissimi semper extitissent, eo singulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus respondit se ab ineunte ætate in unam eam curam totis sensibus semper excubasse, ne res Mediolanensis aut intestinis insidiis turbari, aut ullis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hostibus posset: Id se Diis bene iuuantibus abunde præstitisse. Veri principis nomen penes Ioannem Galeacium fuisse semper, atque in posterum futurum: se interea nihil præter labores, & difficillimarum rerum curas usurpassè unquam: & id cum summa animi sollicitudine, ualitudinisque iactura: neque esse commissurum, qui multis æquitatis atque modestiæ exemplis honestissimam apud omnes existimationem esset adeptus, ut aliquo suo paulo iniquiore facto superioris uitæ gloria scēdaretur: proinde se breui, postquam fratris filius sua cura ac diligentia in eam spem adoleuisset, administrandi imperij graue & permolestum onus esse depositurum, ut non modo Aragonij reges, qui id obnixe postulare uiderentur, sed cæteri etiam principes, priuatique omnes se nulla ambitione, uerum officij necessitate adductum, ad id muneris accessisse intelligerent, quando res suæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubiis temporibus pro salute pueri, atque imperij maiora præsidia flagitassent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortando apud animum ea libidine duratum nihil profecissent, speciosaque tantum uerba factis contraria sibi dari manifeste perspicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud dissimulanter cum Ludouico inimicitias gerere, comminari aliquando illi acro-

ribus uerbis, & tandem postquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cœperunt. Ferdinandus tamen, ut sunt lentiora senum cōsilia, omnia alia prius, quàm bellum experiri malebat. Verum Alfonso in quo ætas & militare studium uigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico simultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent Alfonso audius atque ardentius sumenda arma decreuisse, quòd inani quadam occupandi Mediolanensis imperij fiducia duceretur. Id enim sibi deberi haud obscuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanensium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonso regem ipsius auum, ut Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminabant, eius uiri uirtute frangerentur, primis ac uerioribus testamenti tabulis hæredem imperij reliquisset. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi senis cōsilia, & uim Alfonso acerrimi ducis, maximasque eius regni opes formidabat, quum sensim arma & classes aduersum se Neapoli pararentur, præuertendum sibi ratus, ut sese aduersus omnem eorum iniuriam munit, bellicosam atque infensam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam existimauit: quòd consilium tam sibi postea ac suis exitabile, quàm toti Italiæ calamitosum fuit. Vendicabat sibi Neapolitanum regnum rex Carolus, repetito iure ab Andegauensibus prouinciæ regulis, qui à Ioanna regina per adoptionem in regnum adsciti fuerant. Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum uirum Gallum, cui nupserat, insolentius secum agentem repudiasset, & paulo post muliebri leuitate palam insanis amoribus seruiret, à Martino pontifice maximo & Ludouico Andegauense armis petita est: scilicet ut impudicus reginæ animus qui uerecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipso amittendi regni periculo sanaretur. Eam ob causam regina timore implicita, Alfonso citerioris Hispaniæ regis fratrem, qui tum in Corsica magno apparatu Bonifacium urbem oppugnabat, cum ualida atque expedita classe Neapolim accersiuit: cuius uirtute, & Gallorum, & Sfortiæ tunc longe omnium in Italia fortissimi ducis, conatus repressi: ipseque, ut antea per conditiones regina promiserat, ob nauatam egregie operam, in filium adoptatus est. Sed Alfonso paulo post Ioannam, Caracciolo eius amatore in uincula coniecto, oppugnauit armis, Neapolique expulit: siue quòd male rectas reginæ libidines saluo regio pudore ferre non poterat, siue quòd iam solus dominari & cuncta regere uolebat, ut sunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hispanorum: qui quum semel irreperint, ad summam semper potentiam cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis, Alfonso tanquam impium & ingratum apud Pontificem accusauit, & rescissa priore adoptione Ludouicum Andegauensem in Alfonso locum sibi substituit. Inde grauissima secuta sunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Durauitque ea contentio usque ad Ioannem Renati filium, qui ab excessu Alfonso, cum hoc Ferdinando uehemèti impetu

A petu, & magnis partium uiribus per aliquot annos, sed parum prospero successu bellum gessit: quorum motuum causas atque euentus Iouianus Pontanus uir ad omne genus eloquentiæ natus, in historiis explicauit. At Ioannes regno atque Aenaria insula pulsus, quum in Galliam adnauigasset, non multo post febre correptus interiit, superstitè adhuc Renato patre, qui mox & ipse sine liberis atque nepotibus uita excedens, Ludouicum Galliarum regem huius Caroli patrem testamento reliquit hæredem. Fuit post hæc non semel regio in consilio de repetenda Neapoli magnis procerum studiis actum. Sed Ludouicus qui diu domestico & Belgico simul bello implicitus fuerat, totam eius consilij rationem & damnosam, & perdifficilem multis de causis semper existimauit. Mortuo autem Ludouico, qui sublatis infensioribus regulis & rebus singulari prudentia constitutus, Carolo filio regnum Galliarum omni bellico motu uacuum pacatumque reliquerat, non defuere proceres, qui Galliarum uires extollendo, quòd nuper Britones Citerioris Britanniæ gentem quæ in Gallia est, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuicissent, ad suscipiendum parandumque bellum adolescentem incitarent. Nanque uiri militiæ dediti, & continuis superiorum temporum exercitati bellis, quum

C parta pace quietem atque otium ferre nescirent, nouum bellum quo ditari & uirtutem ostendere possent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiducia plena, mirumque in modum dedita regibus suis, quibus diuinum quendam animi uigorem inesse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduum, aut factu difficile fore existimabant. Peruaserat quoque in uulgus hominum ex antiquis quorundam uatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximum totius orbis imperium portendi, illumque esse eius nominis octauum cui Mathematicorum testimonio fatum foret, Occidentis simul atque Orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quondam Græcorum imperium, quod Mahometes Ottomānus, Byzantio capto & cæso Constantino Græcorum imperatore, non multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcæ quoque per eos dies subitis incursionibus Dalmatiã, atque eam Illyrici partem quæ Pannonios attingit, direptis atque incensis pluribus uicis affixerant, & iam maius bellum barbarus hostis aduersus Christianos aduictis copiis ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant publicam omnium incuriam & segnitiem principum incubabant: futurumque esse dictabant, ut Christiana respublica postquam omnes Europæ reges pristinæ pietatis atque uirtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tantam si ab eo hoste lethale uulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos, uel infamiã, uel publici decoris iacturam esse peruenturam. Quando uni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Ceterum quanquam ea transmarini belli desiderio dici uiderentur, omnes tamen his de causis, quas superius attulimus, incitati ad inuadendam

Italiam, quam prouinciarum opulentissimam intelligebat, animos inten-
 derant, quod prius & consistendum & conficiendum Neapolitanum bellum
 foret, quam in Græciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ popu-
 lis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & ple-
 rique alij cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellum,
 nullius prope negotij fore prædicabant: plurisque populos apud quos ipsi
 propter factiones non mediocrè obtinerent authoritatè, si semel in Italia
 Gallorum signa conspicerent, còtinuo ab Aragoniis defecturos esse pollice-
 bantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandùm atque
 impellendum regem Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superue-
 nit: qui ut erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in consilio
 cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello differen-
 dum arbitratus est, quàm singulos quos gratia atque autoritate potentes
 esse cognouerat, pollicendo præmia, atque docendo quàm facilis ac ex-
 pedita uictoria foret, ad capeffendum bellum accendisset. Igitur Balbianus
 quum secreto ac palàm propensis animis audiretur, sæpiusque in Ara-
 gonios acerbe inuectus, eos omnium qui unquam in Italia fuissent superbif-
 simos & crudelissimos tyrannos esse miscendo falsa ueris ostendisset, ad ex-
 tremum in consilium uocatus, talem habuit orationem: Si quid reges, qui
 haud dubie non hominū consiliis, sed Deorum immortalium prouidentia &
 munere, supremum generis humani fastigium consequuntur, non ingrati,
 neque impij superis debent, te unum, felicissime Carole, ante omnes, Deo
 summo maxime debere fatendum est: Siquidem quum prætextatus pe-
 ne puer ad imperium accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole con-
 ciliatus est, ut tumultuantes paulo ante, & uariis belli motibus excitæ
 gentes, ipsique proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atque
 eximie fortis pater tuus uix armis, & multa solertis ingenij arte domue-
 rit, statim uno consensu, atque incredibili studio te regem exceperint, quo
 maxime tempore & rebellandi, & noua agitandi consilia ex ipsa morte
 patris occasio nata uidebatur. Quinetiam dum in citeriores Britannos ar-
 ma moueres, secuti auspicia tua, belloque secundissime confecto, prouin-
 ciam illam Oceani & fluminum opportunitate opulentam ueteri Gallia
 imperio adiecerint. Ea res totius Gallia populos in tui admirationem ad-
 duxit: Te externi principes inde suspicere cœperunt, & nunc maxime
 quum uigere in animo tuo, non regios tantum atque uiriles, sed humana
 uirtute augustiores spiritus aperte conspiciant, te maiori rerum imperio
 destinare non dubitant. Iamque si ausu aperire fata uolueris, te Magni Ca-
 roli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturum pollicentur. Tibi e-
 nim præclara & constans fama hominum, sacri belli prouinciam decernit,
 ut Constantinopolim ubi maiores tui aliquandiu regnauerunt è manibus
 immanium Barbarorum eripias, atque inde demum profectus sacrosan-
 ctum Christi sepulchrum, Christiano nomini uindices. Id de te non ua-
 na auguria, responsa uatum, & antiqua carmina diuino sacratorum ho-
 minum ingenio conscripta prænunciant: iubentque te explicare uela, ut
 quò

A quò fata uocant, in altum ad quarendos immortalis gloriae titulos felici-
 ore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim, qui te
 maximi ac opulentissimi regni regem ueterani inuictique exercitus im-
 peratorem in hoc eximio studio, atque incredibili cupiditate ducum &
 militum, omnes continuo terras quas armatus adire uolueris, secundo ui-
 ctoriae cursu peruagaturum esse non intelligat. Transuere aliquando ma-
 ria maiores tui Galli heroes, aut ultro in Syria, Aegypto, Africa, barba-
 ras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, ar-
 mis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis
 B ad uirtutem accenderentur, & proferre Christianæ religionis terminos sa-
 tis dignam belli causam, pro qua & superanda maria longissimi tractus, &
 petendæ alieni cæli regiones forent, dubiis etiam atque incertis rebus ex-
 stimarent. Quòd si hæc animum minime permouent, ut pote, quæ ab ali-
 quot seculis uti nimis uetusta, excidisse hominum memoria uideri pos-
 sint, te profecto uel non ultro inflammatum pulcherrimo studio gerenda-
 rum rerum, nec unquam ignobili otio defluentem, trophæa Batica uici-
 ni regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoste Hispania depulso, terram
 patriam gloriose liberauit: magna hercle cum laude, sed quæ minime con-
 C ferenda uideatur, si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equi-
 dem uotis pie conceptis facile cedit. Epirotæ enim, Aetoli & Peloponnesi
 gentes suppliciter opem tuam implorant, ut te authore consilia repetendæ
 libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduersus Barbaros
 conspectis uexillis tuis expediant. Sed liberandum prius nobilissimum Ita-
 liae regnum ab Aragoniis tyrannis esse censemus, ut quum illud hæredi-
 tario iure Gallia regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem
 uendicaueris, continuo ex Apulia unde breuissimus in Epirum & Mace-
 doniam traiectus, legionibus transportatis, uel & fama uictoris exercitus,
 D ac deorum atque hominum immenso fauore terribilis, Byzantium recta
 contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutij, Samnites,
 Campani, cæteraque eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium
 nomen secuta, aduerso belli exitu, iniquam fortunæ conditionem subie-
 runt. Horum omnium sanguine ac fortunis Aragonij sæuissimi regnato-
 res, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, ut ni-
 hil iam præter ueteres animos, quibus constantissime semper Gallicas
 partes coluerunt, uictis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere
 quot proceres, quotque præclaros duces interposita fide & sacramenti re-
 E ligione, in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuissent,
 uiolato iure non modo hospitij, sed ipsius regia mensæ, crudeliter eneca-
 rint. Horum porro cadauera, tremendum uisu, siccata & condita odori-
 bus in eo habitu quo uiui fuerant, iisdemque insignibus exornata adser-
 uari atque ostentari ferunt, ut eo execrabili tyrannicæ immanitatis at-
 que perfidiæ exemplo, paria timeant qui seruire noluerint. Contra hos
 summe scelestos homines, & quod à uobis uiris fortibus, nisi indignan-
 ter ferri non potest, per contumeliam Gallicæ gentis irrifores, gladium fe-
 b ij

liciter educes. Diis enim ac hominibus inuisi præpediente scelerum con-
 scientia, nec consilia in negotio, neque arma opportunè unquam ex-
 pediunt. Tibi quoque aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij, au-
 thoritate atque opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nomi-
 nis apprime studiosus. Siquidem uetere suo instituto, nihil unquam
 amicitia Gallorum antiquius duxit, Francisci Sfortiæ magnanimi patris
 uestigia subsecutus, qui Ludouicum patrem tuum, quum ille Gallico tu-
 multu, & in multa procerum perfidia pene obrutus summis omnium re-
 rum difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quanta po-
 tuit pecunia, & ueteranis maxime copiis, Galeacio filio duce in Galliam
 transmissio, opportunissime iuuit. Is igitur summa fide singularique stu-
 dio fessum exercitum, quum Alpes transcenderis, fertilissimæ provincie
 copiis recreabit: com meatu passim expediet: in Liguria ualidam classem
 exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque
 artium peritos adiunget: & principes Italiæ, qui ferme omnes ipsius au-
 thoritatem sequuntur, tibi fœdere uel amicitia consociabit. Hoc denique
 opulento fidelique socio, cuncta facilia ac explorata erunt ad incompa-
 rabilem uictoriam, cuius uel præcipuum fructum, non in præsentem tan-
 tum gloria & commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis, magnanimi
 reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gal-
 lorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum
 debere Ludouico Sfortiæ, quod eo studio atque ea fide Gallorum amici-
 tiam coleret, uti Franciscus eius pater instituisse: ob idque ea omnia quæ
 regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitu-
 dinem pertinere uiderentur, amicissime commemorasset. Proinde se rem
 integram ad maius atque frequentius concilium esse delaturum, ut mo-
 rem superiorum regum imitaretur, qui uti regni proceres uirique prudentes,
 humanis ac diuinis legibus mature perspectis, faciendum esse cense-
 rent, bella iuste suscipere consueuissent. Nec multo post totius Gallie con-
 cilium apud Turonos indicitur, ubi quum reguli ferme omnes & sacri
 uiri sacerdotis insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello ma-
 gnifice disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque
 obuentura sibi ex bello ingentia commoda arbitrabantur. In initio autem
 orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis, ac honesto
 causæ nomine sibi ac uniuersæ Gallorum genti, maxime decorum fore,
 multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modo uillas, præ-
 dia, & domos, eorum qui pro hostibus haberentur, uerum totius regni op-
 pida, urbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac
 ducibus esse diuisurum: Se solis recepti regni titulis contentum fore: ac
 mox postquam ad certiores, atque ampliores gerendarum rerum glo-
 riam diuino monitu uocaretur, aduersus Turcas, traiectis in Macedoniam
 maioribus copiis, ad ulteriora præmia milites perducturum. Qua ora-
 tione Galli omnes, qui uerba, habitum, oris effigiem, & cuncta denique
 religione quadam in regibus suis admirantur, facile permoti, regium
 decretum

A decretum dictis sententiis confirmant, mirisque laudibus extollunt: Ipsiq;
 ante alios qui summa freti autoritate, facile quod uolunt dubiorum ani-
 mos proclinant. Ii tum erant, quos Balbianus aut largitione aut promif-
 sis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo assuetus, qui
 nutritij nomen atque inde summam consulendi autoritatem collegerat,
 & Gulielmus Briffonetus ærarij præfectus, quæstorumque omnium
 magister, uir calliditatis atque solertiæ singularis, qui ex humili loco,
 pertinaci quadam industria, diuitias quam amplissimas consecutus, ad
 maximos honores ambitiose contendebat, quæ omnia si bellum foret, in-
 genio atque pecuniis suis confusus, se facile multis de causis adepturum ar-
 bitrabatur. Horum maxime impulsu regem, uel nihil de Neapolitani re-
 gni hæreditate cogitantem, suscepisse bellum Philippus Argentonus in
 historiis Gallica lingua perscribit. Cæterum id probabat ex ordine mili-
 tari Petrus Rohanius, quem Giensem Marefcalchum uocabant: eo enim
 nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: Ideo-
 que primas secundum regem imperij partes cæterorum omnium concessio-
 ne sibi debere intelligebat. Hos quoque pleno assensu Petrus Borbonius
 summæ claritatis regulus sequebatur, haud uana spe ductus totius Gallie
 administrandæ, quod discedente in Italiam rege cuius sororem in mat-
 rimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubie
 esset permanfurus. Cæteri erant Gilbertus Monpensierus, Ludouicus Li-
 guinus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Persius atque Pa-
 licia, uiri egregie fortes, qui primos honores in exercitu, atque urbium &
 regionum præfecturas ex regia liberalitate sibi destinabant. Itaque bel-
 lum in proximum annum decernitur, ut eo temporis spacio exornari Gal-
 licus equitatus, pedestres copie acciri ex Heluetiis atque Germanis, pa-
 rari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, ut finiti-
 mi reges conciliari, & fœdere adiungi possent: ne illi diuersas Gallie
 provincie partes, solitis nudatas præfidiis, atque ob id iniuriæ atque pe-
 riculo expositas, ab Hispania uel Germania inuaderent: siquidem cum
 Maximiliano iustæ grauésque inimicitie intercedebant. Nam Carolus
 paucis ante annis Margaritam Maximiliani filiam apud se in Gallia ab
 incunabulis enutritam, quanquam suauissimis moribus atque insigni
 forma præstantem, repudiarat, ut Annam Francisci citerioris Britan-
 niæ reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, uxorem duceret;
 quod per eam dotis nomine subactæ nuper, neque adhuc satis pacatæ Bri-
 tanniæ citerioris imperio potiretur: adeo ut Maximilianus, duplici con-
 tumelia affectus propter acerbissimarum offensionum magnitudinem in
 tam iusto atque inexpiabili dolore, nunquam eas iniurias memoria de-
 positurus esse uideretur. Verum Ludouicus Sfortia qui per eos dies Blan-
 cam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium colloca-
 rat, & cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud utrumque regem au-
 thoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam composuerunt:
 quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppi-
 b iij

dis cum multo uerborum honore Maximiliano satisfecisset: Atque in excusationem inhumanioris facti se non regia libidine aut superbia indutum, sed impulsum temporum ac bellorum necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, ut prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum classes, pro qua toties cruenta admodum decertasset, redemptis eo coniugio prouincialium animis, pristinae quieti redderetur. Sfortia quoque Cæsarem monebat, ne cum Gallo in ea temporum cōditione, uanas & nihil profuturas simultates exercere uellet: quando omnibus rebus imparatus illum iam transcendentem Alpes in Gallia non esset retenturus. Futurumque esse si pertinacius pacem abnueret, ut Gallus in Italia uictor, aut eam coronam & sceptrum Romani imperatoris insignia, quæ post Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuissent, ab inermi uel inuito pontifice sibi repetenda arbitraretur. Quibus de causis Cæsar non solum iniurias in præsens dissimulauit, uerum etiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palam iniuit. Quæ res sicuti omnium opinionem fefellerat, ita mox Aragoniorum consilia magnopere perturbauit, quum illi Transalpinam pacem Italici belli, & cladum suarum initiū fore prouiderent. Fœdite cum Maximiliano Cæsare, Germanisque percusso, Carolus ad Hispanum regem, ut cum eo amicitiam pacemque firmaret, se conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios consanguineos ac gentiles suos in eo discrimine minime deserturum esse, nec utique passurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ rebus inhiassent, potiri Neapolitano regno, unde mox angustiis eius freti facile superatis, facultas iuuandæ insulæ præberetur. Cæterum Ferdinandus cuius tale semper ingenium fuit, ut præsentia commoda quæ à certa rerum occasione ostenderentur, omnibus aliis suis rationibus anteposenda esse censeret, neque pacem neque fœdus detrectauit, modo oppida quæ de Hispanis Galli obtinerent, sibi gratuito redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditissimam urbem in ipso Hispaniæ aditu, quæ Pyrenæi montes supra Salsulas Narbonensem litus attingunt, & cum eo Ruscinonensem agrum, opulentis pluribus castellis florentem, quæ ad Gerundam & ueteres Emporias spectant. Ea omnia à Ioanne patre multis ante annis Ludouico undecimo oppignerata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in summa rei pecuniariæ difficultate constitutus, Caroli filij, qui à se patre regemque cum multo maxima nobilitatis parte descuerat, uim atque impetum sustinere non posset. Verum Ioannes Gallorum pecuniis atque auxiliis opportune adiutus, belloque ex sententia confecto, quum post aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ summa, oppida redimere uellet, surdas Ludouici aures semper inuenit, qui opportunitate eius regionis longe maxima captus, parum sincera fide, ueteris pacti conditionem, quo minus ea restitueret, multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde postea Ioannes & Ferdinandus filius quod sapius legatos ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata est, ita ut Ferdinandus tum Bætico defunctus bello, quo

A lo, quo tantum sibi nominis in re militari uindicarat, ualido aduersus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus esse uideretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæterisque oppidis insigni liberalitate decedendum esse decreuisset, omnis cum Hispano controversia sublata est: Fœdusque solenne ictum, quo Ferdinandus ac Elisabella uxor nihil se interea dum à Gallis in Italia bellum aduersus Aragonios gereretur, hostile molituros esse iureiurando promiserunt. Cæterum Perpenniani aut stolide aut certe nimis propere restituti, grauis inuidia perstrinxit Stephanum Petitiū, inter præcipuos consiliarios notæ auaritiæ quæstorem: Sed & hac pariter arsit Ambrosius Albienensis cucullatus, professione sanctitatis à confessione criminum Ludouicum regem expiare solitus: quod utrunque rex Hispanus singulis lagenis signato auro pro uino repletis callide corrupisset, ut adolescentis regis animo religionem incuterent, contestando scilicet cum impie facturum, nisi manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam morientis Ludouici suprema uoluntas excepta piis alloquiis fuisset, ut Perpennianum tanquam male partum, ueteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil sibi ab Henrico Britannæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Riccardo rege uictoriam & Britannæ imperium fuerat consecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos sibi atque explorandos Italicoꝝ principum animos existimauit. Itaque mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui historiã Gallica lingua scite conscripsit, ut Senatum ad ineundam societatem, & bellum cōmuni cōsilio aduersus Aragonios gerendum per amplis propositis conditionibus inuiter. Ad Alexandrum uero pontificem Eberardus Obigninus uir Scotus è Stuarda regia familia bello illustris destinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atëstinum, Petrum Medicem, Pandulphumque Petrucium conueniat, aditisque singulis urbibus, qui nam hominum animi, quæ urbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent, collustrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti, qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atque alienæ fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt, si rex Gallus in Italiam transfret, & Aragonios bello persequeretur, se pro uetere amicitia, quæ senatui eum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione abfuturos. Quoniã & sibi terra marique parãda arma aduersus Turcas forent, qui proxime peracerbam Dalmatiæ atque Illyrici populis cladem intulissent, & tum maxime terrestribus copiis in Græcia coactis, & classe deducta, in insulis & urbibus, quas in Peloponneso atque Aetolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis, imminerent. Porro Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, at-

que unus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidemque operam obtulerunt: sed id Hercules aliquanto prolixius, quod per Carolum, ad quem iam Ferdinandum filium amicitiae obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorum tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiae autem Petrus Medices, quum cum Obigninus deprecando ne ueteris necessitudinis, quae Mediceae familiae & Florentiae ciuitati cum Galliae regibus semper extitisset, obliuisci uellet, atque etiam non obscure bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit se ulla denunciatione periculi foedus esse uiolaturum, quod Laurentius pater, Florentinusque senatus antiquitus cum Aragoniis regibus percussisset: Propterea non debere sibi succensere Galliae regem si iusurandum coleret, fidemque seruet: qua uiolata, non mediocre rerum suarum periculum esset aditurus: Quando in tanta propinquitate Aragonij ad ulciscendam iniuriam, uti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atque omnem Hetruriae statum perturbare facile possent. Senenses rem Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt: ceterum non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quam ualidam Gallorum manum in Hetruria conspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportunique iniuriae, a Florentinis aeternis hostibus suis opprimerentur. At Romae Obigninus ueteri legato adiunctus in senatu grauer exponit, quo iure Carolus repetendum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresque hortatus est, ut amicitiam potius quam uim Gallorum experiri uellent: qui omni tempore Christianae religionis antistites cum summa ueneratione coluissent: adiecitque magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificum & sacrosancti eius ordinis tranquillitatem nefariis armis uexauissent. Erant uaria hominum studia: Cardinales proceresque Romani, qui priuatae libidini & factionibus seruibant, in diuersas partes trahabantur. Ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, & aequali metu consilia male explicentur, in incerto habebat, Gallisne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui praeualidique regis si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa usque Romanae moenia promouisset: perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quae sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis uir eruditus artificio simulationis, modo harum, modo illarum partium legatos, alia palam, alia secreto mentiēdo ac pollicendo, ipsa spe ineundae societatis mirifice distinebat: ita tamen ut multi eum ad Aragonios inclinare manifeste sentirent, & si quid propensius uel apertius in causa Gallorum diceret aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, ut anxii & dubitantibus Aragoniis, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus uendicaret. Interea fama grauior in dies ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragoniis crescebat. Nam Venetos quos multis legationibus ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant,

A tigabant, in uetere suo consilio, ut alienae fortunae euentum extra belli discrimen positi otiose despectarent, permansuros esse didicerant. Nec Caesar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem pretio pepigissent, quicquam opis uel extremis etiam eorum casibus allaturi uidebantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, & nouissime per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio uirum, qui ad Carolum in Galliam mittebatur, Ludouicum aggressus est, ut aliqua conditionum aequitate proposita molliendo eius animum, ac suae erga eum futurae fidei obsides pollicendo, orientis flammam initia, propter quam omnia mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremo quum neque Gennarij neque Pandonius hominem insanis consiliis pertinacius insistentem expugnare ulla ratione potuissent, ipse tremibus ultro in Liguriam atque inde Mediolanum ad exorandum placandumque eum proficisci cogitauit, maturassetque eò, & fortassis alloquio atque industria communes clades, quae Italiae fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusque Alfonso senem septuagenarium tenuissima ualitudine, & super hac grauibus affectum curis, hyberno mari minime committendum esse censuissent. Nec multo post idem Pandonius postquam Mediolani cuncta improspere tentata fuerant, cum amplissimis ad componendam controversiam mandatis ad Carolum in ulteriorem Galliam profectus est. Eorum summa erat, Ferdinandum omnesque Aragonios foedus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitus ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis praesertim illis tempestatibus, quibus totius ferme Galliae regulatorum conspiratione periculose admodum fuisset iactatus, sanctissime coluisse, neque ullas postea intercessisse iniurias, quibus a uetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum sibi admodum uideri quod contra se arma pararentur, quando ipse nullò indigniore facto dictioe amicitiae iura uiolasset. Quod si augendi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragoniis multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quam armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, ut ab eo tanquam aequissimo maximeque prudenti arbitro, sine ulla perturbatione humani generis omnis controversia finiretur: Se tum uel aduersum diiudicatae litis euentum aequo animo laturum esse, paternoque se imperio continuo decessurum, si iure ac legibus iuberetur. Quod si antiquissimum quodque tempus respicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari uellet, Aragonios neque bellum deprecari, neque magnopere Gallorum arma formidare, qui in Italia toties & pro ea ipsa causa, illatis iniuste bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui iam sibi cuncta quae armis aggredereur omnino cessura esse in animum induxerat, Pandonium frustra plures dies in aula uersatum, atque exponendae legationis potestatem sibi fieri demisse postulantem, inauditum dimisit, omnesque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliae finibus iussit. Pandonius

tamen postquam regis exclusus foribus neque officio neque sibi, uti negotij magnitudo flagitare uidebatur, satisfacere poterat; apud proceres cunctosque eius aulae ordines querendo se contra gentium consuetudinem non admissum, concionari in coronis hominum coepit, ostentando utilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regiae uoluntatis testes inuocando, testandoque non suam fore culpam, si pace turbata cum multa caede hominum diuina atque humana permiscerentur: ac obiter, ut erat plane disertus, monendo Gallos ne adeo incaute Ludouico salutem atque existimationem suam credere uellent: Illum esse fluxa ac temporaria fide, qui propriis magis commodis quam alienae gloriae uel amplitudini studere didicisset: Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis necessitudinem Aragoniis, si certiora eorum rebus atque Galliae aui Gallorum pericula imminerent, esse defuturum: Ipsumque ac Venetos simul passuros nunquam, ut Gallus deuictis hostibus rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo qui una animos haud obscure consociarint, tantummodo experiri cupere & procul uidere quantum Aragonij duces uirtutis atque animi, quantum ueteranus eorum exercitus uigoris ac disciplinae aduersus ingruentium Gallorum impetum sint habituri. Caterum quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipsos statim ex occasione consilia sua plena calliditatis inclinatae fortunae applicaturos: ut quum utrunque mutuis incommodis defatigatum attritumque conspexerint, ipsi potentes atque integri, ambobus, quas uoluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremo annales suos Galli uoluerent, & quot insignes clades omni tempore in Italia ipsorum exercitus accepissent intuerentur: ac demum illud quod omnium sermone usurparetur, uerum esse discerent, Gallorum corpora fato quodam Italiae, ueluti propriae ac gentilitiae sepulturae demandari. Interea Alexander pontifex quum saepe antea, Gallisne, an potius Aragoniis fauendum foret, Cardinales consulisset, & tum maxime Ascanius Sfortia pro Gallis, contra uero pro Aragoniis Franciscus Piccolhomineus Senatus princeps, patribus diductis, summis utrinque studiis contenderent, ad extremum pro Aragoniis stare constituit: Ratus se priuatis simul ac publicis rebus ea inclinatione consulturum: quoniam Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum suorum fortunas, ad ampliorem statum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusque Italiae dignitatem, aduersus infensissimam gentem, utile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitratur. Nec multo post Ferdinandus curis & morbo praegravatus diem obiit, statimque Alfonso iustus regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Auditae insuper gratulantium principum legationes, quae undique officij causa Neapolim coibant. Regni proceres sacramento adacti, lustratae copiae, ingentes pecuniae multatae acerbissime populis toto regno exactae, & cuncta demum quae terrestri maritimoque apparatusi conducere uidebantur, summa cura, & singulari celeritate administrata: missusque subinde Verginius Vr-

finus

- A. sinus ad Alexandrum, qui leges conditionesque renouandi foederis coram pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum e Gallia redierat ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret quales quantique Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quae decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent, hortareturque barbarum regem ad transmittenda auxilia, quando una ea ratione, & tum & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quod si Calabriae & Apuliae oram, quae proculdubio Graeciae & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari ab ualidissimo communi hoste pateretur,
- B. ipsum sero aduersu uictores Gallos, qui continuo in Graeciam essent traiecturi, consilia atque opes suas oppositurum. Postulabat Alfonso sena milia peditum & equitum, quae ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim praecipuus Turcarum uirtutis admirator, ut qui paucis ante annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinae ac fortitudinis periculum fecisset. At pontifex ob eas causas quas supra memorauimus, & cohortantibus maxime Florentinis, cum Alfonso his conditionibus foedus percussit, ut ipse Aragonios, Florentinosque, illi uero pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxiliis tuerentur. Gothifredo item Borgiae Carinulae principatus dono datus, cui & Alfonso filia obscura matre genita nupsit: Franciscus uero Candianus magno cum stipendio regiae adscitus militiae. Ii pontificis filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad insigne opum atque potentiae fastigium nirebantur. Alfonso quoque paucos post dies coronam, caeteraque Neapolitani imperij insignia a pontifice impetrauit, missusque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia cardinalis, qui celebri pompa, & sacris de more peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione praedudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebantur. Interim Alexander atque Alfonso, ut Caroli consilia disturbarent, Gallorumque impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secreto primores regiae aulae, singulis praemia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebant: Briffonetroque in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam praestaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatum est. Nec defuere uiri militares, qui iam praecipiti aetate id bellum in proximum uernum tempus differendum esse dictarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simulatibus, uoluntates facile commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maxime peculiaris est, pleraque uera aut uero proxima suadendo, aemulorum auctoritatem comminuere atque obscurare nitebantur. In his erat Aurantius princeps, Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechorides militaris prudentiae nomine facile primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, grauem in Italia autumnum his

fore differuit, qui subito è saluberrimis Gallia regionibus, Alpes transirent, hyeme autem Apenninum tormentis currulibus inaccessum, & penitus insuperabilem, omnesque Togata Gallia, uel Hetruria uias perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresque aliquanto quam ipsi putarent Alfonso opes, quum in Italia forent, inuenturos: Florentinis praesertim atque pontifice adiunctis, qui animis, ditionisque finibus coniuncti, summas haberent expedienda pecuniae facultates, & maximam Italiae partem obtinerent. Nec satis sibi ad securitatem Gallici exercitus exploratas uideri Venetorum uoluntates, qui se in neutram inclinatos partem fallaci quadam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem ullis certi foederis legibus obligare uellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commo suo latebrosis semper inuolutum consiliis, qui tantopere ad profectiorem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare quam Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactasque conspiceret. Caeterum hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circumspecturum bellici motus euentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam demissos in ultimam Italiam, non modo deserturum: sed (quod Dij prohiberent) nouis occultisque consiliis & palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Itolorum principum ingenia, ut externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillime fidem fallant. Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento suscepta, quum Galli ultro inuitati à factiosis Italiae populis, ad Alexandriam, & aliquanto post ad Boscum, & postremo ad Genuam, dolo potius quam uirtute superati, Italicae crudelitatis atque perfidiae funestam admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent. Proinde Gallici imperij decus, ipsiusque regis, & totius Galliae nobilitatis salutem, incerta fidei Itolorum principum non esse committendam uideri. Id uero se è republica, dignitateque magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulso, Mediolanense imperium, uti iura postularent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut ui, aut uoluntate in belli societatem concessuros. Mediolanum enim totius Italiae arcem esse, unde ipsi comparatis tuto amplioribus copiis, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperiis cogitare atque decernere possent. Allobrogum Salasforumque Regulos, qui Sfortiae infensi essent, in Subalpina regione, com meatus atque omnis generis auxilia cupidissime praebituros: & satis superque ualidas eas fore copias, quae tum in Gallia paratae coactaeque essent, ad conficiendum intra autumnus tempus Mediolanense bellum. Adepta uero uictoria, fertilissimis in urbibus hybernatos milites, atque inde eos omnibus rebus instructos, externoque insuetos caelo, ad prima ueris signa, melioribus auspiciis, nullo metu suspectandae socialis perfidiae, quod uoluerint penetraturos. Haec apud regem in consilio, & passim in Regia domo & frequentioribus procerum conuiuiis, summa dicendi libertate disse-

rebantur

A rebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnum Galliae & Mediolanense imperium adeptus est, complures ingentibus studiis fauebatur, & Sfortiam, ut sunt Galli ferme omnes natura aperti, & de alio facile suspicaces, propter uulgatam eius prudentiae opinionem, ueluti callidi occultique ingenij hominem oderant, & regi suspectum reddere conabantur. Nam Pandonij conciones apud omnes habitae, cunctis prope eum inuisum reddiderat. Accidit quoque per eos dies ad suspicionem augendam, ut Ioannes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus, Ludouicum Sfortiam consilia perfidiae plena agitare significaret. Naque Petrus Medices, quum apud se Stephanus Tabernius, qui pro Ludouico legationis munere fungebatur, secretiore in cubiculo de magnis rebus disputaret, Mattaronium turpi quadam, aut certe parum uirili astutia sub aulaeis condiderat, ut illo audiente arcana omnia, Sfortianique animi recessus, quae Tabernius ignarus fraudis ingenue proferebat, regi Gallo proderentur. Quae res, sicuti Bernardus Oricellarius, qui tum Florentiae publicis consiliis interfuit, in historiis asseuerat, Ludouico apud Carolum incertae uoluntatis uel perfidiae ignominiam confluuit. Postulabat Ludouicus à Medice Florentinisque, ne Alfonso contra se iuuare uellent, nec cum eo commiscere res suas properarent: contactum se minis atque iniuriis Aragoniorum, aduersus eorum uim externa praesidia comparare, quibus dignitatem atque salutem tueretur. Non esse se adeo insano perditioe consilio, ut Gallorum gentem in Italia dominari uelit, quae sibi in primis magnitudine uirium atque ambitione latius imperandi esset suspecta, & maioribus suis infensissima semper extitisset. Possent eos qui & uim & auctoritatem ad cogendum haberent, monere ac inducere Alfonso, ut ab ui paranda minisque desisteret, & Mediolanensium rerum tandem obliuisceretur, quarum negotium Aragoniis rationibus esset penitus alienum. Debere Alfonso fortunae suae ac desiderijs abunde satisfactum arbitrari, quod Neapolitano regno potiretur. Id si Florentini enixe curaret, & Alfonso salutaribus consiliis obtemperaret, se protinus Gallorum expeditionem interpositis difficultatibus impediturum, foreque, uti sua industria omnis Italia eo metu atque periculo liberaretur. Quod si obduraret, nec longe prospicere uellent, dum facultatem conseruandae salutis haberent, se consulturum rebus suis: omnemque eam tempestatem quae ab Alpibus immineret, pro auertenda clade, in alienos agros effusurum. His ferme sermonibus exceptis Mattaronius regem proceresque monuerat, uti caute ac mature de expeditione acceleranda propter dubiam sociorum fidem deliberaret. Quibus omnibus de rebus quas superius commemorauimus, magna est in ipso rege ac ducibus uoluntatum facta commutatio. Nam qui bellum tantopere suadebant, pristinum illum ardorem magna ex parte ita remiserant, ut terrestres & nauales apparatus tanto omnium studio cepti, praefectis plura admodum tepide administrantibus, intermittere uiderentur. Eius rei fama Ludouicum uehementer percudit, quum sibi & Ascanio fratri timere cogere, Aragoniis iam tum ad gerendum bellum abunde instructis, nisi Carolus eo autumno transire Alpes, atque eos inuadere maturaret. Igitur in eam adductus sollicitudinem

c

Galeacium Sanseuerinum ducem generumque suum in Galliam cum ornatissimo comitatu ad Carolum mittit, qui publice orando, ac priuatim largiendo, magnamque equitum auxilla, plures naues, ingentemque pecuniam in subsidium decreti belli pollicendo, aduersos de se rumores extingueret: regemque & ceteros proceres, confutatis suspicionibus, difficultatibusque sublatis pristinae spei restitueret: atque eos ad superandas Alpes, quanta maxima fieri celeritate posset, hortaretur. Quae legatio ipsius regis atque omnium erexit animos, & breui maximum bellicis administrationibus, quae uel incuria uel ultro negligenter omnibus ferme locis refrixerant, momentu attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumque nauium classis Massiliae deducta exornataque est, onerariae spectatae magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitata: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maxime formidabili ancorum tormentorum apparatu, ad Coctias Alpes praemissa sunt. Dum haec in Gallia parantur, Iulianus Rouerius Ostiensis cardinalis, qui postea ad pontificatum euectus Italiae & toti ferme Europae magnorum motuum causam praebuit, dum insidias pontificis perpetui hostis sui uereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnopere laetatum ferunt, quonia per eum qui potentia atque autoritate inter patres plurimum ualeret, Alexandri Pontificis consilia se uehementer turbaturum arbitrabatur. Siquidem plerique e patribus non deerant, qui eum uitio creatum dicerent, & propterea quod sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quaesiuisset, ueluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, uti erat inquieto uehementique ingenio apud regem ac proceres pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamque conflare, concitare eis bellum, uictoriam terra marique perfacilem fore polliceri, ac demum qui militiae usus in Italia, quae consilia & facultates sociorum atque hostium essent, earum tum rerum imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse uero Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturae equites ad signa uocauerat. Genuae sex triremes, quatuorque trium milium amphorarum onerarias naues tormentis armisque instruxerat: coegerat undique pecuniam ad supplenda Gallorum stipendia & magnam uim omnis generis comectus, qui terra marique diuturno etiam bello sufficerent, in opportuna loca contulerat. Romae quoque per eos dies ab Ascanio cardinale atque Obignino Prospero & Fabritio Columnae, & Sabella gente Ursinisque, aliquot obscurioris nominis duces, itemque Ioannes Rouerius Iuliani cardinalis frater, cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoque stipendio additi. Ceterum iussi non prius ostentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quam Ostiae uel Neptuni ad Antium regia classis appropinquaret, ne ipsi interea, si studium suum nudarent, a pontifice atque Aragoniis, quorum copia iam instructa in conspectu erant, opprimerentur. Sed dum Columnij in urbe & in Latio praesertim, ubi eorum sunt clientelae, secretis admodum stipendiis equites conducunt, & denique omnia in aduentum Gallorum ad mouendum bellum dissimulater parant, Alexander

A Alexander ad oppugnandam Ostiam Nicolaum Ursinum Petilianum misit: tenebatur enim Iuliani praesidio, summamque habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorum classes, urbemque ipsam obsessam ac intercluso mari, fame & multarum rerum inopia subigendam. Perstiteri aliquandiu in fide praesidiarij, quum Petilianus maioribus tormentis arcem continenter oppugnaret. Verum mox urgenti uitae periculo adducti, ea conditione arcem dederunt, uti senatui patribusque publice custodienda, donec Iulianus ad officium rediret, traderetur. Verum non multis interpositis diebus eadem arx, quae multo militum labore parata fuerat, dolis atque ausu duorum militum recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud dubie summissi, simulata amicitia custodem arcis in lectulo quiescentem comprehenderunt, & Columnios milites ex condito, ab oppido ad arcem conuolantes praesidiariis terrefactis introduxerunt. Vnde postea tantis incommodis rem Romanam atque ipsum Pontificem Guerra Monaldus afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam dolorumque animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in urbem euocatis, atque his continuo in Hadriani molem coniectis. Verum illi paulo post carcere sunt emissi, quum ob uiolatam fidem auxilia a Diis ac hominibus, & praesertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdem ferme diebus Alfonso, ut coram de bello consultaret ad Pontificem, qui tum in Tyburti ad uicum Varronis secesserat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, cardinalesque omnes, praeter eos qui Ascanium sequuti Gallicis rebus fauebant. Ferunt Alfonso, cum pro se fortiter & magnifice, tum pro Italiae salute prudenter atque diuine perorasse: omniumque animos eius oratione ita esse permotos, ut Pontifex nulla interposita dubitatione, non modo bellum quod ingrueret constantissime sustinendum, uerum hostes audaciore consilio illatis ultro armis praecipuandos esse decreuerit. Erat apud Alexandrum Paulus Fregosius cardinalis Genua ab Adurniis pulsus. His per Hyblettum Fliscum clientisque suos & nobiles aliquot Fregosiae factionis ciues, qui Adurniorum potentiae infensi erant, se Genuam eiectis Adurniis occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduentum, ac priusquam Sfortianae triremes plane exornari, uel maiora praesidia terrestri itinere ab ulteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent. Fore etenim ut ad primum Aragoniae classis aduentum, cuncti inferioris Liguriae populi, ipsique Genuenses metu aut uoluntate studia commutarerent. Nec aliam postea Gallos gerendi belli rationem inuenturos, si Genua ceterisque peropportunitis Liguriae portibus excluderentur. Itaque Alfonso Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris uirtutis eminebat, terrestribus copiis: Federicum uero fratrem toti maritimo negotio praefecit. Ceterum Petilianus, Alfonso Daualus Piscariae Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregij duces erant, & postea omnibus bellis cum summa imperatoriae uirtutis laude claruerunt, Ferdinando attribu-

ti sunt, ut alacriores in iuvene spiritus maturo consilio temperarent. Is è Campania per Marfos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisque sibi in Umbria Pontificiis aliquot turmis per Aemiliam in Faentinum agrum, ut inde Cisalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porro Federicus è Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerariis multisque minoribus nauigiis profectus, lenissimis usus tempestatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostiū peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legati que Florentini, & magna pars ciuitatis studio uisendæ classis eò prouecta, certatūque est hinc inde liberalitate atque modestia. Cæterum repletis omni rerū copia naualibus sociis, quum secundi perflaret uenti, classis Liburno educta, in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam, quæ portui obiecta ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissime introrsus aperitur, panditque se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenū orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extenditur, minores passim portus, & tutas ubique stationes efficiēs, multis procurritibus in mare apricis collibus, quos frequentes riui altioribus delapsi iugis, & nemorosè passim ualles, amœnissimo quodam naturæ ordine distinguunt. Medio in sinu Spedia est, oppidū piscosum ac amabili uino maxime nobile. Ad dextram autem non longe ab ostio Macræ amnis, Erycis uicus, traiectu admodum recto Veneris insulam, atque ipsum portum contra respicit, ab eo qui in Sicilia est Eryx haud dubie cognominatus. Igitur Federicus ad tentandam oppidanorum fidem Fregosinum Pauli cardinalis filium Aloysiumque Rapellum consiliarium suum singularis industriæ hominem in oppidum præmittit, qui eos ad deditiōnem faciendam, & Fregosios, quarum partium nomen ipsi naturali studio colere consueuissent, portu atque oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani & mox nihil profutura pertinacia in summū periculum, quod à ualidissima classe statim immineret, sese ac fortunas suas deuocare uellent. Præerat oppido Balbus qui è Cisalpina Gallia transuersis Apennini iugis, eò cum delecta peditum manu singulari celeritate conuolarat. Quum paulo ante Ludouicus ad famam Aragoniæ classis, singulis totius oræ oppidis opportuna præsidia diligenter imposuisset. Is oppidanorum fidei & uirtuti militū cōfusus, respondit eam esse omnium Ligurum consuetudinē, ut nunquam in potestatem noui principis uoluntate concedant, quandiu illi sint incolumes, qui rerum Genuæ potiantur. Quod si externa uis aut aliquo ciuium tumultu accidat, ut præsentium rerum status perturbetur, ipsos tum absque defectionis infamia, uictoribus cedere, quorum fortunam ex publico ciuitatis euentu sequerentur. Proinde non debere sibi irasci Federicum, si ipsum oppido portūque recipere recusarent, quum Adurnium Sfortianumque imperium Genuæ totaque

A totaque Liguria uigeret: pro quo ipsi extrema sustinere parati essent, ne primi omnium perfidia aut metu defecisse uideatur. Dirempto colloquio Aragonij indignantes, quod oppidum muro debile & facultatibus modicum tantæ classis uim atque impetum morari auderet, confestim arma expediunt. Triremium proras admovent: cohortes euectæ maioribus scaphis sub signis in proximum litus desiliunt, atque oppidum terra marique uno tempore expugnare adoriuntur. Contra oppidani mixti militibus frequentes in muro esse, egregie omnes propugnare, in classem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in subiectos qui scalis ascendere conabantur, ingentia saxa prouoluere: ipsæ mulieres singulari audacia in murum arma, tigna, lapides comportare, solari faucios ac defessos, ac demum cuncta, nullo uirili officio prætermisso, laborantibus subministrare. Ipse Balbus ingenio uelox & manu promptus, huc & illuc pugnando atque adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quam nactus erat, idoneis in locis, unde hostium milites qui descenderant, & turbæ nauales destinato feriri possent, industrie collocabat. Neque interim tormenta maiora nauibus emissa cessabant: Aragoniique admotis triremium proris certatim in terram desilire conabantur. Sed oppidani nouo C altu auctore Frandaia prædone insigni, à quo demum sene locus litoris cum risu nobis ostentatus est, scopulos saxaque de industria, ad exiliendum in litore antiquitus collocata, multo seuo consperferant: ita ut milites saltu incitati, desilire properantes, labentibus extemplo uestigiis, in mare interque eminentes petras cum summa propugnantium uoluptate, & multo omnium risu præpedientibus armis laberentur. Pugnatum est continenter horis septem pari utrinque uirtute. Verum ingruente nocte quum Aragonij qui & iniquo loco, & sine idoneo apparatu pugnauerant, frustra omnes aditus perentassent, nonnullique eorum occisi, plures confauciati, D cæteri æstu & labore defatigati essent, & Iulius Ursinus, qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset, se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est Federicus sublatis anchoris Clauario uico classem appulit, mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo situm est Rapallum oppidum ædificiis admodum frequens, quod æquali ferme spacio à Delphini portu, & à Segesta Tiguliorū distat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera uocatur Guelpha, altera autē Gibillina à uetere factionū appellatione, quibus sese Ligures omni tempore ad lethalem insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediēte E expositi in terram, celeriterque eiecto præsidio quod paucorum erat militum, oppidum occupat. Idque tumultuario opere ad sustinendum hostium impetum, quod sine muro erat, communire celeriter parat. Nec multo labore milites, montanique homines, quos Hyblettus & Fregosinus è proximis castellis euocauerant, munitiones circumulerunt. Erat earum ratio ficti tum optima, ita nunc maxime ridenda. Furcis enim crassioribus solo defixis, ita ut ad umbelici mēsuram extarent, longissimæ trabes continuo ordine confixæ clauis imponebantur. His se ab omni repentino hostiū

incurſu tutos ac munitos eſſe antiquiores exiſtimabant, ac pro his tuendis, F
 quum eas transcendere aduerſarij niterentur, acerrime præliari conſueue-
 rant, felici admodum tempeſtate, qua militum uirtus nullo tormentorum
 obiecta periculo, ex iſtis uirium & dextræ fortis operibus, ueluti ludicro
 in ſpectaculo, certa cum laude notabatur. At Genuæ quum multo antea
 de hoſtium claſſe cognouiſſent, terra marique arma parabantur. Iamque
 Aurelianus Ludouicus, qui primus Alpes fuerat tranſgreſſus, ab Aſta Co-
 lonia ſuæ ditionis, Genuam peruenerat, eumque fuerat ſubſecutus cum
 ſeptem Heluetiorum cohortibus Antonius Baſſeus, quem à magiſtratu
 in Heduis geſto, Diuioni Bailinutū uocabant. Is & Germanicam callebat G
 linguam, & ſummus artifex tractandis Heluetiorum ingeniis habebatur.
 Antonius quoque Maria Sanſeuerinus inter Sfortianos duces egregie ſtre-
 nuus, alam unam equitum, & cohortes duas ueteranas adduxerat. Ad hæc
 onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur,
 eaque tum apud omnes erat opinio, Aragoniam claſſem quæ remigio tā-
 tum ualeret, poſſe à maximis atque ualidiſſimis Ligurum Gallorumque
 nauibus facile ſuperari, ſi aliqui ab Occidēte perſerent uenti. Nam per eos
 dies tanta malacia ubique fuerat, ut in ea maria mirabili tranquillitate cō-
 ſtrata, nulla penitus facultas educendæ claſſis alicuius auræ beneficio præ-
 beretur. Neque ea res Federicum uel Aragonios trierarchos fallebat, qui
 ne claſſis aduerſis Auſtri uel Africi flatibus in intimum ſinum adigeretur,
 quo in loco effugiis deſperatis omnino pereundum foret, expoſito ſtatim
 exercitu, ac prouiſa maris commutatione, triremes in altum extulerant,
 unde hoſtilis claſſis motum, euentumque ſuorum qui ad oppidum caſtra
 habebant parati in utriusque fortunæ conſilium deſpectarēt. Porro Adur-
 nij & ceteri Galli duces, poſtquam Aragonios ad Rapallum conſidere nū-
 ciatum eſt, inter ſe rei gerendæ munia partiuntur: Aurelianus claſſem con-
 ſcendit, in altumque eam promouet, ut implendis uelis terreſtri aura po-
 tiatur, reliqui copias educūt, & prout libido cuique fuit, Itali ferme omnes
 terreſtri itinere, Heluetij lembis, actuariis que nauigiis Rapallum profi-
 ciſcuntur. Id abeſt à Genua uiginti paſſuum milibus, uerum iter adeo con-
 ciſum, confragoſumque eſt, adeoque anguſti in arduis rupibus calles exi-
 ſtunt, ut equites armatos, niſi ſumma cum difficultate non admittant. Per-
 uentum eſt in conſpectum Aragoniorū, magna adhuc ſuperante diei par-
 te, quòd per noctem & uitandi æſtus & fallendi hoſtis cauſa iter illud tēpe-
 ſtiue conſecerāt. Erat proxima oppido ſatis lata planicies, ubi quum duces
 caſtrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquieſcere, & inalbeſcen- K
 te cælo recreatis militibus hoſtes adoriri decreuerant, nata eſt paucorum
 audacia & temeritate occaſio committendæ pugnæ, ſicuti plerunque acci-
 dit, ut prælia caſu potius quam certo ducum decreto conſerātur. Sfortiani
 nanq; milites in proximū hoſtilibus caſtris tumulū ad tendendū proceſſe-
 rant, ut ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd
 uniuerſi agminis frontē ipſaq; principia propter inueteratā bellicæ laudis
 opinionē, tot aſperis quæſitam bellis ſibi deberi honoris loco exiſtimabāt.

Id

A Id non tulere Prætoriani, quòd ſibi nimia ſociorum arrogantia probandæ
 uirtutis atque operæ facultas eriperetur: quum præſertim in oculis Genuē-
 ſium, ac ipſius Ioannis Adurnij ducis ſui apud quos tot opima ſtipendia
 otioſa in pace meruiſſent, pro laude ſalutēque foret dimicandum. Erant ij
 quadringenti ferme ueterani omnes & gladiatores exintij: qui ſapius in
 acie ſingularique certamine fortiter pugnando ſpectatę uirtutis famam ac
 uberiora ſtipendia fuerant conſecuti. Sumptuoſa omnibus uestes & ſplen-
 dida arma conſpiciebantur, ut pote qui urbanæ militiæ aſſucti, nihil ad or-
 natum prætermittabant. Videre erat penulas militares coccinas aureis cir-
 cundatas limbis, argeſiteos paſſim gladiatorum capulos, inaurata ſcuta, tho-
 races ſerico purpuræque contectos: ita ut milites qui hodie modico & uili
 admodum corio pro ueste contenti ſunt, deſpiciendi tanquam egentiffi-
 mi eorum recordatione uideantur. In his erant Antonellus Potentianus,
 Beuilaqua Inſuber, Franciſcus Nardous, Auanzinus Caſſiana, Thomas Fir-
 manus, Honofrius Calaber, ipſeque Salernitanus cognomento Prauus, &
 cōplures alij inſignis audaciæ centuriones, qui ordines ſuperioribus bellis
 in Italia duxerant. Ii itaque quum tota acie fremerent, eumque locum ſub
 ipſis hoſtium munitioibus à Sfortianis occupari uehemēter indignaren-
 tur, raptim omnes ueſano gradu ac uix ſeruatīs ordinibus, ut æquiores ſu-
 pra Sfortianos locum antecaperent, uerſus caſtra hoſtium contenderunt.
 Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones appropere-
 rare, quin continuo erumpendum, & collato pede reprimendam ſubeun-
 tium audaciam iudicarent: quoniam & ipſi temeritate perſimili intra mu-
 nitiones repugnare parum decorum putabant. Præſertim quum amiſſum
 decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito, reſarcire cuperēt
 ad retinendam uirtutis opinionem, quam de ſe apud omnes iactantius
 prædicando tota ea nauigatione præbuiſſent. Nec mora, diſiectis ſtatim
 D trahium repagulis, patefactoque exitu, inſeſtis ſignis euolauerunt. Accin-
 xere ſe prælio Prætoriani, quanquam Aragonios munitioibus egreſſuros
 eſſe minime putarant, concurſumque eſt inopinantibus omnibus, ac diu
 maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum ea die
 fuit imperium, poſtquam neque arte, neque cōſilio, ſed promiſcua teme-
 ritate omnibus locis pugnabatur, ſummittendo auxilia, adhortando quos
 regere non poterant, ac demum ipſi capeſſendo pugnam, periculo ſuorum
 militum occurrere nitebantur. Ad extremum Aragonij, neque Sfortiano-
 rum uirtutem, neque Prætorianorum impetū tulerūt: loco etenim pulſi &
 E deiecti eo ponte, qui diuerſas oppidi partes interfluente riuo diſterminat,
 terga uertēre. Fuſos fugatosque totus exercitus perruptis eorum munitio-
 nibus perſecutus eſt, ingensque ea die pro numero hoſtiū cædes facta. Nam
 Heluetij qui tardius aduenerant, ſtratos à Prætorianis & uulneratos barba-
 ra crudelitate maetabant. Ab his quoque nobilis captiuus, quem Aloyſius
 Fliscus unus è ducibus in equi clunes ſuſtulerat, ut in pacatum abduceret,
 cum maximo ipſius conſeſſoris periculo trucidatus eſt: quanquā Aloyſius
 ſua claritate omnibus notus eſſet: ut qui Genuæ cunctis interfuerat con-

c iij

filiis, & tum magna aduersus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia F
 montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipse praelio effugiens
 cum ea manu agrestium, quam ex ditionis suae castellis accitam circa se
 praesidij causa habebat, asperis inuisitatisque tramitibus per Lauaniam
 quae Entella olim fuit, ualles montesque profugit. Iulius Ursinus Fregosi-
 nusque uulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magna-
 que Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita est. Pauci ex uictori-
 bus interfecti, sed in his Auanzinus Cassiana inter fortissimos centuriones
 annumeratus, & ex Sfortianorum, praetorianorumque numero supra se-
 xaginta grauer uulnerati, discesserunt. Hinc ad praedam discursum, totum G
 que oppidum nullo discrimine amicae partis ab Heluetiis direptum. Nul-
 lum Aragoniis ad mare, nisi paruorum admodum lemborum beneficio,
 effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues,
 quae secundo uento ferebantur, & iam tormenta procul euiibrabant, in pa-
 catiores litora ad Arni ostium, & Liburnum retrocesserat, unde mox etiam
 aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum com-
 plices qui eius amplissimae classis tanta impensa, tantoque studio compa-
 ratae, uanos conatus, & foedum exitum riderent. Sed contra non deerant
 usu rerum periti atque prudentes, qui nullis addicti partium studiis omni H
 bus lugendum esse iudicarent, quum ab his rerum iniitiis supremas ac mi-
 serabiles ruiturae mox Italiae clades ominaretur. Profligatis Aragoniis, ex-
 ercituque Genuam reuerso cum maximo externorum militum discrimi-
 ne in urbe tumultuatum, quum Heluetiis Gallisque praedam uenditanti-
 bus, Rapallini, uestes, uasa, suppellectilemque suam passim agnoscentes, in-
 plorato ab amicis affinisque auxilio res suas repeterent. Hinc ab iurgii
 ad arma populari furore discursum est: punctoque temporis diuersis in
 urbe locis nonnulli ex Heluetiis & Gallis trucidati: proculdubioque ea die
 externum militem incitatae plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; I
 ipse Ioannes cum praetoria cohorte in publicum egressi, circummissis praeco-
 nibus, audacioribusque correptis, atque his protinus ad exemplum la-
 queo suspensis, iratae ac saeuientis multitudinis impetum repressissent. Ra-
 pallinae uictoriae nuncius, & Ludouicum incredibili affecit laetitia, & Ca-
 rolum ueluti certo iam uictoriae omine accepto ad maturandum in Italiam
 sollicitauit. Iam tota ferme Heluetiorum multitudo per Graias Alpes in
 Vercellensem agrum descenderat: & Obigninus cum ualida eorum manu
 atque ala sua Britannica, & trecentis ferme Gallis equitibus cataphractis
 in Flaminiam processerat. Quod paulo ante ad iungendas uites Ioannes Fran- K
 ciscus Sanfeuerinus Calatiae comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis co-
 piis imperabat, in quibus grauis armaturae equites sexcenti, & ter mille pe-
 dices ueterani censebantur. Quibus uiribus in unum coactis, ut Ferdinan-
 di conatibus obuiam irent, ad fossam Giliolam in finibus Ferrariensis agri
 munitissimo loco castra posuerunt. Iisdem ferme diebus Ferdinandus e
 Tiferno, ubi cum Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus,
 mollioribus Apennini iugis in Fauentinum agrum transcendit. Erant eius
 copiae

A copiae equestres ferme omnes, equorum uirorumque robore praestantes, &
 apparatu longe omnium ornatissimae: quibus ut primum in Aemiliam est
 deuentum, conscriptis ubique cohortibus, supra sex milia peditum adiun-
 xit ex Bononiensibus, hisque populis qui Aemilianis uallem, & sinistram
 Apennini latus incolunt. Eorum erant praefecti uiri fortes Dionysius Nal-
 dus, & Vincentius eius frater. Praeterea aderant Guido Urbinate & Ioan-
 nes Sfortia Pisarensum reguli. Accessere quoque ex Pontificiis tres equi-
 tum turmae, Serrae Hispani nobilis ductu: ex Florentinorum quoque co-
 piis quadringenti utriusque armaturae equites, quibus Annibal Bentiuo-
 lus imperabat. His uiribus Ferdinandus in Parmensem agrum irrumperere
 se posse crediderat, adiuuante uel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam
 Alexander Pontifex a Ludouici Gallorumque amicitia magna ex parte
 diuellerat, quum Galeacio eius filio purpurei galerei honore, caeteris item
 filiis uberiora stipendia promississet. Verum Bentiuolus ob res in Liguria
 infeliciter motas, & Federici foedam fugam, itemque Caroli celeriore
 opinione omnium aduentum, & Obignini Calatinique praesentes exer-
 citus, quando ex ipsa belli fortuna hominum uoluntates facile permutan-
 tur, omnem initi eius consilij cogitationem abiicit. At Ferdinandus ab
 C Sapienne, ubi per aliquos dies castra habuerat, in Fauentinos campos eo
 consilio progressus est, ut quum primum dimicandi facultas praeretur,
 statim cum hoste confingeret, quod & regem transire Alpes, & se mox im-
 parem eius uiribus, si Galli Sfortianique tota belli mole simul incumbe-
 rent, futurum esse intelligebat. Contra Obigninus & Calatinus qui illa ead-
 em tempestiuis admodum consiliis prouidebant, ne inuiti ad summam
 rei certamen traherentur, obnixi studere: in palustribus semper ac fossa
 munitis locis castrametari: ostentare tamen copias ad famam opinionem-
 que hominum retinendam: sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam
 D explicare: ita ut tantum ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata
 tamen est occasio haud semel praelij committendi, non longe a sanctae A-
 gathae oppido, quum utriusque duces ex itinere in proxima praeta processis-
 sent, quae tamen pluribus fossis a cultoribus perductis, & directis ad li-
 neam salictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confliendum sa-
 tis opportuna uidebantur. Intererat fossa mediocris inter utranque aciem.
 hanc ut Aragonij transirent Obigninus & Calatinus expectabant, quip-
 pe qui illuc eo se consilio uenisse meminerant, ut Ferdinandum, si in Ae-
 milia moraretur, leuibus praeliis distinerent, nunquam uniuersae pugnae
 E aleam subirent: sin in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi iisdem uesti-
 giis abeuntem persequerentur. Petilianus autem ut ab aduersariis trans-
 eundi initium fieret, opperiri, & se minime commissurum dicere, ut in ri-
 pis impeditae fossae de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura
 cautus & minime pugnax, qui prouidere potius ne uinceretur, quam a-
 lios superare didicerat, quum Italis Heluetios pedices anteferreret, Sfortia-
 nos suis pares, Gallos uero equites, quorum uirtus adhuc erat incognita,
 si non optimos, longe tamen acerrimos putaret, & tormenta aenea, qua

parte Galli plurimum ualere dicebantur, maxime uereretur, nullo modo F
 ut uniuerso certamine configeret, adduci poterat. Contra Triuultius &
 acer, & pugnae audis Heluetios ab se Renatoque fratre paucis ante annis
 supra Domossulam iusta acie superatos commemorare: Italos equites Gal-
 lis omnibus terrori esse, quum ipse in Gallia regulorum bello iuuenis inter-
 fuisset, abunde testari: tormenta in acie quod ancipiti cum periculo emit-
 tantur, nullo prope usui fore, demonstrare: ac demum si manus cōserent
 uictoriam polliceri. Quod si cuncta pericula, quae ab infinitis pene casibus
 oriri possent, pensando ac dubitando occursura sibi arbitrarētur, uin-
 cendi occasionem per incuriam amitterent: ac paulo post tantis hostium G
 copiis, quae rege duce ab Alpibus imminerent, futuros impares: & mox re-
 gnum cum summo ignauiae dedecore, quando nulla reliqua spes salutis,
 nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquam Tri-
 uultij praesaga mente de belli exitu proloquentis autoritate moueretur,
 Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnandi studio deflagrare uideba-
 tur, si aduersam praelij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio,
 inexpiabilem funestae temeritatis infamiam apud Alonsum patrem, ip-
 sumque Pontificem subiret. Itaque in munitiora loca ab utrisque concessum
 . Sequentibus uero diebus, quum Triuultius parandae uictoriae facultatem
 H ab his qui innatum timorem prudentiae nomine contegerent, amissam
 quereretur, eiusque sententiae Alonsum Piscarius accessisset, & Petilia-
 nus à Bartholomaeo Liuiano familiarum suo (is tum alam equitum ductaba-
 tur) qui postea summos militiae honores adeptus est, quotidie oppugna-
 retur, ut cunctari desineret, & rem praelij fortunae tandem committere,
 decertare statuerunt. Sed à conferendo praelio aliena mens hostibus fuit.
 Nam tametsi per praecones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen
 castris copias eduxerunt, sic, ut ludificati uariis artibus Aragonios, quum
 leuis eorum armatura propius munitiones accessisset, emissis subito plu-
 ribus tormentis, eam inde cladis metu recipere sese, & confestim terga da-
 re coegerint. Liuianus tamen triduo post, alam unam Gallorum equitum I
 longius è castris ad sanctae Agathae oppidum progressam, noctu adortus,
 caesis captisque pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Caeterum Fer-
 dinandus postquam hostem inuitum non posse elici ad pugnam uidet, ad
 Fauentiam promouet castra, eaque sub ipsis mœnibus latissima fossa per
 quam Anemonis partem corriuarat, aliisque praecaltorum aggerum magnis
 operibus communit, ut amicae urbis copiis utatur, tutoque in loco Ger-
 manorum auxilia, quae sibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expe- K
 ctet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis, uti pater ac Alexā-
 der monuerant iussa capessens, melioris fortunae consilia subsequatur. In-
 terea Carolus è Gratianopoli Coctiis Alpibus in Italiam transmisit. Fuere
 olim Coctiae quae nunc montis Genebrae culmina nuncupantur, ut aliās
 diffuse monstrabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti & caeteris orbis terrarum
 clarioribus locis, pro recentibus & semibarbaris nominibus antiquiora
 uocabula passim reddemus. Descendentem Asta Colonia exceptit, omni-
 que

A que rerum copia, abundantibus eius regionis oppidis, milites sese large &
 gratuito recrearunt. Procefferat Astam usque honoris causa Ludouicus,
 uxorem Beatricem cum lectissimis Insuorum foeminis adducens, quibus
 rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multo post ad insoliti caeli commu-
 tationem aliquandiu uehementi morbo conflictatus est, quum erumpen-
 tes pustulae, uti saepe pueris accidit, artus & faciem defecassent. Verum
 mitescente autumno, & recepta subinde ualitudine, Ticinum urbem,
 quam recentiores Papiam appellant, contendit. Ibi regio apparatu, &
 exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tum su-
 B prema ualitudine Ioannes Galecius, adeoque infelix iuuenis lento, atque
 tabifico morbo erat cōfectus, ut non uiribus quae iam nullae erant, sed ipso
 uno desituri mox spiritus uigore regeretur. Is Carolo, qui ad lectulum ac-
 cesserat, uti agrum officij causa humaniore alloquio solaretur, lachrymas
 ueluti mox imminentibus fati concessurus, Franciscum, Bonamque li-
 beros magnopere commendauit. Nec multo post Carolus accepta à Lu-
 douico pecunia, exercitūque ex Mediolani officinis omni castrensium
 rerum copia instructo, peditibus secundo amne deuectis, & equitatu ter-
 restri itinere praemisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmen-
 C sem ad Apenninum est peruentum. Iugisque haud multo labore super-
 ratis ad Pontemremulum posita castra: quod Macrae anni impositum descen-
 dentibus in Hetruriam per Apuanos Ligures primum occurrit. Erat
 Pontremuli praesidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum
 forte ad amabilis uini tabernam ab leui uerborum contentione ad acriora
 iurgia cum Heluetiis deuenissent, & uti ipsi erant expediti cum scutis &
 gladiis, aliquot Heluetios in angustiis uiarum praelongis suis impeditos
 contis trucidassent, aliquanto post supremam oppido calamitatem pepe-
 rerunt. Caeterum Carolus motis inde castris, secundum Macram amnem
 D praeterque Papianas fossas, quae Fossae nouae oppido nomen dederunt,
 Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunae antiquae urbis
 ruinis, quum incolae pestilenti eius litoris aura, quae maxime ad Macrae
 ostium uergit uehementer offensa, aedificia in editiorem locum subduxif-
 sent. Id primum Florentinae ditionis oppidum erat, eoque Paulus Ursinus
 praesidij causa peditum, atque equitum manum paulo ante praemisera-
 t. Interea Gilbertus Monpenferius, qui primum Gallorum agmen ducta-
 bat Castellum nouum ex itinere tormentis aggressus expugnauit, praesi-
 diisque praefectum Angelum Cencellum, & ad unum eius milites trucida-
 E uit: praemissisque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciscum Mon-
 tedolium cum cohorte Sergianum properantem, improviso equitum in-
 cursu, prostratis occisisque omnibus ferme peditibus interceptis. Quibus
 de rebus magnus adeo Gallorum metus omnibus est incussus, quod ab his
 non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruenta admodum
 geri bellum uidebatur, ut oppidani atque ipse Paulus muris uiribusque dif-
 fisis, & Petrasanctenses qui Fanum Feroniae incolunt, quum in portis eo-
 rum equestri praelio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarent.

Erat arx supra Sergianum editiore tumulo imposita, loci natura atque arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse commemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterentur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit. Is enim fama celeritatæque hostium pene obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam cõsilio ac uiribus se imparem cerneret, uoluntate commutata ad promerendam regis gratiam, se cuncta uti imperatum foret facturum, traditurumque Hetruriæ urbes, arcésque omnes pollicitus est, modo incolumi dignitate in fidem & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim uehementer rebus suis, quoniam Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant, qui paulo ante quum nouis rebus studerent, Petri potentia infensi, aduersus eum coniurauerant: detestisque eorũ consiliis, quod Petrus proprio sanguini parcendum esse putauerat, ruri tatum publico iudicio relegati fuerant. Mox uero descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, & ueteribus innixi consiliis ad regem profugerant: ac tum maxime apud singulos proceres agendo maledicẽdoque, bellum, insidias, cunctaque aspera Petro moliebantur. Cæterum Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissoneto Belcarioque rebus compositis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum uultu in gratiam recipitur. Nec multo post missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus arces, regiis præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati uiri insignes, in quorum numerum senatus honoris causa Petrum ipsum absentem decreuerat, superuenere qui amica apertaque omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent: & quãtis maxime possent officiis regis animum, deterfis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam rediit domesticorum literis reuocatus, quibus aduersos de eorum oress tota urbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur: proptereaque ueteres inimicos in spem nouarum rerum esse erectos: populum fremere, nutare senatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consiliis obuiam irent reperiri, sollicite admodum perscribebant. Alienauerat ab se Petrus tametsi præclaro erat ingenio multorum optimatum animos, quum iuuenili quodam feruore equorum armorumque studiis, & matronarum amoribus deditus, ciuiles cõras ignobilioribus ministris demandaret: & perraro quum senatus cogeretur, in curiam ueniret: nunquam uero collegiorum magistratuumque officiis interesset, quorum munia à summis & grauissimis ciuibus implebantur: ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euassisset. Qui ut erat diuina prudẽtia in regenda urbe, & promerendis ciuium animis urbana quadam comitate ciuilique modestia, paricum cæteris cultu, sine satellite rempublicam feliciter sola ingenij magnitudine fretus administrabat. Igitur Petrus quum principẽ locum, qui haud facile aliter quàm aut summa ui, aut summa cum uirtute atque modestia in libera

- A in libera ciuitate retinetur, neque armis, neque gratia sustentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamque comminutæ iam auctoritatis, atque potentia fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se uero infensos multorum uultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum uexillifero suprema potestatis magistratum gerunt, ascendere uellet, à Valterotto, Iacobóq; Nerlio, regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est: mox uero concursu omnis generis hominum facta & nonnullis arma tenentibus, metu doloreque perculsus inter fremitum rebellantis populi, & saxa uolantia, domũ se proripuit. Nec mora ueluti ulturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamque induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Ursinus post deditum Sergianum, dissipato trepidantique agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verum quum nunciaretur Franciscum Valorium, unum è legatis quem ipse apud Carolum paulo ante reliquerat, uirum acrem ac turbulentũ in foro esse, sublimẽmque cum in equo cõcionari, populum incitare: ac demum se armatæ multitudini ad uendicandam libertatem ducem præbere: penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutem suam ab eo proditum iri, quod se abeuntem falsis pollicitationibus onerasse uideretur, Valoriumque qui tanta ob id celeritate præcurrisset inimicorum maxime gentilium impulsu ad se oppugnandũ pellendũmque fuisse transmissum. Itaque metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Ursino, amicisque paucis, ut salutis quàm imperij, uel fortunarum curã potiore duceret, suadentibus, relictis etiam quibusdam gemmarum oculis, urbe profugit. Ioannes quoque Cardinalis qui postea desumpto Leonis decimi nomine, summũ in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus, itẽmq; Iulianus fratres, pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, sæuisque uocibus Mediceos persequẽdo, diurnæ seruitutis iugum fortiter excussisse uideri uolebat, aliquãto tamen prædæ quàm libertatis erat auidior, ad diripiendas Mediceas ædes ex omnibus regionibus aduolauit: effractique statim Martiani horti nobilissima Petri supellectile instructi. Domus quoque ipsius cardinalis ad Antonianum templum, sæuientis plebis auitia cessit, tanta auiditate, ut ualua & cardines impotenti rapiẽtium impetu uellerentur. Ipsa domus Medicea grassantis populi iniuriam non sensit, prohibentibus magistratibus: quod ea tum summo Petri studio, ad regem hospitio excipiendum, aulæis, pretiosoque rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multo post concursu hominũ in curiã facta, Petrus fratresq; à uexillifero Francisco Scarfa, ipsiq; Octouiris, qui cum eo in curia perpetuo sedent, quique ex amicorum numero, ipsiq; Mediceæ familiae beneficiariis lecti fuerant, omnibus statim suffragiis, patriæ & senatus hostes iudicantur, pilæ puniceæ Mediceæ gentis insigne omnibus urbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto uti præmium percussoribus eorum foret, bona extemplo atque auidissime publicantur. Nec

multū inde in illa ipsa domo magni Cosmi ingenio ac sumptu extructa, F
 qua nullū in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusq; ætate no-
 stra conspicitur, quæque publicū totius orbis nobilitatis bonarūq; artiū
 hospitium fuit, à publicis inſtoribus nobilissimarū opum uenaliū hasta
 palam erecta est. Venire itaque magno fortunæ ludibrio, præter ingens &
 pretiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreu-
 mata, gemmæ, uariique lapides admirabili ueterum artificum sculptura
 insignes, uasa Myrrhina, numismatāq; auro, ære, argento, queis clarorum
 ducum effigies inerant, lōgo atque erudito studio, diuturna in pace cumu-
 lata. Præterea tabulæ & signa nobiliū artificum monumēta, & quod inui- G
 diam plurimū augere poterat, illa tam grandi pecuniā, tot tantisq; docto-
 rum uirorū peregrinationibus atque laboribus quæſita, Latinorū & Græ-
 corum uoluminū supellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus insti-
 tuerat, auxerat Petrus, & Laurētius postremo, tota pene Græcia rarissimis
 libris spoliata, expletisq; tandē studiosorū desiderijs, magna sui fama cla-
 ritatēq; condiderat. Ita ut plerique mortales eam familiam tanta calami-
 tatē indignā, ac inique admodū ab ingratis ciuibus exactā esse iudicarent.
 Quando eius proceres perpetuo quodā magnificentiæ splendore ædificā-
 do, fouendo ingenia, & pacem opulentæ parentē singulari industria tuen- H
 do, patriæ ac ciuibus tantū ornamenti & claritudinis addidissent. Illudque
 demum manifeste compertū est, inanem atque admodum caducā esse po-
 pularem gratiā in libera ciuitate dominātibus. Ciuesque ipsos dum ex no-
 uarum rerum motibus libertatem respiciūt, nulla æquabilis imperij, nulla
 pristinæ amplitudinis, nulla denique beneficiorū priuate, uel publice accē-
 ptorum memoria permoueri. Vsq; adeo autem Mediceum nomen cun-
 ctis inuidiosum esse cœpit, ut Laurentius atque Ioannes, qui apud regem
 tanquam exules fuerant, Petri expulsi gentiles & consanguinei, ut liber-
 tatis tuendæ studium ostenderent, è marmoreis antiquæ domus insigni- I
 bus pilas deterferint, substitutāque candida cruce, uti in aliam familiam
 transeuntibus mos est, Populani abdicato ueteri nomine, appellari malue-
 rint. Dum hæc Florentiæ geruntur Carolus ab Luca, ubi liberaliter exce-
 ptus, adiutusque pecunia fuerat, Pisas cum exercitu peruenit, cuius ad-
 uentus opportune admodum in spem recuperandæ libertatis Pisanorum
 animos erexit. Concesserant Pisani multos ante annos diuturno bello uicti
 in Florentinorū ditionem, quū paulo ante cum summa opū amplitudine,
 tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiae populos, magnam au-
 thoritatem rebus præsertim in Syria feliciter gestis obtinuissent. Eoq; ma- K
 gnitudinis rem Pisanam aliquando euectam memorant, ut centū eorum
 familiæ illustres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse, ex-
 ornatāsque ad Ligusticū bellum eduxisse dicantur. Verum quum bellica
 uirtute & mercatura studio, partis diuitijs aliquandiu floruisent, eos de-
 mum superbia opulentæ comes, & natæ continuo ex nimia felicitate in-
 restinæ seditiones, euerſa republica transuersos atque præcipites egerunt.
 Factūq; est ut attritis discordia opibus atque intermissa obiter maritima
 negotiatione,

A negotiatione, per diuersa tempora uariis tyrannis seruire didicerint. Io-
 anne autem Galeacio Vicecomite uita functo, qui longe amplissimo in
 Italia imperio potitus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditionem
 acceperat, cœpere Pisani iam pridem amissam libertatem respectare, at-
 que eam maioribus animis, quàm uiribus aduersus Florentinos tueri: qui
 tum ob ueteres causas recentibus etiam odiis accumulatas in ea ruentis
 impetij Vicecomitum exoptata occasione grauissimum bellum intule-
 rat: quo Aucurus Britannus dux bello inclytus adeo res eorum afflixit, a-
 nimosque contriuit, ut omnibus belli calamitatibus fracti destitutique
 B à finitimis uictorum arbitrio se dederint. Manserēque sub Florentino
 imperio annos octuaginta septem: quo tempore adeo seuerè auarēque ab
 his qui quæstui atque pecuniæ maxime student, imperatum est, ut sub Ca-
 roli aduentum nihil eis præter nomen ueteresque spiritus, & antiquæ ma-
 gnitudinis memoriam superesset. Erat inter Pisanos Simon Orlandius
 uehementi uir ingenio, publicæque & priuate Florentinorum hostis acer-
 rimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus cocundo, quos maxime
 grauioribus iniurijs offensus, ac ob id alienato animo paratos ad defe-
 ctionem existimabat, sapius publicas calamitates deplorare, ac osten-
 dere quàm facile, si uiri fortes & maioribus suis similes forent, sese ab in-
 toleranda seruitute in antiquam libertatem essent uendicaturi. Postremo
 quòd Gallicę linguę erat peritus, se oratorem apud regem, & ad perficien-
 dum negotium ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando de-
 liberandoue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præsentis regis occasio-
 ne audendum foret, dubitarum est. Nanque Orlandius quum à cunctis
 certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo
 pulcherrimi facti consiliū magno animo desumpsisset, ad regem qui tum
 Mediceis erat in ædibus cum globo iuuenum ascendit, proiectusque ad
 D genua supplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates ærumnāsque
 miserabiles è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florentinorum
 fauitia decidissent: in quorum mores acerbissime inuectus, ut undique eis
 conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicēdo pro-
 tulit, quæ tametsi regis animum magnitudinem nouitatēque crimi-
 num admirantem impulerint, à moderato tamen scriptore, ne incerta
 indefensaque pro ueris fidem recipiant, prætereunda uideantur. Cæte-
 rum perorante Orlandio, ac regem demississimo gestu interrogante, num
 qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiae partem uenisse uelle uide-
 retur, Pisanum populum tam indigna seruitute oppressum, liberum esse
 E uellet. Carolus more Gallorū alacriter & iam opportune fauentium pro-
 cerum murmure exorto, paucis annuens, sublatāque manu id se quod æ-
 quum esset præstare significauit. Quæ uox excepta ab his qui intererant,
 statimque foris omnibus præ latitia ingenti clamore FRANCIAM,
 quod est antiquum liberæ Gallia nomen, ac libertatem uicissim ingēmi-
 nantibus, per urbem delata, uniuersum populum ad dulce exoptatū-
 que id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum in-
 d ij

figne, in profluentem Arnun præcipitatur. Præfecti autem quæstorésque Florentini urbe profugerunt. Quibus exactis Pisani ex numero optimatum decuriones uiros fortes delegerunt, qui darent operam ne recepta libertas, ulla ui, ullisue hostium consiliis eriperetur. Quòd si tanta felicitate atque fortuna ipsam libertatem tueri Pisani datum foret, quata eam constantia atque uirtute postea per sexdecim annos defenderunt, bellum profecto quod statim secutum est, neque pertinaciũ ciuium fregisset spiritus, neque finem eorum opibus unquam imposuisset. Accidit autem memorabili casu, ut eadem hora qua Florentini Mediceos patria domoque pellebant, ipsi quoque à Pisani pari asserendæ libertatis desiderio pellerentur, præclara equidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iustitia, quàm uirtute bellica magnus, duabus nobilissimis Italiæ urbibus inauspicatam prope & nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAULI IOVII NOVO COMEN-
SIS EPISCOPI NVCKERINI, HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER SECVNDVS.

At Carolus Antracio uiro forti cum delecta Gallo-
rum manu Pisana in arce constituto, cæterisque
deditarum arcium præsiidiis pari diligentia cõfir-
matis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto
ab urbe Florentia lapide Arno impositum tertius
castris peruenit, sollicita admodum ciuitate tanti
exercitus metu, quòd non omnino inanis rumor
increbuisse regem Mediceos in patriam incolumi
dignitate moderati principatus esse reductu-
rum. Nam Brissonetus atque Belcarius, Philippusque item Bressius Allo-
brogum reguli frater regij consilij principes, eo atroci facto, quo Petrus
patria pulsus ac hostis iudicatus fuerat, regiæ fidei maiestatem uehemen-
ter lædi testabantur: diserebantque eum qui sese atque arces optima fide
tradidisset, ob idque præclara ipsorum sponcione amicus fuisset appella-
tus, ut patriæ & penatibus redderetur, omnino esse reuocandum. Proba-
bat id rex inuenis, honesti decoris tenax, nec facile ex aliena iniuria no-
minis

A minis sui contumeliam ferens. Iamque fortuna novos ludos Florentinis editura uidebatur, nisi Petrus qui parum læto uultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis celeri desperatione Venetias profugisset. Cæterum Carolus apud Signiam rebus per legatos, qui frequentes aduenerant magna ex parte cõpositis, Florentiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacerdotésque sacris in uestibus sub umbella aurea intrantem excipiunt. Populus lætis acclamationibus summos honores defert: miratur externi cultus tot equitum agmina, phalangésque Heluetias, & ad tormenta ænea transuecta curribus maxime stupet. Sed obiter suspensò animo reputat, quo in discrimine uerfetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domesticósque lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti insignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta eruditorum hominum consensu Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege suscepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt, certatúmque est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos uox audita. Quum enim Galli periniquas condiciones dicere uiderentur, ob idque abnuentibus insolenter obstreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum conscripti fœderis palàm concerpfit, addens clara uoce, postquam Galli ui agere atque impotenter contendere uellent, non defuturos qui Campani æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum cum rege fœdus ea conditione percussum est, ut Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummũm in bellicos sumptus regem iuuarent. Ipse eas arces quas Petrus tradidisset intra certum tempus restitueret: libertatem quam tunc recepissent, egregio studio tueretur: Neque Mediceos gratia foueret, neque Pisanos iuuaret auxiliis: Sic, ut Carolus aræ maximi templi ad motus solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum quod ex fœdere promississet. His confectis rebus epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est se uenisse ad liberandos seruitute populos, bellúmque in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum. Propterea se nemini nociturum: pacato facturum iter, & quæ alédo exercitui necessaria forent, præsentia pecunia persolaturum. Dum hæc in Hetruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Aemilia copiis atque animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellũ processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, portas clausuerant, ac muro fossis que confisi Gallos oppido excidium, ni statim reciperentur, comminantes, lapidibus ac sagittis summouere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequam ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus imperum sustinere auderet, torméta promouent, muri partem deiiciunt, & fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prospere tentata, aliud consilium capiunt. Quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque supe-

rari, nisi certo cum periculo, neque extrui sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, ut toloneam trabem, cui pons subductilis ad subleuandum catena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Acciditque ut ad unum atque alterum falconis ictum, catena trabéque perfractis, pons ipse concideret, irrúpentibusq; Heluetiis & Gallis, oppidū extemplo caperetur. Tantus porro certatim incumbentiū impetus fuit, ut multi à lateribus in fossam decedentes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fosse gurgites fœde perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, ut cæteros uno crudeli exemplo à simili pertinacia detererent, præsidium oppidanósque omnes ad unum, quibus neque latebræ, neque Deorum templa in quæ confugerát profuere, inusitata rabie trucidarunt. Ita ut neque senibus, neque sceminis, neque ipsis, crudele visum, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorū genti, quam plerique moribus nostris non omnino dissimilem putabant, incredibile odium concitauit. Mordano amisso Catharina miserabili suorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellente, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem ferme diebus Ioannes Galeacius diurna ualitudine conflictatus, Ticini uita excessit. Eo nuncio accepto Ludouicus, qui regem in Lunensem usque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit: ubi iustis insigni pompa funeri persolutis, optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tanto rerum motu imperij summam infanti minime deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi uideretur. Fuere ea tempestate complures, qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis portionibus ab eo pernecatū fuisse putarent: quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandū, nisi eius ambigua rei indicia fallacibus innixa cōiecturis, incertam admodum opinionis fidem curiosis etiam medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quod ipse natus esset, dum Franciscus pater Mediolano uirtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri successisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce susceptum, præpostera successionis principatus fortunam, in qua neque Diis, neque fata eum nasci uoluissent, respicere minime debuisse. Diplomata quoque aliquanto post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorum nummum impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis Mediolani, finitimarumque urbium imperium augusta Cæsaris autoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Herurriæ motibus perculsus, simulque permotus Catharinæ defectione, quod mediis ditionis eius in finibus erat, Obigninumque & Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat ad Castrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salsubium fuit, retrocessit. Id iter per uias multo luto ac frequentibus saxis impeditas, noctemque cum

A cum tenebris, tum sauis etiam imbribus fœdam, maxima cum trepidatione laboréque confectum est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo ante singulari studio cum omnibus rebus adiuuerant, uixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægre etiam prius accepta pecunia canistris & funibus è muro demittebantur. Adeo enim mobilis ac infida populorum natura est, ut facile quos desertos à fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrum digressum, missusque Petilianus ad Cesennatum senatum, qui daret operam, ut ab his prouiso comæatu, designatisque hospitibus, exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Cesenna Guido Guerra, uir factiosus, & bello acer, qui multos in urbe amicos clientésque habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Cesennam occuparent, pecunia, armis, auxiliisq; instruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris spacium Fracassam Sanseuerinum cum ala equitum qui subsidio foret, subsequi adesseque præcipiunt. Guido qui suos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei constituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerriarum factionis homine introducitur: tota urbe ad Guidonis uocem tumultus exoritur, factiosi arma corripiunt, quorum fultus auxiliis Guido in prætorium curiamque aduolat. Petilianum de comæatu cum decurionibus deliberantem iniecta manu capit, custodiendumque ipsis senatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate senatus: nihil publice in repentino casu consuli prouiderique poterat, quum quisque domum, liberos, fortunásque suas in eo periculo potius respiceret, quam quale quantumque facinus esset admissum intueretur. Nam dum Petilianum à ciue capi in conspectu senatus, & Aragonios qui ingressi cum Petiliano erant, capi dispoñariq; permitterent, manifeste à Romano pontifice rebellabant. Iam tota ferme ciuitas, Guidonis, Gallorumque signa sequebatur, quum Alfonso Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cum delecta equitum peditumque manu Cesennam per arcem Ioanne Caroccio custode pontes extemplo demittente ingrediuntur. Committitur repente prælium media in urbe. Ipse Guido ingenti protectus scuto cum paucis familiaribus, fretus uiarum angustiis, Aragonios sustinet: mox auctus nouis clientium, militumque subsidiis, eos longius propellit. Porro Aragonij superuentu Germanorum qui dudum è Venetia nauibus transuecti in castra peruenerant, pugnam instaurant. Daualus & ipse pedes ante alios insignis, cominus cum Guidone congregitur: acriter utriq; contendunt: Gothifredus & Gaspar Germani cohortium præfecti, impigre prælio succedentes uulnerantur: multi eadunt. utrisque ex omnibus locis auxilia, sed maiora Aragoniis aggregantur. Postremo quum fortuna sapius modo his, modo illis, uictoriæ spem ostendisset, Guerriani uirtute Germanorum pulsi disiectique cum magna cæde in fugam uertuntur. Ipse Guido per tumultum à suis in equum illatus, è manibus hostium uulneratus effugit. Fracassa uero qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis casu, priusquam portis appropinquaret, in castra

reuerfus est. Vrbe recepta & Petiliano custodia educto Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Cesennam uenit. Eius aduentu domus aduersæ partis quæ Guidoni fauerat, ut milites gratuito penuariis copiis alerent exercitui prædæ loco conceduntur: & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus supplicio afficitur. Galli Cesenna exclusi, de occupando Britonorio consilia inibant: exulésque præsertim qui repetendæ patriæ auidi, in eorum castra confluerant, præmiis atque pollicitationibus inducebant, ut per illos, amicitia cum eius factionis hominibus inita, urbe potirentur. Cæterum Ferdinandus opportunitate uicinæ urbis permotus, cognitis eorum consiliis, eò cum cohortibus duabus tribusque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit, cuius aduentu, eorum consilia qui iam animo defecerat, oppressa, omnesque demum ciues in fide Pontificia confirmati sunt. Britonorio à Brinto uetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis qui urbem instaurarint appellatum credat. Erat Theodorani propinquo oppido Gallorum equitum manus, quæ per agrum inter Cesennam & Britonorium uagabatur. Huic sæpe insidias Liuianus frustra tenderat, quòd illi nisi magna manu explorato atque interdum nunquam exhibant: hos, quum dolis nihil proficeret, uir audax tentandæque semper fortunæ auidus, uera ui aggredi constituit. Itaque coactis omnibus copiis, adiunctisque sibi oppidanorum promptissimis, noctu itinere confecto, prima luce Theodoranum adoritur: debile oppidum Gallis repentina re consternatis, acriter tamen se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcem relictis equis confugere, quos quum biduo continenter oppugnasset, atque ipse dum incautius murum subit, sagitta uulnus accepisset, superueniente Ferdinando, omnes ad unum in potestatem redegit. Verum Ferdinandus quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus, quòd commutato Reipublicæ statu, omniumque studiis ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione discessisset, & passim à peditibus desereretur, retro abiens per Umbros Romam contendit. Ex itinere Ioannes quoque Sfortia & Guido Feltrius, cum suo quisque equitatu, hic Vrbinum, ille Pisaurum, rerum suarum metu concesserunt. Obigninus uero Salsubianis iugis Apenninum transgressus, ad Carolum in Hetruriam descendit. Per eos dies Franciscus Piccolhomineus cardinalis qui postea Pontificatum est adeptus ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Hetruriam uenit. Sed is neque auditus, neque in castra receptus est, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patris Pij Pontificis memoriam esset inuisus, quòd ille superiore Neapolitano bello aduersus Andegauenses à Ferdinando Aragonis partibus steterat. Carolus paucos Florentiæ moratus dies, rebus compositis Senas uenit. Excepere uenientem Senenses portis ac regionibus festa fronde exornatis: lautèque ac liberaliter Gallos milites per domos hospitio susceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam, quæ stationem in foro

A foro habere, & præsidio decurionibus esse consuevit, denunciata per præconem eade, ni exemplo arma ponerent, locoque decederent, foro urbem expulit. Senis per Vulsinios Viterbium exercitus est ductus. Eam urbem ex Forocassij ruinis creuisse putauerim: huius enim in proximo non obscura uestigia in ipsa silice constrata uia Cassia uisuntur. At Pontifex qui Ferdinando eiusque exercitu in urbem recepto, & conscriptis tumultuariis cohortibus, Romanoque populo arma capere & patriam tueri iussu, Gallos urbe prohibiturus esse uidebatur, Caroli successu & celeritate uictus ad eum legatos misit, qui orarent ne sacrosanctam urbem, sacrorum domicilium, Pontificis optimorumque antistitem sedem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercisset, turbandam uiolandamque tantæ multitudini externorum militum præbere uellet. Quòd si uti Christianum atque eius cognominis regem deceret, augustæ urbis religione tangeretur, ingressusque abstineret, Pontificem ei tum omni officio satisfacturum, com meatibusque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea respondit se priusquam Galliæ fines exiret, uoto pro salute felicitatèque suscepto, decreuisse Romana templa inuisere: sanctissimas Petri Paulique aras uenerari: ipsumque Pontificem, qui pietatis religionisque fastigium obtineret, suppliciter adorare. Proinde si Pontifex Aragoniorum hostium suorum copias urbe emitteret, mediàmque personam, uti par esset, ipse augustus & sanctus induceret, com meatibusque expediret, se amice pacatòque agmine ingressurum urbem: quòd si uim pararet, & sibi obsistendum arbitraretur, se sibi uiam confestim per urbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauensis Episcopus, qui eadem Pontifici coram, populòque referret cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, ut sæpe accidit, quum dubiis periculosisque consiliis agitur, ueluti in supremo rerum casu uehementer animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innixum consiliis, qui tantam ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia suo tantum militi, & lenioribus bellis assueta, nunquam uidisset. Timebat Ascanium quem paulo ante data fide, cum Prospero custodia tradidisset: summòque dolore angebatur, quòd Iulianum Rouereum infestum hostem suum apud regem in honore esse, & summa cum authoritate consiliis omnibus interesse didicerat. Columnam quoque & Sabellum cardinales cum cæteris eius ordinis Ascanij clientibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatèque contulerant, de indicendo concilio, ut ipse sacrorum fastigio deiiceretur, agitare intelligebat. Id unum enim concilij nomen supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo terrori Pontificibus esse consuevit: Quòd plerique in his conuentibus dum de Reipublica Christiana referunt, placita religionis interpretantur, & ad castigandam sacerdotum luxuriam censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pontificatu iure circumuenti, eiurare supremam dignitatem, seque demum pontificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrent ac subigunt, quando omni tempore ex dissidio cardinalium facilem ad co-

genda huiusmodi concilia occasionem inueniāt. Idque propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones simultatesque exerceant: & quadam no-
uarum rerum libidine ac liuore ducti, Pontificem quem ipsi suis studiis
atque suffragiis extulerint repente fastidiant, aut odio prosequantur. Pau-
cique admodum cardinales inuitis etiam pluribus indicendi condendique
concilij uetere Pontificum decreto potestatem habere uideri uolunt. Igi-
tur Alexander suadentibus amicis Ferdinandum monet, ut postquam adeo
impotenter a fato pariter atque ab hoste urgeatur, incolumi exercitu ab
urbe discedat, & mature ad firmanda regni claustra, quae ad sanctum Ger-
manum Casinatis saltus angustias pertinet, in Campaniam proficiscatur. **G**
Nec multo post Ferdinandus qui ab Alfonso patre etiam fuerat reuoca-
tus quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Ostiam a Viterbio
contendissent, & regia uexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina
porta sub signis exercitum eduxit. Decreti subinde a Romanis optimati-
bus oratores Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Christophorus Bu-
balus, Ludouicus Matthaeus, Marius Mellinus, & Iacobus Sinibaldus, qui
regi Gallo urbem ipsam, priuatas domos, & magnam copiam commea-
tus omnis generis per fora expositam Pontificis populique Romani no-
mine offerrent, uenientemque introducerent. Iam Carolus Sutrium uenerat
ubi memorabili iudicio iureconsultum Sutrinum, qui praeferebat Gal-
lum equitem contumelia laceffitus occiderat, a uinculis causam dicentem, **H**
quanquam irato frementemque exercitu absoluit: Sutriumque profectus ad
Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabatinum Lacum inter uiam
Cassiam & Aureliam ad oppidum Anguillariam, quae Fidenatum urbs no-
bilis antiquitas fuit. Ea oppida cum Triuiniano atque Galeria Verginij Vr-
sini ditionis erant, quibus timens Verginius, ne primus ipse hosti praeda
auido, quod Aragoniis praesertim copiis, fauendi materiam praeretur, Ca-
rolum filium ad dedenda oppida & regem in ea arce, quae in summa loci
amoenitate subiectum despectat lacum, hospitio excipiendum praemisit. **I**
Triduo post Carolus armatis distinctisque peditum & equitum ordini-
bus Flumentana porta Urbem inuectus est. Praeesserant longa Heluctio-
rum Germanorumque agmina iustis passibus ad tympanorum pulsum,
dignitate quadam militari atque incredibili ordine sub signis incedentia.
Veste omnes uaria ac breui & singulos artus exprimente utebantur. For-
tissimus quisque plumeis cristis pileo surgentibus insignis super caeteros
eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atque hastae fraxineae denu-
pedum, angusto praefixae ferro. Quarta ferme eorum pars ingentibus secu-
ribus, quarum a summo quadrata cuspis prominebat, erat instructa: has
caesim punctimque feriendo ambabus manibus regebant, Alabardaeque
eorum lingua uocabantur. Singula autem peditum milia, sclopettariorum
centuriam habebant, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hostem
emittunt. Milites in uniuersum quum densatis ordinibus conferti praelium
ineant, thoracem, galeam, scutumque ita despiciunt, ut solis centurioni-
bus atque his qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte
pugnare

A pugnare consueuerint, galeae, & ferrea pectoralia conspiciantur: Hos quin-
que Vasconum milia sequebantur, balistarij ferme omnes, qui scorpio-
nibus arcuferreis, puncto temporis tendendo sagittandoque perite admo-
dum utebantur. Quod genus hominum cultu aspectuque admodum de-
forme Heluctiorum comparatione uidebatur, quum illi caput ornatu
& armis splendidis ipsaque proceritate plurimum eminerent. Peditum ue-
stigijs equitatus institit, ex omni totius Galliae nobilitate conscriptus. Is
sagulis fericis, cristis, torquibusque aureis perornatus longo turmarum
alarumque ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti:
B & bis totidem leuis armaturae equites. Illi crassiore striataque hasta, foli-
do mucrone, clauaque ferrea, uti nostri consueuerunt, utebantur. Equi eorum
robore ac magnitudine praestantes, iubis auribusque defectis, quod ita de-
cere Galli existiment, ferocios apparebant, uerum ex eo minus erant con-
spicui, quod tegumentis recocto a corio confectis, uti nostris mos est, ma-
gna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum
armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant.
Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores sagittas emit-
tit, thorace, galeaque contentus est. Aliqui eorum tragulas gestant, qui-
bus stratos a cataphractis hostes in praeliis impressa cuspide humi confige-
re consueuerunt. His omnibus sagula erant, acu, bracteisque argenteis pi-
cta, in quibus specioso opere ad notandam in praelio equitum uirtutem uel
ignauiam, propria ducum insignia praetextis imaginibus exprimebantur.
C Quadringenti hippotoxotae, in quibus centum erant a Scotorum gente,
uirtute fideque praestantes, regis latera stipabant. Sed ante hos ducenti e-
quites Galli a spectata uirtute, nobilitateque delecti, clauas ferreas magnis
securibus pates, in humeris gestantes, cultu insigni circa regem pedibus
euntem uersabantur: porro quum equitaret, cataphractorum more exi-
miis in equis, auro purpuraque spectabiles prodibant. Iuxta eum primo
in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulianus: secundum eos Coluna
atque Sabellus cardinales. Praeterea Prosper atque Fabritius, caeterique Itali
duces Gallorum procerum turbae immixti. Parata erat ad regem hospitio
excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli secundi Pon-
tificis sumptu ex Amphitheatri lapidibus structa. Cuius quoque aedes
Traiani foro proximae proceribus patebant, ad quas multa iam nocte lu-
minibus accensis peruentum est. Erant tot equitum peditumque agmi-
na, non pompae modo ad speciem decorumque ostentandum exornata,
E sed instructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipsa urbe foret di-
micandum: ita ut omnium mentes eo spectaculo facile terrentur. Id quo-
que metum stupentibus addebat, quod uiri, equi, uexilla, arma, tot passim
funalibus inaequali splendore, incertam praebentibus lucem, ampliora ac
maiora uidebantur. Plurimum autem admirationis atque pauoris
omnibus intulerunt tormenta curulia supra triginta sex, quae equorum
iugis per aequa pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur:
maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere uero sex mi-

lium librarum æris, cannoñes appellabatur, quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum cannoñes erant colubrinæ, sesquialtera longiores, angustiore tamen fistula, pilæque minoris. Sequebantur falcones adeo certa proportione maiores ac minores ut minimis tormentis, pilæ Medico malo persimiles emitterentur. Ea omnia binis crassis asseribus superinductis fibulis erant inserta, suisque suspensa ansis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant subiectæ, maioribus autem quaternæ, quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendum exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magistri atque aurigæ huiusmodi cursus circumagebant, ut suppositi equi flagellis ac uocibus concitati, expeditorum equitum cursum, æquioribus in locis adæquarent. Deducito rege, designatisque per priuatas domos hospitibus, Galli triuia, omniumque regionum aditus qui ad Marcianas ædes pertinebant, tormentis & certis equitum ac peditum præfidiis conspersere, binæque milia equitum quæ singulis senis horis per uices stationem agerent in campo Floræ collocata. Tumultuatum est haud semel tota urbe, quum Romana plebs suo pre ingenio turbulenta & prociac, insolentium Gallorum minaces, accentuque superbas uoces, & ferros Germanorum uultus ferre non posset. Ipsique externi milites in popinis, & lustris plerumque à multo uino truciore facti, rixas passim cum obuiis miscerent: Indeque temulentia calentes & incauti noctu maxime per infrequentia urbis loca, à sicariis atque lenonibus cæderentur. Expugnata est magno Heluetiorum Vasconumque impetu Bancarum domus, ac in ea quidam è plebe Galli militis percussores trucidati, confosso ibidem Marco Matthæio Patritij ordinis. Inualuitque subinde fama in tanto strepitu, ac dissono clamore celeriter peruagata, urbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cepit arma Romanus populus, ut dignitatem Martiæ gentis, fortunas, uxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dii superi almæ urbis tutelares, luctuosum id certamen, supremumque rerum omnium periculum auerterunt, quum Prosper, Giensis atque Ligninus à rege ad ciues militesque transmissi deterrendo, dirimendoque coceptum iam multorum concursu & clamoribus tumultum oppressissent. Vrbe Roma dubiis Gallorum armis occupata, Alexander qui metu anxius atque incertus consilij in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum misit. Fuere ij senatorij ordinis antistites longe clarissimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus, Bernardinus Caruaial, & Raphael Riarius, qui longo uerborum circuitu orsi à Carolo Magno, cæterisque Gallorum regibus, qui insigni pietate rem pontificiã aduersus tyrannorum iniurias generose defendissent, monendo adulandoque pacem impetrarunt. His tamen legibus quibus eam uictis uictores dare consueuerunt, sic, ut complures qui Hispani hominis ingenium nouerant, eam pacem tanquam ui expressam haud multum duraturam dicerent, quod Galli aliquanto arrogantius quam deceret, Pontifici præscripsisse uiderentur. Promittebat rex Gallus se bello & pace amicum futurumque

A ciúmque futurum pontifici, ueneraturumque cum maiorum more, uti uerum Christianæ religionis principem, neque unquam his in rebus quæ religionem placitæque pontificum respicerent, ab eius autoritate discessurum. Cõtra uero postulabat, ut portus ciuitatis ueteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classẽ Gallicam quæ Tyrreni maris oram legebat excipiendam, & Cæsarem Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret, qui suscepta legatione ad honoris ac amicitie speciẽ, quatuor menses castra Gallica sequeretur, traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem (is tum in Vaticano in libera custodia seruabatur).

B quod eum Galli transmarino in bello sibi magno usui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimum imperite uocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremo in gratiã suam Gallicique nominis honorem, Brissonetum in collegium cardinalium cooptaret. In hæc omnia pontifex nec ulla quidem conditione reiecta facile consensit: ut qui iam in animum induxerat, neminem ulla datæ fidei religione teneri, qui ui metuque subactus iniqua atque indecora pontificiæ maiestati spondidisset. Itaque in colloquium amicitia omni uerborum atque hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitque pontificem proiectus rex, omnisque demum turba procerum & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterque pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremo Gemes ipse productus est, tabulisque super ea re publice confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatuque est graui oratione pontificem, ut se tanto regi qui Orientis imperium animo concepisset enixe commendaret: futurum enim esse uti neque pontificem concessæ libertatis, neque regem asciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si consilio suo uteretur, ullo tempore pœniteret. Erat Gemes aspectu plane regio & graui, ingeniõque item Arabicis literis uehementer exulto, promptoque ad serenda falsæ urbanitatis dicteria, uique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minime indignus. Is paucis ante annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ætatis prærogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beniuolentia Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat uictusque in Prusiæ campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recentisque iniurias, & Asiæ incommodis & Baiazetis periculo magnopere lætaturus existimabat. Sed alios quàm putarat Christianorum animos inuenit: à Bussonio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus, & aliquanto post ut tutius atque humanius seruaretur in Prouinciam Galliæ finitimã est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cū Bussonio transegit, ut è Prouincia Romã adueheretur. Quare impetrata nõ multo post ipse Bussonius, quem Rhodus egregie defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium cardinalium receptus est. Fuitque Romæ Gemes magnum uectigal ipsis pontifici-

bus per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorum nummum pontifici numeraret. Ingruentibus autem in Italiam Gallis Alexander inito iam cum Aragoniis foedere Georgium Bucciardum natione Ligurem Turcica peritum linguam ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisque classibus rex iuuenis gloriae & proferendi imperij cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Graciam esset traiecturus: propterea cum enixe petere ut Gemes sibi traderetur, cuius aspiciis, propter magnas paterno in regno necessitudines cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Caterum pontificem qui Gallos gentem admodum superbam imperijque auidam suspectam haberet, atque urbis Romae totiusque Italiae periculo plurimum angeretur, cum Alfonso foedus percussisse, paratosque esse communi consilio, eius gentis impetus terra marique sustinere: quando neque milite neque classibus egerent, modo alicunde pecunia iuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret, Graciae rebus opportune consulendum: siquidem urbem Romam Neapolitanumque regnum Othomani imperij fore munimenta, si aliena in terra bellum aleret: neque eo sumptu deterreretur: multo enim commodius atque facilius auro arceri hostes, quam ferro ac uiribus in ipso belli discrimine sustineri: quod ex rerum usu plerumque accideret, ut qui pecuniae parcendo remota pericula negligere contemnerentque solerent, incumbentibus demum malis desperato saepe remedio grauiora detrimenta sentire consueuissent. Baiazetes qui cuncta haec cum a speculatoribus tum multis etiam Alfonso literis atque legationibus uera esse didicerat, Georgio gratias egit, quod se externum, & diuersa de Diis atque religione sentientem, Alexander, qui sacri imperij fastigium tenebat, adeo benigne amiceque de maximis rebus tempestiue monuisset. Caterum suasit ut quum Dautio legato suo qui & pecuniam & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epistola Graece conscripta, qua rex barbarus multa arte pontifici suadebat, ut Gemem fratrem tanquam alienae religionis hominem ueneno tollendum curaret: quem unum de imperio sollicitus, ob ingentes uiri uirtutes si qua sorte custodia euaderet, maxime formidabat. Id si praestaret pontifex ducenta milia aureorum nummum, integra fide se persolutorum promittebat: Christi que inconsutilem tunicam, sicuti paucis ante annis Longinianae lanceae cuspidem transmisisset, dono daturum: neque unquam dum uita maneret, moturum. ultro arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato, quum apud Anconam in litus descenderent, a Ioanne Rouerco Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suae ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisque rebus exuti sunt: quod ille ob merita sub Innocentio stipendia, multam a pontifice pecuniam sibi debere praedicaret. Neque Alexander

A der ea iniuria perturbatus, quanquam illi omnia hostilia minaretur & a Venetis opem imploraret, quorum interesset Turcas toto eo mari inuiolatos praestari, quicquam tamen ex ea pecunia, quae annui tributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum quorum partes sequebatur, praesidio fretus, securusque in Piceni finibus sacra pariter atque profana irati pontificis arma contemnebat. Dautius ipse pedibus Anconam profugit, atque inde ad Franciscum Ganzagam Mantuae principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quam cum Baiazete multorum munerum mutua liberalitate instituerat, benigne susceptum, donatumque pecunia, & pretiosa ueste in Graciam remisit. At Carolus qui pontificis solennibus sacris astiterat, extraque Trigeminam portam diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupide spectarat, Roma discedens multis de causis bipartito aggrediendo sibi hostes esse iudicauit, quod id consilium paulo ante in Hetruria, Aemiliaque prospere fuisset expertus, multumque numero militum abundaret, unde facile diduci debilitarique hostium uires necesse fore providebat, si diuersis regionibus alia atque alia arma ac duo prope diuersa bella, pulsus iam atque perterritis inferrentur. Itaque Fabritium Columinam, Antonellumque Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui a praefectura Vitriaci oppidi a Gallis Bailinus Vitrius uocabatur, Gratianoque item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum praemittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Praecutinorum regionem, quae Aprutij nomine nuncupatur, & Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditioem compellant. Venerat paulo ante Cellanum Liuianus missus a Ferdinando cum equitum manu, subitariisque cohortibus tribus, ut oppida circa Fucinum lacum impositis praesidiis tueretur: Sed is uiribus impar nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde & Albam clariora Marforum oppida, quae tum Verginij Ursini ditionis erant, Fabritius Columna recepit, quod certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque uictoriae cursu, quum hinc Ioannes Rouereus, illinc uero Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis circumiectos populos ad defectionem sollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragoniis defecit: reductusque est in urbem Aquilam Ioannes Galiosius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus Latina uia promotis castris ex itinere Montemfortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit: Prosperoque Columnae qui id hereditatis iure repetebat in ditionem concessit. Vix dum Romanum agrum Galli excesserant, quum pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quae diu ante uel praesente etiam rege astuando, & iustum dolorem multa arte comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri co-

pit. Siquidem uti plane uir magni quidem animi, quique suæ augustæ dignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœda pace sibi adeo insolenter præscripisset, ferre non poterat: Ostiense præsertim Centumcellanâque arcibus ereptis, iniectas proculdubio sibi atque urbi compedes existimabat, ratus superbum regem qui ante uictoriam dubiis etiam tum rebus tam fauos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur, tum demum inflatum uictoria, cunctis quas uellet belli uel pacis leges impositurum: Ipsamque Romani pontificis auctoritatem, quæ hominum opinione potius quam certis uiribus constaret, despectui protinus habiturum. Erat apud Carolum Antonius Fonsæca Hispanus uir bello & pace clarus, qui pro Ferdinando rege legationis munere fungebatur. Is cum Alexandro coniunctos habebat sensus, & nimiam Gallorum felicitati, qui totam Italiam cedentibus cunctis solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidem gladiis percurrissent, plurimum inuidebat: uerebaturque ne opulentum id regnum Hispanicæ stirpis occuparent: Quod uel ipsa populorum leuitate, & tanta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim fatali quodam metu consternato infirmissimum esse prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & spes adderet Aragoniis quominus celeri desperatione succumberent, induxit, communicatisque consiliis & uerbis super ea re conceptis subornauit. Igitur Fonsæca apud Velitras in consilio regis & procerum graui oratione habita questus est, quòd Carolus qui aduersus Turcas bellum suscepisse eximia pietate uideri uellet, Romano pontifici uim intulisset: quum Centumcellæ ipsaque Ostia Gallicis præsiidiis tenerentur: Gememq; Turcam extortum minis secum abduceret: ipsamque pontificem & senatores armorum strepitu subegisset: Valentinusque interim cardinalis captiuo quàm obsidi similior castra sequi cogeretur: Non idcirco Ferdinandum cum eo fœdus Perpenniano recepto percussisse, ac fidem dedisse nunquam se à Pyrenæis hostilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, ut tota passim Italia nobilissimarum ciuitatum status conturbari Gallica libidine pateretur: ac sineret sacrosanctum pontificem ad iniqua fœdera sancienda, summi periculi metu armisque, ac ipsis prope modum admotis bellicis tormentis cogi. Lucenses primum pecunia fuisse mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque spendoris fama toto terrarum orbe singularem gratiam cum magna gloria meruissent, patria atque penatibus eiectos. Florentinos uero quibus ipse libertatem restituisse uideretur, detractis Pisis, multisque eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello. Porro Senenses euerso ciuitatis statu, Gallorumque præsidio accepto, non tam sibi Gallorum aduentu uiolatam, quàm impotenter adeptam libertatem queri. Non procul quoque abfuisse urbem Romam quin iterum à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex omnisque ordo imbellium sacerdotum, de ineunda fuga cogitarint. Sperauisse Ferdinandum qui iustitiam omni tempore coluisset, quatum ad Neapolitanam rem

A rem pertineret Gallos prius ex æquo & iure, quàm bello ac armis disceptaturos fuisse, quum pontifex eius controuersia æquissimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonso iudicio pontificis se staturum spondidisset: idque syncera fide præstiturum pontifex præsentibus Gallorum legatis recepisset. Proinde Ferdinandum postquam nullo humani iuris & scriptarum legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius annorum possessione, & pluribus pontificum decretis Aragoniis regibus attributum armis peteretur, se Alfonso regis, qui & necessitudine gentis, & sanguinis atque familiarum coniunctione sibi esset deinctus, iniurias minime neglecturum. Dicentem adhuc Fonsæcam suborto fremitu Galli proceres interpellant, elatisque animis respondent neque iura sibi defuisse unquam, nec defutura arma, quibus regna antiquæ suæ ditionis recuperent, tyrannorumque hostium suorum superbos spiritus contendant, si Ferdinandum se Aragoniis minime defuturum denunciaret, recentisque fœderis obliuisceretur, parum ea re Gallos permoueri: quum uellet uires experiretur. Intellecturum enim protinus quid rex Gallus laceffitus iniuriis animis atque opibus posset, Hispanos uero equites si in aciem prodirent, continuo sensuros, quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores quibus ipsi Bæticis bellis insueuissent, constantia atque metu in ipsis congressibus anteirent. Disceptatum subinde est acrioribus uerbis, quum utrinque plures simul de ea re uehementissime loquerentur: adeoque inter se contendendo animis incaluerunt, ut Fonsæca alioqui sedati uir animi ira præferuidus libellum in quo fœderis capita utriusque regis manu subscripta ac obsignata erant, in conspectu regis concerpserit: moxq; Ioanni Pititto Cerbellioni & Carolo Arelliano Hispanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciaret eos apud Ferdinandum reos maiestatis futuros nisi triduo Gallorum castris excessissent. Post id factum Valentinus cardinalis minus intetis in eius custodia Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multo post & ipse Gemes ad Caietam moritur: Eratque constans fama Alexandrum, ut barbarus princeps inimici regis gloriæ atque spectaculo subtraheretur, ipseque obiter proposita à Baiazete præmia promereret, lethiferum puluerem saccharis, quibus Turca poculis omnibus uteretur, miscuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum sapore, qui non acriore ui protinus sicuti præsentanea uenena spiritus uitales opprimeret: sed sensim uenis illabendo exitiabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores, & postremo seipsum incaute mutata lagena, sustulisse ferebatur. Sub id tempus Alfonso ut Gallicam classem toto Antiate litore ac finitimis portibus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptuniū duxit, quòd Antonellum Salernitanum, Bernardinum Bessennianum, & Claramontium regulos, tribus milibus peditum onerariis nauibus impositis, è Genua paulo ante soluisse, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verum oppugnatione oppidi improspere tentata, quum fœde admodum tempestates subortæ essent, repentina imbrium atque

uentorum ui oppressis ac pene deletis castris, Neapolim se recepit. Sed & Gallicæ naues eandem simili prope periculo fortunam tulerunt, quæ sæuiente mari difficili ac laboriosa nauigatione in aduersa Corsicæ littora delatæ, post superatas niuosis ac desertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Cæterum reguli cum multo maxima militum parte, ut erant omnes maris tædio nauis ac confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Cassinate agro ad sanctum Germanum occupatis Menianensis saltus angustiis, suas atq; paternas copias aduentantibus Gallis opposuit. Eæ sunt fauces montium inter se coeuntium, quæ descenditibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aspero & conciso aditu iter coarctant. Hæc loca per se difficilia adiectis insuper aggeribus multo impeditiora reddiderat: finitimarumque uallium ingressus quosque ingentibus arborum truncis, multaque passim cæsa materia repente conspexerat, ratus his claustris expugnandis distineri Gallos posse. Sustinendo enim atque cunctando interim maiora parari præsidia, atque expectari hyemem, quæ ab diuturna ac insolita serenitate suas nondum niues ac pluias effudisset. tum uero futurum ut Galli qui impetu ac celeritate tantum ualerent, cum pabuli inopia, tum multis aliarum rerum incommodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille & sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidem ac ualida manus, par futura hosti, nisi fortuna, quæ iam tum nimio plus florenti Italiæ excidium parabat, & uirtuti & pristinæ eorum felicitati nimium inuidisset. Sed peditatu Gallis longe erat inferior: quum neque exercitatione, neque numero, neque armorum genere Italus pedes subitario delectu magna ex parte coactus, Heluetiis atque Germanis, qui omnibus Galliæ bellis interfuissent, foret cõparandus. Idque præcipue accidebat inueterata quadam Italarum ducum cõsuetudine, qui per amplum equitatum alere, eiq; uni rei impensius studere soliti erant: nec peditem magnificerent, quem expugnandis tantum urbibus idoneum, apertis autem in præliis prorsus inutilem ducebant. Sfortia etenim & Braccius Carmagnolæque & Picininus, qui militiam multis ante annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore confecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercenariorum ducum consiliis decepti, neglecta peditum cura, equites passim tota Italia sibi & prouinciis graues instituisent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugiis quam uera uirtute insignes erant, quum discordia principum opulentiores euaderent, consulto inter eos alebant bella: neque ea unquam, si iusto prælio certandum foret, ulla plenior uictoria finiebant, adeo ut quæstui potius quam decori promercalem illam militiam habere uiderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam multis suis aliorumque periculis deprehendit, cœpitque è peditatu fortissimum quæque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, ut ille ueteranorum maxime peditum uirtute, summam sibi gloriam, & per amplum

A amplum imperium perpetua uictoriarum felicitate cõpararit. Cuius consilia atque instituta exactæ uirtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profecto Italiam tot sæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ uirtutis auspiciis imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonso postquam se destitutum auxiliis, quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorat, tantique exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum uidet: abdicare se imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperij relicta in Siciliam adnauigare constituit. Ingrauescebat enim in dies intestinū malum: nec externis hostibus magis quam domesticis laborabatur. Oderant cum plerique regni proceres: Neapolitanique in primis, & singulæ ferme totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, ut alienati populi fremitus ad regias aures sæpissime penetraret. Accidit enim plerumque ut ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem cuius capita fuerant reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat. Fueratque in uindicandis iniuriis, ulciscendæque perfidia admodum seuerus & inexorabilis: Vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autem bello, pecunias adeo inclementer imperarat, ut priuate ac publice multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis sceneratoribus absumerentur. Ob earum rerum cõscientiam ac imminentis excidij metum ita erat animo percusso atque abiecto, ut uir paulo ante fortissimus, & modo tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperite ac timide facere uideretur. His diu ac multū agitatus curis, quum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit: quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partem adhibitis amicorum præcipuis in hunc modum alloquutus est: Si Dij immortales qui hæc terrena haud dubie respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proauis tui insigni uirtute partum, auique Ferdinandi singulari defensum constãtia, ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa factorum lege mihi decreuissent, neque in has urgentis belli arumnas incidissemus, neque qui modo terrorij, atque formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ fortunæ fluctibus iactaremur. Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modo Europæ, sed etiam Asiæ regibus non una legatione nequicquã fatigatis, arma, pecunias, milites, classes, perquam mature parauimus, quæ omnia hæctenus non hostiū uirtute, non imprudentia uel ignauiam nostrorum ducum aut militum euerfa sunt: uerum una uis fati, Diique ipsi meæ antepartæ gloriæ, huic sceptro, & capiti denique meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atque auersos Deos, quos sæpius dum famam egregiis militiæ factis extenderem, se-

e iij

» cundos plane atque propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut uenia, aut
 » mitiore certe pœna fuerim indignus, quum multorum perfidia circũuen-
 » tis, & in hac qua laboramus ararij difficultate, necesse fuerit à lenitate na-
 » turæ pristinisque moribus nostris deflexisse. Non enim iisdem semper arti-
 » bus reges magna imperia tueri possunt, quibus eâ quæsierint. Ignoscendo,
 » largiendo, indulgendoque, regna læto admodum auspicio feliciter ineun-
 » tur. Cæterum quum praua inquietaque hominum ingenia audendo, mo-
 » liendoque insperatas ex occulto tempestates cient, tum denique seuerita-
 » tem pro clemētia, parsimoniam pro munificentia, pro facilitate autem ac
 » lenitate illiberalem duriorēque naturam, utilia salutariāque didiceris. G
 » Stat animo fixum ulla in blanda spe melioris fortunæ durando, ac perti-
 » nacius afflictarum rerum euentum expectando, ea numina nolle experiri,
 » quæ quum semel irata fuerint, usquequaque humana consilia mille casti-
 » bus inuoluunt, summa imis repente permiscēt, & ante alia mentem quo-
 » que ipsam impotentē eripiunt. Non prouocabo inquam ulterius iratos
 » Deos: ne scilicet reliquæ spes omnes, quæ tibi ad ferendam gnauiter superā-
 » dāque huiusce belli imminentem procellam abunde supersunt, his meis
 » male auspiciis consiliis euertantur. Cedam itaque imperio, patria, penati-
 » bus, atque ipsa demum Italia, ut quæ mea culpa nobis atque Italiæ incidit H
 » se uidentur mala, & deformi exilio, & his ærumnis meis expientur: mitiūs-
 » que tecum agere incipiant Ludouicus & Ascanius auunculi tui, qui dū me
 » unum petere, & persequi uideri uolūt, quod immoderatæ eorum ambitio-
 » ni scelestisque consiliis obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ
 » tanta necessitudine Sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ fu-
 » nestas faces intulerunt. Igitur maeste uirtute fili, quod Dij qui meliora mi-
 » hi suadent, res saluas atque hoc imperium incolume tibi faxint, accipe hu-
 » iusce imperij insignia, aureum diadema, ac eburneum sceptrum, quæ sicuti
 » mihi monente numine diutius retinere fas non est, ita huic tantæ indoli I
 » & fatali uirtuti tuæ merito debentur. Claresces in dies felici rerum euentu:
 » superbisque hostibus impones iugum, si, qui uerum militiæ laborem ex me
 » haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ab ea, quæ ueterem in-
 » dustriam meam modo elusit atque destituit, fortunam aliunde quæsieris.
 » Perorante Alfonso omnibus obortæ sunt lachrymæ, patrēque ipse Fer-
 » dinandus, & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: intēque singultus
 » translati imperij tabulæ dictante Iouiano Pontano conceptæ confectæque
 » sunt. Nec multo post Alfonso cum pretiosa suppellectile, quatuorque tri-
 » remibus Mazaram Siciliae urbem delatus est. Ipse uero Ferdinandus sum-
 » mo cum plausu gratulationēque omnium rex saluatur. Erat in eo iuuenē K
 » mirifica indoles bellicæ uirtutis. Nemo enim eo uel equitandi uel decur-
 » rendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum uitæ splen-
 » dore atque munditiis anteibat: nemo denique comitate, munificentia, li-
 » beraliūque artium studiis apud ciues æque ac milites commendatior,
 » aut gratior unquam fuit. Eum regio habitu in publicū ab arcē prouectum,
 » peregritantēque de more urbem, ordo procerum, togatorūque col-
 » legia,

A legia, & ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta pro-
 spera atque felicia ominantis, solenni pompa comitati sunt. Nec multo
 post ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atque deuin-
 xerat, cum humaniter orando, tum pollicendo si uictor foret, se eorum fi-
 dei gratiam cumulate relaturum, de more sacramento adactis, & consti-
 tutis urbanis rebus, in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrum
 peruenerant: positisque castris ad Montem sancti Ioannis, quod est oppi-
 dum Daualorum, omnem eum tractum effuse populabantur. Erant præ-
 sidio impositi oppido trecenti ferme pedites, quos Alfonso Daualus ex
 B clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii quum se satis uel debili muro
 tutos fore crederent, nec tantam uim Gallorum tormentis, quantam post-
 ea ipsorum aliorūque periculo compertum est, inesse putarent, non mo-
 do clauserunt portas, sed & præconem Gallum ni protinus se dederent, in-
 solentius eadem atque incendium denunciātem, pene uiolarunt. Id fa-
 ctum, quod in Gallia uel summæ in loquendo libertatis præconem, quem
 Araldum uocant, uiolare nefas ducunt, superbæ gentis animos uehemen-
 ter accendit. Nec mora tanta ui atque ira militum oppugnatio cœpta est,
 ut paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus præsidariis, Galli
 C perforata atque deiecta muri parte irruerint, neq; quisquam ferme eorū
 qui acrius restiterant cædi superfuit, quo spacio cæteri per aduersam por-
 tam quæ ad Lyrim ducit effugerunt: sic ut imbellium salus (quod plerun-
 que accidit) strenuorum hominum morte constiterit. Cæterum oppidum
 direptum atque incensum est. Tum uero tantus ab ea crudelitate circum-
 iectis oppidis terror illatus est, ut omnes reputando animis, qua clade Mor-
 danenses paulo ante & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur nulla
 mœnia, nullasque copias in terris fore, quæ eorum tormentorum uim, tan-
 tique exercitus impetum sine summa pernicie sustinere possent. At Carolus
 D promotus inde castris, ad sancti Germani saltū cōtendit, ubi Ferdinandus
 suis munitionibus se tenere, hostemque ferocem & pugnādi audum cun-
 ctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis
 aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verum
 hyberni dies perpetua aeris serenitate uernis æstiuisque per similes Gallorū
 spei tam opportune acciderant, ut quāquam omne ferme pabulū ab Ara-
 goniis paulo ante esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis faci-
 le pabularentur: ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio pluri-
 mum abundarent: Adeo ut cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa
 E autem atque aspera Aragoniis, fatorum ui ac superum consilio præberi ui-
 derentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetum
 frustratur, Fabritius Columna quique cum eo erant Gallorum duces, urbe
 Aquila atque omni eo tractu pulsas Aragoniis, ex Apennino in Campa-
 niam descendere, illoque itineris deflexu à tergo apparere cœperant, quo
 die ab antecursoribus Gallis turma una tyronum equitum temere uagan-
 tiū intercepta est. Quibus nunciis territus Ferdinandus, ne ab duobus exer-
 citibus intercluderetur, motis repente castris, Capuam se recepit, obiectu-

tus uictori hosti Vulturum amnem, qui ab occasu moenia præterlabens, neque facile ponte iungi sublati omnibus nauigiis, neque ob ripas admodum impeditas profundumque alueum uado transiri poterat: quodque unus tantum pons esset lapideus, quo urbs ipsa suburbanis aedificiis coniungitur, qui facile ex propugnaculis imposito præsidio defendebatur. Verum & hæc quoque consilia nouus in urbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per se mobilis, & rerum nouarum cupidus ad fortunæ regiae commutationem arma ceperat: factoque impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni scænoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaque urbs ob id factum ad defectionem spectare uidebatur. Quo improviso fortunæ turbine perculsus Federicus patruus ad Ferdinandum scripsit, ut postposita Capuæ atque exercitus cura, subsidio perditis pene urbanis rebus uenire maturaret: multitudinem enim ad arma consternatam esse, popularique petulantia cuncta confundi: iamque edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esse præsentis regis autoritate ad sedandos tumultus, firmandumque nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanquam magna animi perturbatione commotus erat, nec ullum his in malis consilium periculo uacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atque obtestatur, ut Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat ac demum reuertatur, egregie muniant, atque defendant: omnique certamen, ne uniuersi prælij casum subeant, tolerando ac sustinendo deuitent: Confestimque Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu quanta rerum eius aduentu mutatio sit consecuta: positis enim armis, singulari omnium studio est salutus, sedatque omnibus locis tumultus. Erat enim adeo celsio infractoque animo, ac uultu maxime ad promerendam gratiam sereno, ut pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione se regem uel potius omnium fratrem in ipso patriæ gremio, apud omnium ordinum ciues familiariter educatum crudelissimis Barbaris prodere uellent, certim omnes fortunas ac liberos pro eius salute obtulerint, modo incolumi exercitu Capua teneretur. Quod si Aragonij pulsus, uel timore acti inde excederent, & Neapoli uictor Gallus appropinquaret, eum inique impietate facturum, si fidem datam à præoccupatis iusto metu ciuibus repescendo, nobilissimam patriam efferis nationibus uastandam atque euerendam exponeret. Interea Carolus superato Lyri amne in Calenū & Campanum agrum ad Vulturum descendit, confestimque & ipsum oppidum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametsi ueteri studio Aragonium nomen colebant, de dedenda urbe agere ceperunt. Quorum animos per se inclinatos ac fluctuantes non multo post ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quod mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinando ad Gallum se habere restabatur, Cales ad Carolum se contulerat: ubi quum agendo nihil publice proficeret, priuatim sibi consuluit: ascitusque est Gallicæ militiæ cum eadem ala equitum, quæ modo Aragonium stipedium merebat. Ea re Verginius

A nius & Petilianus uehementer perturbati, quod se exclusos scedere, & plane desertos à Triuultio quererentur, cum suo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & suppellectilem regiam diripere, passimque turmatim dilabi, hostes appropinquare, & ipsi demum Campani aperte Gallicum nomen inuocare ceperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti usque in suburbana tecta, ultra Vulturum, magnum tumultum edidere. Ad conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repente cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, ut Gallorum audaciam reprimerent, & Campanos quos pauidos, & in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo, in fide atque officio continerent. Sed uixdum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac urbe excluduntur. Tum uero centuriones, qui modo ferocem hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari ne cohortes fidelissimas benemeritasque de ciuibus, ac paratas pro urbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetiis infensis hostibus suis trucidandas tradere uellent. Vixque post multas preces, pudore metum uincente à Campanis impetratum est, ut deni urbem ingrederentur: neque alij prius succederet quam primi aduersa urbis porta exiissent.

C Eo modo quum mæsti inordinatque Germani pariter ac Itali pedites, atque equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auerfam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum se ruere, & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusque ad Capuæ portam, nequicquam primores urbis appellando ac precando ut se introducerent, uexillum Gallicum in mœnibus conspexit: nemineque ex ueteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cuncta repentino fortunæ impetu euerfa prostrataque reperit. Præcurrerat enim fama Neapolim Campanos defecisse ad Gallos: Triuultium ad hostes transisse: ceteros autem duces dispersis prodicione ac metu omnibus copiis, fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, quum tumultu iterum exorto, & cunctis ad arma discurrentibus aduentanti exercitui portas clausissent, ac solum prope regem recepturi uiderentur, Ferdinandus copiis magno itineris fluxu ad Coronatam circumductis, in arcem se recepit. Nec mora multitudo opificum, perditorumque hominum ad diripiendum regis stabulum, quod arci prope erat coniunctum, delata est. Sed eius foedi facinoris adeo ingratum, graueque regiis oculis spectaculum fuit, ut Ferdinandus quum nobilem eius loci apparatus diripi generososque equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, pene solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumque est Augusto eius conspectu, ut alij metu pudoreque confusi proiectis in terram armis, ueniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verum paulo post receptis in arcem Germanis, custodiaque Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulam cum uiginti triremibus adnauigauit. Vbi illa eadem fortuna quæ regno auitisque laribus excedentem infensa persequabatur, etiam tum ueluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter illu-

fit, quum Iustus Isclæ arcis custos, eodem, qui nuper omnes ferme Arago-
 niorum clientes inuaserat, perfidiæ morbo agitatus, descendenti in terram
 fores occlusisset. Ferunt eum insperata Iusti perfidia consternatum, & con-
 iectis in cælum oculis querentem quòd sibi immerenti à Diis spes omnis
 salutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogitasse: uerum monen-
 tibus ita fatis, portæ arcis cum paucis successisse: tantumque ualuisse oran-
 do, ac sua Aragoniæque domus in eum beneficia commemorando, ut Iu-
 stus ea conditione, uti rex solus ingrederetur, eum receperit. Tum uero
 Ferdinandum ea confidentia, eoque uultu ac uigore animi, districto gla-
 dio in custodem impetum fecisse, ut Iusti satellites, qui armati in statione
 aderant, ipso comminantis ac imperantis regis aspectu perterriti, regiis
 dubiæ rei euentum expectantibus extemplo portam aperuerint. Quo casu
 manifeste apparuit regum oculis in omni fortuna quâdam supra humanam
 inesse uim: proditoribus autem degeneres esse animos, præsertim quum in
 ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus urbe receptus est: tan-
 toque studio Neapolitani in noui regis, ac externæ gentis spectaculum ef-
 fusi, uias exornando, uictoriæque certatim atque ambitiose gratulando, om-
 nes humanos honores detulerunt, ut tum primum ueluti è sæua ac diu-
 turna seruitute, externi regis beneficio, ad libertatem reuocati uiderentur.
 Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul
 quâ urbem spectat, & ab hortis regiis, nec sine pernicie quidem Gallorum
 oppugnatum: quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa
 munitiones ac uineas agebant, destinatis tormentorum ictibus peteban-
 tur. Sed in arce multo maior metus, longèque maximum erat periculum,
 quum pilæ ferreæ per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deforma-
 rent, multosque disiectu lapidum fractorumque parietum ruina passim
 opprimerent, neque ullus periculo uacuus locus tota arce custodibus in-
 terdiu uel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libra-
 mento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis, etiam per te-
 nebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conicie-
 bant. Acciditque memorabili casu, ut multa uis tormentarij pulueris, &
 multitudo ingens uasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ
 ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, quum
 forte excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam
 corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, & tota penitus eius
 conclauis testudine ui uaporis reuulsa atque disiecta, ea uis incendij fuit,
 ut multorum qui in proximo erant sæuum atque deforme spectaculum
 puncto temporis ediderit: multi nanque flamma, fumo, ruinâque exani-
 mati sunt: sed multo plures semiambuisti, lacerique, artibus ignis uiolen-
 tia fœde abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac
 frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neque
 opportuna remedia aliis alio periculo occupatis, neque loca ad quietem
 satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis præbuit:
 nanque his conflictati incommodis palam querebantur: & ante alios Gas-
 spar

A Gaspar autoritate insignis, quòd fortibus uiris quibus aperto in prælio egre-
 gie mori non liceret, tam fœde paulatim esset pereundum, dum ea, & nihil
 demum profutura constantia regiam illam uerius, quàm arcem tueri ad-
 uersus undique uictorem exercitum conarentur. Satisfactum abunde esse,
 uel datæ fidei, uel acceptis stipendiis, quum aliis fere omnibus ad Gallos de-
 ficientibus, ipsi uni omnium ad extremum pro regis salute, uel iniqua etiam
 in pugna mortem oppetere minime recusarint. Insani profecto esse con-
 silij pro rege à Diis pariter ac hominibus profligato atque deserto perire
 malle, quàm uictoris clementiam ac liberalitatem experiri: quando & pa-
 ratas uires haberent ad pertinaciam ipsorum, uel ultimo supplicio uindi-
 cadam, & facultates eidem superessent in tam opima uictoria ad gratiam,
 si se arcemque mature dederent, uberiores præmiis referendam. Omnis
 enim laboris præsertimque militiæ finem esse diuitias, propter quas patriam,
 uxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si
 illas à Ferdinando expectarent, qui reliqua uitæ ac dignitatis suæ præsidia
 in ipsis tantum remis ac uelis posuisset, abiicerent eas spes, ac saluti fortunisque
 nullo dedecoris metu confulerent. Ea enim omnia abunde sperari à uicto-
 ribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio uocaretur.
 C Dum hos maxime sermones in stationibus ferunt, totisque animis ad Gal-
 lum inclinant, Alfonsus Daualus animaduersa Germanorum consternatio-
 ne, quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tuto
 se posse perspiceret, in triremem se intulit, quæ ad arcem proram applica-
 rat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculo-
 rum claustra refringunt, qui omnis ueterum regum opulentiæ atque appa-
 ratus referti erant. Tum uero ditari omnes potius quàm expleri, quum in
 tanta nobilis prædæ copia, quæ pretium decies centum milium aureorum
 nummum exccellit, neque sacci, neque mantice militares asportantibus suf-
 ficerent. Quin & tanto facinori ipsum quoque perfidiæ scelus addiderunt.
 Actum nanque est cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum mi-
 litabant Bufecco interprete, ut tradita arce certis conditionibus Gallicæ
 militiæ adscriberentur. Sunt qui asserant Ferdinandum prius, quàm arce ex-
 cederet de Gasparis & commilitonum fide dubitasse, obiecisseque gazæ re-
 giæ partem Germanis diripiendam, uti eo spacio sese è manibus illorum
 eriperet. Cæterum constat discedente Daualo tum primum pretiosorem
 suppellectilem in prædam fuisse conuersam: quam obrem non multis inde
 annis Maximilianus Cæsar Gasparem ipsum in Germania eius patrati sce-
 leris conuictum, securi percusserit: absoluto Gothifredo, qui militum om-
 nium iudicio, ne tantum facinus admitteretur, egregie restitisset. Arce no-
 ua in potestate redacta Galli ad oppugnandam alteram arcem, quæ ab ouo
 nomen ducit, omnem tormentorum apparatus conuerterunt. Ea est rupi
 imposita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pausilipo monte, ut
 Euripum immitteret, multo seruorum labore abscidit: cõtra eam altera est
 rupes aliquanto excelsior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius
 summitate terrenum erat propugnaculum, antiquitus pro specula ab Ara-
 f

goniis regibus ædificatum, quod Piccifalconium appellatur. Ex eo loco in F subiectam Ovi arcem erat despectus modico intercedente maris tractu. Quod ubi à Gallis est animaduersum, singulari celeritate in summum rupis uerticem maiora tormenta contulerunt: tantaque ui oppugnare cœperunt, ut quum à superiore loco pilæ conicerentur, nemo in muro cōsistere auderet. Quibus adductus difficultatibus Antonellus Picciolus custos, tamen si Aragonio nomini fidus habebatur, quū nihil durius sibi sustinendum arbitraretur, arcem dedit. Vicentina quoque turris, quæ in Megari Syrenum insula prope portum in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad cursum nauigatibus dirigendum, paruo negotio G oppugnatis Gallis cessit. Pari etiam fato Aragonius equitatus, qui Nolam concefferat, missa eò Ligninij ala sub præfecto Arfio equis armisque turpiter exutus est, reclamantibus Nolanis, qui iam ante elato Gallico uexillo, & deditioe per legatos facta Aragoniis militibus uti deditiis prolixè cauendo, incolumitatē polliciti fuerant. Cæterū omni equitū turba protinus dimissa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, custodiaque traduntur, periniquo equidem iure & summa cum iniuria, ut Argentonus ingenue perscribit. Eandem fere fortunā tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam descēderant. Fuere in his ad tria milia H peditem Cātabrorū Italarūque, & grauis armaturæ equites fere quingenti: quibus præerant Cæsar Aragonius, Liuianus & Andreas Matthæus Aquauiuua: tenebantque cursum in Apuliam, eo consilio, ut Brundusij, Hydrunte, aut Tarenti consisterent: sollicitatisque inde Venetis ac Siciliensibus Hispanis, accitisque è Macedonia Turcarum auxiliis nouas inirent amicitias, & ad renouandum bellum maiora præsidia compararet. Sed Fabritius & cæteri eius ualidi agminis duces nunquam abeuntium uestigiis abscedendo, persequendoque cum expeditis equitibus, eos uni tantum saluti consulere coegerunt. Quamobrem eæ copiæ cum infesta ubique itinera, & infessos ab I infensis populis amnes reperirent, breui dissipatæ fugatæque sunt, sic ut nulla certa eorum manus, quæ alicubi cōsistere auderet, aut renouare bellum posset, esse nunciaretur, præter eam quæ Cæsarem secuta in Brundusinam arcem se receperat: ea enim arx una omnium totius regni postea in Aragoniorum fide permansit. Vt uero in maritimis Calabrorum Salentinorumque urbibus Gallica arma conspecta sunt, tantus repente Turcis omnibus qui circa Epiri & Macedonia oram in præsiis erant terror illatus, ut plures oppida desererent: & Græci in spem recuperandæ libertatis erigerentur: ac tum aperte arma, equos, comæatusque expeditur: deque recipiendis K Gallis, & Turcis uno edicto trucidandis cōsilia inirent: & ante alios montani Epirotæ, qui Chimæram in Acrocerauniis incolunt, quod antea dum rupibus consili suis libertatē obstinate tuerentur, à Mahomete & Baiazete non unam cladem accepissent. Factumque est demum ad eam Gallorum famam, ut tota Aetolia & Peloponneso Græci omnes intempestiuo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in conciliis & concionibus à Baiazete descuerint. Quibus cognitis rebus Bizantijs extemplo classis refecta deductaque

A deductaque est, remiges maritimis Asiæ Europæque gentibus imperati: & copiarum omnes quæ in Danubij ripis, & mediterraneis Illyrici, Mœsiarumque hybernabant, ad tuendam Epiri & Macedonia oram traductæ. Interea Carolus tantis rebus summa celeritate sine suorum uulnere confectis, intentus conuiuuiis, equestribusque spectaculis Neapoli, ornatissimæ eius urbis deliciis fruebatur. Nō deerant enim totius regni proceres, ipsas quondam Andegauensium secuti partes, qui nouo regi eiusque ducibus nullo benignæ hospitalitatis uel adulationis officio prætermisso uictoriā effusæ gratulabantur. Ipsi quoque Galli atque Germani in summa rerum omnium copiosa urbis affluentia, uini præsertim nobilitate allecti magnam partem militaris ferociæ exuerant: multorumque molliuerant animos corporaque illustres fœminæ, luxu, comitate, eruditisque munditiis, quum certatim gentis more etiam ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequentarent. Eaque tum erat uerni cæli clementia & peramœna temperies, ut non modo rex iuuenis, & proceres qui reputando quàm facile uictores euasissent, ob idque Italiae opes ludibrio habendo, in ea licentia solutiori uitæ indulgerent: uerum & ipsa quoque agrestis militum turba regionum hortorum, & beati litoris amœnitate caperetur. Iamque & rex ipse, & duces speciosum paulo ante consiliorum oblitum, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, ut manifeste appareret Gallos idcirco eius suscipiendæ expeditionis famam præbuisse, ut maioribus uiribus niterentur, si consiliis suis causam religionis adiungerent: & hercle non inanis fama ferebat, nihil aliud eos uel ab initio, quàm de subigenda Italia atque Sicilia cogitasse. Quas ob res ueluti in summo omnium discrimine metu cōsternati Europæ principes sollicitis animis reputare cœperunt, quoniam Gallorum cōsilia armæque iam ab secundo ubique rerum successu sociis pariter atque hostibus formidanda uerterentur. Quando nihil usquam in Italia uirium D esset, quibus publicam salutem tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate, aut ducum suorum impulsu totius Italiae regnum, & Romani imperij sedem ac titulos affectaret. Ante alios Pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli uictoria plurimum angebatur, quippe qui post Cæsaris filij fugam iam plane descuerat: neque postea uti Alfonso Ferdinandoque Aragoniis nuper dedisset, tum uictori Carolo id enixe postulanti Neapolitanum regnum pontificia auctoritate adiudicare uoluerat. Ludouicus quoque Sfortia suis demum omnibus deceptus consiliis, sero sapere, & ea quæ impenderent mala, ægro animo providere cœperat, quum Gallorum copias E robore, fide, disciplinæque firmissimas, uera tum primū æstimatione metiretur: & præsentis maxime regis nomen, uimque eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate, magnopere formidaret: quando imparatis omnibus necessario sumenda arma uiderentur: atque etiam plane cerneret Gallum modo late imperaret nemini datam fidem seruaturum: quoniam Tarentum urbem, uti se dono daturum Sfortiana genti ab initio icti fœderis promiserat, post adeptam uictoriam concedere recussasset. Eadem etiā cura Venetos sollicitabat, qui se eius bel-

li spectatores fore polliciti, utriusque regis vires in dispari gerendi belli ratione ferme æquales fore crediderat: bellumque propterea diuturnum parari, quod non una, nisi admodum memorabili pugna præsertim propinqua iam hyeme, posset definiri. In animumque subinde induxerant se tum in tempore, & magna quidem cum mercede bellum moturos, quum Aragoniis rebus multiplici incommodo affectis atque cõtusis, Gallorum arma suum impetum quo maxime ualere, amisissent: quod necesse erat accidere, si Galli cunctatione hostium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus singularum urbium senescendo, Calabris & Brutiis hærent. Maximilianus quoque Cæsar publico priuatoque odio Gallis infensus, non modo gloria & magnitudini florentis uictorisque iuuenis inuidebat, uerum etiam magnopere uerebatur, ne augustum Romani Cæsaris nomen, quod sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ uictoriæ, & præsentis exercitus uiribus usurparet. His etiam Gallorum secundis successibus Ferdinandus Hispanus, uti erat ab multo rerum usu innatæque prudentiâ in omni consilio exacte circumscriptus & cautus, uehementer permouebatur: quum in ea admirabili insignis uictoriæ celeritate Siciliam suæ ditionis, & nudatam præsidio impotenti, atque auidæ noui imperij Gallicæ gentis audaciæ expositam uideret. Igitur quos modo nominauit Europæ principes unis exceptis Florentinis (ii enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant) solenne fœdus circiter Calendas Aprilis inter se percusserunt his legibus, ut uno consensu, communique impensa tantas copias terra marique pararet, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarentur. Quod si quispiam ex fociis, alicui bellum inferendum putaret, id ille suis uiribus & priuatis auspiciis gereret: & Carolo regi suus locus expressâ cõditione relinqueretur, modo æquissimi fœderis beneficio uti uellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania Triuentium regulum cum ualida classe, seuo adhuc mari in Siciliam traicere iussit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti quibus præerat Consaluis Ferdinandus uir Bethico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua uirtute, & militum secundo fauore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, præfecto eis Antonio Grimano uiro lectissimo: magnamque uirum leuis armaturæ equitum quibus terrestres exercitus suppleretur ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede conduxerunt. Eodem quoque tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia scribebantur: & Maximilianus literis significabat se in Italiam, quum factò opus foret, extemplo transiturum esse, adducturumque inuictam Germanorum manum, cuius uirtute paucis ante annis Gallorum legiones Morinis in campis late prostrauisset. Bajazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Prusiam Bithyniæ, ubi Othomannorum gentis sepulchra cernuntur, referendum curauerat, non modo omnem belli apparatus intermisit, sed & magna terra marique auxilia aduersus Gallos Venetis obtulit, quum iam in ea noui fœderis fama & Gallorum solutus metu, & reliquo

etiam

A etiam timore quem ex inimici fratris uirtute conceperat, omnino liberatus esse uideretur. At Carolus improuisa principum conspiratione percussus, uehementer de parta iam uictoria dubitare: queri se proditum iri fremereque: ira tamen potius, quam dolore agitari, & plurimum militum suorum uirtute confidere. Nam etsi illi nondum ex professo hostes magnam causam æquitatem, lenitatemque nouo fœderi, quod pro tuenda tantum salute ac libertate percussissent, prætexuisse uiderentur, ea tamen omnia contra se parari manifeste prouidebat. Quamobrem optimum factum ratus si Pontificem imparatum, nec adhuc hostilia molientem, subito aduentu à

B cœptis consiliis deterreret, Romam contendere, atque inde in Galliam Cisalpinam penetrare constituit. Itaque ex omnibus copiis quicquid floris ac roboris erat, sibi deligit. Fuere expediti equites utriusque armaturæ quater mille, præter laterones ac pueros armigeros quos secum trahunt. Heluetiorum uero ac Germanorum, itemque Vasconum peditum circiter octo milia: præterea tormentorum iustus numerus: eorum præsertim quæ expeditis curribus ueherentur. Reliquas uero copias per opportuna totius regni loca dispersit, ut unaquæque regio certis suis præsidiis ac ducibus firmaretur. Caietæ & totius Campaniæ tuendæ cura Belcario demandata est. Hunc urbe Nola donauerat ærarioque præfecerat. Bailinus autem Vitrius & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Maris & Pelignis impositi. Persius cum fratre Alegria Lucaniam tueri iussus. Asbarræ regulo Salentini: Obegnino autem Brutij obuenerunt. Hunc magistrum equitum crearat, qui honos militiæ summus existimatur. Iulianus porro Lothoringus in custodia Gargani montis constitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius: & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli uero, omnibusque pariter copiis Gilbertus Monpensierus cum imperio præfectus est: ad quem rerum omnium cum urbanarum tum bellicarum

D summa respiceret. Iis rebus mature constitutis, Latina uia Romam profectus est, præmissis Andrea Lugdunensi antistite qui pontificem hortaretur, ne ipsius regis aduentu terreretur: aut quicquam hostile ab eo, qui & pietate filius, & Pontificij nominis cultor egregius esset, sibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatque animi esse, ut quum ad colloquium ueniret, in pristinam cum ipso gratiam, nec exclusis cæteris principibus, qui sine causa de eius fide ac moderatione dubitassent, continuo esset rediturus. Cæterum Pontifex plane metu obrutus, quum neque sibi inermi cum armato rege de pace ac fœdere disceptandum existimaret, neque se colloquendo quicquam quod ad rerum quietem pertineret, profecturum arbitraretur, & uehementer dubitaret, ne fides sua fociis ex contagione colloquij suspecta redderetur, ex urbe Orbitum profugit, moxque Perusiam: ut inde per Umbros ad mare, ac demum si Gallus insequeretur Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeunte plerique cardinales, turbæque ingens eius generis hominum, qui honoris & questus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præsidio erant præter ipsos prætorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportune transmiserant. Carolus sua spe de-

f iij

ceptus pacato agmine urbem Calendis Iuniis intrauit, & Transtiberina in regione castrametatus est. Sed triduo post tribus diuersis agminibus ab urbe discessum, totusque is tractus qui Cassiam uiam & Aureliam interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensium calamitas insignis fuit. Quum enim rixa forte exorta Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ipsum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti duce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissime trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui utriusque uiae imminet, totusque Senensis ager Pisas usque uaria incommoda passim accepere. Porro Carolus quum Senas uenisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, ut ciues in quatuor diuisi factiones insano liuore mutuo inducti à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita ut cohortem Gallorum facile impetraret, quæ duce Gualterio Tincta uilla urbi præfesset. Sed festinate in Galliam rege non multo post depulsis foro atque urbe Gallis, ciuitas ad ueterem Pandulfi Petrucij dominatum rediit. Pisani eo tempore cum Florentinis bello contendebant, quum libertatem quam Gallorum beneficio recuperasse uidebantur, acerrime tuerentur. H Florentini etenim post exactos Mediceos, Carolique discessum, in unam eam intenti curam, ut Pisas reciperent, magnum numerum equitum & peditum ex ueteribus copiis conduxerant: eisque Herculem Bentiuolũ, Franciscum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maxime insignes præfecerat. Quorum uirtute complura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, & in primis Bientina, (ea paludi adiacet) & Pontis Eræ oppidum, quæ tenui Pisanorum præsidio tenebantur. Nec multo post ductis ad Calcinariam copiis nocti diē densa caligine nubilũ, ita ut omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improviso præliis ad murum factis, occisioque Ioãne Saluio præfecto, oppidũ expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolũ, Palaia, Montefusculũ & Pontefaccum, aliquotque alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierat. Ex aduerso autem Pisanis per eos dies subsidio uenit Lucius Maluetius uir fortis & maxime pugna, adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites ueteranos spectatæ uirtutis fere trecentos. Ab genua quoque submittente Ioanne Adurnio magna uis minorũ tormentorũ, balistarum, armorũ, telorumque omnium mari Pisas delata. Nã haud obscure Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis uti postea dicemus, Pisanos incolumes liberosque præstare, porro Florentinos, quod Gallis fauerent, longo bello implicitos distineri atque atteri magnopere cupiebat. His freti auxiliis Pisani hostium duces, qui magno apparatu Buttum oppugnabant, muri que partem maioribus tormentis deiecerant cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ædificiis Bientinã se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipsi Lucio à Florentinis

A Florentinis ducibus repensum, quum è Cascina promotis castris Liberactam oppidum in Lucensium finibus, quod à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cum iusto apparatu contendisset. Magno nanque itineris flexu Florentinorum copiæ Liberactam ductæ: quarum aduentu præfidiariis, & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longe acerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adacti: Contra uero Pisanis adeo imminuti, ut Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormento, ne eo hostis potiretur, Pisas profugerit. Postero die Florentini equites, eo successu elati excurrendo populandoque per uallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique usque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeo magnum suburbanis uicis terrorem intulerunt, ut Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit uocatus, & Lucio militares copias educente confestim eruperit. Commissumque est atrox prælium in angustiis Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeris amne ad conuehendam materiam Laurentius Medices laborioso perutilique opere Pisas usque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna uis, sed C Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, uersique cum cæde in fugam trepidanti agmine Liberactam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnantem equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisque clauarum ictibus contusus agre se è manibus hostium eripuit. Reuersus Bononiensis centurio insignis captus, & cum eo cataphracti uigintifex: magnusque numerus aliorum equitum ac peditum capti uel exuti armis fuere. Lucius ouanti similis in urbem reuersus, ut hostibus perterritis aliam quoque cladẽ pararet Bernardinum Clostram & Animanigram Ligurem uiros apprime D pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetque, ut quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctum Giulium qua hostes sint transituri progrediantur. Se Lucensi uia ad intercludendos eos expeditas educendum copias: Futurumque esse si maturarent, ut ea celeritate reliquæ hostium copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt, & quanquam aliquanto tardius, quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerunt, quos inopinantes & maiore quàm esset copiarum specie deceptos emissis sclopis atque balistis, ingentique simul, ut in uictoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites tamen agrestium beneficio uadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte cæsi captique sunt. Hercules uero citato agmine reliquias bis fusi exercitus priusquam Lucius Lucam præteruheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in uetera castra ad Eræ pontem reuersus est. Victores uero spoliis onusti dum redirent, apud Liberactam tormentum quod paulo ante defoderant, repertum atque erutum in urbem f iiij

reducerunt, & Lucius biduo post Cascinā, ut ex propinquo in omnes ho- F
 stium motus intentus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebātque pro-
 pinquitate hostiū, ut quotidianis præliolis occasio præberetur, quum utri-
 usque partis castella, agrūmque omnem repentinis excursionibus per mu-
 tua detrimēta deuastarent. Per eos dies dum Lucius Cascinæ mœnibus te-
 neretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum ualida parte exer-
 citus Rassignanum misere, quod est oppidum supra Liburnum Volaterra-
 nis uadis propinquum, rati se aut Lucium interclusuros, si ad ferēdam ob-
 sessis opem Cascina sibi egrediendum atque eo contendendum arbitrare-
 tur, aut si oppidi præsidiique salutem omnino negligeret, oppidum nullo G
 negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum cōsilio conie-
 ctura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi, quàm exercitus iacturam
 fore existimauit, Cascināque se continuit, atque ita Rassignanum quassa-
 to iam multis tormentorum ictibus muro, deditēque se præsidij præfe-
 cto, receptum est. Sub id ferme tempus legati Pisanorum, qui Neapoli ci-
 uitatis suæ salutem libertatēque Carolo obnixæ commendauerant, ipso
 concedente sexcentos pedites Gallos oneraria nauī Pisas adduxerunt, quo-
 rum aduentus sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorū animos ue-
 hementissime pupugit, quum se decipi Gallica fide manifeste perspice- H
 rent. Meminerant etenim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ
 eius urbis non modo cæterorum omnium Europæ principum societati
 ac fœderi prætulisse, uerum etiam, quod pudendum omnino uideri po-
 terat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neque arcem toties pro-
 missam recepissent: & contra Pisani hostes grauis contumeliæ ac iniuriæ
 nomine Gallicis auxiliis iuuarentur. Tribus nanque antea mensibus à
 Briffonetto, qui tum Maclodiensis cardinalis uocabatur Neapoli magnis
 pecuniæ pollicitationibus impetrarant, ut idoneos homines mitteret, per
 quos Pisani docerentur, eam demum esse Caroli uoluntatem, ut in ditio- I
 nem Florentinorum redirent: omniūque iniuriarum impunitatem &
 lene moderatūque imperiū in posterum à ueteribus dominis expecta-
 rent, sequestro & sponfore præsertim rege, cuius dignitatis esset præstare
 quæ promitteret, & uires haberet ad uindicandam iniuriam si Florentini
 à pactione fide ludibrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus,
 quum Pisas uenissent, & ad ferocem populum frustra cōcionarentur,
 ludibrio habiti fuerant. Itaque Pisani Gallicis confirmati auxiliis sum-
 mo omnium studio alacritatēque Ferreto maxime Gallorum duce, ut erat
 uir impiger, nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam K
 proficiscuntur. Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul pro-
 latis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum.
 Defendebat se de muro turrēque Barrigus Barga longe fortissime: uerum
 ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficie-
 bat, non multis inde horis terribili uiolentia ingentis tormenti, quod à
 Pisanis Bubalus appellabatur, profcissa labefactatāque est. Ea magnam
 muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus,
 qui

A qui mox sese dedendo, Pisanis uictoribus arcem atque oppidum relique-
 runt. Neque Hercules qui ad Eræ pontem castra habebat subsidio laboran-
 tibus adcurrendum esse iudicauit. Quoniam magnopere timebat, ne Lu-
 cius eductis Cascina copiis; & capto ad Vicopisanum itinere à tergo pro-
 tinus insequeretur, atque ita pari arte utrisque bellum gerentibus, sicuti
 paulo ante Rassignanum receptum fuit, Liberafacta simili quoque astu &
 celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Luciæ uicus, Larium
 & amissum paulo ante Lecolum Pallaiāque, & minora aliquot castella
 quæ ad colles uergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quo-
 B que dies Lucius circiter ducētos utriusque armaturæ equites & cohortem
 unam hostium ad Fornacellas ultra Cascinæ amnem qui fossā dicitur, ex
 improviso adortus, prospere confligit, uersisque in fugam hostibus adeo
 acriter cædendo capiendōque illis institit, ut usque ad Eræ pontem sit pro-
 uectus: tantāque fuit patenti porta, ingredientium trepidatio, ut nisi pau-
 citati suorum militum Lucius diffusus substitisset, oppidum ipsū in quo
 duces cæteræque copiæ, & complura tormenta erant, simul cum hostibus
 irrumpendo, facile capi potuisset uideretur, magnāque eo die Lucius apud
 Pisanos, egregie uirtutis laudem promeruit, quod eo prælio & periti ducis
 C & strenui militis officium impleuisset. Biduo post Lucius fortuna utēdum
 ratus, quæ quum benigna semel arripserit, audentes secundo passu subsequi-
 tur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusque Pontefaccum,
 prius pene quàm ab hoste sentiret, admotis scalis in oppidum transcen-
 dit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranuccij frater equitum præfe-
 ctus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his
 centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat
 specula editissimo in monte in arcis modum ædificata quæ Verrucula uo-
 cabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanique intenti assiduæ
 D specularando, omnes motus egressusque hostium ex oppidis notabāt: & quā
 in partem uerterentur linteis, uexillis & fumo, interdumque ignibus &
 tormentorum sclopis significabant, magnasque ea res Florentinis gerendi
 belli difficultates sapius attulerat. Propterea & in castris à ducibus & Flo-
 rentiæ in senatu decretum est, ut omnino quibus maxime artibus opus fo-
 ret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cōhibendūque
 Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus
 Siccus ad Buttū ualidam equitum ac peditum manū adduxit. Ipse Her-
 cules ad pontem Eræ permansit: Montanus uero & Christophorus Epi-
 rota uiri fortes cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consi-
 lio profectioēque hostium cognouerat, milites cohortatur, ut æquō ani-
 mo unius noctis laborem ferāt. Quid fieri uelit monet, & flumen Arnum
 de secunda uigilia uado transgreditur: inalbescentēque cælo, Buttum ad
 hostem peruenit, tarditatem sæpe militum castigās uerbis, & se ipsum in-
 cufans quod noctis breuitate deceptus manifesta iam in luce, rei bene ge-
 rendæ occasionē amississe uideretur. Sed ut in bellicis rebus accidit, in qui-
 bus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse pu-

tauerat, sibi secunda omnia, hosti uero maxime aduersa contigerunt. Sic-
 cus enim, quum paulo ante per speculatores Lucium, suos arma capere, pa-
 ratosque esse ad profectioem iussisse, cognouisset, instratis frenatisque
 equis totam noctem infomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque ho-
 ste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidiis am-
 plius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic ut
 tum primum Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani se-
 misomnes, discincti inermesque ad primum uigilum clamorem turbati
 oppressique sint. Burla equitum praefectus uir strenuus, dum inuadentium
 impetum pro statione impigre sustinet, obruncatur. Caeteri Sicco agre
 euadente paucis interfectis capiuntur, magnusque equorum numerus pe-
 diti ex praeda cessit: sic ut omnes ferme dum lati ac ludibundi redirent,
 equites facti uiderentur, quod thoraces & galeas relictas ab hostibus in-
 duissent. Eius rei gesta nunciis territi Montanus & Epirota nequicquam
 tentatis confragosis Verruculae callibus ad Herculem in castra rediere.
 Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consiliis ultum iri pro-
 perarent, prima Gallorum agmina quae turrim Sancti Romani ex itine-
 re expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerant, aduentare coepe-
 runt. Quorum aduentus Florentinos quoniam suas copias transeuntibus
 Gallis misceri multis de causis nolebant, ponte Erae & caeteris quae obtine-
 bant Castellis decedere coegit, praebuitque miseris oppidanis materiam
 iterum rebellandi, quum Pisani relictas ab hostibus loca circumductis passim
 copiis occupare niterentur. Porro Carolus magna omnium alacritate a Pi-
 sanis susceptus est: ac ueluti author eorum libertatis ab omnibus ordini-
 bus salutatus. Caeterum ut erat incertus consilij, quum orates proiectique
 ad pedes, ut ciuitatem liberam & incolumem uellet suppliciter postula-
 rent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quod
 se & promissis omnino staturum, nec se ullis Florentinorum precibus dis-
 cessurum ab aequitate polliceretur. Sed adeo mirifica erant omnium du-
 cum, Gallorumque militum studia erga Pisanos, ut quanquam ingrata
 auribus uerba retulerant, neque tristes essent, neque ullis ambiguae regiae
 uoluntatis indiciis frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur multorum
 literis fit certior Ludouicum Aurelianum, quem apud Astam ad incerta
 belli cum ualida copiarum parte reliquerat, Nouariam occupasse, nouo-
 que eo rerum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum
 Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili laetitia affectus est, quod non
 modo euadendi, uerum & occupandae Galliae Cisalpinae occasionem si-
 bi dari a Diis immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum antea
 audito noui foederis nomine ad Aurelianum, ut circa Astam quantas ma-
 xime copias posset celeriter pararet, quae sibi per hostiles agros, contraque
 oppositas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alae Gallorum equitum,
 & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico cui a lauto conuictu Ger-
 manice Agnaulebano cognomen fuit, ab Alpibus descenderant. Sed
 Aurelianus per se strenuus, audis imperij, nouisque praesertim copiis fre-
 tus,

A tus, ultro sibi moliendum bellum, & fortiter audendum existimauit, ne for-
 tunae ad magna atque felicia aditum praebenti deesse uideretur. Cum Opi-
 cino enim Catia, Manfredoque Torriello, qui Nouariae potentes clarique
 erant, occulte transegit, ut urbem sibi traderent: eaque sibi ipsis patrato ne-
 gotio quae uellent praemia decernerent. Se enim eius beneficij memoriam
 nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atque Manfredum ante
 alios eius ciuitatis a Ludouico Sfortia iniuriis detrimentisque indigne af-
 fectos fuisse didicerat: rebarurque eos qui iam animo defecissent, oblatae
 occasione minime defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini pro-
 pinquum Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functum, obiectis qui-
 busdam criminibus a sepulchro in ius uocari damnarique iusserat, ut bona
 illius ueluti conuicti iudicio per leges fisco addicerentur. Quod sicuti in-
 auditum & execrabile uisum est, ita illi singularem inuidiam concita-
 uit. Dum uero in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatem ma-
 gno studio conderet, quod de nomine suae gentis Sfortiadam appellauit,
 uicina praedia impotenter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadae
 finibus inluserat, corruatisque priuatorum ciuium aquis, ut sua plenius
 irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddi-
 derat. Quae duae res grauibus incommodis complurium & praesertim Tor-
 niellorum possessiones affligerant. Igitur quum illi, qui acceptae iniuriae
 uindictam coquunt, facile ad omne perfidiae, uel audaciae facinus impel-
 lantur, data fide, susceptoque negotio, & die constituta, quae diui Barnabae
 erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu a Vercellis conuolatem
 urbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus: qui
 eius consilij particeps factus montanorum manum occulte coegerat, at-
 que ita introductis armatorum circiter octo milibus, Nouaria Gallorum
 ditioni cessit. At Ludouicus eius nunciij atrocitate percussus extemplo ad
 D Hieronymi Leonis Legati Veneti domum ab arce cum paucis familiarium
 descendit, orauitque demisse admodum ac trepide, ut imperium, fortunas,
 salutemque suam senatui uehementissime commendaret, quando in ea
 fortunae iniquitate neque opem aliunde implorare, neque praesentia sub-
 sidia afflictis rebus expectare posset. In cuius rei celeritate non modo Gal-
 liae Cisalpinae, sed totius Italiae salutem ac dignitatem esse positam: quan-
 do cuncta uel inopinato casu, uel communi omnium imprudentia, summi
 discriminis aleam subiissent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio, at-
 que opibus caeteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedi-
 ta remedia haberent, si non modo focis in praesens, sed & rebus suis in po-
 sterum absque ulla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Lu-
 douicum dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clien-
 tem futurum iuraret, nobilissima smaragdo illius digitum induisse, ut arde-
 tius atque propensius pro salute sua senatui perscriberet, deque eius rei casu,
 & periculi magnitudine plenissime doceretur. Triduo post Nouariae arcem
 a Galeacio Ludouici fratre magno sumptu aedificatam Gallis dedit Io-
 annes Calchus uir imbellis & timidus, qui beneficio potius, quam uirtute

eam à Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum uero Veneti, qui neque sociis neque sibi deesse, uel æquum uel tutum ducebāt, referēte Barbado principe, de bello pro cōmuni salute aduersus Gallos gerēdo mature decernūt. Melchiorē Triuisanū & Lucam Pisanum eximiæ uirtutis optimates ad exercitum legatos creant. Franciscum uero Gonzagam Mantuæ principē ætate florentem, belli decorisque auidū omnibus copiis præficiunt, minorēsque duces & copias ad constitutam diem in ripis Olij amnis adesse iubent: mittitūq; ad Ludouicum Bernardus Cōtarenus cum sexcētis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus, supra septingētos G cataphractos sagittariorūque equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadēdisque aliis castellis terrerentur, dum Germanorum pedestres copię aduenterent, quæ superato Adula monte per Volturenā uallem, & Lariū lacum, omni adhibita celeritate mittebātur. Interea Carolus prouiso comœatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeo cupide anxieque agebatur, Pisanis nec concessa, nec crepta, quum infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neque fidē Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulo ante se H coniūxisset, neque Pisanos quos ipse in libertatem uindicasse uideri uolebat, Florentinis ueluti iratis tyrannis excrucianos tradere, uel æquum, uel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus, Paulusque Fregosius cardinales & Hibleus Fliscus, qui uti exules solent, dubiis asperisque etiā in rebus, cuncta facilia atque expedita ad uictoriā pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copiis mitterētur. Disserebant enim præsto sibi ad futuros montanos homines Fregosie factionis, per quos omnē inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisque inde ad Genuā castris facile fore, ut forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicassent, Adurnij urbe atque imperio pellerētur, priusquā à Ludouico Sfortia, qui adeo opportune graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bressius Allobrogū principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimū ualebat, ut qui maxime eorū consilium probaret, sese iturum ac ducem eo bello futurū profitebatur. Itaq; re ad consiliū delata cōprobatāque, Bressio duæ equitū alæ, Gallorūque peditum cohortes quatuor, & tormēta septē attribuuntur: Cum eo etiā Vgo Ambrosia uir nobilis militiæq; peritus una proficiscitur: ad Miolaniū quoque Gallicæ classis præfectū cum literis regiis plures simul nuncij mittuntur qui moneant, ut ab ora quā legeret, discedere nolit, terrestriū copiarum ducibus pareat, paratūque ac intentus remigio & uelis, quò opus esse uideatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo Vitellocioque Vitelliis fratribus, qui iam cum cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatū ut in Liguriā proficisci maturarent, & Bressium quanta maxime possent celeritate cōsequerentur. Ipsi cardinales passim ex Lucensium castellis, Apuanisq; Liguri-

A ribus pedites cogunt: & per Apennini ualles notis tramitibus in Liguriam proficiscuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus se extendebat, ut eo celeriter superato ad Aurelianum prius penetraret, quàm hostium copię, quas undique cogi Padūmque traduci audiebat, ad Apennini angustias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina subire cœperant, quum Pontremolenses, haud ignari quid sibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido ferme omnes effugerunt. Nec multo post nequicquam prohibente Carolo uel deprecantibus ducibus, totum penitus id oppidum, quod ædificiis atque opibus pro loci opportunitate B clarum erat, iniectis uno tempore facibus, barbaro furore incensum atque deletum est. Tormenta demum inde confragosis Apennini iugis ad Burgum castellum, quod à ualle Tarri amnis nomen ducit, magno quidem cum labore, sed maiore aliquanto militum studio traducta: Quando ea singulis attributa cohortibus, non solitis equis qui in abrupto flexuosoque passim itinere minime iungi coaptarique poterant, sed manibus atque humeris militum traherentur: equitēsque singuli pilam ferream quinquaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam alacriter deferrent. A Burgo latiore demum uia, quæ ad Foronouum ducit, descendere C cœperunt, præmissusq; cum ualida peditum atque equitum manu Gienis primi agminis dux, & cum eo Antonius Basseius Heluetiorū præfectus, ac ipse Triuultius, ut apud Foronouum locū castris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus utebatur, atque eius uiri consilio summam adhibebat fidē, cum propter singularem militiæ locorūq; peritiam, tum ob ueterem similitudinem, quam cum Ludouico Sfortia semper infestus exercebat. Vnde illi postea per amplæ opes atque ingens belli gloria cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum castra Mantuanus, cui se Calatinus cum copiis Sfortianis adiunxerat, ad Glarsolam uicū in ulteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, ut Parmensibus qui in tergo erant, si ad defectionem spectarent, immineret, præsidioque esset proximis castellis, ac si Carolus ea ire pergeret, prima descendentiū agmina iniquiore hosti loco totis simul copiis adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarent, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites duce maxime Nicolao Annonio Dalmata uiro impigro præmittit, qui ad hostes aduolent, & dum ipse cum robore grauis armaturæ equitum, peditūque expeditis cohortibus subsequitur, tumultuaria pugna distineant. Illi imperata impigre faciunt, adortūq; hostes subita incursione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisque cæsis ac captis, raptōque uexillo uno priusquam cataphracti peditūque auxilia superuenirent, omnes retro pauidos auerterūt. Idque propterea acciderat, quòd Galli nondū Græcorū militiæ usum nouerant. Græcos enim insultantes simul ac multa arte refugientes, quū Galli ardore quodam pugnandi concitatus persequi uellent, ordinēsque dissoluerent, illi subito redibāt in præliū: pluresque simul expediti, singulos disperfos, graues armis, incautēque prouectos adoriebantur: facileque incuruo, & præ-

gravi gladio more Turcarum, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gonzaga quòd satis longo difficilique itinere fessos equites quò minus abeuntem in castra usque persequeretur reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus latis omnibus, & plerisque præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino. Is primi agminis peditum, & equitum callide mentitus numerum adaugebat ad deterrandos nostros ne audacius progressis incumberent, ita ut regem pariter eum media acie, & subinde Tramulium cum postrema non procul esse nunciaret, quo mendacio salutem Gienfi allatam constat, qui paucitati militum suorum diffusus, perturbatusque certamine in editiorem locum se receperat, ut ibi communitis quoquo modo castris uel tarde subsequenter regem expectaret. Sed quum peritis ducibus delædi primi agminis occasio ad summam demum de rege uictoriam oblata uideretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasque omnino reliquas copias censuit, ut toto simul instructo exercitu tutius atque nobiliter conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italiciæ copiarum superabant, apparebaturque eas in congressu superiores euasuras, nisi à maiorum disciplina fœde discedentibus fortuna defuisset. Itaque Carolus integrum sequentis diei spacium nactus atque opportune affectus primum agmen, ad Foronouum confedit. Intererat inter bina castra flumen Tarrus, qui ex Apennino sæui torrentis more per abruptas ualles, saxoso inæqualique alueo delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis margine non longe ab Oppiano uico depressioribus locis tendebant, Gallus in dextro latere profluentis uadum, in læuo Medesani oppidum habebat, potiusque superioribus collibus, hostium castra facile despectabat, quæ maximi exercitus speciem tot undique erectis tentoriis, mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus ubi se exercitumque suum eò perductum uidet, unde sibi nulla spes euadendi nisi duce uictoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, si aliquot dierum inducias impetrare posset caduceatorem transmissit. Namque Hercules Atestinus in sita legatorum ingeniis cunctationi fauens, paulo ante ut animos cum regis Gallis ducibus inopinato hostium apparatu percussos confirmaret, pro certo exploratoque perscripserat, neque legatos neque Gonzagæ ducem generum suum ullam habere à senatu committendæ uniuersæ pugnæ potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem suum uehementer mirari dixit, quòd Veneti quos nunquam iniuria lacessisset, ad prohibendum quò minus in Galliam proficiscatur, instructis copiis aduenissent, se pro æquo iure gentium id tantum petere, ut per inducias exercitum com meatu nec gratuito quidem passim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertedere sinant. Id si fecerint, se Veneto senatui eiusque ducibus singularem gratiam habiturum: Quòd si id præstare nolint, amicitiamque recusent, & contra uictoriam contendant, Gallos milites uera uirtute non modo sibi aperturos uiam, sed & regi suo iter ipsum prohibentium cadaueribus constratuos. Ea legati, tametsi arroganti,

A rogantius, quàm Italarum aures perferre possent, exposita erant, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos uel dicto uiolare nefas est, qui Gallico more superbe admodum & summa quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hostibus denunciare impune solent. Cæterum ad ea breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiae consilia abiceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: si ea facere negligeret, Venetos quoque sociorum iniurias minime neglecturos, ac uti ex fœdere deberent publicum totius Italiae hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, utpote qui speculando cuncta prope oculis collustrarat, multa de situ munitioneque castrorum, & de numero, cultuque & alacritate Italarum militum anxio timentique similis enarrauit. Ita ut rex ipse, & plerique duces ueluti suprema in cura, & de salute omnium dubitare uiderentur. Disputando enim aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Hetruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per transuersas Apennini ualles, ad Astam propere contendendum: Ceteri nullam Aureliani rationem habendam, paciscendumque cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modo regis exercitusque saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis uitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnae temere deuocandam arbitrarentur: quum nemo esset, qui non de regis potius quàm de sua salute sollicitus imminentis prælij euentum omni alia re duriores fore existimaret: Ita ut neque exitum consiliis, neque certam in eo discrimine seruandi exercitus rationem inuenire uiderentur. Tum uero Triuultium, in quem unum maxime ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubiis rei bellicæ casibus præsentem iam periculo consultant, unam quæ reliqua est & salutis & uictoriae rationem ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum uis in negotio plurimum urget, & forti pariter consilio factoque maxime est opus: demittere se animo uel pauore occupari, cum turpe, tum euentu ipso plerumque funestum est: Sed id multo magis indecorum atque importunum uidetur, quum ipsa pericula anxie nimis expendendo reputandoque, & atrociora & maiora uero nobis effingimus. Dubitauerunt & quidem uehementer, inuicte Carole, de tua exercitusque salute nonnulli, qui ante me dixerunt uiri graves, & quod maxime eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores. Scilicet commemorando quæ penuria rerum famésque uiris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustia & iter demorentur & uirtutis usum fortibus uiris eripiant: ac demum quales, quantaque hostium copia, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum præcluserint: sic ut omnia alia experiri præstet, quàm desperata uictoria, ui contendendo summæ rei discrimen subire: quasi, uti aliquibus placet, per montana Ligurum, ut in pacatam Italiae partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque tormentis hosti relictis, clandestina fœdæque fuga, generosissimo, ac semper uictori

» regi turpissimum ac maxime luctuosum iter sit arripiendum, uel terga ho-
 » sti danda, & Pisæ iterum repetendæ, ut mox circūfusus terra marique ho-
 » stibus, fame domiti, deditique demum, cunctis ludibrio simus. Neque id
 » quoque probauerim, ut turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis
 » hostibus sit impetrandum. Per quam enim aliā fidem pacata omnia præ-
 » stabunt, nisi per eam qua modo tam impudenter recentia fœdera uiola-
 » runt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus, nam & ij aliquando da-
 » tam fidem seruare solent, ut opportunius & maiore quidem cum lucro
 » postea decipiant: Nonne hac infelici sponsione tot uiri fortes, qui Neapo-
 » litanum regnum egregie defendunt, omni auxiliorum spe destituti, de-
 » ferentur simul & sæuissimis hostibus prodētur? cursusque ipse ad an-
 » plio-rem uictoriam institutus, si Nouaria urbe præsidia deducantur, penitus e-
 » rit interruptus? Ego certe id unum & tutum & decorum consilium esse ui-
 » deo, quod asperum & maxime periculosum cæteris uidetur. Scilicet ut ab-
 » iectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimum
 » gladiis aperiamus. Neque proinde quod hæc successu ipso facilia nobis
 » fore pollicear, nec de uictoria desperem, plus prouidere animo quam cæ-
 » teri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius uideri ue-
 » lim. Hoc enim non ingenio meo, sed militiæ usui, & Italicarum rerum ex-
 » perientiæ concedi potest, quum abhinc multos annos omnibus Italiæ bel-
 » lis interfuerim, quibus cum principum tum ducum ac militum consilia,
 » sensus, artes, disciplinamque ipsam abunde nouisse haud difficile fuit: que
 » omnia sic me demum non obscuris meis sæpe periculis erudierunt, ut ne-
 » que audacem neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos
 » periculi magnitudine commotos uehementer perterrent, illud minime
 » crediderim Venetos collatis signis ultro nobiscum esse dimicatu-
 » ros. Nam præterquā quod nullam cōfigendi potestatem legatis uel ducibus à Senatu
 » eorum datam aliquorū literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahē-
 » da bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribusque semper innixam
 » consiliis, pro aliena causa, absque ulla necessitate, aleam uniuerſi certami-
 » nis esse subituram? Auxere enim Veneti rem suā sedendo spectandoque,
 » quum prælia temeritati ducum ac militū, & mille fortunæ casibus subie-
 » cta esse factō sæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim est in repu-
 » blica quæ perennibus consiliis atque inexhaustis opibus uiget, speciosos
 » ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quū maturam certamque
 » uniuerſi belli uictoriā non temere expectent qui bellicis sumptibus mini-
 » me deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam hominem per se timidum, K
 » suspicacem & ualde cautum id plane ex arcano consilio contendere ar-
 » bitror, ut auspiciis Venetorum Gallicæ copiæ deleantur. Quis enim alius
 » (quod Dij auertant) eius uictoriæ exitus fuerit, quàm ut uictori Veneto
 » Mediolanense imperiū prædæ cedat, quod impotentibus armis inuaden-
 » do lacerandoque singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Lu-
 » douicū nihil hodie pro sano cautoque, facturum, Venetosque item nouo quo-
 » dam repentinoque consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio
 » commissuros.

A commissuros. Nō ob id edepol, magnanime Carole, de uictoria fuerit du-
 » bitandū. Decedāt fortibus animis inanes metus, quū ea omnia quæ sibi di-
 » micaturo optimus quisque imperator exoptat, spem non dubiam rei bene
 » gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longe optima, fidus ac uete-
 » ranus miles, tormenta plurima, locus æquissimus, & nullius demū rei præ-
 » terquam communis salutis & gloriæ respectus. Italarum hodie militū uir-
 » tutem neque eleuo, neque extollo: inepte siquidē aut impudenter fecerim,
 » si de hac re iudicij mei sententiā interponā, sic ut integro pudore meo hoc
 » unum confiteri testarique non dubitem, nobis scilicet cum tyrone & col-
 B lectitio exercitu rem futuram: multo enim maxima pars eorum equitum
 » quos cristis armisque fulgentes conspiciamus, nūquam nisi in pompa, dum
 » lustrantur exercitus, ipsisque in ludicris pugnis atque spectaculis arma in-
 » duit, aut clangorem tubarum audiuit, quod in Italia multis abhinc annis
 » nec bellatum sit, nec iusta cruentaque acie dimicatū. Pedites ipsi non mo-
 » do uim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tan-
 » to ordine incumbentium armis animisque impares sustinebūt. Relinqui-
 » tur ut artes & dolos alicuius inueteratæ prudentiæ ducis magnopere ti-
 » meamus. Quas enim insidias tender, quoue ordine per iniqua torrētis ua-
 C da producer, ut nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens im-
 » perator, qui nulla unquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius
 » quàm certæ uirtutis merito, militaria castra cōspexit? Itaque, rex inuicte, ut
 » iam instituiamus, peruadendū esse cēseo: tu recte feceris si milites, ut de pu-
 » gnæ euentu non dubitent, hostesque despiciant fueris adhortatus: ad læuā
 » iuxta colles impedimenta paululū semota ab armatis ordinibus uel diri-
 » pienda hosti prædæ potius quàm pugnæ auido nō temere obiicerē. In dex-
 » tra secundū anem tormēta aduersus hostes collocētur. Ego primi agmi-
 » nis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoque pro-
 D prior dabo operam nauiter ut huius te suscepti consilij minime pœniteat:
 » reliqua belli munia ueteres maxime duces inter se partiētur, atque in utrūque
 » simul itineris & prælij casum parato expeditoque exercitu ad uictoriā con-
 » tendēt: neque enim eos uel pristina uirtus, uel fortuna tua destituet, qui per-
 » petuis nobilitati uictoriis strenue pugnare uel pro una tantum gloria didi-
 » cerunt. Postquā Triuulcius uultu fiduciæ pleno perorauit, nemo fere uisus
 » est, quanquā non dubius quorundā animis insideret metus, qui nō alacri-
 » ter in eius sententiā iret, iurarētque se nisi uictorē è prælio minime discessu-
 » rū. Tum uero Carolus dispositis equitū præsiidiis, qui Græcos omnibus pro-
 E pe horis cum multo clamore uarios tumultus ad castra excitātes ex omni
 » parte reprimerēt, integrā fere noctem peruigil ducēs in albescente cælo sa-
 » cris interfuit, ientauitque, & ut idem facerent milites, ad iterque simul ac præ-
 » lium capeffendum corpora atque animos præpararent edixit: nec multum
 » inde ualidis potius quàm decoris protectus armis, equū conscendit neque
 » nobili colore uel celsa statura conspicuū, quū esset absolutæ ob idque dam-
 » natæ nigredinis unicolor, dextroque oculo captus, sed qui quadrato habitu
 » indomitum præferret robur, humanoque prope sensu, scissoris iudicio cō-

ceptæ de se spei decus agnosceret. Neque enim uel à cono cassidis, uel à regali cultu nosci uolebat: ut pote qui sibi ad latus septem iuuenes fide uirtutisque præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntem milites ita alacri uoce gestuque salutarunt, ut fari incipientem interpellarent, obsecrantes ut de uictoria, quæ iam esset in manibus, minime dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque uiuidior, quum esset admodum pusillus, & propter ueterem morbum imbecillis ad incessum crutibus nequaquam plane firmus & ualidus: sed tum frôte atque oculis aduncoque præsertim & prominente naso, pugnacis ac intrepidus militis specie præbebat. Conspersere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porro Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maxime fidebat, & Robinetus Framafella uir egregie fortis, Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere cõstituerunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium, idque postremum agmē, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germanicæ phalanges præcipuæ spei uirtutisque, & tormenta maiora spectabantur. Antecedebant Giensis atque Triuultius cum expedita manu equitum, ut sequentibus iter monstrarēt. Hos ad teli iactum Heluetij Germanique quadrato agmine sequebantur: quibus Gilbertus Cleuēsis, & Antonius Basseius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendium regio nomine promiserant, si fidei fortisque manu inuictum incolumemque regem præstarent. His ad læuam coniuncti erant balistarij Vascones, & trecenti fere ex prætorianis sagittarij, qui infelici consilio a motis equis in pedes desilierant, ut firmiore uestigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta uero iuxta phalangem pari passu perducta, contra flumen, quod intererat, hostilesque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba, cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebāt. At Mantuanus, qui Gallos, si ad læuam Medefanum uersus desisterent, quæ illis iter erat in agrum Derthonensem, tergis abeuntium insistere, & totis copiis persequi decreuerat, ubi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere cõspexit, sibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem, ueterum militum usus consilio, in hunc modum instruxit. Erant uniuersæ copię in nouem diuisæ ordines, quæ duorum amplius milium, & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulo minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium summam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus sexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem ferme equitibus sagittariis, qui non arcubus ligneis, uti Galli solent, sed balistis arcuferreis utebantur. Quibus iniunctum fuit ut colles à tergo circumirent, & in latus sinistrum primi agminis uerterentur, ut ire pergentes Gallos à cœpto iam itinere, tumultuario pugnæ genere distinerent. In secundo Calatinus fuit cum Sfortianis copiis, ea ratione ut quum primū à

Triuultio

- A Triuultio & Giensi cum leui armatura contractum certamen foret, ipsè confestim occupatos turbatosque ad dextram adoriretur. Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italarumque peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittariis, quatuorque peditum milibus, inuadendi medij agminis, ubi rex erat, munus desumpsit. Forte braccio autem Montonio cum quarta acie inuadēdi postremos hostes fors obuēnit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt: ita ut Antonius Feltrius Vibinas imperatori, quum signū daretur, mature opem ferret. Annibal uero Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus, ubi opus foret, Calatinum consequerentur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusque Benzonus Cremonensis, Montonij uestigiis insisterent. Hęc ideo constituta fuerant, ut quum unaquæque Gallorum acies suo implicata periculo proxime laboranti subsidio esse non posset, omnes simul uno tempore ab omnibus prope lateribus caderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælij in subsidiis collocata. Talianus uero Pius & Carolus Meliteus cum reliquis copiis castrorum præsidio relictis. Porro tormentorum magistris imperatū, ut ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine secundum profluentis Tarris editiores ripas, in hostes uerterentur. Instructa acie Mantuanus ad legatos reuersus est, qui tamen graui admodum suspensi cura prælio decertare, ab eorum Reipublicæ rationibus alienum esse iudicabant, ea tamen erat adeo egregie instructi ornatique exercitus ad pugnandum alacritas, ut ipsos iam cautiore consilij pœniteret, & summa simul lætitia, & certa spe uictoriæ penitus implerentur. Neque erat quisquā uel ætatis uel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cunctanter aut suspense de ineunda pugna consultare, uel palam de uictoria dubitare auderet: nam plerique tyrones inani quodam pugnandi studio, ac uirium fiducia elati, si quæ in eo summa rei discrimine cautiore consideratiūque loquentem uidissent, palam incessabant probris, & segnem ac timidum compellabant. Acciditque ut ipse Rodulphus, quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandū esse censeret, à Mario Caluisiano petulāter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decore iuuentæ parta conspicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cuti suæ pertimerent caute facturos, si quamprimum abirent, & se Parmæ urbis mœnibus egregie tuerentur. Utinam, inquit Rodulphus, qui uerbis audaces & feroculi sunt, me uadentem in confertos hostes strenue sequantur. Non enim pictarum & inanium hastarum (ut in ipsis ludis) iactus excipient, sed ualidos mucrones experientur: Diisque faxint ut sagulos hosce admodum speciosos alieno potius quam nostro sanguine descēdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ uerus atque præcipuus æstimator. Quoniā ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisque tribus admodum funestis interfuerat præliis, qui-

g iij

bus ille postremo deuictus, & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cum uita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarerentur, Mantuanus conuersus ad legatos: Si uobis, inquit, è Republica uideretur, ut fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui sibi totius Italiae imperium barbara uanitate despondent, minime prolixè consultandum est: sed quum uis & tubæ hostium nos uocent, è uestigio de pugna cogitandū. Nam si hostem è manibus cunctando emiserimus, nequaquam parem eius opprimendi occasionem postea reperiemus: frustra que expeditum, uastantem cuncta, & subsidio suis ire properantem per asperos tramites persequemur. Ego equidem, si iusseritis, Veneto senatui probabo operam meam, cunctisque corporis ac animi uiribus contendam, ut Italo militi antiquum suum decus ab externis gentibus minime ereptum esse protinus ostendatur, uobisque Venetis Italicae dignitatis ueris certisque uindicibus clarissimus de superbo hoste triumphus nostra uirtute comparatur. Ad ea Triuisanus annuente collega: Maeste, inquit, ingenti uirtute imperator, postquam adeo insigne studium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiae decus accendit, signa canere iube, & quod Veneto senatui sociisque fœderatis bonum futurumque fiet, instructas acies in hostem uerte, fortiterque uincendo enitere, ut familia tua perpetuo ueteris gloriæ fulgore insignis multo maxime decoris nouæ uictoriæ titulis illustretur. Nec mora tympana tubæque & tormenta ex propinquo in hostem emitti cœpta, uno simul tempore concrepuerunt, distinctæque acies suo (ut diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hostes contenderunt. Verum adeo temere ac infeliciter procursum est, ut qui tanta alacritate ferebantur, summa locorum iniquitate prius turbati semiuictique sint, quam ad hostes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis, tortuosus, internatisque frequentibus salictis ualde impeditus, ipsæ margines utriusque ripæ ubi torrentis aquæ uis allidebat, descensu pariter ascensuque difficiles. Aquæ etiam ab hesternis pleno imbri cauis delapsæ locis in lacunas maxime limosas & cæcas uoragines abierant: postremo uada ipsa uagantis amnis passim lapidosa atque incerta. Quibus rebus, uti necesse erat, transeuntium cursus atque impetus magnopere tardabatur. His conflictati incommodis quanquam magna eorum pars ægre se explicaret, nec præeuntes consequeretur, strenue tamen hostes inuadunt, hastis, gladiis concurrunt: ac triplici loco prælium atrox, uarium, & modo ipsis, modo illis funestum miscent. Constiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte qua aditus dabatur, salebrosus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita ut ab accliu parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostium acie, maiore uicquam arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contra densare aciem, nihil temere loco dimoueri, in medium prouentes excipere, exceptos circumstiteri, breuioribusque gladiis pertentando quàm maxime penetrare in corpus ferrum posset, confodere atque prosternere. Interim Græci equi-

tes

- A** tes, qui primum agmen inuaserant, quum à cataphractis nequicquam circumfusi undique pellerentur, & Annonius atque Busichius eorum præfecti uiri acres, uulnerati prælio excessissent, conuersis repente equis ad diripienda impedimenta conuolarunt, quæ monitu Triuultij de industria hostibus obiecta fuerant, ut illis præda occupatis, regi transitus expeditior atque facilius redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulionesque inter iumenta, cadentesque sarcinas fœde iactati, ac dum repugnant, uel rapientes impediunt promiscue cæsi: impedimentaque fere omnia capta direptaque sunt. Is tumultus quod dissonis tot gentium clamoribus cuncta perstrepebant,
- B** è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deferebant. Tum uero inter socios cruentum admodum, & miserabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à ualidioribus oppressi, in ipsis prædæ complexibus caderent. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies Græcis ad prædam inclinantibus ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat impetum fortiter excepit, secundæque laboranti opem tulit, & secunda pariter aucta uiribus atque animis pulso cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Mōtonius perturbabat, subsidio fuit. Ibi demum quum duæ simul acies, prima Giensis, & secunda regis utrinque Italum militem acerrime premerent, Rodolphus atque Ranuccius in medio circumuenti interficiuntur, totaque pene ala familiarium Mantuani in qua plerique nobiles erant conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluisianus: & centuria singularium peditum ad custodiã corporis delecta pariter cæsa protitaque est. Ipse Mantuanus, qui admiranda uirtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magistrisque eorum, & equis quibus trahuntur interfectis cohortem Vasconum tormentis præsidio constitutam, & prætorianos simul sagittarios procella equitum obruerat, è mediis hostibus equo grauius uulnerato uix se eripuit, quum eum ingenti serica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conspicuum, & tota acie uolitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam quum primi eorum ordines prælongas hastas læuo sustetatas brachio (ut tum mos erat) absolo excuterent, sequentes uero scutati hastilia lato ferro iacularentur, & cæteri post scutatos balistarum sagittas emitterent, non modo sine timore aliquo, sed etiam cum risu ab Heluetiis excepti sunt, qui in unum densatæ phalangis corpus egregie conglobati, id ineptum armorum genus, atque eum pugnandi morem facile contemnebant. Extemplo nanque ubi appropinquatum est extraordinarij delecti iuuenes ferme trecenti, qui propter laudem summo quaesitam periculo uitæ prodigi perditique uocantur, ab utroque phalangis latere profilierunt, ac ingentibus gladiis quos ambabus manibus regerant enormes hastas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressionem expectarent, terga uerterunt. Eoque in loco Germanorum mercede cōductorum cohors una quæ Gallica tormenta audacter inuaserat pertinaciusque restiterat, peracri Helue-

tiorum impetu trucidata. Imber quoque admodum repentinus multa comistus grandine cum fulgure & tonitru celo effusus adeo opportuno tempore fusos iam & in fugam inclinatos afflixit, ut Dij ipsi pro Gallis bellum gerere uiderentur. Tanta enim aquarum mole flumen Tarrus, qui modo atenti similis defluebat, torrentibus ac riuus undique in eius alueum precipitatis auctus est, ut neque euadere qui iam in fuga salutis spem collocarant tuto possent, neque integri ordines, qui pulsus subsidio pergere cupiebant, amnem, uiros, equos, armaque saevo impetu rapientem transire auderent. Nec interim tormenta utrinque cessabant, quanquam ancipiti uel inani periculo in permistos saepius emitterentur. In tanta rerum iniquitate Mantuanus seipsum non deserit, tametsi incredibili dolore erat perturbatus, quod tot uiros fortes suum sequutos nomen, ipsumque Rodolphum patruum desperata ope circunuentos conspexisset. Erat ad laeuam riuus utrinque modico aggere castigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum precipiti fuga pedites atque equites scaeda colluctatione deferebantur. Quare animaduersa Mantuanus mutato equo ibi constitit, increpando fugam ac sistendo signa, ualidam manum ex diuersis turmis in unum coegit, qui tametsi uariis praelij fugaque ac ipsius demum pluuiae incommodis uehementer erant fatigati, impigre tamen praelium redintegrarunt, effusaque infsecutos Gallos cum caede repulerunt. Ibi Miolensis regulus atque ipse Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice uulneratus non procul a rege capiuntur, & nonnulli illustres Galli equites cadunt. Magno autem ului fuit Petiliani aduentus, quod minus qui primo pugna inierant delerentur. Is enim iam pridem ad Nolam captus quum in Galliam duceretur, occupatis in eo praelij discrimine custodibus, e medio tumultu ad Venetos per fugerat, uictosque Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoque ne certam uictoriae manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos restituerat, ita ut obuios quosque in praelium nominis auctoritate conuerteret. Caeterum Gallos a primo & secundo agmine, pulsum fuscumque Italum persequentes, idem inflatus amnis ne summa uictoria potirentur retardauit, sicuti paulo ante, ne postremae Venetorum acies primis succederent, atque opem perturbatis ferrent, obstiterat. Verum praclare constat Giensem, uel contra ipso Triuultio & Francisco Siccio Florentinorum duce uehementer obtestantibus, ne occasionem delendi hostis deperire sineret, terga dantes persequi aut omnino progredi noluisse, quod a conspectu regij agminis nequaquam temere discedendum putaret incerto adhuc praelij euentu, regique praesertim a uariis quanquam plane dissipatis hostium turmis ex omni parte circumuento. Nec multo post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, ut coniunctis agminibus & densata rursus acie motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in ulteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quam palates persequi mallent, contenti scilicet ea uictoria quae reputatione periculi, seipsa maior apparuit: quod non modo inuito hoste, sed eo pulso prostratoque

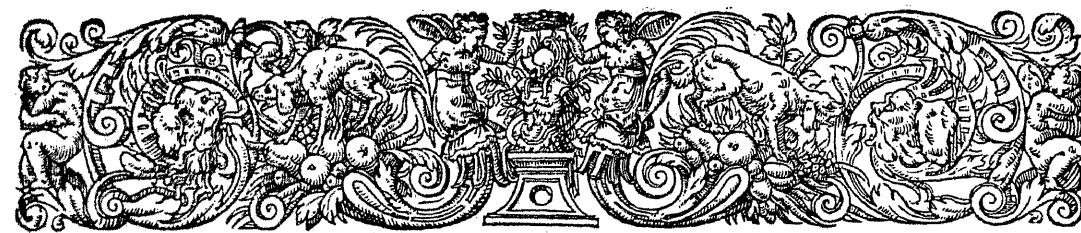
- A toque iter ipsum uti instituerant, sibi armis atque uirtute parauissent. Mantuanus quoque subsidiis frustra expectatis, quod reliqua acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterrita pugnam detrectarant, ab ultimo abeuntium agmine se explicuit: atque amne aequioribus uadis superato, ad legatos in castra se recepit. Haec est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquanto temeritate quam ignauia antiquum Italicam militiam decus amisimus: cepimusque cum inexpiabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modo terrori eramus, contemptui esse, sic, ut eas in quas seruiante demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeo
- B lugubrem inauspicatae pugnae euentum referamus: & merito tantarum (quae mox secuta sunt) cladum authores diris imprecationibus prosequamur. Quamquam certo plane Deorum immortalium iudicio factum esse uideamus, ut qui primi execrabili scelestoque consilio patriam terram in has miserrimas precipitarunt, ipsi ante alios & insigni quidem exemplo, dignas exitiabili infamia sua poenas persoluerint. Periere eo praelio ex Venetis atque Sfortianis supra quatuor hominum milia, in quibus fere praeter Rodolphum atque Ranuccium, Ioannes Picinninus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum praefecti. Itemque Vincentius Corfus, qui peditum agmen ducebat, & Malfactus & Gabanellus, qui in praetoria cohorte, cum aliis, tum eo praelio maxime eximia fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphais sternendo hostes, uiam aperuerant. In partibus uero Gallorum praeter inconditam lixarum multitudinem, quae stragem multo maiorem scediorumque reddidit, uiri fortes circiter mille, desiderati sunt etiam in his Iulianus & Dasonius alarum legati, Vardeusque Hippotoxotarum dux, & ipse praetoriana turmae praefectus, atque item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati Toruensis, Semplensis & Ampracensis. Sed insignem
- D omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes ferme omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum uitae discrimen subiisse fertur, quum perumpente aciem Mantuano, perturbatoque toto agmine, penes desertus obuertendo frontem, & gladium stringendo propulsantis equi inuicti robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Caeterum Carolus signis receptui canentibus insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamque uirtute equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipse gladio districto uiri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque retoriis, & ad summam prope comneatus inopiam redacti. Qui tametsi non dubia potiti uictoria effuse laetabantur, paucitati tamen suae magnopere timebant, uel maxime propter sauciorum agrorumque numerum, quibus conseruandis auerendisque propter asperitatem itineris, maxima difficultas proponebatur. Videbant enim aduersarios multitudine expeditorum equitum

plurimum ualere: quorum indefessa opera ac celeritate præcludere com-
 meatus, itinera obsidere, & nouissimos persequendo carpendoque uariis
 incommodis graue præsertim Heluetiorum agmen afficere possent. Sed hoc
 metu curaque ducibus occupatis, & maxime fessis, Germani Heluetique
 quum rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diui-
 sisset ea nocte custodiae castrorum munus cum multo tympanorum stre-
 pitu susceperunt. At in Venetis castris uarijerant animorum habitus: nan-
 que alij mœrore, alij gaudio in singulis prope contuberniis agitabantur,
 prout quisque socium uel propinquum amiserat, uel opima præda fuerat
 portitus. Cessere omnia ignobilium militum, & præsertim Græcorum aua-
 ritiae regij apparatus uasa aurea atque argentea, pretiosa uestis, regale ta-
 bernaculum, aulæa omnis generis, & gemmata sacrorum instrumenta, ipsæq;
 demum Neapolitanorum regum opes, quæ in Galliam ad exornandum trium-
 phum asportabantur. Cæterum duces præfectique omnes, postquam cum
 legatis in unum conuere, uarie pro cuiusque ingenio diserebāt. Alij enim,
 & ij quidem multo plures, qui timore oppressi uidebantur, mutanda esse ca-
 stra censebant: seruandumque exercitum, in cuius incolumitate saluæ &
 incolumes Italiae res forent. Alij qui in prælio uersati erant, & maiores quàm
 antea spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atque eum
 debilitatum uulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iu-
 dicabant: Quod ipsi non uirtute Gallorum, sed locorum iniquitate supe-
 rati uiderentur. Tum uero Mantuanus: Si, inquit, hodie pari consensu, uel
 cuncti audaces, uel cuncti timidi fuissetis, neque de loco deserendo, ne-
 que de inuadendis hostibus ageretur: nam uel lætiores cum rege captiuo
 in hostium castris cœnaremus, uel certe integri uiribus atque animis hoc
 ipso tutissimo uallo teneremur. Sed quum extrema consilia dissidentibus
 ingeniis semper officiant, media autem in uniuersum iuuent, neque pau-
 dos refugere patiar, neque item permittam, ut uiri fortes iterum pugnae
 fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit hac non satis adhuc castiga-
 ta temeritate, iniquo atque infelici loco hostem adoriri, quàm feras exagi-
 tare, atque ipsas ultimo salutis discrimine efferatas irritare? Ultima liqui-
 dem necessitas in rabiem uertit, atque eos plerunque, qui penitus de ui-
 ta desperent, ex timidis longe fortissimos facit. Quod uero castra procul
 ab hoste reducenda uideantur, absit mediusfidius à uirorum consilio, ut
 quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fœ-
 de castra retrahendo, ueluti supremo dedecore cumulemus. Quid enim
 aliud subita mutatio castrorum, quàm graue uulnus acceptum, timorem
 summum, desperationem uictoriae, & denique turpissimam fugam pro-
 pinquis hostibus significabit? Manendum igitur his in castris, adhiben-
 daque fortiter opera, ut quod acceptum est incommodum cautiore meo
 consilio, & feliciore uestra uirtute sarciat. Primum omnium faucios Pat-
 mam deuehi, curarique iubebimus. Integris copiis, ut aliqua defessis re-
 quies detur, cura castrorum erit demandata. Ipse uigilias circumibo, cun-
 ctos aditus certis firmabo praesidiis, idque omnino contendam, ut nos
 quàm

A quàm maximè tuti ab impetu hostium reddamur. Crastina uero dies mo-
 - tus animosque hostium clarius nobis ostendet, tutiorémque uiam con-
 - siliis nostris explicabit. Legati huic sententiae facile assenserunt: Nam
 tamen Mantuanus strenui potius equitis, quàm prudentis ducis officium
 impleuisse uidebatur, tantum tamen aberat, ut eum à funesto pugnae
 exitu temeritatis nomine reprehenderent, ut etiam hac noua probatae
 uirtutis inuictique animi gloria, clariorem factum admirarentur. Nam
 per se uel per amplius alijs gestis honoribus maxime clari senes, ea tan-
 quam summe decora bellicae laudis accessione lætabantur: eiusque uicto-
 B riae magno Gonzagæ ausu propemodum partae pernobilem de tanto re-
 ge pene capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum
 esse iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetiis ab
 initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias
 postulauit. Is cum Roberteto scriba regio transgressus amnem, cum le-
 gatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de successu
 prælij, uirorumque illustrium caede, ac demum de euentu totius belli ita
 commemorauit, ut de pace, si per legatos liceret, uti pridie instituerat,
 acturus esse uideretur. Verum id colloquij genus eò pertinebat, ut inter-
 C posita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iustae morae
 spacium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquif-
 simae pacis conditiones Carolo regi oblaturus, si Ostia atque Nouaria,
 uti ante denunciatum fuisset, praesidia deduceret, à populationibus ac in-
 cendiis absterneret, & in Galliam proficisceretur. Quod si aliena occupan-
 do, Italiae imperium animo uolueret, & propterea antiquae spei insisten-
 dum, commorandumque in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus
 annixuros, ut omne Gallicum nomen Italiae finibus pelleretur. Itaque
 eius diei tantum induciae ad sepelienda cadauera concessae. Quod ubi præ-
 conis uoce utrisque in castris significatum fuit, Itali Gallis permitti ad
 D quærendos socios sese castris effudere. Reperti sunt supra ducenti, & in his
 Galli aliquot, quos agrestes tergora etiam equis detrahentes, nudos &
 multo luto cruoreque in miserabilem modum defœdatos reliquerant.
 Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honestis confossum uul-
 neribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore trans-
 misit. Senatus autem Venetus, uti à legatis nominatim acceperat, iis
 qui fortiter pugnassent, uel egregie pugnando cecidissent insigni libe-
 ralitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui
 E grauius uulneratus ultimis prælio excefferat, aucta stipendia, honores-
 que additi. Caesorum liberis, qui militiae studerent praefecturae turma-
 rum data, filiabus autem dotes, & uxoribus annuae pecuniae in alimenta
 constitutae. Notati quoque sunt ignominia plerique dissimulanter po-
 tius quàm seuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab aliis
 accusaretur, quod subsidio pereuntibus ire, uel transire amnem recusasset,
 missionem postulauit, ueluti inique calumniantibus subiratus: ne si mox
 senatus iudicium expectaret, maiorem existimationis iacturam facere uide-

retur. Sequenti nocte Carolus de secunda uigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultam tesseram profectio denunciata castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia uia rectum iter ad Trebiam intendit tanto usus silentio, ut prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitioque hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoque & Fracassus eius frater eum expedito equitatu, ut nouissimos adorirètur subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habentibus, maxime nocere possent, non modo nullam uim intulerunt, sed uti postea certiore fama uulgatū est, regem ex itinere, ad Derthonam salutarunt, atque omnibus rebus & comætu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse plerique arbitrabantur, quòd Sanseuerina familia Ludouicum Caroli patrem maxime coluisset, & ipsi paulo ante cum Obegnino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porro eos Ludouici Sfortiæ iussis opportune paruissè censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniorè uictoria potirentur, quàm hostes Gallos uel integros uiribus sibi metuedos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis cõuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamque supellectilem: & demum, quod uix credibile est, quosdam suæ gētis, mortiferis uulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent, crudeli misericordia iugulasse. Ceterū Carolus iustis confectis itineribus, præter Placetiā atq; Derthonā nemini infestus, neq; ipse ab aliis laceffitus, quum passim cõmeatus amice expositus transeunti præberetur, septimis castris Astā peruenit. Veneti uero Placentiæ mœnia præteruerti Clastidium concessere, atq; inde Pado ad Cascolū uicū ponte cõstrato, per Laumellinum agrum, ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

FINIS LIBRI SECUNDI.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER III.

A Vb idem quoque tempus Tarrensis pugnae, nouum bellum conuersis principum studiis renatum in Liguria uehementi factiosæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Bressius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iustis aucti copiis, Genuam usque processerant, positisque ad Terralbam castris, qui est locus supra Feritorem amnem, Fregosiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus præliis certabatur: nam ex urbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi uiribus bellator insignis, & Scaramucia Vicecomes cum delectis turmis ea porta quæ ad Bisamnem ducit ita erumpébāt, ut singulis prope horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septem milia, octingenti equites, tormenta septem: sed ea ad campestres usus potius, quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat, ut subire tentarèque mœnia nequaquam auderent. Præsertim quum iam ualida peditum atque equitum manus præter ipsam prætoriam cohortem, è Gallia Cisalpina in urbem peruenisset. Tota igitur uictoriæ ratio posita erat in auxiliis quæ è diuersis regionibus expectabant. Baptista nanque Fregosius in Astensi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat: quas partim ab Aureliano qui tum Nouariæ obsidebatur, acceperat: partim ipse amicorum, cardinaliumque pecunia conduxerat eo consilio, ut quum in Pociferam uallem descēderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem spectat, urbs undique clausa graui obsidione premeretur. Vitellij quoque iam è Lunensi agro montes alperos, & Petracrofiæ iuga superasse dicebantur. Classis item in Rapallino sinu erat, intenta ad Bressij ducis imperium: in qua ingēs erat copia tormentorum: quibus freti accedētibus undique auxiliis, maiore demum fiducia urbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus qui in urbe erant Fregosiæ factionis noua inituri consilia, & palam aduersus Adurnios ex tuto arma sumpturi uidebantur. Præerat Ligusticæ classi Franciscus Spinula ab oris

h ij

fufcedine Mauri cognomen adeptus, uir domi nobilis, & in re nauali peritiae singularis. Constabat ea paucis onerariis, sed bellico apparatu optime instructis, & triremibus decem: in quibus tres erant Aragoniae à Ferdinando missae, quibus praerat Syracusius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariae, uel erectae lataeque triremis similitudinem refert, uelisque utitur, & nonnunquam remis praesertim quum ad captandum uentum, portu, uel sinibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur: nam cuncta (uti iam diximus) eius orae oppida singulari Fregosiae factionis studio eos benigne receperat: ibique tum tutissima in statione, & Bressij imperium, & captae demum Genuae nuntium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibusnam modis hostes inuaderet, uigilanter agitabat, per exploratores comperit hostium classem haud magno discrimine posse deleri, si Galli uno tempore terra marique inuaderentur. Quod paruam admodum manum quae classi atque oppido praesidio foret Galli reliquerant, quum ipsis Genuam obsidentibus nihil tale unquam ausuros hostes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes facit, suadet ut magno ausu unius noctis opera bellum conficere uelint, cuncta prospera pollicetur, si ad fallendum utrumque hostem & summo silentio, & singulari celeritate uterentur. Re comprobata Ioannes Adurnius & Aloysius Fliscus quos idem locus superioris uictoriae felicitate insignis plurimum excitabat, sexcentos ueteranos, & subitarias cohortes duas classi imponunt: soluuntque à Genuae portu de prima uigilia, & Rapallu litoralis auae beneficio peruehuntur: ea enim noctu maxime ad cursum in quam uolueris partem dirigendum, certo uelorum flexu semper excipitur: tantaque felicitate ad nauigatum est, ut nulla eius profectiois fama, tot speculis torq; etiam exploratoribus ea litora obseruantibus, in castra peruenerit. Iam caelum inalbescibat, quum Adurnius & Fliscus milites in terram exponunt actuariis usi nauigiis, magnarumque praesertim nauium scaphis: & Rapallu oppugnare adoriuntur. Fit magna & in classe & in oppido, ut in re admodum repentina, concursatio: clamore sublato praedium in aditu oppidi committitur: aegre imperum Galli sustinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus maxima ui aduersis proris in hostium classem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales socios accendunt. Dimicatur utrinque summa contentione. Caeterum terrestres copiae stratis hostibus oppidum irrumpunt, & nauales socij Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius classis praefectus & Stephanus Vincius quaestoria dignitate insignis protinus se dedunt, caeteri ad unum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hostium nauigiis, ex Neapolitana praeda, regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulae picti operis, intertextas auro lectorum stragulas, & plurimam uestem sericam nobilissimis Scythicarum Martarum pellibus suffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quae omnia singulari ducum aequitate, militibus cefferunt. Ea ubi

per

- A** per milites fuga elapsos Gallicis in castris ad Genuam nunciata sunt, Bressius & cardinales nihil sibi amplius expectandum rati, collectis repente, nec clamatis quidem uasis discessere: superatisque Pinni montis culminibus in Pociferam uallem descendere: ea tamen constantia atque ordine quum properarent iter fecerunt, ut agrestes plurimos, qui temere praedantium more à proximis uicis montibusque decurrerant, conuersa acie, atque impetu facto passim interfecerint: indeque incolumes per transuersos montes in Astensem agrum se receperint. Ferunt Augustinum Adurnium qui Genuae praerat, magnam eo die potiendae nobilis uictoriae occasionem **B** segniter amisisse, quod patefactis repente portis in abeutes Gallos omnem militum ac urbanae plebis turbam erumpere minime permisisset. Cuius rei consilium fortasse improbandum uideri posset, nisi uir cautus, & incertum fortunae euentum reformidans, absente fratre ipsoque praesertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem ueteranis hostibus obicere dubitasset. At Vitellij qui iam non longe à Rapallo supra Segestam peruenerant, de Tarrensi pugna, & de praelij naualis euentu, deque Bressij & cardinalium fuga, uno simul tempore certius cognoscunt. Quibus nuntiis perculsi retro agmen uertere constituunt, ut in Lucensem agrum reuertantur. Sed dum in unum de itinere consultant, superuenit agrestium Ligurum ingens multitudo, itinera obsidentur, expediti Ligures à superioribus cautibus saxa sagittasque ingerunt, nonnunquam ex propinquo protecti scutis hastilia iaculantur. Equitibus iniquissimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus Vitellocium fratrem in fronte constituit: ipse in tergo ad cogendum agmen ubi plus discriminis erat, consistit, consertos densatosque iter facere iubet: cominus agmen laceessere audentes facile sum mouet, aut interficit. Montani nihilominus instare, circumfundi, sublatis clamoribus undique premere, iter **D** maxime demorari, aliquos sagittis, plures uero lapidibus uulnerare. Tandem ad Brachi montis angustias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis utrinque acceptis uulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac uiris longe grauissimus fuit, quoniam tanta erat agrestium multitudo, quum alij post alios ex proximis pagis ad praesentis praedae famam euocati in uiam sese effunderent, ut neque uiris, neque iumentis ulla requies daretur. Peruenit tamen equitatus, incolumis in quandam planiciem non longe à Borgetti uici finibus, in qua tum primum equi quos ferme omnes loris trahebant, magno esse usui posse uidebantur. Hac re animaduersa **E** Paulus milites admonet ut fugam simulent, Ligures in aequum locum eliciant, & mox conuersis equis incaute persequentes & dispersos adorientur. Sed ad recipiendas uires ut tantisper consistant, & in orbem conglobati lente admodum pugnent, opportune praecipit: erant enim duorum ferme dierum inedia, siti, uigiliis, caloribus, & continuo demum pugnae abruptiq; itineris labore uehementissime fatigati. Nec multo post ueluti soluto consilio, ut in ultima rerum desperatione fieri solet, salutem sibi fuga querere simulant. Id conspicati Ligures, qui paulo ante neque ex propinquo dimicare,

h iij

neque intra sagittæ iactû metu balistariorû progredi audebant, hac ueluti fuga, & timore hostiû audaciores facti continenti cursu per eam planiciem eos persequuntur. Tum uero Paulus: Hos, inquit, latrones quo depoposcimus lato loco tenemus, urgete acriter equos, ac in eos quam maximè crudeliter agite, ut tandè præclare ulti iniurias, hac importuna insidiosa gentis multitudine liberemur. Igitur dato signo cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, ut expeditius pugnarent in equos insiliunt. Leuis equitatus tensis balistis, ac infestis hastis conuertitur: omnes uno tempore montanos temere procurrentes inuadunt: eos facile dissipant, & quum magna caede prosternunt, cæteri per asperos montes se fugæ celeriter mandant. Post id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucensem agrum Pisas se recepit. Eodem tempore, & quod maxime admirandum uidetur, ipso etiam die, Nonis Iuliis, quum pridie quoque ad Tarrû esset dimicatum, & Gallica clâssis ad Rapallum capta, & Ferdinandus urbe Neapoli incredibili ciuium studio receptus est. Post Caroli siquidè discessum Neapolitani suo ingenio nouitate regum, & rerum cõmutatione gaudentes, quum Gallos iam plane fastidirent, ad Aragonios rursus animos inclinarunt. Nam uti quisque equum insignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragoniis stabulis abductum imperiose repetebant, hospitabanturque; ultro apud priuatos ciues, quum semel hospitiorû magistri domorû foribus Galli hospitatis nomen præscripsissent. Quibus admodum graues ac molesti erant: quoniam gens iracunda, sapèque insolens, & in parâdo uictu, cum ex suo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maxime studiosos cuncta perturbabant atque fœdabant. Plerique etiam assueti aulæ regiæ, orbatam rege principe ciuitatem atque omni pristino decore spoliata ægre ferebant: quòd postquam Carolus, qui cunctos & præsertim opifices pecunia in omnes sumptus largissime profusa locupletes effecerat, Neapoli discessisset, durioribus præfectis perpetuo seruituri uiderentur. Quibus rebus per ueteres clientes suos, & quosdam nobiles Aragonij nominis studiosos Ferdinandus certior factus ab Aenaria insula cum rostratis nauibus Messanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro pontifice, & Ascanio auunculo Cardinale, qui cum tanta indole in spem recuperandi regni erectum uehementi studio, magnisque opibus egregie subleuabant, monebantque tum maxime, ut eò traiicere maturaret; postquâ Consaluis tanti apud Hispanos nominis imperator ad eum in regnum ac patriam reducendû ab Hispania cum regiis auxiliis in Siciliam peruenisset, Ferdinandus regio more sub umbella serica singulari Mamertinorum benignitate susceptus cum ipso statim Consaluo quibusnam rationibus gerendum bellum foret, cõsultauit, accepitque pecuniã ab Alfonso patre, qui è Mazara uidendi filij Federicique fratris studio Messanã se cõtulerat. Is erat lugubri indutus ueste, capillóque; in sacerdotis morem circumtonso, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contèplatione penitus abstracto: sic ut humanis omnibus curis, ipsisque pariter uoluptatibus, quibus antea luxuriose studuerat, renunciasse uideretur.

Nec

- A Nec multo post Ferdinandus atque Consaluis septingentis circiter equitibus, & peditum Hispanorum & Siculorum quinq; milibus in naues impositis, è Messana superato freto Rhegium traiciunt: statimque expositis copiis tormentisque prolatis, urbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præsidio, quò minus salutis fortunisque suis cauerent, uel studium suum in tempore erga regem nudarent, minime deterrebatur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerunt. Arx quoque triduo post magna ui oppugnata, ac demû fabri cuiusdam lignarij proditione dum acriter certaretur capta: Gallique ferme omnes à muro præcipitati, quòd
- B de deditioe dum cœptas perficerent munitiones simulanter egissent: ludicatique diu crebris colloquiis regem, aliquot demum milites incaute ante arcem obuersatos, tormentis repente emissis interfecissent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus rostratis nauibus in Apuliam misit, ut cum Grimano Venetæ classis præfecto, Casarêque Aragonio, & Camillo Pandonio, is enim à Baiazete redierat, aduersus Gallos bellum administraret. Grimanus uigintiquatuor triremibus, & quinque onerariis in queis plures erant Græci equites, è Corcyra nuper aduecti, è Brundusino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea
- C urbs ex ueteris Aegnatiaë ruinis creuit: tenebaturque tum satis ualido Gallorum præsidio: nec Monopolitani à Gallorum consiliis dissentiebant, quum in factiosa ciuitate alij, qui ab Aragoniis deficiendi authores fuerant, fortiter resistere uellent: alij porro contra ne hiscere quidem auderent, ne prius à Gallis inimicisque domesticis, quàm ab externo hoste, qui uniuersis uim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus ubi eos neque spe optimarum conditionum, neque ullo periculi metu permoueri uidet, terra marique urbem aggreditur, ad motis triremium proris in queis ingentia tormenta erant collocata, magna ui murum quatit. Summa mœnia, deie-
- D ctis pinnis magnaque propugnatorum strage edita defensoribus nudatur, ab inferiore tamen muri parte Galli resistunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus serpentinae icu interficitur, plerique alij cadunt. Tum uero Grimanus ira accensus: Postquam, inquit, Monopolitani Gallorum serui potius quàm liberi esse uolunt, obstinatis pereant animis, uosque milites suis fortunis opulentos reddant: statimque urbem prædæ militibus cõcedi, si eam egregie caperent, per præconem tota acie pronuciari iussit. Nec mora, milites certis ueluti præmiis excitati summa alacritate murum subeunt, pars scâlis, pars hastis connixi subleuatique aliorum humeris in urbem tran-
- E scendunt: multi ex Gallis Monopolitanisque caduntur, cæteri proiectis armis se dedunt. Urbs diripitur, uixque templa in qua fœminæ puerique cõfugerant, summo Grimani labore à militum libidine atque auaritia defenduntur. At Pandonius apud Brundusium dispari fortuna cum Asparra bellum gerebat: nam quum plura oppida eius agri Gallis ademisset, & in prospero rerum cursu uersaretur, excursionem ad Misagnam uicum facta, à uilissimo aratore uir nobilissimus est interfecus. Sed Asparra triduo post eundem prope uitæ periculum adiit, nam Pandonio eodem & hoste si-

h iij

mul, & æmulo sublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præsidem designatum audierat, dum alacrius & incautius per ea loca uagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus est. Nec multo post Cæsar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus superato Iapygio promontorio in Tarentinum sinum cum uniuersa classe deflexerunt, spe eius urbis per prodicionem potiundæ. Verum quum appropinquando ac sese terra marique his qui res nouas molituri dicebantur ostentando, Tarentinorum uoluntatis frustra periculum fecissent, essentque à Gallis, & ab arce, & à portu uehementer tormentis oppugnati, conuersi uelis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus id maxime postulante Ferdinando profecti sunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt: uerum ea res adeo funestum habuit euentum, ut cæteros quò minus id temere auderent, deterruisse miserabili exitu uiderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & iis maxime nominatim quos Aragoniis rebus uetere quodam eius factionis studio fauere intelligebat. Ea res omnium prope ciuium animos uehementer commouit: qui non modo Gallos nouis oneribus minime prægrauaturos ciuitatem, sed aliquid etiam de antiquis uectigalibus liberaliter remissuros arbitrabantur: uti omnium ferme populorum mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temere exoptent, intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publice ac priuatim ueteribus tributis nouisque sumptibus exhaustam: ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, uel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum aperte imperium detrectantes cogendi potius quam adhortandi uiderentur, de capiendis his, qui maxime recusarent, custodiæque tradendis consiliū inierunt. Sed dum Galli uim parant, Caietani à scœmina quadam, quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex uultu Gallorum facile deprehensis arma capiunt: Aragonium nomen, inclamant: concursuque totius populi ad templum maximum factò, quòd tum forte supplicationes solenni pompa circumlato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum Alfonsti Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ Ferdinandus præsidio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduo post, trecentos ferme Cantabros duce Maorio uiro peracti, & in re militati terra marique admodum exercitato duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis, uel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maxime idoneum: & secundo perflante uento Caietam transmisit. Ex aduerso Monpèferius atque Belcarius Neapoli Caietanorum

A tanorum defectione nunciata, ut eos à quibus initium rebellandi natum erat, quamprimum opprimerent, classem quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannemque Columnam cardinalem Prosperi fratrem, qui in Fundano erat agro monuerunt, ut quantas maxime illis in locis copias posset extemplo cogere: atque eas ad constitutam diem, dum ipsi à mari urbem oppugnarent, terrestri itinere Caietam adduceret. Nec multo post Gratianus idoneum nactus uentum Caietam peruenit, & Rocabertinū natione Hispanū cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longe à portu in terram exposuit, iussitque ut in arcem, quæ in edito monte sita difficili perangustoque ascensu, & saxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam accesserat, hortari Caietanos cœpit, ut arma ponere, redire ad officium, ac suæ demum saluti, & omnium fortunis consulere uellet, se eam apud Gallos obtinere auctoritatem, tantis præsertim in eorum auxilium copiis adductis, ut eius incōsultæ rebellionis ueniā facile possit impetrare. Caietani qui sicuti temere defecerant, ita & insana obstinatione constantes uideri uolebant, responderūt se nequaquam Gallorum minas timere: paratosque esse operibus ostendere quibus animis superbam gentem oderint, quæ adeo auare imperare cœpisset, quoue studio Aragoniorū nomen colerent, quorū lene imperiū ueræ libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaque dirēpto colloquio, & significatione undique facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plenis uelis portū inuehitur, & ab arce armati per decliua in urbem descendunt: committitur summis in ædificiis cædes: superioraque urbis ab his quos Rocabertinus deducebat, & plana simul circa portum à classariis puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore cōsternatus crudelissime trucidatur: magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Columnios decreuerant, apertis portis, & proiectis in terram armis, benigne eos excipiente cardinale incolumis euasit. Maorius pariter cum Cantabris suis diu in platea cum hoste præliatus in cōtiguum muro & portui domum se recepit: multisque suorum amissis, & pluribus uulneratis, è summa muri parte in subiectas carauellas saltu se deiecit, & admiranda usus animi fortitudine expansis subito uelis, ualido fretus aquilone, per mediam Gallorū classē erupit: neque triremes quanquam incitato maxime remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spacium continenti cursu ab utrisque pugnatū est, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipsis puppibus in aduersas persequentium triremium proras magnorum tormentorum pilas emitterent. Cæterum cardinalis urbem celeriter ingressus, quanquam Galli nihil eius uiri dignitate permoti in ipsius complexum fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasque aliquot scœminas, quarum pudori sollicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: conclusasque in amplissimā domū appositāq; custodia

tutatus est. Verum tota urbe cuncta crudelitatis, auaritiæ atque libidinis à Barbaris exempla edita sunt: multæ nanque uirgines uiolatæ: & uni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadenti Gallo uiriliter resisteret, manus præcisæ: duæque aliæ in ultima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisque quadringenti ferme occisi: templa omnia cunctis ueteribus donariis expoliata: quæ tanta fuere, ut neque pretiosiora neque plura urbs ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante seculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta ante iactam molem apud Neapolim, ab ipsa tutissimi portus commoditate ueluti totius oræ emporium, magna hominum frequentia & opibus maxime flourer. Ea omnia biduo post adueniens Belcarius ut in recensenda præda quæstorio munere fungeretur, uix relictis sanctorum ossibus atque reliquiis quæ oculis includebantur, in Galliam asportauit: Ita ut eius iussu postea apud Insulam oppidum prope Ararim, aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in scyphos & pateras conflarentur. Hæc erant præter uasa altaribus dicata statuæ parua, simulachra periculorum, ac nauium imagines, omniumque humanorum membrorum effigies, sicuti ea religiosi mortales, uoto pro salute suscepto Diis benemerentibus exoluerant. Narrare solent Caietani eos qui manus sacris donariis polluisent, in extremas miseras Deorum ira fuisse præcipitatos. Nauis quoque oneraria Caietanis onusta spoliis, quæ confecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio periit, fractaque penitus, atque eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atque Brundisium in Apuliam geruntur, Ferdinandus atque Consalvus Rhegio in potestatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutorum iuuentute, ad sanctæ Agathæ oppidum castra promouerunt: statimque paucis ibi Gallis in deditioem acceptis, oppido potiti sunt. Horum secuti exemplum finitimi, & desiderio regis & Gallorum tædio adducti portas aperuere. Processum inde est ad Semenariam, Gallorumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hispanis equitibus est intercepta: Nec Semenarienses quin extemplo recipiendus rex foret dubitarunt. Erat in castris Marinus Corealis Terrænouæ regulus, quem ab initio belli constanter Aragoniam fidem secutum, Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de se optime meritum reducere maxime cupiebat, ut in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportunisque opibus uteretur, & sibi præsertim tutum ad classem aditum pararet: Quod ad mare iter habenti castella eius certis locorum angustiis imposita necesse erat superare, ad quæ occupanda paulo antè Alfonso Daualum misisset. Villamarinus enim classis præfectus in portum Hercules, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atque ibi terrestris conatus euentum, & quid Ferdinandus Consaluusque fieri iuberent, fideli in oppido, & tura maxime in statione opperiebatur. Decreuerant siquidem superiore Brutorum regione recepta præsidiiisque firmata, nauibus exercitum imponere: & primo quoque tempore Neapolim proficisci, quoniam rebellasse Caietanos,

& in

A & in agro Romano, Alexandri pontificis Ascanique pecunia copias parari ad præcludendas Sancti Germani saltus angustias audiebant: sperabantque Neapolitanos egregia erga se uoluntate, res nouas primo statim aduentu opportune molituros. His cognitis rebus Obegninus qui Brutiis præerat, Persiuum Alegræ fratrem, finibus Lucanorum euocauit: ac ex omnibus oppidis eius agri præsidia deduxit, coactisque Terrænouæ copiis, priusquam hostes de Persui aduentu cognoscerent, ad Semenariam profectus est, eo consilio ut cum Ferdinando quamprimum confingeret: uel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere uel dimicare auderet, ueluti uictor expressa hostibus ignauia reuerteretur: quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præsertim quum ex Campania Apuliæque & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum de Persui aduentu cognouerat, & de Obegnini copiis quæ pertenuerant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minime dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratiæ audendo & fortunam egregia uirtute experiendo paulo ante collegisset, una fœdæ obsidionis conclusionis infamia conceptique timoris dedecore, si oppido se contineret, amissurus esse uidebatur. Consalvus cuius animo ea uis exactæ prudentiæ inerat, qua postea ceteros fere omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis audum cœpit, atque obtestari ne prius oppido exiret, quam certius de hostium consilio ac uiribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia quæ dubiis rebus securitatem promitterent, illa uero longe turpissima atque miserima quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi uigorem ostentamus, omnes summæ rei cœceptaque demum uictoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo, inquit Ferdinandus, pari qua regnum amissimus ignauia, nobis illud erit recuperandum: nec quam sedendo abstinendoque à præliis in Aemilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minime fortiantur? Aderit audentibus fortuna, Consalve, quæ hæctenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arideat nostris, nec quos ultro ad uictoriam uocat, unquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deferamus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenue nostras atque alienas uires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumque studiis, & ipso denique fortunæ fauore superiores sumus, neque de uestra uirtute erit dubitandum. Quis enim uestrum fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum uel Germanum hostem latus non deposcat, & egregie protinus non obruncet? Ego certe quem primum in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam: felicique ausu uobis præbebo

exemplum, ut eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste uictoria-
 riam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique uiri illustres, qui
 postea ad summam rei bellicæ laudem præuenerunt, Andreas Altauilla è
 pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præ-
 terea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pen-
 nalosa: qui quū prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabāt
 ut militum uirtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pol-
 licendo, Ferdinandum ut signa portis efferri iuberet hortabantur. Semenaria
 edito loco posita est, pertinentque perpetui colles ab oppido ad modica-
 nam uallem quæ humili uado flumen emittit: ab ea patentès campi ini-
 tium habent, in quos Galli à Terranoua processerāt. Ferdinandus per col-
 les agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit,
 collocatisque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dex-
 tram ad alæ similitudinem exporrecto, ut hostes amnē transirent, expecta-
 bar. Ex aduerso Obegninus atq; Persiuus, Heluetios in unam dēfatos pha-
 langem hostium peditibus opponūt. Brutiorū cohortes in tergo tanquam
 subsidiarias collocant, partiunturque inter se equites: erant ij cataphracti
 paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis toridem:
 quadratoque agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati
 equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis ui-
 ribusque impares cataphractorū confertam aciem loco pellere nequirent,
 clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodā pu-
 gnæ genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragoniis animos fregit,
 quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incum-
 bendum incitauit: ita ut Obegninus à dextra & Persiuus à læua ex subsidiis
 cum ala sua in pedestrē aciem acriter inuecti, eam totam pene prius quàm
 Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum
 stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, ut in pugnam redirent
 cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes
 incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit, & protinus
 quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem
 cristis auratisque armis conspicuum multi sunt persecuti. Sed nemine
 eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ uix angustias præci-
 pitatur: nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato,
 stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in uitæ peri-
 culo laboranti, Ioannes Andrea Altauillæ frater, auxilio superuenit, &
 memorabili charitate equum obrulit, quo ipse perniciosissimo ad salutē ute-
 batur. In eum Ferdinandus uti erat desultoriæ artis peritia mire agilis,
 quanquam grauibus contactus armis esset statim insiliens, è manibus Gal-
 lorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab ho-
 stibus est interfectus. Obegninus magna parte peditum cæsa non longe ab
 eo loco consedit: ita ut uictoria uti nesciuisse diceretur, quod nec tot il-
 lustres uiros in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis, fuis-
 set persecutus, nec ad Semenariam uictorem exercitum protinus addu-

xisset.

A xisset. Quo spacio & illi cum rege uariis itineribus incolumes ad classem
 peruenerunt, & Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & pretio-
 siorem omnem apparatus asportauit, Rhegiumque nequicquam postea
 persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atque
 aliis accidit, Consaluus eximia prudentiæ laudem tulit, quod suis alienis-
 que uiribus recte admodum æstimatis, nihil temere audendum esse iudi-
 casset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis mini-
 me esse conferendos: utebantur enim eo tempore plerique eorum pro ga-
 lea linteis tegumentis, scutisque planis è cocto corio, & à summo in imum
 B cuneatis, item gladio breui, hastaque subtili fraxinea lato præfixa ferro,
 qua ad medium comprehensa erigendo sese ab ephippiis, hemicyclisque
 ferreis quos pedibus induunt, hi stapedæ uulgo appellantur, ueluti ex al-
 to ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contem-
 nendos. Ipsi quoque pedites Siculi & Hispani Brutiique, pro hastis denum
 pedum, & iis quidem crassioribus atque fraxineis, quibus Heluetij utun-
 tur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant,
 uel hastilibus lata cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos
 uel Gallos est usus, instruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hispanus
 C miles factus sapius infelici periculo, penitus abiecit, & quæ ab Heluetiis
 atque Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo in meliorem atque
 habiliorē formam coaptauit. At Ferdinandus tātō accepto incommodo
 quanquam à summa spe ad extremam rerum desperationem puncto tem-
 poris erat redactus, nihil tamen sese animo demittere, eosdem prope ac si
 uicisset spiritus gerere, queri tantum se sua opinione deceptum: ac nihil de
 fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis maturū in regnum patriam-
 que reditum omnino despondisset. Inerat enim eius animo fiducia quæ-
 dam fato potius, quàm uillis humanis innixa rationibus, adeo ut cuncta
 D quæ amicorum animis obuersabantur pericula despiceret, ac si non mo-
 do ciues, sed & Deos quoque ipsos terra marique præsentis numine adfu-
 turos arbitraretur. Nec spes quanquam temere concepta rem extremæ dif-
 ficultatis atque dementia aggredi ausum fefellit. Superato namque frecto, &
 collectis Messanæ circiter septuaginta nauibus, in quas perpauci præter
 ipsos nautas milites erant, secundissimis usus uentis Neapolim peruectus
 est, pene priusquam certior fama de prælio ad Semenariam factō in urbem
 perueniret. Tum uero Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad por-
 tus molem effundi, editiora loca ad spectandum occupare, alij ad ingen-
 E tis classis speciem metu terreri, alij gaudio exultare, uti quisque Andega-
 uenses uel Aragonias partes nouo aut uetere studio sectabatur. Appro-
 pinquabant enim leni perflante euro excelsæ naues tumentibus uelis ue-
 luti congressuræ cum Gallica classe, quæ nauium genere, apparatusque &
 milite classario superior Aragonias facile profigare potuisset, nisi Galli
 numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas & ad pugnam
 instructas crederent, portu sese continuissent. Ferdinandus præter ostium
 Sebeti amnis ad id litus ubi Diuæ Magdalenæ templū, & ueterum regum

i

magnifici operis equilia uisuntur, classem deflexit: ut amicis cōiuratisque F ad nouandas res animos adderet, sic ut in terram protinus quum opus foret, ad ferendum auxilium descensurus esse uideretur. Plerique cum enim frequentibus literis euotant: pollicitique fuerant se constanter, quum in conspectum urbis ueniret, arma capturos: atque occupata repente porta, aduenientem in urbem esse recepturos. In iis fuere Andreas Gennarius, Albericus Carafa, Ioannes Cicinellus, & Cola Braccaccius, quorum consilij participes erant Sangrij, Pignatellique iuuenes, ipseque Actius Syncerus non minus fide, quam carminum gloria insignis. Verum quum Galli ad primum statim classis conspectum impigre arma cepissent, & sub G signis tota urbe discurrent, nemo omnium fuit qui sit ausus quicquam aduersus Gallum aperte moliri, uel omnino uocem emittere qua populus ad arma uocaretur. Accidit enim plerunque, ut homines ea consilia, quæ alacri motu summoque animi uigore ante discrimen inierint, ea demum in præsentis periculo, quum factio maxime opus est, timidissime reformident. Ferdinandus quum diu ab urbe tumultum aliquem motumque ciuium ne quicquam expectasset, & ab Alegria, qui ad Magdalenam ualidam equitum & peditum manum adduxerat, non modo terra prohiberetur, sed è litore tormentis oppugnaretur, ad Nysitham insulam cōtra Paulipum, classem reduxit, tota tamē nocte è nauibus pariter, & è litore missilibus atque tormentis certatum est. In urbe uero Monpensierus & Salernitanus, dispositis ubique præsiidiis, & ciuibus limine se tenere, facèsque & lumina è fenestris proponere iussis, omnes regiones obequitarunt. Interim Mercurianus insignis audaciæ cēturio è classe in urbem ad Aragonios occulte peruenit. Qui timidos secordiæ castigando, confirmando dubios, & ualida in classe auxilia esse prædicando, ea nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui uti erant manu prompti & seditiosi, apud I officarios ac lenones fori incolas maximam authoritatem obtinebāt. Monpensierus qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit, quoniam per Andegauenses fiebat certior parari arma ab Aragoniis, conciliabula passim iniri, & denique multorum nobiliū aduersæ præsertim factionis domos armatis compleri, intentosque omnium animos esse, ac nouarum rerum motū expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maxime suspectos habebat comprehendere cogitauit. Verum aduersante Salernitano, ac deprecante ne temere tumultus quem maxime uirandum censebat, si uim magnis domibus adhiberet, protinus excitare K tur, ab his consiliis abstinuit. Non multo post tamen missus est ad Mercurianū quærendū comprehendendumque; Titus Beretarius prætor cum circitore armataque familia, quod nihil eos, qui in urbe primarij erant pro ignobili facinorososque; homine ausuros esse putabat. Sed secus accidit: nam ubi prætor in albescēte cælo cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magistratus insignibus cōparuit, extemplo omnes quum se quisque conscientia scelerū, & nouæ coniurationis suspitione ad supplicium pe-

A ti existimaret, arma ceperunt: neque defuere, qui uexillum Aragonium, quod quidam sub toga conditum repente extulerat, hastæque præfixerat, continuo sequerentur: omnesque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragoniæ gentis insigne in stragula lanca acu perpicuum, perticæ induit, & è fenestra transeuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prætor in eo armorum strepitu in fugam conicitur: Galli obuiam facti trucidantur: uocatur ad arma populus sonitu campani aris, è Laurentiana sacra turre in quam Mercurianus ascēderat: maximusque momento temporis exoritur tumultus: armata plebs B ad prætorianam domum concurrat: carceres effringuntur: supellex omnis prætoriana, librique publicarum rationū in quos maleficorum damnatorumque nomina erant descripta, ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoque publica, ubi uetigal exigitur ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodē auidæ plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliquot nacti Gallos qui in templum confugerant crudeliter interfecerunt, adeo ut exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur Grādilli fratres ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea litora tuebatur, urbe excludunt, cōfestimque è summa Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo uexillo, regi ut redeat, & celeriter litori adigat naues significat. Abscesserat enim ille paulo ante desperato introitu mœroris plenus: quod detectam esse coniurationē, & amicos beniuolosque suos à Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quoque ad classem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatissimum de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium attulit, statimque ipse cōuersis triremibus in litus exiliit: & in urbem receptus D est, tanto omnium fauore, ut dum certatim nobiles plebeis immisti spectandi gratulandique gratia coirent, eum equo insidētē confertissima multitudo, impulsu atque humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Monpensierus ab arcis area ubi Galli ad signa conuenerant, quæ in forum & ad Vlmi plateam itur, instructos armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulsus porta relictisque tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu ut urbē intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum suis agminibus Catalana regione in mediâ ferme urbem perrexit. Commissum est magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetū excipiente, cui se ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & uoce manūque conspicuus Gallos acerrime persequeretur. Dauali quoque fratres Piscarius & Monterisus, hic aduersus Alegriam, ille contra Monpensierum cum delectis centurionibus, ueteranisque aliquot militibus ubi plurimum periculi imminere uidebatur, adcurrerant. Alegriani quod Catalana uia erat angustior, non modo cominus à Neapolitanorum multitudine, uerum è tectis fenestrisque domorum uulnerabantur. Monpen-

ferius autem patentem ingressus regionem æquiore conditione ingruentis populi imperum sustinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani uinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindri more in aduersos Gallos cum magno fragore & strepitu ad terrefaciendos equos furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in uiam perductis, & his in hostes impulsis, pugnantem tegebant, sclopettis sagittisque, & tum maxime lapidibus insultantes Gallos repellebant: tantumque loci plaustris ac doliis passim propulsis occupabant, quantum à reiecta cedereque Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli, quum iam ad uesperasceret summa Aragoniorum uirtute in arcis arcem sunt compulsi, neque ulterius cedentium uestigiis insistere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ secuta est nocte Piscarius munitiones subitaneas Gallis opposuit. Sequenti uero die multa materia, & uimineis turriculis quas caueones uocant, arena repletis aditus quosque, qui ab arcis area in urbem pertinebant, continenti totius populi labore præsepit, fossasque idoneis locis ad concidendos aditus perduxit. Ita ut iam Galli undique clausi ac circumuallati uiderentur: perforatique subinde parietes quibus ædificia separabantur, ut discurrendi per contiguas domos, militibus facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hostes possent. Galli magnum loci ambitum quo se tenerent cõplexi sunt, sic ut noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis castello, turræque Vicentina, & sanctæ Trinitatis templo, itémque sanctæ Crucis cœnobio, regis horti continerentur, & aperto in loco positis ubiq; tentoriis tenderet. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens, sed quæ tantæ multitudini minime sufficere posse uideretur: excedebant enim sex milium omnis cõditionis hominum summam: nec tantus equorum numerus desperato pabulo commode alii poterat. Quibus de causis sæpius equos ignobiles emittebat, & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos destinatis tormentorum ictibus, ueluti per lusu interficiebant: neque ceteri unquam temere pereuntiu exemplo, quò minus ad rapiendos equos proflirent, deterreri poterant: adeoque eduliorum recentium penuria creuit, ut Galli generosos equos totidem præpinguibus iuuenis permutarent. Tridui spacio perfectis munitionibus, Ferdinãdus tormeta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totq; passim litore collocauit, ut Gallicam classem, quæ intra maiorem molem se tenebat oppugneret. Nec multo post nautis eo apparatu atque periculo territis, tota classis ipso portu celeriter expulsa est, intulitque se in id maris spacium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turræ interiacet. Turris tamen quæ portui est imposta, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præsidio tenebatur, multaque inde Aragoniis eius custodes detrimenta sagittis minoribusque tormentis inferebant. Eam Piscarius oppugnare adortus difficili periculosoque certamine occupauit: quoniam è classe circumiec-

A ctisque Gallorum castellis frequens emissã tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimum infestabat. Galli tamen celeriter turrem, ne ea hostis tanquam propugnaculo ad oppugnandam classem uteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt: in cuius ruderibus noctu Piscarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tuto consisterent, & è munitionum fenestris naues in anchoris (uti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis è colubrinis perfringerent, atque demergerent. Nec multo post Galli, quum ipsorum classis è molibus, & iis præsertim munitionibus quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant, tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abscindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (ut diximus) in arce multa hominum milia: & in iis præter ipsos duces Monpenserium, Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati signiferi & ueterani equites animi uigore & rei militaris scientia præstantes: qui singulari promptitudine nullis deterriti periculis apud munitiones omnibus prope horis cum hostibus prælio contendeant, atque eas transgredi, & in urbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maxime animis ad id præparatis, scaphas triremium magnarumque nauium, tormentis minoribus sclopettariisque & balistariis Vasconibus complent: & superare molis brachium ac in sinum portus desistere iubent: aliam uero ualidam armatorum manum, & ante alios aliquot fortes cataphractos, qui dimissis equis grauibus contacti armis pedibus pugnare minime recusabant, ab arce quum nihil minus, & præsertim eo tempore, hostes timerent, repente emittunt, proposito signo ut omnes uno tempore operam uauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuariis nauigiis, & ij ab arce perruptis hostium munitionibus fossaque subitaneo ponte constrata Aragonios ingenti repentinoque impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanisque simul populus ad tumultum excitati impigre arma capiunt, & sese omnibus urbis regionibus ad molem effundunt: certatur summa contentione, pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, ubi Germanorum cohors in statione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis urgeretur, & à tergo, & à lateribus ab iis qui in scapharum classe erant, tormentis atque missilibus peteretur, milites sensim sese recipere, & per interiores molis gradus se demittere coacti sunt, sic ut è superiore loco Galli alabardis ac lanceis uulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimum impeditos per scalas præcipitarent. Res erat in summo posita discrimine, nec iam plane in repentino ac tumultuosissimo prælij genere, oculis aut animo perspici poterat, quoniam modo quibusue cõsiliis aut uiribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum & munitiones ipsas, tormenta que deiecto præsidio, & pluribus præsertim è Neapolitanis crebra tormentorum emissione fœde miseræque per litus portusque spacium interfectis occuparant, & iam fabrilibus uectibus ac huiusmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret abrumpere cœperant, quum Piscarius laborantibus suis auxilio superuenit. Eius aduen-

tu fuga sistitur, Germani animos recipiunt, populus spe completur, ac in pugnam redit: nec mora; eò cum ingenti scuto districtoque gladio intrepide ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduersos hostes signiferum conuertente, prælij fortuna commutatur. Eo quoque rex ipse cum fortissimis familiarium decurrit, ab utrisque aduentus eius à multo cedentis acclamantisque turbæ fremitu conspicitur. Aragonij Gallos loco propellunt: cõnituntur ui facta per eisdem gradus, multisque trucidatis in summam molem celeriter euadunt. Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis sternerentur: nemòque omnium esset adeo forti cõstantique animo, quin terribili earum undique incidentium uiolentia non maxime terreretur. Sed qui in scaphis erant, ne suos hostibus in summa molis area permistos interficerent, continuo ab emittendis tormentis abstinerunt. In ea rerum commutatione spes atque animus Gallis repente concidit: nam qui modo alacriter atque audacter occupandæ molis negotium susceperant, tantamque rem fortissime peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis sustinerent, trepidanter de fuga consulere cõeperunt. Itaque alij pugnantes cadunt: ingenti saltu alij in subiectas scaphas se coniiciunt: alij ab hostibus in exterius mare præcipitantur: è quibus plures armorum pondere degrauati, uel à fociis natandi imperitis demersi pereunt: pauci ad triremes enantant. Eo prælio desiderati sunt è Gallis aliquot uiri fortes: sed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improviso periculo temere ad litus ac in ipsum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adolescens in facie sclopetto grauius est uulneratus. Is dies longe omnium periculosissimus fuit: nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione tantaque ancipitis pugnae difficultate, Ferdinandus quum uitæ tum urbis amittendæ incredibile discrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduersæ factionis hominibus Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium statim oppressum est: primusque omnium qui eam uocem sustulerat Leonardus Blancus in furca ad alios deterrèdos laqueo stragulatus est. Galli post id factum, quum eruptione sæpius improspere tentassent, & prolatis undique munitiõibus in dies arctius atque ualidius conclusi esse uiderentur, & iam plane ipsorum etiam cõfessione circumuallati essent, ad emittenda mortaria se contulerunt. Ea sunt patuli atque ingentis oris tormeta, quæ siliceam pilam tripodalis ambitus in sublimi iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum strage, ad infimas usque testudines perforant: apertis autem in locis, & solo præsertim strato illis, ipso casus impetu perfringuntur, frustulisque in diuersa dissiliens obuios mortales miserabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormentis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, ullo diei noctisue tempore cessabatur. Quibus non modo milites stationarij, sed urbana plebs & fœminæ in tectorum subdialibus domesticis officiis occupatæ à Gallis ueluti per iocum ac uoluptatem petebantur. Monterisius Piscarij frater

A frater dum incautius in aggere uersaretur, maioris sclopetti ictu altero genu debilitatus est. Ex aduerso Aragonij pluribus tormentis, quæ ipsi præter naualem apparatus ex collectio cupro Neapoli cõfecissent, uel mutuo à Pontifice & à Liguribus accepissent, quotidie magna Gallis detrimèta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis, qui ducebat in Cittadellam ingenti murorum ruina edita diruerant: interfecerant plerosque ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipsa pinnarum corona penitus enudarant: ita ut nemo editis in locis conspiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex crassis asseribus, culcitris atque cetonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, iisque ductiles erant: ut quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter possent, priusquam à Gallis ad fumi flammarumque indicia sedulo collimantibus tormenta ab arce in uinearum fenestras conicerentur. Galli nanque ante pluteorum usum interfectis aliquot tormentorum magistris, ferreas pilas in ora tormetorum ad ea perfringenda destinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aethiops seruus, qui tum apud Gallos erat, se incensurum Gallicam classem & aditum Aragoniis in sanctæ Crucis templum se statuta nocte præbiturum polliceretur, Piscarius tantæ indolis atque uirtutis dux in ipso ætatis flore eius nefarij hominis singulari perfidia crudeliter est interfectus. Nanque ille peregregius proditor perfidia plane seruili & plusquam Punica, quum doli ac insidiarum ordinem Gallis detulisset, & ab his opimo præmio ditaretur, Piscarium intempesta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari scala in summam hortorum maceriem, & in caput exporrectum sagitta lunata repente emissa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant, quum frustra erigere conati essent ipsum iam exanimem, scuto impositum extulerunt. Tantus uero mox luctus eius uiri morte per urbem multorum planctu ac lachrymis enunciata ciues æque ac milites occupauit, ut ea nocte spes omnis partæ iam prope uictoriæ amissa esse, ac denique ipsa Neapolis ab hostibus capta uideretur. Galli quoque eius perpetrati facinoris certiores facti, ne ullam rei bene gerendæ occasionem præmitterent, Alegria duce in consternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisque interfectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinòque tumultu, ac fœda omnium fuga populus impigre arma cepit. Rex quoque ipse cohortantibus maxime Prospero Columna Vgonéque Cardonio, dolorem scilicet ipso metu uincente, cum custodibus corporis ad ferendam opem susperuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis utrinque clamoribus collato pede, ac dubio sæpe euentu commissa est. Alegria enim, ut partum uirtute locum tueretur, acriter repugnare: modo urgentibus cedere, modo collectis uiribus redintegratòque impetu incumbentes propellere. Ipse in prima fronte uersari, strenuamque adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorù impetus egregie ac fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul ac dolore incitati, quòd & locum ubi tendebant, & publicum apparatus priuatamque suppellectilem amisissent, in prælium

reuerterentur, Germanique densatis cuneis hostium aciem perrumperent. F
 Gallis intra ueteres eorum munitiones compulsis, tormenta omnia & ta-
 bernacula, resque militum magna ex parte recuperatae sunt. Ea die Alfon-
 sus Toraldus uir nobilis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso,
 dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Piscario quum Fer-
 dinandus ob atrocem casum hominis sibi omnibus fidei ac amoris offi-
 ciis coniunctissimi incomparabili dolore premeretur, pluresque dies coli-
 loquio hominum, & publico abstineret, Prosper administrandi belli curam
 suscepit. Transierat is relictis Gallis multum ante ad Ferdinandum horta-
 tu Pontificis, & Ascanij maxime cardinalis, cuius consilia ab initio fuerat G
 secutus, sponderatque Fabritium Columnam Patruellem suum simili-
 ter cum his quas haberet copiis in partes protinus esse transiturum. Sed Fa-
 britius ne alieno arbitrio de his rebus, quae fidei ac decoris curam existi-
 mationemque respicerent, consilium capere uideretur, apud Gallos ali-
 quandiu militare perseuerauit, cōtinuitque in fide Gallorum aliquot Cam-
 paniae oppida: & Hieronymum Tutauillam Aragoniorum ducem in Ve-
 nefranis campis tumultuario praelio fudit. Caterum Fabritius, Ascanij
 Ferdinandique, & totius demum Columniae familiae precibus fatigatus,
 Aragoniis partibus adhaesit: utque arctissimo amicitiae uinculo regi iun-
 geretur, Victoria eius filia tum trima Ferdinando Piscarij filio adhuc in-
 fanti, desponsata est: quam postea altitudine uirilii ingenij, & literarum
 elegantia caeteras nostrae aetatis foeminas supergressam plerique sunt ad-
 mirati, quum pariter uir eius Ferdinandus ante alios rerum strenue gesta-
 rum gloria maxime floreret. Certabatur quotidie ad Cittadellae muros:
 conati que sunt Aragonij saepius transcendere hostium munitiones, sed ea
 res semper multis illatis acceptisque uulneribus improspere tentata. Nar-
 cissus demum Hetruscus mirabilium operum machinator, & agendorum
 maxime cuniculorum artificio insignis, ingenium suum prosterneendis
 Cittadellae muris Ferdinando obtulit. Nec multo post sinuosos cunicu-
 los subter ima fundamenta occulto multorum agrestium labore per no-
 ctem excauit, plurimoque sulphureo puluere repleuit. Quibus perfe-
 ctis operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones
 successissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrentes
 in summum murum eliciuissent, Narcissus opportune cuniculis ignem in-
 tulit: exemploque horribili fragore edito totus ab radice murus, quum mi-
 serabili superstadium Gallorum clade reuulsus atque diffractus in interio-
 rem partem procubuit. Tum uero Aragonij per ruinas signa intulerunt, &
 Gallos tantae atque inopinatae cladis miraculo perculsos instando cadendo-
 que in fugam uerterunt: statimque omnibus in opere uersantibus mu-
 nitiones proferri coepit: ac tantum spacij intra hostium septa occupatum
 est, quantum temporario aggere, priusquam Galli a timore se reciperent, tor-
 mentaque dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis Dima-
 sius Recassentius minore tormento ictus est, plerisque aliis ex militum ac
 Neapolitanorum turba uulneratis atque interfectis: Ita tamen, ut nemo
 ab

- A ab instituto opere discederet, uel ipso uitae discrimine permoueretur. Ad
 primas uero noctis tenebras concursu undique facto, multiplicatisque ope-
 ris, munitiones erectae perfectaeque sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis
 obscuritate ictus minime certos inferebant, ita in opere Aragonij ardenti-
 ore studio, & minore cum periculo uersabantur. Dum Galli ad Nea-
 polim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam
 graui obsidione premebant. Primo enim aduentu Derthona atque Alexan-
 dria urbibus certo peditum equitumque praesidio firmatis, aliquot ca-
 stella circa urbem, quae a Gallis tenebantur, in potestatem redegerant, &
 B in his Casalagianum, Burgarum, & Vercelleni uia quinto ab urbe lapide
 Arcamarianum, sic ab arcu uictoriae C. Marij nuncupatum, qui parenti-
 bus illis in campis Cimbrorum ingentes copias memorabili praelio su-
 perauit. Galeacius quoque Sanseuerinus, cui Contarenum cum Graecorum
 alii ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus praeliis prospere
 saepius factis Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos uicos:
 & oppidum, quod uulgo Lumen omnium dicitur, expugnat. Eo enim lo-
 co oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo seculo, sacros li-
 bros grauibus commentariis illustrasset, sententiarum magister & Lumen
 C omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circum-
 fessi exercitibus, quanquam saepe erumperent, & pecus undique raperent,
 comitatusque nonnunquam ab amicis noctu ad urbem conuecto iuu-
 rentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim sege-
 tes incumbentibus Sfortianis raptim succidere coacti fuerant, & frumen-
 tum, si quod ex priuatis horreis uetus habebant, id lapideis in pilis cōrun-
 debatur. Quoniam Ogonia, Terdubióque, & Mora suburbanis amniculis
 alio aueris deriuatisque, frumentariae molae aquarum impetu destituta, aut
 a militibus perfractae, penitus inutiles reddebantur. Idque solum in nobilium
 D mensarum usum ueniebat, quod trusatilibus molis quotidiano labore te-
 rebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipsaque iumenta propter pa-
 buli ordeique inopiam, tritico cacabis excocto uescebantur. Sed ante alias
 difficultates summa uini penuria, sublata praesertim omni spe propinqua
 uindemiae, animos Heluetiorum Gallorumque perfregerat. Ipse Aurelianus,
 quanquam quartana morbo implicitus, singulari animi uirtute singulos
 consolando, & celeriter uentura auxilia pollicendo, rerum prope omnium
 difficultatibus occurrebat. Erant in urbe praeter Nouariensium cohortes
 publice conscriptas, equites utriusque armaturae supra mille: Heluetiorum
 E circiter quinque milia duce Antio uiro fortissimo, cui a lauto conuictu
 Anauolebano cognomen fuit: caeteri erant Subalpini pedites & Galli sa-
 gittarij, quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum Carolus modo in Astensi
 agro, modo Taurini in maximis aetatis caloribus statura haberet, amoré-
 que Annae Soleriae nobilis matronae captus esse diceretur, usque adeo mol-
 liter animum aetate ad uoluptates facile pronum remiserat, ut a totius belli
 cogitatione plane discederet: & regij consilij proceres, uel taedio diuturni
 belli, uel repetendae patriae desiderio ducti, de suis obsidione liberandis te-

pidissime loquerentur. Nec deerant qui Aureliani gloriae atque amplitudini nequaquam occulte obrectantes turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduersis rebus permotus ad regem scripsit uno argumento & pluribus exemplis, ut ab uno saltem tabellario stationes atque custodiae falleretur: ut tum prospere accideret, nanque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis suam & tot fortissimorum militum salutem demisse atque suppliciter commedabat, pertinere ad publicam Gallorum existimationem, & ad ipsius praesertim regis dignitatem, cuius maxime commodo atque iudicio Nouariam cepisset, defendi ac liberari praesidium, in quod, si aliquorum malignitate uel incuria & flagitiosis consiliis defereretur, Itali acceptae cladis memores crudeliter essent sauituri. Nouarienses enim qui summam fidei essent, & milites qui summa constantiae laude aspera omnia paterentur, propter comitatus inopiam iam prope ad rerum omnium desperationem peruenisse, neque iam ulla rem magis eorum corpora atque animos sustineri, quam certa spe ipsius regis aduentus, si exercitum a Vercellis admoueret, & hostes perterritos, quos modo ad Tarrum late profligasset, ex composito aggredieretur: se continuo erupturum cum octo milibus pugnacissimorum hominum, egregioque facinore edito uictoriam esse geminaturum. Carolus ad ea salutem sibi cordi esse respondit, uel eius sibi haec affinitate coniuncti, uel de se optime meritorum militum: neque passurum unquam, ut detrimentum, aut ulla ab hostibus contumelia acciperetur: Acciuisse nuper se ex Heluetiis pedites, & à Gallia equites cataphractos in supplementum exercitus. Sperare ea auxilia perquam mature conuentura. Quae ubi applicuissent extemplo castra promoturum: daturumque operam nauiter, ut Itali foeda fuga obsidionem relinquerent: uel si consistere atque opperiri ipsius aduentum uellent, infeliciter Gallorum uirtutem iterum experirentur. His literis pro concione recitatis Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirifice confirmauit: eosque ad institutas in portis ac moenibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipse importunae ualitudinis nullam excusationem accipiebat quin uigilias inspiceret, circuiret urbem, operibus uacaret, singulaque militiae munera die noctuque incredibili tolerantia ubique multus exequeretur. Saepem quum milites uideret recentium carniuum desiderio teneri, eosque incommode salitis uesci, praesertim quod in mediis aestatis feruoribus uino penitus carerent, minus generosos equos occidebat: ita ut dissectos per centurias aqua diuisione militibus largiretur: nouo quoque inuento, ut eis de stipendio cauere uideretur, quum summa pecuniae inopia laboraret, aereos denarios pro argenteis cudebat, & data fide, totidem argenteos perfecto bello se redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo uerborum honore, quod ad Tarrum pro dignitate totius Italiae strenue dimicasset, Imperator est appellatus. Nec multo post Georgius Hemus, Petrusque Marcellus imperij militaris insignia argenteum sceptrum, & uexillum auratum in castra detulerunt. Secundus uero honos in exercitu Petiliano datus, sic ut tum Veneti duobus decretis, & grati animi, & singularis prudentiae

- A prudentiae laudem apud omnes tulisse uiderentur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos atque Germanos, ob ignobile scortum, quo die res in summum pene discrimen adducta est; quum irarum causa mutuis caedibus creuissent, & ab utraque gente in auxilium suorum armatae acies adcurrere properaret. In eo tumultu Mantuanus ualidam equitum ac peditum manum, uias quae ad urbem ferrent insidere iussit, ut si forte Galli in ea tam diu tumultus occasione erumperet, paratis oppositisque praesidiis in urbem repellerentur. Ipse porro in medios Germanos intrepide praecurrit: eosque fratres & consanguineos appellando, ac deprecando ne tantum facinus in
- B socios admitterent, facile praedium iam multorum caede atque uulneribus cruentum diremit. Erat enim Mantuanus Germana matre genitus plurimamque ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites auctoritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adaugere erat solitus: ornabat enim saepe eorum centuriones atque signiferos uariis muneribus immiscebatque sese gregariis militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore, adeo ut nemo tam ferus esset ac turbidus, qui eam humanitate, sed maxime insigni liberalitate, qua uir ille maximos etiam reges superauit, minime flecteretur. Graecos quoque equites, qui Dodum
- C ipsorum praefectum, quod auare ac insolenter secum ageret, interficere, & ad hostes transfugere cogitarant, placando, largiendoque in fide continuit, iisque exauthorato Dodo, ut Contarenum Graecae peritum linguam, & honestum in primis strenuumque hominem senatus praeficeret impetrauit. Quibus beneficiis adeo sibi Graecorum animos deuinxit, ut in posterum fideli fortisque semper eorum opera maxime usus, amplissimum sequentibus bellis uictoriae decus compararit. Iam plures dies in uastandis agris, obsidendisque itineribus consumpti erant: & aestas iam praecipitabat, quum certis rumoribus ac nunciis affertur ex Gallia nouum aduenire equitatum,
- D & magnam Heluetiorum multitudinem Graias Alpes transcendere: Iamque Vercellas à Fusio regulo atque Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis occupatas esse: urbemque eam bello sedere fore, in quam rex propediem esset concessurus, ut inde coactis in unum copiis ex propinquo obsessae Nouariae opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis Mantuanus & legatos coram, & senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum discrimine summam rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus anticipati praedio dimicare cogerentur. Proinde delectibus ubique habitis maioribus copiis exercitus firmare maturarent, nec
- E ullis parcerent impendiis, quando iam prope ad finem laborum esset peruentum. Quum enim auctae uires nouis auxiliis forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius urbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, si obuia iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea, uel hostes ultima famis necessitate subactos, deditorem esse facturos: uel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret, eum cum summo detrimento, uel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo post quum ab

omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius F uir domi nobilis, & multis militiae gestis clarus, cum delectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti duce Brunsvico regulo, & ex ea gente tria milia peditum: tota autem Italia utriusque armaturae equitatus, & pedestres passim copia conscribebatur: ita ut uno ferme tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam undique in supplementum copiae mitterentur. Interim oppidum Brionia, quae praesidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptique saepe comitatus, quorum uectores in praeraltis furcis, ut obsessis spectaculo forent suspendebantur. Vastatus quoque subita incurfione ager Vercellensis, & abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis uxor tum uidua Gallis secus ac se facturam ab initio promississet, aperte fauebat, Vercellisque Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix uxor, in cuius gratiam Mantuanus uniuersum exercitum instructum ac omnibus insignibus exornatum, in pompae morem circūdūxit atque recensuit. Ferunt qui longe omnium pulcherrimo summo ordine incedentis exercitus spectaculo interfuere, nunquam postea uel ampliores, uel ornatiores copias, unis in castris in Italia fuisse conspectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militum ministris: ipse quoque Ludouicus tametsi in toga melior habebatur, quod statura erat gestandis armis idonea atque decora, armatus prodiit, Galeaciumque ducem suum, quod uersicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbissime castigauit, ueluti ille proprium fastidire habitum, ac hostile praefere atque imitari uelle uideretur. Laborabant obsessi in dies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam plerisque continuo fabae ac fufuracei panis usu tabescentibus, ac morbis subinde per corpora hominum uulgatis regia auxilia desperabant: quum infestas uias, occupata oppida, exercitus aduictos, tormenta Mediolano aduicta esse conspicerent. Quibus de causis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum sclopis certo ordine ac numero editis, omnibusque demum fumo ac uexillis significationibus factis suprema rerum suarum pericula regiis exprimere, ac maturam opem implorare coeperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces ualidam peditum, atque equitum manum cum sarcinariis iumentis, & multo comitatu Nouariam intempesta nocte introducere statuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes praesidia disposuit, cunctaque itinera celeriter occupauit. Progressusque ipse ante alios, quum semiarmatus somnum caperet, & plures equos die noctumque per uices ephippiatos & frenatos contineret, praeter Arcum Marianum media in uia constitit: quod protinus Graecorum alae & Germanorum cohortes decem accitae fuerant eo consilio, ut suis ad quos hostes uerterentur, quum opus foret, subsidio protinus aduolarent. Galli praeter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleoni Bergomates ductabant inciderunt, statimque, ut eorum mos est, qui

- A qui in furto deprehenduntur, uiribus atque animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione densisque in tenebris errabundi diffugere conarentur, cocuntibus undique Venetis ac Sfortianis, tota ea manus dissipata captaque est. Post id factum Mantuanus, ut acrius hostes urgeret, cenobium diui Nazarii, quod mœnibus erat propinquum occupauit. Caroloque Meliteo custodiae praeposito fossa atque aggere locum egregie communiuit, unde sine periculo collocatis pluribus tormentis multa detrimenta obsessis ex ipsa praefertim sacra turre, templique fastigio saepius inferebantur. Ab eo loco quum forte Mantuanus ad inspectandam munitionem
- B quam ad extremum suburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus processisset, uisa est occasio eius munitionis occupandae, statimque ipso cohortante Gorlinus Rauennas cohortis praefectus, uir impiger in eam transcendit: Gallisque intra portam compulsi, totam eam munitionem, quod ex materia caespitaeque constabat, protinus incendit. De prima uero uigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, suburbana aedificia, & alteram munitionem, quae ante Agapitanam portam constructa erat, expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Damalta fortem nauantibus operam, pari felicitate in potestatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conaretur, ob idque incautius propugnaculum subiret, tormento traiectus interiit. Ibi etiam Antonius Faber, & Ioannes Feltrius strenui centuriones sagittis conuicti sunt. Sequenti quoque die quum eum suburbanorum aedificiorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptiones muniendum praesidioque firmadum omnes censerent, & ibi Petilianus multus in opere uersaretur, minoris tormenti plumbea glande nequicquam regentibus eum armis in rene dextro grauer est uulneratus, sic ut cum maximo omnium dolore extremum uitae periculum adire uideretur. Aurelianus eo successu hostium erumpendi ab ea parte facultate sublata, ne simili quoque audacia a reliquis portis suburbia occuparentur, ea omnia saeuo consilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco constitutis, maioribusque mortariis saepius emissis, & muri pariter & interna urbis aedificia diruebantur: dabatque operam assidue Mantuanus oppugnando acriter atque omni ex parte urbem praesidiis circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde comitatus importaretur, portarumque egressibus concisis atque aggere obseptis, ut omnis undique exitus hosti praeccluderetur. His cognitis rebus Galli qui Vercellis erant, copias eduxerunt, & trans Sesithem amnem quarto ab urbe lapide apertis in campis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore eorum aduentus adduci posse: ac eos prope copias atque tormenta longius ab urbe remoturos, in uniuersumque futuri certaminis casum animis ac uiribus intentos, solitam custodiarum ac stationum diligentiam esse remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduenteret. Sed Mantuanus munitis castris singulari animi magnitudine atque constantia eodem loco consistere minime dubitauit, quanquam a multis qui magnam militaris prudentiae opinionem adepti

uidebantur, ut sese reciperet tormentaque retraheret, sollicitè moneretur: quoniam supra uiginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & ualidum equitatum Aurantio duce ad Carolum peruenisse dedicerant. Ipse enim in consilio & palam apud gregarios etiam milites respondebat, ea sibi maxime salutaria consilia uideri, quæ impauidi animi & bellici decoris plena spectarentur: spem enim & metum bello natura æqualiter esse diuisa, sed eum semper euadere uictorem, qui prima alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis protinus instaret: neque enim ulla satis ualida semel conuersis ac respectantibus, uel amnium, uel montium esse munimenta: proinde eius foedi consilij obliuiscerentur: & se duce de matura cumulatâque uictoria minime desperarent. Caterum Sfortiani eam urbem à Venetis expugnari & diripi nolle uidebantur, ne capta funditus deleretur: uniuersâque item pugnae uictum magnopere formidabant, ne si uicti forent, cæteras protinus urbes amitterent: uel si uictoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea uictoria pro uetere libidine totius Italiae imperium usurparent. Per eos dies Nicolaus Annonius, & Ioannes Comes ad castra usque hostium prouecti, equestri praelio prospere dimicarunt, cognitumque est à captiuis regem adhuc Taurini cõsiderare: sed propediem cum reliquis copiis in castra proficisci, & praelio decertare statuisse. Sed non multo post Argentonus ad Mantuanum præconem misit, monuitque si Veneti de pace loquerentur, futurum esse, ut neque regem neque proceres ab honestis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in castris pacis nomen gatiissimis omnium auribus exciperetur, sequenti die missus est Vercellas Albertinus Boschetus perspicaci uir ingenio per causam uisendi filij apud Triuultium aduersa ualitudine laborantis, qui apud hostium duces accurate uoluntates eorum explorando certas de pace conditiones proponeret. Is postero die retulit Gallos haud grauate in colloquium deuenturos: duxitque in castra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumque numero statueretur. Nec multo post Mantuanus fide data atque accepta in campum patentem ad insidias minime suspectum, ferme medium inter utraque castra est euocatus. Eo conuenere Aurantius princeps, Gienensis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoque Triuultius, Camillusque, Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatibus, ueluti praelio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno, illustribusque aliis alarum præfectis prodiit, paucisque de causa sermonibus initis, quod nec Aurantius Latinam plane callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de induciis tractatum est, ut eæ decem dies manerent, quo temporis spacio commode de pacis conditionibus ageretur. Ipsique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abstinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, statim intermitteret, atque alimenta dictum obsessis præberentur. Ea uti acta erant Aloysius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga castrorum præfecti, cum præcone Gallo urbem ingressi, Aureliano minoribusque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus,

A comprobantibus, Ita lis potestas est facta, ut quotidie munitiones inspicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduo post Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitque ad regem Franciscum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem mandata deferebant. Verum in colloquio, ubi omnes fere proceres erant, Briffonettus cardinalis durior est inuentus: ut pote qui cunctas iniurias eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenseret, & condiciones summæ iniquitatis proponere uideretur. Quam obrem rebus tum infectis, paulo post Argentonus, Gienensis atque Pienes, ut coram cum Ludouico Venetisque legatis disceptarent, in castra uenerunt. Ab iis impetratum est, ut Aureliano eundem ad regem potestas foret, ea conditione, ut si pax ad exitum perducere minime posset, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam subeundam in urbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, ut Veneti Ferdinandum contra se Neapolitano bello, classe uel copiis terrestribus iuuare nollent. Sed senatus quem legati per literas consulebant perplexe admodum rescribat, Venetos quoad Carolus à sociorum rebus abstineret, regium eius nomen culturos semper, atque amicitiae iura sincera fide seruaturos, negabantque legati pertinere ad eam quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, ut alicui nouo foederi senatus Venetus alligaretur: qui ei quod nuper cum Cæsare Maximiliano & Ferdinando Hispaniarum rege, pontificique Alexandro, & Ludouico Sfortia iactum esset, se statutum incõcussa fide promississet. Porro Ludouicus, quanquam & regis & procerum summam esse uoluntatem, ut res non iniqua conditione componerentur, haud obscure intelligebat, atque ob id eos de grauius ipsorum postulatis disputando renuendoque aliquid remissuros esse prouidebat: tamen tanta erat animi sollicitudine, ut nunquam postea adeo secunda sibi hominum ingenia fore putaret, ut eo periculosi belli discrimine solutus & incolumis eriperetur: adeoque anxie & cupide pacem petebat, ut Ferdinandi Aragonij causam minime respiceret, & se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulti, penitus obliuisceretur. Itaque per idoneos homines resæpius accurate atque subtiliter pertractata, Galli ad sextum Idus Octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, ut cuncta præsidia urbe Nouaria ac omnibus locis quæ Ludouici ditionis fuissent, continuo deducerentur. Ducentaque milia aureorum nummum, quæ rex à Ludouico fratremque eius Ascanio cardinale ab initio belli mutua sumpisset, duabus pensionibus redderentur. Ludouicus uero Genuensem arcem Herculi Atestino ipsius focero, cui Carolus maxime fidebat, regio nomine custodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam uellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Ligurisque cepissent, restituendas curaret: Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos copiis, classibus, pecuniâ minime iuuaret. Postremo quinquaginta milia aureorum nummum impensæ nomine Ludouico Aureliano persolueret, & captiui utrinque redderentur. Nec multo post Ludouicus Salassus & Anauolebanus

Heluetius urbe praesidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: pedites uero ter mille & sexcenti triginta quatuor, praeter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaeque inedia & macie consumpti erant, ipsa autem uirorum corpora fame enecta, & tristi pallore miserabilem in modum adeo deformata uisebantur, ut priusquam Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis Mantuanus quum a legatis facile impetrasset, ut sibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusque est a rege Gallisque proceribus singulari humanitate, certatumque est utrinque muneribus: nec Mantuanus regiae cessit liberalitati: nam quum duos eximia proceritatis equos quorum alter mille aureis uenierat dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabria, qui incredibili ad fessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus stupentibus Gallis regem magnopere delectauit: nemo enim totius Europae regum ea tempestate Mantuano, omnis generis militares equos uel plures, uel nobiliores alebat, quod magno sumptu ad propagandam sobolem ex omni uel transmarina prouincia conquisitis equabus admittendis domi greges miro felicitate prouentu instituisse. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis uti maxime debebat ingentes gratias egit, quod imperium in tam repentino belli turbine iam prope amissum non minus ipsorum uirtute, quam publico Veneti senatus praesidio confirmatus, mature atque feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multo post Mantuanus copiis ultra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, ubi Augustino Barbado cum uniuerso senatu in Buccintoria naue longe ornatissima obuia prodeunte tanta ciuium alacritate atque frequentia susceptus est, ut ea innumerabilium cymbarum multitudo iusti ac speciosi triumpho, uel insignem pompam superasse uideretur. Dum haec ad Nouariam geruntur, Florentini multo acrius quam antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimvero quum se Gallica fide, regisque promissis plane deceptos conspicerent, quod discedente rege neque urbem, neque arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contulerunt, conductusque est liberali stipendio Guido Baldus Urbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusque peditem cohortibus: quibus in unum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontefaccum contenderunt. Erant in oppido circiter sexcenti uiri fortes: & in his Galli pedites ferme centum, qui magna ui resistendo, & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquam egregie tuebantur: expectabantque auxilia a Pisanis: qui statim cognito suorum periculo omnes copias urbe eduxerant, magnamque agrestium armatorum multitudinem ex proximis Arni, Serchiisque uallibus euocarant: & apud Cascinam cum Vitelliis

fratribus

- A fratribus, qui tum permittente Carolo Pisanorum stipendia merebant, uires in unum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum haec pararentur Pontefaccenses biduo continenter oppugnati, quum & strata moenia, & fossae undique fascibus uirgultorum ac ruinis completae, & loca interioris munitionis plurimum infesta hostium tormentis forent, desperatis auxiliis deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes abire permitterentur. Sed nec fides integre seruata est. Nam Franciscus Montedolius, quem primum in Lunensi agro uulnera sustulisse, & cohortem saeuicibus in eam crudeliter Gallis amisisse memorauimus, ira praeruidus ad ulciscendam
- B iniuriam, omnes ad unum Gallos nequicquam prohibentibus ducibus trucidauit. Capto Pontefacco Guido Baldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitelliis nequaquam campo se committentibus, per eam regionem libere uagatus est, Lariumque & Pecciolum, & quaedam minora in collibus castella in potestatem redegit: murisque ea oppida penitus nudauit, ut incolae sublata moenium fiducia in posterum si quis ex ipsa rerum mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multo post Toianum & Lecolum recepta: quassataque est Lecoli turris, & quam aliquandiu pertinaciter defensa uictoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius custos, &
- C qui cum eo erant Pisani milites, quod obstinatis animis se defendissent, Ioannis Ricafoli legati Florentini saeuitia ab ipsis muri pinnis suspendente laqueo praecipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est ductus, ad motisque muralibus tormentis, ea diu & quam acerrime oppugnata Pisanis nequaquam opem ferentibus, quod uiribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnae casibus nolebant. Quamobrem Palaienses, praesidiarios, qui apud se erant, milites obnixi deprecati, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tectorumque excidium irritarent, septimo die se dediderunt. His rebus gestis duces legati que Florentini Vicopisanum magno apparatu oppugnandum esse censuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne: qui eo in loco maxime tortuosus peninsulam efficit: ab ea autem parte qua Bientinam spectat, campi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maxime idonei patefcunt: ad interiorem uero oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum undique circumdat, & frequentibus munitus propugnaculis in iustam magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atque Vitellij qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendendum adcurrerant, magnam uim omnis generis tormentorum, & ante aliam ingentem colubrinam summa in turre collocarunt: cuius pilae ferreae sexaginta pondus, ad duorum miliarium spatium certis prope ictibus emittebantur. Quibus rebus ad defensionem egregie praeparatis, quum Florentini in conspectu oppidi castra posuissent, prolatisque tormentis murum quatere coepissent, tanta pilarum uis ex oppido emissae est, ut tabernaculorum & equorum, atque hominum foeda ac miserabilis strages ederetur: Ita ut multi uiri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec uineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere uel proferre tuto possent: tatus enim omnes ab tormen-

k iij

tis metus inaccesserat, ut milites ante sua quisque tentoria, ad excavaudas fossas, atq; aggeres priuatim extruedos omne studiū conferrēt. Pisani quoque noctu sapius erumpebāt: & eos qui in excubiis & statione erant, audacter inuadebant: excitatis uero tumultibus, quum necessario ad arma conclamaretur, & ignes undique totis castris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erant tanquam ad propositum signū tormenta protinus emittebant. Interdiu autē subiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorū conditione, quum Pisanis uel pulsīs, uel cedentibus insistere tormentorū metu nequaquam auderent, & illis sub oppidū tutissimus receptus præberetur. Tantis affecti incōmodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscuram noctem, ut fuga tegeretur, silentio extinctisq; ignibus ad Albarettum supra Arnum amnem castra reduxerunt, adeoque trepide ac festinanter agmen his locis eductum est, ut nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia præferrent: & magnū numerū hastarum ligonūmq; & plures carros relinquerent. Nec multo post Florentini perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinū in æstiuis esset, fœdus renouarūt, promiseruntque se quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copiis & certa præsertim menstrua pecunia regias partes esse iuuaturos: Rex uero per nuncios literasque curaret, ut omnes quas tum Galli tenerent Hetruriæ arces, Florentino populo certis legibus redderentur, iuberētque Vitellios, qui apud Pisanos militabant, ut in Florentinorum castra protinus transfrēt, eorūque auspiciis aduersus Pisanos bellum strenue atque fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regiis epistolis esset parēdum quicquā dubitarunt: statimque ex Cascina Pontaderam, ubi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorūmq; fidem ueteribus regiis stipendiis obligatam esse perscribebant. Salentius quoque Liburni præfectus accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim quam de regis erga se uoluntate antea conceperant, magnopere debilitauit, quanquam Antracius qui Pisanæ arci præerat, nunquam se eam iubente etiam rege Florētinis redditurum esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Lignini, qui Briffonetto cardinali admodū erat infensus, quod eum Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniāque donassent, ut patrono summæ autoritatis uterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, ut suo potius commodo quam alienæ auaritiæ consulere: at ea spe Florentinos omnino frustraretur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quod Gallos ad Pontefaccum facta deditioe trucidassent: Pisanisque mirifice studere uidebatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam quam impotēti amore deperibat: ipsosque Pisanos si partam libertatem tuerentur perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis quum Lillensis nobilis

Gallus

- A Gallus qui Briffonetto affinitate erat coniunctus, cum regiis epistolis in Florentinorum castra peruenisset, & de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos uerborum circuitus respōdebat, se, quum tesseram quam in signum regis uoluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neque suo officio neque suæ existimationi esse defuturū. Ita ut quum nihil abnuere uideretur, Florentinorum animos in spe potiūdæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo seplane desertos intelligerent, & non modo libertatem quam rege authore receptam fatebantur, sed & salutem suam detractis Vitelliorū auxiliis atque his acerbissimo hosti adiunctis, pene proditam uiderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosque legatos confugerūt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, uiro inter patritios spiritu atque eloquentia maxime insigni, qui admissus in prætorium talem habuit orationē: Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ uindices non ipso tantum specioso nomine, sed clarissimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profecto ad causam summæ æquitatis explicandam, commouendosque animos uestros, longiore accuratiorēque oratione opus esset. Nemo enim quæ fortuna Pisani populi fuerit per septuaginta amplius annos, quibus Florētinis seruiuit, prorsus ignorat: quū demum, qui paulo ante ubertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorū pulchritudine, ciuiū uirtute, opibus ac institutis florenti quondam urbi Romæ exæquari posse uidebamur, ad extrēmum deferti à sociis, & à fœuissimis hostibus subacti, à tanto rerum fastigio in eas luctuosæ seruitutis miseras cecidissimus. Nobis hercle non unius hominis cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando uel Deorum respectu, uel meru hominum, uel ipsa satietate finiuntur, dominatus erat ferendus, sed ab infinita prope multitudine, quæ tyrannorum mores prorsus induerit, perpetua successione omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant, & quod miseras accumulatur, compresso animi dolore sustinendæ: sic ut nemo Pisanorum, aut priuatim aut publice letitiā, pacem, requiem ullo unquam tempore sibi expectandam arbitraretur: Quum Florentini uno consensu per manus tradito, maligne cōspirantes, antiquitati & decori urbis, ciuium fortunis, alienæque demum industriæ plurimū inuiderent: nosque paulatim omni honore, ac omnibus pristinæ felicitatis instrumentis spoliarent, maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, præscriptæ leges, uectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impositæ, & cuncta demum ueteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis ærumnis & cladibus deformata ciuitate, factum est, ut nobilissimi quique Pisanorum, qui neque seruire, neque patriæ interitū oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali solo, paternis domibus maiorūmq; sepulchris sponte relictis, emigrarint: adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata est, ut nemo Italus uel externus, si forte Pisas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentis recordatione, miseriis nostris non illachrymaret, &

k iij

» similem quoque cladem ipsis Florentinis, qui adeo inclementer atque cri-
 » deliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore uitam
 » traduentibus, Gallorum aduentus occasionem præbuit repetendæ liber-
 » tatis: Disque bene iuuantibus fortiter iugum excussimus; ac publice sacra-
 » mento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus.
 » Neque hætenus tot eorum minæ, tot insidiæ, totque hoc interneciuio bel-
 » lo armorum conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auspiciis libertas
 » defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm
 » serui cum ignominia uiuere didicerunt. Nam si per se indignum est, & mi-
 » serum alienæ libidini seruire, etiam illud longe grauissimum Pisanis uide-
 » tur eorum ferre iugum, qui neque uerustate originis, neque bellica uirtute,
 » neque ulla in re sibi omnino conferendi esse uideantur. Quid enim ma-
 » gis intolerandum est, quàm ut Florentini libertatē illis inuideant, qui an-
 » te Florentiam conditam liberi florētēsque fuerunt? Idque in alio ferēdum
 » uelint, quod ipsi penitus reformidāt & excutiunt? Ipsi inquam Mediceos,
 » qui nunquam nisi summa cum moderatione atque modestia publicis re-
 » bus præfuerint, quique patriam egregiis omnium uirtutum monumentis
 » exornarint & illustrarint, ferre non potuerunt, nos illos qui ad urbis no-
 » stræ luctum, miseriam, uastitatem, nati esse uidentur, æquissimis animis fe-
 » remus? Hinc quoque eorum impudētiam insanāque cupiditatem agno-
 » scere potestis, quum sceleratis consiliis, & uti sperandum est funestis, nul-
 » lo totius Italiae uel salutis, uel dignitatis respectu, ipsi Itali cōtra Italos cum
 » barbaro rege ad subigendam uastandāque Italiam fœdus percusserunt,
 » & tot principum fœderatorum autoritate atque potētia insolenter con-
 » tempta, pecuniam ei ingentem numerarunt, auxilia, commeatus & transi-
 » tum redituris barbaris obtulerunt: scilicet ut uos his in castris oppressos,
 » fugatos & urbibus uestris expulsos uideant, aut certe hunc uestrum para-
 » tam iam uictoria, de exactis Gallis, liberatāque Italia triumphum retardent
 » ac interpellent. Quibus de causis æquissimum uideatur, uos præcipue Ve-
 » netos, qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiose co-
 » luitis, & fortissime defendistis, eorum fortunæ misereri, qui à uobis opem
 » implorant, ut libertatem quam ui sibi ereptam, Deorum beneficio recu-
 » perarunt, liceat retinere. Te quoque, Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij
 » quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & uete-
 » ris patrocini Vicecomitum, in quorum clientela semper fuimus, haud
 » obscura necessitudine Pisanæ ciuitati coniunctissimus existimaris, uehe-
 » menter obsecramus, ut nos liberos & incolumes esse uelis: Quod facile
 » præstabitur, si auxilia non modo de libertate, sed de uita retinenda dimi-
 » cantibus opportune submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi essent prope-
 » re transmittenda, si nos neque clientes tui essemus, neque ullum libertas
 » nostra uel amissa uel retenta ad uniuersi belli fortunam inclinandam mo-
 » mentum haberet. Non modo enim aduersus communis totius Italiae fœ-
 » deris hostes, publicæq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma
 » ferentur, sed in eos etiam, qui ab omni hominum annaliūque memoria
 infesti

A infesti maioribus tuis fuerunt, quique Gallos & Germanos infensissimas
 » Italico nomini nationes in Italiam euocarunt, ut Vicecomites domo re-
 » gnōque expellerent: & florentissimam Italiae partem externis ferisque gen-
 » tibus inuadendam possidendamque præberent. Si uestra igitur interest, ut
 » ij qui quum primū nos expugnarint & oppresserint, ad uos extemplo op-
 » pugnados perdendosque, opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bel-
 » lo distineantur, nostrōque periculo reprimantur, opem ferre maturetis o-
 » portet: nam si salutem clientium uestrorum neglexeritis, audacia profe-
 » cto hostium in immensum successu crescit, nec facile postea quum adau-
 B cta mala ingruerint, communibus periculis occurretis. Porro si uestro be-
 » neficio erimus conseruati, non modo quas dederitis leges læti accipiemus,
 » sed in ditionem potestatemque uestram ultro concedemus: omnis enim
 » reliqua uitæ conditio, modo Florentinis minime seruiamus, summa no-
 » bis erit libertas: eorum siquidem iugum nemo unquam uiuus subibit: nam
 » si à uobis deseremur, egregie moriendo saltem aliquem à uirtute constan-
 » tiæque animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu
 » Pisanos minime seruire uoluisse testabimur. Ludouicus Venetique legati,
 C consilia plane cognouerant, Pisanos bono animo esse iusserunt, pollicitique
 sunt eorum libertatis ac salutis se præcipuam habituros curam, & prope-
 diem cum auxiliis Fracassum Sanseuerinum esse transmissuros, iniunctu-
 rosque Adurniis fratribus, ut in parandis atque administrandis his rebus,
 quæ bello usui forent, amice ac liberaliter Pisanis adessent, atque eos terra
 marique quantis maxime possent opibus iuuare maturarent. Nec multo
 post Gerardus Boncontes Pisanus, qui Taurini apud Carolum legatus fue-
 rat, ab Genua trecentos pedites & tormentarij pulueris sagittarumque &
 armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Pisas adue-
 D xit, cōfirmavitque ciuium animos, quum Nouariam iam prope fame sub-
 actam esse, nec Gallos obsessis opem ferre, duobus magnis oppositis exer-
 citibus, ausuros prædicaret, affirmando breui futurum, ut Florentinos ini-
 ri cum Gallo fœderis omnino pœniteret: Quando cæteri Italiae principes
 pulsis Gallis in eos tanquam publicæ libertatis proditores arma protinus
 essent conuersuri. Itaque Pisani sublatis animis in tam propinqua spe au-
 xiliorum, ad munienda suburbana ædificia, quæ tum erant extra Martia-
 nam portam, omne studium contulerunt: paucorumque dierum spacio
 perpetuam munitionē ab extrema suburbij porta ad Arnū amnem pro-
 E cul ab arce quingentos passus Antracio minime prohibente perduxerunt:
 ut omnis adeundæ arcis facultas Florentinis eriperetur. Siquidem Arnus
 à Spinea porta, ubi pons est lapideus arci coniunctus urbem ingreditur, ar-
 cēque ad læuam manum præterluit. Aedificia uero suburbana, quæ di-
 ximus, à Martiana porta in longitudinem curuata adeo porriguntur, ut ab
 eorum capite extremo, ubi altera ingens porta antiqui operis uisitur, per-
 ductis ad Arnū munitionibus, arx ipsa undique cingeretur. Sed uixdum
 perfectis Pisanorum operibus Florentini duces copias omnes trifariam di-

uifas in conspectu urbis adduxerunt, eo potius consilio ut quidnam pro-
 positi de tradenda arce Antracius haberet accedendo certius explorarent,
 & Pisanos ab eruptione deterrerent, quàm ut suburbium oppugnare ad-
 orirentur, quod sine iusto tormentorum apparatu capi minime posse ui-
 debatur. Verum quum Antracius neque vexillum album proponeret, quo
 tutus ad arcem accessus indicaretur, neque ulla propensi pacatque animi
 signa daret, Pisani minime contineri potuerunt, quin extrema suburbij
 porta confestim erumperent, & pauci cum magna hostium multitudine
 congregarentur. Quoniam loco maxime fidebant, qui tutum intra por-
 tam receptum cedentibus ipsis ostendebat: tormentaque etiam in muni-
 tione iuxta portam collocarant, quæ in prouentes hostes quum opus fo-
 ret se protinus emissuros sperabant. Non rulare petulantiam insultantium
 Pisanorum Florentini, extemploque ante alios Ranuccius Martianus, qui
 agminis frõtem obtinebat, plures simul turmas cataphractorum equitum
 conglobauit, factoque uehementi impetu Pisanos pellendo sternendoque
 ad portam usque præcipites egit, tanta celeritate persecutus, ut pilæ tor-
 mentorum, quum ea, ut in repentino casu sæpe accidit, à Pisanis trepide
 librarentur, supra capita hominum prouolarent, aut certe paucos uulne-
 rarent. Ipsi quoque pedites conspicati hostium fugam, undique procur-
 rerunt, unòque ferme tempore & Montanus ab eo suburbij latere, quod
 meridiem spectat, hortorum septa maceríasque & nouas munitiones per-
 rupit, & per ædificia in ipsum suburbium peruasit: & Cyriaci cohortes, id
 quod diximus ad Arnun pertinere, munitionis brachium superarunt: &
 Montedolius equitibus immixtus portam, nequicquam ad fores oblecta-
 tibus Pisanis, inuectus est. Tum uero Lucius in tam repentino grauique
 amittendæ urbis periculo suis non deest, cum conferta equitum ala per
 medium suburbanæ uiaë spacium in hostes procurrit, adhortatorque insi-
 gnis & bellator egregius prælium renouat, sustinetque fortiter hostium
 impetum: & à Martiana porta Pisanorum ualidam manum in auxilium
 euocatam festinare iubet. Pugnabatur in ipsis uiaë angustiis acerrime, sed
 Pisani ab hostium undique urgentium multitudine maxime premeban-
 tur, quum ab omni prope latere circumuenti quid magis cauendum, aut
 pro salute tentandum foret in tanta rerum perturbatione, nescirent. Sed
 dum Lucius & cæteri uiri fortes incumbentium impetum sustinere co-
 nantur, Paulus Vitellius cum suo equitatu ab ulteriore ripa reperto uado
 Arnun transgressus, paulo infra munitionem in ipsum suburbium im-
 prouisus aduolauit. Cuius aduentus, quum id præter omnium opinionem
 accidisset, quod nemo anem eo in loco transiri posse crediderat, adeo
 Pisanorum animos perculit, ut quum se urbe auxiliisque interclusos esse
 conspicerent, conuersi in fugam & cursu ac timore plurimum incitati ad
 portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martia-
 ni Vitellianique equites insistere: & quum toto uiaë spacio Pisani multis
 illatis acceptisque uulneribus exacti intra urbis portam compellerentur,
 nonnulli ex Vitellianis permixti hostibus ingressi sunt. Ne uero omnes si-
 mul

A mul irrumperent, & urbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes,
 & sagittas saxaque maxime in subiectam turbam sine ullo discrimine ia-
 culantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoque Pisani sicuti temere erupe-
 rant, ita singulari constantia irruentes represserunt: & ualvas totius mul-
 titudinis impressione propulsas celeriter occluserunt. Periere in limine
 plerique uiri audaces, ipseque Lucius ante alios uulneratus, cui etiam Pau-
 lus Paranius Martianæ alæ præfectus, gladium ab longiore capulo corre-
 ptum magna ui & summa cum laude, dum cominus pugnaret è manu ex-
 tortit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod sine ocrea processerat,
 lancea traiectum, & Vitellocius lapide ictus. Pisanorum autem ex nume-
 ro Petrus Gambacurta, cuius maiores quondam urbis imperium tenuer-
 ant, & Marianus Orlandus eques illustris exclusi captique sunt. Floren-
 tini occupatis suburbiis, omni bellico hostium apparatu, & in primis Pas-
 fauolante ingenti æneo potiuntur: magnam quoque copiam, cum uini in
 cellis & lacubus, uti uindemiæ tempus offerebat, tum etiã frumenti, quod
 erat in subterraneis scrobibus reconditum inueniunt, & in ipsis suburba-
 nis ædificiis castrametantur, erectis continuo contra portam munitioni-
 bus, ut hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, quum animis uixdum
 receptis reputando quæle periculum & sua temeritate, & hostium felici au-
 dacia subiissent, attoniti & pauentes cogitarent, se deorum immortalium
 cura non modo seruatos, sed ea demum die primum natos esse fateban-
 tur. Próque summo beneficio gratis animis accipiebant, quod Antra-
 cius fidem, quãquam ambiguis tantum promissis datam, in eo periculoso
 discrimine minime fefellisset, & tormentis emissis hostium impetum op-
 portunitissimo tempore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus
 uel recentis prælij labore defatigatum, quieti somnoque dederit. Decurio-
 nes quoque Lucium inuiferunt, urbis ciuiumque omnium seruatorem ap-
 pellantes, quod non modo incredibili uirtute omnibus periculis fortiter
 occurrisset, uerum ob id quod paulo ante diuino consilio suburbium mi-
 nime defendendum, ac omnino deserendum esse cõsuerat. Et quum primi
 equites Pisani ipsius iniussu temere extrema porta erumperent, reclaman-
 do ac deterrendo retinere conatus fuerat. Postera die Fracassius ad Serchij
 amnis ostium nauigio delatus Pisas peruenit: cuius aduentus uel ob id om-
 nibus gratissimus fuit, quoniam cum Lucio, cui sororem in matrimo-
 nium collocarat, eisdem sensus in gerendis rebus nulla interposita æmu-
 lationis dubitatione habiturus esse uidebatur. Applicuit etiam ab Genua
 scriba Venerus, pecuniãque attulit ad conducendam ueteranorum co-
 hortem. Triduo post Antracius in gratiam, ut postea creditum est, De-
 lantiæ uirginis, se arcem Pisano populo traditurum pollicitus est, ea lege,
 ut si Carolus intra centesimum diem in Hetruriam non rediret, arx pe-
 nitus ab radice dirueretur. Interea Pisani ad alendum præsidium Gallicum
 singulo quoque mense bina milia aureorum nummum, & quum primum
 arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim milia sibi nu-
 merarent. Ea omnia uti Gallus postulabat, obsidibus datis & confectis de

more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præstituros receperunt. Rebus eo modo compositis Antracius tormenta duo inusitata magnitudinis rudi ueterum seculo fabrefacta, quorum alterum ab insculpta aue, Columbina, alterum uero ab terribili ictus uiolentia, Desperata uocabatur, Pisani uendidit. Ea totius populi concursu funibus subiectisque fuculis ab arce ad eam muri partem sunt cōuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum & Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestræ sunt patefactæ, per quas ingentes saxei globi in omnes castrorum hostilium partes cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeo egregie instructus, ut nullis prope temporis momentis ab infestâ hostibus cessaretur. Pisana etiam iuuentus per se acris & uindictæ decorisque, auida certatim cum Lucianis militibus sæpius erumpebat. Fuitq; inter multas eruptiones ea maxime insignis, qua Fracassius à porta maritima sub occasum Solis, eductis omnibus copiis, improuiso hostes inuasit: nam eodem tempore ex constituto Galli à Martiana porta in gratiam Pisanorum repentino egressu, magnisque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam uim pilarum dispois illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis in suburbana tecta adegerunt, ut equi, uirique fortes pariter & ignaui, quum nullus locus periculo uacuum relinqui uideretur, attoniti ac terrefacti foeda trepidatione undique diffugerent, & totis castris cuncta pauore ac tumultu completerentur. Ea die castrorum munimenta ægre sunt defensa, & plerique milites & insignes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus imbribus auctus intumuit usque adeo ut summis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduersa Pisani magnâ multitudinem agrestium ad Laiantum uicium conduxerunt, ut cursum incitati amnis auerterent, præcisisque aggeribus ubi maxime castigabatur in depressa hostium castra profluentem effunderet. Sed Florentini duces cognito hostium cōsilio, missis ad Laiantum sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus, præfenti periculo celeriter occurrerunt, & ne quid simile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum stationes qui ripas custodirent, toto eo fluminis tractu disposuerunt. Interea Lillensis Gallus, qui allatis mandatis regiis Antracium ut arcem dederet precibus nequicquam fatigabat, febre correptus Florentinis in castris moritur. Eodemq; tempore certissimi nuncij de pace ad Nouariam facta & Pisas & in castra perferuntur. Quibus de rebus quum Pisani omnibus cōceptæ lætitiæ atque hilaritatis significationibus se omni prope periculo in posterum liberatos ostendissent, Florentini abiectis præsentibus consiliis à Sansouino in superiorem Arni uallem copias reducerunt. Triduo post Arno iterum autumnalibus pluuiis adeo creuit, ut nusquam tentandi uadi spes ulla relinqueretur. Propterea Lucius nullas ueritus insidias statim ad Capronam, quæ est rupes uia imminens, à qua altissimi montes initium ducunt, cū curulibus tormentis contedit, & è citeriore amnis ripa castra hostium posita inter

Septimum

- A Septimum & sanctum Cascianum infestare cœpit. Pisani quoque milites qui Cascinæ in præsidio erant, sæpius erumpebant, & commeatus, & ipsos præsertim pabulatores intercipient: tantæque erat his in locis pabuli difficultas, ut ex uitium arundinumque foliis, magnâ pars equorum aleretur, & uulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incommodis duces Florentini, quod & hyems suberat, & inclinante autumno foedæ admodum tempestates inciderat, Pontefiacum & Pontaderam in hyberna concesserunt. Per eos dies quum Galli arcis custodes pabulum quod in maritimis uicis erat insolenter diriperent, & id contra Fracassiani
- B Pisanorum concessione obnixè armis tuerentur, aliquot utrinque in ipsa rixa interfecti sunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab urbe utriusque partis auxilia: ac nisi Pisani in eo tumultu ad arma uocati Gallis opportune fauissent, luctuofum omnino facinus editum fuisset. Sequenti die Fracassius Pisanis iratus quod aduersum se pro Gallis steterissent, ut erat ingenio maxime repentino, abducta parte præsidij Pisas excessit, & in Galliam Cisalpinam profectus est. Non multis uero post diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ uirginis amore deflagrabat, decurionibus Pisanis, matronarumque nobilissimis in arce epulum dedit:
- C & choreas ad tibicinum concentus ipse ante alios duxit, omnibusque humanitatis officiis testatus est, quum primum ex foederis præscriptione annus foret exactus, continuo arcem Pisano populo se dediturum. neque sponsoni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirifice sollicitaretur, per quos ingens auri pondus si Pisanos excluderet, ipsi Antracio, & nominatim singulis centurionibus offerebatur. Calendis nanque Ianuariis aduocata populi concione, atque indictis supplicationibus, arcem dedit, transmissis Petrasanctam obsidibus, ut in eius oppidi arce, quo ad promissa pecunia foret numerata, custodirentur. Mox uerbis conceptis decuriones in uerba
- D Caroli Gallorum regis sacramento adigit: tantusque fuit præ lætitiæ eodem temporis puncto emissorum tormentorum strepitus, ut Florentinis in castris in spacio octuaginta amplius stadiorum sit auditus. Qui seditionem inter Pisanos & Gallos subortam rati, ne occasione deessent, copias expeditas usque ad secundum lapidè properanti agmine frustra produxere. Pisani eodem die Antracium ac omnes uno nomine Gallos ciuitate donarunt: quibus etiam domos prædiæque Florentinorum iam initio recuperatæ libertatis publicata, decreto publico adiudicarunt. Nummus subinde in honorem Caroli regis cum liliorum nota percussus, & arx ipsa concursu totius populi incredibili celeritate solo æquata est. Nec multo post Galli qui Sergiani arces custodiebant, Antracij exemplum secuti, eas Genuensibus magno auri pondere accepto uendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus Lignini è Lucimburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus triginta milia aureorum nummum numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui postea avaritiæ ac prodicionis infamia notati pulsique Gallia finibus perpetuo exularunt. Cæterum præsentem Pisanorum lætitiâ ingens cura cōquirendæ pecuniæ magnopere mi-

nuebat, persoluum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorūmq; tormentorum, quod publice & priuatim exhaustis grauiſſimum erat, quum quadraginta milium aureorum nummū summam omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, ut ultro nobiles matronæ, ornāmēta sua, anulos, monilia fibulāsque zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniā pignori mittebantur. Sed has etiā ærarij difficultates opportune atque mirifice subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem uim nocturnæ tempestatis submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimoniis in litus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani uix toto uertente anno in bellicos sumptus impenderant, ut nihil iam ueteris argenteæ suppellectilis usquam reperiretur, & uectigalium redditus multo quàm antea deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum usuris, qui publicam egestatem ab initio præſenti pecunia subleuarant, adeo ut iam quosdam ciues si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur, atque opem ne incepto abſisteretur, undique implorandam omnes censerent, oratores maxime industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iere ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolum, ad Alexandrum pontificem Augustinus Dunitius, ad ipsos uero Venetos Bernardinus Agnellus, & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, ut frequentibus Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo, procerū animos Pisani infestos reddere contendebant. Nec multo post Sfortia tuendis Pisani intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecētos Germanos pedites Pisas misit. eodem quoque tēpore Veneti id Sfortia enixe flagitante, Paulum Manfronum uirum fortem, & Socinum Benzonom cum utriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobūque Tarsiam ueteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscū Iudecam quæstorem cum pecunia misere. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quod uni omnium in amicitia & societate Gallorum communium hostium remāssissent, Pisaniorem libertatem tueri uideretur, occulto tamen exitialiq; consilio Pisarum imperiū affectabat, nec obscuro quidē iure, quod id reguli Vicecomites ipsius progenitores quondam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem, antiquis ac recentibus beneficiis sibi obſtrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorū opibus, aliquando in ipsius potestatem ultro concessuram, & quum se imparē ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa, ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeo impudentes uel insanos fore, ut eam urbem ultra Apenninum sitam, & spectantem ad Tyrrenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adicere imperio cum summa omnium inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata hominum consilia patefacere solet, Venetos ualidiore aliquanto quàm Ludouicus, sed occultiore ambitionis infania laborasse declarauit. At Florentini maiore quàm

antea

- A** antea cura atque apparatu bello intenti, sæuis adhuc hyemis tempeſtati-
bus arcem apud uada Volaterrana terra marique obſeſſam ac tormentis
demum quassatam ceperunt: Pisaniſque mari opem ferre conantibus, eo-
rum biremis altera onusta armis & comitatibus in proximo Liburni li-
tore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerso rapta uento Lu-
nensem portum tenuit. Quo successu Florentinorum classicula ad Arni
ostium prouecta, aliquot Ligurum & Tuscorum nauigia, quæ frumentum
Pisani importabant, intercepta. Cæterum Franciscus Siccus (is enim à Ca-
rolo post Tarrensem pugnam ad Florentinos redierat) receptis uadis ad
- B** Buttum oppugnandum cum magna parte copiarum est profectus: sub-
uectis que tormentis circumiectos colles occupauit, ne ullus ad oppidum
aditus pateret, si Pisani suorum periculo adducti auxilio properare cona-
rentur. Neque Siccum opinio quam de eorum aduentu conceperat omni-
no fefellit: accedentibus nanque expeditis Pisani copias ad ipsas col-
lium munitiones, atque his egregie repulsis oppidum simul atque ipsi mi-
lites deditioem fecerunt. Per eos quoque dies sancti Michaelis uicus qui
ad Verruculæ montem pertinet, expugnatus est, quum frustra ad opem fe-
rendam ab arce Pisani decurrissent: cohortes quoque ad expugnandam
- C** Verruculam per ardua montis ductæ, commissumque est præliū uehemē-
ti utrinque impetu: uerū ad extremū Florentini iniquitate loci & telorum
ac lapidum maxime procella retardati atque deiecti, re infecta ad sanctū
Michaelē rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium con-
tendit. quod ubi Pisis est nunciatum, inito consilio ut laborantibus opem
ferrent, complures eximie agilitatis ac fortitudinis milites, ex Cascinæ Vi-
copisani que præſidiis detractos, in arcem Verruculæ euadere iusserunt, ut
quum ex edito equitatum per campos appropinquare cōspicerent, hostes
in oppugnatione oppidi occupatos ab diuersa parte adorirentur. Sed Lu-
cius qui copias militares, magnamq; agrestium multitudinem ad terren-
dos hostes in cōspectum Calcienſium adduxerat, præoccupatos antea col-
les à Siccianis subire non potuit. alacriter tamen Verruculani descende-
runt, illatque magno impetu in primam stationem, castra ab ea parte ir-
ruperunt: interfectis que circiter quadraginta militibus, multis captis, &
supra centum uulneratis, incolumes per asperos montis calles in arcem
redierunt. Quibus rebus animaduersis præſidij præfectus, quod muri assi-
dua tormentorum ui, solo prope æquati erant, deditioem fecit. Amisso
Calcio, Pisani molēdi tritici difficultate laborare cœperūt, quoniā omnes
eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impositæ, in potestatem ho-
stium deuenere. Biduo post quum in consilio ducum omnium sententiæ
conuenissent, ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretum est:
erat enim Pisani omnibus, qui repentinis decursionibus itinera infesta-
bant, in eam arcem tutissimus receptus: eaque pro specula (uti superio-
re libro docuimus) utebantur. Itaque circiter duo milia peditum, & qua-
dringēti leuis armaturæ equites, cum tormētis minoribus in summū cacu-
mē, ubi arx erat, mittuntur. Cæteras copias, cataphractosq; præsertim Sic-

eus sub Butto oppido in exterioribus ædificiis continuit, ut suis Verruculam oppugnantibus præsidio esset, & quæ usui forent, ex propinquo subministraret. At Lucius cognita hostium profectioe similem Verruculanorum & Calciensium oppugnationis exitum ueritus, ut suorum periculo occurreret, & Calcij in cõspectu ipsius nuper amissi dedecus audaci aliquo facinore refarciret, nocturna expeditione cum delectis equitibus ex Sfortianorum Venetorumque auxiliis, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisque repentinò aduentu, qui excubias agebãt, priusquã hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omnium subita consternatione ex numero resistentium circiter triginta sunt interfecti, capti uero plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus treceti, ceteros proxime conualles nemoraque texerunt. Siccus ipse ad oppidi portã cursu se proripiens, quum ea præ timore ualidis uestibus esset obfirmata, funibus in murum ab oppidanis est sublatus. Qui uero Verruculam oppugnabãt, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montem cui ab asperitate Doloroso nomen est, prope Buttum se recepere, atque inde diuisis inter se copiis duces Bientinam Pontaderamque reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronum cum Venetis copiis apud Vicopisanum, Ludouicum uero Mirandulam Germanosque ultra Arnem Cascina collocarunt. Ramucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Siccò autem cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neque ulla præteribat dies, quæ aliquo præclaro belli facinore non esset insignis: Virtute enim, insidiis, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is nanque regionis erat situs admirabili naturæ uarietate in patentes campos, & uestros arboribus colles terrenosque tumulos, cauas ualles, emissaria, paludesque distinctus, ut duces sicuti eorum ingenia ferebant siue uera ui, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atque incitari uiderentur. Ab Bientina campi pabulo uberes ad Vicopisanum usque pertinent, qui palude, collibus atque Arno amne clauduntur. In hos Siccus, uti erat in omni militiæ munere peracutus & sagax, Manfronum facile elici, & ex insidiis opprimi posse iudicauit, quod sciret hominem natura maxime pugnacem, & propterea, uti plerunque accidit, apertum & incautum, pugna studio iniquum in locum facile progressurum. Itaque circumpositis insidiis, edoctisque militibus quid fieri uellet, quum signum proponeretur, leuem emisit armaturam, quæ in cõspectum oppidi se daret, pabulatoresque consuetando, maiore quàm antea licentia uagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, ubi pabulatores ac milites, qui eis præsidio simul exierant, maiore hostium numero uergeri uidet, Ioanem Rhauennatem, Ioannettumque Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: motusque ipse cum graui armatura equestri, subsidiariisque pedibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, præliumque auctis undique uiribus, tanta animorum alacritate committitur, ut magnorum exercituum species spectantium oculis præberetur. Nemo enim eques adeo segnis erat, qui hastã in aduersa acie nõ perfringeret, & gladiis eductis, col-

latisque

- A** latisque equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracti concursu, quum multi equites prostrati & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradum referre, & timoris simulatione terga uertere cœperunt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur ut acriter instent, neque perterritis restituendæ aciei spacium relinquât. Ipseque uehementi impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur, & pugnao, magnum camporum spacium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tum uero ex insidiis nouæ undique turme cohortesque conflurgunt, Venetæ copię circunueniuntur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quàm maxime turmas iubet, & signa ad oppidum retrouertit.
- B** Pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia: sed incidentibus undique hostium cuneis Manfroniani funduntur, & dissipati passim à pluribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ uexillifer cadit: Pallaiæ equitum præfectus capitur: ipse Manfronus atque Rhauennas uulnerantur: pedites equitesque plurimi in fugam se dedunt. Sed dum parta uictoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hostesque persequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ casu: quando ea pila in spacio trium amplius stadiorum ex oppidi turre in incertum emissa, ipsum
- C** unum uictorem ducem miraculo quodam sustulisse uideretur: Ita ut ea uictoria quanquam insignis, Florētinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis simul ac strenui ducis morte constitisset. Sub idem ferme tempus quo Carolus Italia excessit, atque hæc in Aethruria gesta sunt, Gilbertus Monpèserius Neapoli obsessus, Gallorum ducibus, qui eadem æstate Ferdinandum in Brutiis acie superarant, significauit se rerum omnium difficultatibus adductum, nisi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obsidionem non esse toleraturum. Quibus de causis Galli, euocatis ad se Ardegauensium partium regulis, coactisque militibus, prouincias inter se
- D** ita compararunt, ut diuiso exercitu alter aduersus Consaluum, qui ex prælio Rhegium se receperat, & accitis è Sicilia auxiliis bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iustis itineribus Neapolim subsidio obsessis ire maturaret. Obegnino Brutij obuenerunt: Persiuus adiuncto sibi Bernardino Sanseuerino Bessenniani principe, qui alam unam equitum & quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutiis conscripserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est oppidum Picentinorum non longe à Sylari amne præalto in monte positum, & profunda undique ualle circumseptum. Ferdinandus eò duces copiasque præmiserat ad prohibendos transitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum urbem: ipse Neapoli remanserat, ut colloquiis Gallorum interesset, qui iam de paciscendis induciis, arcemque dedenda, desperatis auxiliis, acturi uidebantur. Præerat regio exercitui Thomas Carafa Matalonij princeps externæ militiæ profusus ignarus, sed cum eo plerique uiri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus Lucasque Sabelus: Quibus cognito Gallorum itinere, uiribusque eorum diligenter exploratis, cõsiliu erat, hostes recta Salernum petentes modicis itineribus subsequi, auertere commeatus, nec prius acie cõfligere, quàm eos iniquior

l iij

locus exciperet, opprimendosque præberet: uel quod maxime usui fore uideretur, continuo ad oppidum, cui Lacui paruulo nomen est, conuolare: incolisque demigrare iussis, concrematoque oppido, ne commeatu ac relictis hostis uteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retro in Lucaniam regredi, desperata præsertim expugnatione Salerni, quod magnis hostium copiis teneretur. Verum cæteri duces militesque contempta hostium paucitate, tanto pugnandi studio ardebant, ut incitati stolidam alacritate succlamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantique exercitus dignitatem, si ea uictoria quam prope certam exploratamque tenerent, non uera uirtute, sed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in castra præter spectatam fidem & celebris familiaris nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta & minus decora consilia sequerentur: Neque, inquit, Galli hodie antiqui illi Heroes sunt, quos ab admiranda uirtutis corporis fabulosis carminibus Gallia celebrauit, neque nos omnino fœminæ sumus in uilem hunc modum armatæ atque exornatæ: ut dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim conspectum adoriri atque proterere. Ac simul hæc dixit, pronunciari iussit, ut omnes arma pararent equosque frenarent: de terciaque uigilia omnis exercitus Ebulo sub signis educatus est. Persius & Bessennianus sub auroram Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernum iter habebant. conspectis autem hostibus, ut æquiore loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retro uerterunt agmen: & ingenti syluæ quæ patentibus campis adiacet, læuam latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulæ copię circunueniri possent. Erant enim uix mille Heluetij quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites utriusque armaturæ Galli, Itali que circiter mille densati in unum agmen lateri peditum adhæserunt. At Matalonius omnes copias ueterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinque acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuum à medio agmine extendebantur: in quo ipse Lucasque Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextra uero, tribus milibus peditum Italorum. In extremis autem cornibus cum suo quisque equitatu, hinc Venantius Camers, illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo consilio, ut quum primum Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu uero equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cum turmis suis Cantabrorumque cohortibus inter hostes & syluam facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuam cornu à Tutauilla in latus ac terga hostium duceretur, non absurda quidem ratione, si militum animi ac acierum motus, quos mille casibus fortuna subiicit, quum manus conferuntur, ipsis ducum consiliis atque imperiis plenissime responderent, ut tum forte accidit. Nam præter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, ubi aduersi orientis Solis radij militum oculos

- A oculos magnopere perstringebat, ob id etiam temere instructa uidebatur, quoniam ordinibus modico interuallo disunctis, neque satis roboris inerat ad consistendum, neque singulis tantum spacij relinquebatur, ut si circumagere conuerteretque aciem oporteret, fieri non posset quin mutuo se implicarent, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militia uideatur execrandum, miles ipso tyrocinio alacer, quum nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinae munus impleuit. Nanque ut primum à longe emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidique equites, ut cæteris spectatae uirtutis decus præriperent, iniussu extra ordinem inclinatis hastis, alij post alios certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum quum densata inconcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, nonnullique aduersis hostium hastis induti repulsi que ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos, uehementi ac tumultuario quodam recurso in Cantabros inciderunt, totamque eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerunt: ita ut fluctuantibus prementibusque Cantabris, equitum ordines non modo impulsus, uerum etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita uenabula, aut romphæas adunco ancipiti que ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minime potuerunt. Tantaque consecuta est animorum commutatio, ut qui modo singulari ferocia summæque alacritate præcurrerant, retro statim, facto uirium periculo, suorum maxime intercurrente equitatu, pauidi uerterentur. Persius tantæ rei miraculo stupefactus, ne fortunæ contra spem obnixæ fauenti deesset, gradum intulit, & supra aceros hominum equorumque cadentium audacter progressus, quod uix credibile est, semihore spacio, penè sine suorum uulnere, hostium copias profligauit: peditatus Italicus ferme totus ab Heluetiis est cõcisus, ac simul deleta cohors una insignis audaciæ, quæ ex sicariis Neapoli conscripserant, perieret que dum cæteri terga uerterent, egregie repugnando strenui centuriones Henricus nobilis Corfus, Aloysius Squarcia & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles, densissimæ syluæ, armatis haud facile penetrabiles protexerunt. Matalonius uero cæteri que duces multis equitibus amissis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ægre intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærent, Venantius constanti uir animo hostium impetum à nouissimo agmine fortiter sustinens, egregie que dimicans, capitur. Cæteri porro equites numero ferme treceti, capto circuitu per iniqua loca ad aduersam oppidi portam peruolarunt. Verum tanta erat in oppido omnium consternatio, ut nemo esset qui portam aperiri permetteret, uel tendentium ad muros pro salute supplices manus periculo permoueretur. Sed Galli sicuti imperitia ignauiaque hostium uictores euaserant, ita plenior uti uictoria, fatali sua seordia nesciuerunt: delendorum enim equitum occasionem Persius amisit,

quum forte nihil explorato circum exteriores fossas oppidi situ, instructa suorum aciem ad id tantum, quod ante oppidum erat, patentis aræ spaciū produxisset, mirabundus & expectans, ut portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, uictoribus aperirentur. Verum Galli non multo post quum expugnando oppido tormenta deessent, & Bessennianus Serpētinae pila, quæ propugnaculo forte emissa gladij capulum deterferat thoracemque colliferat, prope exanimatus cecidisset, ad spolianda cadauera redierunt: quibus abeuntibus equitatus supremo timore atque periculo liberatus est, & intra portam receptus. Eò quoque post aliquot horas Cantabri sylvarum beneficio seruari, & qui uariis fugæ casibus cladem euaserat, cateruatim peruenere. Quod si Persius ad Ebulum castra posuisset, plerique affirmant oppidanos, quod Andegauensis erant factionis, sequenti die ad apertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuisse tradituros. Ea quæ secuta est nocte, Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præsidio Sarnū est profectus: quod etiam Prosper è Neapoli ad eius cladis nūcium applicuit. Galli præda onusti, omnibusque oppidis studio aut metu liberaliter recepti ab Salerno ad Sarnum amnem, ubi oppidū est eius nominis, biduo post peruenere, ac ponte, quem Prosper Tutauillaque resciderat, super ueteres publicas refecto, nequaquam tētata oppidi oppugnatione, Neapolim contendere. Interea Ferdinandus tota Neapoli ob amissos ciues metu simul ac dolore consternata, incredibili animi sollicitudine torquebatur. Nam supra cladem fusi cæsi que turpiter exercitus, etiam ingenti suspensus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama, uictorisque simul exercitus aduētus, ab obsessis aliqua Andegauensium fraude sentiretur. Nam Galli, quum iam plerosque eorum conclusionis uitii affectos grauis autumnus ualetudine tentasset, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre possent, nequaquam spernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, desperatis præsertim maritimis auxiliis, quod litora Tyrreni maris Aragonia classe clausa atque obsessa tenebantur. Quibus de causis agendo per crebra colloquia cum regiis nunciis, ad ultimam disceptationē transigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeo urgentis metus dissimulationem compositus, quod mature factō opus erat, Monpensero earum rerum penitus ignaro denunciauit, si intra præsentis diei spaciū in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex æquo pacisceretur, se cuncta quæ ob signatis tabulis promitteret, regia fide præstiturum. Porro si ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquiis uteretur, nullam Gallos postea impetrandæ ueniæ facultatem habituros. Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorum postulatis, ut sine sanguine ulloque utriusque partis incommodo pax ipsa pararetur, quod natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea, abiecta omni humanitate, necessario usurum sciret, si bellum nō certa ac tolerabili conditione mutua pactionis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Monpensero respondit, se eo animo de

arcium

- A arcium deditioe semper egisse, ut si æquā uel certe non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco se cum ducibus egressurum, si rex obsidibus caueret, nec ab æquabili compositione discederet, totūque id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquii locus in Aragonia trirème, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater: nec mora: Monpensero, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusque nauarchis, ad prætoriam trirèmem accedunt: eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Carafa, Andreasque Gennarius peruehuntur. Fit magna, uti debebat, de summa re in utramque partem disceptatio: ita ut colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseque ante alios Ferdinandus maximè incertæ metis fluctibus agitabatur, ut qui nec rem maximè spei festinatione sua impedire ac conturbare uellet, nec ullam moram animus inquieto pateretur, quū Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus prope percipere uideretur, uti anxius suspensusque frequenter accidit, quibus uanæ atque inanes remotissimarū rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, ut regio nomine Prosperum ac ceteros coarguat, quod se inanibus uerbis ac ambagibus distineri ac longius abduci paterentur: Simulque imperet, nisi Galli intra horæ spaciū de deditioe pepigerint, tabulisque subscripserint, uti eos cōfestim abire iubeant, iisque omni spe uel colloquij, uel pacis in posterum sublata, perpetuo cuncta hostilia & quam maxime sæua denūcient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitum demisso animo formidaret, cunctique si incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum uictoriam, neque ipsas demum arcas sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dedendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem, nisi tanta terra maris Gallorum auxilia superuenirent, ut eorum metu adductus Ferdinandi exercitus relictis patentibus campis, intra oppida se recipere coereretur, arces omnino dederent: Ipsique per id tēpus quotidianis cibariis impenso pretio iuuarentur. Interea que datis decē obsidibus quos Ferdinandus deligeret, terra ac mari manerent induciæ, nec ullum omnino relum utrinque mitteretur. Induciis opportunissimo tempore constitutis, Ferdinandus, uti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibusnam modo belli artibus aduentanti Persiuo obsistendū foret, summa sollicitudine consultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducum sententiæ dicebantur: nec deerant ex intimis amicorum Albericus Carafa, Marinusque Brancatius, qui quum bis uictis perterritisque militibus magnopere diffiderent, copias intra urbem recipiendas, congressumque uictoris exercitus omnino deuitandū differebant, quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab urbe penitus excluderent, nullo cum periculo,

& solis prope tormentis defendi posse uiderentur, quibus defensis necesse foret tantam Gallorum multitudinem paucis diebus assumpto omnino uetere pariter ac aduectio com meatu, inedia penitus interire: quod militum numero propemodum duplicato, qui aduenissent non modo presentem inopiam aliqua ex parte subleuare, sed nec seipsum quidem alere possent, etiam si contra prodigam gentis morem cibaria parcissime metirentur. Insanæ demum esse pertinaciæ ac temeritatis potius, quam ueræ uirtutis, copias apertum in locum educere, & toties uictoris exercitus uim periclitari, quâdo salus omnium atque imperium periniqua sorte unius prælij aleæ committi uideretur, si milites magna ex parte aut uulneratos, aut recenti metu trepidantes, uictoribus Gallis, quorum arma, cristæ, sagulæque Aragonio sanguine redundarent, pecudum more macandis obiceret. His maxime uerbis, quæ timidorum auribus magnopere placebant, adeo presentium animi sunt permoti, ut qui nullis etiam manifestis uitæ periculis, pro tuenda regis salute dignitatēque terreti didicerant, Alberici Marini que sententiæ assensuri uiderentur, nisi eos Prosper Columna, qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat insignis, contra differendo acerbissimis uerbis castigasset: Qui copias, inquit, in urbem non modo turpi, sed admodum pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi potius de fuga nauibus capeffenda, quam de munitionibus fortiter defendendis cogitare uidentur. Quid enim nobis intra urbem metu compulsi, reliquæ spei supererit, si hostes tam ualida recentique manu militum aduerti, ob idque sublati iure induciis, ex omnibus munitionum locis eruperint? Puerorum puto ac sceminarum planctus in ipso urbis supremo discrimine trepidantium in tergo auditus uires addet, uel animos excitabit: consistētque fortiter, alacritēque pugnabunt, qui salutē suam in aliena uirtute, uel ignauia positā esse conspicient, quum diuersis in locis uaria fortuna dimicari ad euentum summæ rei suspensis animis cogitabunt. An uobis mente atque memoria excidit quāto cum labore, quantoque cum periculo repentinas hostium eruptiones sustinuerimus? ut nunc omnino insani simus, si, qui Gallis equitibus pedestri in pugna uix æquabamur, nunc demum Heluetiæ phalangis uim sustinere ex improviso posse confidimus. Ego certe quanquam sciam multo facilius esse contra differendo alienis obtrectare consiliis, quam ueram in summa negotij difficultate salutis atque uictoriæ rationem inuenire, nullam tamen reliquam ad auertendos hostes uiam superesse constanter affirmauerim, præter eam que nobis in hac rerum omnium angustia securitatem pollicetur, non modo salua, uerum etiam amplificata regij nominis existimatione: qua una re, uel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad uictoriam facile perducimus. Castra etenim ad Ecciam loco aperto atque munito locanda, concidendosque omnes aditus quâ iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione censeo, ut nec hostes temere contemnere, nec eos demisse nimis ac perdere timere uideamur. Exercitus nanque noster decore in specie egressu eò tutior atque nobilior erit, quod uallatis castris locoque natura permunito,

A munito, & prohibere ex tuto hostem, si temere progredi pergat, & ostentare uires poterit, sine ullo coactæ dimicationis periculo: ij quoque qui in arcibus sunt, omnino conuiescent, nec inducias, ut datis obsidibus caueant, unquam uiolabunt. Quod si consilium non dictu modo scædum, sed ipso etiam exitu lucuosum sequemur, & copias in urbe continendo, stratum atque expeditum iter ad arcem Persuado relinquamus, non modo de tuenda Neapoli, sed de summa belli uictoria omnino nobis erit desperandum: quando receptis semel intra arces tot hostibus, iisque omni induciarum religione solutis, nec robustissimus quidē exercitus repugnabit. At si quosque aditus locorumque angustias, uel iusto opere, uel congerie lapidum, decissisque & obiectis arboribus, ut ipsa loci fert natura, strenue atque celeriter muniamus, hæc quæ plerisque ardua uidentur, opinione omnium faciliora euadent: conatusque hostium maiore aliquanto cum uoluptate quam periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si urbem incolumem Ferdinande, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos seruatos uictoresque, quam hæc omnia ueluti uno fulminis ictu concussa atque prostrata uidere malueris, protinus ad Ecciam educ signa, reuigique animi uigorem, quum maxime factu opus est, alacritatis atque fiducia plenus ostende. Aliena nanque uirtus uel falso etiam fulgore hostibus sæpe timorem præbet: animusque uel aduerso successu consternatus plerunque ad alieni metus imaginem uel falso conceptam erigit. Sed hæc tibi extemplo peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerum occasione, grauiâ repentinâque pericula multæ deliberationis consilium non admittunt. Ferdinãdus ea permotus oratione, ueluti discusso ancipiti metu, animum erexit, quanquam eum ingentis spei plenum binæ clades uehementer contudisse uiderentur: Statuitque ut protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inspicerent cuncta oculis, diligenterque lustrarent, si concidi ac muniti aditus possent: Se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret, & Prosperi consilia sequeretur. Nec multo post Ioannes Montanus fide uirtutēque animi illustris, qui pedestribus copiis præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit ea que Prosper docuisset, optimo prouisa fuisse consilio: operamque suam ad ea perficienda maxime constanter obtulit: ita ut conductis operis prolixè polliceretur, se celeriter munitiones esse perduciturum: quæ nisi summa cum pernicie accedentiū hostium non modo superari, sed nec oppugnari quidē posse omnium iudicio uideantur. Itaque magnus numerus agrestium ad faciendum tuendumque opus finitimis totius Campaniæ imperatur. Urbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaque in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcem Pizafalconis extenditur, desinitque in præaltam cauem præciso undique deiectu mari imminentem, quâ Gallis ad arcem tendentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium est Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumque est uia inferiori, quæ maris fluctibus allui-

tur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis sunt collocata, hisque urbana cohortes duæ præsidio additæ: ut ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiam Cryptæ uiam, quæ perforato antiquitus monte Paulilipo Puteolos recta perducit, aggestitia materia præcludere conatus est. Sed Persius prima luce motis castris per dorsum Paulilipi agmen erigere cœpit: cuius aduentu Aragonij ab opere reuocati instructis ordinibus uti rex iusserat, suis locis parati ad pugnam constiterunt. Collucebant proximi colles ingenti armatorum agrestium multitudine, quorum inconditis clamoribus cuncta resonabāt. Regiæ uero copiæ paulo infra arduo atque opportuno loco tenebantur, adeo ut procul in magnis tympanorum tubarumque concentibus, tormentorumque strepitu, longe maximi exercitus species subeuntibus Gallis redderetur. Persius sua opinione deceptus paululum substitit: quippe qui regē ad famam tantæ uictoriæ perterritum, atque adductū ancipiti periculo, nō modo extra urbem habiturū castra, sed fuga sibi omnino consulturum crediderat. Mox ubi suos nihil ab arcibus moliri, neque ullū omnino lætitiæ signū displois de more tormentis edere conspexit, ratus eos aut deditos esse, aut omnino (uti erat) induciis alligatos fidei religione detineri, ad dextram in litus deflexit, & iuxta reginæ hortos castrametatus est. Tum uero Galli eminens à castris, & à Capellæ cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminébantque eis è superiore loco instructæ acies, leuiâque certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen ut se potius pugnauidos inclamando atque arma quatiendo procul ostētarent, quàm ut ad conferendas ex propinquo manus decurrere auderent. Nanque eos Ferdinandus descendere prohibebat, quum munitus castris egregie se teneret, ne parua prope uictoria in discrimen improuisæ pugnæ, temeritate militum adduceretur. Interim Persius proximo in litore piscatorium nactus lembum de aduentu suo, & de prælio ad Ebulum prospere factō, nuncium ad arcem transmittit. Non penferius ceterique duces his cognitis tantam uniuersæ uictoriæ occasionem nimis celeri rerum desperatione amissam, nequicquam deplorant: & fortunam quæ puncto temporis cuncta præuertit, inanibus querelis execratur: instructōq; myoparone idoneos homines remittunt, qui de induciis Persium doceant, quas sibi inopia rerum subactis, ultima necessitas expresserit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco castrametaretur, non licere quicquam hostile moliri, quod id esset expresse & iureiurando & obsidibus cautum. Quod si Persius pulsus hostibus, patefactōque aditu ad arcem periret, se tum instructæ acie protinus erupturos: Sin loco uiribusque inferior id facere nequireret, & propterea regrederetur, se ad constitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent incolumes, expectata æquiore rerum fortuna, donec Carolus noua auxilia transmitteret, seruaturus. Itaque Persius locorum difficultate deterritus, quum neque ad arcem, neque ad urbis portas propter angustias penetrare, neque oppugnare castra, nisi summa cum clade suorum militum posset, ea quæ imminebat nocte discedere constituit: præsertim

A præsertim quum cum his in locis diutius permanere commeatus inopia minime pateretur: neque triremes Aragoniæ quæ Baiano sinu educæ, ex alto ea litora tormentis infestabant, Gallos apertis in locis tendere permitterent. De secunda igitur uigilia silenti agmine proficiscuntur: pars eodem Paulilipi dorso iter facit, pars Cryptam quam Aragonij obseperant, disiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum uero cerea funalia religione hominum suspensa in Mariæ uirginis templo, quod Cryptæ adiacet, ad præbendum lumen, lixarum ac militum concursu rapiuntur: quando id iter perpetuis tenebris incultum, ac intonantis turbæ, ualidoque equorum terram pulsantium repercussu, Gallis & Heluetiis horrendum foret: qui quum inauditam antea uiam humano opere perfectam fuisse non crederent, ueluti inferorum ingenio, magicisque artibus perfossa montis uiscera mirabatur. Sequenti die Persius pluribus carris cum magna ui omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obsessorum inopiam se abunde subleuaturum sperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cum omnibus rebus tum maxime consilio infirmum Galli, quod ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omnesque ad unum, ut nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis Barbara sæuitia peruenit, ut quum abditas res quærent, & latebras omnes sedulo scrutarentur, quosdam qui in furnos metu mortis se coniecuerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes hastis atque lapidibus demersos fœdissimo mortis casu perneccarint. Direpto atque incenso Pomiliano Persius Nolanā uia iter intendit, nouissimum Gallorum agmen carpentibus regiis equitibus: nanque Ferdinandus motis extemplo castris abeuntes iisdem uestigiis fuerat infecutus: uerum adeo cunctanter & caute, ut tergis inharendo non procul abesset, & nulla dimicandi necessitas imponi posse uideretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat summæ rei certamen quorundam equitum petulantia penè perductus est. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolum uergunt, ubi quondam Marcellus atque Annibal conflixere, esset peruentum, Gallorum extremum agmen ut ientaret, forte confedit apud villam regio ædificio insignem, quam Alfonsus maior uenandi studio allectus, opportuna ad id genus uoluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturæ superuenerunt: certatumque est tumultuario prælio, sed celeritèr leuis armaturæ à Gallis equitibus cataphractis repulsa est: qui uti primùm conglobati equos incitarunt, regij non modo uerterunt terga, sed præcipiti fuga in mediam peditum suorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obsistenti ac ordines conseruare conanti, aduersa fugientis militis cuspide crus traicitur. Raynaldus Feramulca atque Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immisti hostibus densissimi pulueris beneficio seruantur, isque tumultus, & consternati metu exercitus fuga ad regem momēto peruenit: adeo ut rex ipse, & Prosper Columna

oppositis equitū turmis effuse fugientes multum increpando, & plerisque ora gladiis fodiendo, uix sisterent. Constat ea die tantum exercitum parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectum penitus ademisset. Nāque paucitatis suæ conscij, alienāq; trepidationis prorsus ignari, quum se ab suis in multo spacio disunctos, & trahi in insidias, & circumueniri facile posse iudicarent, retro ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquā plerosque suorum uulnerasset, ægre retentis & restitutis ordinibus, Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœde armis Neapolim usque res perditas nunciantes per fugerant, ignominia norauit. Postera die Persuum per Saranenſes montes euadentem, concidentemq; in tergo itinera, ut sequentium cursum retardaret, ad Saseuerinū oppidum usque persecutus est. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hyberna concesserunt. Ferdinandus uero aliquot dies ad Auelinū moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quod hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam induciis Neapolim uocabatur, eò cū familiaribus equitibus est reuersus. Cæterum Monpenseri priusquam induciæ præfixo ad certum diem exitu finirētur, arcemq; dederet, contra iusiurandum ex arce noua cum lectissimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus Salernū profugit, ipsius maxime Salernitani consilium secutus: qui quum se nunquam alicuius Aragonij principis fidei salutē suam commissurū iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis cōcionabūdos ad renouandū bellū hortabatur. Quando si uictorum arbitrio se dederēt non modo hostiū fraude, qui nullum iusiurandum nullāmq; pietatem colerēt, fœde perituri essent: sed cæterorū quoque omnium Gallorum qui in præsiidiis toto regno essent dispersi, salutem prodituri uiderentur. Superesse bis uictorem exercitum: egregia ubique Andegauensium studia uigere: Caietam Tarētūmq; ualidissimas regni urbes præsiidiis teneri: expectari classes, quæ in Gallia atque Liguria pararentur. Non esse cur regem inani multitudinis studio in spem obtinendi regni sublatum, cæterum profligatum, exutum armis, exhaustūque pecunia Neapoli ac regno iterum expelli posse diffiderent. Si enim neq; animos dimittant, neque arma turpiter abiiciant, cuncta ipsos, quò semel uires ac animi uerterentur, prospere tentaturos. At turpe non modo, sed ærumnosum omnibus fore, si Monpenseri & personæ quā generet, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatū penitus obliuisceretur. Debere eū sicuti præproperē inducias paciscendo uictoriam aliorū uirtute partam interpellarit, in expiabilis eius errati detrimentum fortioribus consiliis resarcire. Nec tum ipsi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicum Gallia decus respicerent, ipsāmq; omnium salutem ac libertatem obnixè tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet omnes Lucania opes permultis & recentis & ueteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum: & ad extremum constanter in fide persistendo, si Dij tantis ac utique prudenter initis susceptisque consiliis infesti forent, Carolo regi uel acerbissima morte satisfacturum.

Erat

A Erat enim Salernitanus Aragoniis omnibus maxime infensus: nec ullum omnino gratiæ, aut ueniæ locum ullo unquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur, propter insignes iniurias quibus seniore Ferdinandum affecerat, quum & antea deprauatis concitatisque omnibus fere totius regni proceribus, aduersus eum coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet Alfonso regi tantum bellum undique cōcitasset. Monpenseri Salernitanoque in Lucaniam ad instaurandum bellum profectis, cæteri duces Galli arces dederunt, obsidibusque receptis cum reliquis copiis Caietam nauigarunt. Nec multo post Alfonso febre sæua correptus, quam ex atris humoribus conceperat, Messanæ interiit, tãta quum moreretur cælestis uitæ cura, adeoque insigni in Deum pietate, ut qui regia licentia per omnem ætatem cunctis uoluptatibus effuse seruierat, despectis humanis rebus, longe omnium sanctissime ex hac luce migrasse diceretur, quanquam post Ferdinandi filij reditum, arcēque receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuaserit, quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam uitam fortiter ferendam confirmatus sese in his aridentis fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinando præter ueteris gazæ reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum bellum usui futura uideretur. Cæterum se ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœnissimum regalis Podij secessum extremo in urbis angulo ab se conditum despectaret: atque ibi uitæ reliquum procul à conspectu multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus uti regum fere omnium mos est, qui regnandi causa, neque pietate, neque uerecundia permouentur, quum eadem imperij libidine teneretur, insaniētis Patris desiderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ adhuc uictoriæ, intempestiuo aduentu suo perturbaret & euerteret: Quòd erga eum alieno essent animo nō modo ipsi Andegauenses, sed omnes prope Aragonij, qui ueteris eius imperij memoriam reformidarent: & studia in Gallos, si tum aduenirent, subita animorum consternatione conuersuri uiderentur. Ob id Alfonso suo pudore plane castigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abruptit: contulitque se in contubernium sacerdotum, ubi sacris intentus literis religiosissimi officium usque ad uitæ exitum plenissime, uel simulauit, uel impleuit.

F I N I S.

m ij

PAULI IOVII NOVOCOMEN-
SIS EPISCOPI NVCKERINI, HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER QVARTVS.

NTEREA Carolus qui iā superatis Alpibus in Galliam ulteriorem peruenerat, postquam de Perfiui uictoria certius cognouit, eos qui bis collatis signis adeo feliciter dimicassent, auxiliis terra marique transmissis iuuare constituit. Itaque in maximam spem belli prospere conficiendi haud dubie erectus, naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliae iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orpheus praefectus nauium Gallicarum, & Primodeius quaestor: qui tamen ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabatur: classem tamen coactis undique nauibus celeriter copararunt: copiisque impositis, nauas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Busechus & Anzoltus erant, cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumque cohortibus: praeterea circiter mille Vascones sagittarij, & nonnulli equites Galli illustres cum Aloysio Arfio duce impigro: itemque ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloysius Gesualdius Copsanus princeps, & Traianus Papacauda magni uir consilij, gnarusque militiae, qui Carolum secuti pace demum apud Vercellas constituta, cum proceresque omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationibus accenderant. Interim Ferdinandus à Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat: nam qui ex foedere, quin portus, classes, cunctaque regiis procuratoribus paterent, prohibere non poterat, assidue monebat Aragonios, ut quanta maxime possent cura ac celeritate classem auerterent ac educerent. Quando interclusis maritimis auxiliis non multo post ueluti desperata uictoria & Monpenferio & caeteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quod si eam hostium classem Caietam libero mari incolumen deferri paterentur, ipsos uictoriam quae iam certa explorataque esset, non in dubium modo, sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocaturus. Verum ea fuit supra caeteras rerum difficultates in educenda atque expedienda classe Aragoniis incuria, ut Gallicae naues quae auerti uel opprimi facile poterant, prius Caietanum in portum ex alto se intulerint, quam Triueticus ex Pontia

Atia insula, ubi stationem habuerat, eas adipisci potuerit: una tamen magnitudine insigni, nomine Magdalena, milite comitatuque onusta, quae caeterarum cursum aequare non potuit, intercepta est. Per eos quoque dies conductus Gallico stipendio Virginius Ursinus: & cum eo plerique uiri illustres ex eadem familia, qui eius tamquam factionis militiaeque principis nomen atque auctoritatem sequebantur. Is enim quum captiuus, in Galliam à Carolo duceretur, ea forte die qua ad Tarrum est dimicatum, aeger pedibus ad Foronouum in Apennino substiterat, incertum data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorumque omnium animis atque oculis in eius imminenti pugnae discrimen intentis. Exinde non nihil in Gallia Cisalpina moratus est, ut belli inclinationem potius quam exitum expectaret: explorataque principum erga se uoluntate, nouae fortunae consilia sequeretur. Transiit non multo post in agrum Romanum, & ueteres milites coegit pecunia Petri Medicis maxime adiutus: quem se uti primum exercitus sub signis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Umbriam Valdum Nucerinum agri oppidum in gratiam Balconum Perusinae principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, sed faedo admodum exitu: nam defendentibus non modo moenia Fulginatiu cohortibus, uerum etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amisit: Filiique eius Carolus atque Iordanes, itemque Liuianus conuulserati fuere. Nec irrito incepto abscedentem, ac signa in Aethuriam uertentem, Balconij secuti sunt, uti se facturos promiserant: Quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra haesisset, tanta molis bellum parum prospere tentaturum apparebat. Virginius Umbria digressus superato Clani amne ad Rapolanas aquas in finibus Clusinarum confedit: magnamque Florentinis amittendae libertatis timorem praebuit: plerique enim suspensa metu ciuitate occultas coniurationes à ueteribus Mediceorum amicis, clientibusque initas esse suspectabant: uerebanturque ne eaque copia, quae tum exiguae erant, occulto Ludouici Venetorumque consilio, maximi exercitus initium fierent: Quando illi iam ex professo, & tueri Pisanos uellent, & Gallorum socios pro hostibus habere, belloque persequi decreuissent. Quibus de causis Florentini ne aliqua uis intestinae fraudis erumperet, suspectos ciues in proxima oppida praescriptis finibus ablegarunt, aduentantique Virgino Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam opposuerunt: quos ex agro Pisano cum expeditis copiis euocauerunt. Ob id Virginius per niuosa loca copias circūducens ad alendum militem aliquot ignobiles uillas expugnauit: quum nec sibi satis uiriū esset, uti uim magno conatu moliretur aperteque perumperet, neque Petro Medici consilia procederent, qui amicorum erga se studia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite à Gallia missus, ad Virginiū cum mandatis regiis peruenit: attulitque in stipendium duodecim milia aureorum nummum: congressusque cum Virgino & filiis, praefectusque eius magnis pollicitationibus nutantem perperit, ut Gallorum partes sequeretur. Veneti nanque & Ludouicus Sfortia,

itēque Alexander pontifex per idoneos homines Virginiū Ferdinādo F conciliare conati fuerant: ac tum maxime hominem obtestabātur ne cōtra totius Italiae consensum atque iudicium publicis hostibus adherere uellet. Fore etenim ut à Ferdinando, qui iam honestissimas obrulisset conditiones, in antiquam amissorum oppidorū possessionem, pristināq; militiā dignitatem restitueretur, si uti erat humaniter inuitatus, uetera erga Aragonios beneficia nouis uirtutis ac fidei meritis cumularer. Enimuero Ferdināduſ Tallacotium in Marſis, & alia oppida Virginiū dirionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentum fuerant capta. Ipſeque Fabritius Magister equitum erat creatus: quem honorem militiæ G longe amplissimum sub Ferdinādo Seniore, Alfonsoque Virginiū antea gesserat. Ea una re animus eius nequaquā superiorem uel parem dignitate ferre solitus uehemēter offendebatur. Porro si in partes Gallorum transiret, ducis quidem nomen penes Monpenseriū fore: cæterum in castris Gallos sibi uni obtemperaturos existimabat: quod neminem esse, qui se melius Aragoniæ militiæ rationes regni, opum, locorumq; omnium noticiam teneret arbitraretur: neque utile sibi uel decorum putabat, si Ferdinando sese uirēque adderet, apud quem aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius ueteres ipsius hostes, primū honoris & gratiæ locum H occupassent. Liuianus tamē sapius est eum deprecatus, ne sese totq; clientes suos ac uniuersam Vrsinam familiam in summū discrimen adduceret. Quoniā aduersus summas opēs tatorum regū, qui Ferdinando ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem Diis atque hominibus infestis, suscepturus esse uideretur. Sed Virginiū uel innata: elato eius animo cōtra æquum & bonū contumacia, uel occulta uis fati, quæ sæpenumero prudētes ad infaniam uertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, alio rapiēbāt. Itaque Petrum Medicē quē pecuniis nuper exhauserat, magnificis solatus uerbis dimittit: abeuntem orat, ut neque de sua erga ipsum uolūtate, neq; de fortuna desperare uelit. Fore etenim ut Neapolitanæ uictoriæ quam ipse cōcepisset, fructum mature sentiret, quando ipse nō prius, quā Medicæ familiam armis Florentiam reduxisset, corpore uel animo esset cōquieturus. Eo dimisso Carolū filium pro obside in Galliam transmisit: & per Tuderinum Sabinūque agrum Aquilam profectus est. Eius aduētū timore adductus Cātelmus populi comes cum Aragoniō præsidio urbe excessit: Simūlque Interamne in Præcutinis partes Gallorum secuta est. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captū, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptū: paucisq; diebus Lācianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frētanorū fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim sub signis Virginiū equites cataphracti circiter quingēti, & totidem leuis armaturæ: singulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrsini: præterea Liuianus & Antonius comes: itēque Balconij eximia uirtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomēto Morgātes: Vitellij quoq; Camillus & Paulus, nā Vitellocius Tiferni remāserat, ut in

A ut in Galliam pro obside proficisceretur, quadringētos utriusque armaturæ equites militariter potius, quā splendide instructos adduxerant. His quoq; Baylinus Vitrius, qui Aprutinā præfecturā obtinebat cum ala Gallorum ex itinere se adiunxerat: ab Gratiano autē Guerra, Ioannēque Rooreo & Sigismundo Canelmo in Marſis & Pelignis bellum impigre gerebatur. Belcarius Caietæ proximisque Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, singulari cura recreabat, armis, uestēque ac rebus reliquis omnibus adornabat. Ipse Monpenseriū & Persius, Salernitanusque & Besennianus copiis nouo delectu auctis ex Lucania in Hirpinos ita opportune transierant, ut Ferdināduſ qui Appenninum transgressus ad Fogiam urbem in Apulia confederat, undique magnis hostium exercitibus circūuentus esse uideretur. Quibus de causis in summas eius belli difficultates adductus, quod extremā pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando ut sicuti totius Italiae egregiis operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper extitissent, ita imperij Neapolitani atque ipsius Aragoniæ domus salutis ac dignitatis curam susciperent: Se in testimonium egregiæ uoluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, quum potis foret referendam, cōcessurum in eorum potestatem, quas uellent Apuliæ urbes pignoris nomine, donec eæ restituta pecunia quam mutuam dedissent recuperatæ forent: Futurūque esse, ut si ipsis mature opem ferentibus Aragoniæ res starent, ac eiecto externo hoste firmarentur, ipse Aragoniūque posteris omnes, Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos studiosissime colerent. Veneti qui tum magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maxime Ludouico Alexandroque Pontifice, defendendi aduersus Gallorum uim Ferdinandi, conseruandique eius regni negotium susceperunt, ea conditione, ut sibi maritimæ urbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atque Brundisium in Apulia traderentur: essentque Venetæ ditio- nis donec Ferdinandus impensam eo bello pecuniam senatui Veneto persoluisset. Nec multo post Mantuanus recenti rerum gestarum gloria clarus quum neminem eo fortius Gallos debellare posse homines crederent, eūque præcipue Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur: additurq; legatus Paulus Capellius excellenti uirtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad se Mātuanam, ex hybernis delectis militibus, hisque nauibus impositis secundo Pado Rhauennam deuehitur: atque inde per E Vmbriam itinere facto paucis diebus Romam est profectus, purans Alexandrum Pontificem in ipsius gratiam, uti ille promiserat, Sigismundum fratrem, purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quod in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnopere in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verum quum ab Alexandro, qui iam aliquot neque animi uirtute neque natalibus insignes, Sigismundo præterito in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingeniū Roma excessit, trans-

gressusque sancti Germani saltus angustias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atque inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, ubi tum erat Federicus regis patruus, qui urbem pontificiæ ditionis aduersus Gallos ex omnibus Samnij oppidis imminentes, præsidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniarum rerum fortunam mirifice subleuauit: adduxerat enim utriusque armaturæ equites eximie ornatos circiter mille & quingentos, in quibus erant septingenti partim Græci, partim Epirotæ, duce Contareno. Sed in iis minores præfecti plures erant probatæ uirtutis: & ante alios Dominicus Bosigia, & Mercurius, uiri in eo genere militiæ omnium postea eius nationis longe clarissimi. Mille quoque ueterani pedites, quibus ob spectatam uirtutem pace ac bello stipendia soluebantur, Crasso duce secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati ad eum peruenerant. Dum Mantuanus è Latino agro in Campaniam transfret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti, diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisque uiribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, & tormentis ex arce classequè detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandam Neapolim propere contendendum esse diserebat. Quod consilium quum ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maxime probabatur. Monpenserijs uero atque Persius præsentis potius commodi, quàm uniuersi belli exitus rationem secuti, ex Hirpinis perscribebant, non uideri sibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veristempus quo portorium pecoris, iis qui in Apulia uiribus pollerent, exigendum foret, uti ex mutuata pactione cum hostibus conuenissent. Ex eo uectigali supra centum milia aureorum nummum pedit: Propterea nihil stultius fore, quàm si ipsorum beneficio Ferdinandus pecuniarum inops, tanto opimi portorij emolumento ditaretur. Quod si in Apulia undique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent in tam propinqua spe noui prouentus non modo conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationem, quæ uana potius regij nominis imagine, quàm ueris uiribus constaret, hostium copiis erepturos. Proinde sibi uideri magno usui fore, si Vitellij fratres cum alis suis ad Caietana præsidia ex itinere excipienda mitterentur; ut ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus præberetur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ uictoriæ profectum eo in Apuliam transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri non facile posse intelligebat, Vtinam (inquit) Fortuna, quæ recta monentes sapius eludit, opinionem meam fallat, Ducemque nostrum præposteris utentem consiliis secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multo post Vitellij trans Apenninum in Campaniam mittuntur, ut pedestribus copiis ac tormentis præsidio essent. Quibus exceptis iunctisque in unum copiis, ad Monpenserijs contenderunt. Cognitis hostium consiliis Ferdinandus è Samnio

A Samnio sicuti diximus in Apuliam transgressus Fogiæ, quæ urbs ex Harporum ruinis creuit, confederat, urbésque mediterraneas, opportunaque oppida præsidio munierat, quæ ora maritima ferme omnis Venetæ classis præsidio Aragonia in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumque utriusque partis animi in eam curam erant intenti, ut coactis ac ostentatis uiribus aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus uagando campis, hosti detrectanti certamen, amissæ possessionis Apuliæ confessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obinuissent ex præscripta pactione exigendi uectigalis iura habituri uiderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sæua hyeme: ac uernum tempus appetebat, ut armenta quæ niuosis Præcutinorum Pelignorumque montibus deducta in herbidis apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Gargano monte quum transibant, portorium regiis publicanis persoluere consueuerat. Per eos dies quum Ferdinandus ad tentandas Virginijs uires leuem armaturam, qua maxime ualebat, sapius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus; & Theodorus Bocalus Græcorum dux, non procul à sancti Seueri oppido cum Virginijs equitatu prospere cõsixerunt: occisioque Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusque aliis interfectis & captis, cæteros perterritos intra oppidi portam compulerunt. Quo successu rex inuitatus sequenti die omnes copias in conspectum oppidi instructis ordinibus adduxit, ut prius quàm Monpenserijs Vitellijque cum Germanis in Apuliam descenderent, cum Virginijs manus confereret, si temeritate hostium aut casu aliquo, pugnandi facultas præberetur. Quod si Virginius ad pugnam elici non posset, campos circumeundo adeptæ possessionis portorij nomen apud pastores adsequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio munitis locis ac uinetis, quæ oppido iungebantur, se contineret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circumuectusque oppidum alas in pompæ morem explicando, ac ignauiam hostibus exprobrando, ita ut ex propinquo militum uoces exaudirentur, Fogiæ uictori similis est reuersus. Triduo post Monpenserijs apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorum in radicibus Apennini positum, cum pedestribus copiis, quæ ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, depositisque ibi maioribus tormentis, quoniam ad exigendum pecoris uectigal celeritate potius quàm uera ui opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam descendit. Ei quoque ab sancto Seuero obuiam progressi Virginius, Baylinusque Vitrius apud Syliam planam Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in unum coactis auxiliis, Bufecus Germanus & Anzoltus Heluetius, cohortes suas producunt: explicatisque uexillis ac instructis ordinibus, eas ostentant: ingressisque in sermonem de Tarrensi pugna contemptim de Italis, de se uero ac Gallis magnifice proloquuntur: omnibusque de obrinenda non modo pecunia ex ipsa possessione uectigalis, sed de summæ rei uicto-

ria spes confirmatur. Erant enim in castris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturæ equites circiter mille & quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Befennianus & Salernitanus adduxerant adiunctis Vasconibus, cohortes decem: quibuscum minime congressurus esse uidebatur Ferdinandus, prius quàm Mantuanus cum auxiliis superueniret, quum & numero, & uirtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troiæ præsidio erat impositus. Prosper Columna Luceriam tuebatur: ipse ut diximus Fogiæ castra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat contententibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, ut publicanos locumque exigendi portorij præoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt septingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egressi, ut secum cæteris Germanis Prosperoque coniungerent Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque ne se in tanta hostium propinquitate adapertis præsertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suorum uirtuti confusus omne periculum stolidam temeritate contempserat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur: Germani disciplinæ memores pectora obuertunt ac in orbem depugnant, cominusque prælongis hastis, eminus uero sclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perumpere conati essent, multique equi pilarum procella sauciarerentur, balistis ac sclopettis uti cœperunt, sic ut quaternæ turmæ sibi ipsis in gyrum succedentes, orbem incedentium hostium sagittâdo perpetuo ordine circuirent, multique passim quum nulla sagitta confertis frustra incideret, configerentur. In tanta prælij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quod neque alicunde subsidium expectabant, neque se in tanto emensi itineris spacio, si cõseruatis ordinibus se reciperent, sagittarum uim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emisissent, factoque impetu in equites eos pluribus interfectis dissecerunt. Periete eo concursu Cemperusius nobilis Gallus Aletij in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmæ sagittariorum præfectus, & Busus insignis eques ueteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac uirtuti locus relinqueretur absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quod & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incedentes à circumfusis sagittariis debebantur, desperata salute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi quod solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus quem multis miserabiliter confixum sagittis exanimem equoque impositum summa pietate deferebat, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad unum omnes interficiuntur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellium fuit, cui quum equus fuisset interfectus, & pharetras equitum exinanitas esse animaduertisset, cataphractos descendere ex equis iussit: & cum iis pedes in fluminis alueum, ubi suprema Germanorum obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se cõiecit. Ea die sclopetarios

A rarios equites quos Camillus suo prope militari ingenio nuper instituerat, tum primum in aciem & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iam magna ex parte Germanis Liuianus cum ala subsidio Vitellianis aduolauit: alijque deinceps, ac alij duces: ipseque demum Monpenserijs atque Virginius superuenerunt. Iacebant passim uti incedentes sanguis uirisque defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipseque amnis quanquam exiguas undas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama uno simul tempore Luceriam, Troiam, Fogiàmque delata Aragoniorum animos magnopere perturbauit, auxitque Gallis ducibus audaciam, quam nuper cunctarum uirium, opportuna conjunctione conceperant. Nec mora eo successu alacres recta Fogiam pergunt, ut regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent: si forte iuuentæ uigore præferuidus ad periclitandas uires potiore decoris quàm salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis undique tormentis, copias ita eduxit, ut à mœnibus portisque minimè discederet: & Græcorum tantum leuis armatura, quæ ei erat mirifica audacter emitteretur. Nanque iis ferme diebus supra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiàm peruenerant. Horum alacri ac specioso admodum egressu confirmatus, defensisque præsidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie stetit: atque ea mora tam diu hostes futuræ pugnæ expectatione frustratus est, ut iam ipsum minimè prælio defugisse appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cum incommodo castra ponere cogentur. Postero die Galli promotis castris, instructaque & parata ad dimicandum acie Fogiæ, mœnia præteruecti, ad Deiparæ uirginis Coronatæ Fanum, quod in medijs nemoribus est positum, concesserunt. Tuncque primum pristini erroris sui incommodum Monpenserijs sensit, quod tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, præpropere atque inani festinatione in Apuliam transcendisset. Nam omnium opinione constabat regem turpissime fugere relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum si dignitatis iacturam quàm salutis potiozem duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad uictoriàm adeo confirmato, ut quo Gallos magis despiciere uideretur, falconum aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipso prope in cõspectu hostium incredibili fiducia uagaretur: Ita ut quum semel omnibus de eius salute sollicitis errabundus in multam noctem rediisset, à Prospero singulisque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera uoce reprehederetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque Liuianum cum leui armatura præmifere. Interim uero Mantuanus è Samnio frequentibus nuncijs accersitus Asculum Apulorum profectus est: ibique præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, singularique totius exercitus alacritate susceptus est. Enim uero non modo auxilia summæ spei, sed & famam pugnacissi-

mi ducis attulerat: ad cuius nomen sapius Galli duces excitabantur, qui ab eo belli initio Italos aliquanto consiliis quam manu meliores esse persuasum habebant: uidebaturque is nullam occasionem prætermittitur quin ex æquo manus confereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrariis adinuentis artibus prope contemnere diceretur. Coactis in unum ducibus, qui in proximis erant præsidis, & de tota belli administratione aliquot initis consiliis, statuerunt prælio superfedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire. Quoniam in Samnij uallibus pleraque oppida uexilla Gallorum crexerāt. Fiebātque eorum latrocinis & locorum opportunitate, ut commeatu in Apuliam ægre cõueheretur. Poterātque ideo trahi bellum nullo metu amittendæ existimationis, quòd undique auxilia à Venetis, Alexandròque Pontifice mature conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam ultro sibi desumpsit: progressusque cum Erancisco Ursino Grauinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montem uiridem, Rochetam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque, oppidum in edito colle positum, magna uir atque ira militum expugnata, trucidatisque ad unum ferme omnibus oppidanis direpta, quòd Vallatenses aggressi feritate in fide Gallorum perseverantes, primo statim aduentu ad colloquium progressos Alexium Beccacutum, Aloisiumque Alberū delectorum cohortis præfectum, & Crassum Centurionem, missilibus uulnerassent, Suardinòque etiam ex armigeris familiaribus nobili decoròque adolescenti aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazan, Carifras, Guardiam, sancti Angeli Castrum, Urbemque Cidoniam incolunt, præmissis oratoribus ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo post fecere Pandinenses & Montecutani: totumque id iter una atque ea admodum celeri expeditione patefactum est. Galli interea ad sanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verum quum pecuniam ex uectigali se exacturos sperarent, Ferdinandus uniuersum equitatum noctu Fogia emisit, accersitāque leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus simul locis inito, magnam pecoris partem auertit, & abripuit eo euetu, ut Galli gregibus in utriusque partis militum prædam conuersis, & captis dispersisque pastoribus, fugatisque demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiserint. Erant, quod uix dictu credibile est, supra sexcentamila minoris pecoris, maioris uero circiter ducetamila. Fuit eius editi facinoris spectaculum ualde deforme & miserabile, quum eo tumultu innocētissimorum populorum opes inexpectata calamitate cõciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de præda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum & concursu rapientium, metu consternata undique diffugere: pastores uinctos trahi, tumultuosòque contetionis genere cuncta permisceri: & quod prope ridiculū erat, milites desperatione maioris lucri oues raptim detondere, alios iugulatas excoriare, ut lana ac pellibus potirentur.

Aragonij

- A Aragonij partem pecoris Troiam abegerūt, Galli uero multo maximam ad Garganū, atque inde in Aprutij fines, ut dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verum & ea pars pecoris paulo post ab Aragoniis est direpta, quum forte Gratianus & plerique alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis incaute per Pelignos ferebātur, in Cantelmū Populi comitem Traianumque Sabellū incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonēsis tumultuaria pugna superati sunt. Monpensierius eo depulsus consilio, quòd neque sibi neque hosti uectigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, ut sumptis sibi maioribus tormentis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidum post factam deditionem, Germanorum & Gallorum crudelitate, trucidatis fere omnibus oppidanis & foeminis ad libidinē abductis, deletū est. Petracallum quoque haud ignobile castellum, eandem sæui impetus fortunam tulit: atque inde Casalem arborem per Apennini ualles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisòque commeatu medium iter tenuit, ut hostiū uestigia sequeretur: nam duo omnino erant itinera quibus Galli diuerso consilio aut Pelignos, aut Neapolim per Samnitium fines petitori uidebantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verum quum eam urbem, & regio præsidio & recentibus Ioannis Sfortiæ Pisarensum reguli auxiliis firmatam nequicquam tentassent, retro Murconem abscessere. Regius uero exercitus ad Poctum castellum confedit: quo etiā Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo are conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidū à Gallis infeliciter est oppugnatum: nam Camillus Vitellius quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitans, multis secum ex equis desilire iussis audacius muro successisset, lapidis ictu collisa uehementer galea occubuit: uir profecto corporis ac ingenij eximiis dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ uirtutis conatus nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ retro pedem retulere: nam tum forte Mantuanus cum uniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuiso adortus, interceptis undique commeatu subuectoribus, & ex numero uagantium militum multis captis & interfectis, magnam undique trepidationē intulerat. Quo spacio temporis oppidani qui ægerrime aquabātur, libere egressi, ex subiecto amne proximisque fontibus aquam sumpserunt, & nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu Frangetto tormenta admouit, ut Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maxime erat studiosum, periculo adducti à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo ante præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorū ictibus esset quassatus atque disruptus, & propterea uehemēter de sua salu-

n

te dubitarent, admissio ad colloquiū Cerbellione, sese ac oppidū præter omnium opinionem extemplo dediderunt. Cerbellio nāque uti supra docuimus sub Carolo meruerat, eorūq; noticia ac familiaritate adductus facile persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum sero oppidū præsidio ac mœnibus infirmissimū tueri aduersus tanti exercitus uim stulte contenderent, ad unū omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditioe mox effectum est, ut Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangettanis auxilio ire maturabant, utraq; & Circelli capiendi, & Frangetti periculo liberandi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modo oppidū ab regis occupatū senerūt, uerum discussa radiis solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectū adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniā Ferdinandus de hostiū aduentu certior factus, quū prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabūdi comessabundūque ullo militari signo proposito, educi possent, tectis faces iniecerat. Monpenferius cōtrā oppidū molli in tumulo constitit: & quamquam uti cōsilio repente depulsis sæpe accidit, militibus eam quam modo pugnae auidi ferocesque attulerant, animorum alacritatē, refedisse cerneret, pugnae tamen signū multo tympanorū tubarūque concentu edidit. Intererat modica uallis inter Frangettū & castra, in quam primo Gallis erat descendendū, mox uero haud multū lato aditu per collis dorsum in planiciem ad oppidum pertinentem, ubi regia copiae confederant, erat euadendum. Is aditus utrinque deiectus habebat inaequales, & abruptos, nec tantum spacij uiae militaris in medio relinquebatur, ut exercitus expansa acie subire possēt. Verum Monpenferius atque Virginius quo minus ad hostem extemplo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorū Heluetiorūque uirtuti plurimū confiderent, & multis de causis reliquas spes omnes ad unam eius prælij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contra autem Persiuus, Paulus Ursinus, & Liuianus, infaniae uel ultimae desperationis consilium esse differebant, milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: non defutura mox occasionē ex æquo confligendi, nisi tum Germanorū ac Heluetiorū alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem caesis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorū cohortibus uehementer attenuatā, nullo negotio prostraturi uiderētur. Tum uero Ferdinandus & Mantuanus uultu quidē alacres, sed intimis sensibus maxime suspensi, milites ad signa uocare, acies idoneis locis instruere, non modo duces atq; præfectos obsecrare ac obtestari: uerū singulos quoq; milites nominatim appellando cohortari, ut pro salute omniū, pro libertate dignitatēque Italiae, pro præmiis quae singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenue manus cōserere uellent. Sed ea erat insita Aragoniorū animis de externo hoste uirtutis & crudelitatis opinio, ut plerique præda onusti,

ardentibus

- A** ardentibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberētur: necesseque esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio uulnerare ac interficere. Interim Prosper atq; Fabritius qui antea in postremo agmine curarant, è uetere disciplina, fossam in fronte eius planicie transversam tumultuario opere perduxerunt: quæ tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostium impetum uidebatur, ob id tamen magno usui fuit, quod terrenū in aduersum fossæ labrum de more eiectum, speculantibus Gallis, amplioris munitioe speciem procul ostendebat. Iam leuis Gallorum armatura, & ex aduerso Græcorum turma
- B** pugnam clamoribus cientes in subiectā uallem deuolarāt: ipseque Virginius quamquam ætate ac obeso corpore ualde grauis, undique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortandos milites procefferat, quū Heluetij merita stipēdia & donatiū certaturis dari solitum deposcere cœperunt: qua inopinata ac plane flagitiosa cunctatione, paratorū ad pugnam ducum & militum impetus est retardatus. Iis porro creuere animi, qui dudum aduersus summos duces ineunda pugnae consiliū improbarant. Itaque quum semel auare & turpiter confternatæ legionis animi uel multis pecuniæ pollicitationibus ægre pacarētur, ingētis uictoriae occasio à Gallis amissa uideri potuit. Ferunt Heluetios per se specie amplioris hostium munitioe deterritos, etiā Persui obliquis artibus, apud quos ille auctoritate plurimum ualebat, ad detrectandū cerramen fuisse inductos: Quod ille supra uerum decus ad Seminariam atque Ebulum insigni uirtute partum nouam ac inanem gloriam ex Monpésierij æmuli sui infelicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter summi imperij iussa contemnerēt, ingenia detestatus, quum è manibus eripi sibi uictoriam quereretur, uti uerus uates calamitosi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli uictis similes
- D** Murconem atque inde Andrettam signa uerterūt, ut in fines Hyrpinorum & Lucanorum proficiscerentur: Ibique amicarum ciuitatū studiis & fertilissimæ regionis copiis freti, reliquū æstatis extraherent, donec ampliora præsidia pararētur. Andegauēses autem reguli Befennianus, Salernitanus & Compānus, siue desperatis rebus, siue ut ipsi dicebant ad accersendū è Brutiis Obegninum, nouosque exercitus comparandos in suæ ditionis regiones discesserunt. Abeuntibus Gallis Fabritius Columna, uti erat alacri
- E** pugnacique ingenio: Insistamus, inquit, abeuntiū tergis more militiæ maxime tuto decoroque, ut qui ultro abeunt, ui pelli fugarique uideātur. Nec mora rege Mantuanoque approbantibus, tanta uis equitum nouissimum agmen persecuta est, ut, quum Gallicus equitatus undique insultantes ac urgentes ægerrime sustineret, Heluetij & Germani sclopettarij à media acie reducti, in terga agmen claudere ac lacescentes summouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, ut nec à uestigiis, nec à conspectu hostium abscederet: præmissaque leui armatura eos ex omnibus partibus sectaretur: sæpeque fiebat, uti ex eodem flumine aquarētur, leuibúsque cōtinue commissis certaminibus, Galli cataphracti

galeati intētique in pugnam in summis Solis feruoribus magno cum incommodo distinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostium Gesualdium Compfani reguli oppidum expugnauit, arcēque recepit, quum forte miraculo quodam uni è custodibus è summa arce Gallicum uexillum uibranti, falconis pila brachium cum uexillo fuisset abreptum. Eodem die Galli haud multum ab tergo lacessiti Atellam Hyrpinorū oppidum concesserunt: primoque aduentu oppidi arce, quam Gurellus Caracciolus auaritia infamis, ut praesidij stipendium interuerteret custodiendam acceperat, absque ullo certamine potiti sunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoque ex itinere receptis, biduo post cum toto exercitu atque apparatu tormentorum est cōsecutus. Gallis in Atellam compulsis uaria ab ducibus ad gerendū bellum consilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus saepius diuina mente praesentire solitus nisi mature inde mouerent castra, Atellam ipsis quæ Capua quondā Pœnis extitisset, haud dubie futuram testabatur. Quando ea uini rerūque omnium copia qua adeo licenter ac auide milites uescerētur, omnem corporum ac animorum uigorem prius extinctura uideretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia superuenirent. Ex aduerso regem hostem, qui mox tota mole exercitus undique oppidum esset circumfessurus, Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutiis nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerantibus in tam longinqua spe auxiliorum, commeatum exigui oppidi, quanquam multus esse uideretur diu suffecturū, milites enim, externoque praesertim qui ex alieno penu large prodigēque conuiuarentur, sero uel praescripta demum uictus ratione, futuram penuriam praecauere consueuisse: nec ullum ab iis qui mercenarij essent ac inter se moribus linguaque differrent, erga duces in perferendis obsidionis incommodis, obsequium sperari, quum modo in acie ad classici signum adeo insolēter atque obstinate dicto audientes esse noluerint, Venusiam unis castris contendendi posse, ubi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris sulphurei pilarūque & tormentorum apparatus essent inuenturi. In tergo quoque esse pleraque oppida arte ac natura locorū permunita, eximiarum fidei tum fertilitatis Andegauensium regulatorum: ac patere expeditū iter cōmeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos quin coactis & iunctis cum Obegnino ualidis copiis ad se reuerterentur. Si id consilij extemplo caperent, integra adhuc spe, nec iniqua fortuna gesturos bellum: at si cunctarentur, & sententiis disiderent, ipsos non multo post sese ac legiones regi cum ex merito implacabili atque acerbissimo hosti, tum ex natura familiae crudeli ac sauo sub iugum mittendas: & quod Diu auerterent, sub fide maectandas praebituros. At Monpēferius probare quidem consilium prouidentiae militaris plenum: sed militem stipendia merita flagitantem, cōsternatū adhuc, alienatūmq; ab ducibus circumducere, quotidianisq; minutis praeliis obiectare multo periculosius uideri: Germanos robur esse totius exercitus, gentē ex leuibus saepe offensionibus turbida consilia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorū dilationem perlaturos,

A perlaturos, si in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuito alerentur. Quod si in itinere ab innumerabili hostiū equitatu aliquo adficerentur incommodo, & in congressibus cum consanguineis suis, qui apud regem militarent colloquerentur, facile futurum esse uti belli rædio & regiis pollicitationibus repentina defectione ad hostem transirent: quarum rerum occasio munito oppido se tenentibus omnino tolleretur. Neque se dubitare quin prius quàm omnem absumerent commeatum, certi nunciij de aduentu classis atque auxiliorū in castra perferrentur. Alienum nanque esse à iudicio fortissimorū uirorum, si putarent Carolum regem cunctosque Galliae principes, omnem penitus rerum humanarum memoriā amisisse: adeo ut subita mentis commotione, uel inaudita segnitie atque fecordia oppressos, ciuium, fratrum, consanguineorum, amicorum, comilitonūque suorū salutem neglectam ac perditam uelint. An non auditis, inquit, quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona Hispaniae fines irruerint, Salsularūque munitissimo in Pyrenæis propugnaculo ui capto, Catelanorū nobilitate trucidata, quātum bellum hostium nostrorum fœderatis intulerint? Maiore profecto cura incolunitatem nostrā respicient, qui ut in Italia hostibus Aragoniis Hispanorū auxilia detraherent, finitimā nationem animis uiribusque potentem ultro armis lacessere minime dubitarunt. Virginius postquā ex Gallorum omnium sententia Atellae commorandum esse uidit, ut ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur suadere conatus est, quod ij qui Atellae remanerent ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque, inquit, reguli me cohortante & bellū iustis uiribus administrante alacrius copias cogēt, atq; euocato ex ultimis Brutiorū finibus Obegnino ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli communi sorte fortunā, quæcūq; ab Diis pararetur, subeundam esse succlamarunt. Quoniā suspiciosi homines Virginiū durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris malis remedia parare existimabāt. Interim Ferdinandus iuxta oppidū Callitras editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: Sed quū mille ferme passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinē sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, uerum agriculturalum industria impediti atque difficiles, quū passim in ipso ascēsu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera uero quum frequentibus uinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita uestiantur, ut ab tribus ferme lateribus, oppidum in orbem cingant, & in medium relicto camporū spacio, ingentis theatri speciem spectantium oculis representent. A læua urbs Melficta conspicitur: à dextra ubi Compfana est uia, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo amnis decurrit paruus, qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellā præterlapsus, coarctatusque angustiore alueo frumētarias agit molas, atque inde effusus in Aufidum amnē euoluit

tur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ uia impositum est, qua ex parte libere Galli frumentari pabularique poterant, quod Ripacandida eorum præsidio tenebatur, omnesque finitimi populi Andegauensium rebus maxime studebant: ab aliis uero partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, nisi magnis cum præsiidiis summoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditique homines è summis collibus sese sensim demittebant, & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusque & uinetis condebantur: quum uero Galli pabulatores oppido exhibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atque perterritis in ea planicie præliabantur: eoque audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, ut non modo Gallorum equitum arcus, Italorumque balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis adoriri, & cominus equos admittere auderet. Fiebat enim equorum pernitate equitandique peritia, ut sæpe Galli cataphracti quum insolentius appropinquantes reprimere, magna ui contenderent, ab inermibus circumuenti celeriter opprimerentur: Tormenta quoque maiora editioribus locis opportune collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutum in ea planicie relinquebant. Dum hæc initio obsidionis sunt, Consalvus cum centum cataphractis, quingentis uero Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorum peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Græcia pluribus oppidis atque urbibus Gallos expulerat. Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semnariam, Neocastrum, Terranouamque ui aut uoluntate receperat. Inde initio statim Veris Cosentiam progressus, Gallis acie pulsus eam urbem ceperat: domitisque agrestibus, qui Cratis amnis ualles incolunt, ad Laynum oppidum Andegauensium partium copias interfecto Americo Sanseuerino earum duce, repente ad ortus oppresserat: omissoque Obegnino & reliquis regulis ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iustis itineribus contenderat: iudicans in Brutiis hostium reliquias facile posse debellari, si hostes ubi maiore belli mole regem urgerent, per quam mature uincerentur. Igitur primo aduentu locorum situm stationesque hostium specularus, non longe à frumentariis molis confedit: ac mox uti erat in prouidendis perficiendisque rebus ingenij maxime præstantis & celeritatis eximie, professus est, se non prius milites cibum capere permitturum, quam præsidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora Hispanis bipartito ad munitiones signa ferentibus, strenueque irrupentibus, præsidium Gallorum deiicitur: multisque cum in ipso certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque lignæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnopere cõterruit, quod ab nouo hoste primo statim eius aduentu in oculis ipsorum pene prius confecta fuerat, quæ ab oppido prouideri succurrique potuerit. Triduo post, equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga, & Nicolaus Gamba alarum duces in castra perduxerunt: Superuenit quoque Philippus Roscius

- A scius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in tráfitu Sorani saltus à Graciano Guerra impedimentis, & magna parte equitum exutus fuerat: nouaque ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebatur. Regij, aduentu auxiliorum spe ac uiribus aucti maiore studio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationesque obseruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euastatis agris longius necessario procederent ex omnibus locis adoriebantur, magnisque incõmodis afficiebant. Nam sæpe pulso fusoque præsidio, & multis sarcinariis iumentis cum toto calonum grege simul interceptis, non quotidiana modo, sed singularum prope horarum exercitatione in castra reuertebantur. Quibus detrimētis Galli duces quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo præsidia, explorando loca, & idonea tempora, quum hostes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed iis innixi cõsiliis, quum iam necessariorum rerum inopiam sentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obsoniorum uinique penuria, immoderatis æstibus conficerentur, tertiam equitum partem Venusina uia emittere statuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hostes meridiano tempore, quo maxime, ut in sæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atque homines ab omni militiæ munere quiescebant, Pauli duo Vrsinus atque Vitellius sub signis agmen educunt. Conspiciuntur Galli undique è summis iugis, & totis castris ad arma conclamatur. Alexius qui in statione erat, frenatosque equos sub tuguriolis, umbraculis atque tētoriis cõtinebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenius Græcis conscendere equos iussis extemplo subsequitur. Ipse Mātuanus statim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hostes contendit. Conferitur ingēti tumultu, magnisque clamoribus prælium. Pauli densato agmine incidunt: circumuentique ab omni parte neminem acie excedere permittēdo fortiter depugnant, ita ut tantæ multitudinis impetus egregie à cataphractis sustineretur. Sed dum Græci à frōte, à tergo, laterēque omni, acrius ac insolentius laceffunt, atque agmen totum demoratur, forte Perusinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, ut insultantiū arrogantiam unam suppresserent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcumque equitē eo impetu transfigit. Idem ceteri feliciter audent, totumque proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus ceterique ægre se explicant, & recurrentes à suis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum uero in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur: cohortante atque urgente acriter Mantuano Gallorum uexilla sternuntur: & supra trecenti utriusque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atque Vitellius cum confertissima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficiisque Liuiani & Iordanis Virgini filij, qui subsidio cum duabus ca-

taphractorum turmis adcurrerant, imperiumque persequentium retardarant, seruantur: reliqui uero omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italarumque leuis equitatus maximam uirtutis opinionem apud omnes uindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo perditum aut grauis armaturæ subsidio tantum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo post Ripam candidā pedestres copiarum cum tormentis ductæ: repulsæque primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex ultima Hispania Callaici Oceano proximi: quibus eo tempore in uniuersum scuta erant ingentia, breuésque tragula: aliis parui umbones ferrei cum hastilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi: sed qui ab audacia, & corporis agilitate minime cōtemnendi uiderentur. Callaicis à muro fœde repulsis, Crassus cum ueteranis Italis successit: & secundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italarum Germanorumque cohortes: paucisque, horis oppidum pari prope uirtute ac pertinacia defensum atque expugnatum est. Ripa candida hostibus adempta Ferdinandus è superioribus locis in aduersam planiciem transtulit castra: & ad intercludendum iter Venusina uia consedit, duasque res hostibus maxime aduersas ea castrorum mutatione est consecutus: nam occupato & plane obstructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiam euadendi, spes omnis hostibus erepta uidebatur: promotisque in oppidi conspectum castris, hostes grauiore in dies obsidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, ut quum molis paulo ante ui hostium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis Regalibus denariis ueniret: & gregarij milites fabis coctoque tritico uescerentur. Aliud quoque incommodum iam penè subactis accesserat, quod nisi summo cum periculo magnisque adductis præfidiis aquabantur: quum ex eodem amniculo utriusque exercitus iumenta potarent: Fieri que non posset, quin ad accessum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia uinaria lapidibus plena medio in uado collocarant, adiectoque aggere profluentem exceperant, ut pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna uexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in statione excubabant: aquatoribusque quum hostis urgeret, ex propinquo celeriter auxiliū ferebant. Forte inclinante in uesperam Sole, pugna solito tumultuosior ad aquam crescentibus utrinque auxilijs erat accensa: cōque res summo contentionis ardore processerat, ut neutra pars sese inde explicare atque recipere sine magno incōmodo singularique infamia posse uideretur, quod Regijs qui audacter flumen transierat difficilis in æquioribus locis receptus dabatur: & Galli si locum pulsū reliquissent, summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo post siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnae Ferdinandus: qui quum Germanos pro numero admodum fortiter rem gerere animaduertet, Annibalque Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octavianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus

A turbatus in summo uitæ periculo uersaretur, quin subsidio suis ire contenderet, minime dubitauit: delatusque in pugnam cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines perripit, duabusque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam cōiecit: qui quum ad oppidum se reciperent Ioanne Spinello nobili iuuenē obliquum iter regijs monstrante à tergo circumueniuntur, ac passim undique irruente, & consecrante equitatu trucidantur. Tantus uero terror eo tumultu hostibus illatus est, ut Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis ualuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetii, Germanique, & ferme toridem capti, uexilla duo relata, aliquotque aurei ac plures argentei torques, & operosa ex argēto emblemata, quibus plumeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisque detracta. Repertus quoque est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua fœdo uulnere discissa, uexillum mordicus retinens, ita ut in uestigio inuictæ uirtutis expirasse uideretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessionem eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuensis equitum præfectus, multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiit: adeoque tum aduersis prælijs tum crebris transfugijs, uti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiarum erant extenuatæ, ut iam Galli atque Heluetii in coronis passim, & absentis Caroli regis & presentium ducum nomen maledictis aperte laceraret: quod hi malignis prauisque dissensionibus, tot fortissimos milites toties uictores è summa spe uictoriæ, in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent: Ille uero nefaria segnitie, atque infami negligētia tot milia bene meritorum de se militum contra fidem datam omni ope destituta in ultimis Italiae finibus ab infensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbioresque sermones Persius excipiens, utpote, qui res maxime afflictas ad inuidiam aliorum ducum uertere cupiebat: Bono, inquit, animo estote mei commilitones. Nam postquam fortuna suo more mutabilis, & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, ut me sequestro, cōditiones ab hostibus, nec Gallico nomine, nec superioribus uictorijs nostris indignas referatis. Quod si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire, quam moderata potiri uictoria maluerint, efficiam profecto, ut uos qui mecum hos ipsos sæpius sine uestro uulnere cecidistis, si à Dijs omnino deseremur implacabili hosti uictoriæ longe omnium luctuosissimam relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in prætorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & præcone transmissio regem ad colloquium euocauit. Nam & pridie quæstor Gallus apud regios milites captiuus, quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur ultro citroque commearet, de compositione loqui cœperat. Itaque concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte,

» Persius ab ulteriore fluminis ripa in hunc modum loquutus est: Aequum F
 » uidetur, inquit, Ferdinando, ut ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis
 » cladibus res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ
 » pacis nuncium feram, ut hoc meo insigni erga te officio, uereres iniuriæ
 » penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, ut commode delibe-
 » rando de compositione agi possit. Conditiones uero tales erunt, ut nos ali-
 » quanto maiore uirtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse uideamur: Et
 » tu toties acie uictus, egregium uictoris titulum feras. Qui uero speratam
 » uictoriam nulla dubij euetus æquitate præfinit, summa & immoderata
 » cupientes, sæpe aduersam, non semper æqui Martis uim experiuntur. Pro G
 » inde si amici sociisque tui ferocius loquentes, animum à pace alienū osten-
 » derint, impudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipsa summæ rei tuæ
 » causa periculosum consilium sumes. Potior enim est moderata sine uulne-
 » re uictoria, quàm eadem si decertes & uincas summe optima cruentaque.
 » Consilium meum propterea ne spreueris, quòd non uoluntate atque iudi-
 » cio, sed ultima expressum necessitate uideatur. Nam publicus hostis salu-
 » bria tutaque consilia aduersariis aliquando tulit. Sed de pace bellouæ quæ-
 » cunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos
 » Gallorum animos, & ad utranque fortunam egregie paratos inuenies. H
 » Ferdinandus ad ea respondit: diuina fieri iustitia, ut qui primi bellum inique
 » & arroganter intulerint, supplices pacem petant: Se porro quòd totius ini-
 » iuriæ obliuisci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis me-
 » minisse, plane pacatum pronumque animum ad complectendam pacem
 » ostensurum: quanquam ea naturæ suæ lenitas, neque utilis, neque decora
 » quibusdam uideri posset, uel ob id quòd ipse non ignarus militiæ, & pro-
 » fligatas Gallorum uires, & spes omnes penitus accisas præclare conspiciat,
 » ita ut bellum funesto hostium exitu propediem se finituum speret. Cate-
 » rum generosi propositi summam esse, ut eos qui etiã crudelius uictoriam I
 » exercuerint, incolumes uelit: modo conditiones accipiant, quas ex sen-
 » tentia ducum suorum, qui essent uiri summæ æquitatis paulo post daturus
 » esset. Dirempto colloquio sequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Pe-
 » trus Cræsius, Bufecus & Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad re-
 » gem mittuntur: breuique disceptatione res his legibus uigesimo septimo
 » obsidionis die componuntur. Monpèserius atque Virginius nisi iusta ob-
 » sessis auxilia intra trigessimum diem alicunde summittantur, cum omni-
 » bus copiis in Gallias se profecturos promittunt. Tormenta ænea, equos-
 » que omnes regia nota inscriptos relinquent: omnes regni arces restituent, K
 » præter Tarentinam, Venusinam & Caietanam, quibus discedens Carolus
 » custodes præfecisset, tesserasque acceptæ fidei in Galliam detulisset: Ca-
 » ptiui utrinque sine pretio redderentur, ac Obegnino Gratianoque & omni-
 » bus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis
 » beneficio uti liceret. Rex interim com meatus ac naues quibus transporta-
 » rentur, expediret: ut intra statutum tempus in Galliam enauigare possent.
 » Ut hæc porro firma ratæque sint, singularum nationum obsides dantur.

Pro

A Pro Gallis Persius, Baylinusque Vitrius, & Aloysius Arsius: Pro Italis Pau-
 li duo, Ursinus atque Vitellius: Pro Germanis Brocardus: Pro Heluetiis au-
 tem Hescuia, primarum cohortium præfeci. Traianus uero Papacauda
 Neapolitanus, & Leoninus Tyburs Virginij medicus, ut rerum exitum
 Carolo regi certius demonstrarent, & in ita ad Atellam pactionis tabulas
 deferant, in Galliam abire permittuntur. Ex aduerso autem Ioannes Bor-
 gia Cardinalis pro Pontifice, Consalvus pro Ferdinando Hispaniarum
 rege, Paulus Capellius pro Veneto senatu, Franciscus autem Casatus pro
 Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promississet Gallis integra fide
 B præstaturum receperunt. Rebus in hunc modum compositis Persius e-
 quum illum ab incredibili præstantia supra cæteros omnes maxime cele-
 bratum Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugna ad Semenariam
 penè oppressum, & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postero die Fer-
 dinandus mouit castra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanseuerinum in-
 terfectis defensoribus expugnauit. Inde Salernum profectus urbem, & ar-
 cem septimo die in deditioem accepit. Interea Gallorum copiæ Castel-
 lum quod ad mare dicitur, iuxta ueteres Stabias peruenere: pars eorum in
 Baianum sinum delata est. Quibus in locis quòd tum ad mare grauis erat
 C autumnus, & Gallorum Heluetiorumque corpora æstibus ac siti maxime
 obnoxia, quum uino & uis, omnisque generis pomis dissoluto quodam
 uitæ genere immoderatus indulgerent, tanta uis morbi eos inuasit, ut in-
 finitis prope funeribus ea litora complerentur. Monpèserius ante alios
 quum seruari & abduci inuitante Mantuano, cuius sorore in matrimoniū
 habebat, recusasset, ne exercitum turpiter deseruisse uideretur, Puteolis in-
 teriit. Similiter Vitrius Baylinus, & Anzoltus uentris profluuiio perierunt.
 Fuere ex Gallis qui uina ueneno infecta ab Aragoniis sibi uendita dicerent:
 quorum etiã opera naualem apparatus interpositis quotidianis difficul-
 D ratibus, ut nemo in Galliam rediret, retardatum esse querebantur. Sed eius
 sceleris suspicionem celeriter extinxit insignium uirorum interitus, quum
 iisdem ferme diebus exercitus Aragonius pestilenti prope ualitudine ten-
 tatus, Côtarenus & Crassus, & Bartholomæus Georgium Venetæ clas-
 sis præfectum amisisset, & ipsi Mantuanus & Paulus Capellius, & plerique
 alii uiri fortes sæuis impliciti morbis summum uitæ periculum adiissent.
 Reliqui Galli atque Heluetij nauibus impositi, quum quibusdam folles
 tubique spiritales ad exhauriendam sentinam, & quibusdam arma-
 E ta deficerent, iactati etiam aduersis tempestatibus partim naufragium fa-
 cere, partim Genuæ omnibusque prouinciæ portibus, quòd nauigationis
 rædia ferre non poterant contabefactis corporibus, interierunt. Germani
 uero magna ex parte consanguineorum suorum beneficio non modo ser-
 uati sunt, sed regiis stipendiis addicti. Reliqua tot nationum inutilis mul-
 tudo nauibus minime recepta, miserabili errore rerum omnium egena
 per omnem Italiam conuersa ac illudentis fortunæ spectaculum præbuit.
 Ursinorum quoque copiæ quum pacatum eis iter, ut in Romanum agrum
 redirent, regio diplomate Ferdinandus præstitisset, in Pelignis Alexandri

pontificis iussu, ab Guidone Vrbinatum regulo, armis & equis exute sunt: captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data quum liberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes uero Neapolim missus est, ubi Virginus pater contra iusuradum, quum se in Galliam profecturum speraret, in Oui arce seruabatur. Enimuero potifex Alexader quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem seruare cupientem, monendo ac saeva denunciando induxerat, ut Virginium custodia traderet, quod ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem uiolasset, atque insanabili pernicacia perpetuum bellum moliturus esse uideretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iussu pontificis sibi tradi postulauit. Sed Matuanus cuius fidei Vitellius salutem suam antea commendarat, omnes urgentis pontificis minas contempsit, ne summæ uirtutis uirum ad supplicium cruento generi hominum traderet, atque ita nequicquam insidiantem pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim uir ille immoderatus & personæ, quam gereret penitus oblitus quibusnam modis ingentes opes filiis pararet, quod nisi multo cum scelere, multorumque infantium regulorum necesse fieri non poterat: propterea utriusque factionis insignes uiros, qui uiribus auctoritateque pollebant, ne consiliis suis alicunde obuiam iretur, uti postea percipit, pellere ac interficere staturabat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militiæ laboribus cõfectus, in uilla apud Veseuum motem, dissenteria laborare cõcepit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei cõtumeliam ualde firmo: sed quum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi uirgilia erat, complexibus indulisset, & iam ferme pestilens esset autumnus, uim morbi sustinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certe uerioribus lachrymis tumulatum ferunt: quod ille tanta animi corporisque uirtute præditus, in medio ætatis flore, ipsoque partæ uictoriæ, ac recepti regni limine, quem maxime primû laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuisse extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutaratur, aliquanto Andegauensibus gratior quàm Aragoniis, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia oraque cõuerterant, incredibilia sperarent: contra uero Federicum lenem potius, & quum & moderatum regem, quàm gratum & liberalem fore arbitrarẽtur: quod ex priuata uita tale prorsus ingenii specimen ostendisset, ut in summo etiam imperii fastigio, neque inimicis ualde infensus, neque amicis & clientibus ualde indulgens, atque beneficis futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequiis & certis bello & pace facinoribus editis principum gratiam quærunt, ut eos & iustos & temperatos esse nolint: propensum uero erga nominis sui studiosos, & ueterum factionum memorem citoque exorabilem parati ad omne uitæ discrimen singulari beneuolentia prosequantur. Mortuo Ferdinando Besennianus & Compfanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata uenia in partes pertraxerunt. Sed is quum solenni

- A solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim uenire recusauit: & uti erat suspiciosus, & Gallicis studiis inueteratus, bellum renouare cõcepit. Qua hominis amentia permotus Federicus in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus cum ditionis locis expulit. Ad extremum quum, ut in Galliam abire permitteretur, impetrasset, ad fallendas insidias quas sibi regio tetendisse putabat, Senogalliam auis itineribus profugit: quod se Ioannes Rouoreus, Sora pulsus receperat: atque ibi aliquanto post, qui tantum bellum Aragoniis ad exitum Italiae concitauerat, & calamitosus, & exul interiit. Exinde Caieta terra marique obsessa uerius quàm oppugnata: nam Melchior Triuisanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in classis præfectura successerat, adiunctis Aragoniorum triremibus late maria tuebatur, ne Gallicæ naues, uti antea prospere teterant, Caietanis cõmeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigre gerebat: & quaquam ea urbs monte ac summa arce munita difficilè ac periculosam habebat oppugnationem, & Obertus Rossettus præsidij præfectus uirtutis & cõtumaciæ singularis, egregie se defenderet: tamen nullis incõmodis deterrebat, quo minus eam urbem in potestatem redigeret.
- C Sed quum durior indies, & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique uiri fortes, & in iis Raynaldus Feramusca, tormentis icti periissent, Eberardus Obegninus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani fœderis beneficio usus, quum è Brutiis oppidorum facta deditio, ut in Galliam abiret, Neapolim uenisset, uti erat summæ apud Gallos auctoritatis, Oberto persuasit, ut fortunæ ex professio Gallis infestæ reluctari desineret: ne uana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosque milites summis uitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus, quàm eius longe clarissimi uiri exemplo monitisque cõpulsus, Caietam reliquit: & Gratianus Guerra ex Aprutio sub id tempus, qui que Tarenti & Venusiæ in præsidij erant, ad extremum tædio rerum belloque domiti, regni finibus exceßerunt. Hunc exitum habuit terribilis paulo ante Gallorum aduentus: qui sicuti ab initio disiectis inermibus atque imperitis hominibus maximè negotium fecit: ita successu belli, quum deprehensæ artes, & collatæ in unum sunt uires, talis apparuit, ut eam gentem nostris tantum dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, uel ob id quod non multo post Italia pristini atque insani pertesa erroris, dum sera prope cõcordia consentit, quod libertati omnium imminabat discrimen, reparata militia positisque odiis, haud longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est uisus, quoniã post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem qui Tiberio imperante sub mentagre nomine uehementer Romæ grassatus est. Is ueluti occultiore uisideru celo demissus, dira ac admirabili cõtatione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maxime contactibus, & multo accubitu uulgabatur: à pudendis idcirco primum uirus erumpebat, saeva serpingine cuncta passim abrodens. Inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora

ulceribus ac pustulis scedabatur. Irrequieti porro cruciatus singulis artibus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: Neque tædio miserabilis uitæ cōfectis & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortaliū ab arte medica felix remediū tulit. Aliqui tamen ex argēto uiuo axungia permisto triduana inunctione cōualuerunt: sed ut enormia morbi uestigia relinquerentur: Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitāque uictus ratione, quum scæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentiū effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentē reperto initium duxisse: & ab Iudæis sub id tempus tota Hispania pulsis, in Italiam cæterasque regiones uario eorum errore delatum, sub id tempus quo Carolus passim uictor Italiam percucurrit. Sed ubi & quando cœperit diligentiores uestigabunt, & uerius nomen imponent: consensu certe multarum gentiū Gallici cognomen tulit, ita ut ea natio inquieta & uehemēs, quæ infestis armis felicitati Italiæ scæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti uulnere inflicto, sempiternā nobis odij sui memoriā reliquisse uideatur. Gallorū copiis ad Neapolim uariis casibus terra marique deletis, quanquā Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata uidebatur, nequaquā tamen bellum esse desierat. Nanque pontifex Alexāder ueteribus suis innixus consiliis, Ursinorū opes euertere, ipsiusque Virginij maxime oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cum Veneto tum Sfortiano milite summæque ciuiū pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisque collatis in ærariū ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusium Aquitanū regulum cum ualido equitatu, Vasconūque cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Aynauolebano duce clarissimo, ad Pyrenæos præmiserat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fallenda Hispanorum præsidia Tolosatium fines circuisissent, improuisi diuersis itineribus, ad oppugnandas Salsas conuolauerunt: Salsæ hodie uocantur, quæ antiquitus Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ uerius quàm dulcis, Narbonensi uia imposita: ubi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus aluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent locum grauitate aeris infamem incolunt. Eo ualida manus Hispanorum equitum & peditum processerāt: quotidianisque excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius uir eximiæ uirtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant ducem de aduentu Gallorum certiores facere: monere ut aduersus eorum uim, atque celeritatem præsidia parata haberet: Salsas cum muro tum munitione infirmas esse: tamen se militum uirtuti confisum, quin tridui oppugnationē sustinere queat, minime dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum, & imas montiū radices ad Salsas pertinentes, uel parua manu tueri, & Gallos transitū prohibere poterat,

Fusium

- A Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant ad se biduo peruenturas. Foræque ut uno tempore à læua per montes ductis pedestribus copiis, à dextra uero per militarem uiam, quæ inter stagnum extremamque maris marginem Narbonā ducit, immisso equitatu, à tergo obsessurū hostes: interceptoque com meatu eos pene sine uulnere deleturum. Verum pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantū conscripti, quum se nō modo ad bellum, sed ad ipsum incundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, una edita uoce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo ante
- B uerbis promissum præsentī pecunia solueretur. Quæ scæda inopinataque tot cohortiū consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti cōsiliij deiectus, necessario sese continuit. Perscripsitque regi ut pacandis cohortibus, pecuniā in stipendiū, uel paucorū dierū submittere maturaret. Ferdinandus enim ad Gerondā cum Elisabella uxore confederat, euentum Gallici motus expectās: utpote, qui maxime cautus & pecuniæ tenax speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret, & Gallos cum hÿemis tum locorum difficultate tanti apparatus adductos, extemplo retrocessuros arbitraretur. Itaque Fusius bidui spacium nactus à stagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionē perduxit: iterque maritimum perangustæ eius uia, præsidio imposito celeriter occupauit: & castris undique permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus est. Murus erat perantiquus & debilis, & qua parte uetustate erat collapsus, ea terreni aggeres multa materia conserti, & in mediocrē altitudinem e ducti oppidū uallabant. Sed ea uis erat ingentium colubinarum, ut non modo aggerem, sed coniunctas etiā muro domos, & mirū dictu nonnunquā aduersæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ cum multa obuiorū hominum strage penetrarent. In ea rerum acerbitate Hispani tametsi neque multis, uel idoneis tormētis uterentur, neque perfracti aggeres muriue sine certa cæde reparari possent, neque ullū ab Henrico subsidium expectarent, usi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterū tertio die quum uulneribus laborēque & continuis uigiliis cōfecti essent, peruadente in oppidū per ruinas hoste, ad unum ferme omnes memorabili scæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex ulteriori Hispania equites: & in iis illustres eorū duces Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus
- E ipse multis acceptis uulneribus uiuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis nequicquam promotō equitatu in conspectum hostiū deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verum Fusius quanquā multo tubarū cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormētis in hostem uersis instruxerat, se tenebat: missisque præconibus se prælio cōgressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitiones accessissent: Quando non eo consilio Hispani fines intrasset, ut ad nutum hostium dimicaret;

o ij

sed ut Salsas in cōspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri uide-
 rentur oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis satis abunde expiatis
 uideri iniurias, quæ ipsi paulo ante Gallia populis omni præsidio nudatis
 intulissent. Quod si dolore interfectorum affinium, & cōmilitonum per-
 mouerentur, eorūque cædem ulcisci uellent, debere ipsos innatā uirtu-
 tem aliquo nobili edito facinore periclitari: neq; id ab hoste petere, quod
 ne infulsissimæ quidem gentes, uel ab imperitis hostibus postularent. Hy-
 bernæ tum pluuia cāpos molliuerant, cædōq; cæno cuncta tenente itine-
 ra, propter difficillimas subuectiones Galli pariter, atque Hispani cōmea-
 tus angustiis premebātur. Quibus de rebus quum Henricus neque hostem
 elicere, neque bellū durissimo anni tempore, pecuniāq; inopia consterna-
 tis cohortibus, prospere se gesturū prouideret, cum hoste quatuor mēsiū
 inducias pepigit, Fusio nequaquam detractate: quum Hispanorum auda-
 ciam Salsis expugnatis, cæloque præsidio satis abunde repressam esse arbi-
 traretur. Interea quum Carolus Ambrosia hyemaret, ac eius uictoriæ nun-
 cio maxime lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisque generis ho-
 minibus belli, & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios
 regiam fidem implorabant, Venetorūque & Ludouici Sfortia cōmuniū
 hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorū ini-
 quitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouoreus, Paulusq; Fregosius
 Cardinales & Hiblettus Fliscus, cū ducibus Gallis ueteribusq; amicis suis
 inuadendæ Liguriæ consilia agitabant. Carolus item Ursinus Virginij pa-
 tris fratrisque Iordanis, & Pauli Ursini salutē, cum regi tum purpuratis as-
 sidue cōmendabat. Quod omnis pactiois dataque fidei uiolata religio-
 ne in catenis Neapoli seruantur: ipseque pontifex Alexāder, cunctis Ur-
 sina familia oppidis immineret. Vitelloccius etiam quanquā Paulū fratrem
 beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis, & uitæ periculo ereptum
 sciret: de eius tamen libertate sollicitus Carolum obnixè deprecabatur, ne
 Tifernates omnesq; Vitellia domus fortunas, se absente, altero præsertim
 fratre capto, altero in partibus Gallorū interfecto, ab nemine defensas, fa-
 uui pontificis cæterorūque inimicorū iniuriis diutius expositas esse uellet.
 Fore etenim, si clientium salutē non omnino negligeret, ut Gallici nominis
 hostes non diu ea uictoria lætarentur, quam multi potius perfidia fallacis-
 simisque artibus, quam uera uirtute sibi peperissent. Nec Traianus Papa-
 cauda, quem ab Atella in Gallia missum fuisse docuimus tot exulū opem
 implorantium querelis deerat, quin & regem & proceres multiplici ora-
 tione ad renouandū bellum hortaretur. Superesse plures regulos, & in pri-
 mis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modo perseveraret: sed
 bellum uimque omnem Aragonij exercitus egregie sustineret, felici certe
 constantia, nisi à Gallis pro quibus uitam ac fortunas deuouisset omni-
 no desereretur: extinctum esse Ferdinandum cui generosi planēque regij,
 & militares spiritus inerant: ac in regno successisse Federicum, qui insi-
 tam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine cōtegere ab ineun-
 te ætate consueffet. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij audius, &
 Triuultius

A Triuultius Ludouico Sfortia maxime infensus non modo regem, sed &
 ingentes duces, & proceres omnibus quibus poterant artibus ad repeten-
 dam Italiā concitabant. His iustis clientium suorū querelis adductus Caro-
 lus Florentinorū legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorū Vasconū
 conscribere, & naues Massilia conducere permittit, Carolum Ursinum &
 Vitelloccium consolatur: eis uetera stipendia persoluit, multaque pecunia
 ambos replet, ut in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium
 cum alis duabus equitum Alpes transgredi, & in Astensi agro hyemare iu-
 bet, ut primo quoq; tempore maioribus è Gallia trāsmisissis copiis Liguriæ
 B bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus Venetiq; & Alexan-
 der pontifex, ut Gallorū & Florentinorum consiliis obuiam iretur, Maxi-
 milianū Cæsarem in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius uiri bel-
 licæ uirtutis fama: & publico priuatoque odio Gallorū hostis esse uideba-
 tur. Florentini quoque Cæsaris nomē horrebant, quod infensum sibi atq;
 terribile superioribus seculis extitisset: & is tum iure suo Augusta maie-
 statis Pisas suæ ditionis esse prædicaret: pecuniāque ingentem tributi no-
 mine repeteret, quam Florētini ueteres Cæsarum stipendiarij à multis an-
 nis pendere neglexissent. Sperabant enim ipso Cæsaris aduentu Florenti-
 nos, ueluti impares ei bello quod tantis auspiciis gereretur, à Pisanorū op-
 C pugnandorū consilio, Gallorūque societate discessuros: ne si pertinacius
 Pisanos bello persequi perseverarent, aliquo forte aduerso prælio contusis
 uiribus uicinas urbes amitterent: & quod summæ rerum graue momen-
 tum secum trahere posse uidebatur, nouus nō plane confirmata republica
 ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis uigentibus
 studiis. In hæc quāquam foederati omnes cōsentirent, quisque tamen diffi-
 mulanter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tandem
 turbatarū rerum cōpositione, iis de causis quas supra memorauimus, Pisas
 D in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat:
 Contra Veneti quod magnis opibus & specioso quidē prætextu Pisanorū
 libertatem tuerentur, & ciuium propensione & defatigatione hostium eam
 urbē imperio se adiecturos confidebant. Ipse uero Cæsar & tenuitate Ger-
 manici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maxime inops, si
 Italia fines ingrederetur adeundis liberis urbibus, appellandisque regulis
 præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebat-
 urque sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum
 prospere gestarum successu ad urbem Romam euocatus à pontifice more
 E maiorū ornaretur. Itaque Ludouicus cum uxore insignique comitatu per
 Larium lacū & Volturenā uallē Burmiū extremum Italia oppidū ad
 Abduræ fontes profectus cum Maximiliano, qui Malsium pagū usque pro-
 cesserat, corā transegit, ut accepta pecunia conscriptisque militibus in Ita-
 liam iisdem tramitibus descēdere maturaret. Interea dum à Cæsare copiarū
 parantur, à Venetis maiora indices præsidia terra, marique Pisas mitteban-
 tur: Triremes decem ab Siculo freto Italia oram circumuectæ cum mul-
 to comœati Arni ostia subierunt. Iustinianusque Maurocenus patritius

cum ostingētis partim Græcis partim Epirotis equitibus per Lucensium F
fines Pisas peruenit: ea equitum ala uel equorum genere, uel hominū cultu
uirtutēque nihil ornatus fuit. Erant in ea centuriis præfecti Ioānes Palæo-
logus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frustinius, &
Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Magaducem appellabant,
uiri eo tempore illustres: sed qui postea aliis bellis eximia cū laude florue-
runt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum uigilantior aut acrior
fuit, intēpesta nocte Pōtesaccum adortus, scalis magno silentio admotis,
casisq; uigilibus oppidū irrupit: captōque Ludouico Marriano Ranuccij
fratre cum amplius ducentis armatis equitibus: cætera uero turba peditū, G
atque oppidanorū à Germanis fœde trucidata, prius quàm à Florētinis du-
cibus sentiretur Cascinā reuersus est. Nec multo post eadem felicitate per-
uagatus Pisciensem agrum, abactaque multa pecoris atque hominū præ-
da Bolgianū uicū concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde
sancti Reguli uicus, & Larium oppidū à Pisanis frustra tentata, triduōque
post Græci equites, qui in Volaterrano agro Villamagnæ uicum diripue-
rant, & opimā prædam Pisas reducebant in itinere à Martianis equitibus
exuti præda fugatique sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagit-
tis, aut in fossas utrinque militari uia adiacentes uicataphraetorum præ-
cipitati perierunt. Ex Florētinis autē aliquot occisorū capita hastis præfixa
Græci ne omnino uicti uiderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos
quoque dies Pisanorum manus Vaiannæ castellum cepit, & Lucius Buttū
oppidum conuectis eò tormentis, dederēque se ad uictoris arbitriū Flo-
rentino præsidio, celeriter expugnauit: cōmissa quoque sunt inter Cascinā
& Eræ pontem aliquot prælia, quum pabulatoribus utrinque præsidio ire-
tur, modo iis modo illis aduersa secundaque: in queis Nicolaus Annonius
grauis balistaria sagitta à tergo transfixus interiit: & Pirrus Martianus
Ranuccij frater Græcorum insidiis est interceptus. Erat id belli genus, ut
neutri cunctas uires in unum cogerent, aut iusta acie præliarentur: sed di-
spersi in præsiidiis oppidorū, intentique in omnes casus hostium motus no-
tarent: & quantū occultis itineribus, uel repentinis & nocturnis excursio-
nibus fieri posset, aduersariis detrimēta inferrent, pabulationes impediret,
& dolis atque insidiis, magis quàm uera uirtute niterentur. Sed Pisani in
ea militum exercitatione Græcorū equitum numero freti, propter eorum
uigilantiā & celeritatem sapius superiores euadebant. Ii enim tātam uim
pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterra-
norum fines uergunt, longinquis excursionibus abegerant, ut superioris K
anni incommoda toties ab hoste perpeffa, ampliore armentorū copia sar-
cirentur. Sed ea die Græcorum equitum uirtus plurimum enituit, qua Ra-
nuccius cum ualida parte exercitus maioribusq; tormētis tribus ad oppu-
gnandam Vaiannam ab Eræ ponte descendit. Pisani enim qui Lauennæ
erant animaduerso suorum periculo, quum ad ferendam opem propere-
rarent, & castello uirtute Ranuccij celeriter expugnato sero appropin-
quassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt.

Ibi

- A Ibi lato ac patenti campo uidere fuit leuis armaturæ equites cataphraetis
insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulum tur-
mæ laxarentur, miro celerique impetu intercurre, cuncta perumpere,
clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladiis incredibilia uulnera infer-
re, agilitatēque corporum & equorum, hostium ictus atque impetum lu-
dificari, & ipsos denique inermes (mirum dictu) undique armis protectos
equites passim capere atque prosternere. Nicolaus Martianus Ranuccij
patruelis ala præfectus fortissime dimicans, & cum eo circiter uiginti ca-
taphraetis equites interficiuntur: equi insignes perpictis bardis contexti,
B triginta sex capiuntur: multoque maior clades fuisset accepta, nisi Ranuc-
cius qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupa-
tus, subsidio laborantibus confertissimas turmas adduxisset: & Græcos cæ-
sis qui pertinacius prædæ inhærebant, effuse refugere coegisset. Nec mul-
tis post diebus Venetæ copiae Laurentianam uicum, & sancti Reguli op-
pidum expugnarunt. A Florentinis uero ducibus Solliana oppidulum im-
prosperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus quum in
administrandis scalis, cohortandisque militibus intrepide periculoso in
loco uerfaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interiit, uir inter
C patritios cū uetustate familiæ tum eo præsertim celebri factu ualde in-
signis, quod pro dignitate patriæ aduersus purpuratorum Caroli regis su-
perbiam iniqui fœderis libellum libera uoce edita conserpsisset. Per eos
dies Veneti rebus ad Atellam feliciter confectis, quum Pisanum bellum
intentiore demū cura administrandum esse censuissent, Annibalem Ben-
tiuolum cum trecentis utriusque armaturæ equitibus, & cohortibus ue-
teranis duabus, stipendio cōductum Pisas miserunt. Ei Lucensium Alpium
iuga superati Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam uicum obuius
fuit, ut fauces Apennini quibus munitionem addiderat euocatis agresti-
bus tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deiecto, iter
D expeditum facile sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius ad-
uentu uehementer permotus Lucius Maluetius Pisas egreditur, & cum Sfor-
tianis copiis iter in Galliam Cisalpinam intendens Apenninū transcen-
dit, quod Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum
uniuersa Maluetiorum familia coniturasset, salutem suam minime com-
mittendam existimabat. Ea res Ludouici animum uehementer pupugit,
quod nemo adeo absurdus sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea
Pisas missum iudicaret, ut Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pi-
E sæ demum omni alio eiecto præsidio in potestatem Venetorum concedere-
rent. Hæc fuere initia eius execrabilis insanæque dissensionis inter Lu-
douicum & Venetos, quæ non multo post, quum utrosque longe maxi-
mis bellorū cladibus inuectis, penitus obruisset, uniuersam pene Italiam
fractis opibus labantem, in externarum gentium seruitutem adduxit. In-
terea Maximilianus Rheticus Alpibus & Lario lacu in Italiam descendit,
adeo tenui comitatu, ut frequentiam populorū officij causa obuiam pro-
deuntium deuitaret: nec urbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ

o iij

in eius honorem portas templaque & domos singulari studio exornarant. Caterum obliquis tramitibus iter facientem delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant arma singulis commensurata artibus, ac intercisis ad elegantiam sagulis emicantia: ab hastarum cuspidibus, quod erat probatæ uirtutis argumentum, uulpinæ caudæ dependebant. Equis uero eorum omnibus, caudæ penitus abscissæ, nobis quidem ridendo, sed ueteri probatōque Germanorū & Belgarum more, quod ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & spinæ robore fortiores euadere existimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis Alexandri Pontificis Legatus Mediolano profecti Comensi uia apud Medam pagum Cæsari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli cōsilia inita, attributisque Cæsari Calatinus cum Sfortianis equitibus utriusque armaturæ septingentis: quibus coactis copiis acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres uenientem summo cum honore, ac insigni maxime liberalitate suscipere: parata uero classe atque expectata idonea ad nauigandum tempestate postridie Nonas Octobres, qua die rex Ferdinandus ad Veseuum excessit è uita, nauem conscendit, & legendo oram Pisas est deuectus. Tum uero Pisani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, latis acclamationibus multisque tormentorum bombis studium atque alacritatem significare: Maximiliani inuicti Cæsaris omnium liberatoris nomen ingeminare, mirari augustam faciē, in qua tantum maiestatis, tantumque bellici uigoris, ac benignæ probitatis inesse prædicarēt. Cæsar à decurionibus urbis, legatisque Venetis in Mediceam domum deducitur: scutumque marmoreum cum liliorum aureorum insigni, quod in honorem Caroli regis, Pisani medio in ponte collocarāt, multitudinis concursu in Cæsaris gratiam confringitur, & in Arnum præcipitatur. Postero die conueniunt omnium principum legationes: Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur, ne ullus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrestium fabrorumque coacto numero paludem, Liburnina uia maxime impeditā & insuperabilem, ueteribus resectis pontibus consternunt. Tormenta aliquot ænea inspiciente nec probante Cæsare ad aptiorem formam cōflata renouantur: & cuncta denique quæ res posceret mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæsar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, trireme deuectus, ex alto oppidi situm, portus litorisque spacia, despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnū oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes, itemque tormenta omnis generis abunde contulerant: Bettinum Ricasolum legatum supra togæ opinionem uirum fortem ac strenuum præsidio præfecerant. Is ante octogoniam turrem Lunensi è marmore decoro artificio parua in insula ædificatam, quæ late maria, portum, litoraque tuetur, circumducto aggere communiuerat: refertamque tormentis, Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat, arcis atque oppidi moenia in longo belli metu

resecta,

A resecta, constitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosque aduersus omnem inopiæ metum uino, frumento, pecorēque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ, marmorea aliquanto minores lateritiæ turres: quæ mari pariter alluuntur. Eæ primum tormentis uerberari cœptæ consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spacio emissæ canonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam uel dirutæ turres, ullum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ uiderentur. Venetianque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebāt. Quoniam de obtinendo Liburno sicaperetur magna contentione in consilio certatum fuerat: Quum Ludouicus oppidum portumque sibi tradi usque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quod eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediā sententiam, ut scilicet Cæsaris æquissimi ducis arbitrio permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti uidebantur: qui quum Venetos Pifarum imperio potiri ægerrime ferret, nimiam eorum potentiam reformidans etiam maritimum oppidum ad inuadendas Pisas opportunum eorum præsidio occupari nolebat. Veneti uero tametsi occulte ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam uitare cuperent, eoque haud ægre descenderent, ut Cæsari traderetur: conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunque ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrupti posse, ut oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur magnopere dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis uerberantur, turmæ nauales, quæ in terram descenderāt, eruptione præsidij ac oppidanorum ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica classis in conspectum se dedit, nauisque una cognomento Normanna ante alias prægrandis & militariter exornata, secundum nacta uentum despectis Venetis triremibus & ingenti naue Ligustica, plenis uelis in portum se intulit, & octingentos Vascones mercede cōductos exposuit, comeatūque omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitelloccius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt cædæ tempestates: adeoque sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, ut Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minime consueuerunt duritie frigoris subacti Pisas refugerent: aliorumque militum tentoria passim sternerentur: quo etiam uentorum turbine, quod portui Liburnio uentus Aphricus maxime est aduersus, triremes uehementer sunt conflictatæ, unaque in litus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quod enatantibus sociis naualibus, aut uulnere aut fluctibus, effuso ad prædam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ destinebatur uim tempestatis sustinere non posset, interit. Quibus detrimentis ueluti aduerso omine permotus Cæsar, sæpe dictitans se Diis atque hominibus infensis

bellum non esse gesturum, copias reduxit: à ualida tamen Germanorum manu, quæ longius prædatum ierat, Burgarum oppidum uicini captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisque fere incolis crudeliter interfectis, incensum atque deletum. Nec multo post Cæsar diuersis itineribus præmissis milite Apenninum Pontremulanis iugis transgressus, Ticinum ubi tum erat Ludouicus peruenit: atque inde per Larium lacum media hyeme niuosis admodum Alpibus in Germaniam est reuersus, non uno in loco irate atque minaciter iurans se non uenatoris habitu, ut tum sociorum auxiliis confusus incaute fecisset, sed armati Cæsaris more totis imperij uiribus instructum in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Pisæ excedente, Germani omnes Sfortianique milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Pisæ in Venetorum potestate sunt constitutæ. Nam quum Pisani aduersus uim Florentinorum longe infirmissimas ciuitatis opes esse conspicerent, ac se plane reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem ueterem quæ ad mare spectat, & Stampacis propugnaculum ad parua arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis ultro concesserant: Cascinamque & Verruculanam speculam Venetis præsiidiis commiserant, ut liberaliter fidenterque cuncta concedendo Venetorum uoluntates redimerent, ac maiore eorum studio, amplioribusque præsiidiis in tuenda libertate uterentur: aut si Diis omnino infestis de Republica foret desperandum, mitioribus certe atque potentioribus dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quàm Florétinorum imperium rursus perferre, publice decreuissent. Dum hæc in Aethruria geruntur, Alexander pontifex, ut urbis proceres deleteret, quos Romanorum pontificum comedes appellabat, utq; maior inde filiis potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Francisco Borgia filio principe Candiano, Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusque Sabelus: primoque aduentu oppida circa Cassiam uiam Insula, Galeria, Campanianum, atque Scrofanum facile occupata: quæ uero ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum Anguillaria & Braccianum ditionis caput ueterano Virginij milite tenebantur. Eo enim Liuianus ex fuga se contulerat, ut afflictis familiæ rebus extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, uesteque spoliatos exceperat, singulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateque Bartholomeæ uirilium animi scemina, quæ Virginij soror erat, recrearat, & instruxerat, quum ea maritales zonas, mundumque omnem muliebrem, ac uestes nuptiales, ut ex iis saga militibus fierent, alacriter protulisset. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum ualido aggere communitum, tormenta uetera coaptata, agrestesque eius tractus ferme omnes euocati armatique: missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabricatus. Itaque trabes onusta lapidibus in summa pinnarum corona ad obruendos hostes collocata. Namque Liuiano neque ardens studium in gerendis rebus, neque militaris industria unquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoste conuectis eo tormentis oppugnari

A gnari ceptum. Liuianus præpositis oppido peritis centurionibus, id egregie tueri: ab aduersa ripa recentes milites lembis transmittere spe maioris celerisque subsidij, ubi periculum posceret oppidanos implere, hostiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque frustrari. Quibus rebus quum nulla uis terrestris exercitus occurrere posset, Duces à pontifice postulabant ut ab urbe Mioparonem plaustris ad se deuehi curet: Sperare se eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano esse potituros. Pontifex Mioparonem sumptum è Tyberi, cohortis uigilum præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominum studio ac diligentia celeriter deferretur: qua re cognita uehementer perturbatur, quum ualido nauigij genere res suas profligatas iri uideat. Cæterum à præsentis animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum delecta nanque suorum manu tectus intempesta noctis tenebris, aduentantibus obuiam progreditur, cæteris oppidum tueri, & sui maxime præsentis speciem præbere iussis. Vix dum pontificij Mioparonem ad sextum ab urbe lapidem conuexerant, quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoque impetu facto, sublatoque ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti uigilum assuetæ triuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus uertunt. Troilus strenue dimicans, uulnerato Liuiani manu quo uehebatur equo, in fugam coniecitur, eo pulso cæteri profligantur: Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea re pontificiis in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerumque fiat, ut ex dolore contumeliæ, uel ignaui milites ad uirtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani moenia perirentur. Pontificiis subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto tormenta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore uis plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius, & uiri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioque duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia uirtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisque proci detium murorum deturbati, sæpe eruptione certatum: repulsis fugatisque hostibus singulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisque confixa: ita ut pontificij duces Vrsinis sæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi uiderentur: Idque maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusque ac cæteris Vrsinæ familiæ clientibus, auxilia propediem sibi uentura sperabant, Carolumque Vrsinum & Vitelloccium coactis in unum copiis ad se maturare cognouerant. Vitelloccius enim postquam è Liburno Tifernum uenit, quantum equitum ac peditum cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisque agrestibus & colonis, militari disciplina institutam. Ipse enim & Camillus Paulusque fratres uni huic rei maxime studuerant, ut aduersus fi-

nitimorum iniurias, Romanorumque pontificum uim omni tempore sibi metuendam, certa atque domestica praesidia compararent, quum pedestri praecipue opera bella confici pararique uictorias cum recenti maxime Gallorum exemplo, tum antiquorum more profus intelligerent. Erant homines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuque propemodum contemnendi: sed certa animi contumacia, corporisque duritie & fide admodum constanti: multoque ducum amore & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni: eos Germanicae militiae more gladiis, hastisque instruxerant. Signa sequi, tympanorum certis pulsibus scienter obtemperare, conuertere dirigeretque aciem, in cochleam decurrere, & denique multa arte hostem ferire, exacteque ordines seruare docuerant. Quodque magno usui semper fuit omnibus eorum manipulis, miscuerant uiros militares superioribus bellis exercitatos, ac ingenio maxime ualentes, qui multitudinem regerent, & subitis casibus atque periculis se primos offerrent: praeter hos plerique ueterani equites aderant, Perusia, Tuderto, Narnia atque urbe Roma euocati: plures ab Atella redierant: multi etiam partium studio, & propter ueteres clientelae necessitudines, ut semio pressis opem ferrent in castra ferebantur. Validam quoque cataphractorum turmam Ambrosius Landrianus, Ioannis Rouorei equitum praefectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro omnibus copiis Vitelloccius & Carolus Surianum proficiscuntur. Id Sabini agri oppidum inter Cassiam uiam atque Flaminiam arduo in monte positum est, ubi tum erat Baptista Cardinalis & Iulius Vrsini fratres, qui metu pontificis urbe profugerant. Ibi castra ea nocte habita, militesque oppidi copiis abunde recreati. Sequenti die uix dum exorto Sole dum de itinere profectioeque deliberant, pluribus nunciis affertur, pontificios duces de ipsorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquisse, sub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo consilio, ut locis a Bracciano maxime remotis aequiore conditione confligant. Vix dum eorum aduentu certius cognito, uel explorato, Vrsini pontificios antecursores densis nemoribus egressos conspiciunt, & ab iis quoque pari prospectu atque eodem tempore Vrsinorum castra uidentur. Vitelloccius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditam equitum alam in hostes emittunt: concurrunt impeditis in locis: Pontificij repentino hostium incursum perturbati, dum ad suos se recipere cupiunt, ut hostes adesse renuncient, in fugam uersi, ad tormenta usque compelluntur. Erant in prima agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum suorum fuga, tum hostium insolentia permoti, uti erant duces eius aetatis longe omnium manu promptissimi, extemplo concitatis equis prorupere: aliisque subinde subsequenter turmis Vrsinorum equitatum multis uulneratis atque prostratis in fugam coniecere. Erat eo loco sylua admodum rara, sed frequentibus dumetis impedita, quam pontificiae copiae iam euaserant: ab ea planities ad effigiem oblongae conuallis utrinque septa nemoribus, ad Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato spacio magna uis est decertatum:

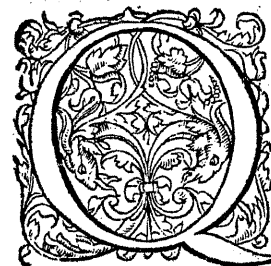
A decertatum: tantoque hostium impetu Vrsinorum primae turmae sunt repulsa ac profligata, ut plerique debellatum esse iudicantes praetimore late profugerint, Florabracchiique ante alios Baleoni equitum insignis praefectus ad Stipicianum usque suae ditionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi uir phalangisque praefectus, quum extra ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circueunti captique sunt. Sed quo minus pontificij perturbatis insisterent, & in delendo hoste praesenti fortuna uteretur, locus qui a laeva procerioribus uirgulis densus aditum impediabat, plurimum retardauit, ac simul Urbinas & Cadianus longius proectos reuocauere: Qui nisi productis ante aciem tormentis promotoque Germanorum peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copiis conflare nolebant. Ea res manifestam eorum uictoriam interpellauit: nam Vitelloccius suos confirmandi atque adhortandi spacium nactus, equo in loco phalangem constituit: eamque ab latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmavit. At dum Vitelloccius cruentum gladium tenens multoque hostium & ipsius equi in ceruice saucij cruore perfusus, educta cassidis buccula ad Tifernates suos concionatur, & Carolus reductos conglobatosque equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta: quorum pilae altius forte collibrantibus magistris emissae sine detrimento, hostilem aciem praeteruolant: Tum uero cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus densata suorum ala prouentes egregie sustinet. Tifernates quoque pedites singulari constantia Germanorum impressionem excipiunt, praediumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo congressi loco longioribus Tifernatum lanceis, quae Germanicas cubito superabant, facile confodiuntur, atque in conspectu equitatus ad unum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati fugae se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga praecipitatus, dum ruina super collapsi equi opprimeretur, Baptistae Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscis ephippij loris uita periculo eximitur. Ioanes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circueuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaque exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna acerrimus iuuenis in inguine sagitta uehementer uulneratus euasit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinale, qui in castris legatus erat, adeo uehementer incitasse equum ferunt, ut ex pauore concepto, atque ea insolita iactatione paulo post obierit. Vrsini duces ea uictoria lati curandis corporibus & diuidendae praedae, biduum quietis militi concesserunt. Tertio die promota signa iunctisque cum Liuiano copiis, qui in castra ab Bracciano uictoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo ante amissa praeter Anguillariam & Trebonianum sunt recepta. Paulo post quum Vitelloccius uictoriae moderandum, nec pontifici ulterius insultandum esse iudicaret, & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa praebuisset, pax est

confecta auspiciis Federici Sanseuerini Cardinalis, qui Vrsinam familiam F
 eo tempore singulari patrocínio tuebatur. Septuaginta milia aureorum
 nummum ab Vrsinis impensæ nomine pōtifici persoluta sunt: cuius sum-
 mæ maiorem partem Guido Feltrius ut carcere educeretur appendit: cau-
 tumque est ut Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine pretio dimittere-
 tur: curaretque pōtifex, ut Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impe-
 traret. Sed quum ad septimum Calēdas Februarias ad Surianum esset pu-
 gnatum, septimo ante die Virginius in Oui arce, senio mœroréque confe-
 ctus, uita excefferat: Vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longe
 clarissimus: nam supra peritiæ militaris opinioné, quod nequaquam ina- G
 ne nostro seculo censetur, multo etiam splendore liberalis uitæ cultuque
 familiæ ac ipsa demum apud factiosos confirmata Romani nominis au-
 thoritate, uel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus uirtutum do-
 tribus supra paternas opes, quæ erant amplissimæ feliciter accumulatis fel-
 ix profecto uideri potuit, nisi periniqua aut certe fatali peruicacia ab æ-
 quo & bono importune abductus in ipso uindicandæ contumeliæ cona-
 tu, in arcta custodia miserrime concidisset. Luxerūt eum nō secus ac opti-
 mum parētem, exactæque disciplinæ magistrum pernobiles alumni, cum
 ipsi gentiles Vrsini, tum Comites Vitellij, Anguillarij & Balcones, qui ex H
 eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præclari demum bello duc-
 ces euasere. Nec multo post Iordanes filius & Paulus Vrsinus à rege di-
 missi sunt, quòd odio ac inuidiæ unius Virginij morte satisfactum esse ui-
 deretur: concessumque filio patris cadauer: quod apud Cere uetus totius
 familiæ concursu & magna clientum ueteranorumque militum frequen-
 tia celebratis exequiis tumulatum est.

FINIS QVARTI LIBRI.

Prima huius Decadis postremi sex libri clade Urbis perierunt, quos tamen author ex schedis
 exemplaribus, sua fretus memoria (modo uita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nã-
 que Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ
 Mariæ ad Mimernam, excruciatu aditus omnes latebras explorassent, ferratam arcam inuenerunt,
 in quam author elaborati argenti pondus centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa
 argento contentus, libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera uero non insulso ingenio, partem
 eorum collegit: eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contexti corio: papyraceos au-
 tem contempsit, eo euentu ut dissipati in fœdos usus omnino perierint. Collectos autem ad authorem
 in arcem detulit, ut præmium acciperet: idque munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdo-
 tio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

A HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS
 perierunt, author Epitomata apposuit, ut legentes interruptæ
 historiæ desiderium lenius ferant, suppleréque uo-
 lentes ab his rerum seriem perdiscant.

VINTO itaque libro, narratur bellum inter Columnios
 & Vrsinos Romanos proceres ortū. Pugnatur ad Mon-
 ticellum Crustumini agri ab utraque factione: uincen-
 tibus Columniis, Carolus Vrsinus capitur, moxque ci-
 uili humanitate pace facta dimittitur, quòd Alexandri
 Pontificis astuta consilia in utriusque factionis perni-
 ciam uersa deprehēdissent. Interim Carolus rex Galliæ quum è ludo par-
 uæ sphæræ in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia corre-
 ptus moritur: eique succedit Ludouicus Aurelianus uir apprime bellico-
 sus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauona-
 rollam cucullatum, de Pontificis potestate male sentientem, & humanis
 rebus sese ambitiosius quàm sacratum uirum deceret, immiscentem, sed
 indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeo atroci supplicio in foro
 comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus
 Florentinorum uim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præ-
 sidia auerent, & Pisani eorum nouo imperio latarentur, cum magna in-
 iuidia, in suspicionem occupandæ eius urbis uenerunt. Quibus de causis
 Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectantes imperia, ea opportu-
 nissima Aethrusco in mari urbe potirentur, ab eorū amicitia discedit, Flo-
 rentinisque adhærens, transmisiss auxiliis Venetorum duces eum magnis
 copiis Apenninum transcendere maturantes, ut summis iugis arceantur,
 operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorum dux, post illata Pisanis
 D Venetisque præfidiis aliquot detrimenta, è Pisano agro reuocatus, ad tutā-
 das Casentinatis saltus summitates, ad Pagum diui Stephani peruenerat,
 multisque præliis factis Guidonem Feltrium, Liuianum, Astoremque Ba-
 leonum Venetos duces singulari uirtute profligarat, atque deiecerat, us-
 que adeo graui cum dolore ab ea irrita spe Veneti Senatus, ut is implaca-
 bile odium aduersus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Ale-
 xandróque Pontifice, ad conturbandum totius Italiæ statum coniuravit,
 diuisis inter se totius fere Italiæ urbibus. Ex ea diuisione Mediolani prin-
 cipatus non obscuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremō-
 E nam Venetis eius belli fociis in præmium societatis & fœderis concede-
 bat. Cæsari Borgiæ Alexandri Pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicat-
 rat, interfectoque Candiano fratre magnum imperium affectabat, Toga-
 tæ Galliæ & Umbriæ reguli concedebantur, ascitusque in id fœdus Ferdi-
 nandus Hispaniæ rex, eum Gallo clam Apuliæ regnum fuerat partitus.
 Quibus consiliis ingens mox bellum exortum est. Nam Florentini recu-
 perandæ Pisanæ urbis auiditate in id fœdus consensere, ea conditione, ut
 Gallorum auxiliis freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narratur res gestæ eius anni, qui secularem ab Alexandro conditum antecessit. Ludouicus Sfortia cognito rerum suarum periculo, quod aduersum se tot principes coniurassent, litem de imperio Mediolanensi per conditiones annui tributi cum Gallo cõponere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, postquam omnia frustra tentaretur, ad Baiazetem Turcarum Imperatorem confugit, per legatos quorundam hæc cõiurationes tenderent, demonstrat, atque auxilium petit. Barbarus occasionem intelligit, & terra marique in Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grimano præfecto, Ionio in mari Turcarum classi opponunt. Sed Grimanus male explicata classe, & trierarchis nequaquam præfenti animo pugnantibus, ad Protum insulam inter Sporadas, turpem in fugam coniicitur, quum explorata uictoria pene esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui uni omnium impigre pugnam inierant, miserabili incendio absumptis. Quum in ingentem nauem Barachi Smirnei prædonis, cum duabus utrinque celocibus uehementer inuecti, post iniectas harpagonum ferreas manus, Barbari desperata salute ultro repentinum incendium excitassent, quo uicti uictoresque concremati sunt. Post rem male gestam Grimanus ad Sphragiæ insulæ portum, cui Sapientiæ nomen est, se contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus classis, desertis & amissis aliquot trirēmibus, in Naupactum sinum abcessit, Naupactumque segniter defendente Veneto in potestatem redegit. Nec multo post Grimanus propter rem male gestam reuocatus Venetias, in cõpedibus causam dixit, damnatusque est & relegatus in Ossarum Absyridem insulam, inuidioso nimisque seuro senatus iudicio, quod nihil Dominici cardinalis pro sene patre deprecantis, sacratisque manibus subleuatis paternos compedes, cõspectus, & purpura, aut preces ualuisse. Quado etiam oborta in senatu misericordia, multis honestæ lachrymæ manarent, uel ob id præsertim, quod in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ seueritatis pœnã subiisset. Exitu quoque eius ætatis Scanderbassa Illyrici præfectus cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabundus penetravit, captoque magno hominum numero, quod nemo armatus obsisteret, & trucidatis immaniter senibus, in Tiliauenti amnis ripa, unde uenerat, graui ex incendiis & cæde luctu in his regionibus relicto, reuersus est, postquam seferam Ludouico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per Autumnum res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi uallis Agnedinæ incolæ, qui inter Rhetos, Grisoni hodie uocantur, incurfione facta, ferro atque igne populati fuerant: Quibus opem implorantibus Heluetij uetusto fœdere cõiuncti non defuerunt, conflixeretque cum Germanis ad Suarwaldum, qui locus

A locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Aynauolebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo, promouendoque, ita hostium aciem perfregit, ut celebri uictoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hoste acius urgeret, iam planè uictor plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoque tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus, tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem uertitur, deiectis atque interfectis defensoribus occupasset, atque inde in urbem irrupturus esse uideretur, Pisani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili uolentia uocabatur, obuerterunt. Tanta uero pilarum eius uis extitit, ut omnia munimenta à Vitellio obiecta disiceret, neminemque propugnatores introrsus consistere sine certa pernicie pateretur. Itaque propugnatoribus Stampace denudato Vitelliani pedem retulerunt, sic ut spe fere captæ urbis Paulus deiceretur, & autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum uastaret. At Vitellium post tantas res paulo ante prospere gestas, quod nouissimo conatui fortuna non arrisisset, inuidia inuasit, præbuitque causam accusationi Raynucio Martiano perpetuo hosti suo atque obrectatori, ut apud Florentinos facile suspicacis, non ui, sed dolo cecisisset, nec potiri Pisas uoluisse crederetur, quod Ludouici Sfortiæ literis obtemperare potius quam Reipublicæ commodo extremum capiendæ urbis periculum facere uoluisset. Itaque ea oneratus calumnia nihil tale timens Cæcina in oppido à legatis Florentinis capitur, Vitelloccio fratre per tumultum elabente. Perductus autem Florentiam exquisitissimis tormentis subditur, nec quicquam quo nominis fama maculari posset, ab infonte atque fortissimo uiro elici potuit, quum tantum se à fortuna sua misere desereri, & ingrate plecti quereretur. Sed Raynucianæ factionis octouiri, quem diuere damnare non poterant, impotentibus suffragiis, ne iniuriæ ulter euauderet, capitali supplicio damnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam transcendunt, ac Obegnino, & Triuultio ducibus, Aratium & Annonium Sfortiani imperij arcus expugnant, atque inde ad Alexandriam deferuntur, magnaque ui tormentorum murum quatunt. Sfortianis copiis præerat Galeacius Sanseuerinus. Is uti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, præsidio excedere, & Mediolanum reuerti iussus, magnam partem exercitus interclusam Pado Gallis diripiendam præbuit, turpiterque aufugiens, urbem hosti occupandam reliquit. At Sfortia ad profligati exercitus, amissæque Alexandriæ nunciu perculsus, quum forte Simon Horrigonus Insuber homo facinorosus Antonium Landrianum ærarij præfectum trucidasset, ab eaque cæde expediendæ pecuniæ facultas conturbata uideretur, animum despondit, Comumque profectus cum Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem confugit. Nec multo post ex eius uictoriæ lætissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanum uenit, cui cunctæ Sfortiani imperij urbes cum Genua deditioem fecerunt. Cremona autem ex cõditione

foederis Veneto cessit. Arcem uero Mediolanensem longe omnium munitissimam atque pulcherrimam, Bernardinus Curtius insigni auaritia atque perfidia uir, qui Sfortia alumnus fuerat, Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia Heluetiis mercede conductis, adiunctoque sibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat, Catherinam Sfortiam Forocornelij & Foroliuij urbibus expulit, dedentemque se demum, captiuam Romam duxit. Quum uero Fauentia, Arimino, atque Pisauo imperij uidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quod tædio Gallorum ab Insu-
bribus accerferetur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verum intra paucos dies post Nouariam tormentis receptam, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum ueteribus Ligninij & Triultij copiis coniunctus, eum magnopere conterruit, ob id maxime quod magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretque facile sermones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium uirum Sequanum, qui trecentos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus, sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributis pactioe cum Ligninio, ut se periculo eriperet, transigere conatus est, sed eius consilia fortuna iam pridem infesta penitus elusit. Nam Heluetij utriusque partis Gallica pecunia corrupti eum habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt, præcipuis tantæ perfidiæ authoribus, Rodolpho Salice Rheto, cui Longo cognomen fuit, & Gaspare Sileno ab Vrania Heluetio. Sfortiam in Galliam perductum, Ludouicus rex nullam humanitatis & clementiæ laudem quærens, in prædorum carcerem, sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro dum effugeret à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetiis diu custoditum, deposcenti regi senatus tradidit, ut in Gallia seruarietur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum imperatoris in Græciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Peloponnesum ingressus, trinibus castris ad Metonem positus, turrem portæ imminetent maioribus tormentis est demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed post uaria certamina utrinque acerrime depugnata, Ianizari pedites à sanctæ Mauræ porta in urbem perruperunt, quum forte miserabili casu Metonenses conspectis quinque triremibus Venetis, quæ arma, milites & commectum obsessis afferebant, ut appulso exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde Græcos simul & Venetos milites obruncant, cohortemque dudum expositam, & à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij præfecti trucidantur, Andreæque Falconi Metonensem Episcopo, qui in sacra ueste hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncatur: neque cuiquam armato uel inermi Turca miles percit,

A percit, nisi quem aut ætas aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille perducti ad prætorium in conspectu Imperatoris trucidati sunt. Custodiæ tamen iniectis catenis traduntur Gabriel prætor, & Balastus quæstor cum Aurelio scriba, atque item Sebastianus à monte Silice, qui ueteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditionem accepit. Crisseum quoque à Cherseoglebassa Baiazetis genero tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra Nauplium Halibassa: & Pilus olim Nestoris sedes, hodie Nauarinum Iunco portui impositum, metu exterrito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebus gestis Baiazetes terra & mari plane uictor, quod Veneta classis nusquam congregi ausa certamen detrectasset, Bizantium est reuersus. Nec multo post à Consaluo, cui propter singularem uirtutem consensus militum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio Venetæ classis præfecto, Cephalenia post longos difficilisque labores expugnata est, quum Turcæ ferme omnes in uestigio stationis cum Gisdare præfecto non inulti cecidissent. Pisaurius quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium suarum intulisset, sanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in insula, fortiter expugnauit. Turcarum equitibus per uada reciprocantis Euripi ab Aetolico litore obsessis, opem ferre frustra conantibus: Sed nequaquam pari fortuna Gallica classis, quæ subsidio missa in Græciam peruenerat, mari rem gessit. Nam Rauastennius præfectus ad Lesbum insulam delatus Mitylenasque tormentis oppugnare adortus, Turca se impigre defendente, ita incepto abscessit, ut fauente tempestate classis eius disiecta sit, ipsæque post multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaserit. Gallia atque Hispania reges ex composito Federicum Aragonium adoruntur, Magnus Consaluus recto consilio, simulataque amicitia Brutis & Apulis imminet. Namursius Gallorum dux, adiuncto sibi Cæsare Borgia per Campaniam delatus, Capuam Urbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium se ducum hostiliter irrumpit: direptisque Campanis & Aragoniis militibus male multatis Fabritius Columna & Raynucius Marcianus capiuntur. Hunc uulneratum Vitelloccius, ut Pauli fratris manibus parentaret, ueneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Ursinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copiis & consilij inops, quum antea à Consaluo opem frustra implorasset, relicto regno deditisque arcibus, ad Ludouicum regem uerum hostem navigare, quam ad Hispanum consanguineum, à quo se iniquissime atque ingratissime proditum querebatur, cõfugere maluit. Itaque Consaluus sine uulnere Brutios, & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoque euentu Alfonso Federici filium Tarenti obsedit, ut quum adolescens certa libertatis conditione inexpugnabilem urbem dederet, contra iusuradi religionem caperetur, ut unicus Neapolitani regni hæres in Hispania seruarietur. Nec diu post Hispani & Galli ex propinquis præsidiis de finium diuisione disputantes, ad arma acerrimumque bellum descenderunt: Quo exorto Gal-

lis paratioribus Consaluo in Barolum compellitur. Eo obfesso noua auxilia, cum ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Consaluo superuenerunt: Quibus fretus cum hoste ad Gerionem in Apulia prospere conflixit, interfecto in acie Namursio duce. Pari etiam fortuna in Brutiis Vgo Cardonius Obegninum Gallorum ducem ad Semenariam debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri acie fuisset profligatus: geminatàque eo modo Hispanorum uictoria, Galli uix retenta Caieta Neapolitano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Borgia, qui quatuor Varanios proceres antiquissimæ stirpis Camertes necarat, ut eorum imperio & opibus potiretur, Guidonem Feltrium Urbino, Pandulphum Malatestam Arimino depulerat: Astoremque Manfredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat: Sanguinarias manus Vrsinæ factionis, atque familiæ proceribus admouit. Primo Vitellocciū ab insigni uirtute inuisum, & Liberottum Firmanum, moxque Paulum Vrsinum Latini cardinalis filium, & Franciscum Vrsinum Grauinæ regulum in Umbria tetra supplicio sustulit: eodémque die ab Alexandro pontifice ad cõstitutum tempus Baptista Vrsinus Cardinalis in mole Hadriani cantaridum ueneno sublatus est. Sed Italicæ nobilitatis stirpes exscindenti affectantique regnum Italiæ, non diu fortuna arrisit: quum cœnaret enim Vaticana in uilla inuitatus à patre pōtifice uenenum bibit, quod cõuiuis quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente lagenas incaute à poculis ministro. Sed Alexandro uim ueneni non ferente, ipse Cæsar paterno funeri miseriamque suam interfuit. Nam Iulius Alexandro suffectus, cum exutū exercitu in arcem sub custodia tenuit, quoad missis tesseris arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo accepta, Neapolim nauigauit: ubi dum compararet copias, & nouas res moliturus uideretur, captus est, & in Hispania custodiendus ad Setabam transmissus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui paucissimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romam intrauit, Tramulio, & Francisco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina uia bipartito regnum ingressi, nulla memorabili re gesta, totam fere hycem in Aquinate, & Fregellano agro cõsumpserunt: mirifice eis resistente Consaluo, qui Lyrin amnem ponte transgredi ausos, fortissime repulit: castraque demum eorum adortus, quum noctu superioribus uadis copias omnes traduxisset, in fœdam fugam per Formianum litus cum multa cæde coniecit. Quo aduerso rerum successu Galli duces animis fracti Caietam dederunt, ea conditione, ut sua classe uecti, inermes in Galliam redirent.

LIBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, cœtūque audacium filiorum præpotentem, Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despiciens, quum ferociam imminentis pontificis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in suprema rerum difficultate, aut uirtutis, aut industriæ,

A industriæ conatu edito: sic ut postea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structuræ, quam media in Vrbe ædificarat, ut abominandi dominatus memoria tolleretur, concursu populi à fundamentis euerfa est. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæsaris filius Belgarum princeps, in Hispaniâ nauigauit, ut Isabellæ socrus dotale regnum adiret. Receptus est ab Hispaniæ proceribus usque adeo studiose, ut Ferdinandum Regem socerum defererent, cui tanquam seni & parum liberali facile omnes florentem ætate & splendore uitæ nouum regem anteponebant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidiæ proximam detestatus Neapolim nauigauit. Nec multo post Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulæ minime congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, & Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem abducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Galliarum rege apud Sauonam, de inuadendisque Venetis consilium ab utroque initum est. Tum enim Ludouicus Genueses armis subegerat, quum pulsa nobilitate, statum popularem induxissent, resisteretque ausi è culminibus montium deiectione uictique ad Gallicum imperium impetrata uenia rediissent. Paulus Nouius uir plebeius, qui ad summum honorem fauore plebis creperat, inauspicati principatus pœnas capite persoluit. Secutū est demum bellum, quod Germani auctore Cæsare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis Alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram castellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copiis, Hispanorumque cohortibus, Germanos facile represserunt. Ad Cadurium uero oppidum alteram Germanorum manum per niuosa Carnorum iuga, Liuanus ita cecidit, ut ab eo cruento prælio, aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergestum urbem ui expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæsar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europæ regibus cõiurauit aduersus Venetos: eaque coniuratione Italia supremam prope adiit cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, per amplum, ob idque inuidiosum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quod Ariminum atque Fauetia urbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono sapius repetitæ minime redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractam, & Hispanus rex nequaquam sibi integre partem Neapolitanum regnum existimabat: quum maritimæ Apulorum urbes oppigneratæ iam pridem ab Aragoniis Syponus, Tranium, Monopolis, Brundisium & Hydruntum Venetis præfidiis tenerentur. Coiuere legati principum ad urbem Cameracum in Belgis, decretumque est cõmunibus uiribus in Venetos bellum, tanto silentio, ut quum eius suscepti consilij suspensiones emanarent, Venetiis nequaquam mature crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copiis transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atque aciem tentare ausos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam uictoriam intra paucissimos dies, non modo sua quæ repetebat, Ber-

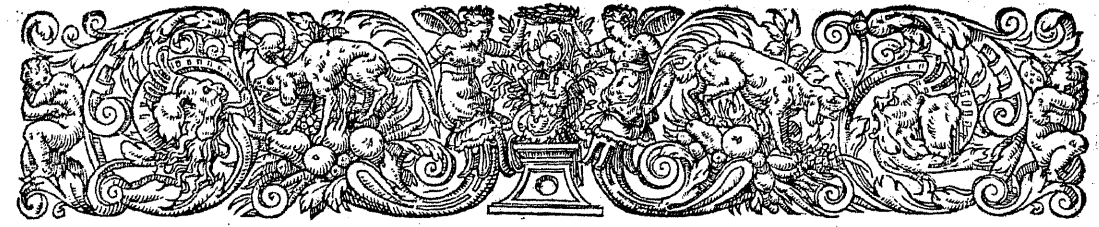
gomum, Cremonam, Cremam, & Brixiam sine uulnere recepit: sed eodem F
terrore Veronam, Vicentiam, atque Patauium, Cæsari capienda præbuit:
quòd deleto exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus, ad Mestrium
extremum continentis oppidum refugisset. Pari quoque cursu Iulius non
Ariminum modo atque Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit:
ultróque senatus Venetus Apuliæ urbes, Hispano regi dedendas curauit:
Sic ut tanta modo Veneti imperij fortuna Italis hominibus plane misera-
bilis, externis uero ridenda uideretur, quando uni omnium Turcæ, pacis
paulo ante confectæ memores, non modo fidem seruarint, uerum auxilia
in id bellum amice studioséque obtulerint. Sed Barbaro regi, quòd fidem G
pacémque egregie tueretur gratias egit: quum huiusmodi auxiliis nequa-
quam è Republica utendum esse censuisset. Nauarrus ex gregario mili-
te commendatione uirtutis dux factus, quum antea auspiciis Xymenis
archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornantis, Oranum Mauri-
taniæ emporium, in magno portu occupasset, Buziam demum in Numi-
dia urbem Mahometanorum gymnasio claram cepit atque diripuit: emé-
sóque inde Africæ litore Tripolim inter duas Syrtis, terra, marique admo-
tis copiis expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem insulam, quum Girapo-
lim adoriretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barba- H
ris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpassi, or-
dines seruare nequierunt, uersique in fugam, dum ad nauigia quæ in alto
erant, deficientibus scaphis enatare properarent ab hoste cædebatur. In eo
tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est inter-
fectus.

DE CIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus, Patauiū se-
gniter tuentibus eam urbem Cæsarianis recepit, Leonardo
Dressano non diu tuente arcem. Is quòd esset Vicentinus
cuius in baratrum terribili carceris Venetiis est deiectus. I
Quatuor uero è patritiis Patauinis, qui stulte perfidioséque
Veneti se auersos ostēderant, in foro Veneto latronum more strangulati
sunt. Maximilianus Cæsar suorū incuria amissam urbē ut reciperet, coacto
ualidissimo exercitu è Germania descendit, ad quē Gallorum & Hispano-
rum Pōtificiorūmq; militum auxilia accesserunt. Sed late prostratis muris
oppugnatio eum habuit euentū, ut Pitilianus constantissimus dux, urbem
in signi cum laude defenderit, irritóque incepto Cæsar in Germaniam re-
dierit. Post seruatam egregie Patauium, Veneti contra Alfonso Ferrariæ
principem, aduerso Pado, classem uiginti triremium miserunt. Eam Ferrar- K
riéses post uaria accepta incommoda authore Hippolyto Atestino cardina-
le tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt, ut
uix Angelus Triuisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui
salubrique suscepto consilio, ueniam pacémque à Iulio pontifice per lega-
tos supplex petiit, facilléque impetrauit: quum ille generoso spiritu publi-
cum Italiæ corruentis decus, discriménque prospiceret. Magno siquidem
ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non par-
cere,

A cere, quando ipse feruidiore irâ concitatus, nobilissimæ Reipublicæ exci-
dium parasse diceretur. Id factum nouarū cladum initium fuit. Nam Iu-
lius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludoui-
cus rex, quum tuendum susciperet, Pontificis hostis effectus est: Cuius cō-
trouersia is extitit finis, ut Gallus per Triuultium ducem profligato Pon-
tificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reductis Bentiuolis Pon-
tifici eriperet. Ea uis pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio,
atque opem implorante, uniuersos prope Europæ reges, aduersus Gallos
ita concitauit, ut Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ Pontifici
B opem ferrent, in Italiam mitterentur, Heluetique pontificem contra Gal-
los tuendum susciperent. Gallus suis subnixus uiribus, sacra anathema-
tis tela contemnens, ut omnem Pontificis auctoritatē conuelleret, concilium
Pisis indixit, concedentibus primo Florentinis, & mox Gallica
præsidia respicientibus: sic ut sacerdotes à Iulio transfugæ Pisis exacti, Me-
diolanum confugerent, atque ibi concilium celebrarent. Interim Gasto
Foisseius sorore Ludouici regis genitus, copiis præficitur. Is semel atque
iterum Heluetios infesta populatione in agrum Insubrum descendentes
repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera ualido exercitu,
C opem tulit: quum Hispanorum & Pontificiorum incenia quatientium
uim ægre sustineret Alegria Gallici præsidij præfectus. Eius aduentu non
plane mature cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt,
& se per Aemiliam uiam receperunt, ne ante portas bellicosæ ciuitatis cum
Gallis prælio congredi cogerentur. Gasto liberata Bononia incredibili
celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam pro-
ditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta: ad quam expu-
gnandam, quum Paulus Baleonus à senatu mitteretur, in itinere Gasto-
ni fit obuius ad turrem Magnanimi, quæ est prope Athesim: statimque im-
D prouisa utrinque exorta est pugna, qua Baleonus uiribus impar, profligato
exercitu suo, quum Athesim tranasset, ex fuga uix seruatus est. Ea bene
re gesta Gasto ubi Brixiam peruenit, per arcem ingenti cæde edita urbem
recuperauit, capto Gritto. De Aloysio autē aduocato qui defectionis au-
thor fuerat, supplicium in foro, ipso spectate desumptum est. Direpta mi-
serabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gasto unde uenerat
rediens, superato rursus Pado pugniæ audis, ad oppugnandam Rhauen-
nam delatus est, ratus, uti euenit, Cardonium atque Nauarrum obsessæ ur-
bi, ad non dubiam cōserendæ pugniæ occasionem, opem allaturos. Sed op-
E pugnantes triduo fortissime sustinuerunt M. Antonius Columna, & Pe-
trus Castrius. In ea oppugnatione Gasto, Spinæum tormentorum magi-
strum, & Cetellionem è Colinæ familia ducem clarissimum, tormentis
ictos amisit. Quum uero hostes aduentare cognosceret, castra mouit, irā-
gressusque Vitim amnem, quæ hodie Aquadussa appellatur, cum hoste cō-
filiit. Eo prælio longe omnium cruentissimo, tormentis utrinque acies
prosternentibus, res gesta est: sed maiore Hispanorum incommodo, quum
Alfonfus Atestinus, qui primam aciem ductabat, capto opportuno circui-

tu, tormenta sua, in latera hostium direxisset, non paucis etiam è numero suorum interfectis. Verum Gasto ingenti potitus uictoria, quum recipientem se per aggerem Hispanorum legionem intemperanter persequeretur, immoderatae uirtutis iuuenis à globo hostium circumuentus atque interfectus est. Galli prope pari affecti clade, campo atque hostium castris potiti sunt, atque inde Rhauennates se dedentes, contra fidem uiolatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo praelio captus est Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra uero quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera reperta sunt. Secundum autem famam praelij Rhauennatis, Heluetij à Iulio infracti animi Pontifice in auxilium excitati, per Tridétinas Alpes intra paucissimos dies in Veronensem agrum descenderunt, repulsoque ab Athesi Gallorum exercitu, cui Palicia praerat, retrocedentes, nec congregi ausos Gallos, Ticino in urbe obsederunt. Nec multo post, quum Balconus cum iusto exercitu tormentorumque apparatu Heluetiis se coniunxisset, Galli Ticino eiectioni, compulsi que in fugam ultra Alpes redierunt: atque ita Iulius liberata à Gallis Italiae titulum praetulit: egregieque ultus est Florentinos, qui auctore Soderino ipsorum dictatore, concilio sedem dedissent: reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno casu è Gallorum manibus elapsus, cum reliquiis Hispanorum in Aethuriam peruenerat. Sed Iulius septuagenarius senex, uel felix ea uictoria, lethiferum concepit morbum, Romaeque fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum suffragiis subleuatus.

FINIS LIBRI X.

PAULI IOVII NOVO COMEN-
 SIS EPISCOPI NVCKERINI, HISTORIARVM
 SVI TEMPORIS LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte: quum is ad tertium Idus Aprilis thiam sacri Imperij more maiorum accepisset, ut dies quo ad Rhauennam captus fuerat. circumagente se anno infauustus, tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum uerteretur: ex Rufi legati literis cognitum est Ferdinadum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse: Ea re Britanniae regem grauissime commoueri, quod se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum ualida classe, ad inuadendam Aquitaniae oram transmisisset. Enimuero Ferdinadus cunctas belli rationes foederumque iura, uel cum pudenda mutatae fidei labe, & graui sociorum iniuria ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Catabriae regno expulsus, Gallicisque armis id repetere conantem Albanij uirtute repulerat, noui regni gentem Albretis antiquis regibus deditam, induciarum spacio confirmandam existimabar: Ratus utique opportuni eius regni accessionem multo potiore, utilioreque defensione Cisalpinae Galliae: cuius auiditate Ludouicus inde pulsus usque adeo ardere uideretur, ut Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentisque eius societate regno eiectionem, atque ob id apud se exule, tota spe recuperandi regni deiicere non puderet. Ex horum enim longe maximorum nostrae tempestatis regum ingeniis & tum liquido, & multum antea praclare compertum est nihil omnino sanctum & inuiolabile, uel in rite conceptis sancitisque foederibus reperiri, quod in proferendis imperiis augendisque opibus apud eos nihil ad illustris famae decus interesset, dolone & nusquam sine fallaciis, an fide integra ueraque uirtute niterentur. Itaque Ferdinado, quod de induciis occulte transactum erat, egregie dissimulante, & Gallis arma paratibus, Moronus Maximiliani Sfortiae legatus à Leone supplex maturam opem implorat: Placentiam Parmamque urbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porro aduentanti Gallo minime defuturos demonstrat, quod per summam iniuriam Brixia exclusi ex nouo foedere Cremonam reperant: & Veronam quoque Gallicis freti auxiliis se recuperaturos sperant. Proinde mature cauendum esse,

ne consilia Iulij fortissimi pontificis non sine diuino numine ad Italiae libertate explicata, totque partis uictoriae egregie confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertatur. Ipsum autem sociorum omnium esse unum, qui imminetibus malis occurrere possit, & praclaro facto res omnium seruare incolumes: postquam Hispanus a foedere iam plane discesserit, si pecuniam ex sacro aërio Sfortiae suppeditet: ut persolutis stipendiis Heluetij ingentibus animis ad tuendam Sfortiae causam parati, in uetere studio & fide contineantur. Haec differenti Morono uehementis adiutor aderat Sedunensis cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis suae gentis principes Sfortianae causae, quae pontificia dignitate includeret, ius & nomen constantissime defensuros pollicebatur. Eos enim ubi pontificem & nouo nomine, & paterno spiritu generosum nihil animo labare, sed pontificij Italicumque nominis decus Augusto constaretque; decreto tueri uelle audierint, exemplo inuictis armis ostenturos, quo studio, qua fide, qua denique uirtute hastatus miles Heluetius pro sociis semel in tutelam receptis aduersus sacrosanctae maiestatis uiolatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis uoluntate certior factus, praesentique adductus periculo, quod iam Galli ad Cottias Alpes peruenissent, tametsi uti accidit nouo principatu nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditioque iudicio iisdem quibus Iulius fortiter gloriosusque ire insisterat consiliorum uestigiis sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, ut aperte neminem offenderet, & pacificatoris nomen sacrosancto omnium parente dignissimum tueretur. Sfortiae namque salutem omnino negligere, populique Heluetij amicitiam tanquam utilem decoramque Romano pontifici nisi impense & grauius aestimare non poterat: postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis ideoque felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, uirtute & recenti uictoria inelytus, specioso decoroque titulo defensor pontificiae libertatis esset appellatus. Itaque Morono in stipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens Heluetiis cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostendet: detque operam ut Cardonius, qui tum ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado, cum Heluetiis se coniungat. Sed his ad famam propensi amicique pontificis abunde exhilaratis, & quod summam rerum intererat, praesentis pecuniae conspectu opportuna confirmatis, nihil plus a Cardonio de induciis ab rege suo pariter, & a Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quam ut promouendo castra Padum traiecturi specie praebere, & Romana uia praeter Clastidium atque Derthonam, Hispani leuissimum armaturae equites, ad continendos in fide socios Gallorum metu nutantes excurrere iuberentur. Verum ea simulati auxilij ostentatio, uel multis impetrata precibus, magno detrimento sociis cessit: Nam quum Piscario eum peditatu praeeuntes equites subsequenti Vicorrienses tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti portas clausissent, nec postulanti comitum, nisi corbibus a muro demissum praebere, usque adeo grauis toto agmine indignantium militum fremitus est exortus, ut cohortes sub signis arma

A arma caperent, uulturam contumeliam, quod ab agresti inhospitalique populo minime recepta, sub diuo tendere cogeretur. Itaque facto impetu prolatisque tormentis muro portaque succedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri coronam defensionem parantibus, nihil uetate Piscario in oppidum irrumpunt: crudelique caede edita, per se opulenta, & ex terrore Gallici belli eorum confugientium diuitis refertum hostiliter diripiunt: insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus misere atque improvide obsistentes socios dignitatem suam, uel iniquo maximeque saeuo facinore edito, ut milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex induciis ab Hispania omni belli metu liberatus, & ualida classe in Oceano aduersus Britannos Armorici litoris urbes defendens, duos summam auctoritatis atque peritiae duces, qui Alpes transcendant, Tramulium atque Triuultium deligit: euocat Robertum Sedanum in Eburonibus principem cum nigra Germanorum legione: atque item Aloysium Beomontium a Cantabriae finibus accersit cum his Vasconum cohortibus, quae paulo ante Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoque admiscet a Gallia aliquot peditum uexilla delectae iuuentutis: quod tum honestissimus quisque qui non esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisque cum Veneto senatu consiliis Sfortiam solis Heluetiorum auxiliis confisum adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis contra foedus intercepta Brixia indigne pro hostibus habiti cum Gallo in amicitiam redierant, his legibus renouato foedere, ut confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potiretur, & reliquas demum suae ditionis urbes Gallorum adiuti copiis recuperarent. Quibus obsignatis tabulis Liuianus diuturno atque durissimo carcere eductus in Italiam uenerat: & a senatu in honore militaris imperij Petiliano

D suffectus nouas copias ueteribus addendo, iustum atque optime instructum exercitum compararat. Idem quoque ex foedere concessae libertatis beneficium Gritus tulit, quem superiore anno Brixiae captum diximus. Huic iniunctum est, ut Tramulio atque Triuultio comes iret: & pro legato expediendis consiliis castra Gallica sequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, ut Genuensem arcem quam Laternam uocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiae bastardum cum Adurniis fratribus egit, ut coacta per Apennini uicos Ligurum manu, nouas res Genuae aduersus Fregosios molirentur. Praerat tum Liguria Ianus Fregosius

E studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo ante Hieronymum Fliscum summo loco natum Gallicis studetibus rebus, quum exiret a curia per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua caede exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus ita urbe excesserant, ut paratis ad uindictam animis cum Adurniis Fregosiorum hostibus consilia atque arma confociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia usque adeo deflagrauit, ut iam plane auersa magna senatus parte, uim imperij egerime retineret, quod Adurni

nij Gallica instructi pecunia per Pulciferæ ualles aduentarent: & Præianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari uagaretur: obsessisq; in arce Gallis per minora nauigia ad fallendâ magnarum nauium custodiâ idonea, comeatum sæpe submitteret, eo grauiore Genuensium incômodo quod mercaturæ negotiationes interclusa nauigatione sustulisset: totusque curuata molis portus Laternæ arcis tormentis expositus ab eo periculo inutilis atque infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuentus Ianus, quod neque pecuniâ imperare, neque imperatâ à factiosis dubiisque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij nanque opinione celerius in suburbana tecta ad Diui Petri arenam peruenerat: commissioq; per acri prælio in ascensu collis, qui Laternæ arcis imminet urbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam uerterant: neque in eo tumultu quisquam è populo turbulentis seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus uictores exciperet: & Flisci pariter à diuersa porta armatis clientibus urbem introirent, à quibus Zacharias Iani frater unus è percussoribus Hieronymi, trucidatus & pedibus raptatus per urbem patrata cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupata urbis aduerso fremitu conscensâ nauicula ad suâ classem profugit. Nec multo post Antoniottus Adurnius saluis Galli regis auspiciis, & Laternæ arcis custodibus omni genere comeatibus abunde recreatis, à senatu populoque, ciuitatis atque Liguriæ princeps est appellatus. Dùm hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorû apparatu transituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque sententiis admirabili Pagorû omnium consensu, Sfortiâ omnino defendendû censent, uiri longe omnium promptissimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tû præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris: qui sublatis uexillis confestim in Italiam contendant. Itaque passim scribuntur milites, nullo proposito stipendio, nullaque præsentis pecunia, quod nunquam antea acciderat, nomina dantes: tanta quidem alacritate, ut mirum uideri posset noua odia ueteribus fidelis amicitia: foederibus inducta tantum ualuisse. Feri enim homines probèque constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterat, quod Ludouicus uarias ipsorum forti opera, multoque sanguine uictorias consecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, ut minores bello sumptus faceret, Germanos uagæ incertæq; militia mercenarios & ignotos, ipsis prætulisset: qui & uicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam uim promptissime defendissent. Primi omnium Vrania, Suithia, Vnderualdiaq; prætores, quos Hamanos uocant, uti Italiae proximi Alpes transierunt, peculiari etiam rerum suarum metu concitati: superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato in Italiam imperij ditionem extenderant: quam omnino tueri oportere cum magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos contineri agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cefusio, & demum ex interuallo Tigurinorû & Bernensium summæ authoritatis atque potentia Pagorum uexilla sequebantur. In postremo agmine in quo

erant

- A erant quinque milia delectorum peditum, fuit Altosaxus, per dispositos in itinere comeatibus quantum fieri uia compendio posset, per Grifonos festinare iussus. Ad hos enim Lepontia Alpes pertinent, quæ Splughæ & Septæ nomine hodie uocantur, & è Curia Rhetorum urbe, per Clauenam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Liguriæ rumoribus & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione percussus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: ut opportuna in urbe tutus ab insidiis aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arcis præerat, uir principe ortus familia: sed
- B maiorum suorum uirtutis, & gloriae penitus oblitus, utpote qui fortuna sua minime contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aspiraret. Alebat enim circa se audaces ueteranos ab egestate atque superbia cædibus assuetos, & maleficiis infames: & in his aliquot primæ nobilitatis adolecentes dissoluta uita perditos & effrenes, qui à parentum imperio gratiaque dilapsi licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohortesque descriptis Sacramori fratrumque domus, penuariis copiis incondita, & liberaliter expositis ita patebat, ut quum extra modum prodigo, neque patrimoniij prouentus, neque stipendia sufficeret,
- C uecordia præceptis ad retinendum instituti luxus nomen nonnunquam in pecuniosos sceneratores, & opifices noctu grassaretur, atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insabres referret: nec insulse quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus de causis quod se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transfegit, ut alæ equitum præfectus regia stipendia mereret, quæ erant maxime opulenta atque perpetua. Interim daret sedulo operam, ut obsessorum inedia occurreret: & si fieri posset Sfortia per insidias interficeretur: Vt cum insigni munere, quo tota belli controuersia finiretur, ad regem transfret. Ab hac pactioe nocturnæ stationes ad ualli munitionem ita sensim laxatae sunt, ut Galli ex composito exeuntes singulis noctibus paratum, & gratuito traditum omnis generis comeatibus in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occultæ plena perfidia, diu regi non potuit quin emanaret, prodentibus forte baiulis, qui quaterni multo labore succollantes integram uini uegetem ad uallum obsessæ arcis intempesta nocte comportassent. Hac re deprehensa Sacramorog; detecto, atque eo uim parante, Maximilianus per se pavidus, monentibus amicis ut sibi caueret, desperatis Hispanorum auxiliis Mediolano excedens (ut diximus) Nouariam
- E contendit. Meminerat enim se non multum antea, quum è festo matronarum conuiuio noctu sine funalibus in curiam rediret, occursum incognitæ armatorum cateruæ insolenter atque acriter omnibus telis petitum fuisse, quatumultu Galeacius Sfortia Pisarenis principis frater, ipsius lateri comes hærens glade traiectus interiisset: nonnullis proculdubio eam uim atrocis facti nequaquam fortuito, sed parato dolo illatam ad Sacramori satellites referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quæ una ex Vicecomitibus Magni Matthæi posterorumq; eius Mediolani principum quan-

q iij

quam ex notho proauo ueram stirpem respiceret, Sfortianis tanquã infiti-
 tiis nouisq; principibus imperiũ semper inuidisse, quod post Philippum
 fato functum ex Planctæ spuria cõnubio freti armis, illud interceptis ui-
 derentur. Tum uero Sacramorus quod nullus iam locus Sfortia profecto
 tendendis insidiis relinqueretur, nihil sibi morã attulit, quin impotentis
 animi perfidiã nudaret. Iam enim Galli duces à Taurino ad oppugnandã
 Nouariã conuolabãt: & Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis
 paludes perducto exercitu ad occupandã Cremonam iter intenderat. Pri-
 mum omnium aduocata concione cõmutatã uoluntatis causas exponit,
 noui consilij necessitatẽ demonstrat: opimiora stipendia & præmia ex li-
 beralitate opulētissimi regis singulis pollicetur, patefactãque munitione,
 aliquot euocat Gallos: explicatisq; regiis uexillis, ingenti armatorũ stipa-
 tus agmine per mediam urbem in forum percurrit: occupat extemplo curi-
 am, plebique diripiendã præbet, nec ulli tamen ciuiũ ab armatis uis in-
 fertur. Exinde populũ tantã rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis
 imminente perterritum, patitiis improviso timore præpeditis hortatur,
 ut ad ueterẽ Gallia regis fidẽ redeat: Sfortiani dominatus obliuisci uelit:
 qui multis ab iniqua proscriptione exilium, fugã, egestatem, compedes &
 foedã necis laqueos attulerit: quando Ludouicus ad non dubiã clemẽtiam
 semper uictor, ab immensisque opibus regũ maximus, rapaci sæuõq; tyrã-
 no semper egenti, & iam plane ab omnibus deserto præferendus uideatur.
 Per hunc modũ Mediolanenses, ut plerunque accidit ex timore in nouam
 spem proclinatis, arma tenenti facile parent: nouũ Ludouico regi sacramẽ-
 tum dicunt: restitutumque senatu Sfortiana insignia publicis locis deradũt.
 Nec multo post Sacramorus pacata urbe accitus in castra, quod Heluetij
 numero aucti præter opinionẽ feroces animos præferrent, & prælio certa-
 turi uiderentur, supra octingentos galeatos equites educens ad Ticinum
 amnem contendit. Eodẽ tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis
 ducibus ad Agapitanã portam magno tormentorum apparatu Nouaria
 mœnia quassabãtur: tam graui ciuium metu, quã insigni Heluetiorum
 alacritate. Hi enim egregio cõsensu intrepidisque animis, quanquã pro-
 strato adapertõq; penitus muro ita uim tanti instructi exercitus, & Gallo-
 rum minas despiciebant, ut nullũ introrsus aggerẽ more militiã, nullãq;
 prorsus ad sustinendũ inuadentis hostis impetum, munimenta se erectu-
 ros profiterentur, frustra obsecrante Syluio Sabello, ut transuersam saltem
 fossã Itatorum militum ciuiũque labore iuxta ruinas perducere sinerent.
 Idem quoque ceteri Sfortiani proceres non ignari militiã postulabãt, &
 ante alios Ioãnes Gonzaga, Alexãder Bentiuolus, & Camillus Montanus
 Prætorij præfectus, quod fortibus æque & peritis ducibus maxime deco-
 rũ foret, de temerariis hostibus minore quã fieri posset labore atque in-
 cõmodo uictoriã retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis,
 Iordinus Vnderualdius præstãtis elatĩque animi tribunus, ad eos conuer-
 sus, Desinite uiri, inquit, fide & dignitate uestra illustres uobis timere, &
 tantopere solliciti esse de belli euentu: Nã his armis (forti dextra alabardã
 quassans,

A quassans, & hastatorum coronam ostendens) cum publicam omnium sa-
 lutem, tum maxime principis decus & dignitatem nostram proculdu-
 bio strenue atque feliciter defendemus: modo Gallis sua inani iactantia
 ferocibus tantum animi tantũque bellici ardoris insit, ut propius acce-
 dere, intrareque per patentem murum audeant. Experientur enim qua di-
 sciplinã constantia, quo robore animorum, qua denique ui corporũ Hel-
 uetia legiones hostes secum congregi ausos excipere ulcisci que solite sint.
 Tum uero ad minuendam irridendãque Gallorum audaciam, qui pro-
 mota acie se irrupturos quum signum daretur neminẽque parafuros iacta-
 bant, quod nemo unquam tanta hostium contemptione factũ antea me-
 minisset, lectorum lintea transuersis suspensa perticis contra hiatus pro-
 strati muri prætenderunt: ut commeantes in urbe milites in stationeque
 dispositi, nec ab hoste cõspici, nec ideo certis minorum tormentorũ icti-
 bus peti possent. Emiseruntque subinde tubicinem pacati oratoris tuta
 insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferrent: Petebant
 Heluetij non absurde per iocum, ut iam tandem Galli libratores ab emit-
 tendis tormentis temperarent, ut tantis sulphurei pulueris pilarũque ua-
 nis sumptibus parceretur: postquam non uno in loco late prostrata mœ-
 nia æquatam solo aditum irrupturis præberent: nec ullã intus munitio-
 nes, quã uel quadratis ordinibus intrantes morarẽtur institutã paratãque
 essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij confisi ue-
 ra uirtute minime niterentur, si Galli Germanique uiri essent, arma atque
 animos expedirent, ut æquissima conditione cum paucis cohortibus con-
 grederentur antequam maiora suã gentis auxilia, quã iam non procul
 abessent, importuno ipsis tempore superuenirent. Ad ea Triuultius gra-
 uiter respondit Heluetios, qui in rem suam nusquam proterui aut stolidi
 esse consueffent, recte consultẽque facturos, si pro Sfortia exuto urbibus,
 D & ab amicis fœderatisque deserto pugnare atque insanire desinerent, ad-
 uersus maximum præsertim inuictũque regem, cuius modo tot princi-
 pes acerbissime coniurati, neque opes neque spiritus infregerint. Debere
 eos si saperent, & liberis ac uxoribus optime consultum uellent, quod pro
 sua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolẽtia uehementer opta-
 ret, recentis & uetustã Gallorum necessitudinis meminisse: opportunẽque
 prospicere, an aliunde quã è Gallia pace & bello stata atque uberrima
 stipẽdia inter niuosas Alpes rerum prope omnium egenis essent prouen-
 tura, Quorsum, inquit, eorum qui obstinate stultẽque ferociunt, consilia
 E euadent: si trahere atque alere bellum uelimus, quum affluente commea-
 tu atque pecunia, quã duo præcipue uobis defunt, redeuntibus ad fidem
 populis abundemus? Neque enim eos usque adeo uecordes & uitã pro-
 digos esse crediderim, ut nos uallatis munitis castris, tot tormentis instru-
 ctos, ualidissimisque Germanorum & Cantabrorum auxiliis & peram-
 plo fretos equitatu, adoriri & in uestigio efferã temeritatis pœnas dare
 malint, quã cum triplici stipendio, & certis opulẽtisque muneribus, ad
 uxores domum redire: quã omnia abunde ex fide regia statim consequen-
 q iiii

» tur si Sfortiam, uti antea ex merito patrem eius inuisum terris caloque
 » damnatum tradiderunt, continuo in manus tradant, aut certe dedita ur-
 » be nudatum praesidio fortunæ suæ iactandum relinquunt. Hæc tubicen
 renunciare iussus, pecuniâque donatus, ad suos in urbem rediit. Cæterum
 his responsis ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emanantibus,
 tantum abfuit, ut quisquâ è primoribus atque signiferis permoueretur,
 ut præ insita confirmatâque audacibus animis ferocia uix ab eruptione
 temperarent: quanquam nonnulli Gallico, ut creditur, capti auro senten-
 tiis labarent, & certa oblata pacis præmia dubio & difficillimo bello, cau-
 tis & satagentibus anteponenda differerent. In eam enim curam sedulo
 Triuultius incubebat, ut peruicacium feritas per partes occulta largitio-
 ne molliretur. Id autem eo facilius commodiusque iam à pluribus tenta-
 ri cœperat, quod Vertius insignis è Glarona ueteranus, uti erat ab astuto
 uenaliq̄ ingenio maxime uaser, deprauandis militibus industriâ suam
 uenditasset. Interea Maximiliano ingenti cura anxio pauentique ad om-
 nes rumores Heluetiorū auxilia citatis agminibus aduertare, Altosaxum
 uero Comensi uia ad antiquum Galeritæ cohortis uicum peruenisse nunci-
 atur. Eodem quoque tempore Tramulius atque Triuultius de hostium
 itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astri-
 ctisque sententiis deliberâdo disputatur, mouerene retro castra expediat,
 longiusque ab urbe loco tuto considerare: an cum expedita exercitus parte
 novos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormētis, sine equite, dif-
 solutōque agmine properantes, quando quidem circūfuso equitatu, pro-
 ductisque falconibus per agiles currus, cohortibusque leuis armaturæ Va-
 sconum sagittis rem gerentibus, aut proteri aut magno certe illato detri-
 mento ad Ticinum retrudi possint priusquam eis è Nouaria, uel ab Al-
 tofaxo qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succurratur: nec
 interea manente eadem castrorum forma, & Germanis suo peculiari ual-
 lo inclusis, reliquisque copiis maiorum tormentorum corona præseptis,
 quicquam de hostiū eruptione timeri possit. Hoc maxime probabat Ro-
 bertus Sedanius suspensō nec abnuente Tramulio, uti erat pugnaci inge-
 nio & ad omnem uel dubiæ pugnæ aleam parato. Sed Tiruultius peruica-
 cis & feruidæ gentis recentem uim reformidans, omne prælij discrimen
 uitandum esse testabatur uti alienum, aut certe non necessarium ad spe-
 rata uictoriæ prouentum, qui plane sine ullo incommodo à cautis mini-
 mēque præproperis sperari deberet. Indomitæ, inquit, uires quæ uel gra-
 ui impetu sine multo sanguine detrimentōque perumpi nequeunt, ple-
 runque mora utili & tuta cunctatione diffinguntur. Quod hercle magno
 usui nobis eueniet, si hinc ad Riottam uicum procul ab urbe uiginti sta-
 diis castra referamus. Neque enim eius sententiæ cesserim, nisi imprudens
 senex sim, qui diuidendas copias putet: ne utrique parti tanquam infir-
 mæ & inualidæ ad resistendum conandūque uires defint, & nobis cum
 triplici hoste, si ita fors ferat, uno tempore fuerit dimicandum. Erant ue-
 ra hæc, planēque secura quæ Triuultius assentientibus cæteris afferebat,
 nisi

A nisi fortuna (ut plerunque accidit) sanis infesta consiliis cuncta quæ ille
 optima ratione prouiderat, inopinato ueluti correpta turbine præuertif-
 set: Nihil enim à tanto duce qui Italicarum rerum usu regionisque peri-
 tia ac ætatis honore Gallos anteiret temere confirmari uidebatur: uel ob
 id præsertim quod in latifundiis suis peculiarique etiam sibi noto in præ-
 dio ad Moram amnem ponenda castra iudicabat: quamobrem subtricen-
 te Sedanio uel à strenuis & pugnæ cupidus in Triuultij sententiam ibatur.
 Itaque nullo strepitu edito, rebus omnibus ad profectiōem instructis, ab
 oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Helue-
 tij nemine hostium qui contra iret, in itinere conspecto, Nouariam per-
 uenerunt, magnâque gratulatione & lætitia omnium, quum donati uino
 largiter ientassent, uix unius horæ spacio ad quietem desumpto noui du-
 ces in consilium descenderunt. Nam priores ut qui antea moueri retro ca-
 stra reduciq̄ tormenta conspexissent, iam hostes ad Riottam constitisse
 didicerant, edoctique ab incolis de natura loci sitūque camporum, & de
 uado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab urbe lon-
 gius recederent, confestim audendum fortibusque animis inuadenda ca-
 stra iudicabant, uel exigua nâque mora hostem emitti è manibus rebân-
 C tur, quod non postea, ut æqua cōditione confligerent, occasionem essent
 reperturi. Nam aliæ quoque Gallorum cohortes, aliæque turmæ equitum
 adducite Stuardo Albanæ regulo Alpes transisse cognouerant, quæ co-
 piæ magno incommodo ipsis aduersa forent, hostibus uero peropportu-
 nâ, atque adeo tanquam utilissima ratione bellum trahentibus expectan-
 dâ censerentur. Tum uero exurgens Craffius Tigurini pagi magister, uir
 » eximiæ authoritatis: Nolite obsecro inuicti fratres (inquit) differēdo cō-
 » mittere ut consilium ingentibus animis susceptum, importuna Altosa-
 » xi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim una maxime ce-
 D leritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis recte &
 » nauiter decernentibus quàm mature facto opus est, ne tantæ occasione
 » quæ in hanc spem rei bene gerendæ nobis offertur, & leui temporis mo-
 » mento præuerti potest, nequaquam impigre desimus: satis nanque erunt
 » uel pauca cohortes inuictæ uirtutis ad opprimendos hostes, dum nihil
 » nos ante ausuros, quàm se cōiungat Altosaxus, existimant. Proinde uta-
 » mur illorum errore: & incaute superbis opinionēque deceptis inexpecta-
 » to impetu improuisum terrorem ad non dubiam cædem & fugam infe-
 » ramus. Vicimus profecto si uictoria egregio consilio concepta atque ex-
 E plorata intrepidis animis & fortibus dextris quærat. Tum uero cuncti
 ad unū duces atque signiferi, nullam omnino moram sibi afferunt, quin
 peroranti Craffio statim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauitate
 decernunt: Ediciturque militibus ut cibo & quiete corpora curent: & post
 secundam uigiliam ad uexilla coeant: quid fieri uelint ante auroram du-
 ces imperaturos. At Maximilianus qui dudū legionis paternæ proditio-
 nis recordatione suspectas, ipsosque eisdem hostium geminos duces, qui
 patrem cepissent, tanquam destinante fortuna, ad exitium Sfortiani no-

minis datos, & illos quoque recētis adhuc perfidiæ memoria infames campos, tanquam sibi fatales aspiciēs, anxio fatiscētiq̄ue animo suprema uolubabat, tum primum sese erigere confirmarēque, præclarum erga se gentis studium tantūque animorum ardorem admirari, complecti singulos cēturiones hīsque prolixè testari quibus imperium, fortunas, salutēque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occasum inclinaret, mirum dictū, & quod memoriæ prodendum uidetur, Gallorum canes relictis castris magno continentiq̄ue agmine Nouariam intrarunt, admittiq̄ue Heluetiis qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisq̄ue blāde auribus, singulis applaudere cœperunt, tanquam Heluetij iam ipsorū essent domini, aut certe futuri, ut mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus è Torfano nequaquā agresti ingenio uir, & Italicæ gnarus linguæ, tanquā auguralis disciplinæ, uti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contēdit: eiq̄ue uictoriam de Gallis est pollicitus, quod à maioribus gentis esset obseruatum in auspiciis præliorum, proculdubio eorum fore uictoriam ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunatāque hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quā quod parabatur, tympana tota nocte pulsari & circumferri per urbē iubent: ut speculatoribus si qui adessent exeundi speciem præberent: ideoque hostes quos tota die in armis fuisse constabat etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Ceterum imperatur omnibus, ut cibo & somno corpora firment, & lucem operiantur: ut quisque uirtutem suam pulcherrima decoris cōtentione in præclara luce ostenderet: nec ignauos porro impune terga uertere aut deserere ordines ausuros. Hæ siquidem Heluetiorum seuerissimæ sunt leges, ut sub oculis spectantis exercitus, qui præmetur turpia atque indigna uiro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obruncentur. Ita maior metus minorem uincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo ante quā dilucefceret duces ex omnibus copiis (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ uirtutis deligunt, qui octo falconibus præsent: & Maximilianū equitēsque eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitētur. Reliqui in duas sese acies pandunt: & diuerso itinere nequaquā strepentibus tympanis, silentiq̄ue prorsus agmine ad hostes ferūtur. At Triuultius qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosque pedites antequā adueniret Altosaxus egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælij tēturos non putabat, ubi hostium aciem in conspectu esse cognouit, Tramuliū ceterosque duces excitat: signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ usu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiūque tam paratus ad dimicandum animus, ut Galli equites uix ad frenandos equos & galeas induendas tempus habuerint: utpote qui magna parte diei, & noctis intenti ad imperia in armis cōstitissent: & sero demum

A mum quòd Nouariæ pacata omnia nunciarētur, in tabernacula ad quietē se recepissent. Satis tamē opportuno tempore leuis armatura equestris, uti expeditior extenso ad læuam longissimo cornu uenientibus mille Heluetiis occurrit, qui ut hostium tormenta declinarent, quòd his iam peterentur, sinuoso circuito ad Moram fluuium contendebant: ut inde, ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quanquam suo decursu lenis si uado transiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnantia ualde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emissario Sesthis amnis ad ubertatem agri indito suo cognomine in ea prata deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti uia procedentes, tormentis hostium ex transuerso peti, ingruentēque per alueum & utrāque ripam procella equitum uehementer premi cœperunt. Tum uero Mottinus præsentis animo consilium mutat, & Maximilianum qui insultantibus Epirotis magno in discrimine uersabatur, pugna excedere & continuo in urbem reuerti iubet: ut belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ uictoriæ conseruaret. Eum uero generose renitentem, & ut se communis sortis casum subire pateretur, constanti animo deprecantem duo centuriones cum totidem manipulis freno arreptum, & tractis casside cristis, inditāque uili chlamide ut paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatōque equitum agmine in urbem redire cogunt, ut inde periculo uacuis ipsorum uirtutis spectator maturæ uictoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea sollicitudine liberatus, nutatē suorum aciem quæ iam tres falcones amiserat, fauciis in medium receptis componit, & ui facta magnōque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectōque ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto late profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra, cassisque laxis & stationis militibus perturbatis, impedimenta capit. Paulo ante autem quā hæc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultæ segetis campos longiore itinere, paruōque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hostium impetum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerāt, Triuultius mediū agmen tuebatur, proximāque inter equitum acies Germanorum phalanx intra modicam fossam se receperat, quod uallum noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostium improviso superuentu defigi atque erigi nequiuisset. In hanc itaque Heluetij circumducta ad dextram acie concitatis animis se conuerterunt, quòd uictoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quam hostilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perripissent. Id Galli duces è proximo conspicati tormenta statim in confertos dirigi, & lata strage ordines perumpi, mox in latus fatiscētis agminis equites cataphractos uehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in aduersum os pila uerberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt, nihil tamen horum milites, uel ducum morte, uel periculo suo, uel commilitonum horribili clade perterriti sese collectis uiribus in globum è disci-

plina componunt: equites magna vi propellunt: & statim uti antea decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuo cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen utrinque uoces, sed horridus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani ut commilitones superiore anno ad Ticinum cæsos ulciscerentur, & ut belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amissam nouo decore redimerent, ardentissime præliabantur. Heluetij uero ut ueteres & proprios hostes à Germania profugos in contumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnantes aliquando deleret, paribus animis & uiribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque castrorum custodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus compleri nunciatum est. Cuius rei fama adeo Gallorum animos turbauit, ut eò magna pars equitum dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem pene temporis momento tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astute reliquisset, per obliquum sensum irrepserat inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, ut præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, ut Galli & Catabi pedites cadente Aloisio Beamotio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta uictores in fugientium terga conuerterint. Quod ubi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata in quibus Galli semper plus fiduciæ quàm in dextris atque uirtute omnibus bellis posuissent, deletos iam prope Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo late potiri, inter pudorem & metum terga uerterunt. Duces percussis omnibus ipsi satis, ut in trepida re impauidi turbatos ordines conuertentes se ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque signiferos ut metum ponerent, & paucos agrestes fessos, inermes, & iam uulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his uocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra uero & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrime perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monfalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. At Germani qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus uexillis & Florantio duce grauer uulnerato, aliquandiu constantissime depugnant, ubi se ab equitatu deserui, reliquum peditarum undique

A undique deletum & tormenta capta conspexere, quod fuga turpis & minime tuta uideretur, erectis suo more cuspidibus dedentes sese, à uictore hoste clementiam quæsuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, ut Florantio & Gemasio filiis in tanto uitæ discrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum uehementi cuneo ad mediam hostium aciem penetrauit, filiosque iacentes inter cadauera & multis fœdatos uulneribus, ita erexit & sustulit, ut semianimes sarcinæ modo, ceruicibus equorum asportati cum summa paternæ pietatis & bellicæ uirtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruantur. Ita Heluetii triplici agmine dimicantes sesquihoræ spacio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen uel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quâquam pretiosa supellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos alliceret. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quod neminem armatum in acie uiuum capere, nec uertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu aut suo pudore concitati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occupatos opprimerent. Verum adeo pertinax & intenta hostium fuga fuerat, ut Triuultius uocerauca puluerulentus ad equitans, nec adhortationibus, nec contumeliis, nec authoritate imperii, signa sistere, aut præcurrētes abiectis hastis equites retinere ualuerit. Constat Gritum eius infestæ expeditionis comitem qui una profugiebat, sapius in turba properantium dixisse, Hodie ut uideo equites ueterani, qui tam effuse calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare consueuistis. Nunquam enim acciderat ut in uicti fortunatque antea duces, tanto instructi exercitu à paucis peditibus ludente fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducentos saltem cataphractus habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus erat euadendi ardor) lanceam ultra Sesithem tulit, insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum usque oppidum. Pagani uero ab agris atque omnibus uicis ad prædam effusi, ubi sepes, fossæ, concisæ aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos & cursu fessos, crudeliter opprimebant. Vix dum confecto prælio, & adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle contactus atroci uultu, promissa & perhorrida barba hosti formidandus. Is quod sero cum cohortibus aduenisset præ dolore gemens fremensque barbam conuellebat, quod incruentis alabardis in glorius, confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuero Vertius ille de quo antea diximus Gallicæ factionis Heluetius inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atque omnia aduersa in prælio obuensisse renunciens. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, uti cautum ducem, & de legionum salute sollicitum decebat, paulu-

lum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi uera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat, opinione tamē inuictæ uirtutis primarum cohortium fractas attritasque Gallorum uires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes properauit: paucos uero post dies quū Altosaxus in consilio Helueticorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur, & indicio Vertij, qui perfidiose uanum rumorē attulerat, suspicionem criminis præclare diluisset, Vertius conquistus atque ita damnatus est, ut more maiorum in frustra secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in urbem reportarunt, ut optime de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea uictoria mille circiter & trecenti, è quibus supra septingentos tormentis discerptos retulere, quum ferre totidem sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorū ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis & prope effera uirtus emicuit, qui consensu multorum supra uiginti hostes alabarda confecit, & certæ laudis præmia tulit. Tum uero Maximilianus tanto successu lætus aduocata concione, quum præ gaudio manarent lachrymæ & uix effari posset, cunctis gratias egit, & quod præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormenta quoque & quicquid prædæ partum fuerat cohortibus in præmium uirtutis accessere. Sed uallum de hoste captum Maximilianus tanquam uictoriæ monumentum porticibus affixit. Huius ualli structura quam nos uidimus, ut posteris documēto atque usui esse possit, paucis explicanda uidetur. Dimenso ad paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinquagenum spacio quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad umbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur: ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta serie confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, ut totius ambitus summa corona cætum ferre muralibus sclopettis aduersus hostes undique muniretur. Hoc modo ingruentium hostium uim sustineri, & plane refringi posse Sedanius existimarat, quod Heluetios priusquam ad hastas manusque uenirent, inconsulti impetus pœnas duros credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx & suo tuta robore insuperabilis defensura uallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam uictoriam eruptura uideretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoque labore & sumptu per Alpes aduecta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe uictoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita ut plerūq; solet fortuna subtilibus artificiis nihil arridens tum maxime quum oportebat rationi atque operi successum eripuit. Id uero Germanos fefellit, quod eodē die moturis retro castra ducibus, eius ualli apparatus uti suis iam impositum curribus minime erigendum putassent. Sed id acceptum uulnus Tramulius quum hæc ab eo Bononiæ quareremus, in Triuultium nō insulse reiecit, quasi ille in prædiis suis, ut adulto pabulo parceretur, secus ac ipse differuerat, castrametari noluisse. Triuultius uero uti nusquam antea uictus, quum

de

A de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam refererebat, quod temerariis & in furorem actis nulla ratione uel à peritissimo duce obuiam iri posse prædicaret. At Sacramorus qui ut ad Nouariam in castra contenderet ad Ticinum continuo traiecturus peruenerat, ubi primum ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum proculdubio accensa pugna rem geri præsenfit, coacto suorum agmine paululum substitit, ut ex euentu pugnae consilium caperet: Sed non multo post quum ex multorum fuga Heluetios profigatis Gallis campo uictoriæque potiri didicisset, ne interclusus fluminibus cum ab hoste tum ab infestis sibi undique incolis deleretur, retro ad Abduam est profectus: superatōque amne ad Cremonensium fines Venetis copiis se coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copiis Cremona excefferat, nam paulo ante plebe ad Venetū nomen inclināte in urbem fuerat receptus, quanquā Galicacius Pallauicinus rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studebant, quod à Brunorio Petrarci custode ut belli exitum expectare uellent, continuis obtestationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ uictoriæ fama adeo late emanarat, ut Liuianus, qui eam diu suppressere nequiuerat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimaret. Itaque eadem celeritate qua dudum uenerat Veronam contendit, prolatōque tormentorum apparatu ad diuæ Lucie templum urbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio uiuidus & ferox, rei que gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, ut audaci facinore Gallicæ cladis fama tegeteretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent, uehementi facto impetu tanquā ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam spem præpropere susceptus eum habuit euetum, ut quum deterfis pinnis depulsisque propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euassissent, nec præalto exitalique saltu in urbem se demittere auderēt, undique glandibus traiecti atque interfecti deiicerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis centuriones Thomas Fabronus è Pistorio & Vicinius Vmber qui primi conscenderant. Georgius nāque Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes adduxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabant. Quo animaduerso periculo nemo militū fuit, qui non excipientis phalangis cuspides formidaret, & pudore & metu cōfusus in muro minime cunctaretur. Ea re improspere tentata, Liuianus usque adeo festināter reductis tormentis & signo profectionis dato è conspectu urbis discessit, ne ab erupturo hoste distineretur, ut aliquot notos milites, qui ad proximū puteum ardentissimo Sole potandi causa ex acie diuerterant, crudeli manu confoderet, frustra deprecante Paulo Baleono, qui in fessos sitique confectos à mucrone temperandum esse differebat, iustisque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in statiuca castra concessit. Baleonus autem ad dextram cum parte copiarum Allieniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremū se dedente,

r ij

qui exigua manu arcem acerrime defenderat. Hisdem quoque diebus F Octavianus Fregosius Nouariensis uictoriae fama excitus, commendante Leone Pontifice, ut Genuam reduceretur, cum Cardonio atque Piscario transegit. Octavianum enim praestanti ingenio hominem, & multis bonis artibus instructum Iulianus Leonis frater ueteris amicitiae nomine mirifice subleuabat: parique studio Piscarius affinitate sibi coniunctum pollicentemque pecuniam Hispanis in stipendia diuidendam Iano Fregosio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plerique ciuium tanquam nimis propere a se desertum omnino meuerent, multi etiam in uniuersum oderant, quod ipso conuiuente sanguinarij fratres nefarias manus Hiero- G nymi Flisci sanguine imbuissent: Illum uero patre principe genitum egregiamque uirtutis fama illustrem adeo populus expetebat, ut in omni re ciuili uel bellica Iano potiore existimaret: quod in longo exilio a fortuna grauius eruditus in gubernanda Republica magnam spem lenitatis, & temperantiae allaturus esse uideretur. Itaque Piscario in Pulciferam uallem ab Apennini iugo pulsus undique montanis Liguribus cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis Gallorum auxiliis consilium summae pietatis atque prudentiae sibi desumpserunt, profectisque in concione se publicam ciuium salutem principatum & patriis penatibus cariore habituros, eo H animo, ut patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, positis armis, ab Genua discesserunt, quum alterum tantum atque uigesimum diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude, ut magna pars senatus, abeuntibus gratias ageret, & plerique honesti amantesque patriae ciues nusquam obstrepente populo, uel natura insolenti & factioso, eos fere cum lachrymis ad multum spacium prosequerentur. Othobonus quoque & Sinibaldus Flisci eodem consilio, sed aequioribus animis, quod principatus fortunam inueterata consuetudine, solis Gibellinis attributam minime respicerent, & fraternae caedis iniuriam probe uindicassent, in Castella sua quae ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti sunt. Eo modo Fregosius pacato agmine in urbem receptus, & a populo dux & princeps est appellatus. Triduoque post imperata pecunia, quae octuaginta milium aureorum nummum summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit, remuneratusque Piscarium, id ab eo impetrauit, ut sine maleficio finibus excederetur: atque ita cum omnibus copiis in Placentinum agrum est reuersus, indignatibus Heluetiis, quod Hispani qui eo bello neque fide neque opem difficillimis ipsorum rebus praestiterant, alieno sanguine partem uictoriae praemia intercepissent. Hisdem porro diebus quibus Adurnij fratres principatum & patriam decesserunt, Praeianes Gallus, quem intromissa in Laternam arcem quanta maxime potuit, comestus & tormentarij pulueris copia custodes diligentissime confirmasset, iussu regis a Liguria cum quatuor triremibus, quod nemo antea ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni ualida classe per Galliae oram infesta populatione uagabantur. Existimabat enim Praeianes triremes suas tranquillo praesertim mari, & nullo spirante uento, aduersus maiora hostium nauigia quae

A quae uelis ageretur, magno usui futuras: Quod hostium excelsae naues (ut nonnunquam aestate accidit) ex malacia in alto destitutae expedito longarum nauium remigio circumfisi, & adactis colubrinis expugnari atque demergi posse uiderentur. Sed nihil ea aestate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quam ut Odoardus Surrei filius Britannicae classis praefectus magno casu pene solus occideretur. Is iuuenis ut magnitudinem animi ostentaret, quum secundo uento inflatis uelis Praeianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antennis substitit, ut opprimendi hostis cupiditate in B magnarum nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret: & triremes humili fabulosoque in litore semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Praeianis epibatae acerrime sese defenderent, Odoardus dum in praetoriam scandere conaretur, a prora reiectus contis & secure uulneratus in mare cecidit: atque ita Britanni amisso classis praefecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadaver fluctibus expulsus in arena repertus est, & statim agnitus, quonia aureum corniculum collo suspectum gestaret, quod praefecti maris est insigne. Eo enim fistula more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportune editis, nauas ad C officia reuocare atque incitare consueuerunt. Nec multo post duae maiores Britannicae naues Thoma Gniueto immensa fortitudinis praefecto audete concitantemque Gallicam inusitate magnitudinis nauem, quam Chordigeram appellabant, adortae sunt, tormentis utrinque latera pertundentes. Chordigeram praerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolae rei naualis peritissimus. Is praesenti infaustoque consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine saepe factum legimus, cathenatos harpagones iniecit: terribilique fragore tormentorum undique edito, ita praedium exarsit, ut quum facibus, incendiariisque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, uno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & supra duo milia hominum, aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanum praecipitata perierint, totidemque fere omnis generis aenea tormenta Oceano mergerentur. At Ludouicus maiores etiam a Britannia motus expectans, quum iam ira & dolore multum exarsisset, quod pauci atque inertes Heluetij, peritissimos duces, ueteranum equitatum, & pedites numero roboraque praestantes, uera uirtute superassent, omnibus regni uiribus in Belgarum fines traductis, ad Britannicum bellum se conuertit. Enim uero Henricus fama rerum ad No- E uariam gestarum permotus, quum iam antea in Aquitaniam ad populadam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum classe transmissis, ingentes copias terra marique parasset, ab Anthona Dobraque Caleciam (quae portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supra insitum a natura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriae accensus, quod defendere iniurias sacrosancti Pontificis & tueri armis religionis causam aequum atque magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maxime Germanorum animis quo-

rum ingentem numerum mercede conduxerat. Nanque Cæsar huic bello intentus & Margarita eius filia uirilisi animi mulier ob ueterem repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc adolescentis Caroli tutrix in Cisteri-nana Germania (ea Belgicæ pars est) longe latèque imperitabat, auxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex utraque Rheni ripa Britan-nicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto è Caleisia, Taroan-nam Morinorum urbem oppugnatam uenerant: admotisque muralibus tormētis mœnia magna ui & summa pertinaciæ fama quassabāt. Ea urbs muri circuitu parua, sed ædificiis frequens, quod ab imminente monte & ab Lysia impeditiſſimo flumine munitur, ex omni parte difficilem ha-bebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæque & su-per hæc equitum ac peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atque Rouergas. Interea dum Talbotus Taroannam conti-nenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Caleſiam uenit: quod ubi per Gallias uario rumore uulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere, euocare quosque nobiles ac ueteres equites perfun-ctos iam militia, classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam & quæque proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat, Hispa-
no haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo ante pepigerat, ne finiti-mæ gentes belli audax in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorū quoque in finibus iustum prope exercitū qui Heduos ab iniuria tueatur, decernit. Ii nanque uixdum è Nouaria uictores domum reuersi concilio Turegi habito, quum legati magistratūque omnium oppidorum uno re-nore de inferendo Gallia bello retulissent, sublatis uexillis arma ceperant, eo consilio ut mōte Iura superato per Sequanorū fines in hostilem agrum irrumperent: atque omnem eam Burgundiæ partem quæ Gallorum est (ea ad Ararim & ad aduſiorē Alduadusij ripam spectat) ui ad defectionem compellerent, uel effuse popularentur. Enim uero Cæsar ut Heduorum ur-bes quas in altera Burgundiæ parte post Carolum eius focerum ab Helue-tiis ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupa-uerant, ueteri Nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad trās-mittenda auxilia, & ad maturandam profectiōnem sollicitabat. Eos quo-que Henricus ostentatis præmiis atque stipendiis, & Maximilianus Sfor-tia nondum arcibus receptis firmandi imperij cura anxius, ut quandoque semel cœptum bellum finirent, in eaque temporum fortuna superbos ho-ſtes in perpetuum domarent, uterenturque recenti uictoria continuis le-gationibus adhortabatur. Quibus de causis Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis uiribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sed-danio mandat, ut quam maximum potest peditatum in Eburonibus Ar-duennæque syluæ proximis populis mercede conducatur, & continuo in Morinos proficiscatur. Idem ut faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atque huius belli non

A non obscura causa fuerat, è Menapiis atque Sicambriis quibus imperitat, legiones duas adiuncta Batauorum manu expertæ uirtutis mittit. Ita bre-ui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coactis, & Germanorum au-xiliis ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruene-rant contendit. Eodem quoque tempore Henricus ut uires cum Talbot-to perquam mature coniungeret, paratis quæ ad profectiōnem pertinebant, è Caleſia mouit, instructo agmine procedens itineri simul ac prælio intē-tus. Venerant enim Gallorum antecessores, & leuibus præliis agmine in itinere lacescebant: Mox aliæ atque aliæ turmæ equitum, atque ipsa sub ue-xillis grauis armatura equestri, in patentibus campis sese ostenderāt: non eo quidem consilio ut acie configerent: sed ut Britannos ostētatis uiribus magis ac magis morarentur. Verum Henricus quum maiora quædam tor-menta suo pondere effractis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo forte hæſissent, & ob eam causam necessario subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnae potestatem fecit. Cō-tra uero Gallis consulto certamen detrectantibus quod uniuersæ dimica-tionis casum necessarium nō ducebāt: ad sanctum Odemarū (id castellum est) subsedit. Sequentibus uero diebus intermissis nunquam itinere pluri-bus equestribus præliis decertatum est: periitque in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorū equitum præfectus. Ita Hen-ricus incolumi exercitu nequicquam Gallo iter demorāte, quartis castris Taroannam peruenit, Tunc primum urbs quam acerrime oppugnari cœ-pta: nanque tripartito hinc Talbotus, illinc Carolus Somersetus, & tertio loco rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna urbis ædi-ficia diruebant. Ex aduerso Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere: contra & ipsi hostium castra tormentis infestare, die noctūque pro mœnibus, pro portis agere stationes, nihil se animo de-mittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduē-tus Henrici regis Cæsare maiore animo, quam uiribus bellum complexus tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est ma-gna Germanorū multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellū, in quo tres potentissimi reges de imperio dimicaturi uidebantur, ex omni se prouincia effuderāt. Henricus quoque, ut erat quatuor ferme & uiginti annos natus, ab excelso florentis ætatis uigore pecuniæ profusus super ad-uectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama & studio erga milites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas, admirationis humanæ in eo rege modum exceſſerant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti O-demari oppidum processit Henricus: consalutatūque eum & patrem ap-pellatum in castra perduxit. Venerat èd Cæsar magnis itineribus sine re-gio apparatu, ut alicui memorabili prælio interesset: Nā in superiore quo-que Germania fama erat aduentare cum magnis copiis Ludouicum ut li-beraret obsidione Taroannam, aut cum Britannis de summa rerum dimi-

carer. At dum reges mutata ueste circumuecti mœnia, apparatus oppugnandæ urbis munitionumque naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus Ludouicum qui in Ambianis subsederat, cum omni genere commeatus uniuersum equitatum intra biduum Taroannam esse submissurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac necessariarum rerum penuria laborantes, diutius non esse tantas difficultates toleraturos. Quod ubi Cæsar pro cœperto habuit, quoniam & rei militaris peritia, & notitia locorum plurimum ualebat, communicato cum rege cōsilio traducere in ulteriorem Lissæ ripam maximam exercitus partem, & ad hostes summa celeritate ut imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus unius horæ prope momento perfectis, quibus simul omnes copiæ transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Lissam traiciunt: & ad Ghingattam uicium duobus passuum milibus ab urbe distantem pergunt. Erat Ghingattam obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris uictoriis Gallo infaustus: siquidem Ludouico undecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar uixdum pubescens Philippum Dechordum expertissimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie superarat. Igitur Galli ut obsessis in tanta rerum egestate succurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium sarcinariis iumentis, recta Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes uir in Morinis summæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verum cum eo aderat clarissimi quique Gallorum ductores, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium uictor: in quo nihil præter fortunam ueterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis descendens, qui ad Ghingattam uergit in subiecta planicie signa atque equites ostendisset, Cæsar & Henricus incredibili pugnae desiderio deflagrantes partiti inter se copias, ea sorte ut alter equitatum in hostes duceret, alter uero cum peditatu & currulibus tormentis continuo sequeretur, instruere ordines: quid fieri uelint præfectos docere, ad equitare legionibus: hic Germanos & Belgas, ille Britannos quos ab insula transfuexisset, adhortari, ne ueteris gloriæ militaris obliuiscerentur: ne eos hostes aut fortes, aut insuperabiles existimarent, quos omnibus bellis, atque omnibus seculis & progenitores sui, & nuper Heluetij pedites acie deuicissent: Adniterentur, auderentque primo impetu: ac sibi, ducibus & regibus suis, qui opinione uirtutis omnem dignitatem atque salutem in dextris militum posuissent, fortem operam maturamque uictoriam præstarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cæsaris, ut eum aperto capite paludatum singulis ordinibus ad equitatem cognouerunt, ex eius præsentia uictoriam auspicati statim acclamauere, Salue Cæsar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam uicimus. Is ut ardore militum uidit, non cunctadum ratus arreptis secum quatuor milibus equitum, in quibus hippotoxoræ Britanni, & Cisthenani equites cataphracti sub Hansco Rosco atque Laleno fortissimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus

A cus quoque pari passu cum robore legionum, sagittariis suis immixtus subsequitur. Iam plures Gallorum equitum ut commeatum intromitterent, circumducti ab laua ad eam portam, quæ seigniolem Britannorum stationem habitura uidebatur, peruenerant: & à Talbotto, qui paratus in armis adlitterat cum detrimento repulsi fuerant: quum Henricus ad primum hostium conspectum ad perturbandos eorum ordines duas eminens colubrinas displodi iussit. Mox Cæsar, quem fatalis hosti locus, & antiqua uictoria claris auspiciis ad prælium accendebat, in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum uis, tantusque cataphractorum irruentium ardor, ut primo concursu Galli equites turbati fusique sint: quanquam acerrimi duces manu prompti insignibusque fulgentes ante alios fortissime decertarent: atque impetum hostium sustinere, & reparare percussam aciem increpitis retentisque militibus conaretur. Caterum quoniam nec tormenta, nec pedites in subsidium equitatus adduxerant, urgente Cæsare, & appropinquante cum tota mole peditatus Hérico, cedere & terga dare coacti sunt. Duces ipsi in tanta equitum perturbatione dedecoris metu dum acrius resistunt, capiuntur: Ante alios Marchio Rothelinus, qui paulo ante Donefio fratre mortuo dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atque Busiuus. Sed Palicia & Imbercurtius ob ueterem amicitiam & cognationem, quæ cum Rosco intercedebant, ab equitibus Sequanis, in acie dimissi sunt. Signa uero quæ in illam usque diem tot gentium cruore conuersa in tot bellis atque periculis seruata fuerant, occisis aut captis signiferis in potestatem Britannorum deueniunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis, quam militum cæde insignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta usui fuerint, & solis hastis atque mucronibus usi cataphracti utrinque colluctati inter se equis atque corporibus maiorem tumultum quam cædem ediderint. Pienes paucis suorum desideratis, trepidanti agmine ad Blangim unde uenerat, celeri fuga se recepit. Cæsar autem & Henricus captiuis comiter apud se habitis in uetera castra redierunt. Iam Talbotto cuniculos effoderat, tormentis muri partem disiecerat, & magna spe iam tum expugnandæ urbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos ostentantibus, desperato commeatu, per colloquium tridui inducias postulant: quibus impetratis, pacti ut inde cum armis atque uexillis sine fraude discedere liceret, urbem continuo dedunt: paulo post uictores colonis aliò migrare iussis, ut ab simili pertinacia cæteras urbes deterrerent, seruatis templis incendunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingentesimo tertio decimo anno à partu uirginis, nono Calendas Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copiis, & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco castris se tenere: neque ad euentum fortunæ experiri iterum hostium uires: qui magnam bellicæ laudis opinionem deuicto ueterano equitatu adepti fuerant. Enim uero manu promptus & consilio optimus, quanquam uniuersi certaminis desiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam deuouendo

se pro uictoria prælium deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat, si perculosos animo milites ac superiore gloria rei militaris obscurata, quasi degeneres factos, quum intra septuagesimum diem ad Nouariam atque Ghingattam infeliciter dimicassent, fortissimis hostibus, ac tum recenti uictoria elatis obiecisset: uel ob id maxime quod rumor in castris percrebuerat, Heluetiorum uiginti quinque milia cum duobus milibus equitum quos Cæsar addiderat per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, & iam eorum agris magna belli clade populari: Neque Trami-
 lium continue castra mutantem, aut ire obuiam, aut manus conferere aude-
 re. Quibus de causis Ludouicus suspenfa Gallia, & ad noui belli periculum excitata cūctando circumspectare hostium motus: & reliquum æstatis extrahere, quàm in discrimen summæ rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum per legatos sollicitat ad nouas res in insula moliendas, gerendumque aperte bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficiis, & antiquis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus, ob idque facile impelli poterat ad quacunque belli fortunam subeundam: Quanquam per se animo immodicus, & natura infensus Anglico nomini, priuatis etiam laceffitus iniuriis, inferre ultro bellum, & proferre imperij fines meditaretur. Nec deerant præter Gallorum legatos arma, pecuniam, tormenta, duces, classes, atque omnem belli apparatus pollicentes, qui mobile regis ingenium uariis artibus expugnarent ex intima aula spectatæ apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, ut proposita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ imperio, in spem prosperi euentus, & magnæ fortunæ erectum ad sumenda arma uehementer accenderent: Quando abductis in continentem omnibus ferme copiis, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub uxoris tutela relictum inuadere, atque armis exagitare interiora Britannia haud factu difficile uideretur. At hæc secum quum ipse multum animo uariius reputaret, obuersabantur ante oculos uxor, quæ Henrici soror erat, & nouum pariter atque antiquum pacis fœdus sub Alexandro pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis, ac pollundæ religionis metus, si defensores Pontificiæ dignitatis oppugnaret: & expositum iniuriæ nudatumque præsidii regnum nihil tale uerente Henrico ui & armis aggrediretur. Ex aduerso autem rerum suarum sollicitus, utpote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in trãsmarina provincia bello clarum fieri, nõ ferebat. Quoniam finito in Gallia bello, eum hostem ingentis spiritus, ac semel militiae studio accensum minime quieturum apparebat: sed continuo non contentum finibus suis illaturum arma, ac subactis Scotis seque paterna sede pulso, unius insulæ unum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si forte Henricum imperium militiae, pugnacissimam Gallorum gentem ac talem tantumque regem

A gem in hostili solo difficili bello pulsantem aliquo ingenti prælio superatum fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac fortunam ex tuto tentanti cessura uidebantur. Hac inani spe sublatus alienato animo, ut causas uiolati fœderis prætenderet antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas conscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis: eaque se pro iure affinitatis ac fœderis forti animo semper tulisse: quum grauissima damna finitimis Scotis illata, ut constitutum fuerat; Henricus minime resarciret: quum in percussores Bartonis piratæ Scoti non animaduerneret: & Spurium Heronem, qui præfectum confinium Scotiae interfecerat, impune agere in Angliã pateretur: legatos suos contra ius gentium non admisisset: oratorem uxoris inuito retentum non dimisisset: complures nobiles Scotos in Scotia captos uinctosque crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quanquam per se magna & intoleranda, dissimulari tamen potuisse: at non se passurum ulterius Ludouicum amicum regem cognatione & fœdere sibi obstrictum, ab eo ad internicionem oppugnari, Caroli Gheldrij consanguinei agrum plusquam hostiliter ab Anglis deuastari. Propterea esse supremum animi sui iudicium causam socij regis iure fœderis defendere uelle, neque interea se finem facturum populationibus atque incendiis, quandiu Ludouicus ab eo in Gallia uexaretur. His Henricus ita respondit, se non magnopere mirari, quod rex Scotorum pro uetere gētis instituto fidem falleret. Nouisse enim iam pridem eius animi inconstantiam, & consiliorum leuitatem, quibus eò dementiae perductus esset, ut alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quod si uiolare iusiurandum, fidem prodere, & arctissimæ necessitudinis obliuisci æquum & regium putares, neque multum eo dedecore permoueretur: timeret saltem Deos immortales, qui turbatæ pacis & ruptorum fœderum uindices esse consueuissent, adducereturque exemplo regis Nauarræ: quem Diis ita iubentibus ex patrio regno in eas miseras præcipitatum; Ludouicus in Gallia sine regno tranquille regnare permetteret. Pròinde desineret memorare atque obicere, quæ ad uiolandam pacem ipse confinxisset, ea enim se iam pridem literis atque legationibus ut uetera omnino, uanâque diluisset. Cæterum eum impudentissime fecisse, quod nihil earum rerum antequam ipse mare traiceret, commemorarit. Propterea sciret apud se etiam absentem non esse tantæ existimationis Scotorum regem, ut eius repentina atque insperata perfidia terreri posset. Ageret modo ut luberet, se enim neque ulla denunciatione periculi destitutum ab felici incepto: neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello uniuersas regni uires contrahit: atque omni nobilitate armata ad Tuedum fluuium, qui utriusque imperij limes est, contendit. Britannia nanque omnis intercurrente per transuersum Tuedo, ubi æstuaria ab diuerso litore introrsus arctissime sinuantur, atque aliam prope insulam efficiunt, in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Gallia uergentem ad Hyberniam,

& ad Cantabricum Oceanum Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti ad quærendas novas sedes in insulam traiecerint: ac pulsus indigenis propter agrorum fertilitatem ibi confederint. Alteram uero tertia ex parte Anglia minorem, effractis longe latèque litoribus ad Thulem in arctum prominentē ubi Caledonia sylua, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgressis, Scotiam uocant. Hæc importuosa, parum urbibus frequens, horrida syluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentiū recedit. Illa uero propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate, florentissima omniū insularum in morem nostrum ædificat, atque elegantia plurimum studet. Angli & Scoti eadem ferme lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, utuntur. Vtrisque studium rei militaris prope par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum, ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (acacias ipsi uocant) quas ambabus manibus regūt. Præcipuum apud utrosque robur in pedite. Si qui adsint in bello equites, magna pars sagittarij sunt, pauci uero cataphracti, quod eorum equi quanquam acres ad iustam magnitudinem non excrecant, ut Frisij, Bethici, atque Apuli: & propterea statariæ pugnae minus idonei existimentur. Corpora uirorum alba, lacertosæ: comæ autem omnibus breues, & barbæ subrutilæ. Vniuersa uero gens supra cæteros mortales conuiuiorum studiosissima. Ea enim per uarias & exquisitas dapes interpositis musicis atque ioculatoribus in multas sæpius horas extrahunt: ac subinde perductis choreis, amoribus fœminarum indulgent. Religione, institutis ac legibus atque eodem corporis ac ingenij habitu medij inter Gallos atque Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulo ante Iulium Cæsarem, qui primus nobis Britannia aperuit, agrestes atque efferæ, nulla nauigandi peritia, nullo prope militiae usu aut externarum rerum cognitione, quod spacio dirimentis Oceani ab nostro orbe diuisi dicerentur. Sed quum Romana arma uiderunt, atque eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius Paulinus & Vespasianus, ac mox sub Flauis, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atque ipse demum Seuerus imperator, dum Romanum floreret imperium, circumducta classe interiora quoque insulae peruagati cæsis hostium exercitibus, saltibus penetratis, atque ipsa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cæpere tunc primum repressi tamen magis quàm domiti, intellectis continuo Romanis artibus è disciplina belli negotia administrare, cõdere leges, & corporis robur ingenij uiribus temperare. Nec multo post aduētū nouarum nationum compositis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia ueterem fortunam amisissent, excusso statim iugo, opibus & belli gloria plurimum ualuerunt. Namque instructis classibus, ut uires in alieno solo experirentur, in continentem delati Hispanis, Gallis, atque Germanis maximas clades intulerunt, protulerèque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibellinisque ferro inter se ad internicionem debacchantibus, qua clade attritis omnium uiribus, res Itala penitus

A nitus ab stirpe interiit, Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis stipendiis conductos ob eximiam uirtutis opinionem tyrannorum auspiciis in Italia militasse constat. Nouissima autem expeditione patrum nostrorum memoria aduersus Gallos multa præclara militiae facinora gesserunt, & egregia uirtutis testimonium præbet Calesta ad Gessoriacum litus eo bello Gallis ablata: & in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem, maiore gentis opinione, quàm præsidij uiribus pertinacissime conseruata. Cæterum Iacobus ab Tuedo Humeum uirum nobilem cum parte exercitus ad populados hostium fines præmittit. Is repentina incurfione **B** oppressis finitimis obuios capit: resistentes obruncat: eorum pagos incendit: coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium hostium rumor, mox uillarum incendia, & maioris etiam cladis metus ad arma exciuerant, uindictæ ira perciti, ac dolore simul amissarum rerum ad occupandas uiarum angustias, quæ Humeum rediturum existimabant, contendunt: adortique è superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procurfu uniuersos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugientem persecuti, Scotorum fines irrum- **C** punt: abactisque armentis, & concrematis pluribus uicis, in Angliam reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicem rerum exitum portendit, permotus: ut detrimentum acceptum maiore commodo atque uictoria resarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctū ui capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimum oppidum, quod in finibus Scotiae Henrici prædiis tenebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britannia procerum longe nobilissimus, quem paulo ante Henricus ob egregiam fidem atque uirtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines **D** cum imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copiis ad Iacobum cuncta belli clade uastantē contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, uir omni bellica laude insignis, Odoardus Stanleius, & Spurius Heron cum ualida turma equitum, quæ ipse nuper exul ab Scotia, atque Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat: atque alij cū auxiliis, quæ passim à regina per urbes scribebantur. Etenim ad noui belli famam non tantū proximi Scotis uti periculo expositi: sed remota etiā gentes maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo uiolati fœderis iniuriā ferrent, uoluntariā militiam secuta, ad Surreiū festinabāt. Posuerat **E** tunc castra Iacobus in uertice montis quæ Floddon incolæ appellant, loco arte atque natura munitissimo: nanque ab læua continens palus, quam limosæ uoragines atque internata passim arundineta plurimum impediabant, subiectā planiciem occupauerat. Ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei, & aquarum rapiditate difficilior quàm ut uado transiri posset, ad imas montis radices labebatur. Terga quoque præcisæ rupes & densissima nemora protegebant. A fronte uero ubi mollem ascensum atque unum omnino aditum natura relinquerat, Iacobus perducta fossa & collocatis in

interiore labro omnibus tormentis, adeo egregie se muniuerat, ut circumuallari ab inferiore loco, aut oppugnari sine pernicioſa hoſtium dimicatione non poſſet. Eo Surreius quum perueniſſet admiratus locorum iniquitatem, quòd nequaquam temere ſibi oppugnanda caſtra cenſebat, ad Iacobum cum mandatis araldum regium mittit, quorum hæc ſumma erat: Videri ſibi Iacobum impie crudeliterque feciſſe quòd ſolenne pacis iuſurandum uiolarit, ſanctiſſimæ cognationis iura polluerit, abſenti Henrico bellum intulerit, & ſuccenſis caſtellis ſinibusque uaſtatis Anglos nil tale uerentes eodem impetu trucidarit. Propterea ſe ueniſſe cum exercitu ultum iniurias: deligeret ipſe æquum locū, & certam diem uniuerſo certamini: ſe enim nulla interpoſita dubitatione, quum primum pugnae poſtatem faceret, de ſumma rei dimicaturum. Ad hæc Iacobus, ut erat elati animi ſpectataeque promptitudinis araldo comiter appellato gratias Surreio agit: additque publice laudes, quòd pugnam ultro depoſceret, quam omnibus cum artibus uitaturum diu anxio moleſtoque animo timuiſſet. Itaque ſecundum eos ſpiritus pararet arma: & haſtatas Scotorum phalanges tertia die in patentibus campis expectaret. Ibi ſe de iniuriis ſeuere cogniturum, quas intempeſtiue cõtumelioſeque memorafſet: & nouas ueteresque cõtrouerſias armis finiturū. Conſtituta die Surreius in ſubiecta planicie tribus paſſuum milibus ab hoſte confedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametiſi paratus erat prælio decertare, ſuis tamen caſtris atque munitionibus ſe continuit. Quoniam ab expertiſſimo quoque procerū committendæ pugnae cõſilium improbatur, & ante alios Huntleius, quonemo fortior in eo exercitu, aut callidior habebatur, clariore uoce, ut prætoriani quoque milites audirent, in cõſilio dixerat, Nihil ſtultius aut leuius eſſe quàm authore hoſte manus conſerere: & ad eius arbitrium atque libidinem ſummæ rei fortunam periclitari: Teneret ſe opportuno ipſo loco, & ferocem hoſtem cunctatione ludificaretur: magnā enim eſſe in hoſtilibus caſtris rei frumentariæ penuriam: neque comæatum ab interiore Anglia in ſummis itinerū difficultatibus ob perpetuos imbres poſſe facile cõportari: Sedendo, ac nihil temere agendo breui regem ſecundiſſimis pugnaturum auſpiciis: & hoſtes iniquitate loci & cõmeatus inopia ſuperatos, ex tuto cædendos militibus ſuis præbiturū. Multa quoque prodigij loco habita, quanquā uana & fortuita putabantur, eius animo religionē & nouum terrorē incuſſerant. Eo enim cum ducibus de prælij ratione diſputante, lepus è prætorio proſilierat: ac mille petitus telis per mediam ſtationem intactus euaferrat. **Q**uin & mures ea nocte lorum galeæ fibulamque corroferant, & uela interioris tabernaculi ſub aurorā ſanguineo rore fuiſſe conſperſa dicebātur. His de cauſis nequaquā prodeūte in aciem rege, Surreius, qui paluſtribus & cõdiſſimis in locis ob rerum omnium difficultatē diutius cõſiſtere nō poterat, nec iudicabat hoſtē niſi ſumma compulſum neceſſitate dimicaturum, caſtra mouit: & relictiſ ad læuā hoſtibus, traiecitque Tylo flumine, in æquiore loco ad initia Barmoreæ ſyluæ ſe contulit, eo cõſilio ut milites quos maximis etiā itineribus cõfectis feſſos

toto

A toto eo triduo tenuiſſime aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias: & ad motus hoſtium, qui multitudine ſua proximos montes compleuerant, nouam & ipſe gerendi belli rationem ſequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina caſtra regis atque Surreij: nec utrinque ab tormētis atq; miſſilibus tēperabatur. Sed magno uſui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille paſſuum molliter aſſurgens, qui caſtrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebatur. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius eximiæ uirtutis iuuenis circumiectos colles, quos hoſtis occupauerat, ſubiecitque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat Iacobum ab Scotia excludi, aut ex muniſſimo loco detractū elici ad pugna facile poſſe, ſi rurfus copias ſuperiore in loco Tylum traducat; & non magno circuitu capto introrſus quantum montis anguſtiæ patiantur à tergo ſeſe oſtendat. Surreius qui uni huic rei, ut congregaretur, animum intenderat, ſummiſſis locorum atque militiae peritiſſimis, qui maiore cura ſitum regionis inſpicerent, quum eadem illi afferret, Hauardique cõſilium omnium opinatione cõfirmaretur, extemplo conclamari, & colligi uafa iubet. Inde ad tria millia paſſuum promotis caſtris, bipartito binisque pōtib; uno tempore flumen tranſmittit. At Iacobus de Surreij cõſilio coniectura iudicās ne circa eadem iuga ſedendo contra dignitatem ſuam intercluſus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret, ac ſimul quod ad retinendam authoritatem pertinere cenſebat, ne ex detractone prælij obſeſſo ſimilis aliquantum plus fiducia in loco atque munitionibus quàm in militum uirtute ponere uideretur, caſtra protinus mouet: & ad occupandum proximum montem, quem ne hoſtis prior obtineret magnopere timebat, rectā contendit. Factum eſt ſumma eius celeritate, & calorum induſtria, qui in diſceſſu (ut imperatum fuerat) tuguriolis militum ſtramentisque, & reliquo omni pabulo incenſis **D**eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, ut Iacobus propoſitum locum prius attigerit, quàm Surreius qui ab hoſte uix mille paſſus aberat, aut diſceſſum eius ſenſerit, aut longa incedentiū agmina fuerit conſpicatus. Ita Iacobo ſumma collium tenente Surreius ad radices cum omnibus copiis ſucceſſit, paululūmque ibi commoratus, quòd mons neque arduus, neque difficilis uidebatur, antequam hoſtes caſtra munirent, conſcendere atque omnino prælio decertare conſtituit. Mox aduocata militum concione demonſtrat quem in locum deuenierint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, niſi quàm acerrime pugnent, & fortiter uincant, omnē ſalutis ſpem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hoſtes, qui uiolato fœdere per occaſionem abſentis regis de imperio totius Britannia cogitandum ſibi exiſtimauerint, neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: Satis eſſe perſpectum frequentibus patrum uictoriis quantum in Scoto roboris eſſet atque conſtantia: nec defuturos in acie Deos ipſos ſicuti antea aduerſus uiolatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuiſſent, modo ſuæ priſtinæ uirtutis

f ij

milites memoriam retinerent. Consensu enim omnium mortalium iustif-
 simam esse belli causam propulsare iniurias, & tueri armis focos, liberos,
 coniuges: & quod his multo præclarius uideretur, libertatis Pontificiæ di-
 gnitatē, quam Henricus magno animo & sanctiore consilio defendendā
 suscepit, ob id mare traiecerit: atque ita Diis bene iuuantibus impios sa-
 cro sanctæ maiestatis oppugnatores prælio pulsos, captis eorum ducibus &
 munitissima urbe recepta, in interiora Galliæ cōpulerit. Quin igitur Diis
 hisdem auspiciis eadem pollutæ religionis cōtagione fœdatos aggredie-
 rentur: & si gentis decus, si regis existimationem, priuatā denique gloriam
 atque salutē carissima haberent, se ducem sequeretur, paratum scilicet, aut
 egregie uincere, aut pulcherrimam mortē oppetere. Conclamauere statim
 milites, pugna signum daret, neque dubitaret cōmittere prælium iniquo
 etiam in loco: se enim in aduersa mōtis iuga infestis armis peruasuros con-
 firmant, neque nisi uictores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe &
 militum alacritate ex omnibus copiis tres acies facit. Hauardo primam at-
 tribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipse me-
 dium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum
 equitatu in subsidiis collocat: tormenta certis interuallis inter ordines &
 in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus ut
 erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum
 fulgor, distinctaque hostium agmina uiferentur, ratus sibi ea die uictoriæ
 occasionem dari, si natura loci atque amplitudine copiarum superior
 quàm primum cum hoste confingeret, urgente fato prælij signum propo-
 suit, conuersusque ad regni proceres, qui proximi adstiterant talem habuit
 orationem. Postquam fortissimi commilitones, meliori conditione, quàm
 unquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie di-
 micandum est, memineritis hanc esse illam diem supremæ occasionis ad
 uindicandas iniurias, quam nec uenturam sperastis unquam, & frustra ha-
 ctenus exoptastis, quum à superbissimis hostibus omnes indignitates &
 contumelias pateremini. Verum qui hæc diu per inanem iram gemendo,
 inuocandōque sapius ultores Deos domi pertulimus, & tandē in hac pul-
 cherrima rerum occasione tam iusta, quàm necessaria arma cepimus, uilif-
 sima profecto capita effemus, & leuissimi omnium mortalium, si quum fa-
 cto & uera uirtute opus est, & conferre pedem, & per mortes & uulnera ui-
 ctoriam appetere oportet, tunc hostium faciem timeamus, & belli pericula
 trepido animo metiamur. Ego quidē in bona pace his imperij finibus cō-
 tentus, tranquillitati atque otio studere potui, & carere periculis atque la-
 boribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita priua-
 tam felicitatem & gētis dignitate, & salute uestra potiorem existimarem.
 Sed frequentissimo uestro consensu in maxima ulciscendæ iniuriæ, atque
 omniū rerum opportunitate, quum gerēdum aperte bellum omnes cense-
 retis, quod ea quæ nos & progenitores nostri ab infensissimis hostibus susti-
 nuissent, fœda, aspera, intolerandāque erant, bellum magno animo indixi,
 & quod per amplam mihi uictoriæ spem facit, uos maiore studio, maximo
 ardore,

A ardore, & incredibili alacritate signa secuti estis, ut quandoque insigni fa-
 cinore, atque ultimo ueluti uirtutis opere edito, egregiam animi fortitu-
 dinem testaremur, atque immortales cōtrouersias memorabili uictoria fi-
 niremus. An forte de secundo prælij successu dubitādum? quum hostium
 exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus, qui totus ex fugacissimo
 genere militum constat: tyrones enim sunt ex tumultuariis delectibus in
 speciem militum armis instructi, dum ueterani omnes, aut iuuentē robore
 & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo nu-
 mero paucos, lassitudine famēque confectos quum appropinquauerint, ex
 B superiore loco telorum multitudine non obruetis? Succedunt colli instru-
 cta acie nō quia audent, sed quia necesse est: ut honestius atque celerius in-
 soliti laboris ac inedia dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor
 in rabiem agit, quum impatientia animū, & fames uētram exagitauerint.
 Mecum ergo ferrū stringite: & iugulū horum tyronum impetite: pudeāt-
 que eō non progredi mortis metu, quod me ducem uestrū pro gloria uaden-
 tem uideritis. Alloquētis adhuc regis orationem armorū strepitu ac dissonis
 clamoribus milites exceperere. Nec mora Iacobus primum suo, deinde
 omnium è cōspectu remotis equis, ut equato omnium periculo, & spe fu-
 ga sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atq; animi uirtu-
 tem ostenderet, omnes copias in quinque quadratas acies dispersit: ea ratio-
 ne ut tertium agmen in quo signū regium erat, atque omnes uiri insignes
 militabant, duplici utrinque acie tanquam duobus cornibus clauderetur.
 In dextro Huntleius Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus Len-
 uoxius & Argilius, qui singularem militiæ usum habere dicebantur, cura-
 bant. Præficitque singulis cohortibus singulos ex ordine equestri: & cum
 his aliquot centuriones Gallos, quos paulo ante in Scotiam Ludouicus ad
 tradendā disciplinam transmiserat, collocatisque idoneo in loco omni-
 bus tormentis, quæ magno usui per decliua montis esse nō poterant, ipse
 in medio agmine contra Surreium constitit. Iam erexerat in aduersum
 collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis utrinque emissis,
 turbatisque primis ordinibus Humeus hastatos induxit, qui adeo acri im-
 petu subeuntibus incubuerunt, ut cæsis antesignanorū promptissimis, &
 strato Edemundo, totā prope aciem in fugam conuerterint. Iamque nulla
 spes reliqua erat consistendi perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in
 tanto discrimine hinc Spurius Heron uir admirandis corporis atque ani-
 mi uiribus insignis suo alienoque cruore perfusus Edemundū subleuasset:
 E & ab alia parte Dacreus ad subita pugnae intentus transuerso cursu in la-
 tus hostiū procellam equitum immisisset. Mox succedēte etiam Hauardo
 cum lectissimis militū, haud dubie restituta acies, redditusque iam uictis
 animi uigor. Ita æquata prælij fortuna aliæ atque aliæ Anglorum cohortes
 afflictæ cum integris ipso impetu commistæ æmulatione uirtutis rectam
 agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora Sco-
 torum peruentum esset, & utrinque maioribus prope odiis quàm uiribus
 certaretur, Montiroseus atque Crafordius ad cohortandos milites in pri-
 f iij

mam aciem prouecti pugnantes cadunt: perumpiturque hastatorū phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite peditēque conciditur. In sinistro autem cornu eodē tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos equioribus locis detraxerat: & superfusa sagittarū multitudine eō adegerat, ut non conferti, sed laxatis ordinibus rari ac uirabundi pugnarent, eorūque signa fluctuare inciperent. Quod ubi animaduertit, circūductis continuo tribus subsidiariis cohortibus, in aperta hostiū latera tantum terrorem intulit, ut sustinere irruentiū impetū, aut consistere nequierint: sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus montis præcipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atque Lenuoxius uoce manibusque inclinatum aciem retentates interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo ante cū Surreio pugnam inierat, ut ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi uideret, cohortem prætoriam euocatos & proceres quos circa se habebat adhortatus, ut nihil se, nihil maioribus suis indignū committerent, in medios hostes inducit. Itā nouū priori acius de integro prælium ortum, quod tota ea acies tecta ferro Anglorū sagittas egregie sustinuerat, obruncatisque primorū ordinum aliquot centurionibus, ad signa prope peruaserat. Erant utrinque proceres uirorum corpora opinione uirtutis ad supremos casus ab utroque duce delecta: præliūque, ut necesse erat, uarium, anceps, modo his & modo illis prosperum & exitabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissime pugnam ciens alios laude, pudore alios, omnes denique uario hortatu accendebat, ut quod tātopere desiderassent adepti hostes ferro atque uulneribus ulciscerentur. Contra Surreius quum optimus quisque, aut caderet, aut fauciretur, magna ui cōtendere, uulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari, ut ad gladios rem adducerent: & qua maxime hostes urgebant multum ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnae euctu ad uexilla res geritur, Huardus & Stanleius, qui ab utroque cornu pulsus hostibus uictores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartito signa intulerunt: & in tempore Doceus quoque in terga quam maxime confertis equis incurrit. Ita Scoti quum ab fronte, ab latere, à tergo caderentur, neque labore & uulneribus fessi per aceros corporum, atque armorum perumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum uero Iacobus quum regium uexillum cadente Adamo cui Forman erat cognomen, stratū uidisset, nihil iam dubitās, quin è uestigio moriendum esset, ut ab imminetibus contumeliis animum uindicaret, in confertissimos hostes procurrit: ibique pugnans confoditur. Nec longe ab eo pari pertinacia atque uirtute contententes interficiuntur uiri sacrati, & sacerdotiis insignes, archiepiscopus unus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres uero, & equestri dignitate honoribusque militiæ illustres triginta sex. Humeius & Huntleius equos per tumultum nacti cum postremis cohortibus, quæ ut constabant ex ignauissimo genere militū, manus non conferuerant beneficio imminetis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorū ea die caesa: totidem ferme capta sunt, omnia uero signa militaria relata: & tormenta

A menta maiora uigintiduo: in quibus fuere colubinae septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus à similitudine, septem sorores appellabat. Castra uero eodem impetu expugnata, direptaque. Cadaver regis postremo die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, ubi diu sepultura caruit: nam ab Anglis, quod Gallis schismaticis que fauisset, sancto funeris sepulchrique honore, & Christianis carimoniis indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita superiorum regum memoria Iacobum infelici potius Stuardæ familiae fato, quam suo cecidisse, quod pater, auus, & proauus eodē potiti regno atque idem sortiti nomen ante diem ferro perempti mortē optatiissent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum poenam nemo desseuit, quod ipso pugnante pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingentesimo terdecimo ad internicionem Scotiae nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria nauis quanta maxime potuit celeritate literas rei feliciter gessit, & occisi regis paludamentum multo cruore conspersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: ubi capta Taroanna Margaritam Caesaris filiam conuenit. Ea etenim illustribus foeminis comitata studio uisendi regis, & ut patrem exciperet è Gandauo illuc usque gratulabunda processerat. Itaque præ latitia perpetui dies edendis spectaculis atque conuiujs absumpti: decurrerēque nobilissimi Belgarum cum Britannis, omnibus utrinque cultu uirtutēque certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quæ in Britania gestæ fuerant, in ea rerum fortuna nō cunctandum ratus ad Tornacum exercitum mouit. Ea est ciuitas Neruiorum longe amplissima, & mercatorum concursu atque opibus celeberrima: quam non multis ante annis suo iure uiuentem Gallorum reges in fidem ditionemque receperant. Nec Tornacenses in eobellorum metu quanquam haud dubie libertatem amisissent

D studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos moliendum arbitrabantur, quoniam ab his in utraque temporum fortuna belli & pacis clementissime sibi imperitatum existimabant. Igitur ubi Henricus magnitudine castrorum urbem circūplexus tormenta admouit, censu eorum habito, qui propugnare possent, supra triginta milia hominū conscribunt: magnam uim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum student: & summa alacritate (ut sunt ad quæque rerū initia ardentissimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregie sustentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deiicerentur, nec potestas esset consistendi in muro, & uno atque altero in loco institutæ interius munitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur, cœpere tunc primum præsentibus periculis territi proprię quisque saluti consulere, loca deferere, ab signis domum dilabi, ac demum cogitare quod in discrimen se, liberos, coniuges, atque omnes urbis fortunas cōiicerent, si diutius sine militum præsidio tueri mœnia aduersus tantū exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortissimi nihil memorabile, aut dignum prisca belli gloria in oppugnatione perpassi, quum fru-

E f iij

ftra Gallorum auxilia expectarentur, emissis oratoribus qui se imperata
 facturos dicerent multati pecunia deditioem fecerunt. At Heluetij pau-
 cis ante diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduum fines hostiliter
 ingressi ab ea quoque parte Gallis magnū terrorem fecerunt. Nanque Tra-
 mulium, qui opportunis in locis ostentata acie uenientibus sese obiecerat,
 ac se demum tantæ multitudini imparem ratus passim cedendo ac de-
 trectando certamen retro abierat, in urbem Diuionum compulerant: &
 prolato oppugnandæ urbis apparatu, circumfessisque itineribus ad reli-
 ctum ab muro castra posuerat. Erat apud Heluetios Germanorū equitum
 præfectus Vldericus Virmbergensis regulus: per quem Heluetij rem fru-
 mentariam prouisam habebant, explorabant itinera, loca castris antece-
 perant, & quæ pedestribus copiis usui forent summa facilitate conseque-
 bantur. Is quanto maxime poterat studio cœptæ oppugnationis negotium
 administrabat: totòque animo ad celeritatem incitatus in qua spem ipse
 posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur: Quòd
 neque perterritis hostibus, aut confirmandi sese, aut muniendæ urbis spa-
 cium dari, neque mora interposita diffusus Heluetiorum ingeniis, multitu-
 dinis frangi impetum, quæ haud facile uno consilio agitur, uolebat. Ita
 quum late murorum strage edita, interiora urbis paterent, & per ruinas
 quæ fossam magna ex parte compleuerant ad irrumpendum aditus con-
 tinue pararetur, ipse circumeundo opera atque manipulos, adhortari gre-
 garios milites, ac docere quantum ad summam uictoriæ pertineret potiri
 omnium rerum plena atque opportuna urbe, in qua si paululum adnite-
 rentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuium for-
 tunis in præmium laboris atque uictoriæ cessura essent. Aduersum ea Tra-
 mulius tametsi usus egregia ciuium uoluntate, & perpetuo labore militum
 subitarias munitiones erexerat, tormenta & omne genus telorum in mu-
 rum contulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie sta-
 tuerat: Ciues ad omnes quoque casus confirmatis eorum animis armauerat,
 Nihilominus quòd dudum rem in Morinis infeliciter gestam esse cõ-
 pluribus nunciis afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectan-
 dam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæ-
 de atque uulneribus irritaretur, & denique omnibus conditionibus pa-
 cem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines qui una cum Hel-
 uetiis in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gen-
 tis & ducum studia & ueteranorum etiam uoluntatem apprime nouerant,
 impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præfer-
 tim pagorū signiferos, quos haud obscure Gallicis rebus fauere comper-
 tum habebant, adeunt in primis: ueterem & recentem Gallorum amici-
 tiam cum Heluetiis, & antiqua odia Germanorum proponunt, & quàm
 demisse deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportu-
 num iniuriæ existiment, ne eum socium amicūque tam ingratis oppu-
 gnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis
 stipendiis & priuatis quoque muneribus liberalissime pace bellòque affe-
 cerit,

A cerit, & in eam demum rerum amplitudinem & uirtutis existimationem
 suis auspiciis perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque
 pro leuibus atque alienis belli causis summa beneficia animo deponerēt.
 Quòd si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Gallia uires tanto-
 pere despiciant, ut belli casus communes esse non existiment, recordaren-
 tur quibus iniuriis, quot cladibus illatis Cæsarem & Germanos antiquos
 hostes affecerint, quo potètiæ eos euecturi sint, si tum parta uictoria, Bur-
 gundiam antiquis Imperii finibus adiiciant. Num Cæsarem uerum &
 proprium hostem putet, staturum nouis fœderibus? ac nihil mox aufurum
 B aduersus eam gentem, cuius sanguine Caroli fœderi manibus parentare &
 ulcisci lethale uulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret? Hæc
 illi publice & ad uulgus militum. Cæterum priuatim largitionibus ag-
 gressi pagorum primores, ingentia pollicèdo, atque omnes ad pacem per-
 tentando aditus, breui plurium animos expugnarūt, quod neque arduum
 aut difficile fuit propter factiones quæ apud Heluetios erant. Nanque si-
 cuti cæterarum quoque gentium mentes communis unus morbus agita-
 re consuevit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint ma-
 la, insanis dissensionibus domi sæuiat, ita Heluetios eadem mali tabes in-
 uaserat: nãque asperi montanique homines quondam facta coniuratione
 C quum omnem suam nobilitatem uno prælio crudelissime deleuissent, pu-
 gnassentque multis annis pro sola libertate, summa eorum concordia ui-
 ribus in unum coalescentibus, & partium nomen & diuersa studia dedi-
 dicerant. Sed posteaquam secundis bellorum euentibus apud exterarum na-
 tiones magni clarique fuere, crescente superbia simul & auaritia, urbes at-
 que oppida finitimorum occupare, cerrantibus inter se bello regibus mer-
 cenaria auxilia submittere, contemnere singulos principes, & denique il-
 lam ueterem egregiamque maiorum uirtutem & disciplinam, fidemque
 D uenalia habere cœperunt. Ita uni soli pecuniæ publice priuatæque seruien-
 tes, quum multi liberalis opimæque militiæ apud Gallos ætæ memores,
 inexplebili auiditate totius prope Italiae pecuniis satisfieri sibi minime
 posse existimarent, secessione facta ab his qui secundum ueterem constan-
 tiam publico consilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam
 suam transtulerunt. Primi omnium Bernenses amplitudine ciuitatis &
 militum numero magnæ inter cæteros authoritatis, Lucernenses demum
 & Friburgenses, ac multi præterea ex aliis pagis iam uulgata inter milites
 pacis mentione, atque ex ea causa intermisso ardore oppugnationis, rem
 E ad consilium deferunt, in quo principes exercitus, tribuni, & primorum
 ordinum centuriones, præterea scribæ & signiferi sententias dicere, & de
 summis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd
 uirum fortem in ea rerum occasione belli auidum & Cæsaris secutum par-
 tes, paci aduersaturum intelligebant. Quare ut ex corruptissimo genere
 hominum cõsiliū constabat, ita cuncti prope ad Gallum inclinant ani-
 mos: ac petentibus pacem dandam & reducendas legiones esse censent.
 Verum quo honestius commutasse belli cõsilia uiderentur, & Cæsarem

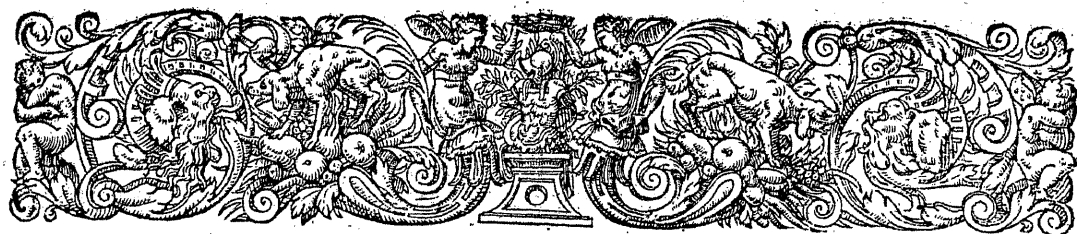
ad quem tota facti contumelia recidebat aliqua ex parte lenirent, in has F
 conditiones pacem tam Gallo salubrem, quam postea sibi calamitosam di-
 xerunt. Ludouicus Gallorum rex concilium Pisanum quod in Gallia tras-
 latum sit, atque omnem sacerdotum conuersionem edictis tollat, in posterum
 ab Romano pontifice non discedat, neque eius urbes oppidaue attrectet.
 Eam Burgundiae partem quam iureconfulti statuerint, Carolo Caesaris ne-
 poti restituat, ex arcibus Mediolani & Cremonae praesidia deducat, Gallia
 omni Cisalpina in posterum abstineat, milites Heluetios nisi uniuersi op-
 pidorum Magistratus assentiant, mercede ne conducat: Heluetiis pro im- G
 pensa susceptae expeditionis quater centena milia aureorum nummum exol-
 uat, intra quindecim dies dimidium eius summe, reliquum intra menses duos:
 Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat.
 Erant superbae & periniquae conditiones, Gallorumque animos ex indignita-
 te rerum eorum furoris adegerant, ut conscriptas tabellas prope discerperent,
 quod Alpini homines inter sylvas, armenta, & abruptos montes nati, atque
 omnium prope humanarum rerum egeni, tantos sibi spiritus, ac tantam denique
 arrogantiam sumerent, ut circumscribere praepotentem regem, eique per ludibrium
 acerbissimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris uan-
 itate permotus, quod respicere ad summam belli atque omni industria praesentibus H
 malis occurrere sani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum
 aliquid necessitati atque periculo, quod haud dubie omnium salutem
 trahebat, iudicauit. Porro Heluetij quum iniussu regis nec pacem ullam
 foedusue recte fieri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse existi-
 marent, propter necessariam temporis dilationem, quo spacio Ludouicus con-
 suleretur, obsides postularunt, qui capite luerent si citra statutum tempus pa-
 cto non staretur, aut rex acta Tramulij minime rata & firma esse censeret.
 Itaque obsidibus acceptis, & ex formula iurifurandi tabulis conditionum
 obsignatis castra mouet, & per Sequanorum fines sine maleficio domum re- I
 uertuntur. Hac ubi in Morinos literis & fama perlata sunt, Caesar & Hen-
 ricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & uirium de-
 tractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi
 decessisset, fractis tanta spe animis ad aliam belli gerendi rationem omnes cogitationes
 conuerterunt. Sed paulo post Caesar moros querensque secum, quod
 in eo genere hominum ampliore fiduciam posuisset, qui superioribus annis
 ceterorum etiam principum opinionem sefellissent, eadem celeritate qua ue-
 nerat, in ulteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies op- K
 pidis prope omnibus Neruorum in potestatem redactis, quum diu rerum
 Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetiis & cunctantibus
 Gallis iam exacta aetate bellum spargere, & ad singulas urbes circuducere
 exercitus nolle, relictis praesidiis ad tutanda quae ceperat, Caesiam
 rediit primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traie-
 cturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem
 maris opperitur Gallica classis, quae post Odoardum ad Blacasabiam in-
 tersectum nihil ea aetate memorabile gesserat, e superioribus portibus de-
 ducta

A ducta ad freti angustias deflexit, eo consilio ut Britannicam classem transpor-
 tandis militibus occupata aggrediretur, onerariisque ad Portesmuthum insu-
 lam in statione relictas incenderet. Verum tanta subito tempestas coorta
 est, ut magnis si unquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maxime uado-
 si freti aestu, & ualida refluxus mole insanierit. Ita Gallicae naues puncto
 temporis dissipatae, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas litorum scopulis
 allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquae fusis armame-
 tis quae cursum tenere non poterant capientes sese parato hosti prebuerunt.
 Erant nonnulli mortales qui haec in religionem uerterent, & diuinam esse iram
 B interpretarentur, quod schismate sacerdotumque dissidio pollutam esse Gal-
 liam existimarent: quanquam ea die quae fuit Idibus Octobris acciderit, ut
 Luna plena esset: qui dies testimonio C. Caesaris maritimos aestus maxi-
 mos in Oceano facere consuevit. At Ludouicus post pudendam pacem dissi-
 mulata palam ea insigni contumelia, quum decessisset finibus Heluetios, Fer-
 dinandumque regem nihil Herici generi successibus permotum praclare in-
 duciarum fide ueri, contentumque Cantabria suis se tenere Pyrenaei saltibus,
 & iam senescere Britannicum bellum, instaretque hyemem aduerteret: nudato ani-
 mo conditiones improbare atque reicere coepit, tanquam summam iniquitatis
 C & insolentiam plenas: idcircoque testari se tam superbae paci nequaquam statu-
 rum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetiis spondisset. Consilia-
 rij quoque & magna pars togatorum postquam ex indignitate pactiois regem
 furere criminarique ultro Tramulium uiderunt, ex adulatione & metu po-
 tius quam quod id ex aequo & iure esse dicerent ut pacem irritam facerent,
 poenitentiam & fraudi uanam iuris speciem imponere contendebant, quod
 Tramulio iniussu regis non liceret ulla turpi sponcione bellum finire, exem-
 ploque Caudinae pacis quondam cum Samnitibus a Consule Posthumio factae
 nihil quod Gallos ex pacto, uel religione obligaret iniussu regis rite fieri
 D sanciriue potuisset: Num etiam eodem iure si Tramulius ex metu, uel sua te-
 meritate spondisset, regem diadema positurum, uel Luteciam Parisiorum
 antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma, & uniuersam Galliam
 Heluetiis uectigale facturum, ea omnia ex aequo & bono sponcionis pari-
 ter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui haec uti inania &
 puerilia detestantes priuatis sermonibus dicerent, Tramulium egregium for-
 temque uirum cuncta ordine sapientissimeque fecisse, quod in ea rerum
 desperatione tot hostibus coniuratis hinc & inde prementibus, atque aliis
 haud sincera fide euentum belli spectantibus saluti totius Galliae mature at-
 que opportune consulisset: eum esse inter Galliae proceres, qui multis re-
 bus integre & feliciter gestis carpentis uulgi inuidiam uirtute superet. Non
 ea recte improbari consilia quibus cautus imperator atque hostium expertus
 magnis periculis occurrendum esse duxerit. Ceterum Heluetii quum se de-
 ceptos intelligerent, quod Ludouicus pecuniam non dinumeraret, quam ipsi
 ante alia deposcebant, manifesteque appareret nihil eum ex eo foedere praes-
 taturum, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt,
 se quam primum per occasionem possent ulturos deceptorem regem,

atque eadem quæ fœdere promississet, armis repetituros. Habitæ insuper F
 quæstiones de his, qui enixe fouisse Gallorum partes ferebatur. Tortus inter
 alios Gaspar Goldilus factionis princeps: de aliquibus etiâ crudeliter
 supplicium sumptum: nam uulgus militû & sordidissimi quique procul à
 militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos du-
 xerant crimini atque inuidiæ expositos deferebant. In quos ab accensis ira
 Magistratibus tanto seuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare
 infamiam turpissimi facti, & fœderatis principibus satisfacere cupiebant.
 Eadem ætate iussu Leonis pontificis Bernardinus Caruaial & Federicus
 Sanseuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum G
 captos & Florentiæ asseruatos memorauimus, Romam uenerunt. Quibus
 mox à Leone supplicibus ac ueniam petentibus antiquus pilei honos re-
 stitutus, magna tamen patrum dissensione. Nanque Matthæus Sedunen-
 sis efficacis ingenij, & acerrimæ uir eloquentiæ, Christophorusque Eboracē-
 sis Gallorum hostes grauissimis orationibus aduersabantur, quod ad eos-
 dem dignitatis gradus fœdo, & in posterû exitiabili exemplo reduceren-
 tur, qui miseræ in primis Italiæ, & sacrosancto pontificiæ libertatis pro-
 pugnatori, excitato ubique terrarum belli incendio, tot calamitates intul-
 lissent. Verum pontifex cuius mite ingenium facilémque naturam in spe- H
 cimen cæterarum uirtutum omnes illo tempore laudabant, clementius
 agendum sibi aduersus eos quos opera sua captos cōstabat existimauit, ut
 pontificatus initia quiete rerum pacéque firmaret, & finem imponeret cō-
 trouersis, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes exci-
 tarant. Siquidem fessos & aduersis successibus fractos ostentata spe uenia,
 ad sanitatem redituros apparebat. Nec multo post Ludouicus haud igna-
 rus tantam bellorum molem, qua ipse obrutus quassatusque uix steterit,
 ab diuina ira pendere, ut religioni ac pontificiæ maiestati satisfaceret, per-
 turbatōque & exhausto regno consuleret, adulterinum concilium abro- I
 gavit: iussitque Claudium Massiliensem Episcopum & Solerium legatos
 suos Lateranensi adhærere, illudque, prædamnato Pisano, ut sanctum atq;
 legitimum approbare. Idem fecere Guliermus Maclouiensis, & Renatus
 Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsi, ad pristinos honores re-
 dierunt. Eodem quoque anno Iulianus Medices Leonis frater ab Senatu
 populōque Romano ciuitate donatus est: in cuius gratiam, in area Capito-
 lij temporariū theatrum extructū est omni picturarū uarietate mirifice cul-
 tum. Egere in scena Plauti Penulū decore mirabili, & prisca quidē elegan- K
 tia Romanę iuuetutis lepidissimi quique, uariâque extra ordinem poema
 recitata florentibus non alias fœcundiore seculo Poetarum ingeniis. Si-
 quidem pontifex liberalibus disciplinis institutus, ueluti paternam glo-
 riam in eo uirtutis genere superaturus, quum publico elogio literatorum
 Præsidium inscriberetur, studiosos omnis elegantię, qui inter armorum
 strepitus non emerferant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

FINIS LIBRI VNDECIMI.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVO COMEN-
SIS EPISCOPI NV CERINI, HISTORIARVM

SVI TEMPORIS LIBER XII.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper qui, ut supra memorauimus, Gallo ab Heluetiis profigato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti in Venetiam duxerant, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuero Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atque Taruisium præsidio tueri iussi, ut imminentem hyemem expectarent, nullam hostibus pugnae copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisque eorum consiliis, ad castra exercitatione quotidiana progredere, neque id sæpius frustra factum: Nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio qui per momenta temporis uestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa uir fortis cum duobus militum præfectis, diu frustra per angustias uiarum colluctati ut eruptione euaderent, in potestatem absque uulnere deueniunt. Transfugerat paulo ante Mercurius à Casare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram forte aliquam, uel spem liberalioris militiae, nobis incompertum. Cæterū Cardonius ostensus magis oppugnationem quàm tale negotium summa ui tentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio confedit, neque enim propius castrametari licuerat, quoniam Veneti per id tempus quod uacuum à bello atque ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas uillas, hortorum sepes atque macerias excisis quoque opacis arboribus, ne uel umbram quidē qua tegetur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felicitis agri uasta planicies circūquaque patescens nihil tutum si in conspectum urbis uenirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & prosper fossam per quam tuto copias atque tormenta ad murum perducerent, facere institunt, ea quidē ratione ut egesta humus in læuo margine aggerē faceret,

atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur, ita ex tuto mœnibus appropinquare, uineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse confidebant. Verum quum per aliquos dies contracto ex agris magno agrorum numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex urbe expeditæ cohortes atque equitum turmæ in opus molientes emissæ omnia turbarent: institutum aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile uidebatur, ommissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam utrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile. Tres Hispani pedites elati animi Italos ad certamen prouocarunt, nulla quidem priuata simultate: sed ut si essent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, contra progredierentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus quum ea uox à militibus alacriter excepta fuisset, multique certatim eas partes deposcerent, totidem manipularios expertæ uirtutis emisit: qui breui uno è tribus Hispanis interfecto, cæteris fauciatis & captis, uictoriam cum plausu & gratulatione militum retulerunt. Iam ætas præcipitauerat: Cardoniusque & Prosper nequicquam oppugnatione tentata ad Albarettum prope Athesim castra reduxerant, quum Matthæus Gurcensis cardinalis qui tunc Veronæ præerat, urgere literis ac nunciis duces cœpit: inculcare eorum otium, & palam conqueri, quod exercitum tot auxiliis firmum paratumque, omnes labores pro Cæsare subire, in æstiuis tam diu esse paterentur, nihilque iam prope exacto autumno quod ad commodum tuendamque existimationem Cæsaris pertineret effecissent. Ducerent quoquomodo in hostem, & cum excidio hostilis agri fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hispani apud quos spes prædæ, cedes, uulnera, & uirtutis decus omni securitate atque otio cariora ducebantur, turbidis uocibus, uti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: uix abstinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de causis excitatus Cardonius commutandam sibi omnem belli rationem existimauit, uocatisque in prætorium præfectis: Scio, inquit, uiri fortes usumque militiæ periti, perfidiæ mihi uel ignominia parari contumeliâ, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minime capiamus. Enimvero patientiâ meam uinci patiar: succumbamque paucorum libidini qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis imperio & populationibus, quam uera laudematuraque uictoria. Duæ sunt in conspectu munitissimæ hostium urbes Patauium atque Taruisium, quæ oppugnari capite nostris uiribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse ac paulo post Roseus atque Palicia multitudine fortissimorum militum, ac mirifico oppugnandæ urbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Superest postquam finiendum est bellum, ut nostra uirtute atque ausu omnibus incommodis atque omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum uanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si transmissio Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infestis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populamur. Tunc enim hostes qui per ignauiam

clusi

A clusi mœnibus hybernorum tēpus opperitur, ulturi iniurias aut in aciem descendunt, facultatemque uictoriæ præbebunt, aut luctuosum regionis excidium prospectantes, nos omni præda onustos & intactos redire patentur. Duces qui in consilio aderant in utranque partem disputatione habituarie sentiebant. Alij enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus uiribus prosperos rerum successus polliceri, consilium imperatoris qui digno suo nomine spiritus gereret laudare: alij contra rerum usu & militari prudentia insignes, intempestiuam Cardonij audaciam non probare: non esse enim eo temere procurrendum, unde uel difficilis receptus foret, uel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna qui uirtutis militaris inueterataque prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium summa imperij respiceret, cuncta prope in eo exercitu administrabat, cunctator natura, & cui belli casus atque fortuna maxime displicebant, multis rationibus Cardonij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem qui temeritatem atque fortunam pro disciplina sequerentur, coarguere. Quid si, inquit, postquam hostes contemnit, dum in sinu eorum cuncta ferro flammæque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, ut anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquam aut creditus aut salutis spem habebitis? Num putatis dum inexplicabiles imbribus uia, lubricus & limosus ager, inflatiq; amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium nostrum montanorum agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus comeatum auertant, & eminus & cominus laceffant agmina, onusti sarcinis, eneæ fame, nullo stabili uestigio innixi, aciem explicabitis? & spem in dextris atque uirtute ponetis? Ego Cardoni, sicuti finem belli atque uictoriâ hoc exercitu incolumi nobis non sero obuenturam arbitror, ita propositi tui sententiam graui proximam periculo minime laudarem: quod si id duxeris è comodo Ferdinandi regis & Cæsaris, ipse uotis nuncupatis, ut ea res prospere atque feliciter cedat, lubens uolensque iter & arma primus arripiam. His uerbis Prosper, quâquam iniecto discriminis metu aliquorum animos perculisset, uidereturque is ardor, ut ex uultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia ut proficiscendum esset perseuerare: nihilque dictis Prosperi commoueri, urgente maxime Piscario, qui quum pedestribus copiis præesset, agendo pugnantem laudem quærebat. Igitur postquam de profectioe decretum fuit, pronunciari iubet, ut milites scorta quæ in uarios usus Germani, Hispani uero ad libidinem trahere consueuerunt, inutilesque ministros dimittant, sarcinas & impedimenta relinquunt, nihil præter arma parent. Hæc omnia, simul & inualidos uel parum idoneos milites Veronam remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit hanc esse summam copiarum: Hispanorum tricenarias cohortes quindecim, Germanorum septem, quarum singulæ quingentis fere militibus constabant, ueteranus uterque miles, & recentium uirtutis gloria insignis, utpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortif-

t ij

sime dimicarent. Hispanis Piscarius: Germanis Iacobus Landaus præerant: Septingenti item equites cataphracti ex uetere militia Ferdinandi Regis: Centum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, & Celembergo Cæsaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Sæcarus Heduus ductabat. Ex pontificio uero exercitu (nam Leo fauere Cæsari ex Iulij pontificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Virsinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam unam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in quibus plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copiis optime instructis Cardonius duodecim falcones æneos præsidij causa adiungit, & ab Albaretto ad Bouolentam castra mouet. Id oppidum opulentum & frequens primo incurfu occupat ac diripit. Inde ad Medoacum progressus incerto profundoque alueo decurrentem cymbis ac linitibus, quas carris aduexerat, inter se connexis, continuo superat: atque in finem fertilissimæ regionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direpta domus, abacta armenta, & iniecta demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipsas suburbani litoris delicias peruenisset, infelices passim uillas, & superba prætoria, quæ regio sumptu longa in pace ac florētibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerant, maiore quàm unquam inuidia in Italia debacchatum fuerit, miserabili incēdio absumpsit. Troilus quoque qui triennio ante à Venetis discesserat, cum equitibus suis & cohorte una progressus ad Licefucinam uicum, ubi naues uersatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet ac in prædam uertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transferant, religatisque in ulteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potius hostis ad transitum uteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus cōtra dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem ad natare & retrahere scapham iubet. Qua è uestigio retracta scādentibus plurimis, cæteræ naues ab ulteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen traicitur. Agrestes etsi multitudini suæ, & sagittis quas ligneis arcibus emittunt multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoque odio hospitalibus, diuersorijs, cæterisque ædificijs incēsis in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitum & ualida Germanorum manu Mestrium frequentissimum oppidum contendit, fuisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuo sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit: uiribusque superior desertum à Mestrinis oppidū occupat: arcemque pari fortuna temere munitam interfectis defensoribus capit, ac statim sæuientibus Germanis in discessu oppidum incenditur. At Cardonius & Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximia fertilitatis effuse populati, ad Margariam maritimum uicum castrametantur: indēque breuissimo maris

A maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta per aggerem in proximum litus deduci, & in contumeliam superbæ atque opulentissimæ ciuitatis displodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopis boatūque horrifono plebis fœminarūque aures percussit, quàm cōscriptos patres atque ipsos Magistratus in aduersis semper intrepidus, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs uilla, uici, castella, oppida: neque aliud quàm tātulum maris spacium, similem urbis calamitatem morari uidebatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis cognito tractus ac litoris situ, propriarum uillarum flammās agnoscerent, & cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate quum omnium animi ad ulciscendum arderent, Liuianus prope insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis, ab Senatu petere ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cū ignominia è mœnibus contemplari ac deslere absque ullo uindictæ solatio paterentur: habere se iustum exercitum duratum in armis, ardētem pugnæ studio, uindictæ cupidine uehementer incitatum, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere ac concidere facile possit, si sibi ius imperij pugnādique potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitū sub signis educat: cum Baleono iunctis uiribus una castra faciat: & si id è comodo Reipublicæ duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis apud milites concionatus: Exploratam, inquit, certamque uictoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisque latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onusti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire posse confidunt: nisi uos illi iidem essetis, qui tot efferis nationibus ad excidium Veneti nominis conspirantibus, quod reliquum superest Italicæ uirtutis decus per tot casus atque pericula constantissime conseruatis. Enimuero quum uos considero milites, atque hostium conditionem intueor, magna me spes uictoriæ tenet: ab longa siquidem quiete recentium uirium robore præstantes, magno atque exercitato equitatu, tormētorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio possint instructi, cū his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, confecti prope inedia, numero pauci & linguarū uarietate dissimiles, uix primū nostrorum impetum sustinebunt, quum maxime nobis obstantibus experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareque oportebit. Neque hostiū duces in dubijs & repentinis pugnæ casibus uno consensu eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia, & uarios animi impetus dissimili linguæ morūque cōmercio aliud atque aliud calū indiderit. An dum hic pandi aciem, ille densari, & sisti agmen, inferrūe signa uno tempore mixto imperio uidebunt, tunc Germanus Hispanum, & utrunque Italus audiet, uel inuabit? Vicimus profecto milites, uicimus nisi Dij, qui satis superque haecenus huic Reipublicæ irati infestique fuere, tatorū

scelerum ultores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantibus præfectis, atque uniuersa concione ut signum profectiois daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum ubi hostes transituros existimabat, contendit. Inde Baleonum à Taruisio, & cæteros milites qui in præsiidiis erant, ad signa uenire: Paulumque Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nunciatum est Liuianum cum uniuersis copiis ultra Medoacum cõsedisse: ibique prælij & uindictæ audium quo minus flumen transeatur armis prohibiturum esse. Ea res uasitati finem fecit: quoniam suspensis omnium animis, audacissimi etiam quique militum non quàm late, aut crudeliter uexandi incolæ, exurendusue amœnissimus ager forent, sed quomodo prædam referre, & uitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda, ut antequàm Liuianus uniuersas uires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum ubi in ulteriore ripa hostes cõstitierant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipse putauerat quum difficilia aduersaque omnia reperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormentorum numero communitam, ducẽ ferocem promptumque ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte uadum fluminis tentaretur, uniuersus exercitus traducendus esset: ac demum accire Prosperum atque Piscarium, cæterosque duces consulere, quoniam de salute omniũ agebatur. Visum est peritioribus superiora uada fluminis esse percontanda: noctũque eo progrediendum ac ignaris hostibus è uestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facile superari amnẽ, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placide decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda uigilia castra mouet: relinquit ignes, atque omnem leuem armaturam equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atque hostes distineret. His demum imperat, ut ex oriente Sole plures in ripa fluminis obuersionem, ac simulato transitu alucem tentent: cæterum globo facto castra subsequantur. Vix dum certa luce ad locum peruentum est, quum extemplo primi agminis duces flumen ingressi omnem simul equitatum in aduersam ripam educunt. Hispanorum quoque phalanx eodem tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, consertis stipatisque ordinibus nõ formidauit altitudinem profluentis. Nãque sicuti incertis passim uadis transibant, accidebat ut aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui uero capite solo extarent. Erant magnum ad superandam uim fluminis incitamentũ, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos flumen intrans, & cum eo ornatissimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in amnem se coniecerat, ut manipularibus suis æquarentur. Hispanos Germani, & mox Cardonius & Prosper cum aliis copiis subsecuti sunt: ac demum leuis armaturæ equites, qui ex composito ludificati hostem ut imperatum fuerat consequebantur, fluuium transmiserunt.

A serunt. Occurrere satis in tẽpore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat, intempesta nocte hostes inde mouisse, expeditam equitum manũ specu latum præmiserat: ipsẽque in albescente cælo cognito hostium discessu fuerat insecutus. Verum quum hostes paratos ad dimicandum in acie reperisset, leui certamine ad aquam facto, prælio abstinuit: siue quòd Baleonum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quòd ad iniquam pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quàm manus confereret, arbitrabatur. Ita à superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hostibus iter præclusurus Vicentiam contendit. Nam euastata urbs illius futura erat, qui prius incustoditã neglectãque occupasset. Erat locus in uia publica secundo ab urbe lapide prope pagum, cui Vlmo nomẽ est, satis idoneus, si uel mediocriter operibus munitur, ad prohibendos transitu hostes: quoniam nulla commodior uia, qua eos redire necesse erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere prope extructo ac perducta fossa, ut uia spaciũ concideretur, adductis tormentis egregie communit, ac opportune cum Baleono, qui dudum uenerat, citra loci angustias castrametatur, lætus admodum quòd hostes, aut ex iniquissimo loco, si ui euadere tentarent, pugnaturos: aut si absterriti aliò iter flecterent, ad extremam com meatus inopiam, & mox in deditioem peruenturos esse iudicabat. Interea Cardonius eo cõsilio ut recta Veronam contenderet, cum omnibus copiis ad Vlimum processit: ubi quum concisa itinera, occursumque hostium occupatas uia & collium fauces cognouit, quoniam diei parum supererat, & fessus itinere miles erat, quingentis passibus ab Liuiano castra ponere coactus est maximo suorum cum labore: nam legentes locum figentesque tẽtoria directis tormentis Veneti metu, cæde, incommodisq; turbabant. Fuere Hispanorum castra quãdiu ab luce diei permissum est, pauoris atque periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum uis quæ frontem lateraque feriabant, ut integri peditum ordines, extensis humi pectoribus procumbere, equites post dumeta atque arborum stipites occulere sese, aut depressiora loca quæritare cogentur. Sed nox insequens crescente metu durior atque turbidior fuit, quoniam Baleonum castra castris iunxisse, & magnũ numerum agrestium à tergo instare, & quæque uiarum plana perductis passim fossis, atque aggestis cespitibus interrupisse cognouerat. Quibus de causis fiebat, ut quum à fronte óbstante Liuiano perumpere in patentem uiam non possent, consternatis metu omnium animis, nulla solita alacritas, nulla spes, nullaque pristina uirtus in mœsto exercitu uiferetur. Iamq; apparebat Prosperum, qui temeritatem susceptæ expeditionis damnauerat, uatem futurum, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatem decerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo ante absumpta omni re frumentaria, solis abactæ prædæ carnibus fatigatus exercitus. Ita excitationis ignibus quantum nec satis esset ad torrendos boues, quos ab aratris abduxerant, fessi attonitique lucem simul atque euentum incertæ salutis operiebantur. Interim dum in stratis equis induti arma, insomnes totam noctem

Item agunt, præfecti alarum ac primores ordinum ad prætorium Cardonij frequentes adesse, de summa tanti discriminis consultare: per uices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilque quod metum aliis augeret, uultu præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus cunctos certa spe, fiduciaque complebat. Tanta erat eius uiri opinio, ut in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerum angustiis dum premeretur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarent, ut retrocedendum, ac mox dextrorsum quæ uia Bassianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem consilio, ut discedentes Liuianum, quem natura pugnacem atque insigne aliquod facinus acri animo uoluntatem agnoscebant, ex munitissimo loco in æquâ planiciem attraheret: atque ibi uti antea depoposcissent animo confirmati conferrent manus, aut si hostis pugna persecutionemque abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atque euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerteretur. Igitur Cardonius paulo ante quam dilucesceret, uasa colligi, & sine tumultu signum profectiois militibus dari iubet. Sed dum præmissis impedimentis Prosperum, qui ex instituto primum agmen ducere consuevit, ad capiendum extendendumque iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: hæc (ut mihi uidetur) pro disciplina in reliquum tempus documento esse possit: negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertenda in hostem frontis, insignique in eundem pugna prærogatiua deberetur. Disserebat enim acriter Romano more decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquam eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteque toto exercitu cæteras omnes anteiret: sed eam omnino uocari primam, quæ opinione uirtutis firmissima graui iudicio institutoque, uel à fronte, uel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti ueteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facile cessit: adeoque expedite, & cupide prægressus est, ut Alarco uir falsus, & acute mordax imperatorem recte probemque facere diceret, quod absque alienæ laudis obtrectatione, ut instans pugnae periculo honeste subduceretur, legibus parere didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam unde intactus euaserat, non magnopere pugnam, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium, iterue, & eorum ordinem, quod nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clare prospicere nequiuerat, ut primum comperit discedere hostes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiam atque imperante Lauredano legato, tanquam incoppositi ac plane fugientes è manibus elaberentur, signa canere & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verum conuersus ad Hugonem

- Pepulum, Guidonemque Rangonum: Præclitemur, inquit, uel temere, sed
- generose tamen prælij fortunam, postquam immodica uis imperij rationem uincit, ne si hodie cautus & cunctator esse uelim, paulo post ignauia,
- aut perfidiæ accusatus in senatu prægrauante inuidia funesto Carmagnola

A læ exemplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragiis concidam. Hæc ab his, qui aderant didicimus. Via erat ut supra memorauimus per angustam in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior cæpus quo Hispani infederant, circumquaque mollibus tumultis conclusus in medio patebat. Illuc usque euectus Liuianus præmissa primo leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum ab euntium agmen carperet ac demoraretur, omnes copias ac tormēta superatis angustiis in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primo segniter fuerat initum displotis statim falconibus exardebat, quum

B Germani equites globo facto procurantes Venetos propellunt: coniectosque in fugam deserere falcones cogunt. Conspicatus hoc uixdum instructa acie Liuianus nulla interposita dubitatione, quod res in celeritate posita uidebatur, ne primi refugientes, alios iniecta trepidatione turbarent, pugnae signum proponit, Baleonum quæ dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab læuo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circumfundere uelutim alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, & robore militum densatam in qua Sacramotus, Guido Rangonus, & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes inducit. Re cognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmine incedebant, ut si qua imponeretur dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subirent, primi agminis præfectis significant, ut quum primum hostium pedites in proximo conspexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cæpta uictoriæ spes ardentius prouehabat, adorti, primo impulsu repellunt, stratis uulneratisque Ricciano & Celembergo Succaroque eorum ducibus, fusos ad signa usque sequuntur. Troilus qui in ea parte iuxta uiam publicam ante uexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo laxari aperiri que paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati actrepidantes integram certamque aciem miscerent, eosque ut transibant nequicquam morari, sed continuo in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, & Alarco, quum uniuersæ pugnae quam omnibus artibus petebant occasionem adesse cernerent, signa inferunt & si unquam aliàs magno ardore procursum fuit, in prouentes hostes incurrunt. Erat utraque acies numero & uirtute equitum prope par. Quingenti enim ferme utrinque ex Italia ueterani singulari decoris studio atrocissimam pugnam edebant. Iamque Liuianus huc & illuc uoluntas testatus illam diem,

E illam aciem fore & laborum finem, & præmiorum initium, tanta uincendi spe suorum animos accenderat, ut nonnulli per confertissimos acerrime depugnando ad uexilla usque penetrauerint, conatique ea abripere, quum fortiter resisteretur, discerperint, & Ebrardum Corneum Mutianæ alæ signiferum egregie uirtutis senem cum filio impigro iuuenem interfecerint. Verum integra spe atque integro utrinque metu dum equites in fronte concurrunt, Prosper concionabundus singulos ordines præteruectus hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaum cum Germanis peditibus pari

acie ac passu inferre gradum ac peruadere in medias hostiū cohortes iubet. Eorum tantus fuit suo pondere incumbentium impetus, ut cohortes Baboni Breschelli quas eximiæ uirtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, uix tentato certamine pene priusquam hostem uiderent terga uerterint. Tunc media acies equestris, ab latere uno pedite nudata, impelli primo ac urgeri acrius, mox cum cædē conuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quique equitum impressionē hostium sustinere conarētur, semel turbata impulsāq; acies reparari retineriue potuit. Ita occisis qui resistebāt, strata sunt uexilla, ac in primis insigni Liuiani, quod ad extremum moriēs M. Antonius Montanus diu seruauerat. Eodē impetu Sacramorus & Hermes ab equis deturbati occursum Germanorum obruncantur. Piscarius Othonem Sacramori fratrem, uel priuate sibi inimicum generose conseruauit. Ab sinistro autem cornu Antoniani milites, ut mediam aciem in qua uictorię ratio, & prælij moles futura esse uidebantur, casam profligatāque censere, abiectis fœde armis terga dederunt. Idē pari ignauia ac fato Baleonij fecere: Nam Paulus quū haud satis in tēpore ob palustre ac limosum solum, in quod circueundo hostes forte inciderat, dextrum cornu circumtulisset, Liuianusque aliter ac ipse putauerat, celerius pugnam iniisset, factum est ut inspecta aliorum hæcæde ac fuga, diffisi uiribus suis integri intactiq; diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor, & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate antea actæ militiæ, dū fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conantur, atque impigre hostes feriunt, deserti ab suis & à multitudine hostium circumuerti interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis Ioannes Bernandinus, Aleccius Salentinus, Ioannes Baptista Doctus è Patauio, Seraphinus Callia Vmber, Alfonso Mutus Pisanus, Philippus Carsoleius, & Annibal Simonius è Bononia, qui primos ordines ducebant. Paulus autē amissis Troiano atque Hieronymo spuris fratribus ac dispalato omni suo equitatu rebus desperatis aufugiens in palustrem delatus campum ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus interea quanquam à suis & à fortuna deserebatur diu fuga increpita redintegrare prælium conatus, ad extremū fractus animo ac uiribus è pugna se proripuit, superatōq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos inculans Patauium contendit. Cæteri duces ferme omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt: Multos hausit, & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis ubique ripis apud Patauium Medoaco miscetur. Nam ut ad ripam fessi trepidantesque perueniebant, aut gurgitibus absumebantur, aut inter cunctationem tentandi fluminis, oppressi ab hoste, uariis casibus interibāt. Germani quoque & Hispani solutis ordinibus sectati hostes quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuli que armorum passim inuenti tardauerant, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, uir indignus ea calamitate, nisi infausus funestæ pugnae author extitisset, dum captus extra pugnam

A gnam ingens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudelissime à quodam lixa iugulatus est: Andreas uero Gritus Vicentiam se recepit, ægréque, quoniam à principio fugæ cataraçta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitium peperit, nam spe deiecti ingrediendæ Vicentiæ retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum præfecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: Præfecti uero cohortium ac centuriones supra uiginti sex: Multi ab Italis & Hispanis conseruati sunt, sed ij quos fortuna passim Germanis obiecit, interiire. Caduriana enim cladis memores, ut propinquos & commilitones ulciscerentur, nemini se parafuros solenni sacramento iurauerant. Casā ea die, quæ fuit nonis Octobris, è Veneto exercitu supra quinque milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIII, cum omnibus signis militaribus capta: è uictoribus pauci desiderati. Agrestes uero qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum eminus quatiebant arma, ac truci ululatu exitium hostibus minabantur, ut Venetos fusos uiderunt, antequam Castrius cum equitibus in collium summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt.

C At Venetiis acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quod Rempublicam, quam iam pridem attenuatis uiribus infirmā affectāq; intelligebant, difficulter atque ægre reparaturam equitatum constabat. Meminerant enim ad Agnadellum peditatu occidione occiso, integras tamen equitum alas superuisse, quibus haud dubie quartum iam annum bellicosissimarum nationum impetus sustinuisent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuerunt enim cōscribendas esse urbanas cohortes, quæ continuo præsidij causa Patauium atque Taruium mitterentur. Nec mora nobilissimi Venetæ iuuentutis sicuti censu, & seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earum urbium adduxerunt. Ea manus quanquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium spem fecit. Verum Cardonius etsi hoste propè deletō conficiendi belli occasionem sibi dari existimabat, si continuo ad oppugnandam alterā urbium uictorem exercitū duceret: paulo post tamē quod per anni tēpus impediatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebar, hyematurus circa Vicentiā in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in senatu actum: dimissusque à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eō pacto, ut Caruaialem, qui in custodia Venetiis erat, liberū in castra perduceret, aut si id ab senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauētibus suffragiis rem facile pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites, expectaturque Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quominus permutatio transigeretur intercessit, testatus id è commodo Cæsaris

minime fieri, quod Baleonus apud hostes multo maiori usui momen-
 toque in tanta ducum orbitate, quam apud suos Caruaial futurus esse ui-
 deretur. Ad hæc Baleonus quādo non Cæsaris, sed Cardonij captiuus ef-
 fet, ex fide & pacto se liberum dicere: testari demum si Caruaial quē offe-
 rebat minime reciperetur, se lege solutum nequaquam in castra rediturū.
 Sed dum inter has iuris contentiones tempus absūmitur, Caruaial quum
 se postponi Baleono minime pateretur, neque eam dignitatis contume-
 liam elato ingenio ferret, in supremam ualitudinem incidit: moxque ex
 ira indignationeque exæstuans iam antea senio & carcere confectus in-
 teriit. Baleonus uero à Leone pontifice literis adscitus, nequaquam finita
 controuersia Romam se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpiū qua
 iter in Heluetios, supra Bellizonam præaltus mons terræmotu concussus
 ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulsarum rupium moles in
 Lauam prolapsa, fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrēs Ti-
 cino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare amnis, & nequaquam tan-
 ta obice uindarum prærupto uallis spacium implere coactus est. Vnde
 mox in centum fere stadiorum magnitudinem lacus excrefcēs accolarum
 ædificia ac prædia antequam annus circumageretur oppressit. Contraria
 autē ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis uiribus au-
 ctus, qui paulo ante Bellizonæ ponte lapideo & ratibus iungebatur, quum
 suas tantum undas traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tamen aqua-
 rum uis post uigesimalium mensium, ut in processu operis memorabimus,
 cum uastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multorum mortaliū inte-
 ritu effracta mole prolapsi montis erupit. Adulta uero iam hyeme Medio-
 lanensis arcis custodes ad extremam comæatus inopiā perducti, quum
 nec spes tolerandæ ulterius famis ulla iam esset, & clare intelligerent Gal-
 lorum auxilia frustra expectari, quod Alpibus niue gelūque rigētibus ni-
 hil iusta expeditione Ludouicum regem moturum constabat, in has con-
 ditiones arcem dederūt: Vt si intra trigesimalium diem Ludouicus opem
 non tulisset, ipsi continuo arcē relinquerent: Interim datis obsidibus quo-
 tidianis cibariis iuuarentur, potestāsque esset emittendi eos præsidarios
 quos ualitudo tentasset. Ita multi semianimes ut erant squallida fame, &
 grauitate uitioq; aeris prope enecti in hospitaes domos, ubi ingenuis ac
 miseris publica liberalitate alimenta dantur, educi ac medelis refoti fue-
 runt. At quum statuta die nihil omnino è Gallia quod ad negotium perti-
 neret, afferretur, Louanius relicto omni tormentorum apparatu, arce ex-
 cessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo post
 pari necessitate compulsus arcis Cremonensis custos Binnonus similes in-
 ducias pepigit, atque arcem tradidit. Galli uero ad Alpes dimissi comi-
 tante ala equitum, ne qua transeuntibus iniuria inferretur, incolumes in
 Galliam abierunt. Ob eas res trium dierū supplicationes decretæ: quod tūc
 primum firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium poti-
 ri uidebatur. Post cladem ad Vicentiā legati & ducis temeritate acce-
 ptam ad Maranū Foroiulij oppidū res quoque infelicitè à Venetis gesta.

Occupat-

A Occupauerāt paulo antè Maranum Germani sacerdote quodam proden-
 te, qui postea captus, & in frustra dissectus perfidiæ pœnas dedit. Id oppi-
 dum in intimo sinu ad Aquileiensium paludes positum, quod natura loci
 alendo bello ualde opportunū uidebatur, Veneti trāsmisissis eò cum copijs
 Paulo Manfrono & Balthasare Scipione, terra marique haud segniter op-
 pugnant. Id quum Christophorus Fracapanes frequētibz nuncijs Ma-
 ranensium auxilia imploratum mature cognouisset, ex omnibus castellis
 quæ Venetis priore bello ablata in finibus Histriæ & Foroiulij armis Cæ-
 saris atque prædiis tenebatur, amplam militū manum collegit & Mara-
 num contendit. Eius aduētū soluta obsidione, magnū hostibus ex inspera-
 to detrimētum est illatū. Nam Manfronus & Scipio nequicquā oppugna-
 tione tentata, quum numero inferiores erumpētibz oppidanis atque in-
 stante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primo, mox præ-
 cipiti fuga in proximum litus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per
 auia rupium, alij conuersi in hostē uario euentu salutē quarunt, uulnerato
 Scipione funduntur, triremisq; una capitur, quum metu premente, ac im-
 pedientibus sese militibus remiges obuertēdi facultatē ab initio tumultus
 amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris
 calamitatis memoria agris omniū animis induceretur, longe maiore cla-
 dis mole rem Venetā affixit natum repēte incendiū media in urbe atrox,
 si unquam antea, & luētiosum atq; terribile. Siquidē initio statim sequen-
 tis anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus de-
 cimus, tertio Idus Ianuarias, de prima uigilia in Riualto frequētissima ur-
 bis regione, repentinus ac ualidus ignis, multiplicis mercimonij tabernas
 primum inflāmauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui saeuissimi ea nocte
 fortè perflabant, artigua etiani ædificia corripuit, mirū dictū ac uisu hor-
 rendum quanta uelocitate & simul cœperit, & ab dextra læuāq; in immē-
 dum populabundus innumeras ædes, diui Ioannis templū, & cuncta simul
 quæ ad farinas (id loci nomen est) & ad forū piscarium uergunt, absumpse-
 rit. Ita ut momēto temporis super semiustas & corruentes domos misera-
 bili uastitate insolitū atque inane loci spacium, flāmē patefecerint. Eadem
 uiolentia hauſtis nūmulariorū officinis, recta per argentarios ad templum
 Apollinaris usque peruagatus, nihil reliquum fecit, præueniendo remedia
 miserorū sui rapiditate atq; sequitia. Stetit intactū ope fauentis numinis di-
 ui Iacobi uetustissimū sacellū circūambustis lateribus. Eo nihil antiquius
 Venetijs habetur, utpote, quod in ipso nascētis urbis primordio ab circū-
 iectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædi-
 ficatū fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius urbis fun-
 damenta iecerunt, quæ post euastatam uariis excidiis Romam, & situs mi-
 raculo, & diuturnitate imperij, atque opibus cæteras postea superauit. In-
 de perpetuam noctem debacchante flamma, neque exitus calamitatis, ne-
 que remedium reperiebatur: Nam ipsa noctis obscuritas, ubi exitialis splē-
 dor non aderat, turbatum uentis mare, & discurrētibus in contraria cym-
 bis aduersum, dissonæ plorantium uoces ac fugientium callibus angustis

u

pavidarum turba mulierum humanum omne subsidium abstulerant. De- F
 nique omnia plena luctus atque mœroris. Nœc deerant qui specie officij,
 dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iu-
 uantium accipiunt, dominis alio atq; alio discrimine attonitis passim fu-
 rarentur. At prima luce cū magistratibus Andreas Gritus superuenit: ius-
 sitque fabros cōtinuo demoliri domos ardentibus iunctas, ut grassantibus
 incendiis liber campus, atque ipsum cælum occurreret. Ita tandem restin-
 ctum est. Fuere qui non casu, sed dolo factum id crederent: quòd eodem
 quoque temporis puncto diuersa in regione urbis cœnobium Crucifero-
 rum conflagrauerat: Subiiciebantque crimini & inuidiæ Germanos, tan- G
 quam ij pari calamitate illata similem iniuriam ulcisci contenderent: quo-
 niam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse
 dicebantur. Constrauit hæc inopina, & miserabilis clades ciuium animos,
 qui eò atrocius id damnum æstimabant, quòd super insignes exercituum
 iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatū ingruerat: quasi for-
 tuna miseri imperij nihil reliquū nomini Veneto facere uideretur. Eius-
 dem ætatis fuit, qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cænomanis, quanquam
 omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis
 Crema: eamque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitio- H
 ne firmatam cum ualida militum manu Rentius Ceres tuebatur: uir inde-
 fessus & fortis, atque ea maxime obsidione clarissimus. Brixiam autem &
 Bergomū pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebant. Sed tunc maxi-
 me Bergomatiū res in angusto positæ erant: quoniam attritis recenti clade
 Brixianis soli prope hybernorū incōmoda tolerare, & pecuniam in stipen-
 dium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuiū animi quan-
 quam ex uetere etiam studio in Venetos defectionis tempus circumspe-
 ctarent, eò inclinarunt, ut accersenda esset ab Crema militum manus qua
 præsidium Hispanorum opprimerent, & mutata fide transirent ad Vene- I
 tos. Erat tunc forte apud Rentium Cagnolus quidam Bergomas cohortis
 præfectus, cui cuncta tradendæ urbis consilia à speculatoribus ac transfu-
 gis deferebantur: Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoque
 quibus artibus facile urbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi
 negotij Rentio dedisset: cum Marcello Astallo equitum præfecto, & dua-
 bus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atque ita uiarum com-
 pendio ac notitia usus, confecto per noctem itinere, antequam Hispani
 & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus
 egerat introducitur. Nec mora ad domum regij quæstoris conuolant: eam K
 facile expugnant: pecuniam quam paulo ante Hispani inclemèter exege-
 rant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox
 quoque arcem ueterem interfectis propugnatoribus ui capiunt. Hoc con-
 fecto negotio Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa
 apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua uenerat, Cremam remittun-
 tur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia sta-
 tuit nihil esse cunctandū, ne fama uicinæ sibi urbis captæ, nimio plus Ve-
 natorum

A nectorum uires coalescerent: alienarenturque eorum animi, qui partes Cæ-
 saris sequebantur. Itaque coactis copiis Syluium Sabellum, & Oldradum
 Lamponianum, Abduam cōtinuo transmittere, atque hostiliter ducere in
 Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad adem diui Anto-
 nij in suburbanis ædificiis castra locant: atque uno tempore obsidione op-
 pugnacionibusque inclusos premunt. Nō erat omnino Syluius absque fi-
 ducia urbis per uim capiendæ, etsi nō multum spei in uirtute collectitij ex-
 ercitus reponebat, quoniam magna pars optimatiū diuerso studio ab ple-
 be, quæ semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Veneram fo-
 uerat, dissentire dicebatur: habebatque ea res maximum excitandæ seditio-
 nis momentum: mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarūque ob-
 iectu munita, minime difficilem expugnacionem habebat. Hispani etiam
 è statuis agri Brixiani in auxilium exciti aduētare, cōminarique direptionem
 ferebantur. His de rebus solliciti ciues Rentium admonent: & salutis
 & fortunarum suarum periculum exponunt, obtestanturque per antiquam
 urbis erga Venetos fidem, uelut quàm mature perditis prope rebus accurrere.
 Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemque
 perduxerat, minime deserendos existimans, ad sexcentos utriusque arma-
 turæ equites, & quingētos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos
 C attribuit, ut confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati rem
 pedibus gerere possint. Marianum Alecium & Christophorum Epirotam
 his præficit, imperatque ut quamcelerrime Bergomum contendant: & ab
 ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra
 hostium adoriantur, atque excitato ad eruptionem Cagnolo, ex occasione
 uel manus conserant, uel augendi præsidij causa, & confirmandis ciuium
 animis militum partem intromittat. Igitur Marianus atque Christophorus
 ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatōque agmine aduentus sui fa-
 mam prætergressi, in cōspectum hostiū deueniunt, paucos inermes qui li-
 centius euagabantur, opprimunt, fugantque, ac delati eodē cursu in raram
 militum stationem, occiso ibi Cittadino ceturione, & Guerrerio Celanio
 equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultū ad portā castrorum
 incutiunt. Sfortiani, utpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere:
 alij arma capere, alij ut uirtus & tela in promptu erant, ubi discrimen pos-
 cebat accurrere. Syluius ipse magnitudine periculi prope attonitus, cum
 paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur, nomine quæque fortis-
 simum ac ueteranum suum uocans, eos cōglobat, summōtisq; paululum
 E hostibus cancellatos castrorum postes quos iam Veneti magna ui impule-
 rant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci notitia magis
 quàm suorū uirtute superata materia incolumis in castra reuertitur. Porta
 quoque castrorū eodem temporis puncto egregie defensa uirtute Io. Petri
 Surra, qui decies septies olim ex prouocatione uictor ob summā fortitu-
 dinis opinionē duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clama-
 bant è mœnibus Bergomates, atque ipse Cagnolus, puluerem, strepitū, cla-
 morēque pugnantium oculis atq; auribus accipiebant, apparebatq; Sfor-
 u ij

tianos facile fundi delerique posse, si præfidiarij eruptione facta dispersos F
uariis in locis diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verum dum Ca-
gnolus atque Marcellus partim ciuium diffisi animis, partim ueriti ne à Vir-
gilio Syluij præfecto, qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egres-
su prohiberentur, nihil ab urbe mouent: Sfortiani equos conscendunt: su-
peruenturque Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Ve-
netos primo repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso
Pifone Romano centurione cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turba-
ti Marianus atque Christophorus quod latere aperto ab ualida & uetere
turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quã G
tum inter uulnera commode fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam
coeperunt, ita hostium terga cadentes Sfortiani multis interfectis, complu-
ribus captis, in quibus fuit ipse Christophorus, cum maximo dolore Ber-
gomatium in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinianum
castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorum, qui Bartholomæo eiusdem
familia clarissimo duce progeniti Venetis plurimum fauebant. Quod uti
erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit.
Cæterum Bergomates postquã omnia aduersa obuenerant, ne si inter de-
ditionis consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implica- H
rent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui no-
mine senatus urbem dedant: defectionis ueniam deprecantur: ac propere
ex Hispanis præsidium adducant. Causa accelerandæ legationis fuit, ut
Sfortianos urbe excluderent, cum quibus uetera atque acerbissima odia
exercebãt, ac tunc maxime exacerbati recētibus iniuriis, quod nuper Sfor-
tiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque om-
nia hostilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis fa-
cta deditio in fidem recepti, dimissumque per aduersam portam Venetum
præsidium. Poena casu præsidij, atque defectionis fuisse pecuniæ: nan- I
que Matthæus Granata Hispanorum præfectus, ut erat miti ingenio ac sa-
pietia studiis potius quam militia clarus, nemine percusso eos lenitate cõ-
ditionum magis quam seueritate ac metu in fide continendos esse arbi-
trabatur. Capellam demum arcem in edito sitam expugnare adortus: ue-
terem enim Cagnolus deseruerat: quum diu tormentis diuerberatam tur-
rem labefactare non posset, cuniculum agere instituit, per quem excava-
ta rupe inclusis sulphureis ignibus, nota atque instituta ratione, funda-
menta murorum excinderet. Verum paulo post Granata dum urgente fato
incautius in opere uersaretur, tormento ab arce emisso interfectus est. K
Amisso duce Hispani nihilo segnus inceptum cuniculum continuo la-
bore profecti, rem eò produxerunt, ut metu atque periculo expugna-
tus Hieronymus Tartarus custos arcem dediderit. Recepto Bergamo
& Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani & Hispani diductis per
municipia, & pagos omnibus copiis, in finibus Cremensium confedere,
coercendis potius Venetis, quam quod iusta obsidione infestam urbem
premere arctius, aut oppugnare posse considerent. Enimuero Rentiani
crebris

A crebris excursionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema ui aut ar-
te ulla, nec quin erumperent ubi uellent, prohiberi poterant. Ea erant stu-
dia colonorum, qui Venetum nomē maximis etiam attriti calamitatibus
excolebant, ut summittere comœatum inclusis, speculari consilia progres-
susque Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contuberniis cognouissent
Venetis quam occulte deferre non dubitarēt. Quibus de causis sæpe Ren-
tius, ut erat intētus in omnes occasiones, feliciter erumpebat. Erat in Cal-
cinato uico Cæsar Feramusca cum equitibus incuriose, ut plerunque fit ex
recenti uictoria, moram trahēs: confusus scilicet oppidanorum fidei, & ui-
B ribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, ut otiose & ne-
gligenter confedebat, Cremensibus renunciant: pollicenturque si eò Ren-
tius equitum turmam quam occulte trāsmittat, fore ut Cæsar cum omni-
bus equitibus suis sine uulnere in potestatem deueniat. Rentius haud mo-
ratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui nuper ad Bergomum cla-
dem intulerat, de secunda uigilia cum delecta equitum manu Marcellum
emittit. Is ut compositum à Calcinatēsis fuerat, ex improviso oppidum
occupat, & ad contubernia militum contendit. Cæsar tumultu audito ac
cæteri equites è stratis semisomnes, dum correptis armis frustra defensio-
C nem parant, uinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud
multum ea re gesta lætatus, quum inter obluētantes ueteranos, qui strictis
gladiis ne caperentur, resistebant, lethale uulnus in pede accepisset, paulo
post Cremæ interiit. Paucis inde diebus quum propius Cremam accessum
esset, Sfortiani excursionibus, & contra eruptionibus Cremenses ex occa-
sione frumentandi sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuero frequē-
tes eius regionis uici, & castella direptionibus opportuna, labatibus nunc
huc, nunc illuc incolarum studiis, materiam quotidiani certaminis præbe-
bant. Siquidem tueri partium opes, aduersariis calamitates inferre, & mu-
D tuis accessibus, ut ex fortuna uarios belli euentus, rerum commutatio se-
quebatur, aut præsto adesse, aut uim insultantiū sustinere necesse erat. For-
te ab Syluio M. Antonius Philetinus & Baptista Pifinsanctes equitum præ-
fecti, ad Umbrianum uicum non longe ab Crema excurrere iussi, magnam
ex hostilibus pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris
impositam, in pacatum prope aduexerant, quum Rētiani ne tantam socij
atq; amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; accipere præsi-
diariorum incuria uiderētur, erumpunt: ac breui confecto itinere Pifinsan-
ctem agminis coactorē, eiusque leuis armaturæ equites magna ui à tergo
E adoriuntur. Pifinsanctes cõuerso agmine irruentes sustinet, primosque re-
pellit: mox maiore molle ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque aliæ
equitum turmæ ab Crema submittebantur) recipere sese equites iubet. Phi-
letinum de multitudine hostiū certiore facit: hortaturque ut quam ma-
ture coacta præda cum plaustris, & graui armatura citatiore itinere ante-
cedat. Se interea hostes retardaturum: ac mox saluti, equorum uelocita-
te consulturum. Philetinus ad hæc, ut erat magni uir animi atque audaciæ
singularis, se non priusquam hostium faciem uideat, aut loco moturum,
u iij

aut arrepturum iter quod fuge simile uideatur, respondit: atque ita aduen- F
tante hoste noui decoris cupidus, quod nuper cum Syluius alæ cataphra-
ctorum præfecerat, cohortatus equites, ne opinionē ducis fallerēt, in pro-
ruētes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atque disiecit.
Verum quum equitū numero longe inferior esset, Marianusq; & Tullius
hostium duces id conspicati circumfusis undique turmis paucos inuade-
rent, cœpit temeritatis sentire incommodū, atque acrius ut euaderet col-
luctari: sed Pisin sancte prælio excedente, & suis uaria sorte pugnantibus,
ipse frustra propria uirtute cōtendens suffosso equo capitur: deductusque
ad Rétium, ut erat grauiter uulneratus, Cremæ moritur. Nec multo post G
haud absimili casu Tullius, qui in præfectura equitum Marcello successer-
at, frumentatum ad Abduam usque progressus, cum Sfortianis fines Lau-
densium tutantibus manus conseruit: ubi ipse ut erat manu promptus in
nouissimo suorū agmine depugnans, iam præmissa præda interficitur. Ita
tres magnæ indolis atque uirtutis Romani iuuenes Marcellus, Philetinus
& Tullius egregie fato functi paucorū dierum spacio perierunt. Obsideri
demum Crema arctius cœpra, eruptionesque Rentianorum aliquanto at-
tentius, quàm antea factum fuerat, ui arteque prohibita. Nanque Prosper
Columna ad Maximilianum uenerat, assentientēque Ferdinādo rege, Dux H
Sfortianarum copiarū declaratus, cū equitatu ueterano, Hispanorūque
cohortibus quatuor Cremam accesserat. Genus obsidionis tale institue-
batur, ut ex omnibus copiis bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua
Crema Laudem Pompeiam atque Abduam spectat, quàm late longēque
porrectis munitioibus: Prosper uero diuersa in parte ab Syluianis operi-
bus, ad Fanū sancti Bernardini Trauaconæ paludis interiectu, omnem fru-
mentandi erūpendique facultatem hostibus adimerent: & aliunde cōpor-
tari in urbem commeatu uigiliis stationibusque dispositis prohiberent.
Eiusdem anni uere primo legati Emanuelis regis Lusitaniæ Romam ue- I
nerunt, tulerēque Leoni Pontifici è uictoriis Indicis dona magna, Ele-
phantem ab multis seculis Romę non uisum animal, Leonamque: & diui-
ni cultus uestes innumerabilibus margaritis exornatas, in quibus opero-
sis artificū texturis pictæ acu diuinarū rerum imagines uisebantur. Erat le-
gationis princeps Trifanus Cunnius, uir triūphalibus insignibus, & rerū
in India gestarum gloria clarus. Is multa de gentium moribus, ubertate
foli, natura ac uastitate maris, & de antarctica plagæ syderibus memo-
rabat. Enimvero paucis ante annis iubente eodem Emanuele Lusitani
insana nauigatione Atlanticum, Fortunatasque insulas præteruecti, pro- K
montoriis Praxio & Bonæ spei superatis Aethiopicum litus adiuerant,
gentes subegerant, Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant.
In Carmania atque India bello uictis regibus Cananoræ, Cucini & Ca-
lecuthæ, celeberrimis emporiis exercendæ mercaturæ, sedes arcēsque po-
suerant. Proxime uerò quum nouorum ducum aduentu aucta esset classis,
ultimos Indiæ orbisque terminos sibi proposuerunt, atque ita felici ausu,
eodem ducti peritia nauigandi, ab Calcuttha præter Indum ac Gangem
fluuios

A fluuios ad auream Chersonesum peruenerunt, ubi regem Malachæ armis
defensionem parantem, tormentorum nouitate absterritum, ac prælio ui-
ctum tributarium fecerunt. Ab alia quoque parte Indorum classibus sæ-
pe deleris, custoditisque Erythræi faucibus, ac sinus Arabici nauigationē
Aegyptiis mercatoribus interclusa, Indici maris imperium tenuerunt.
At hisdem ferme diebus Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam re-
parandis copiis intentus satis amplam militum manum in speciem iusti
exercitus cœgerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperā-
dum Foro iulium se conuertit. Enimvero Germani, duce Christophoro
B Francapane iam antea pulsus ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora ma-
ris ad Oppiterginos montes, & ad superiora Carnorum uergunt, usque ad
Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter unum omnino op-
pidum nomine Osophum: quod per se asperitate loci atque incolarū stu-
dio munitum Hieronymus Sauornianus cum equitibus sagittariis tueba-
tur. Id quum Christophorus sibi totis uiribus oppugnandum proposuif-
set, & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equiti-
bus, in quibus Germani plerique nobiles euocati & prætoriani Cæsaris
erant, eò cum omni tormentorum apparatu contendissent, causa fuit Li-
C uiano celerius quàm constituerat mouēdi ex hybernis. Siquidem in eo af-
flicta rei Venetæ statu, quum omnia ad defectionem spectarēt, occurren-
dum erat uictori hosti: qui haud dubie si Osophum caperetur, ad inua-
denda ulteriora Venetiæ maiorem facultatem esset habiturus. Igitur Li-
uianus sedētibus ad Ateste & ad Montagnanam Hispanis, è Patauio cum
amplius mille & ducentis utriusque armaturæ equitibus Taruisinū uer-
sus mouet. Ibi falcones sex, & cohortem unam expediti militis ex Tarui-
sino præsidio cæteris copiis adiungit, indeque perpetuo cursu quod in
præsentia celeritate opus erat, Coneianum, ac mox Sicillum petit. Erant
D Sicilli præsidio Veneti equites ferme ducenti: qui cum Germanis apud
Portumnouum hybernantibus ex occasione pabuladi quotidie leuia cer-
tamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis
oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterum
præcurrentibus Malatestam Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem
cum cataphractis submittit. Nec sefellere opinionem Germani, nanque è
mœnibus conspicati hostium equites ex consuetudine superiorum certa-
minum prope equos conscendunt: ac patenti porta euecti in concursan-
tes impetum faciunt. Contra Veneti proprio consilio conuersi in fugam,
E quum longius incautos abduxissent, adessētque subsidiarius eques, con-
tinuo obuerrunt sese: impetum prouectium excipiunt, & pugnam instau-
rant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus Ricianum Ger-
manorum ducem ante alios egregie decertantem singulari certamine ag-
greditur, coniectoque post mutuos ictus per cassidem in aduersum os gla-
dio, uulneratum ab equo deturbat & caput, cæteri amisso duce celeri fu-
ga amplius triginta suorū interfectis aut captis in Portumnouum se reci-
piunt. Eos cum omnibus copiis Liuianus ad portas usque persecutus op-
u iij

pido includit, ac simul productis tormentis, ne respirandi uictis uel mini- F
 mum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ita incredibili
 militum studio continuata per diem ac noctem oppugnatione, iam fessis
 defensoribus, qua murus uetustate debiliior uel tormentorum collapsus in-
 gressum præbebat, oppidum intrat, ac paucis in tumultu occisis, cōprehē-
 sōque præsidio diripit, atque eadem fortuna usus arce potitur. Paucarum
 demum horarū quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauen-
 to flumine, ad oppidum Sācti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Ven- G
 draminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum sagittariis ad
 deterrendum ab incepto Francapanē Osophum præcurrere iubet. Verum
 is paulo ante, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quòd sum-
 ma fide atque uirtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari
 perspiceret, simul ac de aduerso prælio equestri, & de Liuiani aduentu cer-
 tior factus, soluta obsidione ad Vétionum supra Natisonem fluuium iter
 facere cœperat. Veneti nouissimum abeuntiū agmen ut locitate equorum
 consecuti, in tergo eadem & tumultum maximum ediderūt, conantēque
 Christophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco cōmittere, con-
 turbata extrema acie ultimos quoque equitū multitudinem sagittariorum
 circumuentos fuderunt. In ea rerum asperitate Christophorus, quum mi- H
 lites uniuersas hostium copias adesse putarent, & propterea quòd angusto
 in loco res erat ubique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac com-
 pluribus suorum amissis ipse uulneratus per abruptos calles in montana
 se recipit, neque ulla re magis quàm celeritate & locorum notitia usus sa-
 lutis discrimen euasit. Nāque premente in tergis Liuiano Souernianus eū
 expedita clientium & montanorum manu ab Osopho transuersis trami- I
 ribus ad occupandas uiarum angustias contenderat: cuius aduentu, quòd
 peritus locorum undique infesta arma fugiētibus intullisset, dissipato cæ-
 sōque Germanorū agmine, tormenta octo muralia capta sunt. Ea uero
 Hieronymus perduxit Venetias: & ut essent uictoriæ monumentum in
 naualia intulit, ita gratias agente Senatu, ut ab insigni fide uirtutēque cō-
 mendante Luca Trono celebratus, præmia meruerit: Scilicet ut Osophi
 commeantium è Germania mercium perpetua statio cum uectigali, im-
 munitatēque incolarum, statueretur, & præsidio (quòd egregie se defen-
 disse) uirtutis ergo perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liui-
 anus cuncta ea oppida quæ metu aut ui ad Germanos defecerant, in fidem
 recepit præter Gorriciam atque Gradiscam, ad quæ eodem secundo rerum
 cursu cum omnibus copiis ferebatur, ut præsentis fortunæ periculum fa- K
 ceret, nisi Hispani cognita eius protectione motis prope castris ut inter-
 cluso itinere eum reditu & Patuinis mœnibus prohiberent, in maxima
 spe gerendarum rerum è Foro iulio reuocassent. Effuderant enim se per Pa-
 tauinum agrum & intactas superiore hyemē possessiones impune popu-
 labantur. Sed uix dum Liuianus Patauium redierat, quum Francapanis
 dum armandis agrestibus & suscitandis ad renouandum bellum populis
 per Almatium fines & saltuosa Carnorum uolaret, præcipitatus in insi-
 dias

A dias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter saxa circuibat, captus
 est: suoque & alieno cruore perfusus (multum enim uir lacerosus atque
 terribilis, ne uiuus in potestatem hostium ueniret, repugnat) Venetias
 perductus, terribissimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit:
 quòd eum hominem cepisset, qui supra belli causam Veneto nomini in-
 sensissimus per quinque annos positus nunquam armis Venetorum par-
 tes oppugnasset, inhumanamque crudelitatem in captiuos exercuisset.
 Nam quibusdā oculos eruerat, aliis amputauerat manus, aut aures absci-
 derat, uidebatūque is si pacis unquam mentio fieret, æquiores conditio-
 nes allaturus: quoniam Gurcensis Cardinalis, sororem ei in matrimonium
 collocarat: & Cæsar fideli eius semper atque fortissima opera usus, cala-
 mitosi uiri rationem habituri uidebantur. Sed Vetturius haud diu ea re
 bene gesta lætatus, quum inexplorato itinere per impedita regionis eua-
 garetur cum ala suorum equitum, à Cæsarianis captus est, Resque postea
 in Foro iulio aliquanto quietiores fuere. Sed paulo post ad Cittadellam
 agri Vicentini longe plures Venetorum equites, quàm ipsi ex Cæsarianis
 ad Portum nouum ceperant, ab Hispanis oppressi sunt. Præmiserat enim
 Liuianus supra Vicetiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equi-
 C tibus, ad tuenda ea præsertim oppida, quæ uagantibus Hispanis maxime
 opportuna iniuriæ uidebantur. Erat id genus præsidij incertum & uagum,
 nam quicquid camporum & collium inter Bassianum, Cittadellam, atque
 Marosticam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurreretur, cæ-
 terum noctu ad unum trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus
 de causis quum improuisi omnibus horis ac omnibus in locis occurrerēt,
 nulla nisi bene ualida hostium manus, aut in pagis tuto consistere, aut ex
 priore consuetudine, paulo liberius prædatum ire audēbat. Verum eæ re-
 rum difficultates paulo post breui negotio sublata. Nāq; Cardonius mul-
 D tum antea in eos equites intentus, ut pabulatoribus suis pacatum agrum
 redderet, circummissis speculatoribus, occasionem opprimēdi hostis in-
 uenit. Forte enim ab excursionem Cittadellam se receperat cum equitibus
 Antiniola, ut eo in oppido ex quotidiana consuetudine pernoctaret. Id
 quum prope renunciatum esset, Cardonius nequaquam moratus, depo-
 scente Piscario, omnem leuem armaturam expedire arma atque equos a-
 scendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohortibus lectissimos
 pedites ita adiungit, ut accelerandi itineris causa singuli equites post sese
 singulos eodem equo confessores pedites adueherent. Piscario autem præ-
 E cipit, ut cum ea manu Cittadellam contendat: utatur noctis beneficio, &
 ne quod effugium pateat hosti, sine tumultu portas dispositis stationibus
 obseruet. Ipse uero cum tormentis & maiore parte exercitus iustis passi-
 bus atque hisdem uestigiis Piscarium subsecutus, eò proficiscitur. Anti-
 niola qui nihil minus, quàm Cardonium quem eo ipso die ad uetera ca-
 stra sedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto
 exercitu ad se opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat,
 postquam ab excubiis conclamatum est adesse hostes, tuba signum pro-

ponit, quo monentur milites, ut equos insternant, atque arma capiāt. Verum antequam milites è contuberniis repentino metu exciti ad signa quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum uero Antiniola dux impiger eruptione facta, in hostes inuehitur, impetum irruentis Piscarius per sclopettarios egregie sustinet, confosso cadentēque equo in pedes defilit, compulsisque intra portam hostibus, muro tormenta admouet. Nec mora patefacto angusto aditu, Hispani ui facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrime propugnant, Ferdinandūque Nigrum eximie uirtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atque hostes distinentur, Piscarius ad aduersam oppidi partem scalas ferri apponitque imperat, ipseque inter primos murum cōscendit, hortatur Romerium signiferum, ut saltu intro audacter se deiiciat: hunc perfracta coxa ex casu ægre se erigentem Mancius summæ fortitudinis centurio subsequitur. Tum uero alij atque alij per lanceas se deiiciunt, oppidūque nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaque Antiniola undique circumuentus uulneratur & capitur, oppidūque multis equis multaque diuite præda repletum ab Hispanis diripitur. Antiniola uero (quod erat ex foro Liuiani genitus) reliquis fere omnibus dimissis, honesta in custodia seruatus est. Ad Veronam autem Malatesta Baleonus non multos post dies incommodum Cittadellæ acceptum aliqua ex parte sarcinuit. Is enim per montana delatus in agrum Veronensem non longe à uico sancti Martini, delectos singulari pernecitate Epirotas equites præmisit, qui in suburbanas uillas excurrerent, & proxima quæque mœnibus, tumultu per agros excitato popularentur, ratus sicuti prospero euentu ad Portum nouum acciderat, præsidarios eruptione sese in temere prouectos Epirotas effusuros, & bene gerendæ rei occasionem præbituros. Nec eum sefellit opinio: nanque, ut primum adesse hostes agrestium clamore & fuga nunciatum est, moxque è mœnibus in proxima uolitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerentur, Cæsariani nulla interposita dubitatione quin erumperent, & in primis Succarus iuuenta & robore uiriū ferox, patefacta porta in hostes citatis equis impetum faciunt. Epirotæ quo magis insidia tegerentur conglobati primo terga uertere, pecus & sarcinas præ se agere, ac demum simulare se numero hostium territos, & passim deferere prædam. At Succarus, ut primo congressu recuperatam maximam prædæ partem, atque hostes loco pulsos pleniore cursu regredi uidet, conuersus ad suos, « Patiemur ne, inquit, semper hoc fugacissimum hostium genus pro portis impune latrocinari? Quin fessos recentibus equis insequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atque acrius incitantem equum plures uarij generis equites infecuti, dum in nouissimo fugientium agmine multum cursu uulneribusque contendissent, in insidias præcipitantur. Malatesta enim qui ex cōposito in caua ualle reclusus arboribus instructos equites continebat, dato repente signo per transuersum in patentem uiam prosiliit: atque ardentius euectos hostes à tergo adortus nouam aciem interclusis ostendit. Cæsariani undique circumuerti, dum facto cunco perire

A pere in proximum campum contendunt, ab circumfufis opprimuntur. Ex Pontificiis Tiberius Galefus equitū præfectus hasta transfixus cadit. Ascarnius Romanus Columniæ alæ uexillifer & Succarus ipse, & Gothifredus Calcarius Veronensis prætoris cohortis præfectus, capiuntur. Hos quum Malatesta cū aliis captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascarnio & Succaro comiter appellatis, Gothifredum multis uerborum contumeliis affectum frustra deprecante Malatesta è uestigio necari iussit, quoniam quum fermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine præfatione honoris, pusillam eum & gibberosam belluam appellare consueuerat. Accessit quoque ad maturandum supplicium, quod partium Cæsarianarum caput erat, & multum manu consilioque ne Venetus urbe reciperetur obstiterat, quum per uarias bellorum occasiones multi è ciuibus tædio præsentium rerum atque hybernorum incōmodis fatigati à Cæsare se totos alienassent. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, ut eum quod est inuiolabilis amicitie sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus Iustico die Liuium Septimium nuper ex sorore Baleoni susceptum baptisate abluuit. Ea res solenni ritu & maioribus cærimoniis celebrata est, siquidem in ripa profluentis Medoaci armatus, & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simulachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis cōcurrit, displosaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signum, tanto armorum fragore & clamore militum, ut præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius, qui Cremæ cuncta obsidionis mala singulari constantia perpeffus totum æstatis tempus extraxerat, uidebatur ob pestilentiam fortunæ cessurus, quæ uulgata passim per milites ac oppidanos cōtagione, multisque hominum milibus ea lue absumptis, in eius quoque prætorium irrepserat. Sed mitescere iam celo, & quum iam rari essent in quos ea uis grassaretur, omni diligentia remediis comparatis, pristinas animi uires recipere, ac redire in antiquam spem sustinendæ obsidionis cœpit, His maxime de causis, quod conniunte ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus libere supportabantur: neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Prosper & Syluius. Cremensis autem obsidionis impediendæ negotium suscepit Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi, quod animo proposuerat propinquitate regionis atque notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erant qui existimarent Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulanter distineri, attenuarique eo bello Maximilianum uolebat, Ne si Crema potiretur, bello uacuis in eodem uictoriæ cursu Placentiam Parmamque reciperet. Cui uni curæ Heluetios quoque animum intendere, nec per occasionem quin armis eas urbes repeteret postquam legationibus id frustra tentauerant, ullam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessi auctis animis bona spe compleri: in Syluianis uero castris refrigerare obsidionis apparatus: remissa corruptaque omnia esse. Enimvero quum stidentia minime procederent, & feueritate Prosperi ab rapinis milites abstererentur, multi deiecti spe prædæ, quod Cremam expugnari posse de-

sperabāt, alij occulte dilabi, alij oppressi ære alieno atque omnium rerum
 inopia equos uēdere, alij uicti diuturnitate quotidiani laboris missionem
 petere. Syluius uero singulos complexus deprecari ne postquam ad labo-
 rum finem peruentum esset, discedere uellent ab se Duce, ab semicapta ur-
 be, ab his denique munitionibus quas tãto studio laborēque perfecissent;
 affore breui qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendiūque perfol-
 uant. Sed postquam super ea re sæpe ad Maximilianum frustra scripse-
 rat, apud Prosperum demum legatūque principis agere, ac obtestari se
 deserturum eas munitiones, aut si coactus eo in loco permaneat, ni conse-
 stim copiis pecuniāque iuuetur, aliquot lethale uulnus accepturū. Hæc et
 si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat Syluiū alioqui
 nobilem strenuūque uirum paulo illiberalius quæstui uacare, & milites
 stipendiis suis fraudare, nihil quod usui esset, ab Mediolano submitteba-
 tur. Verum, ut postea cognitum est, Maximilianus longe altiore consilio
 negligentiam simulabat, patiebatūque bellum incuriosius geri, quoniam
 Cæsar si Crema caperetur aliena pecunia, alienoque etiam periculo par-
 tam eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebātur, acquiri sibi uolebat,
 atque adiici ueteri imperio quod Abdua fluminē finiretur, quæ res haud
 mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum
 sollicitus, hostem Venetū uiribus attenuatū imperio suo finitimum esse
 malebat, quàm amicum Cæsarem in Italia eò potentia efferri, quæ mox
 sibi formidini atque exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsus ab
 Italia Gallis quum Maximilianum in Insubres è Germania properantem
 ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriae im-
 perio Carolo nepoti: traditurūque fuisse, nisi Heluetij & Iulius Pontifex
 ad quorū dignitatem pertinebat potiri rerum Sphortianos, aperte cona-
 tibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis cōsiliis Sphortiani bellum ge-
 runt, Rentius nactus occasionem inuadēdi hostis parat sulphureos ignes,
 quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis testaceis incluserat, quorū for-
 mam rationēque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauenna.
 Sebasto autem Narniēsi imperat, Andreaque Matricio præfectis, ut cohortes
 instructas sub signis de prima uigilia ad portam ducant, ibiq; signum
 profectiois expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluia-
 na castra poterant, ab læua ubi latior cāpus & uia publica quæ ad Umbria-
 num ducit, difficilem habebant oppugnationem, quoniā ab ea parte Syl-
 uius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpe-
 tuas militum stationes imposuerat: ab dextra autem nec fossa nec uallo, sed
 segni tantū custodia muniabantur, quòd iuxta erat palus limosis atq; per-
 petuis aquis fœda & inaccessibilis. ab fossa etenim, quæ ab incolis Traua-
 conia appellatur, uitio interrupti aggeris magna uis aquæ in subiectā pla-
 nitiē effundebatur. Ab hac parte Rentius quòd nihil tale expectaturos ho-
 stes intelligebat audendū esse ratus, pontibus per noctem palude constrata
 omnes pedites traiecit. Ipse uero, ut suis si quid durius accideret, subsidio
 esse posset, cum equitibus idoneo in loco constitit. Cæterum Sebastus atq;

Matricius

A Matricius edocti ab duce quid fieri uellet traductis cohortibus maximo
 cum silentio, sub teli iactum ad castra hostium contendunt. Ibi signiferis
 subsistere iussis prægressi ipsi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syl-
 uianos uigiles suspenso gradu perueniūt. Eos tanquam focij essent ex Syl-
 uianis exploratoribus demissa uoce lenique sibilo deceptos ac sero tesse-
 ram postulantes obruncant, confestimque uocatis ad se cohortibus delati
 ad castra ignes quos parauerant in semisopitam stationem, & in proxima
 tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnibus ferme tu-
 guriolis incensis, quàm late relucens flamma fœdam militum, equorum
B trepidationem & fugam, qualē in nocturno metu oriri necesse erat, & ar-
 matam hostium aciem irruentem ostendit. Heluetij qui ex prima cohorte
 ducenti ferme aderāt, quanquā ab somno attoniti & turbati incēdio aspe-
 ctūque hostium satis pro disciplina solitāque uirtute conferti irrumpen-
 tes excipiunt, aduentūque Syluij qui arrepto scuto per ignes & semiam-
 bustorum equorum fugam inermiūque militum tumultum cum fami-
 liaribus aduolauerat, impetus hostium aliquantum repressus. Sed quū tu-
 bi formidabilem uomentes ignem atque ollæ eum exitiabili flamma in-
 torta ab Venetis per turmas expedientēque arma milites uolitarēt, tanta
C consecuta est omniū trepidatio, ut dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis
 imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendiis saluti fu-
 ga consuleret. Ita in confusos consternatosque illati Veneti occiso Pettero
 Heluetiorū duce, & Florabbraccio Stipiciano equitū præfecto castra occu-
 pant, tormenta quæ per tumultū à Syluianis displodi non potuerant, in fu-
 gientes conuertunt, & cum ingenti equorum atque hominum præda satis
 magna, hostium cæde edita in oppidum reuertuntur. At Prosper qui mil-
 le & quingentos amplius passus inde aberat, quanquam ex incendio ca-
 strorum tormentorūque boatu haud incertus erat uersari in maximo
D discrimine Syluium, siue is hostilis uel fortuitus ignis foret, nihilominus
 nocturna prælia non esse tentanda existimans, neque temere exeundum
 ut sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quàm nobi-
 li consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius uero è mediis
 hostibus flammisque conscenso quem fors obtulerat equo degeneri, inco-
 lumis Laudem se recepit. Ea clade hosti illata Cremenēs quum ab magna
 rerum omnium inopia in eo successū uictoriæ subleuarentur, non tan-
 tum liberati obsidione, sed obsessuri ultro Prosperi castra commutata
 belli ratione uidebantur. Eodem quoque tempore Liuianus animo agi-
 tans quibus maxime consiliis atque artibus acceptas clades ulcisceretur,
E Hispanos qui secundum Athesim æstiuā habebant adoriri constituit, ne-
 que id tamen aperta ui, quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus
 fidebat, tentandum sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hi-
 spanorum exercitus, apud Lendenariam uicum Piscarius cum tribus mi-
 libus peditum, ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius
 equitibus cataphractis: alia uero equitum ac peditum manus apud Bastiā
 pagum agebant, plures etiam ad sui præsidium Cardonius Veronam ad-

x

duxerat, quòd tunc forte à Cæsarianis de belli summa Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus ut hostium speculatores falleret, aliud simulando quàm quod sibi occulte atque celeriter perficiendum proposuerat, edicit ut de prima uigilia omnes armati paratique ad profectionem ad signa conueniant. Interim quo magis consilium tegetetur, aliquot torméta addito præsidio ad Anaxum flumen (id hodie Piauua est) uia Taruisina aduehi iubet, cæterum diuerso itinere intempesta nocte à Brentellis tertio à Patuio lapide, quo in loco plures dies statiuua habuerat, castra mouet, & Marosticam uersus atque Vicentiam ignaris militibus quo ducerentur contendit. Demum mutatis sæpe castris per abrupta loca itineraque autumnalibus pluuiis corrupta, noctu plurimum iter faciens, cælo etiam ob assiduos imbres infenso, ad Athesim deflexit. Inde paululū moratus in his munitio-
 nibus, quas paucos ante dies capto ibi Morelione Hispano, & præsidariis interfectis Malatesta & Vrsinus occupauerant, constructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum uero Liuianus militibus gratias egit, quòd infestis cæli iniurias & difficillimi itineris asperitates forti animo tolerassent, quòd singulari celeritate eò peruenissent, unde cum maxima præda ac laude essent discessuri. Pararent extemplo arma, neque lassitudine aut alio corporis incommodo permouerentur. paratam enim esse prædam facillimamque uictoriam, si eadem celeritate uti ad Portum nouum feliciter egissent, & pari prope errore hostium uterentur. Demum Cardillum uirum impigrum quem familiaribus equitibus suis præfecerat, & Malatestam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere & quosque obuios capere ac uincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hispanos deferretur, atque occupare demum portam iubet. Ipse continuo subsecutus triplici acie instructa, paratus oppugnare inclusos aut prælio decertare si cognito eius aduentu hostes erumperent, ad oppidum pergit tanta felicitate atque silentio, ut quum subiectos mœnibus campos iustus teneret exercitus, nemo tamen id senserit aut uiderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, ut Hispani qui nuper audierant Liuianum supra Marosticam raptare exercitum ueluti in summa quadam securitate soluti otiosique sine custodia sine statione in foro essent: nam ea forte die mercatus rerum uenialium ab agrestibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quem Liuianus omnia difficilia atque aspera tentabat, nemine prohibente citato cursu portam irrumpunt atque in forum conuolant. Extemplo turbata ibi omnia: scæminæ, agrestes, oppidani tumultuarij, diffugere: militibus Hispanis maximo impedimento esse. Tamen milites quanquam repentino periculo exterriti quòd arma induere, capere hastas, equosue cõscendere undique circũuenti nõ poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosque distringunt, ac multis illatis & acceptis uulneribus Cardillum ante alios impigre pugnantem interficiunt. Sed superuentu cohortium quas Vrsinus introduxerat, & multitudine equitum oppressi obrutique, quum uirtutē irritam ac exitialem fore cognoscerent, si pertinacius resisteretur, gladiis proiectis deditiõnem fecerunt. Ita fortissima atque ornatissima

sima

A sima ala equitum cum ingenti præda capta: atque oppidum cum externis etiam mercimoniis quæ fors ea die congefferat direptum. Garcias Manricus cum signiferis turmarumque præfectis Venetias perductus & in carcerem cõditus est. At Piscarius sero de suorum fortuna certior factus, quum coactas in unum copias in hostem uia Rodigina ducere cõpisset, cognouissetque non multo post Liuianū cum uniuerso prope exercitu eam rem confecisse, erectoque animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronā se recepit. Interea Rentius deletis Syluij copiis de successu Liuiani per literas edoctus, in ea rerum occasione, suadente legato Veneto Bergomum contendit: ultròque receptus ab his ciuibus qui semper uicti multatque pecunia, nec tum quidem à prima fide, uel infelici exitu discesserant, urbe potitur. Occupato Bergomo, spes quoque recipiendæ Brixia Venetis facta est. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartholomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti usi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentet, augeantque in maius Rodiginā uictoriā, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verum ij quòd uirtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambiguae fidei ciues in officio continebantur, irrito incepto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem quum Hispanos ferme omnes undique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, plerique sociorum inclinatis ad rebellionem animis res nouas molituri uidebatur. Cæterum Cardonius ab Verona cum ualida parte exercitus, & ab Crema Prosper motis prope castris, ad oppugnandum Bergomum uno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copiis, accitisque è Briganteis montibus peditum auxiliis, cum apparatu oppugnandæ urbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac profli-
 gatas esse existimans, relicta Crema Bergomo parum munitæ urbi ac muro debili, cum suam tum exercitus salutem temere cõmiserat, cognito discrimine, parare ea cõpuit quæ ad defensionem pertinebant. Concionatusque ad Bergomates docuit rem nullius esse periculi, modo pristinae fidei memores esse & iuuare rem Venetam uellet, sicuti antea impigre liberaliterque fecissent. Scire se propediē affuturū cum uictore exercitu Liuianū: nec dubitare de uictoria. Futurum enim esse ut hostiū copia, in quibus nihil præter uana ducū nomina roboris inesset, una die aut nocte altera deleterentur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent: darētque operam
 E ne qui temere per urbem tumultus excitarentur: cætera sibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus suburbana ædificia lugente populo diruit, coactisque ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit: omne genus telorum locis idoneis imponit: & singulis cohortibus secundum urbanas tribus, certa mœniū spacia defendenda attribuit. Campanas demum (inuiolatum ante eam diem sacri æris genus) templorum turribus detrahit & conflatur: eorumque metallo utitur ad fundendas colubinas. Hæc

x ij

sicuti impigre Rentius Bergomatesque parabant, ita foris egregie ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus, quum abolendæ ignominiaë auidus obuiam eundo periculis ingentem mœnium ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpendi Hispanis militibus fecit. Neque Rentiani per decliua, ideóq; exposita falconū ictibus loca, absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris niurū, ligneis doliis atque cespitibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis quū pavor & consternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus ac dedendæ urbis consiliū cepit: Apparebat enim eos uix primū hostium impetum toleraturos, Hispanorūque præsertim qui supra cæteras bellicæ uirtutis laudes scientia atque artibus expugnandarū urbium maxime ualere. Eo etiam minore ciuium spe militūque fiducia, quod conanti per egregios artifices tormenta consistere nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Diis iratis, & sua æra in humanā perniciem transfundi uerantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunā periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita nō pro uetere uirtutis fama, tubicinē emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuiū & militū, qui de deditioe cum hostibus agant. Quod ubi in castris uulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi uictoriam, cōtumeliosēque & ingratis facere duces, quod se omniū rerum indigos & militum miserimos confectos labore atque uulneribus tenuissimis stipendiis alant: quum uero ad prædam & ad parata belli præmia uirtute uiam aperuerint, tunc malignis consiliis & fœdis pactionibus faciles expeditasque uictorias interpellēt. Seruari eo modo hostes, non deleri: ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militū abutuntur. Ideóque se in posterū dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione suis præmiis & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quod eum recentis iniuriæ dolor uehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ urbis excidiū ferebatur. Sed contra differebat Prosper ab insita moderatione clementiaque Italico præcipue sanguini parcere & clades ab agris atq; urbibus auertere solitus. Non enim militū libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summum laudis decus aspirēt, & à iusta generosi animi probitate famam querant, latrocinantiūque militum immanitatem abominētur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, ut incruentis quantum fieri possit, armis uictoria petatur, & urbes ad partæ pacis commoda diligentissime conseruentur, ut inde uberrima militi stipendia cum laude, non spolia immeritis populis aut altaribus & fanis cum nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi uideri cum Rentio Bergomatibusque de deditioe perquam mature transigendum, proficiscendumque continuo aduersus Liuianum citra Athesim cuncta metu cladibusque miscētē, quem facile paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli molem conuertant, oportune quoque Piscarium iam à Verona descendente facturum inde negotium

A gotium hosti ad non dubiam uictoriæ spem. Quod si hæreant, atque oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis anteponant, accidere posse ut hinc & illinc elapsam occasionem conquerantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum ualido ueteranóque præsidio, cum pertinacissimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturus. Quod si id fortuna tribuat, ut paruo detrimento uictoria paretur, nihil certe de uictis hostibus Cæsari præter deletæ urbis ruinas relinquendum, & quod suorū singulāri dāno incōmodóq; accidet, ditati præda milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros: At urbe incolumi sperari inde certa stipendia quibus milites in officio continerent, permanfurósque demū in perpetua fide Bergomates, si eo clementiæ beneficio deuinciretur. Huic tutæ mitiorique sententiæ Cardonius facile assentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac uita desperantibus incolumitas datur. Rentius uero cum præsidio (erant ij ad quatuor milia equitū ac peditum) sine tuba, sine tympano Cremā redire permittitur ea conditione, ut quantū ad rem Crementem pertineret, trium mensium induciæ forent. atque ita Bergomates multati pecunia, leuitatis suæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Prosper stipendium militi persoluunt, & cum expedita parte exercitus, sicuti animo proposuerant, ad Liuianū qui tunc ad Alieniaco castra habebat, quàm maxime possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque usi consilio Piscarius & Alarco educis Verona copiis ad Montem Silicem iam peruenerant: atque idoneo in loco ultra Athesim castra posuerant, rati Liuianum è Rodigio atque Alieniaco in uetera castra redeuntē à proposito itinere auerti atque intercludi posse, uel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomū infelicem exitum habuerant, iudicans Cardoniū & Prosperū nullam morā facturos, D quin celeriter ad se opprimendū per Cremonensem agrū & Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimentis ratibus impositis quæ secundo amne Athesi in Hadriaticū deueherentur, ipse continentes ac difficillimas paludes ingressus, quā nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimū uicum non longe à Clodia fossa præter hostium atque accolarū opinionē, incolumem reduxit exercitum. Nec multo post Maximilianus Sfortia Nicolaum Scutum quem non longe ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus uenientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam uirtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus dum Maximilianum insolenter carpit, male principum uires superbo præcipitūque ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari tunc maxime terra marique obsidebantur, deditioem fecerunt. Verum quum per uiginti septem menses, quibus egregie obsessi omnes rerum asperitates tolerauerāt, sæpe uarij & memorabiles casus acciderint, non prætermittit-

tendum uideretur quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu uir Dalmata rei maritimæ affuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omni genere commeatus onusto, eo consilio ut suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborantibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigiis felici navigatione cōtigerat. Is præteruētus superiorem Liguriæ oram imprudentibus his qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidum ex alto nactus aphricum cōuersis uelis Pharum tenuit, atque arcis scopulo appulsus obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitiā quanta necesse erat in summa rei frumētariæ desperatione. Nec Ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex itinere prætereuntem, tormentis peteret, contra uentorum uim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nauitæ in proximum litus exponere partem commeatus iam cœperant cū maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus & speculas & litoris spatia compleuerat, gemens fremēnsque impotenti ira, quod tot mensiū diligentiam & operam, ac paratum laboris & industriæ fructum puncto temporis amisissent. Cæterum Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinem: Hodiernū, inquit, negotium occasionis est atque uirtutis, non irarum uel intempestiui questus. Quare maecti uirtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atque oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim cōscendite, & si unquam pro gloria dimicastis, nunc maxime ad retinendam naualis disciplinæ existimationem patriæ ac ciuibus fortissimā operam præstate. Nec mora scandentem onerariam nauem trecenti ferme iuuenes duce Andrea Auria uiro impigro secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quū haud dubie obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamentis statione egressus modico in altum capto circuitu, quo aura plenius uela inflaret, secundissimi uenti beneficio, recta ad hostium nauem contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continenter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone, in eam primus infiliit, & præcisus rudentibus quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostilēque nauigium directa prora, ut quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrais scopulis paratum naufragium cuitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentium pilarum procella attonitus uix post multos dies ad se rediit. Dalmatam uero nauis præfectum qui in mare se præcipitauerat, ut ad arcis scopulos adnatarer, Iustinianus nobilis adolescens per undas itidem adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum, in proximum litus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueberetur, facile ex alta naui in humilem transcendentibus armatis ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit. mox regressus ad classē summa populi gratulatione suscipitur: donaturq; quingentis aureis, præda uero sociis naualibus diuisa. Fuere ad centū uini

A uini amphoræ: frumenti & salitæ carnis uis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis. Signata pecunia in stipedium triplex: uestis multa: & varia id genus, quæ ad soluendam obsessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res non tantū præsentis commeatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit nihil temere nauibus committendum aduersus eos hostes qui in re maritima uirtute atque peritia longe alias gentes anteirent. Post id factum apparuit Gallos, qui omne cibariorum genus absumperant dedituros fuisse arcem, nisi (ut suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouariensis Adurni & Flisci eos omnibus necessariis rebus adiuuissent. Nouissime uero Octauiano rerum potiente, quum ciues diurnæ obsidionistædio atque incommodis fatigati, nec supremam hostiū famem, nec ullam iam temporis morā æquō animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus instituerūt. Vni enim huic curæ maxime erant intenti, ut quandoque infestissima arx, quam Galli Ligurię frenum appellabant, in perpetuam spem libertatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque senatui Petrus Hetruscus machinator, & artifex mirabiliū operū posse facile excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis nota certaque ratione sauituri demū intus ignes excitarentur. Verum quum nec à terra, nec ab aperto mari ui ac multitudine tormetorum hostilium prohibente destinatus animo artificis locus adiri tuto posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso undique scopulo imposita, qui porrectus in mare peninsulæ formam efficit à continente propter oppositi montis frontem, angustum & abruptū locum habebat, omni iniuriæ tormetorum, atque telorum expositum. Quæ uero circūfluo mari alluitur propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaque maioribus colubrinis, quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam uiginti stadiorum è destinato peti poterant, si mūlque lunata facie patefcens portus, & operosa moles quæ in altum excurrentem ostendit, adeo infesta reddebatur, ut nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet, atque uniuersa classis ad Carinnianum litus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & malefida in statione agere eogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quū humanis artibus locorū asperitates audendo, agendōque superari posse existimarēt, eodem Hetrusco authore, nauigium ad pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxque, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in queis lanæ tormentaque inerant: atque id genus rerum quæ molliter cedendo uim tormentorum facile excipere, atque eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impune adigi posse sperabant, quo si peruenirent, quod nullus tormentorum usus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excauari tuto posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntque præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singula-

ris animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hæc una reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectam sub arce profundo mergerent: indèque ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent ea spe, ut quū uersatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessario pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempestaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium morus excubantes, utpote qui per suæ factionis homines, multum antea cognitis eorum consiliis pontonis aduentum senserant, subito saxa, tormenta, atque animos ad id certamen præpararunt. Enimvero, ut postea ab ipsis Gallis cognitum est, summa audaciæ urinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli exstructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuo succenderunt, cuius late relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate, ut tormentorum certissimis semper ictibus nauigiū peteretur, & penitus transuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd se noctis tenebris tectos fore, & obiecta remedia omnem eam uim impune latura crediderant, quod secus accidit: nam prima pila adacta in proram dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiã euasit. Secunda pariter, & tertia, ac quarta, innumerabilisque aliæ, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus, & desperatione totum nauigium compleuerunt. Ita quum quisque metu mortis ab officio decessisset, nec ulla iam spes salutis cõsternatis corpore atque animo relinqueretur, in mare præcipites desiliunt. Ibi plures scaphis excepti, quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant. Alij uero in queis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in undis multis fulconum ictibus, incolumes tamen ad litus peruenerunt. Nauigiū uero quassatum pertusumque uariis in locis, paulo post est demersum. Ac tunc maxime usus rerum omniū magister edocuit, nihil ualidum aduersus uim atque impetū tormentorū, humana solertia posse cõparari. Inclinate autem æstate, quum Octavianus summa diligentia quæ Pharus terrestri itinere aditur, dispositis in statione cohortibus, & triplici classe in alto cõstituta ueluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deditionem compulit: nanque intolerantia famis Gallorum corpora aduersa ualitudo tentauerat, atque ea uis morbi ingruente autumno, & desperatis uitæ subsidiis grauissime grassatura uidebatur. His uero conditionibus arce excessum est, ut præfidiariis stipendium ab Octauiano populòque Genuensi continuo persolueretur: & sine frande nauibus Massiliam adueherentur. Ita tradita arce, & recepto stipendio incolumes in Galliã transportati. Populus uero leuatus tanto onere ac cura quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea uictoria lætaretur, omnes tamen quum memoria repeterent quo dolore, quantaque pecunia eam arcem impotenti imperio uictoris regis in collum propriosque humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparebátque eam maiores calamitates

Amalitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàm primum ueluti excusso seruitutis iugo fortes, atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis tanquam suspectam & exitiabilem excinderent atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octavianus prohibere poterat, quum arma præfidiãque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximòque fauore omnium à fundamentis arcem euerit, aliquanto tamen maiore uirtutis indole desiderio ciuium satisfecit, quàm postea dignitati patriæ atque Italiæ consuluerit.

FINIS LIBRI DVODECIMI.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCKERINI, HISTORIARVM

SVI TEMPORIS LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartusdecimus uniuersam in primis Italiam cæterasque prouincias quæ proxime bello exarferant, quietissimas habuit: nulla tamen spe futuræ pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum fessi principes, quum haud dubie attrita omnium uires facile reparari non possent, ueluti consensu quodam arma posuerant, quæ mox infensoribus animis resumerent. Adeo acerba inter se odia uicti uictoresque exercebant, ut ueteres contouersias, quibus nouas etiam belli causas in tanta uarietate casuum addiderant, finituri minime uiderentur, nisi alterutris nihil reliquum fortuna faceret, uel utrique per mutuas clades ad internicionem bellando concideret. Sed quantum pacata Italia Occidentisque prouinciæ leuata bello uidebantur, tantū Septentrio, & magna pars Orientis, eo belli incendio deflagrarunt, quod continenti ueluti flamma, à uiginti annis uniuersum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia & nobilissimas gentes cladibus terroreque concusserat. Ortum primo bellum in Pannonia atrocitate sceleris potius nouitateque periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannoniis Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis. Nā-

que Matthias rei militaris peritia; magnitudine animi, & felicitate rerum gestarum ueterum imperatorum gloriam æquauerat: hic uero discordia atque ambitione procerū, & uiduæ reginæ libidine, quæ formosi & maxime illustri noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni uirtute à Bohemico ad Pannonicum imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento, & fortissimæ gētis ignominia sæpe pudendam pacem atque otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarū incursionibus sæpe la- cessitus, qui finitimos agros exurere, & magnam captiuorū multitudinem quotannis abducere consueuerunt, semel aut bis iustum exercitum instruxit: quò terrore repressis hostibus, præsentī metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis hostile solum infestis armis ingressus populando urendoque eos quoque similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (ut mox ex ordine rerum memorabimus) omnes Europæ copias per Hellepontum in Asiam traiecturus esset, uigeretque etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigoniensis, excitato rege propulsandi atque inferendi belli cōsiliū ceperunt, quasi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præsidio Mœsia, & Illyrij Triballique infensissimi Pānoniis hostes abducto à Selymo flore militum inualidi ad resistendum uidebantur. Verum ea tempestate adeo affectus Pannonicarum rerum status erat, ut opulētissimum paulo ante imperium commutata cum rege fortuna intestinis malis corruptū, ignobile exhaustūque iaceret. Nanque Vladislaus cum senio, tum multa obesi corporis aruina oppressus, & solis confusus Dei diuorūque auxiliis, quos summa pietate pro salute sua atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni administrationem omiserat, ab una tantum innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunque sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionem nacti complures reguli, & quisque in prouincia potentissimus qui Matthia uita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ se corrupendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperūt, oppugnare oppida & urbes: plebē & miseros agricolas impotēti dominatu, & intolerandis exactiōibus exagitare: non armis, non equis, aut denique militari gloria (uti mos gentis erat) sed uni tantū rapinæ atque auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissime dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euerfis uectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisque subsidia ullæ iam apud regē essent, neque propositi belli rationem, neque modum cogendi exercitus facile reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad cōsiliū deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum cōtra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis uiribus retrospiciat, aduersus tyronem & collectitium exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquā ad certam paratamque uictoriam ducturus sit. Proinde ea maturius consideratiūque tractarent, pertinere eandem belli cau-
sam

A sam ad Cæsarem & Sigismundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hisdem quoque periculis miscerentur. Itaque explorarent eorum animos, uoluntatesque perspicerent: quum nihil recte aut ordine fieri possit, nisi cōmuni cōsilio & uiribus bellum geratur. Erant uera hæc: sed uanū aut difficile uidebatur fera ab his expectare auxilia, qui propriis bellis distinerentur. Nam Cæsarem Italiæ rebus intentum Venerus multo pertinacius, quàm unquam antea, amissas urbes bello repetens exercebat. Sigismundum uero in finibus Lithuanix Moscorum & Scytharum arma, qui superiore ætate incursionibus fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerum sollicitum alienos casus respicere minime patientur. At quum Tinninum Illyricæ Croatiae oppidum propter maximā loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetū ægre sustineret, appareretque Turcas qui è proximis præsidiis uni huic curæ animos intenderant, ut loco potirētur, nullo postea negotio ad ulteriores gentes peruasuros, in cōsilio decernitur euocandos esse milites qui Christianæ religionis auspiciis militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximèque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet, ab Aquilone latos habet cāpos: ab Austro ad Iulias Alpes usque, & ad Lyburnicæ oram se extendit. Intra Sauium flumē ex Carnicis Alpibus per Illyricos placido cursu effusus, simul Cetinna & Hunna minores amnes prouinciam elaudunt. Igitur Thomas qui nuper à Leone Pōtifice legatione suscepta ad Vladislaum uenerat, aduocata frequenti concione, & recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo deo aduersus Turcas in acie steterint eorum criminum ueniam quæ humana fragilitate præter institutā legis impie cōmiserunt: & denique egregiam mortem occumbētibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famā multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet: eosque cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama uagaretur, innumerabilis agrestium multitudo relictis pagis arma sumpsit, etenim durum laborem aspernati, & tunc maxime nobilium odio deflagrantes, pars multo maxima tædio uitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad urbem Pestum confluebant. Ea urbs in ulteriore ripa Danubij sita interlabente fluuio Budam cōtra respicit. Nec Pesti solum, sed in uicis atque oppidis ubi primi hisdem persuasionibus domo exciti ex itinere alios atque alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur Barbara atque incōdita multarum gentium colluies, quæ sicuti non uita de causa arma ceperat, ita nullo salubri cōsilio regebatur, primo insolecere aduersus nobiles, ac iactare uenisse tempus quo serui cum dominis uitæ conditionem commutarent. Postremo summa procacitate poscere cōmeatum, rapto passim uiuere, & comminari nobilibus excidium, nisi continuo eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ægre se conscripturum putauerat, ubi renunciatum est passim manus cogi, exciri sedibus remotas etiam gētes, & breui demum si sparsæ

uires in unum conferantur, supra quadraginta milia bellatorum in armis fore, tanta territus multitudine publico edicto uetat superuenientes cruce signari, si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit, atque eadem cæteris comminatur, si his tanquam impiis & sceleratis non decesserint. Primi ex uoluntariis in queis erant plerique uiri honesti, qui pietate & promerendis cælestis uitæ præmiis nomina dederant, & à Cardinali cruces sumpserant Ambrosio duce continuo secesserunt, atque arma posuerunt. Cæterum alia multitudo, quum neque diris & execrationibus, neque ulla denunciatione supplicij permoueretur, nequaquã à tam fædo incepto abstinere, populari uicos, expugnare uillas, capere & per omnes cruciatus interficere nobiles, atque eorū agros omni belli clade uastare. Nec mora feroces, & turbidi neglecta religione, & sprete auctoritate regis atque legati, ne sine imperatore, sine auspiciis exercitus esset, regē deligunt Georgium quendam Sechelum uirum fortem, intrepidū, omnis sceleris audentem, nec ignarum militia: & super hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargeret, & quàm effuse grassaretur, minoribus copiis Lucatium fratrem præesse iubet, ipse cum robore exercitus sublato crucis uexillo ad urbem Varadinum hostiliter ducit, in itinere cuncta in prædam uertit, nobiles quos capit, adacta per sedem præacuta fude, miserabili supplicio enecat: matronas, ingenuas uirgines uniuerso exercitui prostituit. Varadinenses cognita agrestium immanitate equitatum omnem urbanum emittunt, ut agrum ab iniuria defendant, cum his agrestes incunt pugnam: ac primo impetu temere inuictos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas cõsiliij prope inopes quòd ex insperato omnia fœda aduersaque obuenerant, trepidare, armare prætorianos, præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quot Pestis, quot Budæ equitum erat colligere, atque auxilia demum à Cæsare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadiū contendit, eam urbem, quòd, ut pleraque regionis ædificia, ex cratibus materiæque constabat, cumulo sarmentorum & stramenti struibus circumuallare instituit: ut nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos, atque ædificia simul absumeret. Urbis episcopus qui ex apparatu hostium futuram calamitatē præfenserat clam ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri fere omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ ne ullum miseris pateret effugium loca flammis intacta, atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie uero Georgius Cianadiensem episcopū quem repertum in syluis agrestes uinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumeliis, ferrea claua percussit: & semianimē palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere, & opibus aut sacerdotiis insignes cõsecratus, ut in manus uenerant exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiã cladis metu percussa nobilitas passim per urbes habitis cõsiliis, quibus tanto discrimini, atque imminentibus malis obuiam iretur,

arma,

A arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit. Primus omnium Ioannes Bornemissa, uir inter eas gentes, ut barbarum nomen sonat maxime sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit: & in patentibus campis contra agrestes quibus Lucatius præerat, acie instruxit. Sed non prius solerti uir ingenio pugnam sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos perteteret, experireturque an ullis persuasionibus sanari possent. Igitur circummissis præcone, qui proposita uenia & ostentatis præmiis liberam transeundi ad se potestatem pronūciaret, eos uero qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea salutis habituros, breui nō contemnendam eorum manū in deditiōe acceptam in castra recepit. Mox Lucatium & cæteros crebris suorum transfugiis territos eminus tormentis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum, quos illi pro uallo Budanis obiecerant, pilarū procella magnā stragem edidisset, & mox collatis signis & circūfuso equitatu fufos & disiectos late occidisset, magnā eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugne, quum haud dubie fortuna hostium esset, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem se contulit. Bornemissa ea parta uictoria Budā triumphanti similis inuictus dedititios magistratibus tradidit, ut ij

C ex iure & æquo quàm maturæ decernerent impiis ne data fides seruada, an ab his qui tot calamitates intulissent, nobilium sanguis paribus suppliciis repetendus. Medium quoddam cõsuere patres, ut in defectionis authores, atque aliquos maleficiis insignes animaduertetur, ne fallendo publicam fidem ius gentium uiolare uiderentur: paucorum tamē exemplo terrent cæteros, pluresque seruatos uellent, ne sublata spe ueniæ efferatos iam multis immanibus factis, aliorum animos, ad maiora scelera in ea desperatione salutis accenderent. Itaque octo ferme securi percussi, quinque sudibus infixi gratissimum nobilium oculis spectaculū præbuerunt. Nec multo post

D nobiles successu Bornemissæ aucti animis, quum uagi & in plures exercitus diuisi agrestes eadem sauitia igne, ferroque omnia popularentur, prope ad internicionem gentis aliquot secūda prælia fecerunt. Dimicauere primo ad Nagelacum uicum feliciter, mox apud Agriam urbē aliquanto maioribus uiribus, & pleniore uictoria. Varadinenses quoque dolore interfectorum ciuium, ac uindictæ cupiditate accensi, prospero pugne euentu recētem iniuriam expiarunt. At Georgius tametsi tot cladibus acceptis, & uires, & ex aduersa fortuna omnem suam existimationem, quæ maxima sæpe rerum momenta in ipsis negotiis afferre consueuit, fratris uitio atque

E imperitia legatorum amiserat: nihilominus ipse animo non deficit, contractis reliquiis ac accitis nouis auxiliis bellum reparat, & ad Tybiscum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusque per ulteriorem Pannoniã recepta prius Temesã haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miscetur. Ea erat natura rapidissimi fluminis, ut propter aquarum multitudinem uado transiri non posset. Itaque Georgius ex proximis ædificiis dolia lignea, catenas ferreas, tigna, trabesque cõquirat, ex his repente pontē fabricat, tabulisque consternit tanta operis firmitudine,

y

ut tormenta ænea, onustos cōmeatibus currus, atque omnia impedimen- F
ta exercitus facile pateretur, atque ita omnes copias traducit, eo cōsilio ut
in pacatiora loca abscedendo nouas uires acquireret: occuparēt q; aliquod
oppidum in finibus Turcarū, quo se recipere, frustrari hostium impetus,
atque inde tanquam ex munita tutāque arce bellum in hyemem extrahe-
re posset. Nanque ex Bohemia omni bellico apparatu instructas copias ad
se opprimendum aduentare, præterea omnes nobiles & episcopos qui ex
sacris relictibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu
conferre in unum uires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Te- G
mesa præterlabente nomen accipiens, arte, naturāque munitū: quod ma-
ximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas ualido præsidio te-
nebatur, id Georgius sibi animo proposuerat expugnandū, ratus si eo po-
tiretur, ueniā & pacis magnam mercedem habiturū: uel si Rex pacem ab-
nueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas desi-
ceret. Igitur prolatis tormentis quæ uel bello ceperat, uel ipse in castris cō-
flauerat, mœnia quatit. Mox ubi parum proficere uisus est propter loci ini-
quitatem, suorum imperitiam, propugnatorūque uirtutem, consilium
cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine munebatur: quod ibi nec
altitudine muri, nec omnino arduo ascensu tutam, facilem & expeditam H
uictoriam ostendebat. Ergo in idoneum locum magna suorum multitu-
dine ad opus ducta, fossas plures facere instituit, quibus Temesam paulo
supra oppidum defixis in uado sublicis atque aggestis cratibus obstructū
magna ex parte auerteret. Nec successus deerat, nisi industria obessorum
& prouincialium perfidia ea res in irritum cessisset: siquidem magnis pol-
licitationibus atque pecuniis empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in
castris officij causa uersabantur, noctu transgressi in aggerem, quum nul-
la ibi militum statio excubaret, effractis obicibus quibus ab priore uado
repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem ueteri alueo reddide- I
runt. Georgius spe potiundi oppidi sua etiam confessione deiectus, quum
huc atq; illuc raptando exercitum animo uarius, & conscientia scelerū ex-
æstuans, nullū salubre exitum malefanis cōsiliis suis inueniret, per explo-
ratores fit certior appropinquare cum magnis copiis Ioannē Trāsyluaniæ
præfectum, quem Pannonij Vayuodam uocant. Is nuncius Georgiū quā-
quam ad omnia impauidū maxime perculit: & uim omnem agrestium &
spiritus fregit. Erat enim Vayuoda qui sibi postea regis nomē parauit, tam-
etsi adhuc imberbis, propria indole & uirtute paterna multis fortibus fa-
ctis apud Turcas æque atq; apud Pānonios clarus, magnāq; erat eius exer- K
citus opinio quo cū Turcis Zapoluis pater in finibus Trāsyluaniæ multos
annos continenter bella gesserat. Transyluania ultra Danubium longe la-
tēque patens regio ueteres Dacos, & inferioris Mysiæ partem extinctis pri-
scis nominibus occupat, eius solum uariis in locis auriferos surculos, &
glebulas aureas passim gignit. Cæterum pauca urbes, multa uero oppida,
nec rara passim ædificia uisuntur. In uniuersum armentorū diues est, & mi-
litariū equorū ferax. Vladislaus regionē obtinet maiore gloria q̄ prouētū.
Siquidem

A Siquidem ueteribus prouinciæ terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu
Valachos, Geras, & Turcarū fines attingit. Igitur Georgius ut uidit insta-
re fatale prælium, quo haud dubie supremis conatibus sibi agendum pro
salute, aut egregie cadendū iudicabat, circumeundo exercitū capere arma
milites iubet, & in æquum locū deducit. Inde aduocata concione breuif-
sime docet, quæ supplicia & cruciatus eos maneat, qui ab suo rege defe-
cerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi unum omnes sentiant,
& desperata salutis conditione, forti animo prælij fortunā periclitentur.
Nihil iam cōmeatus, nihil spei, nihil denique consilij in castris superesse
B præter unam uirtutē & audaciam: qua freti si obstinate in animum indu-
cant, aut uincendū egregie, aut in uestigio moriendū, com meatus abunde,
tutos receptus, amicas gentes, & ex usu uictoriæ salutē, opes, gloriam inue-
nient. Ex aduerso Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione usus, q̄
ut inermes sceleratosque latrones despicerent, neq; alicuius negotij futurā
uictoriam arbitrentur, qui multos annos bellando pugnandōq; cū Tur-
cis & Valachis fortissimarū gentiū uictores discessissent, propius exercitū
admouit, immisisque leuis armaturæ equitibus, qui expediētes arma ho-
stes iniecta trepidatione turbarent, aciē direxit, extēsis ab cornibus quan-
C tum maxime poterat equitum alis: ut à fronte simul, & à lateribus impe-
ritam multitudinem adoriretur. Georgius ut in trepida re infractō animo
quicquid roboris in exercitu erat, in fronte collocat: ceteros quibus parum
fidebat in subsidiis, & in postremo agmine agere iubet, & citato equo ad
primos aduehitur. Ibi continuo & propositum pugnæ signum, & acriter
utrinque procursum. steterē aliquantulum utraque acies incerta uictoria:
sed quum Vayuodani uirtute, armorū usu, & belli causa longe superiores
essent, circumfuso equitatu primos, qui peruicaci audacia aliquandiu cō-
seruatis ordinibus resisterant, protriuerunt: mox alios primorum cæde ter-
D ritos acri impetu loco pulsos in fugam uerterunt. Georgius cum Lucatio
fratre, quibus ut parceretur Vayuoda iusserat, uiuus capitur, alij fœdissi-
ma fuga toto campo sparsi, ab equitatu passim interficiuntur. Magna ta-
men pars eorum, quum proiectis ad terram armis flētes salutem peterent,
conseruati fuerunt. Vayuoda ad internicionem Cruciferi nominis confe-
cto prælio, Georgium tortoribus excruciantum tradit. Illi nudum & ca-
thenis uinctum in equuleo cōstituunt, & corona candenti ex uomere cō-
flata, ut regem mos est, coronant: uenisque dissectis, profluētē sanguinē
potandum Lucatio præbent. Deinde ad uiginti agrestes, qui in exercitu
E ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogūt, ut den-
tibus spirantis ducis artus dilacerent, atque deglutiant. Ille mira constan-
tia neque gemitum edere, neque in miserabili mortis genere quicquam
horrescere, unum tātum deprecari, ne in fontem Lucatium quē ipse reni-
tentem ad id bellū perduxisset, his cruciatibus dignū existimarent. Postre-
mo laniatis omnibus membris, quū diutius grauissimos dolores, uel im-
mani spiritu sustinere non posset, extractis uisceribus exenterant, in frustra
secant, atq; ahenis & ueribus coctū, comedendum militibus suis apponūt.
y ij

Eos uero talibus epulis satiatos cum Lucatio omnibus suppliciis dilacera- F
 tos interficiunt, horrédum sane spectaculum, & ante memoriam nostram
 inauditum Barbarici supplicij genus, à quo tamen etsi Georgius extrema
 queque meruerat, uiri Christiani animum atq; oculos auertere debuissent.
 Ea miserabili carnificina deletis agrestibus, qui duorum fratrum signa secu-
 ti fuerant, ceteri earum partium per Pánoniam in plures manus sparsi, co-
 gnita suorum fortuna suas quisque domos detractis crucibus abierunt.
 Enimvero & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditio-
 rum multitudine, bellumq; priore atrocius iunctis uiribus tracturi uide-
 batur, nisi ab incépto deterritos quàm mature Vayuodanus exercitus op- G
 pressisset. Tot uero tantisq; successibus elata nobilitas, quum adhuc arma
 retineret, in cardinalem pene bellum conuertit, authorem enim eum tanto-
 rum malorum calamitatumq; fuisse dictabant. Nec abstinebát à probris
 & contumeliis, quòd is summa auaritia, intoleranda superbia atque ambi-
 tione regni opes afflictasset, & regem uix mente integra, & senectæ uitiis
 affectum peruersis consultationibus in ea pericula coniceret, unde sibi cum
 excidio prouincialium ingentia auri argentiq; pondera, & quàm latissimos
 fines paret: cessisse auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobilissimam
 urbem profano iure abolito, & breui quoq; cessuram Budá atque uniuersam H
 Pannoniã, nisi semel temeritati, atque auaritiæ suspectissimi hominis
 occurratur. Thomas cõsensum atque iudicium id totius nobilitatis existi-
 mans, ne autoritatẽ suam atq; salutẽ temere fortunæ casibus obieceret,
 plures dies Strigonij mœnibus se cõtinuit. Inde per literas atq; legationes
 apud regem his diluendis quæ nobiles obiicerent, docuit nihil minus sibi
 feni ditissimo & maioribus sacerdotiis insigni conuenire quàm dolũ, auar-
 itiam aut libininem proferendæ potentia, quæ tanta esset, quantã ipse ex
 humili fortuna ad summos honores euectus nõquam desiderasset. Extare
 fidei atque uirtutis suæ monumenta, nec sibi pro beneficiis contumeliam I
 ignominiamq; reddendã: quòd pro dignitate Pánonici imperij, & cõmo-
 do reipublicæ Christianæ id summa fide, & sincera piãq; uoluntate tẽtandũ
 agendumque existima uerit, quod postea (fatis ita iubẽtibus) corruptissimi
 omnium mortalium summa impietate atque perfidia perturbassent. Dũ hæc
 utrinque iactarentur, Bohemi iam pridẽ in auxiliũ aduersus agrestes Cru-
 ciferos ab Vladislao acciti superuenere, uirtute & genere armorũ Germa-
 nis atque Hũgaris pares. Ii duce Bartholomæo professi se tutaturos regiam
 dignitatem, & uindicaturos armis, quæ rex fraude & furto procerum ami-
 sisset, quum omnium animos in se cõuertissent, intestini belli initia sustu- K
 lerunt, maxime quòd Vladislaum cum Strigonienfẽ consentire, & fauere
 illius causæ, neque passurum ut ille procerum armis oppugnaretur, appa-
 rebat. Nobis autem persuasum est Bohemos postquam Cruciferorum no-
 men interierat, domo iam excitos pecunia cardinalis in Pánoniam perue-
 nisse, ea de causa ut nobilium ferocia qui insolentiores spiritus sumperat
 reprimeret, & dignitatẽ suam certissimis præsiidiis aduersus eorũ inuidia
 tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta uictoria, atque
 intestini

A intestini belli compressis initiis, Pannoniam pristinae paci quietique resti-
 tuit, Sigismundus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac uiribus bel-
 lum gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus à maiori-
 bus controuersa, quam de finibus Cassimirus pater, ac mox fratres Alber-
 tus & Alexander uario euentu, atque interpositis nonnunquam induciis
 cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouitę inter Sarmatas & Scythas
 positi ad Riphæos montes pertinent, ultimosque Europæ atque Asiæ ter-
 minos ad Septentrionẽ incolunt: extendunturque supra Tanais fontes us-
 que ad hyperboreos & glaciale Oceanum. Vastæ sunt eius regionis so-
 litudines, attamẽ solum multis in locis frumenti atque ordeï ferax: ac pas-
 sim herbidum: unde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præ-
 cipua facultates. Ceterum quum introrsus processeris, uitium pomorumq;
 & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus exposi-
 ta, & perpetuis inculta frigoribus nõ multum agricultura subleuatur. Me-
 tallorum uariæ sunt apud eos secturæ, quibus æs, plumbũ, ferrumque edu-
 cuntur, nulla auri uel argenti fœcunditate. Pro his tamen raro ac diuerso
 munere smaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuissimas quoque
 pelles, cebellinas uocant: Eæ sunt tergora paruorum felium colore subful-
 uo, & mirabili læuore conspicua, adeo apud nos insigni raritate ac pretio,
 ut in fultura uestium à solis principibus usurpẽtur. Mosca urbs Regia, at-
 que eam alluens Moscus amnis uniuersæ genti nomen indiderunt. Influit
 Moscus in Volgã amnem, qui prisco uocabulo Rha fuit. Oritur is in Hy-
 perboreis, ac directo in occasum cursu cãpos Tanai proximos alluit. Inde
 curuatur, & retro descedit in Orientẽ ingenti sinu effecto: ac mox in Hyr-
 canum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioque Citracham & aduerso
 flumine Volga Perfarum merces pãni serico & auro intexti, quibus Mo-
 scouitæ sumptuosius uestiuntur, in Moscouiam perueniunt. Circa Volgã
 D longe latæque solitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhu-
 mana feritate, & incertis semper sedibus erras: ignara diuitiarum, atq; in-
 scia uoluptatum: quippe qui in curribus degant: & solis tecti centonibus, frigora
 & perpetuas niues tolerant: quin & equina carne, eaque sæpius cruda ue-
 scantur. Ceterum equitadum peritissima gens, quum arcum tenet, aut acinacem
 stringit ceteros mortales in prælio contemnere consueuit. Ante Tamerla-
 nem eorum imperatorẽ, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio supera-
 tum cepit, atq; Asiam Syriamq; uictore exercitu populatus est, quum nul-
 lis religionibus addicti, nec Christianos, nec Turcicos ritus, aut uix fama
 E nouissent, maiora sydera pro Diis, & cõspicuas stellas uenerabantur, quarum
 obseruatione in ea uastitate camporum recta itinera tenere didicerant. Ultra
 Volgã constat plures esse Scytharum imperatores, qui ad Imaum usq; im-
 mensa terrarum spatia diuisis imperiis obtineant. Vnus ex eis cognomento
 Mingaresius paulo ante patrum nostrorum memoriã, cum amplius octua-
 ginta milibus equitum Tanaim traiecit: uictorq; oram Mæotidis usque ad
 Borysthenem fluuium populatus, Tauricam Chersonesum occupauit, in
 qua est Theodosia nobilissima Genuensium colonia, quæ Capha dicitur.

Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cessit. Porro Mingaresius quo F
tutius in Europa cõsisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorũque im-
petum in Isthmo à Mæotide in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo
aggere communiuit. Id angustæ terræ spacium antiqui Dromon Achillis
uocabant, ab eaque intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas
Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientẽ Tar-
taros habent: ab Aquilone autem ultimi mortaliũ perhibentur: ab Occasu
mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora supra Liuonicum litus No-
gardiam urbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ,
terra ingens enormi ac flexuoso litore ad peninsulæ formam in occiduas G
partes excurrit, adeo oblongis litorum spacis, ut extremo promontorio
quod Nodrosium uocant, Orcadas atque ipsam Thulen attingere uideatur.
In eo terrarũ tractu sunt Noruegia atque Suetia, latæ nec omnino incultæ
prouinciæ, & ignotæ priscis authoribus. Eæ gætes maxime piscibus uiuunt,
quorum magna captura est, dũ piger Oceanus gelu cogitur, uel æstiuus ca-
loribus resoluta glacie colliquefcit. Brumalibus diebus uix horarũ trium
lucem habent. Internum mare uadofum est, & certis anni tẽporibus irre-
migabile. In eo quoque sinu innumerabiles insulæ cõspiciuntur: inter quas
Gothia origine Gothorum clara. Ea ab Riga Liuoniæ insigni urbe modi- H
co freto dirimitur. Secundum Gothiam Selandia est in Venedico sinu cõ-
tra Vistulæ ostium: antiqui Scandauiam uocauerunt, unde nonnulli Longo-
bardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia Cisalpina tenuerunt.
In hac insula Cobena est Regia Christierni Dacorum regis omnium
disciplinarum gymnasium insignis. Distat paribus interuallis, atque unius
diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico litore, & ab Cimbrica Cherso-
neso. Ad austrum uero Moscouia Russiæ & Lithuanici finibus terminatur:
Russiæ autem duæ sunt, altera ad Hercynium saltum, & ad utranque Axia-
cis fluminis ripam uergit, Polonia & Transyluania proxima. Tenuere I
quondam regionẽ Getæ, Daci, & Bastarnæ, triumphis atque uictoriis Ro-
manorũ celebrati. Altera quam Barbari Albam uocant, ultra Borysthenem
iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim usque porrigitur, à Roxolanis po-
pulis nomẽ accipiens, qui in eo tractu maxime bellicosi ab Othonianis du-
cibus clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hæc
quam Albam ulteriores uocamus, Basilij Moscouitarũ regis impe-
rio paret. Illa uero Polonici regni pars est. At Lithuanici Polonia iungitur,
adiacetque Liuoniæ, quæ tota ferme litoralis est. Nanque ab intimo sinu
Cimbrica (quæ hodie Dacia est) ubi Lubeca celeberrima ciuitas usque ad K
Noruegiæ Isthmum & Suetiæ initia, Pomerani inde Pruteni ac Liuones
tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo uocabulo,
quod patentes incolant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis, & à Li-
uonibus: Lithuani introrsus à Sarmatico mari summouentur. Lithuanici
caput Vilna antiquorum ducũ sedes. Vniuersa regio nemorosa est & pa-
lustris, æstate uix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme au-
tem sæuo borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vlti-
mi

A mi in Europa qui Gætium ritus exuerint fuere Lithuani, tempestate Vi-
toldi ducis tunc primum Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatu
maxime ualeat, unde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes,
egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni
Germanico more utuntur. Polonia uero ea est quæ olim Sarmatia, tota fer-
me circa Vistulam patens, eam etiam complexa Germaniæ partem quæ
ab Odera ad Vistulam uergit. Hic amnis ueteris Germaniæ & Sarmatiæ
terminus erat, nunc prouinciam medius secat, ac receptis amplius qua-
tuordecim fluminibus in Venedicum sinum apud Dantiscum celebra-
B rimam urbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idem Vi-
stula amnis interfuit. Ibi mathematicarum studia maxime florēt. Publi-
ce enim literarum studiosi bonas artes docentur, & in primis supputare
syderum cursus, atque inde temporum uices, incerta bellorum & in utrã-
que hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum
diuitiis, ubertate agri, atque uirorum ingeniis Pannonico uix cedit. Ade-
pta quoque gens est magnam bellicæ uirtutis opinionem pluribus ac dif-
ficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliariæque Germanos
ingenti prælio uictos interfecto Prutenicæ militiæ magistro occidione
C deleuerunt. Amyrathem Turcarum imperatorem ad Euxinũ usque pro-
motis castris, ad cogitationem inferendæ sibi mortis quandoque com-
pulerunt. Nostra uero memoria uicere Valachos, à quibus paulo ante in-
felici prælio insignem cladẽ acceperant, quum eis Albertus rex dirõ con-
silio Sarmatiæ nobilitatẽ trucidandam obiecisset, nec multis inde annis
magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sar-
matiæ fines inuaserant, quum onusti præda redire trans fossam pararent,
circũuentos ad internicionem deleuerunt. De Moscouitis uero cum qui-
bus continenter bella gerunt, frequentiores uictorias enumerant, nam
D semper de ea gente triumphis acti, quoties iusto prælio dimicatum. Cete-
rum Poloni, Moscouitæ, Lithuani & Roxolani non multum cultu cor-
poris, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omni-
bus longæ more Turcarum, sagittas, uelutarem hastam, & curuatos en-
ses armorum potiora existimant: equitatuque confidunt, peditatus inu-
tilis æstimatur. Poloni tamen in aciem cataphracti prodeunt, & maiores
equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursiones idoneos habent:
quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladiis,
altero oblongo & quadrato quo punctim, altero autem lato ac breui quo
E cæsim feriant. Quin & legionem in quã magna pars peditum sclopetta-
rij sunt, Germanice instructam ad longinquum etiam bellum ducere cõ-
sueuerunt. Lingua Illyrica utuntur omnes, corrupta tamen, utpote quam
diuersi inter se populi diuersis uocum inflexionibus inuerterint. Christũ
Deum omnes colunt. Verum Moscouitæ & utriusque Roxolani Græcorum
ritus sequuntur. Moscouitæ uero equorum atque hominum multitudine
ceteros antecedunt: etenim eos posse conficere centum & quinquagin-
ta milia equitum constat, quod forte supra ueri fidem positum uidebitur.

Nobis sane retulerūt Petrus Aretinus architectus, & Paulinus Insuper tormentorum & bellicarum machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris uidisse, quum Ioannes, Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque proluxe confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus, quo docente, iubentēque Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed ut ad institutū operis reuertamur, erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi praesidiis tenebatur. Adiacet opportuno in loco ulteriori Borysthenis ripae, non autem Ruboni amni, G sicuti perperam collocauerunt qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ urbi comparatum ad Septentriones uergit, ut ab expertissimis prouincialibus qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Rusciæ & Lithuaniae loca, ueteri quodam iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus superiore anno oppugnauerat, obsederatque per aliquot menses tanta pertinacia, ut munitissimam arcem cessuram acerrimo hosti appareret, nisi summa uirtute praesidij defensa fuisset, & in tempore à Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduētum Moscouita irritum incepto abscedere coactus, quod uiribus inferior erat, & brumales dies suberant, in ipsa profectiois festinatione, relictis pluribus tormentis, & multo maxima impedimentorum parte amissa, in regionis ulteriora concessit. Eam uero quæ secuta est hyemem in apparatu noui belli totam absumpsit, animo agitans quibus consiliis ac uiribus Smolenchum potiri posset, ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatem se libere Lithuaniam omnem, atque Poloniam infesto agmine peruagaturū. Itaque quum iam uernum tempus appeteret, coactis supra quadraginta milibus equitum ad I oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multo post nactus quosdam summæ perfidiæ praesidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu ante tentauerat, per proditorem oppidum cepit. Occupato Smolenchum Basilius treis equitū manus circūemisit, populatusque proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade uastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduētus hostium famam è Cracouia Vilnam uenerat, ut ex propinquo intentus in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum ualido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis imperator, multum consilio & uirtute animi, sed maxime corporis uiribus pollens, qui bello quondam captus uulneratusque apud Moscouitas in cathenis atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore uinculorum & uulnerum uindictæ cupidine summus ardor & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantūdem ferme itineris est è Smolenchum Moscā, pariterque à Cracouia Vilnam, si recta

A recta inter ortum & septentrionem processeris. Sed à Vilna Smolenchum usque itinera palustria inculta solitudine uasta ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso com meatu, & longitudini itineris, & locorum sterilitati quàm mature consulant, qui copiis praesunt. Vsu enim apud eos compertum est, nulla re magis quàm com meatu inopia exercitus uinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque uictus feratur, ducere consueuerunt, in queis & salus exercitus, & uincendi spes omnis collocatur. Constantinus his omnibus summa diligētia comparatis, ad Borysthenem decimis quartis castris peruenit. Ibi Moscouita ulteriorē ripam perpetua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormēta collocauerat, sperans Polonos pugnae auidos, ingressuros temere amnem, & iniquissimo etiam loco praelium commissuros. Caterū Constantinus, quum biduo ante citra amnem cum antecursoribus hostium, qui ad explorandum quales quantaque Polonorum copia essent, superiore uado transierant, secundum praelium fecisset, edito in loco subsistit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis uadis exercitum committendum, ne sibi cum parato hoste, cum tormentis, ac simul cum ipso uorticosi amnis impetu uno tempore res foret. Siquidem Borysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens caeca uada, & abruptas passim ripas limoso inaequalique alueo transcuntibus praebet. Quibus de causis Constantinus paulo supra castrorum locum missis exploratoribus, qui altitudinem fluminis percontarentur, uadum reperit, & ab quietiore fluminis cursu non omnino difficilem locum quo equitatum transduceret. Ergo contractis quàm occulte intribus ac lembis, atque ex his subitatio ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum uero omnem conferta acie uno impetu ingredi amnem iubet, progressusque ante alios uniuersum agmē, ne uno quidem milite amisso, D in aduersam ripam ducit. Moscouita, qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio ducere eò instructas acies, interficere pontem atque equitatum transitu prohibere poterant, nec loco nec uestigio se mouerunt, neque unum quidem telum in hostes emiserunt, tantā hostium contentione, ut praesentia Barbarorum animis arrogantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in queis etiam pedites essent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat E Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim uero milia Lithuanorum, qui hippotoxotæ ferme omnes erant. Praeterea peditum tria milia, in quorum uirtute dum aciem instrueret, eius diei uictoriam constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim sclopetarij. At Moscouita, qui supra quadraginta milia equitum erant, quum numero longe superiores essent, neque sibi Polonos aut Lithuanos uirtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis praelij dubitabant: quin quo maior ea uictoria atque praclarior pararetur, praemissis praeco-

nibus ad transeuntes Polonos tota acie pronounciari iusserunt ne dolum, ne occultas insidiarum fraudes suspensis animis timerent, pararent arma atque aciem quieti instruerent: Basilium ea die, ut progenitores consueuissent uera uirtute dimicaturum. Poloni tamen magnam spem atque fiduciam in armis atque uirtute posuerant, stupentibus tamen similes, ab eo hoste qui sæpius rupto fœdere, & uiolatis induciis fidem fefellisset, dolos & insidias suspectabant. Etenim quisque sanæ mentis aut magno consilio, aut certe stolidi ac barbara ratione tantam occasionem prætermisam ab hostibus iudicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & primos saltem tantæ multitudinis impetu proterere potuissent. Sed adeo ferocibus elati animis erant, ut in præcipiti temporis articulo omnem æquioris loci conditionem despicerent: quasi non ea plena uerâque uictoria existimanda, quæ ducis ingenio atque artibus magis, quàm quæ aperta uirtute atque audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium uictores ferocia atque immania eius cæli corpora solis confisa uiribus atque lacertis, sæpe prælio superarunt: quum illi disciplinam atque astus imperatorios, antecapere locum castris, circūuallare exercitus, non ordine nõ acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidiis paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, prodicionem appellare consueuissent. Igitur Basilus uana spe uictoriæ inflatus, quum transisse Polonos omnibus ab exploratoribus referretur, cõuersus ad duces, præfectosque: *Tras-*
iuere (inquit) hostes amnem non redituri si uiri eritis. Quare fortissimi
commilitones, accepto signo statim irrumpite quàm maxime conferti, &
quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini
circumsistite: atque ex hodierna uictoria opulentas urbes Vilnam atque
Cracouiam diripiendas uobis proponite. Hæc ubi dixit, ex uniuerso exercitu ad septem milia fortissimorum equitum delegit: quibus imperat, ut
hostes à tergo circumueniât, atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos ac nihil tale timentes totis uiribus adoriantur. Erat enim ab læua modica uallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles uestiti densissimis uepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Borysthenis extendebantur: nec ab equitatu superari poterant dumetis ac fruticibus continenti ueprium serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex aliis uero copiis tres acies facit. Primam, in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eique Michaellem Goliizam uirum strenuum præficit. Secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam apud sarcinas atque alia impedimenta exercitus. Ipse cum robore uirorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum, si ad primum eius procursum sagittarum multitudinem sustineret, & res ipsa collato pede, & cominus confertis equis geri posset, omnes cataphractos in fronte constituit, qui primam uim sagittarum exciperent. Vtrûque autem cornu Lithuanis, terga uero pedite firmavit.

A firmavit. Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans: Nõ iam, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smoléchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdissimi Moscouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent, uobis hodie dimicandum. Neque ego uos mei commilitones, ulla magis adhortatione ad uirtutem, atque uictoriam accendam, quàm ut memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quem si cedendo aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauique transfiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atque insigni uestra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus atque flagitium admitti meis auspiciis patiamini, oro obtestorque te Deus optime maxime, uosque Polonici imperij uindices tutorésque certissimi diue Ladislæ ac Cassimire, uoueoque ambobus aram ac templum, si uobis cordi erit Polonum uincere, ac mihi fas fuerit fuis fugatisque perduellibus, maturam plenamque uictoriã reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt: ac simul ab dextro cornu Michael equitatum suum procurrere, & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (ut in ordinanda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuo inclinatis hastis impetum facere, & rem ad gladios celeriter adducere iussit. Tanta fuit eorum celeritas, ut spacia cadentium sagittarum præteruecti, magna ex parte ingruentem illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armisque urgentes hostem hippotoxotis usum arcus & secundas sagittas, in quibus summo opere confidebant, ademerint. Contra Lithuani quàm maxime expansis alis in latus hostium inuecti in confertissimam eorum aciem innumerabiles sagittas emiserunt, quo casu oppressi Moscouitæ, quum nec à fronte perurpere instantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis possent, soluta acie in utruumque Lithuanorum cornu sese præcipites effuderunt. Ibi que duo simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoque tempore equites quos per occultam uallem in terga Polonorum à Basilio missos docuimus, cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus, quò maioris multitudinis speciem facerët, adorti nouissimos in tergo pugnare cœperunt, quod ubi animaduersum fuit, præfecti quidam uiri fortes inter quos fuit Poloscha regulus, tamen Constantinus ne se loco mouerent, ne pugnam iniussu capefferent, edixerat, rati tamen in subitis & difficilimis pugnae casibus, non ad præscriptum agenda omnia, sed occurrendum præsentis rerum occasione, quòd imperatorem alia in parte pugnantem consulere, aut omnino certiore facere in ea temporis exiguitate non poterant, phalangem peditum in hostem conuerterunt. Phalanx suo ordine immobilis & firma, tamen ab sagittis aliquod detrimentum acceperat, attamen displotis omnibus sclopettis stratisque ea pilarum procella primis hostium ordinibus, ad contos alabardasque deuenit: atque equitatum impulsu ac uirtute repulit. Equites quum sua impediti multitudine explicare se persultareque nõ possent, cum magna cæde in angustiis prælii sustinebant. Ibi ardente certamine, uidere erat uiros equosque singulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos passim accumulari,

cruore & morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Constantinus perruptis hostium ordinibus, & Michaelis equitatu prope delecto iam ad medium agmen peruenerat: contractoque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiæ aciei ac uiribus suis diffidens retrocessit: nec tamen terga uertit summæ rei euentum expectans. Nanque equitatum quem in terga hostium præmiserat, ab ea parte improvidis subitam ex insperato, atque eo maiorem trepidationem iniecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant cõuersis ordinibus in subsidiariam aciem pleno gradu illati, omnem eius reliquam spem atque animum frangerunt. Ita Basilius cum globo nobilium equitum prælio excedens, citatis G equis effugit. Fugientem secuta est ea acies, quam in subsidiis ad colles fuisse collocatam demonstrauimus, quum nec aspectum quidem cruenti atque uictoris peditis sustinere potuisset. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemque & pugnacissimos totius exercitus circa signa & in eius agminis fronte posuerat. Diu itaque pugnatum est incerto euetu ac summa omnium contetione, perieraque nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adolentes, dum ardetius in cõferam hostium aciem equos concitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infestis cuspidibus superuenirent, Moscouitæ antequam in tergo pugnare cogerentur, sibi celerrima fuga cõsuluerunt. Poloni uictores potiti hostium castris magnam prædam ex regio apparatu, & quinque milia equorum ceperunt. Supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoque, & cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus uinctos cum signis militaribus triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad opugnandum Smolenchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: nanque Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidum nouo præsidio firmauerat, existimans si primos oppugnationis impetus præsidarij sustinerent, Polonos postea quod anni tempore excluderentur, de obsidione minime cogituros: enimvero sexto idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset, neque natura gelidæ regionis sub pellibus atque tentoriis contineri milites pateretur, desperata obsidione citra Borysthenem in hyberna reduxit exercitum. Paucis ante diebus quam ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exarsitque subinde uniuersa Asia K duobus maximis bellis, quorum motus, causas, euentusque tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienum ab instituto opere existimaui, cum propter uarietatem atque amplitudinem rerum gestarum, tum ut principes Christiani, si diutius inter se ferro læuierint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longe potentissimos terrarum orbis reges in aliena prouincia iusta acie superarit. Consulto quoque hæc in unum locum contulimus, ne confusa re- rum

A rum serie perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine cognosci facilius possent. Post bellum Peloponesiacum, quo (ut supra memorauimus) Naupaetus, Coron, Pylus, Crysseu, Methoneq; Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem ui ceperat, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam uersus, ut illinc uouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduentum Techellis noui Prophetæ uiri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ urbes agitabatur, magno quidem commodo Venetorum & Hungarorum, quibus Baiazetes nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa regni gentis cognatione antea clarus, sed longe illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, uitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini uatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomēto Harduellis discipulus uiri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est Persica lingua, Strabo) magni Vsumcassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimaui, ut quibus procellis iactatum sit Persarum imperium, quantumque periculo Turcæ Techellis fama ac uiribus tumultuantem minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, ceterum ingenio ac moribus prope diuinus. Qui quum honores, diuitias, uoluptates, & cultioris uitæ comoda (quæ uulgo munera humanæ felicitatis appellantur) ueras ærumnas, fortunæque ludibria existimaret, eaque palam ageret mira animi fortitudine quæ populus continentis & doloris impatiens miraretur, magis quam imitari posse confideret, tantam excellentis uirtutis opinionem adeptus est, ut eum quamquam imparem regis stirpi Assimbeius Vsumcassanes in generum sibi adsciuerit, tradita ei Marta quam ex Despina Caloiannis Trapezuntiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, ut Vsumcassanes Despinam paterno more Christum Deum colere pateretur, atque ita facile euenit, ut Marta Despinæ matris autoritatem secuta legis nostræ ritus perdisceret: unde postea obortam in Europa opinionem uidemus, Hyfmaelem Sophum, tanquam auis matrisque disciplina imbutum, Christianos homines nusquam improbatos eorum sacris in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes rex Christianus Vsumcassani uiro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclare intelligi potest utrumque rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia comparare uoluisse aduersus impotentem uim Othomani Mahometis, qui delecto Græcorum imperio in Orientem uires extenderat. Sed Mahometes nouo ideoque Persis terribili tormentorum fretus apparatu, quum Vsumcassanem ad Tabendam quæ Toccata hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facile postea Caloiannem oppressit, Trapezuntisque & totius Ponti imperio usque ad Colchos in prouinciam redacto, cum Constanti- nopolim perductum in carcere necauit. Ceterum ut ad Iacuppum Har-

duellémque reuertamur, existimauere plerique regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius uiri obseruantia eas filia nuptias quãsiuiffe, quoniam Harduelles uulgata noua religione, immutatisque priscæ legis mysteriis apud Taurisium quum è tota Perside Armeniãque uifendi hominis studio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac uirium comparauerat, ut si sectatores suos cogere atque armare uellet, magnas eum copias breui collecturũ appareret. Illud in primis ueluti diuino spiritu afflatus persuaserat, neminem ex his post mortẽ cœlestia regna petiturum qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur, quos Haly Mahometis interpret & socius scribendo ac docendo posteris tradidisset. Ea erant magna ex parte diuersa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysteriis quibus Asia omnis & Africa ea tempestate tenebatur. Nam Homarem alterum ex Mahometis discipulis tanquã grauius & certius leges interpretantẽ Halis doctrinã præferebant. Nec multũ postea temporis intercessit quum Iacuppus Vssumcassane uita functo in paternũ regnũ assumptus Harduellis potentiã, atque eius religionis cœtus hominum suspectos habere, ac uereri cœpit, ne Persã qui antiquorũ regũ stirpi occulta fauebant, sub specie religionis atque sacrorũ coirent, & excitationibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Asimbeius Vssumcassanes quondam Armeniã procurator & dux ualida equitum manus interfecto Molaonchre legitimo rege, uir fraudẽque regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex stirpe Gempse maximi Parthorum Sultani, qui in Oriente latũ imperium usque ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea ortæ duæ hominũ factiones, nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere uidebantur. Quibus de causis Iacuppus, ut erat suspicaci turbidõq; ingenio quum regnandi causa neque necessitudine neque optimi uiri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem submissis percussoribus interfecit, sectatoribusque eius aut cæsis aut pulsis, in posterum uano metu, atque inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hysmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarũ orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc per tumultum fato quodam seruatus auunculi fauitiam uitauit, confugitque in Hircaniã ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis uero discipulis unus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrum caput cognominatus est, uirtute doctrinãque notitia magistro comparandus eam quoque tempestatem aufugiens superato Euphrate in minorem Armeniã peruenit: posuitq; sedẽ in Antitauo monte, ubi ad radices perfossæ rupes natura atque arte hominũ opacos specus habet, qui Rubra saxa ab incolis nuncupatur. Ea est salubris & peramœna loci facies propter frequentia uarietatemq; pomiferarũ arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur & collis toto anni tempore uestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinẽ cõtemplationis conditus, dum diuina cœlestiaq; rimatur per aliquot annos durissimam

A miam uitã egit, contentus his quæ sponte terræ atque ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primo à pastoribus uisus & agnitus, deinde ab agricolis qui uictus duritiem pietatẽque hominis admirabantur necessariis ad uitam rebus donatus est, ac demũ quum respõsa daret, & iam maior homine uideretur glifcente in immensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus urbes omnem prouinciã sui fama admirationẽque compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt qui (uti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque nisi ea iussa præceptaque capefferent, animas post interitum corporis æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis concionibus atque responsis quum omnibus facile persuasisset, mobilem gentem ac superstitionibus deditam breui ad sui studiũ pertraxit, iussitque ut sectatores turbinatum capitis tegumentum lintea in spiras circundante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita ut nouæ huius hæreseos studiosi à rubro colore pileorum Cuselbasæ toto Oriente uocitentur. Simili quoque sed meliore fortuna Hysmael eisdem ritus quos pater in Perside tradidisset, ingenuo animo complexus est, nãque ipse poscētibus fati ut primum adoleuit, admirabili uirtutis indole patris uestigia secutus, quũ iam eloquio, decore uultus, sapientia, atque animi magnitudine Diuis ipsis quàm mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes uires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantum uulgus, sed plerique natalibus ac diuitiis clari, semel capti nouitate religionis ut præclarius eorum studium uideretur, postquam ab uetere disciplina discessisset, eum in summã uirtutis & dignitatis existimationẽ euexerant. Ipse quoq; nõdum pubescens supra ueras uirtutes inani etiã morum specie in sui admirationẽ compositus, opes, gloriã, imperiũ, quæ cupere uideri nollet, ut simulator egregius abnuenti persimilis adsequabatur. Non defuere etiã qui iurarent Harduellem patrem (ut erat syderalis scientiã peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaelem & prophetam summũ & uerã legis conditorẽ futurum, subactãque maxima parte Orientis Mahometis gloriã pietate & rebus bellicis æquaturum, quæ haud temere iactata in uulgus altiore materiam sermonibus præbuerunt. Nec multo post Hysmaeli cognomentum Sophus, quod ab admiratione assentationẽque familiarium multum antea iam cœperat, omnium cõsensu inditum est, ut credi par sit petirum ab uetere Magorum memoria, qui quondam apud Persas ipsis etiã regibus imperabant. Nam sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapientẽque significat. His auspiciis haud dubie in magnã spem gerendarũ rerum erectus auunculo Iacuppo ueneficæ uxoris fraude sublato, paternos agros & modicum illud imperiũ quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisque suæ sectæ promptioribus, & à Pyrchale regulo sumptis auxiliis, ingressus Armeniã fama magis atque hominum beniuolẽtia quàm uiribus breui paternam ditionem uendicauit. Mox eo successu firmior factus quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculosoque tempore

metu mortis deferuerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem haresim sequerentur, ad auctis copiis ad urbem Sumachiam quæ est in finibus Mediæ duxit, atque eam ui captam hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes ex primis rerum motibus ad summam uictoriæ sæpenumero perducere consuevit: & quod postea plurimum contulisse iudicatum est, inermē magna ex parte exercitum ditatum præda militariter instruxit. Inde non iam urbes, sed Persarū imperium animo uoluēs, quum iam fortuna quæ cuncta detulerat uiam quoque melioribus fati aperiret, ad Taurisum nobilissimam maioris Armeniæ urbem contendit. Ea urbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua uocabatur, distans à proximo litore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longe ab Emporio Derbento ubi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eoditu Scythiis præcludit. Inuasit autē Sophus Hysmael Persarū imperium, nouaque Maomethanæ superstitionis opinio quæ à patre cœptam aliquādiu supplicij metus oppresserat, promulgata & late disseminata est, anno Christianæ salutis supra Millestimū & quadringentesimū nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adiit clades, & Veneti cum Turcarum classe ad Protum insulā congressi, sædissime rem gesserūt. Nec multo post exarsit in Germania authore Luthero dira haresis, quæ populis, ut in Perside acciderat, ad insaniam uersis, Christiani dogmatis placita, & ueteres sacrorū ritus uehementissime conturbauit. Ita ut facile crediderim ab occulta cæli potestate, malignoque syderum concursu prouenisse, ut religiones toto terrarum orbe enatis factionibus uno tempore scinderentur, quando non Mahometani modo Christianique, sed & remotissimæ gentes idololatræ aut sydera aut portenta pro Diis uenerantes, cū in India quæ ad Orientem uergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagam reperto nouas sacrorum opiniones induerint. Sed ut ad rerum seriem reuertamur, aduentante Hysmaele, Taurisij erat Aluantes Iacuppi filius, qui paulo ante de regni possessione cum Moratchamo fratre armis contenderat: eumque prælio uictum Armenia Persidæque pepulerat. Is ut in ciuilibus discordiis plerūque accidit, quum primores ciuium qui in Moratchami partibus fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa uictoria totam urbem mœrore atque funeribus compleuisset, magnam sibi inuidiam cōflauerat. Quam occasionem nactus Hysmael, quod ciuū animos odio sæuissimi regis (si propius accessisset) res nouas in urbe molituros intelligebat, instructo exercitu protinus ad urbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut milites comparare, aut ullo satis opportuno præsidio mœnia firmare nequuerat, tantum animi acuirium fuit, ut aduersus eam belli molem persistēdum, aut de uita cum imperio dimicandum esse censeret. Quamobrem diffusus rebus suis dum tumultum atque arma iratorum ciuium ex merito pertimescit, trepidanti atque attonito similis urbe excedit: portæque Hysmaeli statim aperiuntur.

A tur. Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarunt, maxima ex mutuis cladibus damna pertulerant: tutam in eo periculo atque utilem pacem habere malebāt ab uictore tāti nominis, quam pro cruento rege ad internicionem iterum dissentire: maxime quod una omnibus incolumitas proponebatur, patebātque amplissimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hysmael ingressus urbem aliquot prætorianis per tumultum interfecit qui fugientem regem sequi nequuerant, sepulchrum eximij operis quo auunculus more Persarum conditus fuerat euertit: ossibusque dissectis, & abrasis tota urbe eius titulis, quo dolorem paternæ cædis expiaret, ac iusta persolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hysmael Aluante incolumi minime debellatum esse existimans, maiores etiā copias parat, easque aperto ueteri armamentario militariter instruit: crebris rumoribus ac nunciis afferebatur aduentare Aluantem, quæ ex fuga petisse Scyras urbē atque in ultimas regni partes ad mare penitus concessisse fama cognouerat: trahereque illū præter innumerales pedites sex milia cataphractorū equitū, & magnum numerū sagittariorū qui partim equis, partim camelis insideant, & Moratchamū quoque fratrem in Assyria ad urbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisque in cōmuni periculo priuatis cōtentionibus, uniuerfas mox uires cum fratre iuncturum. Hæc tamen omnium sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quod Deorum auspiciis & maiore aliquanto fiducia quam propriis uiribus posset, bellū gerere uideretur, ad hostem ire constituit, prouisāque re frumentaria, ac lustrato exercitu urbē egreditur nulla magis oratione usus, qua militum animos alacri spe completeret, quam ut maturarent, & se ducem quem Dij dedissent, ad certam uictoriā sequerentur.

D Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibili celeritate prætergressus ad Niphates mōtes peruenit, qui Armeniam ab Assyria disternant. Eos Aluantes magnam molem exercitus & plurima impedimenta more Persarum trahens præmissis exploratoribus, qui ubi transitus difficiles forent, munirent uias, & saltum non uno in loco cæsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat: quod ubi cognouit Hysmael iudicans se cum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturū si prior ipse transcederet, hostemque apud quem ut in nullo metu neglecta solutaque omnia futura essent, inuaderet, cōtinuo in aduersos mōtes primū agmen erexit, ac deiectis è summo uertice hostium præsidiiis, eo ipso die uix dum relictis ex labore militibus, Aluantis castra quæ ad ultiores montiū radices erant, adortus est. Tanta è cōspectu appropinquantium hostium in castris perturbatio exorta, ut præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentiū quibus sceminarum græges, lixæ, calonesque pavidum genus immiscebantur, uix Aluantes quid fieri uellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut denique aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armeniis, magnum atque atrox prælium cœptum.

Neque Hyfmaeli cui nunquam animus uirtusque defuerant, eo die etiam fortuna defuit. Nāque per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequam cataphracti equites, quorum magna pars non stratos, non frenatos equos habebant, arma induerent, in aciemque prodiret, prostrata prima acie, pediatum in fugam uertit. Aluantes qui nihil earum rerum ante prouiderat, quod ad famam tanti comparati exercitus, nec Taurisij quidē, nec in Armenia omnino se inuenturum hostem putasset, concurrere, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quum subita eius consilia quae in ipso periculo capere cogebatur, nec duces nec milites exequeretur, pudore ac desperatione uictus, dum in primo agmine acrius pugnat, obruncatur. Interfecto Aluante caesisque Persarum promptissimis, cataphracti, qua parte uirium Aluantes superior erat, quum iam non esset pro quo depugnarent, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagittarij, & ceteri postremi agminis milites, qui audito statim tumultu, fugae magis quam praelio arma atque animos praepararant. Hyfmael cum minore aliquanto hostium caede, quam pro tanta uictoria quis crederet, castris potitus, quod antequam fugatum hostem sectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore praelij reficiendos esse existimabat, eo in loco per aliquot dies statiuā habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas urbes superueniret, & quod uictoria, eo etiam gentium fauor inclinaret, ad urbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multum ante ad famam ingentis uictoriae parati ea facere quae diuinus uictorūque Hyfmael imperasset, eum urbe recipere, commeatu, pecuniāque iuuare in ea rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus, saepe ad populum de ueritate atque praestantia nouae religionis concionatus est, edixitque se pro hostibus habiturum qui intra trigessimū diem antiquos ritus minime reliquissent. Quamobrem quando illinc ex successu uictoriae certissima praemia, hinc uero si pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem prope multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimae urbis diuitiis perfoluto militi stipendio ueteres nouosque milites quibus arma, equi, tela, uestisue deerant omnibus rebus instructos exornauit. Nanque in urbe quae inter ceteras Orientis summam obtinet claritatem frequentes erant officinae omnis generis armorum plenissimae: ea mirabili ingenio artifices ex ferro chalybéque recoctis, & ex herbarū succis addita insigni temperatura, longe elegantius quam apud nos id fiat fabricare consueuerunt, nec galeas tantum, thoraces, & ocreas, sed equorū etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumenta. Post receptam urbem Scyras, Sapham quoque quae Susa antiquitus fuisse existimatur, & Sulthaniam quam propter admirabiles ingentium aedificiorū reliquias Tigranocerta fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisque per singulas urbes suae sectae magistratibus Hyfmael superato Tigri in Mesopotamiam profectus est, ut Moratchamum Babyloniae possessione depelleret arma adhuc exercitūque tenentem, quod (ut supra memorauimus)

A morauimus) iunctis cum Aluante uiribus in Armeniam transire statuerat. Sed is fraternae calamitatis exemplo territus, quando Aluantes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus è tanto fastigio unius diei negotio corruissent, iudicauit minime sibi armis fortunam periclitandam: sed in ulteriora regni ad meliores casus expectandos, continuo fugiendum, quod uictori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu caecidisset, minime se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hyfmael tanta uirtutis fama, magnitudine copiarū, & ipso denique Deorum immortalium fauore terribilis, Mesopotamiā ingressus cedente Moratchamo, & certantibus inter se populis, qui nā primi uictoris gratiam deditiois celeritate mereretur, omnem prouinciam in deditioem accepit. Porro Moratchamus nec copiis suis terrore perculsus satis fidens, nec ullis se urbium mœnibus credere tutum existimans, collecta suppellectile cum uxoribus ac liberis in Arabiā profugit. At Hyfmael maximam Orientis partem uictoricis armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit. Vrbes, castellaque aliquot in Zagro monte, quae Aluantis praesidiis tenebantur, expugnauit: regressusque in Armeniam Albanis, Hiberis & Scythis, qui ulteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit, quod ea gentes tributariae quondam Persarum regum ex occasione ciuilibus belli, quo Persis totusque Oriens cum excidio regiae domus proxime conflagrarent, neque tributa quartum iam annū persoluissent, neque solitas omnino legationes in tanta praesertim uictoria misissent. Dum haec ab Hyfmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in urbes ductum Armeniam, minorisque Asiae magnam partem noua religione complere paulo ante memorauimus, conflato exercitu ex foederatis eius disciplinae hominibus Turcarum fines inuasit. Enimvero quum Techellis in coetu mortalium futura sapius mira felicitate praedixisset, Sophusque Hyfmael dudum exul & profugus non forte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimae religionis auspiciis in eam rerum amplitudinē creuisse uideretur, tanta suscipienda eius superstitionis omnium animos cupido inceserat, ut circumiectae urbes, atque oppida iam plena essent his hominibus, qui pro tessera nouae professionis rubris pileis uterentur. Conuenere primo apud Tasciam urbē, quae ad Antitauri radices sita est supra sex milia hominum, ubi à Techelli persuasi ut arma capefferent, quibus si quid durius ab impiis Turcis accideret, sese & uerā religionē tuerentur: omnes iureiurando affirmauerunt, se neque ducem in ulla fortunae acerbitate deserturos, neque pro sanctissimae haereseos dignitate, cui iam pridē corpora atque animos deuouissent, laborem ullum, aut ulla uitae pericula recusaturos. Techellis postquam uidet suorum animos singulari omnium consensu summāque uirtutis fiducia confirmatos, quum pecuniae quae liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem non sufficerent, edixit ut frumentatū quaque uersum irent, & eorum maxime facultatibus atque diuitiis uterentur, qui nouis sacris initiari nolent. Itaque in plures manus diducti, è proximis agris magnam uinam com-

meatus & pecoris in castra conuenerunt, ac mox crescente multitudine F
 è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ ubertate agri, & accolarum frequentia
 pernobilem regionem profecti sunt, ubi multis diebus eo terrore belli per
 agros impune circumducto seipfos aluerunt, tantumq; formidinis omni-
 bus intulerunt, ut qui oppida & uicos incolebant, instate metu omnes for-
 tunas suas cum uxoribus ac liberis in urbem Iconium comportare cogere-
 rentur. Nanque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat,
 quo diuina humanaque præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo
 in partes transirent, & uulgatam multum antea Persarum religionem seque-
 rentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium G
 semel eduxerit, faciesque succenderit, nullum postea ueniam aut salutem locum
 inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis
 metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrisque omni religione potiora
 existimantes, alij uero obarati, infames, capitalia ausi, præterea serui com-
 plures fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multo post Tur-
 cis contra arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaele missa op-
 portunitissimo tempore superuenerunt. Nanque Hysmael ex fœdere com-
 munis disciplinæ iam tum antea per legatos Techellim fuerat adhorta-
 tus, ut sacrosanctis cœptis insisteret, introductæque religioni uim armâ H
 que adderet, ac magno animo progredere. Se enim negotio minime
 futurum, & peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua
 castrensis apparatus comparari posset, continue subministraturum. Hæc haud
 occulte Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebatur, ut paruis iniuriis,
 maioris belli causas fereret. Nanque & ueteribus odiis, quæ propter bella
 continua cum Turcis intercedebant, & ex priuata quoque religionis dif-
 fensione Baiazeti infensus nihil magis in maxima uirium amplitudine,
 & in secundissimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus quam
 Othomanicum bellum animo uoluitabat. Quin & legatos ad senatum Venetiarum I
 misit, qui fœdus atque amicitiam peterent in eam maxime formulam
 qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contare-
 nus legati in Armenia cum Vsumcassane materno auo quondam pepi-
 gissent. Ii enim diuersa uia totum Orientem peruagati, officiorum suorum ac
 itinerum cœmentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postula-
 bat, ut artifices qui ænea tormenta conflarent ab Italia sibi per Syriam mit-
 terentur, & decreta in Græciam atque Asiam ualida classe, Baiazetem ma-
 ritimo bello distinerent, se uero terrestribus copiis minorem Asiam com-
 pleturum præbiturumque pulcherrimam occasionem Venetæ classi ad ea K
 recipienda, quæ in ora Græciæ superiore & recenti bello amisissent. Sena-
 tus legatis per humane ac liberaliter habitis respondit, neque ueteris ami-
 citiæ, neque fœderis que sibi cum Persarum regibus fuissent obliuisci, gra-
 tiamque semper futuram apud senatum eius rei memoriam, sed eo summo-
 pere lætari, quod nouus rex Sophus Turcarum hostis esset: quod curam ha-
 beret communicare belli causam, atque ea polliceri quæ si Vsumcassanes
 Iacuppusque filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othoman-
 nis

nis gerendum foret. Caterum eas esse rerum uices, ut sicuti Persarum re-
 ges domi ea tēpestate otiosi occupato in Europa Baiazete, nihil sibi mo-
 uendum existimauerint, ita senatum in deteriore & periniqua temporum
 conditione quod uelit ac maxime optet præstare non posse, quod pacem
 quinquennio ante cum Baiazete factam sibi minime uiolandam existimet:
 occupari enim se grauissimo bello, quod præferoces Europæ gentes con-
 iuratione facta, & maximi reges nullis laceffiti iniuriis, sed sola concitati
 Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint: sperare tamē staturos à iustio-
 ri causa Deos immortales, & rempublicam quam ulla uis per septingētos
 B amplius annos non fregisset, ab immanitate tot hostium seruaturus. Pro-
 inde suo regi referret senatum, quum per occasionem posset, daturum ope-
 ram, ut Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia antiquius esse, aut
 speciosius quicquam futurum, quam Turcas Christiani nominis hostes,
 quibus ipse infensus esset, mutuis cōsiliis ac paribus armis oppugnare. Le-
 gati paulo post cum spe magis ineundi fœderis, quam quod re ipsa quic-
 quam impetrassent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuerti, in
 Syriam traiecerunt, habueruntque occulta colloquia cum Petro Zeno (is Cateri-
 ni legatione Persica clari filius fuit) qui tunc Damasci negotiatoribus Ven-
 C netis præerat. Qua de causa Baiazetes cognita legatorum profectio, per
 oratores & literas questus est apud Campsonem Gaurum Aegypti regem,
 eum minus amice facere, quod Persarum legatos per mediam Syriam ad
 communes hostes ad concitanda externa arma transire permitteret. Vnde
 mox irato Aegypto omnes Veneti mercatores, & ante alios ipse Zenus,
 qui Tripoli, Alepi, Beryti atque Alexandriae agebant perducti Memphim
 coram Campsone sapius causam ex cathenis dicere coacti sunt, uixque post
 annum quo omnes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant,
 uitam & libertatem impetrarunt. At Techellis Persarum auxiliis firmato
 D exercitu ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ urbem iam peruenerat, po-
 pulatusque uniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cul-
 tum nouæ religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes
 Baiazetis nepotes, qui Alesfacio & Sciaenscio patribus morbo extin-
 ctis his regionibus imperabant, coactis copiis ne tantam ignominiam in
 conspectu nobilissimæ urbis à latronibus paterentur, in aciem descende-
 runt. Sed illi adolescentiæ ardore præproperi, quum iniquo in loco prælium
 commisissent, ab hoste fusi fugatique sunt. Neque in ea uictoria Techellis
 ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusque expugnân-
 E darum urbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per
 mediam latitudinem minoris Asiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim
 dicunt, profectus est. Nec Corcutus Baiazetis filius, qui Thyatiræ, Sypili,
 Magnesiæ, Phocææque exercitum comparauerat, quum late effusus hostis
 in proximo esset aut procedendum, aut de prælio omnino sibi cogitandum
 existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniam contē-
 dens non longe à Sangario flumine Caragiussassam, qui Bellerbechus tunc
 erat (hoc est, totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copiis ob-

uium habuit. Parauerat is paulo ante haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iusseratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium Cappadociae Pontique praefectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum: ut Techellis si semel pelleretur, neque se in tutum recipere, neque in prouincia, obstante in tergo exercitu conuiescere, aut morari omnino posset. Sed haec consilia Techellis sua celeritate praeuertit: nanque maioribus itineribus ad hostem progressus eum delectibus habēdis intentum, aliasque tanquam ad iustum bellum copias expectatē ad Horminium motem adeptus est. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quam maioribus copiis exercitum suppleffet, praelio de-
 certare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia, & Ponto ignari militie, & magna ex parte inermes, ut ferme sunt qui imperati urbibus atque oppidis inuiti militant, atque uno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem ueteranorum equitū summopere confidebat, quarum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se praelio, & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis, cui robur totum in pedite erat, nihil spei in fuga habere: sed in suorum uirtute uictoriam collocare, adhortari suos, ut
 ••••• reminiscerētur quam in regionem uenissent: Quae, inquit, sociae urbes, qui
 ••••• noui exercitus, qui alij Dij tutelares, si pro his hodie male pugnaueritis,
 ••••• uos excipient, aut iuuabunt? Agite uiri fortissimi, atque acriter irrumpite,
 ••••• ut uincendo, & religionis dignitate pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem uestram tueamini. Haec quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimque concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circūueniret. Techellis autem uno corpore, atque uno impetu quadratā suorum aciem induxit, equites quos Hysmael paucis ante diebus miserat, in subsidiis reliquit. Nō tulere Asappi impetum, neque aspectū quidem Techellini exercitus: nanque in fronte quique optime armati constiterant, & pileata acies uno colore rubro conspicua, quod tota cruore conspersa uidebatur, tyrōnibus, & imperitis hominibus formidine intenderat. Ita quum uix horae dimidio praelium Asappi sustinere potuissent, tota media acies caesa fugataque est. Equites Turcae, qui in latera hostiū utrinque magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisque confixerāt, atque ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebatur, nihilominus quum deuictis Asappis Techellini in cohortes, atque manipulos sese diduxissent, & cominus praelōgis hastis equos petere cepissent, & ipsi continuo in fugam conuersi sunt. Persae equites qui spectatores pugnae fuerant è subsidiis in fugientes turbatosque inuēti multos propriuerunt, longiusque progressi Bellerbechum sistentem fugam, nec ueri quicquam in densissimo puluere discernentem circumuenerunt, cepissentque eum ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amissis fuga sibi consulere. Asappi supra septem milia interfecti, praeterea omnia peditum signa, & uis ingens comeatus capta. Techellis quiete unius

A te unius diei militibus data, ad urbem Cutheiam quae ad Horminium est, exercitum admouit. Ea urbs totius minoris Asiae umbilicum tenet, Anaxoliaeque Magistri equitum sedes est: sicuti in Europa quae Romania dicitur apud Sophiam Mœsiae urbem alterum Bellerbechum confidere uideamus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis urbibus in ipso terrore belli fuisse cōportatas, & cognouerant Bellerbechum se ex fuga in eam urbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat ditari posse exercitum, si aduerso praelij successu consternatis metu hostibus omnes uires uno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignā eam urbem ratus, quae aliquo periculo peteretur, tormenta minora quae bello ceperat, & sagittarios idoneis locis imponit, ut propugnatores è muro destinatis ictibus deiicerentur. Demum comportari scaldas, & tota acie pronounciari iubet, omnem praedam militum fore: his uero qui primi conscenderent, maiora praemia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla ui hostium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scaldas aut conscendant, aut per confragosā muri alij aliorum innixi humeris cōnitantur. Superne uero ingentia saxa, ardetes faces, & toto passim muro feruentis aquae, calcis, ac harenae uis ingēs in
 C subiectos continue prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipso molarium pondere comminutis scalis laceri, exanimis, atque omnibus denique incommodis confictati è muro praecipitarentur, quisquam tamen in eo periculo tot ingruētibus telis pedē referebat. Ignauiae enim uirtutisque militum testes spectatoresque aderant. Bellerbechus atque Techellis, hic ne irritò incepto abscederet, ira & pudore accensus: ille ut dignitatem, salutem, ac omnes deniq; fortunas suas in eo discrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem fessis & magna ex parte faucibus propugnatoribus, quū Techellis integros milites qui praelium exciperent, ac uulneratos reuocarent, continue summitteret, facto impetu duobus simul locis per acruos caesorum in urbem peruaserunt: obrutatisque propugnatoribus, ac refracta porta omnē exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miserabilis Turcarum caedes edita, expugnatūque eodem impetu praetorium quo se cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipse cum uxoribus captus, & praetorium secto marmore, & nobili structura insigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum spoliis ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari posse Prusiam Bithyniae caput, si priusquam hostium uires coalescerent, aut ciues perterritis omnibus aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortuna, studio atque ardore militum uteretur. Quamobrē indicta profectionis die, militibus imperauit ut corpora curarent, scaldas, arma, telaque pararet, quibus opulentissimam urbem, nec mœnibus tutam, nec ullo firmatā praesidio, hostium opinione celerius aggredierentur. Haec parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Hellepōtum in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandae urbis auertit. Nanque Baiazetes multū antea ad Techel-

lis nomen, & ad Persicæ religionis famam excitatus, filiis, nepotibus ac Bellerbecho Asiæ præfecto scripserat, ut pararent arma, nouæ superstitionis initia opprimerent: daréntque operam ne quid detriméti in ea prouincia caperetur. Postquam uero Techellim ex eremita imperatorem factum, innitíque cum haud obscure Persarú uiribus, & ardere bello Asiam uidit, Halybassam cum Europeis copiis eò emisit. Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, uirtute tamen fortissimis hominibus comparandus: qui sub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam, atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœsia, Illyrico, Thraciáque, ac adiunctis sibi prætorianorú septem milibus (Ianizari ij Turcica lingua uocátur) in queis ob cõfirmatam bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, & summa uiriú, & uincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrygiam profectus est: scripsitq; ex itinere Corchuto, & Achomati Baiazetis filiis, omnibusque equitum præfectis (quos Sanzacos uocant) ut quam maxima possét celeritate copias compararent, & in Galatiam progredérétur. At Techellis de aduentu hostium certior factus excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatá regionem redeundú existimauit, ne coeuntibus undique Turcarum copiis circumueniretur, néue cogeretur iniquissima belli conditione dimicare. Nanque nec tutú iter, nec pacatum quicquá, si uel paruam aliquam moram traheret, se habiturú arbitrabatur: quum tantum terrarú in tergo relinqueret, tot hostiles urbes, tot flumina, tot infensos populos, quæ omnia paulo ante primus hominú favor, uictoriáq; celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copiis sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorú notitia, & genere ac numero militú longe superior erat, prælio decertare summæ demétiæ, aut extremæ necessitatis consiliú esse censebát, collecta pretiosiore præda ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui ut statim in Asiam uentú singulis prope horis à prouincialibus de abscessu itineréque hostium literæ pernicipibus tabellariis afferebátur, cognita eorum profectioe Sangarium flumen superat: ac transuersis itineribus recta inter Cutheiam & Ancyram, quæ transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruénit, & nouissimos agminis hostium fessos, uulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis ut hostes atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequédo deterreret, Bellerbechum quem uinctum trahebat, media in uia sequentibus spectandú palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi uiri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus, ut æquo animo itineris laborem ferrent, ac paulum adniterentur, ut supplicium sumerent de immanissimis latronibus, qui, euastata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorú templis pepercissent, sequéte die in Ancyreorú agrum descendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorú, ut uires iungeret,

A geret, eo ipso die superuenit. Quamobrè Halybassa qui nec cõtinuo quidem cursu magnis itineribus antecedenté toto exercitu cõsequi poterat, iniquo animo ferens sæuissimum hostem impune elabi è manibus, insistere hisdem fugientiú uestigiis cum expedito equitatu constituit. Itaque relictis pedestribus copiis, & Achomati cõmissa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatissimo cursu persecutus extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parú distat, laceffere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis qui in edito idoneum locú castris paulo ante ceperat, tametsi lassitudine, atque æstu torrétis Solis exanimatos esse milites intelligebat, nihilominus quum æquissimo in loco cū solis equitibus sibi rem futuram sciret, conuerso agmine ac constitutis pro natura loci & temporis exiguitate suorú ordinibus, Turcarum impetum egregie excepit, inuectósque equites prælogis hastis sagittisque summo uit, apparebatque hastatum pedité phalange facta insultate equitatu, nec cessurum loco, neque indignum quicquam superiore uictoria cõmissurú, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, qui per uices alij aliis turmatim miro ordine succedentes, plúbeas glandes in cõfertissimam hostiú aciem spargerent. Qua procella quum magnus eorum C numerus sterneretur, necesse fuit phalangé solui. Inde hastati equites quæ dissipatis cæsisque militibus densa, & stabilis ea acies laxabatur, uehementiore illati impetu cædendo sternendóque, totum prope primum agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage ubique conspicuus, quod unum in tantis malis remedium relinquebatur, ex promptissimis atque optime armatis nouam aciem facit, eamque à nouissimo agmine in frontem ductam, equitatu opponit, iubétque pronunciari, ut milites pleno gradu pugnando in colles sese recipiant, eo consilio ut milites timore adducti non meru ipso, sed iussu imperatoris id facere uiderentur. Ita existimare naturæ loci diffisos hostes urgendi insequendique finé esse facturos. D Halybassa primo prælij successu ferox, haud dubie iam inclinata uictoria equites cohortatus, ne spacium euadendi in monté fugiétibus relinquerent, premendo urgendóque instarent, ac breuissimi laboris operam, qua bellum, uel uno eo prælio finiretur, sibi ac Baiazeti imperatori præstaret. Hæc proclamás cum globo equitum per mediá hostiú aciem perequita- uit, ut ceteros accenderet: ac sibi non deesse uirilé animum, insigni uirtutis facinore edito testaretur. Quod quum speciosus quàm pro disciplina iterum eodé ardore fieri posse confideret, interclusus & in medio circum- E uentus interficitur. Cæso Halybassa, puncto téporis prælij fortuna cõmutata est: nanque Turcæ qui dudú pulsas stratisque hostibus acerrime præliabantur, ducis morte perterriti remittere pugnandi ardorem, sensim cedere, ac demum cõuersis equis pugna loco excedere cœperunt. Ex aduerso Techellini, qui plus spei in loci munitione ac montibus, quàm in armis atque uirtute posuerat auctis noua spe animis, & in segni iam pugna collectis uiribus procurrere, truci ululatu uictoriam conelamare, atque hostem in fugam uertere. Ita fortissimi equites pugnae atque itineris la-

bore confecti, quum fessis ac fluentibus sudore equis persistere non possent, insignem certamque uictoriam quam dux ipse uirtute partam morte postea temeritateque corruerat, reliquerunt. Techellis tamen nec refici equos, nec in patentibus campis tuto consistere hostem posse, si uestigiis insisteret, sperabat, orbatus tamen suorū promptissimis, atque uniuerso exercitu inedia, uigiliis & uulneribus affecto, in Olyga monte conuiescere statuit. Inde paucos post dies trans Halym flumen ductis copiis ad Tasciam, & in Rubra demum saxa se recepit, non procul ab urbe Celenis quam Marfya amnis poetarū carminibus inclytus mediam interluit: hodieque Maras Aladoli principis regia uocatur. Turcæ ultri magis iniurias, quam plenam adepti uictoriam ad Achomatem, ubi signa & prætoriani milites erant, redierunt. Nec multo post Iunusbassa summæ uirtutis Epirota, qui magnum in militia usum habere dicebatur, à Baiazete delectus cum imperio ad exercitum uenit. Is statim quum sibi copias omnes Achomates tradidisset, in Cappadociam profectus dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Tasciam peruenit: urendōq; ac uastando passim uniuersum agrum sub radicibus montis posuit castra. Habebat Iunusbassa supra quadraginta milia equitum ac peditum: præterea magnū numerum curulium tormentorū, ingentēque uim omnis generis cōmeatus. Quo apparatu territus Techellis, quod nulla auxilia ab Hysmaele mittebantur, quod nullam tormentorū copiam habebat, quod clade ad Olygam accepta saucios cōsternatosque metu milites tantæ multitudini hostium obiicere miserrimum putabat, montibus ac syluis se tenere constituit: sperans si munito in loco cunctaretur, aut uentura interim Persarum auxilia, aut temeritate hostium nō omnino iniquā pugnandi occasionem aliquando haud sibi defuturam. Interea singulis diebus haud satis digna memoratu prælia uariis in locis cōserebantur. Nanque Turcæ explorando quæritandōque faciles aditus circumuecti montes sapius accliuis collibus ad hostes perueniebant. Techellini contra syluis euolabant, & è præruptis locis, quæ ipsi in castellorum speciem cōmuniuerant, acerrimè depugnabant. Tandem quum diu quotidiana cōsuetudine, ueluti per lusum leuibus præliis utrinque uires tentarentur, animaduertēre nonnulli milites itinera duo nō omnino difficilia, per quæ haud angustis callibus exercitus sub signis duci posset. Iunusbassa loci naturam contemplatus eodem tempore hinc Asappos, illinc prætorianos milites cohortatus erigere aciē in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prætentis seutis aduersus hostium missilia subeuntes magno animo ingentē telorum multitudinem sustinuerunt. Nanque hostes occupatis editioribus locis, ueluti è propugnaculis, & tela omnis generis coniciebāt, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis ab ea munitione deturbati celerrime locum reliquerunt, quum signa scutatōsque ualida sclopettariorū manus sequeretur, & ueluti grandine effusa tota acies obrueretur: mōxque Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores syluas se condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quantum sibi

A sibi auctoritatis, ac uiriū ex aduerso certamine decessisset, extinctis ignibus cum maximo silentio saltu excessit: & per aduersos montes in minorem Armeniam descendit. Nec prius illorum fugā Turcæ senserunt, quam albescente iam cælo exploratores, qui saltū ingressi impedimenta, & paucos semianimes inuenerant, renunciauere euasisse hostes, eosque præcipiti fuga petere minorem Armeniā. Quod quum Iunusbassa ex captiuis etiam cognouisset, impotēti ira gemens, frendēnsque quod non statim ab uictoria saltum omnem indagine clausisset, equitatum qui abeuntes sectaretur plurimis itineribus emisit: nequicquam tamen persecuti hostes, quod Techellis notis tramitibus recta in Armeniam properabat, paucis in itinere captis ad ducem redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ urbes intentissima conuisione habita, quos Persicæ religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interfecit: his uero qui bello minime interfuisent, neq; arma tractassent inuissit frontē, ut stigmatē defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atque propinquis eorū, qui secuti Techellim fuerat, in Europam traduxit, sparsitq; per Macedoniam, Epirū, & Peloponnesi oram: ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharū bellum gerentem cōfugerat, copias comparare alias, & bellum renouare uellet, coirent rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vixdum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentūque intestinis cædibus, quo clarissima terrarū orbis Othomanorum domus unius ambitione atque sauitia ab stirpe prope interiit. Præcessere imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atq; terribilis, si unquam antea, terramotus, ac subinde repentina & maxime grauis pestilētia, quæ Bizantiū imperij caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes ab pestilenti maris ora in saluberrima Thraciæ loca secessit: egitque complures menses sub Rhodope monte apud Hadrianopolim: ubi quum minime prospera ualitudine uteretur, nec dolore pedū, & senecta inualidus munia imperij obiret, de successore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffusus maxime filiorum ingeniis, quos præpotentes ferocesque de imperio dimicatuos arbitrabatur, nisi se superstite in principatū unus ascisceretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Sciansciao, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis, Achomates, Corchutus, atque Selymus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se uitiis atque uirtutibus insignes: Achomates consilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarūque quod duobus iam regiæ indolis adolescentibus filiis stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aulæ, paternūque animum occuparat. At Corchutus ob mite ingenium, tranquilliorēq; naturam sapientiæ studiis deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrē ueteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino oblitteratam esse confideret, imperium triginta

ante annis apud eum depositum, reposcebat. Nāque Mahomete uita fun- F
cto, & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites,
& nonnulli equestris militia principes, qui tunc Bizantij aderant, Isacho
& Mesithe purpuratis attollentibus, Corchutum adolescētulum impera-
torem delegerunt, & traditis arcibus atque thesauris auito in folio consti-
tuerunt: ut ipsi tutelæ nomine ex arbitrio cuncta imperij munia admini-
strarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens quanquam se frau-
datum iure imperij planēq; proditum ab omnibus quereretur, quicquam
tamē precibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregie pio modestif-
simoque adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor & pa- G
rentis reuerentia omnē regnandi libidinem superassent. Siquidē Corchu-
tus nolentibus etiam his qui detulerant, sceptrum patri restituit: unde illi
mox liberalitate patris Lycia, Caria atque Ionia cum nobilissima Asiæ ora
ab Attalico sinu Phocæam usque cesserunt. Porro Selymus maiores spiri-
tus gerēs, quum priuatam fortunam minime pateretur, uti rei bellicæ ma-
gnopere deditus una maxime liberalitate, astu, comitate, bonis malisque
artibus ad imperium contēdebat. Nec maximum bellum & paternum re-
gnum affectanti studia prætorianorum deerant, qui miscere cuncta bel-
lico tumultu malebant, unde honores atque diuitiæ, certa laboris atque H
audaciæ præmia peterentur, quàm sub æquo sedatōque principe, qui esset
damnosæ pacis cultor inglorius, otiosam inutilēque militiam perferre.
Is habitus animorum erat in prætorianis equite, & Ianizarorum peditum
consensus, quum Baiazetes, qui haud dubie Achomatem successorem sibi
destinabat, sparsis in aula super ea re non omnino uanis rumoribus, filios
pari ambitione ad imperiū properātes suis sedibus exciuit. Primus omniū
Selymus classe in Ponto comparata ab Trapezunte urbe Theodosiam ad-
nauigauit: Adiitque in eadē Chersoneso Mahometē Præcopitarū & Tar-
tarorum regē, cuius filiam iam antea inuito Baiazete uxore duxerat. Eum I
dectis consiliis suis obsecrat, obtestaturq; per fœdera sanctissimæ cogna-
tionis, ne sibi genero in summa rerū occasione deesse uelit: docētq; quan-
ta sibi spes adipiscēdi imperij ab amicis prætorianisq; militibus propona-
tur, si propius accedat, patrēmq; de transferendo imperio cogitantem, aut
arte conciliet, aut ab instituto consilio eligendi constituēdique successoris
ducto in Græciam exercitu armis deterreat. Tartarus collaudatis eius con-
siliis, ut focerum decuit, alias confestim naues ex Ponto atque Mæotide,
uicinisque præsertim Coppæ Tanæque emporiis, quæ sunt ad Tanaim a-
mnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atq; hæc omnia Se- K
lymo attribuit, ac maiores copias, si bello contēdat, se continuo missurum
pollicetur. His prope confectis Selymus Borysthene superato per Vala-
chiam profectus, Danubium apud Cheliam urbem equitatum omnē tra-
ducit. Classē uero ad Varnæ portum, quæ Dionysiopolis olim fuit, in fi-
nibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipse alias ex itinere copias cō-
scribens simulādo aliud, quò suum consilium tegetur, expeditionem in
Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymū ab Trapezunte in Europam
multo

A multo ante transisse cognouerat, admiratus quòd nō plane sedato Techel-
lis & Persarum bello ex Asia discessisset, quòd priuato consilio contractis
externis auxiliis aduersus pugnacissimam Hungarorum gentem difficile
bellum pararet, quòd loca Thraciæ proxima terrestri exercitu, Euxinum
uero ualidis classibus obtineret, timere cœpit, ne hæc omnia contra se pa-
rarentur. Enim uero inquieti turbidq; hominis ingenium callidus pater
perspectum habebat, uel ex eo maxime quòd se infcio superbe admodum
ac insolenter, ducendam sibi uxorem è Tartaris iudicasset, ac summa de-
mum arrogantia exercitus terra marique parasset: intelligebatque modi-
B co eum imperio non cōtentum fore, qui amplissimum audacia ac scelere
parare posse confideret. Attamen eius uim atque ferociam dissimulatio-
ne leniendam magis quàm eo tempore contumeliis exagitandam existi-
mans, oratores ad eum mittit: qui doceant quāto cum periculo Turcæ su-
perioribus temporibus ea bella tractauerint, exemplo debere esse auum
Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma saepe exercuerit: proin-
de cōmodiorem rerum occasionem operiretur, ut maturiore ideoque tu-
tiore consilio, & maioribus uiribus id bellum suscipere, & cum certa pro-
pe spe uictoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis
C iniuriis extimulatum Asiam reliquisse, trāsisseque propterea in Europam,
ut amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet sterilique, & tum
ex induciis pacata, quam spectantem ad Hyberos & Colchōs inter saxa
montium degētes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia uindi-
caret. Quòd uero Hungaros tanquam insuperabiles bello minime lacef-
sendos dicerent, se nō esse eius animi, ut ullis periculis, ullisue difficultati-
bus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet re-
gibus: & non labante modo, sed fere euerfa gentis uetere disciplina, Vla-
dislaus dispar ingenio uirtutēque Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse
D morte aut belli communes casus ab ineunte ætate timere didicerit: forti
enim animo & honesta quidem petenti audentique neque Deos, neque
homines defuturos. Decreuisse se pro sua dignitate, quam pater nimia fra-
trum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem, aut pro-
pagare imperij fines, ne omnino postremo loco natus in Othomānica do-
mo, postremus quoque uirtute & gloria uideretur. Legati tamen si Selymus
omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, munera tamen patris no-
mine, quibus ferox atque immitis animus molliretur, addiderunt. Nam
Salandriam quam Scenderouium Belgrado oppositum Hungari uocāt,
E ualidam Myforum urbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida re-
gionis ueteri eius imperio adiiciunt: itēmq; sexaginta aureorum nūmūm
milia dinumerant. Præterea laneas addunt & sericas uestes mille nume-
ro, magnamque uim commeatu: quibus rebus cōtractos milites donaret
atque aleret, ne spe prædæ domo exciti grauiter ferrent, si absque munere
dimitterentur. Selymus oblati opportune muneribus acceptis, ambiguo
magis responso, atq; incerta spe suspensos legatos ad patrem remisit, quàm
quòd ex antiquis consiliis suis quicquam remiserit. Exacuebant animum

imperij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes F
 uti approperaret, atque omnem spem in celeritate poneret: quod sub eius
 protectione Achomatem à patre accersitum ex Cappadocia mouisse arma
 cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de causis permotus ad id quod
 animo multum ante proposuerat, descendit, ac regem successorémque di-
 cturum profiteretur, qui se annis ualentinéque confecto parem tanto im-
 perio regendo uigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Bas- G
 sas, qui bello pacéque proximum regi locum obtinent, prætorianis militi-
 bus deferrentur, ex tempore ab omnibus ordinibus reclamatum est: se nul-
 lum alium quàm Baiazetem, cuius auspiciis amplius triginta annos me-
 ruisse, imperatorem uelle: nō passuros priuatum eum in obscuro uitam
 agere, qui tot uictoriis, tot urbibus bello captis Othomanicum imperium
 in summam amplitudinē perduxisset. Satis in eo uirium superesse, si uege-
 tæ adhuc ætatis honore dignitatē diuturnitate imperij, & gloria rerum ge-
 starum partem retinere uellet. Eum enim ex liberis ad imperij sedem suo
 tempore peruenturum, qui patri legitime successurus esset: uiueret modo
 ipe incolumis, ac multos regnaret annos. Nullam quidem post fata patris
 futuram apud filios de regno cōtrouersiam, quum id Othomannorū pro-
 les ueterē patrū instituto iure tantum atque ordine, nullo ambitu, & nullis H
 adiuta suffragiis adipisci consueuerit. Quod si forte priuato iudicio, & no-
 ua tanquā inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam
 antea uiolatus populi militumque consensus imperio destinaret, fore ut
 humana diuinæque omnia miscerentur. Ceteros enim fratres tam insignem
 contumeliā non laturus, nec quieturos unquam, donec impotēti patris li-
 bidine amissam dignitatē tanquam abdicati speritque cum omniū rerum
 cōturbatione armis recuperet. Hęc milites edocti ab amicis fautoribusque
 Selymi, qui centuriones & uexilliferos pecunia & pollicitationibus subor-
 narant, palam eloquebantur, ut Baiazetem à proposito detererent. Cete- I
 rum ille eorū animos ab Achomate minime alienos esse existimans, quod
 illius dignitatem ad quem spectaret imperium aduersus omnium iniurias
 tutaturos elato animo profiteretur, Achomatem electurum se dixit, si is ab
 omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus
 fidem libertatémque uendiderant, probare quidem ac laudare Achoma-
 tem, sed principem creati superstite altero, neque ex uetere Othomanno-
 rum cōsuetudine, neque ex commodo militum, neq; ex usu imperij esse,
 dicere: quando nec fratres Corchutus atq; Selymus, nec ipsi prætoriani ul-
 lam ex infidelitatis suspitione calumniam æquo animo toleraturi sint, si K
 de uolūtate atque modestia optimorum filiorum suspiciosus pater, aut de
 fide constantiæque fidelissimi exercitus eum sæpenumero expertus impe-
 rator addubitet. Intolerandum quoque cunctis uideri quod præmiis per
 interregnum dari solitis ex ipsa externæ religionis hominum præda, odio-
 so eius insoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Nanque mos est, ut de-
 functo statim principe, Iudæi & Christiani expositi Turcarum iniuriis, qui
 Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonicæ, Prusiæ uel mercaturæ causa
 degunt,

A degunt, à prætorianis per tumultum mercimoniis omnique substantia spo-
 lientur, prædæque habeantur. Neque prius milites sacramento rogati in
 uerba noui principis iurant, quàm is omnē prædam donatiui nomine cō-
 cesserit, & per caput suum, quod maximum apud Turcas iusiurandum exi-
 stimatur, affirmarit se nullam ex fontibus petiturū pœnam, atque omnem
 eius maleficij memoriā aboliturum. Baiazetes postquam omnibus con-
 siliis suis aduersari milites uidit, ut corruptæ eorum mentes ampliore pe-
 cunia caperentur, quingenta aureorum milia prætorianis se diuisurū pol-
 licitus est, si Achomati fauerent, neque ius aut potestatem dicendi noui re-
 B gis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresque deerant,
 qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus eam summam se
 exacturos, & in gratiam Baiazetis representaturos profiterentur. Vicit ta-
 men fortunam Achomatis improbitas & pernicacia prætoriani militis,
 quanquam magna erant quæ proponebantur: Siquidem uberiora præmia
 destinauerant animis, si pro temperato proboque principe, prodigiis fe-
 rox & pacis impatiens studio atque opera militum ad imperium euehe-
 retur. Per hunc modum sua spe depulsus Baiazetes dissimulandum sibi in
 præsens, & compresso animi dolore ignominiam quàm occulte ferendam
 C existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. In-
 terea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaque partium
 contetione prætoriani patris conatibus obstiterent, ne diutius hominum
 uoluntates mora & tarditate frustraretur, neu propensissimis in se militum
 animis diffidere uideretur, relictis Pannoniæ finibus, exercitūque in Thra-
 ciam ducto non longe ab Hadrianopoli loco edito confedit, unde castro-
 rum fremitus exaudiri, & tentoria è summis urbis tectis conspici poterāt.
 Mittitur inde ab Selymo in urbem nuncius, qui mandata patri ferret. Eo-
 rum summa fuit desiderare se plurimum, qui per multos annos absens pa-
 D trem nō uidisset, in eius complexus deuenire, antequam Trapezutem pe-
 titurus mare traiceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquā for-
 te esset interuisurus. Pertinere quoque ad quietē Asiæ, liberorumque con-
 cordiam, si apud patrem, communem arbitrum & disceptatorem contro-
 uersia proponerentur, quæ sibi cum Achomate intercederēt, nec tuto ser-
 uorum fidei cōmitti possent: statueret colloquio diem, locumque delige-
 ret, nec grauaretur exosculandæ manus facere potestatem, quod obscuris
 & tenuibus amicis, nedum liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiaze-
 tes, qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planèque perspectis
 E eius consiliis aliquot Sanzachos cum delecto equitatu è proxima Græcia
 præsidio acciuerat, & custodias in urbe disposuerat, timens ne specie col-
 loquij milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati pro-
 missis atque muneribus occulte descuerant, ab se penitus alienarentur, at-
 que ipse demū uel aperta ui, uel insidiis circumuētus opprimeretur, spem
 omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter inculato Selymo quod
 alienam prouinciam introductis copiis occupasset, quod armatus collo-
 quium postularet, quod denique sua humanitate ac paciētia tam insolent-

ter abuteretur: Non esse ab eo quicquam expectandum, quod ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circumdatus iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomannico nomini gentes per quas iter faceret, effuse popularetur. Proinde eum recte facturum, si Thracia Europaque excederet, & dimisso exercitu in Pontum provinciam suam reuenteretur. Hoc si faceret maiorem sibi quam unquam antea apud patrem gratiam beniuolentiamque pariturum: sin in incepto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos qui tantam audaciam, summam proximam perfidiam, statim ulciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea qua secuta est nocte, per speculatores cognoscit Selymum motis castris recta Bizantium petiturum: quod ab amicis accerferetur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in urbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisteret intempetiua fides exitio foret, urbem ingreditur: recreatoque ex praesenti urbis copia uniuerso exercitu, quod antea sibi animo agendum proposuerat, ut patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium uersus contendit. Vix dum Baiazetes ad uicum, cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio ferme itinere a Bizantio uiam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instadumque uniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis quam territus, ne quid fugae simile profectio habere uideretur, statui signa omnemque exercitum consistere iubet, eo proposito, ut si acrius instaret hostis, acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant aut uetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentiae in Selymum propensi, eique propterea oblique callideque fauentes non probare consilium imperatoris, quod leuitate atque audacia filij usque adeo permoueretur, ut praelio rem committendam existimaret: funestissimam fore uictoriam si inconsulte superbientem, ac nihil nociturum filium superaret. Contra patrem, si forte succumberet miseriam conditionem cum uniuerso exercitu subiturum, cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quanto ipse & rerum bellicarum apparatus, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello pacemque partas in extrema aetate, faedo exitu maculare properaret. Vnum omnino consilium salubri prudentia plenum uideri, si de profectioe celeritateque nihil remitteret, & continuo Bizantium proficisceretur: Selymum enim cito temeritatis poenas daturum si Bizantio excluderetur, nec dubium fore quin in reditu ab his quorum agros esset populatus honestius quam paterno gladio cum latronibus suis caderetur. Huius sententiae princeps erat Mustaphas antiquior e tribus purpuratis, qui summam rerum consilio praepositi Bassa uisiri appellantur. Is tum ingrato prauoque animo Baiazetem tanquam nimis diu regnantem fastidiens oderat etiam propter priuatas offensiones, ex collegarum

A collegarum aemulatione conceptas. Selymum uero spiritu atque oris indole Mahometem auum referentem, a quo ipse fuerat educatus, tanquam imperio dignissimum occulta propensione animi prosequeretur. Erat Mustaphas ex oppido Seres apud Amphipolim Graeco sacerdote genitus ingenio uastro, subdolo, semperque uenali, quos animi morbos maligno obtutu distortisque oculis praeferebat. Secundum Mustapham erat Bostanges hortorum praefectus ex Ducagina familia apud Aetholos clara & illustri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, ut & postea turpissimus uitae finis ostendit. Huic Selymus filiam aetate iam nubilem in praemium corruptae fidei, occulta pactioe desponderat. Quibus etiam artibus Aiaceum Ianizarorum praetoriarum praefectum perpulerat, ut sibi ad imperium, quo se fatis uocari praedicabat, contententi, studium suum operamque praestaret: centurionesque singulos opimi donatiui promissione in partes traderet. Eodem caeteri minores duces aut eadem praemiorum spe corrupti, aut potentioribus refragari non ausi inclinabant. Vnus omnium Cherseoglis Bassa uir egregie probus sine ullis fallaciis constanti, atque integra fide erga imperatorem eundemque focerum, Selymi impotentiam supra fas & equum insolentis, retundendam uis armisque censebat. Non laturos inermes Scythas, uel numero superiores primum praetoriani equitis impetum. Ianizaros uero quorum fides cognita, & multis periculis spectata uirtus esset, inuicti imperatoris deque ipsis optime meriti salutem & dignitatem utique defensuros, atque ab eo uindicaturos, qui nec Deum scelerum ultorem timeret, nec parricidij nomen apud homines uereretur. Prodiit modo ipse ad milites uultu fiducia pleno, hortareturque ut acceptorum beneficiorum sacramentique meminissent. Admonet me locus postquam in mentione Cherseoglis incidimus, ut propter uiri claritatem cum summa erga Christianos pietate coniunctam, eius ad Turcas transfugij causam paucis enarrem. Non enim ut caeteri fere omnes a prima pueritia per delectus Christianis parentibus erepti, sed iam plane uir ita a morum religione discessit, ut nunquam ex arcano uerae pietatis obliuisceretur. Is Chersechij reguli in Illyrico ad montem Nigrum filius, quum adamata ei sponsa qua erat e stirpe Seruiae Despotij, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quod esset egregiae uenustatis, procaci oculo improbus pater: omnemque pudorem superante libidine, sibi statim impotenter excluso filio nuptias celebrauit frustra reclamantibus propinquis, qui id facinus filio contumeliosum, patrique & domui infame detestabantur. Itaque iuuenis tantae iniuriae indignitate commotus, praecipitque actus desperatione ad proxima Turcarum praesidia, atque inde Bizantium se contulit. Hinc mirari licet quantum in eo fortuna potuerit. Productum siquidem Baiazetes quum lato ore, quod erat nobili claroque patre genitus, excepisset, & transfugij causam probasset, subridens: Esto, inquit, pacato animo generose ab ista indole tua maiore multo quam paterna domus ferat, sorte dignissime. Iam tibi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli propinqua, maximi imperatoris filia, caeque

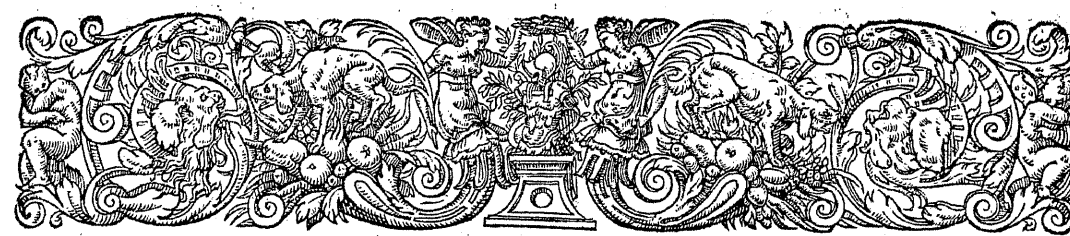
præcellentis formæ, matrimonio tradetur. Nec multo post abiurata Christi religione, Stephanique nomine deposito Achomates & Cherseoglis uocatus Baiazetis gener effectus est, indeque locum summæ dignitatis inter Bassa purpuratos promeruit, tanto tamen nostræ religionis studio, redeundique desiderio, ut quum in arcano animi nostra religio condere- tur, crucifixi seruatoris imaginem in secretissima cubiculi parte armario inclusam noctu exclusis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Lascare, cui ipse tanquam amicissimo eam imaginem ostendit, accepimus. Hic Methone capta patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiezetis iussu in eius conspectu trucidaretur, exorato principe conseruauit: Andreámq; postea Gritum, quæ aliquot post annos in clytæ uirtutis nomine Veneti principem crearunt, captum Bizantij, teterrimóq; supplicio destinatum, non modo suis precibus eripuit, sed impetrandæ pacis magno reipublicæ Venetæ cōmodo authoré fecit. Innumerabilésq; Christianos barbaris seruientes cum authoritate, tum ære suo pie redemit. Nec illud quidē erga literarū studia eximiæ benignitatis officium præmittendū uidetur, quòd Lascari, quæ supra memorauimus, Græcorum nobilissimo pariter atque doctissimo antiquos codices iussu Leonis decimi conquirenti cunctas Græciæ bibliothecas, impetrato ad id regio diplomate, libere excutiēdas aperuit. Huius igitur uiri Baiazetes ea quam supra diximus adhortatione confirmatus, quum è prætório inuadentium iam hostium, suorūmq; trepidantium strepitū clamorémq; audiret, & frequentes nunciaret Selymū direptis aliquot sarcinis Tartaricū equitatum extremo agmini circumfudisse, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit uehiculo impositus, quòd pedibus æger equo uti non poterat, conuersusque ad prætorianos de more circumfulos: *Patiemini, inquit, alumni milites custodésque corporis mei, qui triginta amplius annos mecum summa felicitate militastis, & bello pacéq; ea præmia tulistis, quæ & spe uestra & ærarij facultate ampliora consensus uester actis cumulate gratis iudicauit: patiemini, inquā, à nequissimo filio nihil tale meritū patrem à fœdissimis latronibus uestrū imperatorem morbi senectæque uitiiis conflictatum crudelissime trucidari? Deserar ego in hac mea tristi canitie extremóq; ætatis actu, & per eos hostibus tradar? per eos, inquā, qui quondam summa fide eximiáq; uirtute, & dignitatem meam aduersus Gemem fratrem, atq; hoc ipsum sæpe imperiū aduersus bellicosissimas gentes tutari sunt, & fortiter defensum felicissime prolatarunt? Neque uero ego quæ de alienatione exercitus ad aures meas cum maximo meo dolore perferuntur tam facile crediderim, neque si maxime credā tanti timoris sim, ut aut animo deficiam, aut durius consulendum mihi existimem. Nam quid ego de fuga cogitem? uelut alibi fideliora quàm apud uos, & maiora præsidia paraturus. Quæ porro uestra spes est, quanquā infamis & perdita? Si qui uestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominū pudore, nullo cælitum metu, animū summi sceleris cogitatione maculastis, maiorá ne præmia ex defectione atque perfidia, quàm*

A quàm ex fide constantique officio consecuturos uos esse confiditis? At etiã nonnulli impudentissime suadēt ut ægrū hoc & exangue corpusculū melioribus casibus seruē, & me fugæ atque dedecori tradā, potiúsque salutem cum ignominia, quàm decorū honestumq; uitæ finem cū dignitate & gloria complectar. Quod tantū abest ut ullo metu perterritus faciā, ut contrā nullā prælio morā sim facturus. Periclitabor in meo hoc supremo discrimine fidē uirtutémq; uestrā, & sigillatim omnium uoluntates, ut aut magno Deo auspice perditissimi hominis impetū frangā, aut certe cum aliis, qui in officio fidēque persisterint honesto uitæ exitu triginta annorū imperator à custodibus corporis fœde scelestéq; proditus ac desertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatē & multitudinem duces atque centuriones ab Selymo pecuniis expugnati consilia trāsferendi imperij minime communicauerāt, conclamare cœperunt, ne dubitaret prælium cōmittere, & suam fidem pristinamque uirtutem experiri, tanta quidē alacritate ac studio omnium, ut uoce, manibus, & telorum crepitu se fortissimam operā præstaturus significarent: & magno cū dolore infidelitatis suspicionem sustinere uiderentur. Hos cæteri eodem clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus atque aulæ principes commutata uoluntate siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si intempestiue cōtra multitudinis opinionē atque iudiciū aliquid tentaretur, exitiabili intercepto & Selymi spem omnē abrumperēt, & sese præcipientes darent. Igitur ut est eorum hominum consuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maxime timent, præsentī perfidiæ secundū scelus nouamque perfidiā addunt. Mustaphas atque Bostanges ad cohortandos milites instruendámq; aciem, ut palam summū erga imperatorem studium simularent, è prætório discedunt. Baiazetes curru uectus monēte atq; instruente Cherseogle acies hoc modo constituit. Vniuersum Sazacorū equitatum (erant enim circiter sex milia) præcedere, prætorianas uero nobiliū alas quas Spachioglanorū & Siliphtarorum uocant, ex instituta regij agminis ratione à dextra læuáque prætorix phalangis ubi ipse erat, latera stipare iubet, præsidio autē impedimentis ad quatuor milia seriorū equitū relinquit (Hi cultu apparatusq; armorū auratis cristatisq; capitū tegumētis etiam ipsos Sazacos & purpuratos dominos suos uirtute æquates cū præsidio, tum splendore & pōpæ habetur) ac demū signa canere, rubrumque uexillum explicari imperat. Ex aduerso Selymus Tartaris in utroque cornu, Turcis autē in medio collocatis, lunata acie, quòd multū equitatu ualebat, paternas copias fere undique circumplexus imperū fecit. Tartari quum ad hostē intra semistadij spaciū peruēnissent, agminatim more suo sese in gyros magnosque orbes introrsus uacuos coronæ modo decurrentes, ut aduersi auersique pariter sagittarent, magnā uim sagittarū uniuersæ prope aciei superfuderunt cum insigni utique Turcarū equitū equorūque maxime detrimento, quū Tartari qui introrsus à prima ipsorum acie sunt, non recta in hostē, sed in cælum sagittent, ut sagittæ grauiore impetu

ponderéque decidentes inermia capita & nudos equorum clunes armós-
 que ex alto feriant. Sed ueterani equites Sanzacorum usu edocti elatis su-
 pra capita scutis ueluti in coherentem testudinem constipati eum sagit-
 tarum imbrem constantissime pertulerunt, concitatisque equis, & inten-
 tis hastis ad congressum manúmque uenire properarunt. Neque prætor-
 ianus eques occasione defuit, quin in mediâ Selymi aciem ubi Turcæ equi-
 tes erant inueheretur, atque ita repente factum est ut tria prælia tribus in
 locis uno tempore simul arderent. Nam Ajax septingétos circiter sclopet-
 tarios è Ianizarorum phalange detractos Tartaris in extremo eorum cor-
 nu opposuerat, & seruorum ala quam diximus impedimentorum præsi-
 dio relicta, uti erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis
 hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum
 Solis, Selymo multis in locis prælium restituente, longéque omnium acer-
 rime fortissiméque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortū esset ab
 his Tartaris qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præ-
 fertim eorū equis, & retro uel inuitos fessores asportantibus sustinere ne-
 quiuerant, reliquæ acies quin fugæ se darent neque imperio, neque minis,
 inflictis etiam uulneribus contineri potuerunt: atque ita pedites fere om-
 nes quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu uictore un-
 dique circūuenti trucidatíque sunt. Selymus ubi fusas prostratasque copias
 uidet, quòd uulnere accepto tardabatur, in recentem equum illatus, ere-
 ptúsque periculo à turmis Turcarum suorum quæ superfuerant, Tartaro-
 rum anteabeuntiū uestigiis institit. Nec multo post uictores scilicet sub-
 sequi & iam adesse ratus, cum paucis incitato perniciosissimi equi cursu, sese
 utique fatis suis reseruans, Varnâ perfugit. Erat is equus unicolor absolu-
 ta nigritie, cui Carabulo, id est, atræ nubi nomé fuit: huic postea Selymus
 ranquã emerito uacatione dedit, sic ut in honore habitus sine fessore sola
 ex textili auro stragula protectus ad Persas usque & mox in Aegyptū de-
 ueheretur, eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exem-
 plum secutus sepulchrum condidit regio quidem animo, nisi necati ab eo
 fratres sepulturæ honore caruissent. Baiazetes ea die ex his, qui cum Sely-
 mo fuerant paulominus dimidia parte cæsa aut capta, sexcétos tantū equi-
 tes peditésque desiderauit, Scythicis auté sagittis amplius tria milia homi-
 num uulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox ex-
 piatū est: producti enim captiui fere omnes in còspectū iubente eo truci-
 dantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus antea obscurus &
 ignobilis claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi
 sorte, quum paucos post annos eodem in loco Selymus pestifero atrocíque
 ictus morbo immaturum acerbissimúmque uitæ finem inuenerit, magno
 Deo (quod credi par est) primæ temeritatis scelus uindicante, & patrati
 parricidij iustas exigente pœnas. Neque enim superi eos in terris diu feli-
 ces esse uolūt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

FINIS LIBRI DECIMITERTII.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMEN-
 SIS EPISCOPI NV CERINI, HISTORIARVM
 SVI TEMPORIS LIBER XIII.

BAiazetes secundum eam uictoriam Byzantium
 reuersus, primum omnium donatuum militi exol-
 uit, coactisque ad opus circiter quindecim ser-
 uorum milibus, mœnia terræmotu multis in lo-
 cis hiantia aut collapsa restituit, deditque operam
 mitescente iam pestilentia ut reuocatis incolis,
 diu intermissus aulæ splendor, & pristina deserta
 urbi frequentia redderetur. Interea Achomates,
 quem uixdum pacata Cappadocia propter fra-
 tris profectioem, & famam comparati exercitus ab Amasia mouisse de-
 monstrauimus, cum uiginti milibus armatorum per Galatiam atque Bi-
 thyniam, Scutarium uenit: id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinétque
 ad Thracij freti angustias contra Byzantium, positisque iuxta litus taber-
 naculis, quid pater ab tanta uictoria còsiliij caperet, opperiebatur. Etenim
 eius animum summa obtinendi imperij spe impleuerat præter iuris præ-
 rogatiuam patrisque iudicium, & popularis fauor, & propria uirtus. Igi-
 tur frequentes nuncios Byzantium lembis diu noctuque transmittere,
 Bajazetem per literas summis precibus obtestari & orare, ut mature quod
 animo destinarat, in ea rerum occasione perficeret. Amicos uero ac fami-
 liares suos sollicitare, ut propensioré sibi redderent patrem, consilia crean-
 di regis magis & magis laudarent: daréntque operam ut postquam Sely-
 mi temeritatem atque impetum Dij & Fortuna ex merito confregissent,
 ipse amicorum beneficio subleuatus & suo iure, & rerum imperio poti-
 retur. Baiazetes qui uetere suo proposito totus in Achomatem ferebatur,
 his quoque sermonibus ad id quod sibi constituendum esse decreuerat,
 facile perductus est. At protinus patefacto consilio triremes exornari iu-
 bet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium adueheretur. Sed mi-
 lites præfectisque quos Selymo fauere supra docuimus, iterum refragari,
 eademque illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in sum-
 ma, non esse passuros eum tanquam ætate inutilem eiurare imperium qui
 modò forti constantique animo pro imperio ac dignitate feliciter dimi-
 casset: se Baiazete incolumi neminem alium imperatorem saluturos,
 B

neque se tamen spem præcidere Achomati, neque uero ipsum uoluntati-
 bus militum debere diffidere, quin eorū fauore & studio uir cognitæ pro-
 baræque uirtutis & ius æquum, & imperium, quod sine controuersia ad
 ipsum tanquam natu maximum pertineret, suo tempore posset adipisci:
 satis superque recenti prælio demonstratū esse quantum spei ab impera-
 tore in militū animis sit reponendum, qui pro fide atque officio offerre se
 morti, & iniquissimo prælio non recusarint. Hac militum consternatione
 Baiazetes spe sua deiectus, siue (ut aliqui crediderunt) regnandi consuetu-
 dine allectus, quod ab recenti uictoria neque senem se neque inualidum
 ad regendam eam imperij molem ueluti rediuiuo quodam animi uigore
 iudicabat, Achomatē monuit, ut ab Chalcedone abscederet, atque in pro-
 uinciam suam reuertetetur: se tunc eum Cappadocia accersiturum, quum
 liberalitate mollitis pratorianorum animis, & collecta sensim princi-
 pum gratia, melior conficiendæ rei occasio præberetur. Achomates spe
 atque opinione fraudatus, seque & à patre deludi & à pratorianis militi-
 bus despici questus, nouis precibus minas addit, in patre acerbe inuehitur
 quod se tot terrarum spacia emensum, ipsiusque præsertim literis euocatum
 despectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quod si Baiazetes desipe-
 re perseveret, & tanti gratiam faciat pratorianorum, ut præ illa nec æqui-
 tatis, nec promissorum suorum rationem habendam putet, se dignitatem
 suam, quam apud parum æquum patrem obtinere non possit, armis uin-
 dicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadilefcherū sacra legis interpretē sum-
 mæ apud eos authoritatis uirum, respondit nec caute satis, nec prudenter
 eum facere qui insolētius irascatur, quum beneficium, quod sola beneuo-
 lentia comparari possit, ui & contumeliis extorquere contendat: omnia ei
 integra reseruari, cessurumque ei proculdubio imperium, nisi præpropere
 festinatione spes suas corrumpere, quas tolerātia atque expectatione ale-
 re deberet. Disceret ex recenti exemplo fortunæque Selymi fratris, quod
 ipsi quoque usui salutique esse posset, longe periculosius esse uiolentiæ au-
 daciæque confidere, quam peruersos animi impetus recta ratione mode-
 rantem opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates
 quum mandata patris exponerentur, ira atque dolore inflammatus, patris
 legatū obliquis uerborū contumeliis dehonestatum prope uiolauit, crebro
 dictitans & patrem cōmutatæ uoluntatis, & proditores perfidiæ propediē
 pœnas duros: motisque propere castris Bithyniam, per quam iter facie-
 bat, hostiliter deprædatus Amasiam rediit. Ibi magis ac magis repulsæ do-
 lore atque ignominia extimulatus consilium cepit inuadendæ minoris
 Asiæ, ut si de Byzātij imperio armis certadum foret, amplissimis eius pro-
 uinciæ opibus uteretur: uel si id minus consequi posset, dimidium saltem
 regnum, transmarinis regionibus in potestatem redactis, in omnes belli
 euentus occuparet. Itaque uocatis ad se Amurathe atque Aladino adole-
 scentibus filiis, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiaze-
 tis conquestus, docuit nihil sibi sperandū de successione imperij, nisi pro-
 tinus arma capesserent, ac dignitatem suam aduersus inimicorum iniu-
 rias

A rias tuerentur: Possē facile minorem Asiam occupari si celeriter audēdum
 sibi existimarent: quando Pisidia, Lycaonia, atque omnis Pamphylia &
 Ionia ora nullis exercitibus aut classibus tenerentur. Corchutum quoque
 uel sua animi tranquillitate atque otio contentum fore, uel æquitatis atque
 iustitiæ studio in partes transiturum, sin securas res suas dubiis permiscen-
 das putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetū pos-
 sessione ditionis excessurum: Ceteros autem prouinciæ regulos illius au-
 thoritatem uel fortunam secuturos. Proinde uirilem animum induerent,
 & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præsi-
 dia comparanda proficiscerentur. Adolescentes & propria indole & pa-
 ternis adhortationibus excitati imperata faciunt, statimque ex amicis mi-
 litibus, seruisque præsertim egregiam armatorum manum cogūt. Ipse ue-
 ro præter ueterem exercitū quem aduersus Persas habuerat, novos milites
 conscribit, ex finitimis urbibus strenuissimū quēque euocat, percurrūtque
 prouinciā, & seipsum Asiæ regem declarat. Eos porro qui nō statim se de-
 dere uelint, ipse & Amurathes & Aladinus diuersis in locis bello perse-
 quuntur. Eo terrore circūducto multæ urbes aut debili, aut nullo penitus
 muro cinctæ, pars uolūtate, pars metu atque armis expugnatae in potesta-
 tem Achomatis deueniunt. Inde progressus in Lycaonia, interiorisque
 Ciliciæ fines Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramanno pro-
 ximis imperabat, per legatos & literas hortatur, ut sibi auxilio esse uelit ad
 recuperandam dignitatem, atque ulciscēdas iniurias aduersus eos, qui Ba-
 iazetem dolis malignisque persuasione ab se diductū deprauatumque: eò
 perduxerint, ut alium quàm primogenitum filium imperij hæredem con-
 stituendum existimaret. Diis tamen bene iuuantibus se præoccupaturum
 eorum malitiā, ac uindicaturum armis quod sibi iure deberetur: si Maho-
 metes arma, milites, frumentumque in castra transmitteret, faueretque ho-
 nestissimæ causæ, reperturum eum longe meliorem patrum, quàm ipse
 patrem inuenerit, qui si secum amice ac liberaliter ageret, cumulatissimas
 gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas
 peteret se facturū negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quē
 summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere, an iure recteq; fe-
 cerit Baiazetes, quod se sospite regnum filio tradere noluerit. Ceterum nō
 ignorare nulli alteri parendum esse uiuente imperatore, in cuius uerba &
 Scianfciaus pater, & ipse iurauerit, propterea debere eum iracundiæ mo-
 dum imponere, ne quum inimicis nocere se speret, cum magna omnium
 E inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito si patien-
 tiā utatur paululumque cunctetur, maxima futura sit, præpropere animi
 perturbatione corrumpat. Achomates qui præsto sibi affuturū Mahome-
 tem crediderat, quum postulatibus suis grauius consideratiusque ab iuvene
 responderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque
 deuastat. Nec multo post Mahometem ipsum cum exiguo exercitu sub-
 sidio suis uenientem supra Larandam in itinere profligauit, cōpulsūque
 in oppidū per aliquot dies obsedit: ac demū accepto in deditiōnem oppi-
 B ij

do, eum cum impubere fratre uiuum cepit: consiliarios uero atque nutrium quorum consilio persuasum Mahometem atque in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quod in ea aetate oppugnari ab duobus filiis calamitosum & plane miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatē mittit, qui furentem grauibus uerbis castigarent, & Mahometem fratremque eius à custodia educi iuberent. Si id impetrari aut ea uis infaniae leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosus post repulsam ad imperium anhelabat, tanto acerbius atque crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quaeque audacius comminantem in conspectu iugulari, & ceteros ante uesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maxime Baiazetis exulcerauit animū, & ab Achomate complures mortales alienauit, quod legatos ad componendam controuersiam missos contra ius gentium inhumane admodum ac nulla patris reuerentia uiolasset. Conclamant praetoriani qui in statione erant, ita ut Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundem. Impunitate ac mora ualefcere malorum uires, si cunctetur imperator ac mitius agat, eum mox auxilium atque operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoque & Bostanges ac ceteri qui Selymi rebus occulte fauebant, atque haec per idoneos homines singulari calliditate in uulgus militum spargi curauerant, mussare primo, atrocitatem sceleris admirari, ueluti damnarent quidem crudele factum, authorem uero minime criminarentur. Mox ubi Baiazetē proprio ardore & uocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris uictoriae ad ulciscendum iniuriam paratum uident, quam acerbissime & crudelissime in Achomatem inuehuntur, eum ut parricidam, ut imperij hostem, bello persequendum censent: tolluntque subinde ad caelum laudibus militum fidem atque uirtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris novos ultro labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atque solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur, decernuntur praetorianae cohortes, & magna pars Europei equitatus, quibus primo quoque tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux uirtute armorumque peritia insignis deligendus esset, atque ea maxime cura ad Bassas pertinere uideretur, coepere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisque id munus abnuere, atque indignum esse testari ut serui auspiciis imperatoris filius oppugnaretur, milites quoque nihil se aduersus regiam prolem aufuros praedicabant, nisi unus ex ipsa Othomannorum domo copiis & summæ rerum praeficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proxime Selymum non aliis quam Othomannis ducibus debellatos. Haec illò perspicue pertinebant ut Selymum, quem occulta beniuolentia prosequerentur (tamen si illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, uiamque ei reditus Bizantium hac ratione praestruerent, quoniam nec Baiazetem senecta & ualitudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum eius belli

li prouinciam petituros arbitrabantur: unum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per aetatem minus idoneis, exercitus imperium deferretur. Ad eas uoces Baiazetes perplexo atque aestuanti similis in praetorium se contulit, morbum & inuites annos incufans: querensque quod Corchutus dum inane sapientiae nomen & umbratile uitae genus sequeretur, digniores regia fortuna artes, & honoratiora uitae subsidia reliquisset. Hec dicentem uoluantemque animo Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in uarios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est: Noli existimare Imperator, etiam si per prosperam ualerudinem aetatemque liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam traiciendum: ne dum tota Asia uagum Achomatē bello persequeris, longe acriorē hostem in Europa relinquant, qui Thraciam, Graeciam omnem, atque Byzantium nudatum praesidiis inuadat. An non audimus Selymum supra Varnam alias parare copias, nouum ab focero equitatum expectare, atque imminere iterum cervicibus nostris? An forte ille non maiores spiritus gerit, quam aut animo frangi possit, aut hac una atque fortuita dimicatione superari? aut si ueteranos in Asiam transmiseris, Corchutumque cum suis superioris anni delectibus, qui te agro Selymi conatibus obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophum ducem, qui praetorianos, robora uirorum toto orbe conquisita, ac te ipsum ueterem & felicissimum imperatorem time re noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus non plane perspicis, qui cum duobus uno tempore in diuersissimis Asiae atque Europae partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociae finibus exturbare contendes, hic propior & occasione imminens à tergo in media regni uiscera bellum molietur: Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & praetorianos retinere uolueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniuriis aut bello finem faciet, donec sibi Asiae imperium uendicarit. Ergo si non culpae, sed fato & fortunae tuae datum est, ut duo ex te geniti omnium consensu patris & patriae hostes iudicentur, quorum alter temeritate praecipit, alter superbia & furore actus bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio, tuta consilia speciosis non anteponis? & quos uno tempore castigare ulcisci que non potes, eos singulos, atque inter se dissidentes per occasionem aggredieris? Haec spes una salutis, haec una uia est, si clauum (ut dicitur) clauo tradendum, atque hoste uincendum censueris. Comprime tantisper uindictae ardorem, & dissimulata in praesens aegritudine animi, alteri inducias simulatamque pacem concede, alterum uero alterius ausu periculoque in utrumque casum prospero euentu bello persequere. Opprimes eum mox quum uoles, cui signa exercitumque tradideris: erunt enim scelerum uindices militum dextrae, & tu summa tua securitate bellum conficies, obiectando periculis quem & uincere uelis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentem adhuc ceteri purpurati, ut inter se constituerant, exceperunt: compositisque in eam sententiam orationibus, Baiazeti persuadere coeperunt ut Selymum belli

ducem deligeret, illum satis pœnarum suæ temeritatis dedisse. Proindeque ueluti castigata arrogantia in officio fidelissime permanurum, Achomatem uero non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores uiolarit, nisi & ipse armis, ut Selymus nuper uictus fugatusque fuerat, tota Asia pelleretur. Baiazetes quod in ea re admodum graui explicanda Cherseoglis solus fere omnium fidelis subtristi uultu mussaret, diu in incerto habuit quid nam consilij potissimum caperet. Obuersabantur animo grauissimæ offensiones: secumque ipse reputabat Selymum ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circueuentum, petiitum se Scythicis sagittis, ac solo prope Deorum beneficio discessisse uictorem. Illinc contempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorum uiolata, subactæ urbes, atque Asia omnis perturbata, ardensque miserabili belli incendio, iracundiam & uindictæ desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immanique perfidia consultores uel reclamante Cherseogle, perpulerunt ut literas ad Selymum sua manu conscriberet, quibus priorem ei gratiam oblitterata præteritorum memoria polliceretur, deferretque copiarum imperium si Bizantium quamprimum ueniret, & aduersus Achomatem in Asiam proficisceretur. Dum hæc Bizantij parantur Corchutus ab amicis & familiaribus suis per literas edoctus quanta imbecillitate pater senex, quibusue consiliis post declaratum hostem Achomatem uocare ad se Selymum, atque eum ducem exercitus declarare contenderet, è Magnesia Phocæam descendit: conscensisque triremibus Bizantium adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorum progressus in intimum prætorium postquam patre dextra osculo petita salutauit, eum post uarios sermones in hunc modum allocutus est: Trigesimus agitur annus pie atque optime pater, ex quo prærogatiua militari consensu ciuium totiusque aulae principum iudicio creatus atque acclamatus imperator, hoc regnum possessionemque huius imperij lubens ac uolens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium nisi aut insanus, aut optimus unquam fecisset? Non enim ui, non metu impulsus, sed sola tui reuerentia id religiosi gratique animi specimen edidi. Neque postea me in tot annorum decursu eius singularis officij, & representatæ pietatis unquam pœnituit, quando his quæ possidenda concesseras, & clarissimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & sublimem mortalitatis fastigium cum tranquillitate atque otio studiorum meorum minime comparanda esse censebam, quum alienum prorsus à decreto compositi animi, inanèque esset ea appetere, quæ ambientis animi desiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperiis contemplanti animo uirtus ardua, & prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me uadentem uia, & hæc tua regna fastidientem, quum religionis ac sapietia causa in ultimam Arabiam ad aram diui Mahometis, & ad Indos tanquam exactioris disciplinae professores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Aegypto in Phrygiam retraxisti, iussisti que ut euitatis (quæ necesse erat adire) periculis, consideratius uitæ salutique consulerem, & pietatis erga te meæ,

& tuæ

A & tuæ erga me beniuolentiæ fructus opperiret: ceu uentura essent tempora quibus propter malorum ingenia tibi atque Othomannorum familiae, usui atque subsidio esse posse uirum innocentem atque philosophum existimares. Itaque ab eo tempore semper & parui imperiis tuis, & quanta maxime potui cura atque iustitia prouinciæ meæ satisfeci, & proximo Persarum bello parauit, eduxique exercitum, quo fines ab incursionibus Barbarorum tueremur. At quum illis minore Asia pulsus profligatusque, impij ac perditissimi fratres, alter in Europa nefario scelere te patrem atate confectum, & neruorum dolore cruciatum, ut regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset: alter in Asia summa temeritate, atque perfidia illic regnum occupaturus fratris sui filios adolescentes optimos, tibi que maxime fidelis obsedisset atque cepisset, existimaui huc mihi omnino esse rraiciendum: quod non sine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam, ut eo maxime tempore à te prudentissimo atque humanissimo patre, principèque omnis æquitatis atque iustitiæ cultore sanctissimo meorum erga te meritorum parem gratiam postularem: quod tu fratrum meorum scelera expertus id recte & commode præstare posses, quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendum arbitraberis. Igitur te pater optime, oro obtestorque per fidem erga te meam, perpetuamque pietatem, ut antequam Selymus adueniat, & dignitati meæ prospicere, & consulere imperio uelis. Tollet ille quum armatus irruerit iura omnia constituendæ pacis, & fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studiis occasionem circumspectare, ut quem inuiti acie profligarent eum ultro imperatorem atque Sulthanum saluent. Proinde imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem quam præcipiti rerum occasione restitue. Frustra enim æquifimæ causæ fauebis, quum recepto intra urbem nefario ambitiosoque homine, imperium & libertatem amiseris. Baiazetes Corchutum uix tenentem lachrymas, & ipse tenero confusus affectu miti oratione consolatus bono animo esse iussit: aperuitque consiliorum suorum causas, paratum se reddere imperium, sed quominus id statim faceret impedimento esse prætorianos, qui nuper consiliis suis obstiterint. Illos enim, si uel minimam eius rei suspicionem iniiceret, etiam atque etiam aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum & ablegari in Asiam prætorianos: quorum absentia sibi merum ac liberum imperium relinqueretur: traditurum se protinus sceptrum, quum illi mare traiecissent. Nec credere præfectos & milites, qui se nuper acie circumueutum fortiter egregieque defenderint, aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculatuos. Quin & sperare superis ita uolentibus, qui immanium scelerum uindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus siue probata ratione paterni consilij, siue cognita eius uoluntate, uerbis minime disceptandam existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos rediit,

B iij

egitque Byzatijs plures dies: nec tamen aut militum, aut ducum sibi quenquam, uel largitione, uel pramiorum pollicitatione conciliauit: quod ambitione aut pretio petendum minime iudicabat id, quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares eum de Corchuti aduentu certiore faciant, admonentque ut iter mature capiat, & Byzantium appropere: imminere enim periculum ne Baiazetes & senex, & inconstans maioris filij precibus delinitus, expedita perficiendi negotij rationem interpellet atque discutiat. Selymus qui in unam eam curam excubabat, ut si unquam sibi occasio ad eundem exercitum praberetur, ipse statim spe ingentium pramiorum corruptis omnibus ordinibus imperium arripere, nullam profectio moram fecit, & modico equitum comitatu, ceteris subsequi iussis, Byzantium peruenit. Corchutus cum purpuratis, primoribusque aulae, & magna parte praetorianorum ad portam usque obuiam progressus introeunte osculo excepit, deduxitque per mediam urbem, effuso passim omni populo ad spectaculum hominis immani audaciae scelere conspicui, crebrisque subinde dispois tormentis in laetitia signum inter faustas acclamationes puerorum atque militum: ut facile appareret omnem recentis noxae inuidiam decessisse, eumque mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in praetorium uenit, supplexque & pedes patris exosculatus, temeritatis suae ueniam postulauit. Ad quem

H
Baiazetes summa lenitate subridens: Errata, inquit, tua Selyme fili, eo minor sunt, quod celerem poenitentiam inuenerunt: proinde lubentius ueniam do: sed in posterum age & enitere, ut qui tibi industriam fortitudinemque tribuit Deus, & bonam quoque mentem dedisse uideatur. Dignam quidem ausibus tuis belli materiam paratam habes, quod uirtus tua enitere possit. Nec multo post indicitur militare concilium de imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatorum nomen sibi deferentibus summo astu reluctari coepit: negare se Corchuto fratri, qui aetatis honore prudentiaque praestaret anteponendum: illi deberi iure honorem, illum summa autoritate sapientiaque bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corchuti uero familiares, qui omnem spem suam, atque omnia consilia in discessu Selymi & praetorianorum collocauerant, eum rursus, quasi utrinque modestia certaretur, hortari oraque ut eas partes susciperet, quae sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absque ulla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus, dum simulando aliud quam quod struebat, uana spe imprudentium animos pascit, omnibus suffragiis imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus non ducem eum modo, sed regem principemque consalutant: & prope arma corripunt, quibus flagitium suum atque perfidiam tuerentur, si meliores obistere uel dissentire uellent. Selymus ipse deprecanti similis, quasi delatum imperium abnueret, & patris reuerentia permoueretur, modo se commendare militibus, donatiuumque polliceri,

A polliceri, modo duces orare, ut ad patrem pergerent, curarentque ut postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quod ei Selymus, nisi haec patri renunciat, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem; qui clamoribus militum excitatus e cubiculo in apertiore aedium parte processerat: Imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem, & principem in concilio salutarum, postulantesque ut id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, ut te meque trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu, quod iam in alterius manu transfulerunt: Proinde longe periculosius est retinere quod amiseris, quam iam ereptum ultro concedere, quum id nulla ui, nulla ingenij solertia recuperari possit. Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu, atque ira perturbatus: Sicine, inquit, perfidissimi, tandem me proditis? summaque mea in uos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis, qui hoc corpusculum & instantem uitam meam sine expectare non potuistis, ut iusto legitimoque principe cecidit scelestissimum uobis imperatorem praeficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo uindictae perfidiae poenas, atque ipse ab irato Deo maximo non dubio ultorem scelerum a scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostagne & Aiace statim reuersus ad praetorianos nulla de dolore uel iracundia Baiazetis facta mentione: Cedit, inquit, Baiazetes imperio, & Selymum cui superi, atque homines imperium detulerunt sibi successorem decernit. Ea uox excepta omnium auribus, his primum, quos Selymus corruerat, spiritus auxit: dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus per celeberrimas urbis regiones deducitur: & rex & imperator diuerso animo- rum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in uerba Selymi praecedentibus ducibus iurauerunt. Corchutus uero, uel dolore irrita spei, uel mortis metu quamquam ei Selymus Mitylenas, ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occulte triremibus Phoceam rediit. At Baiazetes modo terrarum orbis principum amplissimus, in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate secedendi consilium cepit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile petiturus Dimetocam Thraciae urbem amenitate hor- torum, calisque temperie, & exilio, & praesenti fortunae opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitata animus eum deficeret, & affectae corporis uires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit, ut ualitudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto aetatis suae anno ab Hamone Iudaeo medico, qui iussu Selymi salutiferae potioni uenenum miscuerat, necatur. Aliqui tamen senio & longa ualitudine, & ad extremum praegravantibus curis attenuatum interiisse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur a cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis se in expirantis corpore non dubia ueneni in-

dicia deprehendisse. Ferunt Selymum proximum paternæ uitæ exitum ur-
 gente etiam senio expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam ad-
 uersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatūque Byzantij se reli-
 cturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad repetendum imperium
 nullam moram esse facturum. Perstrinxit quoque crudelem animum aua-
 ritia supra imperij sollicitudinem: nanque uasa auro argenti que cæcata, &
 præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarū & unionū
 loculos; que tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine re-
 liquerant, unus Baiazetes uniuersa asportabat: ingentia sane atque oppor-
 tuna subsidia in proximum donatiuum, præsertim cuncta debenti militi-
 bus, qui pretio & sp̄e futuræ liberalitatis unius horæ momento cuncta de-
 tulissent. Paterno autem funeri delato in urbē Byzantium summa in spe-
 ciem pietate iusta perfoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum ca-
 lati operis: ne cui imperium & uitam inuiderat, supremos quoque hono-
 res inuidisse uideretur. Inde pecuniam, quæ in arario erat, recognouit, di-
 uisitque militibus pro donatiuo uicies centena milia aureorū: & quò ma-
 gnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad ueterem stipendij
 summam in singulos dies equiti quatuor, pediti uero duos argenteos addi-
 dit. Nec multo post cum exercitu in Asiam traiecit: progressusque ad An-
 cynam urbem, ut Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile
 gessit. Nanque Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas uires quibus
 fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines, & mon-
 tana Cappadociæ penitus concesserat passim fidem populorum implorās,
 milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisque
 postulans: ut ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad
 gerendum bellum atque obtinendam Asiam necessaria uidebantur. At Se-
 lymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque
 acerbissima frigora hyemare nō posset, neque si progredieretur Achomate
 nusquam consistente posse conficere bellum speraret, in Bithyniam rediit:
 dimissōque ad loca maritima Europeo equitatu, & prætorianis Byzantium
 reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore
 quum totus in Achomatem imperij æmulum atroci animo deferretur, ne
 sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timendum fo-
 ret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazetes pater san-
 ciuerat, confirmauit: & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundōque Sarmat-
 iæ regibus ueteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multo post Se-
 lymus, quum nullam pro firmando imperio suspensionem etiam de pueris
 superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum fi-
 lios necari iussit: inter quos erat Mahometes, quem paulo ante ad Larandā
 captum Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij
 Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & uigesimum natu annum,
 specie corporis & uigore animi Othomannorum præstantissimus. Quæ
 omnia sicut ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita uno inuidente
 Selymo exitum pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos car-
 nifices

A nifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata
 statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam
 uulneratum interfecturum fuisse, nisi alij Satellites irrupissent, qui frustra
 reluctantem strangularunt. De Ofarne Alemsciaci, & Zilibo Mahumeti,
 duobusque alijs tenellis adhuc pariter supplicium sumptum: adeo cōster-
 natis eo scelere omnium animis, ut complures milites tacita inuidia per
 aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis uno furo-
 re absumptis immitis animus ab crudeli rabie conqueuit. Nanque ut cla-
 rissima Othomannorum sobole extincta uacua sæuitiæ suæ domum fa-
 ceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus Amurathem & Aladinū
 per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua ur-
 be ab Selymo superiore æstate pulsifuerant, quum Achomates pater in
 montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimēdos ualidam equitum
 manum delegit, qui magnis itineribus Amasiam contēderent, adolescen-
 tesque imparatos, ac nihil de præsentis periculo cogitantes cōprehenderēt.
 Neque id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnē fere aduen-
 tus sui famam celeritate præuenturus esset: nec urbs ipsa aut munita mœ-
 nibus, aut tuta præsidio militum foret, quòd eo tēpore Achomates in loca
 Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Musta-
 phas consilij particeps, cuius singulari studio atque opera Selymū ad im-
 perium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis, & tot inson-
 tium puerorum cæde permotus totum se animo ab amicitia crudelissimi
 hominis auertisset, imminentem miseris iuuenibus calamitatem misera-
 tus, per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus
 acceptis literis illi statim patre reuocato, occulta præsidia compararunt,
 quibus hostes exciperentur. Ita quum paucos post dies Selymiani Amasiā
 peruenissent, & forte eodem tempore reuertisset Achomates, præcipitati
 in insidias facile trucidati captique sunt. Accidit autem ut serui Achoma-
 tis, quum Selymianis captiuis illuderent, omnē insidiarum & rei gestæ or-
 dinem aperuerint: usque adeo male in aula principum consilia, etiā de ma-
 ximis rebus occultantur: iactantes non deesse sibi amicos, etiam ex intimis
 Selymi familiaribus, qui meliori causæ fauerent, & grassari sæuireque bel-
 luam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti, Prusiam redie-
 re, quæ ab hostibus cognouerant, regi detulerunt. Nec mora Selymus ne-
 minem præter unum Mustapham authorē detegendi arcani cōsilij existi-
 mans, siue quòd iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue ut insigne
 beneficium, cui par gratia reddi non poterat exitio compensaret, eum in-
 auditum interficere, & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibrium
 in publicum abiici iussit. Interfecto Mustapha & imminente iam uere, ne
 quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutum fratrem
 crudelē animum adiecit. Agebat ille Magnesiā, nec aduersus Selymū ab-
 rupta spe imperij quidquam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ
 studia, à quibus ambitione corruptus intēpestiue discesserat. Igitur præfe-
 ctis edicit, ut sex milia fortissimorū equitū deligant, qui in tertiam diem

corpora, arma, equos, profectio*n*i parent. se in Cappadociam celerem ex-
 cursio*n*em esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in
 dextram suorum agmine, ita ut equites qui recta Amasiam petere crede-
 bant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus
 egregij animi quicumque ille fuerit coniectura iudicans, ad opprimendum
 Corcutum iri, uelocissimo equo usus per compendia uiarum regem an-
 tecessit, Magnesiámque peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo
 certior factus relicta familia cum duobus seruis ad mare contendit, ut a-
 liquod in litore nauigium nactus in Cretam adueheretur: aut certe uel pi-
 scatoria nauicula Rhodum perfugeret. Ceterum Selymus improviso ad-
 uentu suo perterrefactis Magnesiis pratorium fratris corona equitum se-
 ptum, ut exitus praeluderentur, nullo resistente cepit. Quum uero unum
 omnes Corchutu*m* per singulas domus latebras frustra perquirerent, qua-
 stione de suis habita cognoscit eum monitu ignoti equitis intempesta no-
 cte discessisse. Quamobrè sua spe frustratus equitibus mille praesidio Ma-
 gnesiæ relictis, qui summa celeritate atque diligentia circumiecta regio-
 nem percurrerent, cum thesauris atque omni fratris familia Prusiam ead-
 em celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta quod Bostanges
 Selymi gener educa*t*a classe omnia litora custodiret, neq; ulla iam spes fal-
 lendi hostis relinqueretur, non longe à Smyrna in speluncam mari prox-
 imam se condidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis ab-
 scederet, elabendi occasione uel fortunæ beneficio, uel Deorum benigni-
 tate sibi minime defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inedia*m* to-
 lerasset, uictu*m*que à pastorali tugurio per seruum quarere cogeretur, in-
 dicante agricola ab inquisitoribus comprehenditur, Prusiámque perducit-
 ur, ubi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidibus gut-
 turi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam cuius spacio a-
 marulenta in Selymū carmina intrepido constantique animo conscripsit,
 quibus exprobrata sæuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Sely-
 mus uero quem uiuum uidere noluerat, necatum spectare sustinuit, perle-
 gitque carmina de se conscripta, nec teperauit à lachrymis: ususque est lu-
 gubri ueste, ut immanis animi crudelitatem in tanta omniū inuidia falso
 dolore contegeret. Iam uer appetebat, quum Achomates comparato exer-
 citu ab Amasia mouit, literis amicorū euocatus, qui Selymum solis suorū
 cædibus intentū posse in hybernis opprimi confirmabāt, si Prusiam cum
 expedito exercitu conuolaret: abesse enim pratorianos Europeūmq; equi-
 ratum, robora exercitus, neq; Selymum Diis aduersis, infensiq; homini-
 bus, in eo periculo quod minime timeret, salubre consiliū esse capturum.
 Maturaret, neque mitiora ueris tempora cunctatè opperiretur: ne uel mi-
 nimo eo teporis spacio hostiles copia*e*, ab diuersis hybernis ad signa ueni-
 re iuberētur: Solere Deos ipsos, & praestare occasionem, & praebere consilia
 gerendis rebus: ceterū neque ea exequi, neq; humanas mentes erepta liber-
 tate prauertere consueuisse. Proinde fortunam quæ paulo ante paternum
 imperium abstulisset, celeritate atque audacia subleuandā esse censeret. In-
 gruen*t*e

A gruen*t*e enim aestate aut bello uincendum fore, aut omnino sibi Cappa-
 docia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello
 fecundiora sibi pollicebatur, quod magnas habebat copias, quod ab Hy-
 smaele Persarum equitum auxilia impetrauerat, quod denique Selymum
 ob recētia scelera omnibus inuisum esse, atque ob eam causam cepto sta-
 tim bello militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu ue-
 ro aspera suadentibus obtemperauit. Igitur quum in Galatiam peditatu
 minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus e-
 quitum peruenisset, Selymus de eius aduentu certior factus per celeres ta-
 bellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asap-
 pos cogit, atque uniuersas expectat copias, fortuna quæ semper omnibus
 in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum quod suorum fraude pa-
 rabatur discussit, & expeditam uictoria*e* rationem ostendit. Nanque ami-
 ci Achomatis, qui in castris Selymi erant à superiore in eum studio suo
 non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Pa-
 phlagoniam, etiam atque etiam literis admonebant, festinaret antequam
 Selymi copia*e* conuenirent: acciri enim pratorianos, contrahi equitatum,
 atque omnia ab Selymo impigre parari: ei tamen sera omnia fore, si ipse
 C inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus forte literis interce-
 ptis Selymus de fratris cōsilio eiusque aduentu, & de suorum perfidia cer-
 tius cognouit. Itaque necatis qui literas conscripserant, gemma eorum ad
 obsignandas epistolas utitur: scribitque interfectorum nomine ad Achom-
 atē ut maturaret proficisci, peditatūque relinqueret: uel modica enim
 equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter cōspiciendum ami-
 cis & coniuratis daret. Fore enim ut ad datum signum excitato in castris
 tumultu seditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus in-
 caute ordines circumeuntem aggredere*n*tur. Achomates fide literis adhi-
 bita, ut qui plurimū uiribus suis fidebat, pedestres copias quæ cum Amu-
 rathe tardius subsequebantur relinquere non dubitauit: profectusque ad
 Hormynium in ripa Parthemij amnis castra fecit. Selymus quoque Pru-
 sia egreditur, & receptis in castra pratorianis cohortibus, quæ nuper mari
 transuecta fuerant, Sinambassam praefectum Asiatici equitatus cum uali-
 da equitum manu ad cognoscendas tentandasque hostium uires praemi-
 tit. Selymiani quum adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales
 quantæque eius copia*e* forent, exploratum non haberent, matutina caligi-
 ne decepti in iniquum locū delati sunt, ubi Achomates prospere cum eis
 E conflixit, occiditque ad mille equites, ceteros praecipites in fugam dedit.
 Neque tamen eo accepto detrimēto Selymus, aut animo perturbatur, aut
 sumnia*e* rei uictoria*e* diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet ca-
 stra. Labitur Elata ex Hormynio monte, & recta decurrit in pontum, irri-
 gans à dextra latissimos campos: quæ terræ nouæ plana ab incolis hodie
 nuncupantur. Idem quoque facit Achomates, qui tametsi fratrem equi-
 tatu peditatūque praestare, atque omni ex parte superiorem esse intellige-
 bat, recenti tamen uictoria*e* prouentu alacrior factus, quod amicos suos qui

apud Selymum erant, aliquod insigne facinus in ipso negotio patraturos arbitrabatur, quod pro se tanquam legitimo rege staturos superos iudicabat, neque cedendum, neque reliquum exercitum expectandum existimauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatoribus utrinque certus hostium numerus referebatur, neque tamen Achomates cui tutum ad suos receptum patentes campi prestare poterant, conspecta magnitudine periculi, ut salutem suam ac militum mature consulere, fatali insania correptus adduci poterat, ita ut eum obicere periculis, & destinato exitio fortuna uideretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit: milites curare corpora, & in sequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. Ceterum in proximam syluam mille equites mittit, quibus præerat Canoglis uxoris frater eximia uirtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectissima ala Tartarorum equitum paulo ante ad generum miserat. His iniungit, ut quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo se ostendant, & auersos hostes odoriatur. Ita illi silenti agmine ad radices montis profecti loco opportuno proceris arboribus tecto confidunt. Nam Hormynius qua parte Pontum & Septentriones spectat, nemorosus est, & complures habet colles interiectis uallibus, quibus magnus exercitus facile condere-
 tur. Prima luce Selymus aperto in loco acie instruit: in cornibus equitatum omnem, ita ut in dextro hastati omnes, in laevo sagittarij & sclopettarij essent: in media uero acie pratorianos pedites atque Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantum agmina constituit, & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna constantia exceperunt, sed quum ad gladios uentum esset quod cum Persis ferro tectis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsi turbatique, cedere, & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspicatus increpando adhortandoque confirmatis suis, laeuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatorum succedere iubet: producitque pratorias cohortes, quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum ac sclopettorum multitudine iam territum dare terga coactum est. Achomates & ipse periculo intentus aliquanto maiore uirtute quam fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorum uirtute atque impetu praelium exequatur. Sed dum irrumpendo sternendoque uictoriae imminet, Canoglis auersos adoritur: clamore edito hostes tum maxime pugnantem in se conuertit, ab fronte pedites coglobati gradum inferunt: equites uero hastati quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in praelium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta undique caditur, & uexillis stratis omnia caede fugaque complentur. Achomates desperatis rebus aufugiens, dum salutem sero consulit, in fossam quam pridiani imbres aquis cenamque compleuerant, labente equo precipitatur. Ibi agnitus à militibus atque comprehensus, ut se statim interficerent, impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci destinatum sequenti nocte hisdem carnificibus, qui Corchutum ceterosque necauerant traditum chorda arcus elisis ceruicibus interfici iussit. Amurathes in itinere

A re à Persis, qui cum magna parte equitum densata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaserant, de fortuna patris, & praelij euentu edoctus Amasiam rediit, atque inito de fuga consilio cum Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus uero in Cilicia Amano monte superato, ut ad Campsonem Gaurum Aegypti regem se conferret, in Syriam profectus est. At Selymus secundum eam pugnam praemissis in prouincias, quae ab Achomate tenebantur singulis equitum praefectis, breui omnem minorem Asiam in potestate redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus, quod ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quingenti fere homines absumebantur, Hadrianopolim concessit: ubi reliquum aestatis atque hyemem uenationibus intentus transiit. Interea Sophus Hysmael à Persico Oceano ad Seruanorum fines, atque ipsum Caucasum montem, & per Hyrcani maris Meridionale ora ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataisque Tartaris qui olim fuerunt Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemque flumina pertinentes saepe per tres annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amurathemque apud Taurisium obuium habuit. Venerat eum miserimus adolescens post aduersam pugnam, patremque interfectum, unius horae momento regia fortuna expoliatus, ut à potentissimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduersus patrum imploraret. Hysmael dignum fama sua ratus, si summam spei adolescentem ad se profugum exciperet, atque omnibus iuaret auxiliis, bono eum animo esse iussit: & ut ampliore spe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorum domus concursu calamitatum labefacta atque conuulsa, si Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathes potiore esset habitura. Quinetiam ad primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret, defecturam à Selymo minorem Asiam apparebat, quod propter insitam animo eius immanitatem ac saeva facinora, Diis pariter atque hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmael primo statim uere Amurathem cum decem milibus equitum ad Harsengam superare Euphratem, & peruadere in Cappadociam iubet: ut cognitum prouincialium animis, atque exploratis hostium uiribus, de tota mole belli certiora consilia sumerentur. Vstaoglum uero apud Persas clarissimum ducem cum ualida parte exercitus Amurathem unius diei itineris interuallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copiis substitit, ne rei frumentariae angustia laboraret, quum per loca sterilia incultaque amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improviso per minorem Armeniam Cappadociae fines ingressus, quum tentatis amicorum uoluntatibus quaedam oppida recepisset, quaedam igne ferroque uastasset, magnum toti prouinciae terrorem intulit: quo metu iniecto deficientibus passim populis, Amasiam usque peruasurus esse uidebatur, nisi Chendemus uir bello egregius, quem Asia praesidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscens ad Sebastan, quae hodie Suias dicitur, cum magnis copiis occurrisset. Scripserat quoque Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentumque

hostium, quum eos superasse Euphratem per exploratores cognouisset. F
 Quibus vulgatis rumoribus Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus omnes copias Prussiae conuenire iusserat: habitisque summa celeritate delectibus supra quadraginta milia Asapporum peditum armauerat. Quod ubi per captiuos & ueteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cum Chendemo configere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum contenderet, in Antitauri angustiis deprehenderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamque ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse uolularat, diu incertus Pannoniam Rhodumue, an ipsam Italiam discordia nostra labantem afflictamque tot bellorum incommodis, terra marique inuaderet, oblata occasione Persici belli, ad Orientem se couertit: atque Arsengam, quam aliqui Comana Poticam fuisse iudicant, trigessimis castris peruenit: ubi iunctis cum Chendemo uiribus, quum retrocessisse hostes, uastatamque continenti incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriae & uictoriae fiducia incitatus, uestigiis fugientium insistere, ac ultro in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maxime omnium rerum difficultates, quae huic bello a peritis regionum in consilio proponebantur: quae postea trepidantibus ceteris ipse propria quadam felicitate, & sola animi magnitudine superauit. Naque militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaeque terrestri semper itinere in Cappadociam uenerant, novos labores subire, ut ad Taurum saeuissima frigora, & mox in patentibus campis uehementissimos calores, sitim, inedia, atque imam prope omnium rerum desperationem subire necesse erat, praesertim quod Persae in regressu euastatis agris, ut hosti solitudinem facerent, quicquid usui esse poterat, corruerant. Magnam quoque peritis atque prudentibus ducibus sollicitudinem intendebant minoris Armeniae & Aladulorum reges, quos haud satis clare perspectis eorum uoluntatibus, in tergo relicturi erant: neque putabant eos quicquam pro amicis esse facturos, si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis comeatibus, aut in locorum angustiis parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrandi comeatibus facultatem habebat. Aladulo uero copiam aderant, & numero & exercitatione non contemnenda: praeterea angustiae, claustra omnia, & singuli aditus, qui a Cappadocia in Armeniam & Persidem ducunt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius praesidiis tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurque eius imperium a Scordicis, qui Ponto imminet, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem, quo Cilicia Syria committitur. K
 Inter ceteros Chendemus, qui plurimum apud Selymum gratia auctoritateque pollebat, suadere coepit, ut in Cappadocia subsisteret, exercitum ab labore uiae reficeret, atque illic hostium aduentum opperiretur: Non est, inquit, Imperator, existimandum quod illi metu refugerint, qui nec uiso quidem hoste retrocesserunt: Nectunt dolos, & insidias aperte moliuntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quae ingenia, quae robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turca hastatum uel sagittarium, qui ualidioribus

A dioribus equis ferro tectis, ipsi galeati loricatique Scytharum sagittas non
 timuerunt? uel si hoc parum est, qui tot gentibus bello uictis fortissimo
 imperatori suo maximum imperium uirtute pepererunt? An te maiores uel
 meliores copias habere existimas, quam Cassemus quodam patruus tuus,
 atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militate ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes non una clade accepta, cum hoste saepius dimicarunt? Neque tormeta quae trahimus, habere in se magnum ad uictoriam usum inficiabor, modo explicandis tot curribus, idonea loca patuerint. Sed exustum hoc solum, rigentes atque abrupti montes, & imensa post eos terrarum spacia me perterrent, quem armatae hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non poterunt. Neque Armenio uel Aladulo ambiguae fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu amica omnia pacataque ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, ut te imparatum per insidias aggrediantur. At si te illic explorata omnino uictoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine constabit? quo alio milite, quibus aliis uiribus Graeciam tueberis, si te studio proferendi imperij, uel ardore comparandae laudis abductum in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atque praestantius, quam aliena cum periculo appetere, si prudentissimi imperatores non in multa caede hostium, sed in salute atque incolumitate suorum militum uictoriae gloriam posuerunt: desine te atque exercitum obiectare periculis, atque omnia temere uni fortunae committere: quae si inconstans & lubrica audacia tua semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longe celerius, quam illuc paulo ante uirtute conscenderis. Selymus qui ut erat asperus, atque immittis ingenij cuncta consilio, atque auspiciis suis administrari uolebat, quanquam uehementer ea oratione permouebatur, atque aliquos duces in ipsa periculi cogitatione suspensos uidebat, paucis tamen per iracundiam confutatis, praetorium dimisit, testatus se iturum per pacata infestaque: & uictoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de uita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Haec dicentem regem exceperunt statim alij duces assentari soliti, qui propter aemulationem, Chendemi gloriae atque opibus inuidebant. Ii enim orsi a magnitudine copiarum, a militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quae uero de uirtute hostium dicebantur uerbis magnificis eleuare contendebant. mox ut iniecta suspicione perfidia, Chendemi auctoritate conuellerent, eum dicitare uirum forte atque omnibus bellis intrepidum, non timore aliquo, non angusta spe uictoriae adductum: sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum tantae expeditionis cursum, & paratae uictoriae spem omnem abrumperere uoluisse. Proinde caueret senis astutias atque perfidiam, progrediereturque audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modo ipse animo non deficeret. Paratos enim esse uel acerbissimas quaeque belli difficultates subire, nihilque magis exoptare, quam ut in eas regiones duceretur, ubi editis uerax uirtutis operibus Selymum imperatorem suum

Alexandro, & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc F
 ut Chendemum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent eum ab
 Amurathe pecuniam accepisse: nec in tempore Persis prædatoribus, qui
 eo duce fines irruerant, occurrere uoluisse: unde tantum detrimenti pro-
 uinciæ illatum. Quibus de causis Selymus præpropere crudelitate præ-
 ceptis, Chendemum inauditum, ac uera monentem interfici iussit, ut cæ-
 teros ab simili dicendi libertate detereret, docerétque ea esse optima con-
 silia, quæ imperator diuina ueluti ratione reperisset. Interfecto Chende-
 mo, occulto statim metu percussæ omnium mentes, quod clarissimus uir G
 tantæ modo apud regem existimationis & gratiæ, indicta causa concidif-
 set, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus uirtute atque
 consilio floruisse meminerant: quasi eadē sauitia Selymus, uel in minimis
 rerum suspicionibus obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem an-
 tiquissimis pepercisset. Inde promotis castris in fines Armeniorum & Ala-
 dulorum peruenit: ubi per legatos earum gentium reges, qui tum in armis
 erant, hortatus est ut communi secum consilio & uiribus bellum aduersus
 Persas susciperent, ac secum in maiorem Armeniam proficiscerentur. Se
 enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem quam H
 de hoste cepissent, in præmium uirtutis atque nauatæ operæ concessurum.
 Reges qui Hysmaeli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniu-
 rias, inter quos medij & inualidi (ut tenuiores à potentioribus solent) quo-
 tidie premebantur, quum animos in utrunque belli euentum astute inten-
 tos nudare nollent, responderunt quas ipsi copias contraxissent, ad sui re-
 gionis præsidium comparasse, non ut temere in ambigua belli fortuna
 alterum ex amicis finitimisque regibus oppugnarent: se uero tanti non
 esse, ut sui iudicij putarent discernere quisnam iustior belli causam se-
 queretur. Cæterum si absque maleficio duceretur exercitus, & munita iti-
 nera, & commeatus pro copia regionis ingresso maiore Armeniam præ- I
 bituros. Selymus hac prima spe deiectus quod eos sibi uoluntate aut me-
 tu omnibus officiis affuturos putauerat, dissimulandum in præsens existi-
 mauit, ne qui totus corpore atq; animo ad Hysmaelē ferebatur, ambiguae
 fidei reges, si facto eos uerboue læsisset, in tergo pro certis hostibus esset
 habiturus. Igitur Selymus à Scordiscis profectus octauo die ad Moschios
 montes peruenit: quos ingentē aquarum molē trahens Euphrates ab An-
 titauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurrunt ij perpetuis iu-
 gis in Iberum & Colchidē: & ab ortu maiore Armeniam aperiunt. Ductus K
 est sub signis exercitus per aduersi fluminis ripā, neque unquam à profluē-
 te discessum, quod sitis in ignota regione timebatur, ita in Oriētem dire-
 cto itinere, ut à læua minor Armenia, Aladuli uero regis fines, & iuxta de-
 currens Euphrates à dextra relinqueretur, quousque ad Periarden montem
 peruētum fuit. Periarden duorū clarissimorū fluminum origine incly-
 tus propter mirā omniū rerum fecunditatē Leprus, id est, frugifer, à Bar-
 baris hodie nuncupatur. Nanque Euphrates & Araxes singulis atque ad-
 uersis emissis paludibus, campestem aridamque regionem, emissariorum
 copia,

A copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis
 itineribus, quum nec fama quidem ubi Hysmaelis exercitus confedisset,
 quem ualidum numerosumque paulo ante è Cappadocia discessisse eo-
 gnouerat, scire posset, cunctabundus ac timenti similis supra fluminis
 fontem castra fecit: atque exploratum uelocissimos equites, qui aliquos
 ex obuiis exciperent, undique emisit. Sed quum incolæ Armenij uel me-
 tu appropinquantis hostis, uel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad
 iter patebat, decessissent, defertisque ædificiis, & asportatis aut concrema-
 tis omnibus uictui necessariis, pabulum quoque & quicquid herbidum
 B in proximis agris fuerat euastassent, Turcæ equites nemine hostium in-
 tercepto biduo post redierunt, nunciantes eam uastitatem omnium fru-
 gum, latissimos tantum campos, & immensam occurrere solitudinem:
 nec ulla hominum aut equorum uestigia reperiri. Proinde existimare se
 aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorum qui duces itineris
 erant, in deserta peruenisse, ubi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessan-
 tibus humanis alimentis, fame exercitus absumeretur. Auxerant quoque
 præsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui
 uel pudore uel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, pro-
 cedenti uero in intimam Armeniam nihil ex fide officioque præstiterat, C
 iam tum inde gratiam Hysmaelis captans, cuius uirtuti ac uiribus haud
 dubie cessuros Turcas, sicuti totus prope Oriens paulo ante cessisset, ar-
 bitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius suspectare insidias, in ediam
 timere, horrere solitudinem, & cuncta quæ Chendemus fenex edixerat
 memoria uolutare: uultum tamen alacré impaudumque militibus osten-
 tare: quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hoste ui-
 ctoriam, deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis uia
 ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ratione, quum à
 D dextris ultra Periarden subesse fertilissimam Armeniæ partem didicisset,
 castra mouit: circumuectusque montis initia quæ Boream spectat, ad Ara-
 xem deflexit, & supra Choim oppidum equites uado, pedites uero modi-
 cis effectis pontibus transmisit. Nanque Araxes antequam receptis amni-
 bus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores undas trahat, humilem
 alueum & faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vixdum
 Selymus traducto exercitu castra posuerat, quū Vstaoglus, qui cum Amu-
 rathe iunctis copiis idoneo in loco substiterat, Choim oppido atque inermi-
 bus oppidanis timens, ne repentino hostis aduentu opprimerentur, cele-
 E riter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanque id oppidum fontium
 atque amnium perennitate totius regionis amœnissimum, quod propter
 omnis generis fructuum copiam calique temperiem, Persarum reges relicto
 Taurisio, magnā ætatis partem his in locis agere cōsueuerunt, ditissimos
 oppidanos habet, & pulcherrima ædificia: quibus in eo prælio succurren-
 dum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationē in con-
 spectu celebre oppidū amitteretur, atque hostis eo potitus confectum fa-
 me exercitū omnium rerū copia recrearet. Choim antiquitus fuisse Atta-

xata clarissimam quondam urbem à Domitio Corbulone deletam Cassi-
 nus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis no-
 bis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum par-
 tem aduersus Coraxenos Hyrcani maris accolae tumultuantes paulo an-
 te præmiserat, ut qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniã uenturos ar-
 bitraretur, audito statim Selymi nomine in castra uenire cunctatus est. For-
 te tum Vstaoglus, qui in eam usque diem & prælio & conspectu hostium
 contra suorum opinionem abstinerat, ut magis ac magis & labore itine-
 ris & desperatione commeatus attritis hostium uiribus sine pugna, & si-
 ne suorum uulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat,
 quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ exploratores conspecta pulueris
 nube, auditisque equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod ubi
 in castra nunciatum est, tum uero omnes gestire lætitia, tum primum spem
 concipere certissimã de salute atque uictoria: Diis grates agere, quod pro
 labore, inedia, ceterisque incommodis tandem oblato hoste egregiã mor-
 tis facultatem tribuissent. Enim uero Europei præsertim equites equis ma-
 cie cõfectis, Asappiq; pedites longo itinere fatigati, quibus uulgaro mor-
 bo uentres fluebant, quod in magnis Solis ardoribus polenta ex farina ace-
 toque confecta, & pomorũ agrestium succis uitam diu tolerarant, angente
 simul dolore animi, consternati, quod ne uiso quidem hoste cadendum
 foret, passim moriebantur. Hysmael ut in cõspectum hostium uenit, cum
 suorum uirtuti, tum fortunæ suæ plurimum confusus, quod plus terroris in-
 cuteret, prælium minime differendum existimauit, misitque ad Selymum
 caduceatorem, & cum eo aliquot militares uiros, qui diligenter quales
 quantæque hostium copiæ, quot tormenta, quæ formæ castrorum essent,
 specularentur. Cæterum Selymo nunciaret ambigui iuris non esse Arme-
 niam, neque unquam cum Turcis de eius possessione fuisse disceptatum.
 Proinde se mirari cur infesto exercitu in provinciam uenisset. Quod si for-
 te antiquæ uirtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonem, tantũ soli
 terrarumque iure suum futurum existimer, quantum sibi promotis armis
 uictoria Fortunæque pepererint, pararet arma, & in crastinum diem suas
 atque alienas uires periclitaretur. Selymus ad ea respondit extare recentẽ
 iniuriarum memoriam, qua iuste ab Othomannis aduersus Persas arma
 sumi potuerint, quum & auus Mahometes & Cassemus patruus quondã,
 nuper uero Baiazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppu-
 gnaretur, à Persis & summa detrimenta & insignes contumelias accepe-
 rint. Ea tamen etsi magna & grauissima sint dignas belli causas non puta-
 re: sed unum se repetere Amurathem fratris filium hostem suum, & Cap-
 padociæ prædatorem. Quem si ex æquo amicæque sibi traderet, ut mutua
 inter reges pro tuendis firmandisque imperiis iura postularent, fore ut co-
 pias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si uero id facere ne-
 gligeret, ferro igneque Armeniam & Persidem uastaturum. Dimisso ca-
 duceatore uterq; suis castris se continuit. Sequenti uero die Selymus suo-
 rum omnium hortatu copias in patetẽ locũ eduxit: instructaque acie ad
 hostem,

A hostem, qui duobus milibus passuum inde aberat, profectus est, existimãs
 Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam
 moram esse facturum. Qui uero Persarum numerus, quod equitum genus,
 quæ arma, quæ tela gestarent, facile reperire non poterat. Nam supra gen-
 tis ingenia calliditatis atque consilij plena, tantus erat militum amor, ac
 tanta ueneratio erga Hysmaelem regem suum, ut nemo repertus sit, qui
 ad Turcarum castra transfugerit, quum multi (ut postea ex captiuis Persis
 cognitũ est) quotidie à Selymo ad Hysmaelem perfugerent. Selymus qui
 octuaginta equitũ milia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassem-
 bassam Europei equitatus præfectum, in læuo Sinambassam eunuchum
 cum Asiatico equitatu constituit, antecedẽtib; Acanzis, qui sunt uolun-
 taria militiæ equites ex uario gentium genere spe prædæ ad bellum exci-
 ti. Media acies Asappis peditibus data, quorum uilis semiermĩsque turba
 tanquam nullius prope iacturæ hebetãdis hostium gladiis primo semper
 congressui obiicitur. Post Asappos tormenta recta fronte disposita sunt,
 additis præsidio quatuor equitũ milibus. Ipse in subsidiis cum lectissimo
 equite prætorio, omnibusque Ianizeris, paulo editiore in loco constitit,
 duplici corona tormentorum atque impedimẽtorum circũuallatus, nam
 camelos clitellatos longa cathenæ serie inter se nexos, ita in orbem sibi de
 more circumdederat, ut speciem ualidæmunitionis æquarent, quo ueluti
 uallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si quid durius accideret,
 ueluti ab arce cum flore militum, omnem hostiũ impetum sustinere pos-
 set. Monuitque Asappos ut quum primum hostium equitatus appropin-
 quare inciperet, diducta acie celeriter in utrãque partẽ secederent, ut spa-
 cium emittendis tormentis relinqueretur. Ex aduerso Hysmael, qui per
 transfugas cuncta hostium consilia explorata habebat, uocatis ad se duci-
 bus docuit nullius prope negotij esse uictoriam, modo procellam tormẽ-
 torum effugerent. Quod se facile consecuturum pollicebatur, si equites
 quum scindi Asapporum aciem uidissent, & ipsi intenti paratque soluto
 statim ordine in duas alas abscederent. Itaque duo maiora uexilla propo-
 suit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum statue-
 rat, alterum quod cum reliquo exercitu Vstaoglo attribuit. Habebat Hys-
 mael ad triginta milia equitũ absque ullo pedestri subsidio, in queis fue-
 re supra decem milia cataphracti uiri fortes, bello exercitati, ac nobilitate
 illustres. Iis insignes equi erant operoso chalybe tecti, & cassides ad or-
 natum terrorẽque cristatæ. Præterea acinaces, & more nostro clauæ fer-
 reæ, atque hastæ solidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis, & ferreis
 thoracibus muniti, uel maiore arcu, uel lanceis fraxineis more Hispanico
 ad mediam hastam comprehensis, utebantur. Cæterum apud eos nullus
 tormentorum apparatus, quo certe uno Turcis impates erant. Sed tan-
 tum spiritus, tantumque uirtutis Persarum animis inerat, ut despecta ho-
 stium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium com-
 mittere non dubitaret. Hysmael dato signo uniuersum agmen promo-
 uit, milites cohortatus ut diu ante partam rei militaris laudem memoria

retinere uellent: ac se imperatorem suum, quem pluribus secundissimis preliis maximum Orientis regem constituisent, uadentem in hostes imitarentur, occursum in acie inermes Turcas leui tantum hasta & scutis utentes: quorum equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primum quidem imperum cataphractorum essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hostilis exercitus conspicatus per duces praefectosque tota acie praenunciari iussit instare praedium, quo si egregie dimicarent uictis gentium uictoribus Othomannicum imperium a Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quod si quid ex pristina uirtute remississent, putarent nullam effugij spem superesse in ea uastitate camporum immensisque desertis. Aut enim caede moriendum, aut perpetuo Persarum foeminis cum ignominia seruiendum: quando post tot terrarum spacia & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis angustiis omnem spem redeundi in Cappadociam uictis abstulissent. Hysmael quum appropinquasset, & ad propositum signum Asappi ordines aperirent, subindeque falcones medio interuallo disploderentur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu imperum fecit tato suorum ardore, ut quum asperimum inter semiermes Turcas & armatos egregie Persas contractum esset certamen, obruncato ante alios Cassembassa, primis caesis, ac mox aliis atque aliis fufis profligatisque, totum id cornu usque ad subsidia ubi substiterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus non paruo a tormentis accepto incommodo, quod tardius ab eo periculo sese atque alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acri commissa pugna, magna caedem hostium edidit: sed non eadem felicitate, qua Hysmael. Nam dum inter primos accurime depugnaret sclopetto ictus occubuit: quo casu Turcarum animis redditus uigor, ita ut qui iam pulsi loco supra tertiam partem suorum amiserant, redintegrato certamine cataphractus egregie sustinuerint, & oppositis sclopettariis quibus maxime Persarum equi terrebantur, eos uno agmine in Asappos praecipites egerint. Persae siue necessitate compulsi quod detrimento accepto ducem amiserant, atque equos tormentorum fragore & tonitruo territos regere non poterant, siue quod apertum latus Asapporum meliorem rei gerendae facultatem ostendebat, confertis turmis pertransuersos pedites perruperunt, quibus magna strage caesis protritisque, ad tormenta peruentum. Ibi eorum magistros libratoresque, qui ut in magna rerum perturbatione displosis temere tormentis foedissimam cladem suis aequae hostibusque intulerant, circumuentos trucidarunt, continentique cursu in dextrum cornu hostium, ubi Hysmael cum Europeis depugnabat, tanquam uictores peruasere. Quibus de rebus Europei, qui iam antea & ipsi amisso duce repulsi confectisque uulneribus se ad subsidia receperant, quum nouo ab latere oblato praedio impressionem aegre sustinerent, opem ut in extremo discrimine a subsidiariis implorare coeperunt. In ea praedij iniquitate Selymus soluto curruum nexu, uallum duobus in locis patefecit, partemque praetoriani equitatus illico emisit. Mox ad Ianizaros conuersus: Vestrae, inquit, uirtuti atque operae hodierna uictoria referuatur; maesti

A maesti uirtute milites mei, agite dum eruptione facta, fessos hostes integris uiribus aggredimini. Fluunt sudore equorum corpora, ipsique equites sub tanto armorum pondere iam fatiscunt. Haec dicenti Selymo Ianizari haud sane prompte obtemperabant, quippe qui in tanta rerum desperatione libenter suis se munitionibus continerent. Itaque dum cunctantius signa efferunt, Persae in medio ardore uictoriae Europeis circumfusi eos spectante Selymo ac frustra auxilium ferre properante occidione deleuerunt. Scripsit ad Leonem pontificem Fabritius Carrectus Rhodiae militiae magister, ad quem omnia haec diligentissime perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuisse, neque eius adhortatione aut precibus adduci potuisse, ut laborantibus Europeis auxilium ferrent, ut qui summam rei diffidentes expectare euentum, quam se in manifesto periculo equestri hostium procellae quae caeteros pedites obtruerat, obiectare malebant. Iam Persae ab omni parte Selymum intra subsidia morantem inuasent, quum Sinambassa tametsi cornu laterum ac uehementer attenuatum trahebat, per medios Asapporum aceros hostes infecutus in tempore superuenit: accitisque subinde & inductis aliquot recentibus turmis, quae ab Vstaogli impetu integrae euaserat, pugna est restituta, duorum maxime fratrum Malcociorum praecellenti uirtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipsi Othomannae familiae pares Malcocij patris luctuosa illa in Venetos & Carnos excursionem clari ducis magnitudinem animi uigoremque referebant. Selymus quoque minime animum despondens, sed in spem erectus atque alacer id quod supremo discrimini referuatur, omnia tormenta dirigi in hostem iubet, quae tantam equorum atque hominum stragem suis pariter atque hostibus inter se commixtis ediderunt, ut quum uiri puluere, fumo tormentorum & crepitu usum oculorum atque aurium amisissent, ac subinde equi ad insolitum fragorem metu consternati contemptis frenis seffores in diuersum adueherent, incerta adhuc uictoria praedium sit diremptum. Hysmael sclopetti ictu sub laeuum humerum uulnere accepto praeteruectus eam procellam, ut uulnus inspiceret, hortantibus amicis praedio excessit. Quae res haud dubie Selymo suisque omnibus salutem attulit: Nanque Hysmaelem eiusque uexillum Persae continuo subsecuti, non dubiam partemque magna ex parte omnium opinione uictoriam reliquerunt. Verum leui nec profundo uulnere inuento, quod plumbea glans eam armorum partem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiverat, in praedium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicae peritiam magnopere fidebat, suadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despiceret, salutisque consulere, quadrato agmine ac lento gradu, ut nihil fugae simile discessus habere uideretur, recipere se coepit, praeteruectusque Taurisium, monitis urbis primoribus, ut portas Turcis aperiret, praesidiumque acciperent, ne quid detrimenti ex uana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcae tot incommodis conflictati, quum neque praetimore animos, neque praelassitudine uires ad insequendum haberent, ad Persarum castra

delati, ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ sunt, præter tabernacula picta acu & serico atque auro intexta aliâmq; pretiosam suppellectilem, complures nobilissimæ mulieres, quæ uiros secutæ fuerant, quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulere qui huic prælio interfuerunt nonnullas scæminas inter cæforum aceros repertas, quæ thoraces galeasque indutæ, & secutæ uiros una cum eis strenue pugnando ceciderant. Hoc maxime euentu Calderanis in campis ad Choim pugnatum est septimo Calen. Septembris eius anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus decimusquartus. quo prælio Selymus supra triginta milia hominum amisit, in quibus præter Cassembassam Græciæ Bellerbechum, septem Sanzacos, & in his ipsos quos diximus Malcocios fratres dum alter alteri circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos, sed præter Asapporum inconditam multitudinem obiectam cædi equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Thessali, Thracésque haud dubie flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cæsi aut uulneribus debilitati sunt. Selymus confessione hostium uictor quum ab Choi cæterisque uicinis urbibus, & ab Taurisio legationes in castra uenissent, quæ se com meatum affatim dare & imperata facere paratas dicerent, ad Taurisium profectus est studio uisendæ atque obtinendæ Persarum regiæ. Ea urbs ab Choi ubi pugnatum est, itinere bidui distat: Fuitque antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centum & quinquaginta milibus passuum. Ciues aduentantibus Turcis præsto fuerunt, & magnâ uim com meatus extra portam conuexerunt, ubi occupatis suburbanis ædificiis Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis imposito præsidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minime committebat, nunquam ingressum urbem, nisi gregarij equitis habitu. Aliqui uero celebri pompa in regiis ædibus publice conuiuatum fuisse, uerbâque ad Taurisianos de uictoria consilijsque suis fecisse confirmant. Sed uix decem dies Taurisij moratus quum in Armenia contra uoluntatem prætorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quod Hysmael accita ualida manu Iberorû & Albanorû equitû cum Parthis atque his equitibus, qui pugna interfuerant aduentare ferebatur. Quibus de causis Selymus, qui supra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægre se triginta Persarum milia sustinuisse, & casu magis artificioque tormentorum, quàm uera uirtute, eos superasse meminerat, æstimatisq; Taurisianorum uiribus, quorum fidem & multitudinem suspectam habebat, in Cappadociâ redire cõstituit. Itaq; abductis pluribus fabricorum excellentiumque opificum familiis, eorû maxime qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna ui serici & com meatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones longiore aliquanto itinere ad Euphratem cõtendit. Ne enim appropinquatibus Iberis obuius fieret, redire ad Araxê, & Periardis montes circuire nolabat.

A lebat. Hysmael cognita eius profectio, quanta & ipse maxima potuit celeritate eum subsecutus, magis ac magis cursum intendere, & præ festinatione impedimenta passim ac milites uulneribus & ualitudine debilitatos relinqui coegit. Neq; prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarû agmen cõsecutus est, quàm ad Euphratê peruenit. Ibi Selymus biduum moratus, aliquot effectis ratibus peditatû trãsmittebat. Quæ quum tãtæ multitudini nõ sufficeret, plures inflatis utribus innixi flumen tranabant, alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natadum utebantur. Ipse imperator lintre uectus, quum uniuersus equitatus ad perfringendâ uim fluminis uno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in ulteriorê ripam euasit. Quæ res peditibus periculû minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisque & cæteris sarcinariis iumentis dedit. Periere tamen, quum iam in cõspectu Iberorum antecursores essent, atque ob eum timorê excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duomilia hominum, hæserantque limoso in uado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partê uorticofus amnis abripuit. Iberi qui recentioribus equis Persas antecesserant, contenti iis quæ relicta erant, insequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se ui undarum implicati bonam partem sarcinarum retinuerant. multaque alia ripis & uadis hæserant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur, sæto plurimû Hysmaele quod tormenta quibus maxime tãtam cladem acceperat, eiccto ac fugato hoste cepisset. Porro Selymus è manibus Persarum fuga elapsus, longe infestiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanque Aladulus despecta eius fortuna ad prædâdi occasionem sibi oblatam angustias dispositis passim môtanis hominibus infederat, qui more latronum noctu maxime in Turcas impetum faciebât, & quum uia admodum syluestres & confragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incurfabant: direptisque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebântur. Aladulus cuius hæc fraude fiebant, interdum excusare se, nihil sua uoluntate fieri: homines agrestes latrocinij affuetos proprio consilio atq; audacia ea dâna inferre: eos tamen pœnas daturus. se enim breui eius maleficij authores reperturû. Interim in speciem amicitia datis aliquot dierum cibariis, noctu infestas latronum manus quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque consilio Selymus, neq; uirtute milites providere poterant. Tandem quod dissimulata iniuria hominis perfidiam alio tempore uindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amasiam Cappadociæ peruenit, ubi reparandis copiis intentus, hyemem egit, primo statim uere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisque intulerant, bellû gesturus. Lubet hoc loco tantisper euagari, dum Selymus atque Hysmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis sui fama compleuerû, inter se comparantur, ut tot ingentiû præliorum admirabiliûmq; bello casuum seriem legendo fessis peramœno nec inutili diuerticulo requies quærat. Quod ob id certiore cum uenia fecerim, postquâ hic annus à turbata pace undeuigesimus magnis ad Orien-

tem cladibus insignis, ad Occasum in spem exoptata, sed nondum natura tranquillitatis bello uacua, atque otiosus fuit. Ambo igitur sicuti in clyto genere, aetate integra, immenso indomiti corporis ac ingentis animi uigore, opibus, & pari denique imperij fortuna persimiles, parè claritatis & gloriae famam obtinent: ita moribus, institutis & disciplina militiæ multum inter se differunt. Primum omnium, ut præclare constat, supra mutuum utriusque gentis odium ab auis patribusque; per manus traditum, infana persuasione diducti inter se de sacrorum placitis altercatur, quum hic Homarem, ille Halim præcipuos Mahometis interpretes diuersa superstitione dissidentes altero sanctiorem existiment, ac imagine pietatis iustam belli causam prætexant. Quamquam non obscure dissimulata cupiditate, ad id unum, sed diuerso itinere contendat, ut confirmatis auctisque opibus tot regnorum termini quam latissime proferantur. Quod ex professo Hyfmael ad Darij atque Xerxis, qui subacta Asia in Europam ingenti ausu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Persarum euerterit, magnitudinem & gloriam aspirent. Nec inanibus omnino uotis, quum honesto tuendæ religionis nomine, fortuna, pari libidine, ingenio eorum ambitioso, audaci, immoderatoque intemperater arrideat. Qua non absimili perturbata religionis peste à Luthero Saxone nuper inuecta, Christianas quoque; Hgentes inter se digladiari uidemus, quasi calum aliquo maligno sydere pacem & tranquillitatem infami huic seculo prorsus inuideat. Sed in Hyfmaele mira pietas usque adeo refulget, ut uitia si qua sint regij fastus, eius fulgore perstringantur. In Selymo autem omne uirtutis decus inhumana crudelitas elidat & obscurat. Hic enim poena & præmio uim imperij tuetur, sed aliquanto grauiore seueritatis, quam beneficentiæ fama, quod ab exacta disciplina in seruos, quibus multo maxima Othomannicæ militiæ pars constat, lege agere uel truculenter expediat, secus ac usu euenit Hyfmaeli, ex prima utique; nobilitatis classe liberisque; hominibus militiæ robora conscribenti, apud quos temperata iustitiæ, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ studium maxime ualet, ut fides & amor & parendi obsequium parentur. Quod nemo honestis ortus paribus existat, qui non multo grauius flagitij dedecus, quam supplicij poenam reformidet. Vt minime mirum esse uideatur, si his tanquam generosis artibus Hyfmael augusti nominis maiestatem egregie glorioseque defendat. Ad huc quoque; maximarum uirtutum concursus pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege, ore nanque roseo, radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Persas regiæ stirpis insigne est, adunco naso, illustrique facundia omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triste superciliū, prægrandes toruque oculi, & Scythico pallore suffusa facies, rigentesque setæ à superiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum subtronsa barba ita uim militarem & inexorabilis naturæ spiritum exprimunt, spectantesque; perterrent, ut nihil omnino nisi fauū & immane prorsus ostendant. Nec diuersos uultus ideoque dissimiles animorum habitus, nisi dispar rerum prope omnium disciplina consequitur. Nam Hyfmael

aditu

A aditu pariter & alloquio benignus & facilis nihil fere quod regiam personam respiciat, nisi palam agit. In propatulo siquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & uaria uenatione falconumque uolatu & præda magnopere gaudet, cum proceribus semper, legatisque externorum regum communicata uoluptate. In stadio etiā & in palæstra cum primoribus aulae, uti est equitandi & sagittandi peritissimus honesta atque utili cōtione corpus exercet adeo populariter, ut in piscina inauratis septa porticibus palam natate minime dispudeat. Vxores autem quas ex satraparum regulatorumque ordine uirgines cum decore formæ, tum præstanti morum fama illustres in coniugalem thorum recipit, si fecundæ sint, neque fastidit, neque repudiat, uetere Persarum instituto, qui coniuges amare tenerius, impensius colere, in regia pratorioque familiaris habere, & tanquam utriusque fortunæ consortes cum liberis atque nutricibus & pretiosiore gaza, uel ad longinqua euntes bella secum ducere consueuerunt, graui quidem impedimento sumptuque, quod magnis ac ornatissimis camelorum gregibus uehantur, nisi præsentia charissimæque pignora bellatores patres ad uirtutem accenderent. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta uitæ munera dispensat, puerorumque imberbium & eunuchorum ministerio contentus sine conuiuia discumbit, ac uno fere simplicissimo cibo naturæ desiderium implet. Raro nisi sacrorum causa die Veneris, qui Turcis est festus, in publicum prodit. Sed adeo pratorianorum turba circumseptus, ut ægre uel ipse solus eques inter hastatos cristatosque milites, & superbe submouentes spectantium turbam, ex facie dignoscatur. Nec temere equo uectus in suburbanis prædiis spaciatur, quum per freti angustias ad Asia propinqua litora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantum prolis causa nec familiari quidem uultu complectitur, quod natura modicæ libidinis, & in mares pronior, corpus atque animū uirilē feminarum illecebris eneruari existimet. Raro itaque; ad claustra uirginum, quæ sunt media in urbe Byzantio, altis & undique cæcis parietibus septa, contendit. Has magno numero Christianis parentibus ereptas, aut à prædonibus uariis interceptas casibus matronæ insigni pudicitia & uetuli spadones accurate custodiunt: Mahometanisque sacris initiatas diligenter erudiunt, ut Arabice legere, ad harpen & citharā psallere, saltareque decenter, & acutissime pingere perdiscant. Verum eas Selymus omnium rarissime inuisere consueuit, ut pote qui minime mulierosus, nec numerosæ sæpèque; infastæ prolis cupidus, non ex seruili Christianoque sanguine, sed ex Bosphorani regis filia Tartarorum stirpis, hunc unum imperij hæredē Solymanum imberbis adhuc adolescens suscepisset, quæ hodie ex matura iam atrocique indole nobis discordibus sæua arma comminantem (nisi magnus Deus paratam auertat cladem) undique secordia nostra uictorē euasurum ominamur. Otium porro, si quod impese uigilanti, & semper intento ex grauissimarum rerum consiliis superest, accito in hortos aliquo purpuratorum aut familiarium, deambulando ita traducit, ut quum longè seuerèque puero- rum colludētium palæstrā spectet, de feriis multa scisciterur atque delibe-

D ij

ret, secretiores uero mollioresque horas balneo, euoluendis que maiorum F
 fuorum & externorum regum annalibus impartiat. Hoc quoque studio
 auum Mahometem æmulatus, qui gentium prope omnium reges, rerum
 bello gestarum fama inclytos uersis in Turcicam linguam historiis non mo-
 do scriptis, sed imaginibus excellenti pictura expressis representari sibi cu-
 rabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore præstan-
 tissimo, ut grauibus exemplis magis ac magis ad extendendam famam ac-
 cenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor,
 unis tantum bonæ spei, bonæque fortunæ tanquam certis numinibus sacra
 faciebat. Ut non inepte modo Selymus Baiazetis patris occupationes G
 atque uigilias irrideret, quod Auerroi nihil pro certo de natura animo-
 rum, & cælestis motus ratione explicanti, æquo impensius deditus arguti
 philosophi inter otiosos sapientiæ professores, quam inter milites ad arma
 natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterum Hysmael uti ab
 incunte ætate sacris imbutus literis disciplinarum prope omnium studia
 præalto ingenio ad contemplationem rerum diuinarum ita referebat, ut
 uetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate seipso, qui ambitio-
 sum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridè
 cælestis sapientiæ & diuinationis opinione apud gentem religionibus atq; H
 miraculis capi facilè, incredibiles uictorias, & tantum denique imperium
 sibi nouo prope homini peperisset. Diuersissima porro &, ut mihi uidetur,
 plane iniqua Persæ conditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu miri-
 fico maxime pollent, ita nullum omnino certum ex cõscripto inueteratòq;
 pedite robur instituunt, qua parte uirium Turcæ ætate nostra memorabi-
 les sæpe uictorias consecuti, nec usquam uicti, grauissima bella confece-
 runt. Magno quoque incommodo Persis euenit, quod nec sclopettis utan-
 tur, nec tormentorum currulium copia abundant, quorum terribili præsidio
 cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exemplo Vsumcassanis & Hy- I
 smaellis, uel egregie uictor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & pa-
 trum nostrorum memoria ad Harfengam & Euphratè insolitum eorum
 equis reboatum cruentamque procellam sustinere nequirit. Neque enim ulla
 in parte Persa cataphractus cum inermi prope Turca uidetur cõparandus.
 Nam squamosi thoraces, lorica ferrea, bucculata cassides, & cono insi-
 gnes galeæ, clypeiq; auratis umbonibus rotundi, Persas undiq; protegent.
 Turcam uero ex Europa penitus inermem uix dimidium quadrata & inflexa
 pelta operit, quum Asiatici clypeis molli aritudine in spiras & discoloris feri-
 co contextis utantur. Persa quoq; brachium & dextram operoso ferro muni- K
 tus fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehensa more
 Numidarum ab alto sæpe ictus repetens uiros & equos inermes facile per-
 fodit, quum Turcæ Græcorum consuetudine adpressas lateri inclinatas-
 que ad equi aures hastas (uti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum
 collatis equis diffringant, & ad gladium incuruum statim clauamque fer-
 ream, reliquis armis impares, redire cogantur. Neque enim Persarum ge-
 nerosis & robustioribus equis insidentiū congressum ferre possunt, quonia
 eorum

A eorum equi frontalibus ferreis & tegumentis recocto è corio Italicarum
 bardarum similitudine uestiantur, quæ confertis laminis aut infarcto bom-
 bicis & gossipij tomento ita muniunt, ut quamlibet telorum contume-
 liam perferant. Qua de causâ nemo nisi temere sagittarios equites aut pe-
 dites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis & multo neruorum
 nexu ualidis arcubus instructi crassiores Scythicarum instar, ideoq; lethales
 sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata ratione, Sophianus exer-
 citus tanquam regi suo ab excelsa diuinæque mentis opinione, & religioso
 quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte deditus deuotus-
 B que, Turcis uel numero inferior ab eximia uirtute insuperabilis uideri
 possit, nisi dira hac indignaque fortibus uiris ui tormentorum, aut inuista
 multitudine copiarum obruatur. Quod uero Hysmael ex tot prouinciis
 quondam armorum gloria clarissimis in unius imperij potentiam coactis
 pauciores opinione copias educat, præsertim aduersus Othomannum in
 Armeniam usque infesta populatione penetrantem, hanc præcipue cau-
 sam reperiebamus, quod remissis tributis sublatisque uectigalibus ad col-
 ligendam liberalitatis famam, arario minus studeat, ut tum maxime ne-
 cesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vsumcassane uo patrèq; la-
 C cuppo legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudeti. Quam-
 obrem signata pecunia semper eget, nec ideo quum bellum oritur iustis &
 ualidis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio fe-
 rax, & tot opulenta regna benigne atq; largissime ex necessariis ad uitæ at-
 que militiæ usum copiis stipendiorum supplementa suppeditent, secus ac
 Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumq; magistri & præfecti
 classium, singulisque etiã totius bellici & domestici apparatus officiis præ-
 positi, diurna, aut menstrua præsentis pecuniæ stipendia à quaestoribus ac-
 cipientes perpetuo militant. Nec ad id institutum thesauri unquam deficiunt,
 D quum Byzantij septem in turribus argenteæ aureæque monetæ inestimabi-
 les cumuli recondantur, omnemq; sumptum quarta parte, tot tributo-
 rum & uectigalium annui atque perpetui redditus exuperet. Tria sunt ge-
 nera militum apud Persas, prætorianorum scilicet, euocatorum, & auxilia-
 rium: Prætoriani certa stipendia merent, alunturque sumptu regis, qui eis
 uetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem arma,
 equos, uestem, tentoria, comæatum, alternante liberalitate elargitur. Horum
 ornatissimo comitatu ualidoque maxime præsidio circunseptus frequen-
 tis aulae dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouin-
 E ciarum nobiliores urbes inuisit. Ingruente autem bello dynastæ, reguli, tetrar-
 chæ & antiquæ nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à re-
 gibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum
 euocantur. Eodè prope iure hisdemque legibus imperata facientes, quibus
 in uniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia atq; Italia regibus ope-
 ram præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter in-
 structi ad signa conueniunt, sed exquisito delectu habito nunquam uiginti
 milium equitum numerum implent: quorum uix tertia pars, eo quem dixi-

mus insigni armorum apparatu instructa, in aciē prodit, quum reliqui fe-
 re omnes contenti galeis, præduris centonū munimentis loricati diuersis-
 que protecti scutis, hastis simul & arcubus præliantur. Nā alterna arma, uti
 usus locūque deposcit, expedire, & scutis in tergum reiectis, retrōque ad
 lorum suspenfa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerūt. Verum
 qui è Perside urbēque regia nomine Scyras, in qua præcellentis tempera-
 turæ nobiliorisque artificij splendida arma fabricantur, accersiti ueniunt,
 summā uirtutis obtinēt opinionem. His Assyrij autoritate nominis pro-
 ximi accedunt, quum Medorū & Parthorū regna omnium optimos & peri-
 tissimos præter unos Scythas, sagittarios mittant. At Armenij in uniuersum
 G pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa fe-
 rie planorum ingentiū scutorum solo defixa sese tanquā obiecto uallo ad-
 uersus equorum imperū defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagit-
 tisque; item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Au-
 xiliares autem copiæ & Iberis & Albanis ab eorū fœderatis regibus Mediæ
 Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani par
 odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed
 postquam ad hunc historiæ locum est deuentū, non iniucundum, ut arbi-
 H tror, legendis erit, si quæ de Hismaelis prouinciis urbibusque, & de Ca-
 spij maris accolis, ulteriorūque regum potētia longo labore didicimus,
 summam enarrētur, ut curiosis ingeniis nō fabulosa, uti paulo ante æta-
 tem nostram accidit, sed certa & explorata undique mercatoribus ac uariis
 legationū commentariis illustrata referantur. Inter Sophiani imperij pro-
 uincias Armenia maior primā obtinet claritatem Taurisio regia urbe in-
 signis, quæ Terua Ptolemæo antiquitus fuit, uel ut Hebræis quibusdā lin-
 guarū & regionū peritis uidetur, Susa prisca quōdam celebritatis. Distat à
 Caspio mari, urbēque Bachu oræ proximioris quinque dierum itinere, &
 ab Artaxata, quæ hodie Cohim appellatur, Calderanisque campis recenti
 I Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta millibus. Inde cō-
 tendenti ad meridiem Sulthania uisitur, quæ admirandas dirutæ magnæ
 urbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum
 delubris, quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator
 cuncta obuia immaniter euertens tactus religione pepercerit. Hanc ex
 Tigranocertæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in
 Persidem inter Meridiē & Occasum procedentibus, oppida occurrūt Co-
 mum, Cassanum & Hiesdum, sericæ telæ mercimonio mercatoribus nota.
 Extenditur autem ea regio ad urbem regiā nomine Scyras quā non inepte
 K Cyriolim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium armorum
 officinis toto Oriente clarissima. nec ab hac Carmaniæ regionis caput
 multum distat, quod Chirmanim appellant, incomparabili chalybis tem-
 peratura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ uel immenso
 pretio à Turcis cupidissime coemuntur. Nam eius ferri ea uis est, ut uno
 ictu nostrorum galeæ discendantur nihil retusa omnino acie, & læcearum
 mucrones solidū pectorale transfodiant. Carmaniæ uetus nomen in Nar-
 singam

A singam abiit, cuius hodie rex opulentus & equitatu pollens imperij termi-
 nos profert usque ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia:
 quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano ultimū
 Aethiopiæ promontorium ingenti spe, unde ei nomen, inusitatōque ausu
 præteruecta ultra Arabicum, Persicum & Gangeticum uastissimos sinus
 ad auream usque Chersonesum, extremāque Sinarum litora coemundis
 aromatibus negotiationem extenderet. Tertia regio Assyria censetur, cuius
 regia urbs est Bagadat olim Babylon condente Semirami muro latif-
 simo atque eius reginæ pensilibus hortis, & demum Alexātri Magni im-
 B matura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates raptō secum Ti-
 gri amne in Persicum euolutus sinum classibus nauigatur usque ad Balze-
 ram insigne emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluuius efficit.
 A Balzera mercatores per sinū nauigatione trium dierū Armuzum quod
 adhuc nomen retinet lenibus uentis perueniūt. Id positum est ad freti fau-
 ces parua in insula tropico Cæneri subiecta, ideōque immensis feruoribus
 solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubos tecta
 in summa ædium euadentes nocturnam diurnamque auram exciperent,
 concitatōque demum per angustias incluso spiritu, immittis aeris calores
 C uentilando discuterēt, & meris ligneis lacubus frigida aquæ balineis ute-
 rētur. Armuntij magnus undique gentium prope omnium mercaturæ cau-
 sa fit cōcursus, quod in uadis Persici sinus urinatores eximij margaritas &
 uniones piscantur, & ad id summæ opportunitatis emporiū illinc remo-
 tiores Indi rudes & impolitos adamantes & carbunculos pretiosioraque
 aromata: hinc uero Rubri maris accolæ Felicis Arabiæ diuitias: itēque
 Aegyptij, Syrij & Lusitani corallium præfertim exoptatum Indis & uaria
 nostri orbis mercimonia tanquam ad perpetuas nundinas comportent.
 Mesopotamia autem, quæ in Occasum uergit Assyriæ contributa, Euphra-
 D ti & Tigri, unde ei nomen, & Tauro item monte ad Corum terminatur.
 In ripis Euphratis sita est Byrtha, quæ hodie nomen retinet, ubi cōmodio-
 ribus ripis hinc & inde superatur. Quo traiectu usi Persæ nō semel in Co-
 magenen usque ad Alepum irruerint. Quibus iniuriis commotus ætate
 nostra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus bello semper uictor, Eu-
 phrate gemino ponte constrato parem Mesopotamiæ cladem rependit ad
 Orpham usque & Caramitam, quæ urbes antiquitus Dara atque Amida
 uocabantur, repentina excursione cuncta obuia populatus. Cæterum quæ
 ad orientem Solem spectant Medorum & Parthorū regna ab Occasu ma-
 E re Caspium curuatis litoribus complectuntur. Id manifesto exitu caret, oc-
 cultis ut credi par est, haurientis naturæ specubus, & cæcis uadis absorptū.
 Quod utique mirum est, quum tot influentium amnium perpetuo decursu,
 neque auctus exundet, neque diluta salugine mitigatus unquā dulcescat.
 Toto autē ambitu in ouatam speciē ab Africo per obliquum ad Boream
 se extendens, Euxino ponto magnitudine fere par euadit, si à Ponto Mæo-
 tis palus Zabacca hodie uocata recidatur. Celebres ad Mediæ litora duo
 sunt portus, alter ad urbem Bachum, unde mari hodie nomen, mediterræ-

næ urbi regiæ, quam nunc Sumachim, olim fortasse Gamalam uocant, F
 propinquus: alter uero ad Derbentū urbem, Caspiasque portas ab Alexan-
 dro Magno ut ferunt, aduersus Scytharum irruptiones ædificatam. Abru-
 ptæ siquidem Caspij montis rupes, usque adeo ad mare coarctant iter, ut
 exesi fluctibus deuoratiq; in profundum eius litoris margines uix duo-
 rum stadiorum aditum transeuntibus relinquunt. Ea enim forma Derben-
 tum in edira montium crepidine situm est, ut duobus ex quadrato lapide
 muris ad mare deductis inferiora ædificia, & nauigiorum stationem tan-
 quam duobus brachiis complectatur, non maiore quàm trecetorum pas-
 suum interuallo: quod spacium singulis utrinque ferreis portis, superstan- G
 tibusque propugnaculis ita munitur, ut perpetuis custodiis, nisi clara luce
 & explorato litore uiatores, nec admittantur, nec recepti intra portam, al-
 tera prius emittatur, quàm portorium persoluant. Nauigia quoque inter-
 cluso eo in littore commodam habet stationem. Sed toto Caspio mari, nec
 Hismael, nec quisquã alius princeps classe nauigat, quòd ex gentes rei na-
 ualis imperitæ & rudes, lintribus tantum onerariis oram lambentes utan-
 tur, nec alto se committere audeant, propterea quòd nondum magnetis
 usum, & membranas itinerum & cursuum mensuras uentorumque ratio-
 nem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris aptioribus. H
 que dolonum uelis careant. Secundū Medos Parthi in Volturnum spectā-
 tes maritimas urbes habet Sandaram & Strauam, bombicum & pexi sub-
 tilioris serici copia claras, sed propter uadosa admixtisq; dulcibus aquis
 palustria litora pestilentes. Ob id urbs regia nomine Spaham à mari longis-
 sime recedit. Hac inter memorabiles magna quidem ambitu, sed cretaceis
 mœnibus cincta bellicoso populo frequens est, & innumeris serici textri-
 nis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & secundū
 eos Coraxanæ regionis incolæ succedunt, Arriani scilicet, Margiani, Ara-
 cosij, Bactriani, qui hodie uno nomine Zagatai uocantur, Persarū antiqui I
 hostes, atque hodie Hismaeli maxime infesti, & cruenta factione dissiden-
 tes: quòd Sophus Cuselbas (id est rubrum caput) contra Zagataius Cacebas
 (id est, uiride caput) appellentur: Ea factione deducta à coloribus, quibus
 tegumentorū capitis prælongi apices tinguntur. Has gentes diuidit Oxus
 amnis, qui alienis undis auctus magna aquarum mole multisque ostiis in
 mare effunditur, adiacente urbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde
 multum abest urbs Eri Arrianæ prouinciæ caput, circumambiente piscoso
 lacu egregie munita, & cyani lapilli quem Turchinam uocant, prouentu
 pernobilis. Ad Boream uero in Sogdianis longe à mari, Iaxarti fluuio im- K
 posita urbs Samarcanda Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine &
 structura ædificiorum, rerumque prope omnium copia cæteras eius tractus
 urbes antecellit. Hanc Alexandri Magni temporibus, authore Q. Curtio,
 notam fuisse perspicimus: constatque inde ortum esse Tamerlanē, qui pa-
 triam demum senescentem & dirutam instaurando atq; augendo immen-
 sis opibus, & spoliis deuictarum ab se gentium exornauit. A Samarcanda
 ostioq; Iaxartis molliter curuato maris sinu ad Rha flumen à nostris Vol-
 ga, &

A ga, & à Scythis Hedil appellatum magnæ interiacent solitudines Tartaro-
 rum pascuis dicata. Horum plura sunt ingentia agmina errantium ciui-
 tatum instar, quæ Hordæ eorum lingua uocantur. His nobilitate generis,
 & bellica uirtute præstantes imperant, Canesque appellatur; quæ uox Tar-
 tarice imperatorem sonat. Ea gens in uniuersum fera & inops, omnisque
 humanitatis expers solis cõfisa sagittis equina carne, eaque semitosta ma-
 nantibus tetro cruore gingiuis spurcissime uescitur. Cõtinenter cum fini-
 timis bella gerit: & usquẽ ad Cataium Sinarum regionem, & urbem Can-
 tam totius orbis longe maximam & opulentissimam extenditur. De Ca-
 B taio Lusitani negotiatores multa memoratu digna referunt, in primisque
 Cantam urbem Venetiarum similitudine circumfluente mari ea ratione
 ædificatam, ut lapideis pontibus ædificia coniungantur, eaque in sicco se-
 cundum fundamenta latos aditus perpetuis munitos podiis cõmeanti po-
 pulo relinquat. Excelsas esse domos, earumque fenestras more nostro cla-
 ris ferreis & specularibus nitreis exornari, hortos & pomifera uiridaria
 passim conspici, quòd Arcticus polus nõ plus LVII gradibus eleuetur: Vi-
 ros autem uxorésque protectis nauiculis, & quum lubet equis & carpen-
 tis more nostro circumuehi, nobiliores coloratis atq; distinctis talaribus
 C togis uti, barbæ comæque habitu atque incessu Venetos patritios referre:
 diuersa autem ab aliis gentibus numina coli: & quod maxime mirandum
 uideretur, ibi esse typographos artifices, qui libros historias, & sacrorum cæ-
 remonias continentes, more nostro imprimant: quorum longissima folia
 introrsus quadrata serie complicentur. Cuius generis uolumen à rege Lu-
 sitaniæ cum elephante dono missum Leo pontifex humaniter nobis osten-
 dit: ut hinc facile credamus eius artis exempla antequam Lusitani in In-
 diam penetrarint, per Scythas & Moscos ad incõparabile literarum præsi-
 dium ad nos peruenisse. Ipsum uero Cataianorum regem infinitis popu-
 D lis terra marique imperare, tantisque rerum omnium opibus (quòd innum-
 erabiles alat copias) ualere, ut ei Europæ reges collati in unum pares esse
 nequeant. Sed hæc ab aliis copiose enarrata relinquentes ad Volgam, unde
 discessimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus paludibus à Septentrione in Me-
 ridiem multis nauigabilibus fluuiis, & in his Occa & Mosco secum raptis,
 in mare Caspium tribus faucibus prorumpit, omnium qui in id influunt
 mare longissimo cursu, & uasta aluei latitudine maximus: utpote qui A-
 raxe, Armenis Arath uocato, & Oxo Bactrianorū duplo maior atque pro-
 fundior existimetur, sed quem tamen Tartari tranantes minime reformi-
 E dent. In eius ripa positum est emporium nomine Citracam unius diei na-
 uigatione à latissimo ostio recedens. Hac in urbe concurrentibus undique
 Scythis & Moschis, Orientis opes, aromataque in primis & sericæ uestes
 cum Septentrionalibus mercimoniis permutantur. Ea constant gregibus
 equorum, pellibus sibellinis, albisque cetonibus aduersus omnẽ imbrium,
 & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga directo, & mox inflexo litore
 patentes campi degeneris pabuli feraces frequētibus Sciabanorum & Cas-
 sanorum Hordis peragrati ad Derbenthum usque extenduntur, qua iere

superiorum temporum Tartari, Scythæ, Hialone, Abaga, Tamerlanéque F
 ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quod nullus omnino
 alius commodior additus, ut iam diximus, magnis copiis ad inuadendam
 citeriorem Asiam pateat, si Derbenthanis claustris arceantur. Nam Al-
 banorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediæ & mari
 Caspio imminens, Caucaſeis rupibus inaccessa est: cui niuosi admodum
 excelsique montes & abruptæ ualles catenatis inter se rupibus adnectū-
 tur, pertinentes ad Georgianos, qui hodie sunt Hyberi, & ad Mengrellios,
 qui Colchorum & Albanorum regna ad Phasim amnem incolunt, paucis
 ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pácratius, Albanis Aguaſapas G
 gnabant. Regiæ eorum sedes sunt Phasum introrsus à mari retento ueteri
 nomine Phasi fluuio impositum. Insula Oëtis & Medea, uelleréque aureo
 poetarum carminibus celebrata. Inde Cotachis & Gorgora asperimis in
 saltibus sitæ. Hi reguli pari studio tanquam amici, fœderatíque Perſarum
 regibus leuia tributa pendunt. Christiano more, sed Græcorū ritu sacrifi-
 cant. Ex his maxime bellicosi Albani sunt: secundum eos Hyberi, quum
 Mengrellij stoliditate, temulentia, & latrociniis infames existimentur. Hi
 Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caspio mari recto
 itinere quingētis millibus passuum distant, nullis unquam laceſſiti armis, H
 quod iniquitate locorum difficultatéque egregie muniti, sola defendentis
 naturæ munimenta inuadentibus obiiciant. Ultra Colchos Circassij lu-
 natum Euxini litus usque ad Tauricam Cherſoneſum occupant: Gens re-
 rum prope omnium indiga, sed quæ sorte quadã ad Aegyptij imperij for-
 tunam aspiret, quum inde Circassiorum liberi empti pecunia, & Mem-
 phim asportati, plerūque Aegyptiis amiſſæ libertatis oblitis regiū adepti
 nomen imperitent. Hæc fere sunt, quæ de Perſici imperij conditione, Hy-
 ſmaelísque moribus summatim describi poſſint, ab occupato præſertim &
 uti ſemper aliàs, ad enarrandam rerum geſtarū ſeriem properante, quãdo I
 iam nos Selymus reuocet, ut aliqua de natura Othomannici principatus,
 inſtitutisq; militiæ referatur. Quæ tum magno uſui futura arbitror, quum
 Christiani reges non oblití ueræ pietatis ſacrum bellum pro ſalute publi-
 ca ſuſcipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atq; inuictæ uir-
 tutis maiorum ſuorum exemplo, impotētis tyranni more ita liberis homi-
 nibus dominatur, ut non aliis fere quàm fortium ſeruorum conſilio & ui-
 ribus, tanti imperij fortuna conſtet: quod alienas occupati terras nihil mag-
 is expediat, quàm ignobiliū ſeruientiūque uoluntates & ſtudia propo-
 ſitis præmiis promereri: quoniã id unum fere genus hominum à ſpectata K
 uirtute ad opes ampliffimas ſummósque honores ex tuto prouehi, extráq;
 tumultum & inuidiam pro libidine plecti poſſit. Qua de cauſa homines
 Turcas antiquæ ſtirpis nobilitatem referentes ex arcano Selymus odit,
 quum eos tanquam imperij æmulos plane metuat. In his ſunt quatuor in-
 ſignes familiæ uerſtate originis Othomannorum domui pares, quæ ab
 occulto quodã liuore in una Othomanni ſobole iſſis æquali fatalis imperij
 nomen iam per ducentos confirmatū annos propagari uehementer in-
 dignantur.

A dignantur. Hi ſunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcocci, è qui-
 bus uel ſummæ uirtutis homines, neque purpurati, neque magiſtri equi-
 tum unquam euadunt, ne immodica uiriū freti potentia ad imperiū aspi-
 rent. Sed magnos redditus ex antiqua agrorum diuiſione ſuperioribusque
 uictoriis cōſecuti, quod multo pecore & frumētariis poſſeſſionibus abun-
 dent, perpetuâque ſtipendia percipiāt, cæteris opulentioreſ existimantur:
 ſecus ac liceat Christiano ſanguine progenitis, ſiue militiæ aſcripti ſerui
 ſint, ſiue incolæ liberi: nam nō alios habent fundos, quàm quos à principe
 agrorū domino ad annuū uectigal impetrarint. Magnus tamen his fami-
 B liis habetur honos: nã Michalogli peculiari prærogatiua uoluntariis equi-
 tibus præficiuntur. Hos Acanzes, hoc eſt, antecurſores uocant, & plerūque
 centū milium equitum numerum implēt, quod eis ad ſpem prædæ Tarta-
 ri è Taurica, & Getæ ex Valachia gregatim miſceantur. Reliqui ex his fa-
 miliis nobilioribus præſecturis ornātur, quæ nunc quadraginta octo ſunt
 æqua fere portione in Europa, atque Aſia conſtitutæ. Verum ex Aſiaticis
 digniores imperatoris filiis obueniunt, ſicuti Amáſia in Cappadocia, Ico-
 nij in Lycaonia, Magnesiæ in Ionia: In Europa autem ad paradum militiæ
 decus potiores conceduntur. Peloponeſiaca quæ Morea dicitur, Turacanis,
 C Boſnenſis in Illyrico Malcocciis, Ebrenibus Samandrica in Triballis. Nec
 ulla eſt tam exigua aut tenuis præſectura, quæ bina ſaltē milia equitum nō
 alat, quum ampliores ſena & ſeptena contineant. Quibus omnibus ex de-
 ſcriptis regionū uectigalibus ſtipendia argento & certis lignorū & pabuli
 ſupplementis ſingulis quoque mēſibus perſoluuntur. Huius generis equi-
 tes ſcripti in alas Sanzachorum, Timarriotæ uocantur à Timarró, quæ uox
 ſtipendium ab incolis cōtributum ſonat. In hoc equitatu præcipuum O-
 thomannorum robur conſiſtit: nam ad repentinum edictum pauciſſimis
 diebus ſeptuaginta amplius equitū millia in unum locū à præſectis addu-
 D cuntur. Nec quiſquã eorū eſt, qui ad propoſitū gerendi belli edictū nō ma-
 gnopere lætetur, & certum ex nauata opera præmiū non expectet, igna-
 uiaque pariter & delicti pœnam ſubterfugiat. Tanta enim ſeueritate iudi-
 ces, qui circumeundo præſecturas ſigillatim turmas recēſent, arma, equos,
 & mores inſpiciūt, ut ſi qui notati exauthoratíque ſint, magnus equitum
 numerus in eorū ſupplementum ſeſe offerat, inſignique ſe affici beneficio
 exiſtiment, qui aliis eadem loca & ſtipendia diu expectatibus præferantur.
 Vniuerſis duo magiſtri equitum præſunt, qui Bellerbechi, hoc eſt, domini
 E dominorum ſuperba appellatione uocitantur. Aſiaticus ad Cutheiam Ga-
 latia urbē, Europeus ad Sophiam Myſiæ inferioris ſedes habent, conſtitu-
 tiſque tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodū Cadi, qui ſunt
 ſtatutorū & legum petiti, prætoria authoritate incolarū cōtrouerſias finire
 ſolent. Bellerbecho parent Sázachi, Latine alarū ſigniferi, Sázachis Subaſi
 obediunt, qui cetenariās turmas dūctant. Sed nemo eſt Turcarū omnium,
 aut Christianæ poſſeſſionis ueterū incolarū, qui uel oppida, uel arcēs, uel
 deniq; pagos more Perſarū poſſideat, aut paulo munitiores dōmos ædifi-
 cet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis uillā pinnato muro circundet, nec

ædificium supra primā contignationem, columbaria turracula altius cō- F
 dat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Mysij, Epirotæ, Illyrij, cæteri-
 que populi Barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus ualent, neque si
 Christiana arma alicunde perstrepant, ad oblatā excutiendæ seruitutis oc-
 casionē sese cōmouere possunt. Singulæ nāque præfecturæ suos equitatus
 eo ordine in æstiuis, atq; hybernis pagatim dispositos cōtinent, ut ubique
 contra uim subitūmq; tumultū parati, instructiq; armis, præsto adsint ad-
 uersus exarmatos & inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicij pœ-
 nam subeant. Reliquus equitatus cōstat ex prætorianis alis: quæ nobilitate
 ac eximio cultu omnium lectissimæ atq; ornatissimæ sunt. Eæ distinguū- G
 tur ordinibus, atq; stipendiis. Sed Spachi, Oglanij dignitate cæteros ante-
 cellunt, quod ab imperatore filij appellentur: Nam à pueritia ex delectibus
 prouinciarum adducti in regiam, & postquam à Christiana religione de-
 fecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter instituti, quum puberes
 euadunt, ad summos honores prouehuntur. Oglaniis pari prope auctorita-
 te succedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi, & Mutpharachæ, qui à dextra
 læuāq; distinctis agminibus equitatis imperatoris latera præcingunt. Sed
 Mutpharachæ admirabili uirtute præstantes toto orbe conquisiti ea cōdi-
 tione militāt, ut quos uelint Deos impune colant, præsentiq; tantū impe- H
 ratori operam nauent: qua liberalitate atq; indulgētia inuitati non modo
 Indi, Aethiopes, & Tartari extremi gētium idola prisca & antiquatæ reli-
 gionis, aut cæli maxima sydera pro diis uenerātes, sed ex nostro etiā orbe
 Christiani nobilitate illustres, in eum ordinē recipiuntur. Hos equites ma-
 gna delectōrū subseruorū multitudo subsequitur, adeo splendida armis &
 equis instructa, ut quum dominos numero multū exuperet, ornatu etiam
 prope par, iusti & fulgentis exercitus speciem ostendat. Verum insignia
 utrosque distinguunt. Subserui enim nō lintheis & globosis capitum inte-
 gumentis, ut heri & Turcæ reliqui, sed puniceis pileis utuntur, quos pro I
 galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis, conis ad inserendas
 cristas eleganter exornant, quum in uniuersum etiā ueste serica argenteis
 fibulis redimita, squamosoque baltheo, & inauratis phaleris conspicui, he-
 rilis opulentia splendorem repræsentent. Nam aula: procerum splendidis-
 simus quisque nihil pretiosius in censu habet, nec sibi honestius quidquā
 ducit, quàm plura seruitia, decore militaris formæ præstantia, pompæ modo
 ad decus ostētare. In hūc siquidē unum præcipue sumptū omnes fortunas
 conferūt: propterea quod exquisitis epulis minime studeāt, nec sumptuo-
 se ædificent, neq; ullis omnino dānosæ alex ludis indulgeant, quum latrū- K
 culis per otium luisse, uicissēq; ad ingenij laudem, quàm ad pecuniæ quæstū
 nobiliter existiment. Sed nihil apud Selymū duarum legionū ex Ianizaris
 delectarū inuictō robore præstantius atque ualidius censetur. Instar enim
 Macedonica phalāgis omnem uim hostium facile sustinent atq; perfrin-
 gunt. Has ex nouæ gentis delectu, uti nomē sonat, primus Othomannorū
 Amurathes Selymi proauus instituit, quibus regis prætorique custodia
 mandaretur. Earum siquidē noua felicitate uirtute memorabilē uictoriam
 cæso

A cæso ad Varnam Ladislao Polonorū & Hungarorum rege fuerat consecu-
 rus. Nec alia demū ui, quàm Ianizarorum Mahometes Byzatiū, Baiaze-
 res Methonem expugnarunt, quū hic pronepos nuper inuictos antea Per-
 sas & equitatu plane uictores horum peditum uirtute profligarit. Ianizari
 peculiari prærogatiua Exarcolam, hoc est, pileum album aurea anteriore
 fascia & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaque per tergum
 lata cauda ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosq; item calceos
 cæteris uetitos induunt. Arma eorū præter sclopettos & arcus, quibus iam
 multo maxima eorum pars utitur, sunt hastæ Germanicis breuiore, ferro
 B lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæā adunco præfixæ. Præ-
 ter hæc gladio incuruo, paruāque secure, quum expedit, rem gerunt. Bre-
 uiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria
 in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra mariq; omnium audacissi-
 me & constantissime pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ ge-
 nere tanquam ducum & præfectōrū seminario, plerique in alas prætoria-
 nas ad equū rescribuntur: alij ad superiores ordines traducti ad præfectu-
 ras scandunt: alij nulla fere alia quàm testatæ uirtutis commendatione
 Sanzachi, & quod supremæ eorū fortunæ munus est, Bellerbechi & purpu-
 C rati bassæ creantur. Hi numero quatuor grauissimarum rerū consiliis præ-
 sunt, & per singulas Hebdomadas quatuor continuis diebus in regia co-
 eunt, supplicibus libellis respondēt, lites dirimunt ipso imperatore ex pro-
 tecta uelo fenestella cunctas controuersias querelasque populi, & Bassarū
 responsa intentis auribus excipiente, ut tatarum rerum iudices censorem
 pœna & præmia cuncta expendentē adesse intelligant. Huius ordinis anti-
 quior principis scrinio gemmāque potitur, appellaturque Vesir, & scribis
 atque notariis decreta dicitur. His rebus confectis purpurati prandēt, uni-
 uersoque populo, qui in curiam coierit, publice epulum datur: sed frugi
 D sane ex oriza, & ueruecina carne, panēque & aqua limpida paratum. In-
 terea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & quæsto-
 rum magistro, qui ærarij rationes expendit, & Dephterder uocatur, sedu-
 lo operam dat. Hoc perpetuo rerū ciuiliū officiorūque omnium tenore,
 & hac incomparabili militiae disciplina Selymus imperiū patri & fratri-
 bus ereptum ita stabiliuit & auxit, ut maioribus suis magnitudine animi
 superior esse uideatur: & quod uictor in intima Persarū uiscera penetra-
 rit, iam Campsonē Syriae Aegyptique Sulthanū Baiazeti patri ex Tarsensi
 uictoria formidatū promotis ad Amanū montē copiis magnopere terri-
 E tet, nobisque inde minetur cladē illaturus proculdubio lōge teterrimam,
 nisi Christiani reges mature experrecti tam pia q̄ necessaria arma ad pu-
 blicæ salutis præsidium expediant. Ea quæ secuta est hyeme Ludouicus Gal-
 lorum rex, ut post bellū terra mariq; infeliciter gestū, tādē quieti Gallia
 non indecora pace parta consuleret, Mariā Britaniam Henrici infensissimi
 hostis sororē in matrimonium petere constituit. Enimuero quum æstuate
 animo secum ipse reputaret quot incōmodis acceptis, quātōque periculo
 bellū superiore æstate sustinuisset, omni ratione parandam pacē existima-

bat: non ignarus, si Britannum æquis oblati conditionibus, ad amicitiam F
 pertraxisset, futurum proculdubio ut cæteris aduersum se coniuratis hosti-
 bus animi uirisque concideret: Quando Cæsar eo maxime tempore pecu-
 niæ inops; contra autem Hispanus auri tenax, & uenales Heluetij, qui alie-
 na tantum pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri de-
 stitueret, posituri continuo arma, atque omnino quieturi uidebatur. Neque
 Henricus qui fuso fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti uali-
 dissimis urbibus captis, occiso Scotorum rege, & ad internicionem eius nobi-
 litatis confecto bello, satis sibi gloriæ ac laudis comparatum arbitratur, G
 multum ab honestæ pacis studiis abhorrebat: ob id præsertim quod Fer-
 dinandum focerum non alieno animo in Gallum esse perspectum habebat, quum
 ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia
 & comæatus ex propinquo postulabant, contra fœderis iusiurandum in ma-
 xima gerendarum rerum opportunitate defuisset, subindeque Maximilianum
 Sfortiam, & Heluetios in asperis Nouariensis belli casibus, ostentata spe
 auxiliorum per Cardoniū, deseruisse ac pene prodidisse diceretur. Sed ingen-
 tis spiritus regem id maxime angebat, quod nouissime dum ab se à Ger-
 manis & Heluetiis uno consilio, atque uno tempore bellum in Gallia gerere-
 tur, Ferdinandus in tanta proferendi imperij occasione, nec ullam ostentatis H
 saltem armis de se inuadendæ Aquitanie suspicionem timentibus Gallis
 præbuisset. Heluetij quoque quod pacem ad Diuionum fœde, atque impor-
 tune in ipsa uictoria pepigissent ipso indignante omnes belli cogitationes
 perturbarent: ut pote qui si bellum in Gallia renouaretur, nec certi hostes,
 nec constantes socij futuri essent: quando diuendita nuper animorum ferocia
 auare ac turpiter omnem pristinae existimationis opinionem amisisse ceseban-
 tur. Hæc animo uolentem Henricum, & iam segenius de bello cogitantem
 Marchio Rotellinus, quem Morinensi acie captum, ac in Britannia transue-
 ctum fuisse docuimus, prætentatis eius consiliis ad ponendas simultates, I
 & pacem eo necessitudinis uinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Ca-
 nosio Leonis legato in eam rem peracuti ingenii sui studium & uim omnem
 explicante. Is in honore habitus per uarias sermonum occasiones docebat ad
 felicitatem Gallia, atque Britannia plurimum pertinere, si matura ætate puella
 propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integre ad-
 huc uigore animi, nec effœtis corporis uiribus sibi successorem in Gallia
 procrearet. Pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futu-
 rum quam insignem lectissimæ uirginis formam, utriusque gentis cõcor-
 diam, & in duobus regnis incõparabili cõmodo rerum tranquillitatem affe- K
 rentem. Igitur quum Henricus uel honestius arma deponere, uel sororem
 splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum. Ludoui-
 cus quoque senatum consuluit & totius regni proceres, an recte & sapienter
 factum iri existimarent, si uxor à Britannia peteretur. Quod postquam sum-
 mo omnium consensu, uel aliena cum iniuria approbatum est, Hauardus
 Suffolchius regis amicitia clarus cum ornatissimo Britannorum proce-
 rum comitatu puellam in proximam continentem transuexit. Nec multo
 post

A post Francisco Delphino genero deducente, eamque iniuriam generose dif-
 simulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atque eleganti
 potius, quam graui uel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum.
 Inde uero Lutetiam Parisiorum est concessum, ubi solenes nuptiæ editis spe-
 ctaculis magno apparatu celebratæ sunt. Sed rex ætate prouectæ, & multum
 antea neruorum doloribus laceffit, quum intemperantius puellaribus com-
 plexibus indulgisset, in febres incidit. Nec multo post inualefcere etiã pro-
 fluuio uetris extinctus est. Vir certe rei bellicæ peritissimus, nec ignarus ar-
 tium pacis, utpote qui ab ineunte ætate grauissimarum rerum experiens & mi-
 B les egregius, & insignis imperator, & rex idem apprime bellicosus per ad-
 uersos simul & prosperos totius uitæ successus singulari uirtute arma tra-
 ctarit. Eum tamen peruicacis obstinataque natura, & proinde sæuum & in-
 exorabilem plerique existimant, uel ob id præcipue quod Ludouicum Sfor-
 tiam erepto omni scribendi, & quæ cuperet legedi solatio, ferrata in cauea
 omnium miserimum mori coegisset. Alij quaquam uel præcipue militibus
 statis semper certisque stipendiorum temporibus summa fide satisfecerit,
 pecuniæ ualde parcum, & magnopere tenacem usque ad illiberalitatis calu-
 niam putauere. Ignari prorsus quanta sibi & prouincialibus dâna intulerint
 C principes, qui profuse temereque donando per otia pacis uanis sumptibus
 paratos ad bellicas necessitates thesauros exhausterint. Quibus uirtutibus
 cæteris ætatis suæ regibus felicior uideri poterat, nisi dum profugis ad se
 cardinalibus per consilij causam, ambitiosius fauere contedit, ueluti spre-
 ta religione florentem imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAULI IOVII NOUOCOMEN-
 SIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM

SVI TEMPORIS LIBER XV.

E **L**UDOUICO uita functo, Franciscus eius generus à re-
 gia Valeforum familia maximo procerum atque om-
 nium militum studio Britannia ceterioris, & totius
 Gallia imperium adeptus est. Siquidem primis statim
 militia rudimentis Cantabrico atque Britannico bello
 alterum & uigesimum natus annum, quum singulari de-
 core excelsum corporis, militari comitate, atque ingenuo
 quodam uigore animi promptum se ad arma, ac subinde liberale atque magni-
 ficum ostendisset, breui apud exercitum atque omnes Gallia regulos maximam
 E ij

gratiam cōpararat. Is ut primum celeberrimo procerū conuentu ad Lute-
 tiam Parisiorū regali diademate accepto, atq; omnibus militiæ præfectis
 & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrandi impe-
 rij curam sumpfit, ad repetendum Mediolanense imperiū consilia uirēsq;
 conuertit. Enimvero rex iuuenis plurimū ad recentis principatus ac totius
 Galliæ dignitatē pertinere arbitrabatur, neque magnitudine animi, neque
 industria socero inferiorem existimari, & tātas uideri Gallorum copias, &
 amplissimi regni facultates, ut uel conspiratibus cæteris regibus nō modo
 sustinere, sed inferre ultro bellum, atque id alere in aliena prouincia com-
 mode posse cēferetur: uel ob id maxime quod paulo ante Ludouicus (quū
 iniuriæ atque ignominia animus impatiēs plurimum Italici belli cupidi-
 ne deflagraret) omnibus prope rebus ad id comparatis, maximū eius expedi-
 tionis desiderium reliquisse uidebatur. His de causis accēsum regem, para-
 tumq; ausu & armis recētis imperij fortunā periclitari, Veneti ac Ligures
 maxime opportuni huic bello, ac longe omniū terra marique potentissimi
 in Italiā euocabant, non dubiam expeditamq; uictoriam ostēdentes, quod
 tūno tēpore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes distinerentur, ipsi
 ab diuersis hostilis agri partibus sociā arma moturi essent. Id quoque fidu-
 ciam addebat Gallis; quod uetere hominū opinione uulgatum erat exter-
 nos exercitus neque inuadere Italiam, neq; Alpes alioquin imperuias pos-
 se facile superare: nisi dissidentis Italiæ consilio ac uiribus ducerentur. Ve-
 netos unā ea cura angebat, ut tot amissas urbes, uel periculoso etiam reme-
 dio à Germanis & Hispanis recuperarent: ac subinde quod plurimum ad
 dignitatem atque existimationem reipublicæ pertinebat, ueteres cōtume-
 lias ulciscerentur, quas pulsas ab Italia Gallis fraudati uictoriæ parte, elu-
 sisque ab Hispanis atq; Heluētis, cæterisque fœderatis principibus accepis-
 sent. At Ligures paulo ante Octauianus Fregosius necessario magis quam
 honesto consilio, uel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametsi uete-
 re odio & recentibus factis Gallico nomini infensi erant, quum libertatem
 euerfa arce recuperasse uiderentur. Causas commutatæ uoluntatis atq; de-
 fectionis plures Octauianus afferebat, quum uir alioquin integro constā-
 tique animo parū antiquis uirtutibus suis respōdisset: Victis enim ad No-
 uariam Gallis (ut supra docuimus) empta à Cardonio Piscariōq; copiarum
 parte, qui tunc ad Placētiam sedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat.
 Id factum uictores Heluetij & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre
 non poterant, quod ille per inuidiam ab alio potius quam ab se rerum om-
 nium arbitris imperium ac leges accipiendas esse iudicasset: & Hispani
 (quod indignius erat) parum integra fide belli, & prælij spectatores Hel-
 uetio sanguine, & suo sumptu partæ uictoriæ commoda sustulissent.
 Quamobrem Maximilianus & Sedunensis ei ex occulto per Adurnios &
 Fliscos bellum intulerūt: quod Adurnij ad quos altera principatus fortuna
 pertinebat, se his fœderis staturos legibus, quibus olim Augustinus pater
 Ludouici Sfortiæ auspiciis Genuam tenuisset, si Fregosij pellerentur, pro-
 mitterent: ipsēque Octauianus iam despiciere Heluētiorū partes uideretur,
 ut qui

A ut qui Hispanorum amicitia, & Pontificis studio subnixus nullam in bel-
 licos sumptus pecuniam suppeditaret; & Flisci quoque propter Hierony-
 mi fratris cædem Fregosius infensi cum Adurniis opes atque animos con-
 focialsent. Sed aliter ac ipsi constituerant usu euenit: nam cum Adurnij &
 Flisci armatis clientibus suis cum duabus Helueticorum cohortibus media
 hyeme ad Genuæ mœniā duxissent, excitassentque ad spem rerum noua-
 rum omnem inferioris Liguriæ oram, Octauiano firmis præfidiis tenente
 urbem spe decepti, & uicti asperitate hyemis cum detrimento discesserūt:
 Insequēti quoque anno adulta etiam tum hyeme, quum aperta ui, aut ampli-
 ore comparato exercitu propter eandem hostium diligētiam, & maxi-
 mam oppugnationis difficultatem capiendæ urbis, fortunam minime sibi
 tentandum existimarent: ad dolos insidiāsque conuersi uocantibus amicis
 per exoletam portam, quæ ab exteriori pomœrio in priuatos hortos duce-
 bat, cum armatis amplius trecentis hominibus urbem intrarunt; & ad ex-
 pugnandum prætorium conuolarunt: existimantes in perpetuum debellā-
 tum fore, si eo impetu Octauianus, atque alij capita factionis opprimerē-
 tur. Sed tardius confecto itinere, & inalbescente iam cælo, dum cancella-
 tos aræ postes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus,
 arrepto scuto cum globo prætorianorum descendit: & patefactis foribus
 magna uirtute irrūpere conantes sustinuit. Ibi dum acriter pugnaret sclo-
 petto ictus est: consauciatus & Scipio Fliscus: cæteri consurgentibus undi-
 que hostibus clara iam in luce deprehensi, quod longi & spurcissimi itine-
 ris labore exanimati erant, quod ab amicis extra noctis occasionem auxi-
 lia desperabant, & quod primis suis conatibus fortuna defuisset, in fugam
 præcipientes se dederūt. Hieronymus Adurnus & Scipio capti sunt. Sinibal-
 dus Scipionis frater totam diem apud ædituum latuit, & sequenti nocte
 amicorū opera urbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij fere omnes
 in potestatem hostium deuenere: & in his Camillus Montanus, qui apud
 Maximilianum prætorij præfectus fuerat. Eum quod ab Maximiliano sub-
 missum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo
 & Scipione coniecerūt. Tanto euitato periculo, Octauianus nihil sibi am-
 plius cunctandum existimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam
 occulte percuteret, tametsi Cæsari in primis ad quem tradendi principatus
 iura atque auspicia pertinebant, & Ferdinando, cuius uiribus ac copiis im-
 perium obtinuerat, ac Leoni Pōtifici maximo, qui Fregosia domus ac eius
 præsertim omni tempore fautor atque amicus fuisset, insignē se iniuriam
 facturum intelligebat. His autem cōditionibus fœdus ictum est, ut Octa-
 uianus arcem traderet, ducis titulo in posterum abstineret: nomine regio
 Liguriæ præset, & equitum alæ stipendium à rege quotannis accipe-
 rent. Federicus uero frater, qui tum Salernitanus archiepiscopus erat, am-
 plissimis in Gallia sacerdotiis ornaretur. His itaque secreto per Carolum
 Borbonium cum rege transactis, ignara earum rerum ciuitate, plures mē-
 ses cum Leone & cæteris principibus, eos cūctis fictæ amicitia artibus per
 literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregie ludificatus, dissi-

mulanter egit. Sub aduentum uero Gallorū aduocato fenatu docuit nihil F ad quietem, atq; opulētiam ciuitatis magis pertinere, quā si ab auarissimorum hominū amicitia discederent. Heluetios enim immodicos, atque arrogantes Barbaros, & rapacem Sfortiam non prius cupiditati, atque superbiæ finem imposturos, quā omnē Liguriam, ueluti bello uictam publicis priuatisque opibus spoliassent: præstare Gallorū societate sequi, atq; in tutela & fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas & ueteres iniurias obliuione deleuisset, pacate agere, quā inconstāntissimorū hominum stipendiarios uideri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britaniæque rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copiis, atq; omnem Italia G liam uictoricibus armis peruagaturum. Nec Leonē Pontificem, qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris uxore domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurū existimaret: proinde ea consilia, quæ tuta & necessaria essent, cōuersis animis sequerentur. Regem enim nō impotentem dominum, sed socium atque amicum habituros: se uero libertati ciuium semper, propriæ autē dignitati atque amplitudini studuisse nunquam. Ac tunc maxime paratum esse eiurare ducis ac principis nomen decorum fortasse aliis, sibi uero inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum reipublicæ detrimentum esset al H laturum. Primates, ut in mobili & factiosa ciuitate facile accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifeste intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consiliis diu reluctari non possent, quanquam Octauianus qui cum magna laude paulo ante libertatis author fuisset, ob priuatas res suas, ueluti reposito iugo duriorem patriæ seruitutem inducere uideretur. Nec multo post decretum est, ut præsidium acciperetur, modò Franciscus, neq; pecunias imperaret, neque Phari arcem ab ciuibus funditus euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia, quum crebris rumoribus afferretur, maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoq; tempore descensurum: cōmeatus, arma, equos, tormēta, atque omnis generis præsidia summo studio parare: pecunias singulis urbibus imperare, munire arces, & Heluetios, ceterosq; socios principes per legatos obnixe precari, ne se in tanto rerū discrimine deserere uellent: neque existimarent, si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, uictores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore, ut qui pontifici maximo præscribere uellent, & cæteris externis gentibus Italia pulsis, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec K multo post Matthæus Sedunensis cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maxime belli quā pacis auidior ad sui atque Heluetiæ gentis existimationem decerni armis atque uirtute controuersiam uolebat, cum triginta amplius Heluetiorum uexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, ut ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret: quo consilio haud dubie imminētibus periculis occursum foret, nisi Leo Pontifex, qui nūquam ut de Octauiani ac Federici fide dubitaret

A dubitaret adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circūierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorum Pagos, & in Gallos quod ad Diuionum fidem fefellerent; acerbissime concionatus, auctoritate atque facundia, qua plurimum pollebat, uniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus conciliis conuentibusque peractis Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararant: & uexilla ad cogendos milites quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem Pontificem perplexo animo uaria consilia agitatem, Cæsar, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circumsistebant; orabant- B que ut communis salutis causa expeditis consiliis sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyreneis inferiorēque Germania pedestres copię Lugdunum peruenissent, conuectisque eò tormentis; & Gallico equitatu conuenire iusso, Frānciscus nullam profectio ni moram facturum esse diceretur. Leo tametsi, ut erat natura miti sedatōq; ingenio, a bellis plurimum abhorrebat, & à Gallis, si medium se gerere, atque ab omni contentione abesse uellet, æquissimæ conditiones proponebantur, simulque ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarent, ut antiquum fœdus desereret, uehementer oppugnabatur, nihilominus in fide sibi permanendum, ueteresque socios opportunis auxiliis iuuandos esse existimauit, quod Placentiam Parmamque quas urbes Gallus haud obscure repetebat, ui uel pactione dimittere, neque suæ neque pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni interesse diiudicabat ad Florentinarum rerum quietem ac Romani Pontificis libertatem atque amplitudinem ualidissimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulo ante magnitudine sua sacrosancti imperij statū illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocij bello atque omnibus temporibus semper obstitisset. D Neque enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex usu uictoriæ rebus omnibus ad arbitrium constitutis, quas uellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetiis stipendij nomine persolueretur, Iulianum fratrem cum equestribus copiis in Galliam Cisalpinam ab urbe proficisci imperat. Sedunensem totius exercitus legatum pontificia auctoritate decernit, & M. Antonium Columnā, in quo uiro multa industria ac uirtutis ornamenta erant, Veronam cum ualida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisque in bello Veneto succedere iubet. Constitutum enim erat, ut Cæsar sex milia Germanorum peditum Veronam E transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copiis suis ad Alpes proficisceretur. Ita ut M. Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunensis autem, Prosperque Columna, Iulianus, atque Cardonius iunctis uiribus Gallicum bellum administrarēt. Sed Iuliano Florentiæ suprema ualitudine tentato, Laurentius Medices Petrogenitus, quem ad Lyrim naufragio periisse demonstrauimus, copiarū imperium sumpsit. Is quoque militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minime sus-

fecisset, & tunc maxime Florentina respublica Mediceorum auspiciis re-
geretur. Marcus quoque Antonius ad Padū progressus, quum Liuianum
de suo aduentu certiore factum propter publicas ac priuatas simultates
transmisisset cum expeditis equitibus Malatestam Baleonum, & insidias
idoneo sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso itine-
re quàm constituerat, ut hostem falleret, ad amnem cōtendit: atque eo ce-
leriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus est. At
Franciscus maiore, quàm unquam antea bellico apparatu superiores Gal-
liæ reges Italiam inuasent, ineundum bellum existimās, ingentem equi-
tum multitudinē tota Gallia conscripsit. Nemo enim paulo notior eques, G
uel superiorum temporum beneficiarius fuit, qui ullum aut ætatis aut pri-
uata rei impedimentum, quo minus nomen daret satis dignam uacatio-
nis causam existimaret. quod facile fiebat, quoniam Galli non modo regi-
bus suis enixissime parent, sed eos ut mortalibus augustiores uenerantur,
putantque indecorum & turpe domi remansisse, quum illos & bella iuste
suscipere, & certis semper auspiciis ad uictoriam proficisci persuasum ha-
beant. Galli quoque omnes ueteri gentis instituto equestri militia pluri-
mum student: qua parte uirium cum propter incredibilem multitudinis
consensum, tum propter numerum atque uirtutem, cæteras nationes an-
tecellunt: sicuti peditatu perferendis militia laboribus impare, nec satis
exercitato, altera militia parte inglorij hoc maxime tempore iudicantur.
Censa sunt circiter quatuor milia cataphractorum equitum: quorum sin-
guli de more ternos uel quaternos equos trahebant. Leuis autem armatu-
ræ ad octo milia: quibus omnibus Carolus Borbonium Boiorum & Ar-
uernorum principem præfecit, quum eum paulo ante propter generis cla-
ritatem usumque militiæ, magistrum equitum creasset: quem honorem ut
suspectum & formidabilem regibus damnato necatōque sancti Pauli co-
mite, ac tum rebellantibus Gallia regulis, Ludouicus Vndecimus abole-
uerat. Pedestres uero copias ex eo genere hominum, qui pari uirtutis glo-
ria cum Heluetiis contendere posse uiderentur, tantas ubique terrarum,
quantas nemo tempestate nostra aut rex aut imperator unis in castris ha-
buerit, ingenti mercede conduxit. Si quidem Robertus Sedanius, qui ma-
ximam in Eburonibus autoritatem obtinebat, & Carolus Gheldrius Me-
napiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germania
parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadragin-
ta cohortes armauerant. Quorum alter Floratium filium misit, quem ad-
uerso pectore decora uulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Al-
ter quod diuturno & difficili bello quod cum Cæsare superioribusq; Ger-
manis gestum est, Gallorum auxiliis atque opibus subleuatus, & parem re-
ferre gratiam, & dignam uirtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad
Franciscum in castra peruenit, duxitque secum summæ opinionis uetera-
nam legionem, quam à colore uexillorum Nigram appellabāt. Præcipua
etenim eius uirtute quum ex fortissimis constaret, plures annos & fines
defenderat, & in re bellica maximū sibi nomen cōpararat. Petrus quoque
Nauarrus

A Nauarrus singulari studio ex Aquitanis Vasconibus & Cantabris, atque
his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad uiginti cohortes cōscripsit.
Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopettarij: cæterum patiētissimum
laboris, audax, expeditum atque agile militum genus, qui defendendis ex-
pugnandisque urbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Ger-
manis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnae assuetis, diuerso
uirtutis genere parem militiae gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad
Rhauenam captus, quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex
infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebant, eum
B Ferdinandus per tot pacis occasiones unquam redemisset, dolore iniuriæ
magis quàm carceris tædio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat.
Vnde mox militari sacramento se absoluit, celsitque ultro per publicas ta-
bulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatam egregie operam Neapo-
litano bello donatus fuerat, ut liberius apud Franciscum, qui libertatem da-
bat, militaret: & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam
ulcisceretur. Quibus de causis Franciscus quum solertissimi hominis uir-
tutem atque consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in
honore habuit, ualidaque parti exercitus præfecit. Tormentorum subin-
C de maiorum minorumque tantam copiam, quantam duobus iustis exer-
cibus satis esse constaret, ad Gratianopolim, atque infimas Alpes præmi-
sit. Fuit bigarum carrorumque incredibilis numerus, quibus ferreae pilæ,
sulphurei pulueris uis ingens, præterea uectes, dolabræ, omnisque generis
ferramenta, atque alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsi-
dia conuehebantur: totusque is apparatus quinque milium equorum per-
petuo labore trahebatur & maiore aliquanto sumptu, quàm quisquam cre-
deret. Nam Galli cōsuetudine sua non in ualidos, aut quoscuque fors ob-
tulerit, sed infuēfactos & robustissimos equos curribus subdūt, eosque im-
D menso pretio parant & alūt: ut summis eorum uiribus locorum omnium
difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quin etiam tormento-
rum magistros ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo
usu & maximis periculis comparatam in summo honore habent, uberiorē
reque stipendio prosequuntur: magnamque iuuenum multitudinem, qui
huic rei senioribus artem tradentibus accurate studeant, & per gradus or-
dines ac maiorum commoda mercantur, tota Gallia instituunt, neque uir-
tuti unquam locus, neque peritis opimæ salaria liberalitate regum, aut pa-
cis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquam par-
E cendo, quum ea parte uirium magno terrori omnibus essent facile sibi uel
de fortissimis hostibus memorabiles sæpe uictorias pepererunt. Nam Hi-
spani, atq; Itali, cæteræque gentes, tametsi tormenta summa arte atque ele-
gantia cōflare & fundere didicerint, & magnam eorum suppellectilem in-
structam habeant, his tamen in negotio minus feliciter utuntur tarditate
præsertim & inertia boum, quos magnitudine impetæ deterriti pro equis
substituunt, & inficitia atque penuria rectorum: quando pauci, qui mani-
festa uitæ pericula subire uelint, nisi propositis ingentibus præmiis, haud

facile reperiantur. Sequuta quoque est proficentem regem certis sub signis ac ducibus ualida uoluntariorū peditum manus prædæ auida: & cum his ad tria agrestium milia purgâdis & sternendis itineribus mercede cōducta. Mercatorū uero & lixarum calonūque ingens numerus, qui magnam pecoris, cōmeatus rerūque uenaliū copiam publico & priuato consilio conuehebāt, castra sequebatur. His omnibus ad profectiōem comparatis Franciscus ad Alpes duxit, sparsitque exercitum ad primos aditus trium semitarum, qua tantū peruiæ sunt Alpes, ne hostes certiore coniectura per diligentissimos etiam speculatores assequi possent quānam Alpes, quæ ue potissimum iuga transitu destinarentur. Enim uero Heluetij in Taurinis Salassisque aduersas Alpium radices occupant æquitate loci plurimum & uirtutis fiducia elati: ut quod magnopere cupiebant, antequam totis agminibus in patentes campos descensum foret, cum primis Gallorum copiis in faucibus Italiæ prælio decertarent. Igitur quum mollioribus usitatisque itineribus minime transeundum existimaret, ad fallēdos hostes nouæ Alpes, noua asperioraque montium culmina, quæ nunquam ullis antea exercitibus paruissent, tentanda erant. Alpes siquidē quæ Italiā à Gallis Germanisque disterminant, ab Arsa flumine (id ē Carnicis iugis per Histriæ fines Hadriaticum petit) ad uada Sabbatia Ligustici litoris protenduntur, pluribusque in locis uel molliore montium natura, uel hominum ingenio patefactis itineribus superantur, tametsi rerum naturæ opifex altiore cōsilio densissimos saltus, præaltos excōsque uertices, & abruptas uallium crepidines in niuosa illa atque horribili rupium mole posuerit, queis mortales ab accessu terrentur. Primæ Alpes post Carnicas ab Ortu in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Austriamque perducūt. Secundum eas sunt Rheticæ, quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnem Hispurcho oppido proxima penetratur. His aliæ Rheticæ succedunt, quæ ab Lario lacu per Volturenā uallem supra Abduæ fontes, & Burmias aquas celsissimum Aduæ montis culmen habent, quod hodie Mongraium uocant. Subiiciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ parte sancti Petri uicus, & à dextris Maranum atque Bolzanum, oppida nundinarum cōuentu nobilia. Sunt & alij quoque aditus secundum Aduam montem, qui ad Lepontios Rhetosque pertinent. Eæ gentes hodie Grifoni uocabulo barbaro nuncupantur, societate Heluetiorum clari, & possessione sex uallium, ut alio loco memorauimus, quum multo pecore, & lactis copia abundant, K Alpinarum gentium ditissimi. Id uero inter cætera frequentissimum est iter, quod ab eodem Lario per Clauenam munitissimum oppidum, & Solium Bregaliorum ad Curiam Rhetiarum perducit duobus tramitibus, Septa scilicet, & Spluga, ubi columna Iulij Cæsaris hodie uidetur. Has Alpes Lepontias esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nam Rhenus in proxima ualle caput tollit, quam etiā nunc ueteri nomine Lepontinam appellant. At minores Lepontia, quibus à Bellizona, quæ oppidum Villitionis

A tionis, ut quibusdam uidetur antiquitus fuit, per Ticini amnis uallē Torfanum primum Heluetiorum oppidum aditur, non magno ab his intervallo distant æquitate uiarum ac montium cæteris Alpibus leniores, nisi editissimum diui Gothardi iugum, & profundissima uallis, quæ cum tremulo ponte Infernam uocant, uno tantum uel altero in loco maximam cum summo timore transeuntibus difficultatem præberent. Patent quoque eadem Alpes supra Verbanum lacum ad Domosulā oppidum, quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria & cæde Sedunorum & maximis operibus nobilitauit. Adeunturque eo itinere Valesij atque Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur sancti Bernardi Alpes, quas Cæsar summas appellat, quondam ab transitu Græcorum atque Herculis Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Augustam pratoriam, atque Octodurum Veragrorum, id hodie sancti Mauritij oppidum dicitur, in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima perducunt, superanturque duobus iugis, quorum alterum à dextris sub Ocello ueteri oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettū recenti uocabulo appellant. Has rupes ignibus acetōque Annibalem perfregisse multi opinantur: ut apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento literæ ipsis rotibus inscriptæ significant: quāquam Liuius grauissimus historiarum scriptor de transitu Annibalis ambigens non Graiis, sed Pœninis eum traiecisse memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Sesithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes existunt: qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonensem Galliam præceps in mare multis amnibus receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt propter lenitatem mitioris itineris, crebræque incolarum ædificia maxime celebres & frequētes, quarum altissimum cacumen hodie montem Cenisium D nuncupamus. His ab Taurino Susæque per Noualesiam atque Ferreriam, & mox superatis culminibus per uallem Moriennam, Vienna atque Lugdunum adeuntur, quo itinere ad delendum Longobardorum imperium, in Italiā irrupit Carolus Gallorum rex, qui postea ab amplitudine rerum gestarum Magni cognomen adeptus est. Ab Susa, quæ olim Sebustiū fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelsa cacumine, & duorum amnium Durie atque Isaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem quum pluribus diuersisque itineribus per tot conualles ac uarios anfractus occurrentium montium superentur, in unum tamen Genebræ dorsum omnibus pari labore euadendum: & his maxime qui è Gallia in Italiā transcendant. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus usitata, Brigantium recta, Eburodunumque perducit, quæ Carolum octauum, qui primus in Italiā curru lia tormenta transuexit, profectum memorauimus. Sed per eandem Coctias alia horrenda uisu transitūque aspera itinera pluribus in locis patēt. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Vesulū perpetuo specu perfossi montis in Salassos hodie penetratur. Vesulus Eridani pater

nomen adhuc retinet, & ab ipso aquarum diuortio montium editissimus F existimatur. Coctiis Argentariae Alpes iunguntur apud antiquos parum celebratae, quod propter angustias & frequentes uiarum asperitates sarcinariis iumentis, nedum curribus, uix pateant. Argentariis uulgo in prouinciam transmittunt, qui per Auenionem atque Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliae Alpes occurrunt, quae Maritima nuncupantur, & eae ab Varro flumine duplici uia initium sumunt. Alteris per montana & colles Tendae angustis praecisisque tramitibus in Ingaunos & Epatheros Ligures supra Scauam oppidum descendimus, alteris secundum oram maritimam ab Nicaea, Monaco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque, Genuam Liguriae caput peruenitur. Sed quum unquam omnium Coctiae, & secundum eas Pœninæ traducendis exercitiis faciliores uiderentur, & propterea Heluetios earum quasque fauces ab Italia firmissimis praesidiis obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitataeque transitus rationem, quo ignaris & inopinantibus hostibus copiae ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eburoduni multos menses post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritissimis, ualles montesque Alpium magno labore & incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans quibus maxime H itineribus ducendus exercitus foret si ab Ludouico iterum armis Italia peteretur. Quando Galli Heluetio bello Subalpinis oppidis omnibus, quae ad angustias claustraque Alpium ab Italia pertinebant: atque ipsius etiam Astae Coloniae, quae omni tempore descendentes exercitus recepisset, rebusque omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Coctiis initium capiebat: mox relicto ad laeuam Genebrae monte, uasto horribilique deflexu per abruptas ualles, montesque asperos ad Argentarias extendebatur. quae uia quum ardua in primis & insuperabilis pluribus uideretur, appareretque Triuultium nimio studio repetendae patriae euectum ardentius atque audacius quam rerum usus aut militaris disciplina postularent, cunctas belli atque itineris asperitates esse tentaturum, Franciscus exercitum ullis angustias minime committendum existimans, Lotrechium atque Nauarrum auctoritate ingenioque praestantes, praemisit, qui singulas difficultates inspicerent, explorarentque an uiribus humanis cessura essent, quae a Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitae periculis, & singulari rerum experientiam summa dictis eius atque consiliis fides inerat, & ab eo uiro qui aetatis honore, & rei bellicae gloria longe alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. K Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perceptis notatisque locorum iniquitatibus, regi renunciarunt egregie ac diligenter omnia a Triuultio fuisse animaduersa: & ab se quoque certis in locis nonnulla ad euincendas naturae asperitates remedia excogitata: esse tamen ubique pedestria concisaque itinera, quae nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primum se munitorem itineris, atque agminis ducem professus: Per haec, inquit, aspera tibi rex, fortiter intendum

A tendum, ut quum aenea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. transmisit ille mitioribus iugis sine tormētis, sine curribus, aliquanto maiore cum laude, quam postea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes transire ausi non fuissent, eum postea uictorem commissis aequo loco praелиis superare didicerunt. Ita summo regis studio quum nihil laboris atque periculi milites recusaret, a Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copiis Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonis atque Triuultius, qui primo agmini praerant, quinque dierum comiteu prouiso, ad sancti Clementis atque B Crispini Alpinos uicos contenderunt. Inde sub laeuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus uado traiecit: positisque ad Gilestram castris, & mox Auallio monte superato, ad sancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quod abrupta inaccessibilisque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaue traducunt. Sequenti die in Barcellona uallem descensum. Ea ingentibus saxis & iniquissimis collibus interpositis impedita magnam rerum desperationem afferebat. Nam lignibus dolabrisque profcindere saxeos colles, exaequare crepidines, & quum nullus per derupta equorum usus foret, subiectis militum humeris tormenta tranuehere necesse erat. Interdum ea magnis funibus ad scopulos & stipites arborum circūductis suspendebantur, & uersatilibus machinis ergatarum & trochlearum artificio de rupe ad rupem, intercedentibus profundissimis uallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera ubi uia deerat suppositis tibicinibus, interiectisque longuriis muniebant, & insuper iniectis stratisque uirgultorum fascibus, cespitibus ac glebis, pensiles uias transeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria, & singulari militum labore in Argentariam uallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die a Larchia Ebergiaque oppidis in Asturiae uallem uniuersum agmen se demisit, ubi Pedeporcium montem, qui mediam uallem intersecabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris domuerunt & exaequarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiae fauces tribus tantum diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit, tanta quidem felicitate, ut Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Coctiasque obseruabant, in quarum culminibus Gallos equites ab rege, ut speciem transituri exercitus facerent, de industria transmissos uiderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id uero eos sefellit, quod tormenta, in quibus maximam uictoriae partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, ut qui uterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentium, quae uno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotae Heluetiorum atque equitum iniuriis propensissima uoluntate Gallorum aduentum opperiebantur, postquam Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus ab Heluetiorum & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper F

ad primum transgressi hostis rumorem Carmagnola profectus ubi plures F dies egerat, præmissis Villafrancam equitibus ad Sedunensem pergit, qui tum Penaroli cum ualida parte exercitus constiterat. Decernitur in consilio cogendos esse in unum omnes Heluetios, & ad hostes priusquam ex labore se reficiant propere contendendum. Prosper eo consilio ut sequenti die equitatum in castra perduceret ex colloquio discedit: postulatque cohortem unam præsidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare nõ posset, nihilo minus de prima uigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum unum expeditum agmen per Agnelli collem imprudente uel coniuente Ioachimo angustiarum custode supra Cunium G oppidum processerat, per ipsos hostium hospites summa perfidia deferretur: Prosperum Carmagnola digressum Villafrancam equites præmississe, diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Penaroli cum parte exercitus considerare: proinde rei bene gerendæ occasionem præberi si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicerentur, cum ualida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli quum à pluribus simul speculatoribus de eadē re uno tempore docerentur, consiliū statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanferrio, Baiardoque promptissimis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius mille delectis equitibus, usi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarent, citato cursu quindecim milia passuum H conficiunt: captisque in itinere hostium exploratoribus, Padum quæ incolæ facilem fluminis aluēū monstrarunt uado superant, & patentibus portis nullo prohibente Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulo ante per præconem pronuntiari iusserat ut instratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectiōem præpararent: se etenim quum pransus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationibus ad colligenda uasa in contubernia se contulerant, eo etiam maiore fiducia quòd Gallos repentina incurfione nihil aufuros, & si auderent se interim I Padi munimento dum arma expedirentur tutissimos fore existimabant. Interim momento temporis fors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quæ Gallis parata erat si ipse ante uel minimo temporis spacio aduentum eorum præsensisset. Nam Padus præruptas atque difficiles, ubi transierant ripas habebat: neque Gallos, qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atq; fortissimæ alæ equitū pares futuros in tanta præsertim propinquitate castrorum credendū erat. Galli uno impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum ceterosque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia prætentasset, desperatis effugiis, hostes de nomine ducum ab editiore loco percontatus Obegnino se dedit, quòd cum eo ex deditiōe Brixia, & Eberardi patris memoria aliqua beniuolentiæ necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditus se ac suos profectiōni accinxerat, per auersam ab hoste portam erumpendo in proxima Heluetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioannes Barchalonius sagittariorum præfectus unus è tredecim quos ex prouocatione

A rione cum tredecim Gallis pugnasse tradidimus, sero idem tentantes frustra illatis acceptisque uulneribus, necessariam deditiōem fecerunt, & præter quingentos utriusque armaturæ equites Cæsar Feramusca, Petrus Marganus, & P. Antonius Carrafa Polycastri comitis filius, uiri illustres. Audiui ego postea Prosperum Cæsarum Feramuscæ culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerentem, quòd ille portas præsidio tueri iussus, dum nihil tale timeret, imprudentissime ad apertas ualuas ingressus hostibus reliquisset. Galli collecta raptim præda, abductisque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm uenerant propter hostiū propinquitatem traiecto B rursus Pado in pacatum concesserunt. Hinc uidere licuit quantum fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis lethali uulnere inflicto Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia imperatoris artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestariū laude, autoritatē omnem & dignitatē foedissimo casu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summā spem in eius uiri uirtute collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset, eo consternationis adductus est, ut desperatis prope rebus, ac impellentibus maxime familiaribus qui Gallicæ factionis erant, C Cynthiū Tiburtinū ad tractandā pacē cum mandatis ad Franciscū transmiserit, Bononiāque, quòd eo rerū motu seditiosis ciuiū ingeniis diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea urbs ultro impotentibus dominis, nisi Iulius Medices qui tū legatus aderat, cōfirmato pontifice singulari cōstantia dubiis rebus occurrisset. Vixdū oppido Galli cum captiuis excefferant, quū expeditæ Heluetiorum cohortes superuenerunt, qui dolore simul atque iracundia concitati oppidum inuentis adhuc nonnullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerunt. Sed unē uno tempore sine duce, sine equitatu, sine pecuniis unde nutantibus Heluetiis stipendia soluerentur, quū de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finibus excedere cōstituit: præsertim quòd per Albertum Petram, & Ioannem Despachium Bernensium duces, quorum in Gallos semper singulare studium extiterat, & per ipsos Allobroges ab Carolo eorum duce submissos, sollicitari multitudinē aduersum se, ac deprauari non obscure intelligebat. Albertum Petram superioribus diebus propter eandem causam custodia tradiderat, moxque optimorū precibus expugnatus uinculis exemerat. Vndē ille ex aduentu Gallorum spiritus sumens ueluti iniuriā uindicaturus, quibuscūque poterat artibus institutum E opus perficere conabatur. Resque eò deducta erat, ut iam nonnulli procacius stipendium flagitantes in cardinalem arma conuerterent, quòd pecuniæ quæ ab Hispano rege promissæ deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanū Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repræsentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquæ apud Heluetios autoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cum pecunia missus interuētu meliorum hæc initia seditiōnis opprefferunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atq; Triuultius, quū animis ac uiribus disinctos per partes op-

primi posse iudicarent, una uel altera acie facile deleuissent, nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunā nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnae discrimen adducerent, multū antea monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cum tota mole copiarū in primos Italiae campos descendit. Lustrauitque exercitū incredibili omnium alacritate, quod omnia sibi opinione hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum perinstructas acies ad se perductum, ut praesentem fortunam aequo animo toleraret, ac optime de se speraret, humanissimis uerbis hortatus est, equitesque eius gratis missos fecit, praeter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes mouit castra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus ueteris amicitiae iure ad Helueticos mittebat, an ullis conditionibus flecti possent, qui pacis nomen oderant, & tunc maxime Bernensium conatibus aduersarentur. Sed quum omnium prope animis & certa spe pontificiae pecuniae, & cardinalis concionibus, atque ipso etiam inconstantia pudore confirmatis, ea mens exercitus foret ut exitabile bellum quam aequissimam pacem malle uiderentur, Allobroges rebus infectis discesserunt. Helueticum tamen duces, qui spem pacis eo tempore minime tollendam existimabant, ut fallendo morae spacium interponerent, quo se ab iniquissimis locis explicarent, paucorum dierum inducias postularunt, affirmantes se interea Vercellas esse concessuros, atque ibi libentissimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relatueros. Franciscus tamen si bellicae occasionis rationem certis atque breuissimis rerum & temporum momentis constare intelligebat, nihilo minus quod tum nihil praelij fortunae committendum iudicaret, & bellum speraret sine suorum uulnere se confecturum, inducias concessit. Lotrechium tamen cum ualida equitum manu qui neminem ab toto agmine discedere, uel impune uagari ostentata nonnunquam acie pateretur, abeuntes insequi iussit. Illi suo more conseruatis ordinibus quum proficiscerentur, secundo die Cliuasium nobile oppidum ex itinere petierunt, quod oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorum copiis & comiteatu recreare cogitabant. Verum Cliuasenses siue metu ne oppidum diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, siue adducti Gallorum amicitia, ut qui magnopere uiribus suis ac mœnibus confidebant, portas clauserunt, nonnullis qui paulo ante comitatus petendi gratia ingressi fuerant, crudeliter interfectis, tanta quidem arrogancia, ut quosdam ad colloquium incaute portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus iniuriis permoti Helueticum prolatis continuo tormētis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrupunt, & supra sexcetos qui in armis erant uno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti testis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduētu Gallorum, quod forte eorum antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma conclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum ut in aciem prodirent, portas eiecissent, paulo post & caede oppidanorum, & multitudine praedae, atque ipso etiam tempore

A poris spacio sedatis animis, aedificia conseruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent uti pepigerant exiguo tempore commorati, re-cta Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam uentum, Helueticum qui iam animo descuerant, necullo aut loci aut temporis interuallo quod minus ab seipsis ac foederatis regibus deficerent, sanari potuerant, secessione facta miscere cuncta strepitu armorum, partium principibus maledicere, & cardinali ni continuo pecuniae proferrentur, exitium comminari ceperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate praesentanea remedia comparari poterant, quae furor atque impetus concitatae multitudinis leniretur, quum uno tempore Aquila Hispanus nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu uel dolo incertum, multis accitus literis in castra ueniret, & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus centuriones uexilliferos & uulgius militum Albertus atque Despachius ad defectionem apertissime sollicitarent. Quamobrem cardinalis ut diffidentis atque infidae multitudinis tempestate effugeret, in arcem se recepit. Nec multo post Albertus atque Despachius sublatis uexillis cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbanum per Domossulam abierunt. Caeteri, qui uel fide praestabant, uel propter insigne odium aduersus Gallos ut tantum dedecus admitterent, adduci non poterant, Ronnam & Anglardum homines è Tigurino pago spectatae uirtutis duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu cardinalis uerba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quam ut illi disciplinae & decoris patrij eueriores, qui empti pecunia caeteros deprauare, & foedissima contagione inquinare conati essent, ut bellum pro dignitate Helueticum nominis necessario susceptum impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent: nec discessu eorum multum animo permouerentur, aut de uictoria magnopere dubitarent. Aesse enim milites fide uirtutisque praestantes, uenturosque alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum uiribus sustinere Gallorum uim facile possint, modo consentiant, & secum optima ratione gerere bellum uelint. Esse ad utraque Padis ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumque Cardonium, paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde uideri sibi facile atque optimum factum fore si motis castris continuo Ticinum amicam urbem, & rerum omnium copia abundantem paruo itineris flexu contenderent, atque inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progredierentur, uel eos si ita oporteret mutua securitate uenientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam uincendi rationem, quando eo breui expeditoque itinere facile iuncturi in unum uires, ac simul Venetos qui iam peruenissent in Cremenensem agrum à Gallis interclusuri essent. Sed quum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis quam aliis imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamque urbem incredibili copia comiteatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregiis

ciuium studiis maxime opportunam belli sedem deligendam dicerent, nec saluberrima cardinalis consilia sanis auribus acciperetur, aliis alia uolentibus, rem ipsam ad seditionem pene deduxerunt. Fit enim saepe numero superbia atque æmulatione communi uitio ducum, ut plerique in ipsis consiliis ea maxime nolint, quæ alios summis etiam rationibus uelle cognouerint: ultróque aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi uideantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis, qui sicuti cardinalem ducem, uultumque eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem eius authoritatē conuellere conabantur. At cardinalis, qui arrogantia ducum & leuitati multitudinis resistere se non posse sine maximo uitæ discrimine prouidebat, cum fida magis quàm ualida Heluetiorum manu Ticinum, atque inde Placentiam, ut cunctantes exercitus ad capeffendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius uero Vicecomes, & Gambarus, qui & præfenti pontificis pecunia quæ iam adducta erat, & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus, ut optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidē animo, ut si quid durius sibi accideret, id quàm æquissime perferrent: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamiae metu tenebantur, relictos se desperatis rebus atque desertos dicerent, ob idque exoptatam discedendi occasionem arripere posse uiderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanum lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore Galli quibus omnia tanquam uictoribus cesserant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulo ante quum ad se per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis peruenisset, ipseque supra quatuor milia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona multisque oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Cæterum Franciscus deditibus sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimuero latissimis circum fossis, & præalto undique muro cinctam omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verum Franciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque ualidissimi exercitus, neque suæ dignitatis esse staret, Nauarro qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus subuectis continuo tormentis, constitutisque operibus, tanta ui oppugnare adortus est, ut paucis horis & summa murorum, & celsiora propugnacula labefactatis etiam turribus cum ingenti ruina fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus sese atque arcem cum præsidio dedit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum sequebantur, Vareseium peruenerunt, atque inde quum toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro pontificiam pecuniam ademissent, ac tunc maxime quòd Albertus Petra atque Despachius fecissent se facturos minarentur, Galaratum prope omnes contenderunt, quò iam uenerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati uiri, ut iterum de pace agerent, conditionesque

A conditionesque conscriberent. Adeo incertis animis leuis & factiosa multitudo huc atque illuc modo spe auri, modo decoris & gloriæ cupidine ferebatur, ut quum eadem utrisque promitterent uno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosque militum & duces adirent, ac obtestando, orandoque deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi uellent, ne socios principes prodere, ne tantam publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumque Gallis hostibus afferre beneficium properarent: duces sese ea ratione ad Gallos proficisci respondebant, ut agendo interpellandoque omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & diductis persuasisque militibus ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longe aliter euenit. Nam primis statim congressibus, & pacis leges dederunt, & nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & se perpetuos Gallorum socios fore, si Franciscus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigissent, iureiurando confirmarunt. Postulabant ut sibi pro munere præfentis pacis, & ex fœdere quod ad Diuionum cum Tramulio percussissent septingenta milia aureorū nummū tribus pensionibus soluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac superbe admodum petebant, ut ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, potentissimum regem tributarium, & Galliam uestigalem facere uiderentur. Quibus omnibus postulatis Galli subscribendum putarunt, quòd neque pecuniis paruri, neque aliquid ex iniquissimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modo bellum sine suo, atque hostiū cruore conficerent: & sibi tandem indomitam gentē transtantem cōtinue arma, & Insubrū ceruicibus imminentem fœderis ac firmissimæ pacis uinculo sociarent. Sunt qui Heluetios arbitrentur peruicacibus animis occasionē prælij circumspēctantes, callide ac simulanter de fœdere cum Gallis egisse, ut specie pacis proposita clarissimos uitos cum ala Gallorū equitum circumuenirent & opprimerent, regiāque pecuniam quæ ad condictam diem è castris afferebatur interciperent: quòd fortasse pro falso relinquendū putaremus, nisi qui talia memoriæ produnt intima hominum consilia non facile cōiecturis, sed ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Heluetij ad Galaratū rebus cōpositis, de pace conditionibusque deliberant, Rostius summæ apud Heluetios authoritatis, atque amplitudinis cum uiginti cohortibus è Belinzona superuenit. Cuius uiri aduentu cōmutatis multorū uoluntatibus, ac pluribus metu cōsternatis qui Gallos oderant, spem omnem in ita iam pacis corruerunt. Rostius enim paulo ante XII pagorū principes ad famam dissidentis exercitus, quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducibus sicuti ætate, ita bellicarum rerum peritia præstare dicebatur, omnibus suffragiis totius gentis imperatorem declararant. Is ut seditionis conatus effringeret, & præfentibus malis medereretur, castigando, adhortando, terrendoque omnibus consilij modis, & præfenti quoque seueritate non deerat. Ergo pudore ac metu conuersis omnium animis, quum pro pace bellum armaque deposcerent, Rostius

Gambaro pecuniam reddit, milites sacramentum apud se dicere iubet, & quum opportune etiam Aquila Hispanus cum pecunia superuenisset, perfoluto omnibus stipendio, motisque eo die castris, ut Mediolanum rediret duceret per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam, quum de Rostij aduentu cognouisset, ut qui prope euerfis ac desperatis rebus noua spe auctus, nihil amplius de belli euentu timere uidebatur, adhortari pontificios duces coepit, ut Padum transirent, & secum ad uictoriam proficiscerentur. Simili quoque ratione Cardoniū, qui ad confluentes Padi, atque Abduæ castra posuerat, obsecrare atque obtestari, maturaret Laudem proficisci, ac uires suas cum pontificiis Heluetiisque coniungere properaret. Præberi à Diis immortalibus pulcherrimam incomparabilis uictoriæ occasionem, qua si Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia uincente Gallo futuri essent, animo metiretur, proprio decori ac laudi, desiderio sui regis, totiusque exercitus existimationi, ac gloriæ satisfacere posset. Ille quum se neque uoluntate, neque cōsilio, neque uiribus fœderatis principibus defuturum, & ad præstitutam diem uniuersas copias adducturum in Laudensium fines profiteretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pistoriense procuratore pontificis septem utriusque armaturæ equitū turmas præsidij sui causa accipit, & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erāt Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus, Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinensis, qui magnum in re militari usum habebant. Sed quum Laudem peruenissent, & Cardonius ut constitutum erat, ad iungendas uires minime processisset, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos qui iam in Mediolanensem agrū peruenerant, paucarum horarum itinere à Laude abesse cognouerat: Sedunensis ira simul ac timore percussus, ut ad Heluetios celerrime se conferret, Laude excessit. Quo casu nonnulli equites quorum duces erant Rangonus, Raynerius, atque Firmanus, siue metu, siue alio honestiore consilio, ut postea perfecto bello cognitum est, se ulterius progressuros negauerunt: neque quum cardinalis, ne tantum flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum infensissimis hostibus proderent, obnixè deprecarentur, & postremo iure legationis atque imperij iuberet, minasque adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & ceteri, qui periculosum consilium quod laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem secuti Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus tametsi spem pacis nullo industriæ uel liberalitatis officio intermisso, minime sibi abiiciendam existimabat: tamen ne aliquod interea per incuriam incommodum acciperetur, quòd dimissa spe belli plerunque languescere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit: mediòque itinere secundum publicam uiam Mediolanū inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra cōstituit ipso rerū ordine, atque amplitudine copiarum admirabiliora, maioraque quàm quifquam

A quifquā atate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, ut ab inani ac peruaftato agro in fertilissimas, atque intactas Mediolanensium possessiones trāsiret, ac simul Hispanos ac pontificios ab Heluetiis interclusos summo discrimine proposito, transitu prohiberet: Liuianumque cum copiis aduentantem ipsa castrorū propinquitate firmiorem redderet, & ab imminente Cardonio tueretur. Quo uno consilio Franciscus maximum omnibus rebus suis, & summæ demum uictoriæ momentū attulit. His de causis Cardonius magnopere timens, ne subito Liuiani Gallorumque aduētū in parentibus campis opprimeretur, ad Padum retrocessit, & pōte, quem antea nauibus constituerat, cuique Ioannem Dörbinū ad tutelam cum cohorte & tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus milibus equitum. Cardonio autem aderāt octingenti cataphracti, & leuis armaturæ equites mille, cum legione una ueterana, cuius singuli milites fortibus factis clari, & præda diuites, tū spectata uirtute, tum splendido armorum cultu centurionibus suis, ac ducibus æquabātur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tuto transmitti Padus, & ad Heluetios facile perueniri posse omnium opinione confirmaretur, appareretque Laurentio atque Cardonio si progredierentur, uel ingētis uictoriæ, uel eximie laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt. Adducuntur utrinque aliqua in excusationem, quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate sese cum Heluetiis ab initio coniunxissent, cuius rei culpa, & cunctatione ducū potius quàm angustia temporis, aut itinerū difficultate nonnullæ occasiones prætermittæ uidebātur: Heluetios tamē omnes incusare, quòd ignaris fœderatorū exercitibus cum communi hoste de pace priuati egerint, uel id se facturos fideli quantūlibet consilio simularint, quando eius facti sinistra fama, periculosoque rumore territis iam omnium mentibus grauissimi belli metu, suæ ueteris incōstantiæ suspiciōne inieciissent: paratos tamen sese Hispani æque ac pontificij profitentur transire amnē: & si res poscat, nullā uel iniquā certam uis cōditionē detrectare, modo ex fide egregiāque omnium uoluntate bellū geratur. Sed quum inter se uerbis tantum agerent, re uera autē alter alterius uoluntati magnopere diffideret, quinā primū castra flumen traducere uellet, reperiri non poterat. Laurentius tametsi quæ partes officij sui ac dignitatis essent, & quæ mens, quæue consilia patris pontificis forent, memoria retinebat, in difficili tamē negotio aliter sibi consulendū arbitrabatur: ut pōte qui Ferdinandū regē exemplo superiorū temporū cum Gallo clandestinis cōsiliis consensisse credebat, & proinde Cardonium, qui paulo ante ad Heluetios desistere noluisse, nihil egregium pro alieno cōmodo facturū putaret. Ex aduerso quoque graui suspensus cura uerebatur ne Heluetij, qui fluctuādo discrepandōque plurima defectionis signa præbuisent, pro ueterum eorū natura, ac pristinis motibus in medio ardore belli lethale aliquod uulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoque eadē de Laurentio suspicari, & maxime ab omnibus perfidiā timere, quòd audiret ab eo nuncios clam

ad regem in castra transmissos, & legatum pontificis Ludouicū Canosium F
 Tricaricensem episcopum, qui regis in castris remansisset, de cōpositione
 agere, constantissimēq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis esse
 nocituras. Et forte (quod eius rei suspicionem adauxit) paulo ante Hispani
 equites Cynthium Tiburtem è regiis castris redeuntem interceperāt, quē
 ad componendas res à Pontifice transmissum docuimus. Quibus de cau-
 sis facile fiebat, ut uterque cautius atque suspensius sibi agendū iudicaret.
 Cardonius ne uel minimo accepto incommodo Neapolitanum regnum,
 ac salutem suam, quæ incolumi exercitu nullum discrimē subire poterat,
 prælij & fortunæ casibus obiectaret, Laurētius ne potentissimum hostem, G
 quem nunquam oppugnandum censuisset, in ipso uictoriæ cursu uana at-
 que intempestiua offensione laceffere atque irritare uideretur, à quo si in
 citeri ore Padi ripa subsisteret, æquiores conditiones expectandas esse pu-
 tabat, quàm ab Heluetiis si pari etiā periculo iunctis uiribus uictoria po-
 taretur: quòd intelligeret eos si uictores euaderent, Parmam atque Placentiam,
 sicuti insolenter paulo ante postulassent, continuo armis esse repeti-
 tuos. Ita quum malis artibus omnes bellum administraret, cuncta facilia
 atque expedita ad uictoriam Gallo præbuerunt. Paulo post tamen siue ali-
 qua simulatione, siue cōmutatis ratione uoluntatibus, ad spem imminentis H
 uictoriæ conuersi, quòd precibus Maximiliani, & Sedunensis obtesta-
 tionibus, Heluetiorūque omnium hortatu quotidie per nuncios ac lites
 euocarentur, Padum transire cœperunt. Cardonius ut qui amni prox-
 mior erat primus in aduersam ripam tetendit. Laurentius quòd parum lucis
 supererat, edixit, ut de quarta uigilia omnes copiarum ad ripam conuenirent,
 atque in albescente cælo traicerēt. Sed forte accidit, ut eo tempore Hispani
 equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat, in Bor-
 bonij turmam per eandem causam prædandi, explorandique per agros uagantem
 inciderent: commissōque certamine Gallorum præfectum cum I
 pluribus equitibus captum in castra perducerēt: à quibus cognitum est re-
 gem Laudensi uia munitis castris cōsedisse, Liuianū cum exercitu ad Ab-
 duam progressum Heluetios accepta pecunia, ultro citroque missis de pa-
 ce oratoribus sequenti die conditionibus subscripturos, & ualidā Gallorū
 ac Germanorum manum Palicia duce castris digressam Circumpadanis
 campis appropinquare. Quibus uulgatis sermonibus, Hispani qui summa
 alacritate paulo ante transierant, inordinati ac tumultuantes non expecta-
 to imperio repente collectis uasis pontem conscenderunt: neque prius festinandi
 traiciendique finis factus est, tamen si Piscarius increpando com- K
 ponere ordines conaretur, quàm in aduersam ripam priusquam pontificij
 Placentia egredierentur, uniuersi constiterunt. Ita uana suspicio à falso timore
 nata, quum Dij ac fortuna manifeste à Gallis starent, supremos hæsitantium
 conatus, & fera consilia discussit atque perfregit. At cardinalis, & Rostius
 ad Modoetiā, dimissis ab se regiis araldis, qui ad tractandas pacis
 conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copiis concesserunt.
 Heluetij pedites priuatis ciuiū hospitij suscepti sunt: equitibus uero
 suburbana

A suburbana ædificia, quæ ad Romanam portam uergunt, data. Ibi agebatur
 stationes, & crebro equestria prælia committebantur, quòd Galli è castris
 ad portam usque, & pontificij è stationibus in proximos campos & circū-
 iectas uillas quotidiana consuetudine prouehébatur. Venerat etiam paulo
 ante ad Ticinensem portam Triuultius cum modica militum manu, ut collo-
 quium postularet, ciuēsque ad deditonem hortaretur. Sed illorum ani-
 mis nequicquam tentatis, subita armatæ plebis procella, quæ ex impro-
 uiso fecerat eruptionem, non sine salutis periculo repulsus in tutum se rece-
 perat. Coactis Mediolani omnibus copiis Maximilianus & Sedunensis du-
 ces legatosque in arcem uocant, & consilio adhibent. Quum de toto belli B
 genere deliberaretur, pluribus ad uictoriam conducere uisum, si non prius
 acie decertarent, quàm aut se cum pontificiis Hispanisque iunxissent, aut
 Gallum confisum munitionibus suis in æquiores campos aliqua necessitate
 imposita perduxissent. Siquidem Heluetios alterutrum facile consecuturos
 apparebat, si castra Binascum usque Ticinensi uia promouerentur. Cuius
 rei consiliū duabus rationibus explicabatur. Nam si Franciscus ad mō-
 tum hostium pertinacius munitissimo in loco sibi persistendum esse cēse-
 ret, facile à Binasco per sancti Angeli oppidum, atque agrū omni cōmeatu
 abundante se ad Padum peruenturos iudicabant: ubi pontibus antea con- C
 stitutis sociorum exercitus cum summa spe uictoriæ iungeretur: Sin Gal-
 lus præmetuens, ne Papia urbe simul, ac lapideo potē Ticini amnis, quo in
 loco præsidium mediocriter reliquerat, intercluderetur, Ticinū contēderet:
 eo casu aut in itinere æquiore conditione pugnaturus, aut à læua continuo
 deflexurus Laudē Pompeiam: indeque accitis ac receptis in castra Laurentio
 atque Cardonio, futurum esse, ut Liuianum à proposito itinere statim
 auerterent, & spem Gallis comminuerēt, quam illi de uictoria maximam
 ex rerum successu concepissent. Hæc quum prolatis in mediū membranis,
 D quibus mensuræ itinerū & regionis situs pictura describebantur, ut agre-
 sti ingenio homines certius deliberata cognoscerent, nonnulli duces, qui
 uetere iudicio suo uel recenti pecunia adducti apud Galaratū pacis condi-
 tiones acceperant, dissentiendo, & uanas difficultates immiscendo cōfide-
 ratius maturiusque ea exploranda dicerent, totam saluberrimi consilii ra-
 tionem corruperunt. Quibus de causis Sedunensis, ne fideiū animi inter-
 posita mora languescerent, & studia incertæ multitudinis in perfidiā uer-
 terentur, eò omnes cunctis artibus, ut quàm primū cum hoste conflige-
 rent, deducendos esse existimauit: ratus se aut egregiā relaturū uictoriam,
 E aut si Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepissent, Gal-
 lorum genti cum uniuersis Heluetiis inexpiabiles inimicitias, atque im-
 mortale odium conflaturum. Ergo cum signiferis & fidelissimis pagorum
 principibus communicato consilio, Mutium Columnā secreto admonet,
 ut ex composito quum signū acceperit, ad arma conclamari iubeat: ac ue-
 luti hostes iusto exercitu suburbanis ædificiis appropinquarent, cum equi-
 tati procurrat, & quanta maxime possit timoris, atque periculi simulatio-
 ne ab Heluetiis auxilium impleret. Idem ut faciāt primis cohortibus im-

perat, quæ uirtute militari, atque odio in Gallos insignes, in ipsis semper F
 principiis proxima hostibus loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi mi-
 lites meridiatum irēt, & ab ducibus in arce de belli ratione disputaretur,
 subito ab Romana porta tubæ, & tympana concrepuerunt, ac mox de ad-
 uentu hostiū increbescēte rumore aliæ post alias cohortes, quum primæ
 sequentibus causam tumultus per manus traderent, atque omnes arma ca-
 perent, incredibili pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mora, etiam
 ambigua fidei legiones sublatis uexillis subsecutæ, ne primos in eo tumul- G
 tu, quod publicam salutem atque æstimationem respiciebat, deserere, aut
 aliter de belli causa sentire uiderentur, cōfertissimis agminibus ad portam
 contenderūt. Cardinalis galero & purpura insignis prælata cruce incedē-
 tium ordines militari equo præteruectus, ut ad signiferos centurionésque,
 uel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando, accenden-
 dōque ut properarent, testabatur sibi à Deo maximo, Diuisque immorta-
 libus promitti eius diei uictoriam, qua nō solum uniuersam totius Gallia
 nobilitatem adolefcētis regis auspiciis inter duos hostiles exercitus dedu-
 ctam, egregie pugnando deleturi essent, sed contulis Venetorum & Ligu-
 rum uiribus propria uirtute felicitatēque, toti Italiae leges essent impositu-
 ri: neque Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem esset, H
 quos tamē sapius acie deuicissent, tam auersos à Cæsare, uel tam prodigæ
 uirtutis fore, ut eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui ueri ho-
 stes essent, pugnatuos existimarent. Neque Vascones fugacissimum ge-
 nus, uel equites illos serico torquibusque fulgentes, qui aliquantū plus præ-
 fidij in equis atque calcaribus, quàm in gladiis atque uirtute reponere cō-
 sueuissent, aut fortius, aut constantius, quàm antea fecerint, in acie dimi-
 caturus arbitrarentur. Quod uero laboris atque periculi relinqueretur, id
 totum occupandis hostium tormentis ingenti animo subeundum. Vbi si
 qui forte cecidissent, eorū animas à se pontificia autoritate ab omni labe I
 criminis expiatis relicta in terris egregiæ uirtutis memoria, in cælū protinus
 euolaturas constantissime existimarent. Talia passim commemoran-
 tem, progressumque ad primas legiones, quæ iam in patētem uiam uenerant,
 Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila le-
 gati, secuti sunt, adiunxerēque se exeuntibus Heluētis nonnulli equites ex
 his familiis, quæ uetere beniuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex ple-
 beis quoque sicariisque hominibus, aliquot armatorum manipuli præter-
 eunti turbæ sese ultro admiscuerunt. Vixdum Mediolano tria milia pas-
 suum progressi erant, nec minus triginta inde stadiis Gallorum castra ab- K
 erant, quum falcones quos numero decem secum adduxerant, displodere
 cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam sollicitudinem, atque admi-
 rationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie pro-
 uectus interrogare cœpit, Qua nam insania uiri in re bellica principes di-
 sciplinaeque magistri intempestiuis tormentorum boatibus hostes excita-
 re contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuaden-
 dos esse censuissent. Cui ab primis ordinibus alacriter respondebatur, satis

ex

A ex disciplina cum armato etiam instructoq; eo hoste se pugnatuos, si su-
 spectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum uexilla uno consi-
 lio secum in aciem descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simu-
 latione certiora contracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures
 peruenissent. Quorum uirtutem infami pretio uictam, si iam nulla omni-
 no periclitantis publicæ dignitatis uerecundia foret, cadentium saltē præ
 oculis affinium gemitus, militaris sacramenti religio, & futuri mox in pa-
 tria aduersus desertores iudicij metus, excitare atque accendere posse ui-
 derentur. Tanta enim arrogantibus animis uirtutis fiducia inerat, ut mā-
 B ximas ac ualidissimas hostiū copias summa cōtemptione despicerent, ne-
 que ullam tormentorum copiam, aut ullas loci munitiones quo minus in
 castra uincendo pertumperent, impetum suorū moraturas arbitrarentur.
 Erant ante alios uiri fortes, sed barbaræ uesanæque uirtutis Pelegrinus Lā-
 debergius, Centius Amerer, & Rodolphus Longus, qui tres uoluntarias
 cohortes pugnacissimorum hominum in fronte constitutas habebant. H
 quum in conspectū hostium deuenissent, tanto dimicādi ardore protinus
 exarserunt, ut ab cæteris ducibus, qui saniore consilio sistenda signa, locū
 castris capiendū, & reficiendos ab labore uiaē milites iubebant, quin ple-
 C no passū ad hostem contenderent, retineri nequieuerint. Borbonius atque
 Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago est, castrorum
 principia habebant, uiamque publicā præruptis undique fossis, & de mo-
 re regionis aggeribus communitam non temere ad sinistram infederant.
 Secundū eos rex ipse, & post eum Helanconius regulus, ad quem iure san-
 guinis si Franciscus uita excessisset, regnum Galliaē pertinebat, mediam
 postremamque aciem modico interuallo inter se abiunctas collocarant.
 Ita tripartito castrametati, ut tres iusti exercitus sibi inuicem, quum casus
 posceret, commodius atque expeditius auxilio forent, lato ac munitissimo
 D loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant fossæ, studio agri-
 colarum ad irrigandos agros perductæ, nouasque ut usus ferebat opportu-
 nis in locis Nauarrus munitiones addiderat, opposueratque hosti ingentia
 scuta defixa solo, & crassis funibus conuestita, ut his protecti Vascones
 tutius & certius in hostes sagittarent. Hanc statim castrorum formam lo-
 cique naturam Mutius, & nonnulli duces Heluētij speculandi gratia in-
 editiorem aggeris partem equis prouecti animaduertent, subindēque
 notauerant ad dextram locum castris opportunum relinqui, ubi satis ad
 humilitatem depressa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas
 E defluebat, ab duobus ferme lateribus cingebatur. Eo in loco ut castra fa-
 cerent, & refectis quiete ciboque corporibus, nihil temere de prælio cogi-
 tarent, suadere conabantur, monebant sicuti uictoriam à consilio, ita pœ-
 nitendos atque irritos conatus ab incōsulta uirtute proficisci, eosq; sapius
 aduersos præliorum exitus sentire consueuisse, qui audacia atque impetu
 potius, quàm utili mora & ratione hostem superare cōsiderent. Postremo
 testabantur aduersus auspicia prouocari hostes, quod uetere gentis obser-
 uatione is hebdomadaē dies infaustus foret, qui inchoante anno cæsarum

G

ab Herodē infantium memoria celebratus toto anni circuitu uerteretur. Incidebat enim is dies in Idus Septembres. Sed quum furor & fatalis insania, quod nunquam antea Heluetiis in castris acciderat, & militi obsequium, & ducibus authoritatē abstulissent, pugnacissimi quique procurerunt, & cum Vasconibus atque Germanis atrocissimū certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius, qui multum antea de aduentu hostium certiores facti aciem instruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubie premerētur, ut obiectis flammis hostium impetū tardarent, simulq; eos usu ac munitione domorū priuarent, uniuersa pagi ædificia succenderunt, & suos in patientiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum fossa ingēs summo audaciæ periculo superanda, quam Nauarrus cohortibus oppositis, & Germani eximiæ uirtutis densis ordinibus tuebantur. Illuc audacissimorum iuuenum globus aliquanto certiore exitio, quàm uictoria, peruadere nō dubitauit. Erant ijex omnibus pagis florenti ætate, & singulari promptitudine lectissimi, qui peruetusto gentis more, ut raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo insigni uirtutis opere edito consequantur, aspera quæque & difficilia belli munera ultro sibi deposcere, & sapius cum exitiabili laude propositam mortē subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine perditos uocant, & in summo honore atque admiratione habent: licetq; illis una uirtutis prærogatiua & uexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem stipēdia accipere. Neque alio felicitis audaciæ insigni à cæteris perditis dignoscuntur, quā candidissimis pennarū manipulis, quos more ducum è pileis speciosa luxurie defluentes in tergum uertunt. Ii uno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti animo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multumque pugnassent, tandem pertinaci impetu pulsus loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per acruos morientium ad tormenta peruaserūt. Quibus numero septem occupatis, dum spe pleni confertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, uniuersam primi agminis aciem perturbarūt. In eo discrimine Triuultius atque Borbonius diuersis in locis immisso equitatu, quantum uiribus adniti, & cōsilio prouidere poterant, ad reparandā percussam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec suis deerat Nauarrus increpando alios, alios interrogando, num ut tantū terga uerterent, turpissimèque uix dum hoste conspecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus, Pyrenæisq; uenissent: colligerēt animos, & celeriter sclopettos, atque balistas expedirent, tantisperque consisterent, dum latera nouis equitū subsidiis firmaretur, & quam ignauig, aut iniquæ fortis apud Rhauennam male pugnando notam subiissent, ea die fortiter pugnando delendam esse existimarēt. Ita uno tempore irruente amplissimo equitatu, Vasconibus adhortatione & uerecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenētibus, præliū atrox ac uariū redintegratū. Impellitur horrendo tormentorū ac armorū strepitu utraq; acies: uexilla rapiuntur. Mox Cētius ac Pelegrinus pugnātes cadunt: Puriusque prætorianæ cohortis præfectus, & quatuor cū eo signiferi maioris

A ri maioris colubrinæ ictu ab latere consternuntur. Nec defuere laborantibus suis Heluetij, qui maiore circuitu ad hostes peruenerant: nam coactis in unū ad triginta cohortibus duplici agmine animis ac uiribus recētissimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu cōgressi Sciatalardū clari nominis Vasconum ducem, ac Ludouicū & Georgium Hellempurgenses ex Germanis nobilissimos interfecerunt. Ab altera uero parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in sinum exceperunt, ubi uaria ancipitiq; fortuna diu certatum. Nam cataphracti quanquam ui atque incitatione equorum dispersis ac moriētibus fœde proculcatis, raros tenuesque manipulos cum multa strage perrumperent, tamen quum densis ordinibus occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut suffossis equis armorū pondere graues interibant. Periere eo in loco acerrime depugnantes alarum præfecti Sanferrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imbercurtius eximia uirtute, & longa militia clarus: Bussius Ambosius, & Franciscus Borbonij frater: ipse quoq; Borbonius simile salutis discrimen adiit, uti ipse dicebat, dum cruenta ea in acie uersaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi, nominatis testibus affirmante Barboniū circūuento fratri opem ferre minime ausum, inactūque retro se à conspectu hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultius quoque dum circūuento ac morienti signifero suo frustra auxilium ferret, inter lanceas alabardasque hostium conflictatus, uulnerato equo, cristis galea deterfis, alariorum interuentu periculo se eripuit. Iamque ægre pluribus in locis prælium sustentabatur, & Heluetij quòd iniquissimam fossam transissent, quòd tormenta magna uirtute cepissent, quòd pulso peditatu, perturbatis equitibus in locum quem hostes tenuerant processissent, meliore fortuna præliabantur, quum Franciscus promotā secūda acie, Alanconio pari passu cum postremo agmine subsequi iusso, dispositis per præfectos certo in spacio pluribus tormentis, quibus à latere hostiū phalanges peterentur, cum nigra leliōne, ingētique equitatu opportunissimo tempore superuenit. Ipse regali paludamento, quod cælesti colore aureis liliis distinguebatur, generose apud hostes ac suos se regē professus, in prima acie uersari, impigre hostē ferire, huc atque illuc incitato equo periculose acerrimis hostiū insultare, ac demum non oratione tantū, uel adhortationibus, sed egregio ueræ uirtutis exemplo suos accendere. Tantus enim erat incumbentium impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusque inerat etiam faucibus ac moriētibus uigor, ut regē in ea prælij iniquitate & maiestatis obliuisci, & uitam contēnere, & rem inclinatā manu ac uiribus potius, quā arte uel cōsilio reparare oportuerit. Equites quoque, qui ad Nouariam, Taroānamq; fugiēdo pristinam uirtutis opinionē amiserant, ne si iterum cederent sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia uictoria pugnantem in omniū oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidere eo congressu Talamontius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extraordinarium regiæ turmæ uexillum deferebat: pluresque promptissimi equites cum Moio nobilioris alæ signifero,

qui fossis uinearumque traducibus impediti explicare sese minime potuerunt. Ex Heluetiis autē Rodolphus Longus ille multitudinis concitator, & uetere in Ludouicū Sfortiam proditione insignis. Item Flechius uirtute magis quā genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularem prudentiam, & summam uirum promptitudinem, quæ non facile in eius gentis hominibus commiscetur, omnibus bellis, & Nouariensi maxime in pugna, magnā uirtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continenter horis septem, nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore inuecto utraq̄ aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentissimūque certamen, quandiu uel tantillum luminis superfuit. Mox condita nubibus Luna quanquā lassitudine ac uulneribus fessi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisque ictibus socij pariter atque hostes crudelissime sternebantur. Heluetiis etenim Germani armis, lingua, habitūque non omnino dissimiles, dum uariis in locis inter se miscerentur prodere demum tessera, fœdissimā stragem per tenebras edebant. Neq; ab tormentis tota nocte temperatum: quæ sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantulū plus terroris, quā cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laborēque suis non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorum linguam asperiore uoce mentitus, periculo se explicuit, & superata fossa ad conflagrantes domos reuersus est: ubi Rostius & Anglardus splendore flammarum inuitati, cocuntibus tanquā ad prætorium plurimis ducibus, signum ingenti classico proposuerant, quo sparsi errabundique milites ad uexilla uocarentur. Id erat amplissimum cornu syluestris uri operoso argento in labris exornatū, quod à maioribus per manus traditum apud Vranenses Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaque beneficio quod à perito buccinatore ad humanæ uocis speciem scientissime more gentis inflabatur, plurimi conseruati sunt, qui inter hostium cohortes uario errore delati, confundente aures tympanorum similitudine, certum ad suos receptum habere nō poterant. Egere utrinque mutuo timore suspensæ acies insonnem noctem, animis tamen quā uiribus ad dimicandū paratiores: Nam strenui pariter atque ignaui, quanquā longo certaminis labore defatigati erāt, diuerso tamen animorū habitu, uel nauandæ operæ desiderio, uel metu mortis excitabantur. Sedunensis, ac cæteri duces tametsi eos prima opinio plurimum fefellisse uidebatur, quod hostes ut destinauerāt animis, ad primum impetum tāta etiam clade perturbatos minime superassent, ac irrito prope conatu fortissimos suorū amisissent, tamen sese non deserunt: in conciliū quā plurimos uocant, & quum expectare lucē, & prælio iterū decernere cunctis placeret, quod omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis subsidia mittendū decernunt. Mittitur Ioānes Gōzaga, qui Maximilianū ciuēsq; ad ancipitis prælij euentū sollicitos noua spe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos uini cados deficiētibus lassitudine ac siti militibus continuo subministret ac demū tormenta

A menta, pilas & sulphureum puluerem, omni adhibita celeritate in castra transmittat. Duces uero atque signiferi digressi consilio, ut quisque de cardinale & de prælij euentu sentiebant, uarie apud milites loquebatur. Alij decoris & uictoriæ cupidi, quum cladem, quam ipsi magnam acceperant uerbis eleuarent, suorum fortia facta, & Gallorum stragem in maius falsis narrationibus extollebant. Contra alij aduersæ factionis, ut saluti mature prospicerent, & cardinali in summis rerū difficultatibus constituto dignitatis & uitæ periculum auerteret, Mediolanum solutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno usui fuerant, magna ex parte metu uel desperatione adducti, relictis ducibus in urbem redierunt. Cæterū Franciscus quanquam summo timore atque ingenti periculo liberatus, tantæ uirtutis homines egregie sustinuisse uidebatur, reliquo tamē metu, & suprema ueluti cura anxius turbidæ noctis finem, & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neque corpori armorum pondere fesso, ac siti, & cōtinuo labore æstuanti maiorem quietem dedit, quā ut subducta ad spirandū galeæ buccula, dum equū mutaret, tormento paululū inniteretur. Inde statim ad ducis munia transgressus, Liuianum ut cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis, quos in coronā aduocauerat, equestri consilio cōprobata, castra aliquantulum contraxit: & quod locus, qui primi agminis fuerat, ab hostibus tenebatur, munitiore spacio supra sex milia Germanorum in margine fossæ cōstituit: iussitque eos pluribus tormētis ibidem opportune collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, ut utrinque pari ordine primā & tertiā aciem lateribus suis admouerent. Ita ut ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis uicē impleret, & duobus agminibus laua ac dextra constitutis tanquam cornibus uteretur. Nec longe ab eo loco Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque castrorum formam, neque regis consilia cognoscere potuissent, defixis solo uexillis confederant. Franciscus, ut quinam fossarum situs, campique interiacentis, & publicæ uia spacia forent, oculis ipse collustraret, in cōspectum hostium cum paucis equitibus progressus est, mox sensim in auroram abeuntibus tenebris ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partem iam uictoriæ præmia capienda certæ spei & alacritatis plenus accendebat, commemorans superiorum temporū iniurias, & clades quas Heluetij beneficio fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorū conditionibus, quā uera uirtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent eam esse propriā atque expeditam rei gerendæ occasionem, qua cōsanguineorum & commilitonum suorum cædes ulciscerentur: ac simul fortibus factis declararent Germanos sicuti nobilitate fidēque præstarent, ita uirtute bellandique peritia militarem gloriā agrestibus atque infidis hominibus minime esse concessuros. Simili quoque usus oratione Gallos equites hortabatur, ne à maio-

ribus suis degenerare uellent, qui superioribus seculis equeſtri gloria omnibus gētibus preſtitiffent. Nec minore ſpe atque animo apud Heluetios acies inſtruebantur, quanquam maxima ex parte milites ſicuti diuerſis in locis, atque in iſtis etiam hoſtiū munitioibus uario caſu conqueuerant, nullo cibariorum ſubſidio recreati ægre labātes artus ferocibus animis ſuſtinerent. Neque enim quæ ab Mediolano procurante Gonzaga conuehebantur breui & nocturno maxime tempore, quod omnes ſemper adminiſtrationes tardare conſueuit, adduci expediriue poterant. Plerique etiā ſub auroram oblatiſ ientaculis, quum tympanorum crepitu & fragore tormētorum ad pugnam uocarentur, optatos & neceſſarios fouendis uiribus cibos relinquebāt. Coiuere in principiis nonnulli duces, inter quos erāt Haſlerius Foctius ætatis honore, ac magiſtratus inſignibus clarus, & Chezzius Amman inter Heluetios natus maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut ſignifer, aut tribunus in exercitu fuerat, & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem, eiusque copias ad Nanſeium occidione deleuerunt, ſingularem in prima acie laudem meruerat. Ii, ſiue acceptæ cladis conſciētia adducti, ſiue cognito deſertorum diſceſſu, & iam lucis beneficio perſpecta locorū iniquitate, quod ſatis ibi exiſtimationis ad frangendos Gallorum ſpiritus heſterna dimicatione partum exiſtimarēt, prælio abſtinendum eſſe iudicabant. Sed quum fruſtra deprecando contēſtandōque promotam iam ſigna ſiſtere, & procedētes ordines oppoſitis corporibus retentare conarentur, & fato, & libidini militum manus dederūt. Ita Rodulphus Segnius, Viſembaehius Vnderwaldius, Vldericus Ioctius, atque Zambronius, audaces acerrimæque uirtutis duces ratione committendi certaminis inter ſe conſtituta, bipartito ſigna intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi ſignum ſupremæ apud Heluetios dignitatis collocatū erat, reſta aduerſus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contēdit. Aliud quod à dextris paulo infra conflagrantis pagi teſta ſubſtiterat, maiore capto circuitu ad Alaconium poſtremo agmini præpoſitum deſlectere cœpit, eo conſilio ut quū primi regem, & robora Gallici exercitus in ſe conuerſiffent, illi Alaconium infirmioribus uallatū præſidiis magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie in ſiniſtrum latus, & terga regij agminis penetrarēt. Aliam uero ſuorū multitudinē, quæ citra uiam publicam à læua proximū campum tenebat, nullo ei certo munere capeſſendæ pugnæ demādato, quod ex parum fidelibus pagis conſtare putabatur, dextro cornu, ubi Triuultius atque Borbonius curabant, interuallo trecentorū paſſuum oppoſuerunt. Sed quum ad reli iactum proceſſiffent, Galli ſtatim diſploſis in aduerſos uno temporis puncto omnibus regiis tormentis, tantam ſumma celeritate cladem intulere, ut prius temeritatis pœnas dederint, qui ab audacia conſiliū ſumpſerant, quàm manus conferere, uel ad hoſtes peruenire potuerint. Eo caſu quod per medium facta horribili uafitate ſtragēque hominum, unum nō erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus, pars quæ ſecūdos ictus timebat, terga uertere, & recipere ſeſe cœpit: pars deſpectis iterum tormē-

mentis,

A mēntis, in hoſtes impetum fecit. Ii conſtantiore quàm unquam aſitea uirtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis uulneribus, foſſam ſuperarunt: & cum Germanis equitatūque regio congreſſi multa facinora effere uirtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atque Borbonius extenſo cornu & circūflexis equitibus in ſiniſtrum eorum latus incurſiffent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ricurtium & Saxeum fortiffimos duces amiſerāt, ira ac dolore ſimiles, illato gradu eorum impetum repreſſerunt: & Pontinerium proceritate corporis animique uirtute inter Heluetios duces clariffimum, ad equitantem ordinibus, ac ſuos clara uoce adiectis in Germanos contumeliis cohortantem ſclopettorum ictibus equo deiecerunt: & uafte obefiq; corporis adipe atque aruina parentibus plagis deſtente cruentas lanceas ſpectātibus Heluetiis inunxerunt. Quæ apud barbaros in acerbioribus odiis exactæ uindictæ grauiffima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius & Antius Encher uafte animi & terribilis ſtaturæ homines quum ingentes gladios ſingulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie uerſarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hoſtium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuerſa oppreſſi ſunt. Interiit & Chezzius Amman cadente equo, qui tribus etiam ſagittis confixus in ea ætate plures horas adhortando pugnandōque nec optimi ducis nec fortiffimi militis munus omiferat: quum ceteri quos ſupra memorauimus, antequam congrederentur tormentorum procella diſcerpti cecidiſſent. Ioannes & ipſe Berrus Baſilienſium uexillifer, quum multis conſectus uulneribus diutius ſignum ſuſtentare non poſſet, ne hoſtes eo potirentur, ſericum hafta detractum minutiffime conſerpiſſit, & occubuit. Interea quoque ſecunda acies quam ad Alaconium deſlexiſſe docuimus, tantum poſtremo agmini terrorem intulit, ut equites magna ex parte cadente Beomontio alæ ſignifero, pluribusque eorum ad primum impetum interfectis, terga uerterint, & effuſis habenis Laudeniſ uia curſum intēderint. Quo rerum tumultu factum eſt, ut agreſtes & plerique ſpeculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conſpicati, quum Franciſcum prælio uictum putarent, de uictoria Heluetiorum per omnem Italiam perſcripſerint. Et res proſecto ab ea parte in maximum diſcrimē perducta fuiſſet, niſi Emarus Prius, & Obigninus ſingularis experientia duces, qui cum Alaconio erant, fuga inreſcita collectis in unum uexillis conglobatisque militibus ſummo labore pugnam ſuſtinuiſſent. Magno quoque perturbatis ſubſidio fuit Liuianus, qui Venerorum exercitu adducto procurrēs, cum nobilium cataphractorum ala ſubſequentibus reliquis ſuperuenit. Is ut erat & pugnæ & nauandæ operæ auidus, nulla interpoſita dubitatione equites cohortatus ut ſe uadentem ſequerentur, in tranſuerſos hoſtes incurrit, quem Heluetiæ cohortes duæ conuerſis ſignis alacriter exceperunt: & uulneratis pluribus, interfectōque Cepino Pitiliani filio ſummæ indolis adoleſcente, acriter incumbentem equitatum longius ſummouere. Eius tamen ad-

G iij

uentu magis quàm uiribus territa ea Heluetiorum manus, quòd uniuer-
 fas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adesse iudicabat, salutem cõsu-
 lere cœpit. Alij enim lassitudine, uulneribus, siti, sudorèque confecti in
 proximos hortos concessere, ubi superuenientibus etiam ab regia acie sub-
 sidiariis equitibus, magna eorum pars concisa est. Alij in proximam delati
 uillam, quum diu porta ac muris duce Trulerio Cefusio strenuissimo cen-
 turione se defendissent, tandem Liuiano authore succensa uilla, tormentis
 flammisque expugnati crudelissime perierunt: Alios palantes refugien-
 tesque ad maximum suorum agmen equitatus apertissimis campis conse-
 ctatus ad unum deleuisset, nisi consilio atque uirtute ueterum militum,
 qui in ea fortunæ acerbitate disciplinæ memores sibi ac suis nunquam de-
 fuere, densata acie citra fossas uiamque publicam ad suos se recepissent.
 Eodem ferme tempore tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultiũ
 atque Borboniũ constitisse ostendimus, siue prælij iniquitate perspecta,
 siue detestabili adducta consilio, quòd factioni atque odiis quàm publi-
 cæ necessitati satisfacere mallet, cædis atque alienæ uirtutis spectatrix ue-
 xilla Mediolanũ ferre cœpit. Neque ut erant uel perfidia consternati, uel
 timore percussi prælio succedere uoluerunt: quod tamen prope necesse
 erat, quum uniuersam leuem armaturam equestre in oculis haberent, & fre-
 quentibus tormentis peterentur, quæ post equitatum insidiosè occultata
 apertis demum turmis ad tubæ signũ per interualla sæpius emittebantur.
 Quibus de rebus cæteri, quos apud regiam aciem pugnantem reliquimus,
 dum cæco furore atque ira perciti obstinatione animorum magis quàm
 uiribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas
 pugna nondum peruenerat, ad dimicandũ paratas in cõspectu haberent,
 desperata uictoria receptui cecinerunt. Magnũ enim ad fossam paulo an-
 tè detrimentũ acceperant, quod è superiore loco à balistariis Vasconibus
 incredibili sagittarũ multitudine confgebantur. Qui iuxta sclopettarios
 collocati ut sclopettis implendis & tendēdis scorpionibus spaciũ darent,
 ita mutuo recurſu per centurias sibi inuicẽ succedebant, ut continenti te-
 lorum grandine effusa, inulta acies frustra petitis à uirtute subsidiis ster-
 neretur. Dirempto prælio, quum Rostius, Ronna & Anglardus, atque alij
 tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atque imperando succur-
 rere, uel ducum officia facile implere non possent, ipsi milites etiam om-
 nibus incommodis conflictati ne fugere uiderentur, in ea rerum ini-
 quitate sibi quod agendum erat mira constantia singularique peritia præ-
 scribebant. Nam fauciorum cura habita, ut quisque uulneribus debilita-
 tus erat, bini milites summa pietate lacertis atque humeris tulerunt: redu-
 ctisque ad unum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant,
 nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autem
 contento passu uia publica iter est factũ, ut discessus nihil fugæ simile ha-
 bere uideretur. Neque enim inuadi facile poterant, quòd ab utroque uia
 latere præaltis atque perpetuis fossis muniabantur. Galli, qui uiginti ho-
 ris continenter dubia plerunque uictoria armati in acie cõstitierant, quum
 fluentibus

A fluentibus sudore artibus, ac labatibus lassitudine equis, & densa eleuati
 pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorũ reboatu ocu-
 lorum atque aurium sensum pene amississent, finem sequendi fecerunt: ita
 tamen uictoria potiti, ut egregie pugnando Heluetios magis uicerint,
 quàm eos in posterum ullis uiribus omnium opinione uinci posse docue-
 rint. Heluetij suis hospitibus perhumane ac liberaliter suscepti, depositis a-
 pud publicas hospitaes domos grauiter uulneratis, reliquum diei ac se-
 quentem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam,
 quæ ante arcem latissime patet, tanta frequentia cõpleuerunt, ut nullam
 B prope cladem accepisse omnium æstimatione uiderentur. Ibi habito in-
 ter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id cõtinuo
 sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minime id præstante Ma-
 ximiliano, quòd tantam pecuniæ uim expeditam non haberet, Comensi
 porta uexilla protinus extulerunt. Nec cardinalis, ut qui aduerso rerum
 successu apud eos aliquantum pristinæ auctoritatis amiserat, allocutioni-
 bus suis quicquam profecit, quo minus uniuersi Comum contenderent.
 Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetiis, quæ arci præsidio fo-
 rent, ipse cum pontificio equitatu, ac ualida manu Sedunorum Leucum
 C contendit, superatòque Abdua per Saxinam uallem concisis abruptisque
 montium tramitibus in Volturenam uallem penetravit: unde mox trans-
 uersis Alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum
 Cæsarem profectus est. Heluetij uero, & cum his Galeacius Vicecomes à
 Comensibus, quòd uicinitate regionis, & mercaturæ commercio, magnæ
 cum his amicitia necessitudines intercedebant, omnibus officiis ac facul-
 tatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhetiarum domum reuersi
 sunt. Quum eorum ratio iniretur, Galli ex uiginti quinque milibus Hel-
 uetiis, qui in pugnam prodierant, uix dimidiam eorum partem integram
 D superuisse, & ex suis ad tria tantum milia cecidisse contendebant. Helue-
 tij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant,
 & censu domi habito ad quinque milia fortissimorum hominum ea ex-
 peditione se amisisse fatebantur. Cæterum ea uictoria tot insignium Gal-
 lorum funeribus, tantòque periculo parta Francisco regi incomparabile
 decus attulit, existimationemque regij nominis ita confirmauit & auxit,
 ut non immerito quum eius noctis dieique euentum luculenter enarra-
 ret, effusissime lataretur. Victoriæ quoque nouo gaudio perfudit Clau-
 dius Guisa Antonij Lotharingia principis frater, quum interiisse crede-
 E retur, spirans inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei ado-
 lescens Germanis præpositus in prima acie usque adeo egregie multis qui-
 dem acceptis uulneribus dimicarat, ut superincumbente Heluetia pha-
 lange, inter suorum ac hostium cadentium aceros sterneretur. Eo autem
 duplici prælio hesternòque præfertim, quum rex ipse eximij bellatoris lau-
 dem adeptus consensu gratulantium procerum equestri honore dignissi-
 mus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi uiri fortissi-
 mi lubens accepit, quanquam adessent summi duces, qui ex militari cæ-

rimonia conceptis uerbis districtoque gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo ceteris prætulit, quod acerrime inter hostes pugnantem cōspexerat, nec maiores duces inuidioso delectu ad id munus tanquam inter se dignitate pares offendere uellet, simulque Baiardum præclaro iudicij sui testimonio celebrem perpetuo sibi deuinciret. Equestris siquidem ordinis dignitas non in otio imbellibus ambitiose quæsitæ, sed fortibus testatæ uirtutis merito in acie parta uiros uel infimæ fortunæ longe nobilissimos efficere consueuit. At Mediolanenses ubi discessisse Helueticos uident, ne perniciofa cunctatione ciuitatem in discrimen adducant, ad dedendam urbem oratores in castra continuo mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castilionus iuris peritia insignis, qui demississima oratione uictoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerneret qui fluctuosissimis temporibus seruiuisent potius, quam ab eo uoluntaria defectione descuiuisent. Eos supplices, & quæ imperasset paratos facere si cōseruasset, longe maiorem eum laudem, quam hesternæ uictoria fuis hostibus meruisset, clementia atque animi magnitudine sibi comparaturum: quando præstantius foret amplissimum regem humaniter ac temperate uti uictoria, quam prælio, in quo & milites & fortuna plurimum potuissent, felicissime superare. H Francisus ad ea respondit, se magis pro natura sua quam pro Mediolanensium meritis, qui toties rebellassent, & defectioni interfecto præsidio summam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruaturum, modo trecenta milia aureorum nummum, quam summam multæ nomine imponeret, intra certos dies tribus pensionibus persoluissent. Dimissis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit: ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam urbem aduenerant, & Helueticos finibus decessisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando neque amice, neque hostiliter fecisse uidebatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum copiam transmitterentur, ad easdem fœderis condiciones recurrit, quibus paulo ante Ludouicus Canosius Tricaricensis, & Cynthius Tiburs pacem ab rege petiuisent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat: quâquam Liuianus uictoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad opprimendum Cardonium summa cupiditate ferebatur, interpellari ac distineri regem in eo uictoriæ cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, unis exercitus sui uiribus deleturum polliceretur. Tunc demum enim quum eos hostium reliquos deleuisset, facillique uictoria imposuisset Hetruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem maturam uictis daturum pacem, & ueram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Francisus, qui occultiore consilio ex fœdere soceri Ferdinandi que regum Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atque Placentiam si per condiciones recipere posset, tentari armis nolebat, æquissimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inde inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exemplo principum

A cipum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere uideretur. Res itaque eo modo compositæ, ut pōtifex Parmam atque Placentiam quas urbes armis tueri non poterat, Gallo occupari sineret, rex uero Florentinis eam pecuniæ summam remitteret, quam Gallo ex fœdere quod in societate recepti essent, quotannis Ludouico regi persoluere consueuisent, ac nihil Cardonio Hispanisque militibus noceret, eosque in pacatum regredi pateretur. Appositum quoque diserte est, ut pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Francisus mittere teneretur, Medicamque familiam in fidem clientelamque reciperet: Eadem quoque regi pontifex præstaret si in Italia bello lacefferetur. Nec multo post Liuianus, ut eas urbes quas Veneti superioribus annis amisissent, armis repeteret, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Hicardus interea, qui cum præsidio Brixiam præerat, quum haud dubie uictores hostes totam eam belli molem in se unum breui cōuersuros existimaret, singulari celeritate atque industria murum prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit, aggeribus nouisq; munitionibus muro additis, portisq; ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, urbem natura loci per se tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, uini, pecoris magna copia è proximis castellis in urbem comportata, Guelfis & suspectæ fidei ciuibus urbe eiectis, & comineatu omnis generis certis familiis imperato, ualidam Hispanorum manum ex his, qui Veronæ essent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Casaris legato postulauit, contestatus nisi ex ea copia mature sibi subueniretur, eos postea, si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploratos. M. Antonius tamen ueteranos milites, quos ipse paulo ante à Cardonio agre se impetrasse meminerat, suspiciosissimo belli tempore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum esse iudicauit: ne alieno periculo minus quam suo prospicere uideretur. Itaque delecti Morellio, Orthisius & Gusmanes eximia uirtutis centuriones cum septingentis peditibus, & Gothistardus uir fortis cum cohorte una Germanorum, quæ summa hominum magna ex parte ex sclopettariis constabat. In Verona profecti conductis agrestibus, qui occultiores calles ostenderent, interdum nocturne itinere confecto, per iuga montium, qui ad Benaci oram uerunt, saxosis nemorosisque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt: & adeo celeri improuisoque itinere, ut Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectioe si rectis itineribus accessissent, oppressurus erat, satis magno & temporis & locorum spacio præuenterint. Ceterum Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiam consilio depulsus, quum multis contra rationibus summa spe capiendæ Veronæ teneretur, quod eam urbem arte naturaque minus ualidam, & detractis prædiariorum promptissimis, infirmiore esse existimabat, in supremam ualitudinem incidit. Vir enim alterum & sexagesimum natus annum, quum laboriosissimo prælij die tenue corpusculum sub iusto armorum pondere plurimum exercuisset, equestrique agitatione uiscera penitus in herniam abiissent, incredibiles dolorum cruciatus sustinere non potuit: paucisque

diebus apud Ghedas extinctus est. Fuit Liuianus parum liberali facie, & pusillo atque incuruo corpore plane deformis. Cæterum ei inerat sublimè ingenium ac uehemens, quod plerunque nimio quodam uigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatus uidebatur, ita ut eum multi aliquanto meliorem bellatorem quàm ducem existimarent. Nemo tamen eo melius disciplinæ leges percalluit, nemòque fortius uel uigilantius singula militiæ munera obiuit: ad extremū, qui nulla maiorum gloria insignis ex priuato equite ad summos honores euaserat, omni bellica laude dignus uideretur, si in ipso rerum cursu, atque negotio consiliis eius atque uirtutibus fortuna respondisset. Cadauer eius exenteratum, conditumque aromatibus milites mœstissimi plures menses apud se in castris habuerunt, & solitum ei prætorium tetenderunt, perpetuisque funalium flammis, & continua armatorum statione adiecta defuncto honores addiderunt, quales uiuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij summa rediisset, & Georgij Hemi legati auspiciis exercitus regeretur, senatus continuo ab rege postulauit, ut copiis in tanta spe conficiendi belli strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus, feliciter gestis imperatorem submitteret, cui Italus miles facile pareret, & bellum summa omnium concordia administrari posset. Nec multo post Triuultius, qui unus omnium, quòd uirtute atque existimatione cæteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio destinabatur, ad exercitum cum imperio profectus est. Interea Nauarrus dignum fama sua ratus si nobilissimam terrarum orbis ac munitissimam arcem intentatam antea superioribus ducibus expugnaret, circumposita militum statione ad cohibendas eruptiones, magnòque agrestium numero, qui opus facerent, mercede conducto, fossam iustè profunditatis ab ea parte arcis, qua Septentriones spectat, breui perduxit. Vimeneas turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sapius à nobis demonstrata arena implebant, inter seque iungebant, ante opus collocauit: erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita ut tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus inchoare, atque ultro citròque quum res posceret commeare, tormentaque statui, ac circūduci facile possent. Quibus omnibus nocturno maxime tempore propter hostilium tormentorum iniuriam munitionibus constitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem instituit, quæ pro tempore ac rerum opportunitate optima uidebatur: scilicet ut turrium pinnas, & summa murorum propugnacula maioribus tormentis discuteret, ne cuiquam hostium ab ea parte consistendi in muro potestas foret, ac simul prospectandi facultate priuarentur, atque usu minorum tormentorum, quorum omnis generis magnam copiam in murum contulerant, hisque cuncta pinnarum interualla, & singulas de more fenestellas instruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentiū canonum & colubinarum amplissimo apparatu, continenti atque perpetua uerberatione demolitus, tantam earum rerum uastitatem fecit, ut à Pallancina turre ad Carmelitarum propugnaculum (ea sunt ædificiorum cognomina) tor-

A tum pulcherrimi lateris tractum, qui ad uigilum commoditatem atque operis elegantiā, tegulis & perpetua contignatione tegebatur, defensoribus interfectis, superiore murorum corona defracta, bellicisque omnibus instrumentis eadem ruina dissectis, patefecerit. Mox ad suas artes conuersus actis cuniculis succisique propugnaculi radicibus, quod arci cōiungebatur, exitumque militari portula in fossas quàm occultū habebat, magnam eius partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas connixi tanta celeritate in propugnaculum euaserunt, ut custodes metu inopinatioque periculo consternati, quum in munitiorem interiorēque locū se reciperēt, B uix spacium claudendæ portæ contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hostis excitatus, ut erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto discrimine digna duce consilia capiebat, amissamque proculdubio ea nocte arcem sensisset, quum multi metu uel perfidia obstruēdam tantum eam portam esse cēserent, nisi Gambarus magnitudine periculi permotus increpita ignauia atque perfidia, cum deletis militibus subterraneo aditu ad portam descendisset, eaque protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent: occisis pulsisque omnibus, propugnaculum recepisset. Nec multo post Nanarrus, dum incautius in opere uersaretur marmoris fragmento caput ictus, quod hostili colubrina ab latere eam maxime petente partem summa ui defractum resillierat, oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti ferme ex Nauarrinis: & magnus agrestium numerus ui tormentorum hostilium in fossis uppressus est. Philippinus quoque Fliscus, qui quodam abeunte in Germaniam Ludouico cum parte præsidij Pallancinæ præfuerat: & Bernardino Curtio prodente arcē, non obscuram prodicionis atque auaritiæ notā subierat, dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis uitia forent, intentiore D cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interiit: ita ut meritis eum pœnis & destinato exitio fortuna obiicere uideretur. Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitem Aloisium Ferrarium, quum nulla diurni nocturniue tēporis momenta, quin utrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porro Maximilianus cui fortuna primis imperij diebus læta omnia ac tuta spopoderat, quum sensim naturæ uel ætatis uitio imperitorum secutus consilia parum honestis artibus se deprauandū dedisset, nec facile postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenij sustinere posset, labefactatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita uisus est, ut neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumue pecceret, quàm subortis undique pediculis, pædore & fœda illuue deformis conspiceretur. Horrendæ etiam imminentiū rerū species tristi animo per quietem obuersabantur: unde illi grauior morbus, quū relictis stratis infomnes noctes perducere cogeretur. Multa eū quoque tot curis implicitum prodigia, quæ sanas etiam mentes perturbare cōsueuerunt, paucis ante diebus nunciata terruerant. Nam apud Gamballottam

uicum meridiano tēpore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere uisi, uictorēque eum qui ab Gallia regione uenisse uidebatur, alterum continuo profligasse frequentes agricolae confirmabant. Brennio quoque amnis Ticini socius, quem ob terramotum corruēte ingenti montium mole lacum supra Bellizonam nunquam antea uisum effecisse memoria prodidimus, quum excrecente in immensum aquarum multitudine supra quadraginta stadia interclusa uallis occupasset, nec iam ullis obicibus teneretur, effracta rupe, patefactoq; exitu effusus, subiectam planiciem inundauit, eodēque impetu & lapideum Ticini potētem, & nobilissimi operis munitionē, quam duplici cōtecto muro & turribus admirabilem Ludouicus Sfortia interuallo decem stadiorū ab oppido in aduersos montes perduxerat, pūcto temporis deiecit & abripuit. Inde per patētes campos horribili fragore delapsus, quum praiceps Verbanū lacum peteret, cohortem Heluetiam in castra contēdentem cursus celeritate deprehendit: neque miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora uillae aedificia conscendissent, paulo post aucta profluētis uiolentia, conuulsis fundamentis integra natante uilla deuecti miserabiliter perierūt. Qua elade pulcherrimus centum stadiorum tractus uillis, satis, arboribus, armentis, multisque mortalibus momento absumptis interiiit. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianū, acerbiorēque indies ab infesta fortuna ictus metuentem nonnulli uanis sparsis terroribus, quum amittendae arcis pericula in maius auerent, ad summam rerum desperationem perduxerunt. Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle descendentes Gallis, eas angustias suspectiore negligentia omni praesidio nudatas reliquerat, diffeminatis sermonibus apud praesidiarios, tristitia omnibus, & certum arcis excidium ominabatur: moliri subterraneos specus Nauarrum, quibus omnis aquae copia penitus auerteretur, uel corrumperetur, eūque perfectis cuniculis breui sicuti ad Neapolim fecisset, munitiora arcis loca & turres ipsas sulphureis ignibus in sublime iactas euersurum. Quae tamen multorum animos cogitatione periculi suspendebant, a peritis tamen ut inania confutabantur, quod depressissima turrium fundamenta, quae etiam ut humido ac cedenti in solo sublicis imposita essent, uel insano etiam labore subterfodi non poterant: unde sibi neque cuniculo neque ignibus noceri posse arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura, ut tum ignes, quum solidis ac sicciore muris & cautibus inclusi fuerint, uehementissime ad spirandū inanes auras quaerent, cunctaq; uelociter impotenti uiolentia perfringāt: Si uero, ut in profundis necessario accidit, molli terreno, uel modica aquarū scaturigine humentibus locis cuniculi inciderint, hebetato statim puluere humoris iniuria lentescunt ignes, cassoque labore in irritum, ut rerum magister usus edocuit, resoluuntur. Igitur Sfortia quū per eas animi perturbationes rerū radio affectus omnibus suis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie, quam uirū uel principem deceret, uitae libertatisque pericula metiretur, nulla dedecoris cura

habita,

A habita, quin se dederet, non cunctandum sibi amplius existimauit. Neque Gambarus atque Aquila legati, in quibus summa authoritas esse debebat, quo minus in turpi sententia perseueraret, quicquā proficiebāt, quāquam grauibus eum sermonibus castigatū in spem erigere, increpitāq; degeneris animi subita consternatione, a tam foedo dementique consilio deterre contenderent: ac simul testaretur foederatos principes, ipsosq; praesertim Heluetios, qui pro eius salute ac dignitate conseruanda fratres ac consanguineos suos amisissent, iniuriam animo nunquam esse deposituros, si tam propinqua spe renouandi belli rebus eorum atque consiliis intempestiua

B deditioe infami praesidio obuia iret. At ille praesenti animo quasi sensibus receptis: Egregie (inquit) ac fortiter & mihi & paternae uitaeque gloriae uel constantissimo uite exitu satisfacere, ut plane suadetis, nisi honestiora speciosioraq; consilia eos, qui cadentibus rebus suis pertinacius cum irata fortuna colluctantur, plerunque durissimis casibus reseruet. Agnouimus enim iam pridem male auspicati imperij fortunam, quum seruire impotentibus foederatis cogere, qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatibus spoliata, nihil mihi praeter inane principis nomen reliquerunt. Vitamne ego ac libertatem, naturae munera, dedecoris metu, uel perniciosa uirtute despiciam, & ruentium rerum fortem iterum periclitabor, ut pro speciosis inanis & incertae dignitatis titulis insolentissimis hominibus qui praescribunt, leges dant, & sumptus & uectigalium exquisitam rationem repossunt, iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hisdem cathenis expirem? Impudenterne ego, uel ingrate, si in maiore mea iactura propriae salutis ac libertati consulero, Ferdinandi uel Caesaris rebus praesudicasse uidebor, qui apertis consiliis ut hoc imperium, maiorum meorum uirtute partum nepoti Carolo adiudicarent, aliquid quando me extrudere cogitarunt? Quorum alter, ut qui semper cum hoste clandestine sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit: Alter tamen mensuris pensionibus ingentes ei pecuniae soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorē Germaniam regressus, neque suae dignitati satisfacere unquam, neque in meis uel miserissimi patris difficultatibus digna Caesare, uel cognato principe auxilia transmisit? Neque Leoni quo minus dignis potestis conditionibus cum Gallo foedus percutiat hac necessaria deditioe impedimento futurus existimari uelim: Qui si fallaci atque infido Fregosio minime credidisset, expeditiorēque consilio celerius & constanter pristini animi deliberata peregisset, neque ipse cum maxima dignitatis imperijque iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserimum est, apud hostem meliorem uitae conditionē, quaerendam esse censerem. Tantum uero adest, ut publicam Heluetiorum causam respicere uelim, ut illos, qui magno suo incommodo huius imperij tutelares uideri uolunt, ultro ea molestia sim liberaturus, ne si bellum renouauerint, licitatione capitis mei altera perpetuae infamiae notam subeant, uel quum natura factiosi atque uenales dissentire inter se coeperint, aliam funestiorē fortasse cladē, sicuti nuper, Dij

H ij

» immortales auaritiæ atque arrogantiaë uindices intulerunt, mea de causa F
 » contraxisse uideantur. Ita Maximilianus ut perpetuis tandem curis atque
 molestiis animum liberaret, & principalẽ uitam nullis unquam ærumnis
 uacuum cum priuata ac beatiore cõmutaret, trigesimo oppugnationis die
 arcem dedit his conditionibus, ut sibi ac præfidiariis militibus res suas
 atque omnem supellectilem, præter militarem apparatus, efferre liberum
 foret, atq; ipsi ab rege trigintaquinq; aureorũ milia singulo quoque anno
 persolueretur, modo per publicas tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu
 regis fide data Galliaë transalpinæ fines minime excessurum ullo tempore,
 polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioãnem Gonzagam G
 & Hieronymum Moronũ, quorum cõsiliis Maximilianus innitebatur, ad
 extremum ut rebus suis cõsulerent, fidẽ cum fortuna cõmutasse existima-
 rent, quòd iuuenẽ imperitum rerum, ægròque animo fluctuantem, quem
 consilio atque industria sanare atq; erigere potuissent, ad dedendam arcem
 impulsisse diceretur. Quod pro uero fortasse relinqueremus, nisi tempora,
 quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquanto post ambos ea calumnia
 Maximiliani etiam testimonio liberassent. Ipse Maximilianus, quum re-
 gem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum libere cu-
 stodirent, in Galliam profectus est. Nec multo post Franciscus, quod ante H
 receptam arcem suæ dignitatis esse minime statuebat, Mediolanum tum
 primum inuectus cum ornatioribus turmis delectisque cohortibus, qua-
 rum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculũ populo præ-
 buerunt, de hostibus magnifice triumphauit.

PAVLI IOVII NOVOCOMEN-
 SIS EPISCOPI NVCKERINI, HISTORIARVM

SVI TEMPORIS LIBER XVI.

IN T E R E A Triuultius ad oppugnandam Brixiam profe- K
 ctus, quum perspecto urbis situ, notatisque hostium mu-
 nitionibus ad templum Euphemie uirginis castra po-
 suisset, aduocatis in consilium Venetis ducibus, qui sua
 & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem
 expugnandæ urbis rationem reperiebat. Vna erat, qua
 constitutis aggeribus, fossisque perductis ad securitatem oppugnantium,
 tormenta subueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco,
 maioribus

A maioribus tormentis ad regulam collocatis ita diuerberaret, ut fossis mu-
 rorum strage ruinæque completis, ad subeundum facilis ascensus, & latior
 ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in ce-
 leritate posita, qua ex improviso pluribus simul in unum locum prolatis
 directisque tormentis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent,
 tumultuariòque prælio depulsis defensoribus, urbem ingrederetur, quàm
 hostes imparati ac festinantes, extruere aggerem, opportunumue consi-
 lium in repentino negotio capere, & propugnare possent. Huius sententiæ
 erat author Petrus Longenas equitum præfectus, uir acer & fiduciaë ple-
 B nus, cuius consilium plerique sequebatur, qui longam ac laboriosam op-
 pugnationem equis animis expectare non poterant. Hanc Triuultius dux
 uetus ab longo rerũ usu, grauiq; ingenio cæteris prudentior laudata prio-
 re non probabat, ut qui ullam uictoriaë partem, quam tuta uel recta belli
 gerendi ratio promittere posset, ab audacia uel casibus minime sperandam
 arbitraretur. Sed quum Lõgenas propter summam locorum ac mœnium
 notitiam, quòd Brixianus ciuis erat, equioribus militum auribus audire-
 tur, omnes fere in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte
 qua Garzetta fluuiolus urbẽ egreditur, nullius prope negotij futuram op-
 C pugnationem, si à neglectæ custodiaë loco nihil tale uerentes hostes adori-
 rentur. Itaq; milites falsis adducti persuasionibus, quòd plerũque ante pe-
 riculum suas atque alienas uires inique æstimant, & destinata consiliis se-
 cundo cursu sibi successura facile credunt, prolato apparatu antequam di-
 luceceret, magna ui oppugnare cœperunt, uel ob id ardētius, quòd loci fe-
 licitate impulsis, ab eodem exeuntis Garzettæ ostio, quum galli frustra ob-
 sisterent, Gritto & Auogario ducibus in urbem irrupisse meminerint. Tã-
 ta uero murorum strages edita est, ut patefacto aditu per ruinas transcẽsu-
 ri uiderentur. Sed contra ab Hispanis atque Germanis, qui summa prom-
 ptitudine quod agendum foret sibi opportune diuisis inter se muneribus
 D præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celerrime perfici posse credi-
 derunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuero ne deessent qui uno
 tempore & aggerem comportarent, & mœnium hiatus obstruerent, ac si-
 mul in perpetua statione consistendo è muris propugnarent, per mutuas
 cohortes sibi inuicem alternis horis succedebat. Vbi autem subitatio mu-
 nitionis genere, satis abunde periculis prouisum fuit, ab Nazariana porta,
 quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Anni-
 balis Lanæ Brixiani colubrina directæ est, qua tametsi quo minus certis
 E ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, ut hyberno
 matutinòque tẽpore accidit, prospectũ impediabat, ad primũ tamẽ ictum
 uel æstimatis cõiectura mœnium spaciis, uel ipso casu, qui bellicis in rebus
 ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorũ libratores interfecit.
 Vnde mox displosis uno tempore omnibus sclopettis cæterisque tormen-
 tis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginẽ sub signis temere progressæ fue-
 rant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorẽ cum insigni clade
 cæteris intulerunt, ut Malatesta Balconus & Ioãnes Conradus Vrsinus, qui
 H iij

ante alios Longenæ auspiciis primas irrumpendi partes depoposcerāt, de- F
ferere trepida fuga omnem apparatus, celerrimōque regressu suos recipere
cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani è muro stragem fugam-
que hostium conspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, mi-
nime dubitarunt. Neque Hicardus insidias ueritus, neque Rodolphus Ha-
la Germanorum dux, qui maioribus portarum spaciis aggere obstructis
angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere
ardorem militum potuerunt. Ita duce Morellione scutis gladiisque con-
tenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisque omni-
bus tormentis, uniuersos in fugam coniecerunt: maiorēque incommodo G
ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema
castrorum parte ad propinquam spem capiendæ urbis euocauerat, oppo-
sitis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormento-
rum suorum, quæ in muro constituta fuerant, præsidio confisi, ob id ali-
quanto audacius perterritos insequerentur, quod si hostis forte urgeret,
tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne quæ ipsi
dudum ceperant acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormentarij
pulueris copiam succenderunt: excusserēque curribus maiora tormenta,
defractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora uero humeris H
impulsa in fossam præcipitarūt, & se ad unum incolumes in urbem re-
ceperunt. Reliquo autem diei tempore quæ intacta remanserant, è muro
directis colubrinis ita oppugnata sunt, ut aliqua percusso metallo frange-
rentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Cala-
ber equitum præfectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautus in
muro uersaretur, tormento ictus interiit: Nocte uero, quæ secuta est, Ve-
neti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu re-
dierunt, tredecimque ex minoribus nullo accepto incommodo reduxe-
runt, quod hostes sulphureum puluerē cuius penuria maxime premeban- I
tur, incertis ictibus minime sibi absumendum esse iudicabant. Maiora au-
tem tormenta numero decem, & ex his unum elegantis ac miræ magni-
tudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductariis
funibus per trochleas ergatarū artificio è fossis in summa mœnia sustule-
runt. Triuultius post id detrimētum paucorum temeritate acceptū è con-
spectu hostium recedendum ratus, ut aliquo temporis spacio inaurato
apparatu recreatisque militibus rursus ad oppugnandum reuenteretur, ad
tertium ab urbe lapidē copias reduxit: ac simul Veneti, ne irriti incepto
abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque extemplo Brixiam B- K
stardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum cogna-
tione & gratia regis pollens potensque, magnam apud Gallos authorita-
tem obtinebat. Erant cum eo supra tria milia equitum, & sex milia pedi-
tum Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum
peruenissent, Germani conspiratione facta recusare militiam, atque obsti-
nate subsistere cœperunt, quod aduersus Cæsarem & consanguineos suos
minime se profecturos dicerent, quibus neque bellum, neque iniurias in-
ferre

A ferre ueteris sacramenti religione tenerentur. Caterum quæ iam capta ef-
sent se tutaturos, & aduersus quascunque gentes, si bellum ultro Gallis in-
feratur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res
Venetorum animos uehementissime permouit, quod Franciscus parum
syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguae fidei ui-
derentur, quum nullis præmiis uel obrestationibus flecti possent, quin in
proposito detrectandæ militiæ perseuerarent, ac simul omnibus malefi-
ciis tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam præ-
darentur. Quibus de causis Franciscus, ut apud Venetos omni fraudis uel
B commutatæ uoluntatis suspicione uacaret, fidemque suam erga socios in-
uiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Va-
sconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato uulnere conua-
luerat, ita maxime ante alios propter ueterē ac recentem gloriam mirabili
operum artificio, oppugnandique scientia apud Mediolanū comparatam
à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius uiri ar-
tibus omnino cessuram fuisse existimarent: Nauarrus adulta iam hyeme
Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostiū
equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repenti-
C nis excursionibus infestabant: Vixque, ut erat paucis familiaribus comita-
tus in eo periculo amissis impedimentis, atque omni castrensi supellectile,
equi uelocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios
uindictæ auidos quos fremere, & bellum Italiæ minitari intelligebat, ullis
uel amplissimis etiam conditionibus pacare non posset, ac subinde Ferdi-
nandus & Cæsar impulsis Heluetiis, & Henrico Britannjæ rege sollicita-
to, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciaretur, ut imminen-
tibus malis occurreret, colloquium ab Leone Pontifice postulauit: ratus se
eo congressu arctioribus fœderis uinculis eum sibi obstricturum, suscipi-
D cēsque regum animos iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quod
Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem uetere partium stu-
dio minime commutato, seruire temporibus magis quam cum Gallis ex
animo consentire putabant, magnam spem in eius pecunia, atque autho-
ritate ad conficiendas res maximas collocare uiderentur. Et Franciscus re-
ligione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, si Pō-
tificem & sacrum cardinaliū senatum inuideret: ac simul se ipsum, qui tan-
tus in acie fuisset, totque regulos ac duces ad splendorem Gallicę amplitu-
dinis ulterioribus populis ostentaret. Leo tamen complures principum
E legati, & in primis Cardonius, qui ad eum uenerat, ne cum Gallo colloqui
ueller, obnixè precarentur, multis tamen de causis minime sibi respuēdam
conditionē esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu
Florentiam profectus est, ubi totius Ethruriæ concursu magna atque incre-
dibili hilaritate Florentini, ut tantum ciuem Pontificemque debebant, ex-
quisitissimis honoribus exceperunt. Inde transgressus Apenninum, quod
Ethruriam Gallis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore Bononiam
peruenit. Nec multo post Robertus Vrsinus Rheginus, & Pompeius Co-

lumna Reatinus nobilissimi antistites, qui Fráncisco Parma digresso occur-
 rerent, cūmq; deducerent, transmissi: quo tempore Tramulius quoque &
 Lotrechius procerum clarissimi ad Pōtificem iussu regis peruenerunt. Po-
 stero die Franciscus cum sex milibus equitum, comitante cardinalium se-
 natu urbem ingressus Pontificem in prætoriis ædibus sella sedentem ex-
 osculatis de more pedibus adorauit. Neque Pontifex eum regem, qui pri-
 sco cognomine Christianissimus diceretur, ad pedes procūbere passus est:
 nam uenerabundū dextra motūque corporis alleuauit: deductūmq; in se-
 cretiorum ædium partē humanissime complexus est. Erat Franciscus pro-
 cera corporis statura, colore lacteo, uiuacibus oculis, serena prorsus ac re-
 gia facie omnium qui adessent eius ætatis formosissimus. Idque illi in pri-
 mis incomparabilem gratiam addebat, quod nemo uel seuerus in eo fere
 imberbi grauitatem regis moribus necessariam desideraret, quum uersif-
 colore ac intercisa ueste pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licen-
 tiorum sermone apud suos palam uteretur: omnesque tamen in castrensi co-
 mitate regiam dignitatem agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano in
 templo rege altaribus ministrante, sacra celebravit, ac mox quum aliquot
 dies secretioribus colloquiis impendisset, constitutis inter se belli & pacis
 conditionibus, quas memoriæ prodere necessarium nō putamus, Hadria-
 num Arcturi Boyssuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyssuius
 regis nutricius, atq; omnium cōsiliorum moderator: cuius impulsu Fran-
 ciscus colloquium appetisse dicebatur. Regi quoque concessum est, ut ci-
 teriore ac ulteriore in Gallia sacerdotiorū reditus binis exactionibus de-
 cumaret: & contra permittente rege pragmatici iuris prerogatiua tollere-
 tur: qua (ut suo loco memorauimus) sacerdotia tota Gallia collegiorū ar-
 bitrio adiudicari consueuerunt. Pōtifex quoque in gratiam obnixè peten-
 tis regis Georgium Soprafaxum magnæ apud Heluctios authoritatis car-
 cere emisit. Is domi Gallicæ factionis princeps extiterat: & propter cruen-
 tas atque acerbissimas simultates, quas cum Sedunense cardinale omnibus
 temporibus exercuerat, capitali iudicio conuictus in mole Hadriani teteri-
 mo in carcere seruabatur. Precibus item Pontificis Franciscus Prospero
 Columnæ libertatem se daturum pollicitus est: remissurūmq; ei, ut postea
 factum est, tertiam impositæ pecuniæ partē, quum Prosper acerbitate du-
 cum, in quorū potestatem deuenerat, triginta septem milibus aureis num-
 mis se redimere cogeretur. His rebus sex dierū spacio constitutis, Fránciscus
 Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitque pontifex abeūtem
 aurea cruce pretiosissimis gemis exornata, qua frustulum Christianæ cru-
 cis includebatur. Ipse nō multo post, quum per aliquot dies Carneualibus
 ludis personatus choreis & matronarum amoribus indulisset, & crebris
 subinde rumoribus afferretur Heluctios, ac Cæsarem Ferdinando & Hen-
 rico obnixè iuuantibus, consentire in unum, atq; arma parare, magnis iti-
 neribus in Galliam contēdit. Hisdem ferme diebus Triuultius, atque Na-
 uarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad op-
 pugnandum comparatis, ab ea parte confederūt, qua Paulum Baleonum,
 Obignino

A Obignino incluso, urbē oppugnasse memorauimus: perpetuisque muni-
 tionibus circumductis, trina templa Apollinaris, Floriani & Saluatoris la-
 tiore spacio complexi castra muniuerunt. Neque per plures dies diurni uel
 nocturni laboris quicquā intermissum est ad perducendas fossas extruen-
 dosque aggeres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerentur.
 Nec multo post nullo prope uulnere accepto, tota ea murorū pars quæ ab
 imis montis radicibus ad arcem pertinebat, magna uel tormetorum pinnis
 propugnaculisque nudata est: actūque subinde cuniculi uariis in locis, qui-
 bus intromisso puluere fundamenta murorum euerterent, uel subterfossis
 B mœnibus per occultissimos specus in priuata urbis ædificia penetrarent:
 atque inde sensim coacta militū manu urbem inopinantibus hostibus oc-
 cuparent. Sed Triuultius diuersa ac nota omnibus ratione mœniū partem
 ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longa tibicinum
 serie fulcire, suppositisque ignibus, excindere singulari studio contendē-
 bat. Fossores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad
 mœnium longitudinem secundum fundamenta proferebatur, dum opus
 perficerent, occultabantur. Ii murū paulo supra radices malleis uēctibusq;
 perfringebant, subtractisque sensim lapidibus, tigna bipedalia, crassitudi-
 C ne humani cruris modico pariq; interuālo inter se abiuncta supponebāt:
 atque ita cōtinuato opere totus murus perpetuis tignorum ordinibus in-
 nixus suspendebatur. Ea mox interualla aridis uirgultis ad concipiendam
 flammam pice atque oleo preparatis, tormentarioque puluere conspersis
 implebant, quibus postea ad ducis signum uno tēporis momento succes-
 sis, quum eodem igne tibicines ac tigna supposita consumerētur, necessa-
 rio eæ mœniū partes repentina atq; ingenti ruina corruerent. Hæc quum
 singulari ducum solertia atque incredibili studio ac labore militum para-
 rentur, per uiginti octo dies Gallica Venetæque tormenta nunquam cessa-
 D runt, magna introrsus murorū uastitas facta, magnus timor hostibus inie-
 ctus, multiq; milites utrinque occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutis-
 sima in parte mœniū resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Interim mi-
 lites quotidiana consuetudine inter se colloquebātur, quod primæ castro-
 rum munitiones adeo mœnibus subiectæ erant, ut telum è muro facile in
 eas adigi posse uideretur. Galli enim ac Veneti obsessis famem omniumq;
 rerum inopiam, atque omnis auxiliij desperationem obiectabant, ac mor-
 tem aut uincula comminabantur, quod eos, si per cōditiones deditioem
 facere uellent, minime se recepturos esse iureiurando confirmassent. E con-
 E trario Hispani Venetis ignauiam exprobrabant, quum se iterum omnem
 eorum apparatus adempturos eruptione facta denunciarent: magnope-
 re uero se Gallorum uicem dolere dicebant, quod eo anni tempore, qui in
 tepentibus & bene cultis Insubrum domibus pellicea ueste & largioribus
 epulis uti consueuissent, niuis ac imbrium, atque aquilonis iniurias pro a-
 liena causa paterentur. Quum per hunc modum milites facete contume-
 liis inter se contenderent, Nauarrinus miles, ut linguam iactantiūque
 Hispanorum iniecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanice loquutus,

„ Cómilitones, inquit, qui extremis etiá rebus uestris tam secure iocamini, F
 „ caute ne à uobis contumeliarum rationē reposcamus, quum gallina pede
 „ scalpere ac fodere humum aliquando deserit. Quæ uerba acuti & perspi-
 caces Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaque altius in-
 terpretati, Nauarrum pro Gallina specus cuniculósque moliri, quod pecu-
 liare eius hominis artificiū foret, ab suæ gentis milite per lusum caute sibi
 significari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus simul signiferis ac centu-
 rionibus communicatur, ad Hicardúmque concurritur. Ille qui propter lo-
 ci mœniúmque naturam, atque eius hostis ingeniū, qui in his artibus ma-
 xime inniti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse co- G
 gitarat, per eam urbis partem, quæ proxima castris & subiecta periculo ui-
 deretur, diligentissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, pri-
 uatas domos, templa, cœnobîa ingrediantur, scientissiméque perquirant,
 an aliqua cuniculorū uestigia reperiri possint. In id quum omniū militum
 animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, ut
 terræ motum notarēt, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo
 deposita, si concussis leuiter membranîs, uel tenuissime personarent, con-
 templabantur: alij capacissimas pelues uasæque ænea omnis generis aqua
 repleta, si tremulis motibus agerentur, intentissima cura omnibus locis H
 obseruabant: quibus argumentis subterranei operis motiones necessario
 deprehenderentur. Nec multo post certo in loco animaduersum est terræ
 superficiem manifeste comoueri. Quam ob rem singulari omnium læ-
 titia contrarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in urbe milites
 horum operum peritissimi, qui artem superioribus tēporibus præceptore
 Nauarro didicerant, plurésque Germani, quibus omne genus cuniculorum
 notissimum erat propter argentarias secturas, quæ apud eos ad Hercyniæ
 regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia
 Bononiæ fuerant, & se Nauarri artibus contrariis cuniculis feliciter occur- I
 ruisse meminerant. Quibus de causis continuato labore, ac pluribus simul
 perductis cuniculis facile per obliquos meatus ad hostiū opera peruenerunt.
 Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisque in extrema cuni-
 culi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silētio ad duces
 reuertuntur. Disputatur in cōsilio an sulphurei pulueris cados, qui in eum
 locum ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere
 furtim, asportaréque deberent, quod magnam eius rei inopiam diu antea
 sentire cœpissent, an opperiri tempus præstaret, horasque captare, quibus
 Triuultius atque Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se K
 demittere consueuissent, ut illos iniectis ex improviso igniuomis globis,
 miserabili morte concremarent. Sed Diij immortales, qui ut præditos insi-
 gni uirtute homines diutius seruent, plerunque imminentis fortunæ im-
 pētum benignitate præuertunt (ut sæpe antea fecerant) illos ea quòque die
 protexerūt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuique perficien-
 di negotij cura fuerat demandata, quum aliquos, & in his cuniculi magi-
 strum cultiore ac serica ueste indutum uersari in cuniculo per ambiguas
 tenebras

A tenebras conspexisset, ut qui se destinatos duces enecatutum existimabat,
 moræ impatiēs, iudicióque deceptus; ambustis aliquot hominibus totam
 adinuenti cuniculi rationem hostibus patefecit. Neque tamen Triuultius
 atque Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto tēporis interiis-
 set, quicquam ex aliis operibus remittendum sibi esse iudicatūt, quòd ob-
 sessos necessariis rebus magna ex parte cōsumptis, sublata spe stipēdiorum,
 auxiliis desperatis, extremas rerum difficultates non esse toleraturos intel-
 ligebant. Iam enim Hispani atque Germani, quum in celeritate, uel dili-
 gentia Cæsaris nullam spem collocarent, quòd eum incertis tardioribus-
 B que consiliis momenta Italici belli respecturum arbitrarentur, stipēdiū
 protacius atque arrogantius, quàm in obsidione deceret efflagitare, mise-
 ros ciues uiolatis hospitij iuribus prædæ loco habere, ducibus atrocia com-
 minari, Cæsaremque maledictis & probris incessere cœperant. Quin etiam
 quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorum spem uentura ad cer-
 tam diem auxilia pluribus literis significasset, neque ea postmodum com-
 paruissent, morionem a sella impositū imperatoris insignibus atque aquilis
 exornatum lagenas collo suspensas deferentem per urbem deduxerunt, &
 pro Cæsare, ueluti ipsis auxilio superuenisset, temulētius quàm quisquam
 C crederet fœdis acclamationibus salutarūt. Neque abditi duces, ac plurimū
 de salute solliciti, detestabilem ac nefandam eorum petulantiam authōri-
 tate castigare, uel ulcisci suprema imperij potestate, ne seditionē miscerēt,
 audebant. Hisdem ferme temporibus Cæsar in Vindeliciā redierat: impe-
 ratisque militibus qui Brixianis auxilio mitterētur, ad quindecim cohōr-
 tes armauerat, maiusque bellum ad uictoriam Gallorum excitatus ingenti
 animo moliebatur. Superiore enim ætate, quum Franciscus tantis coactis
 exercitibus aduersus Heluetios bellum pararet, ipse ueluti neglectis Italia
 rebus Viennam in Pannoniæ fines abscesserat, ut cum duobus septentrio-
 D nis regibus colloqueretur. Conuenere enim Vladislaus Hungariæ, & Sigis-
 mundus Poloniæ reges, atque ipse Cæsar in patentibus campis: nemoque
 fuit paulo notioris nominis Sarmata, nemo illustis Pannonius, nemo è to-
 ta Germania, qui toga uel armis clarus esset, quin regem suum cum orna-
 tiore turma equitum minime fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigo-
 niensis, & Longus Gurcensis cardinales, aderant Danorum & Gothorum
 regis legati, Bohemorum & Marcomannorum senatus, & totius denique
 Europæ principū oratores. Multa eo concilio, quæ ad rerum quietem per-
 tinere uidebantur pertractata: actūque in primis de Moscouitis, qui in-
 E festi Lithuanis etiam tum Smolenchūm ui captum retinēbāt: quibus Cæ-
 sar propter affinitatis necessitudinem, quæ sibi cum Basilio eorum rege in-
 tercedebat, fauere uidebatur: magnóque omnium studio deliberatum est
 de auertendis Turcarum incursionibus, quibus finitimæ Illyrici & Panno-
 niæ regiones euastabantur. Visaque est, sed non capta ipsa rerū occasio gē-
 rendis bellis efficacissima, quum Selymum aduersus Aladolum regē cum
 omnibus copiis in minorē Armeniā profectū esse cognouissent. Pacē sub-
 inde ac fœdera inter se percussa arctissimis cognationibus additis obstrin-

xerant. Nam Cæſar Ludouico Vladiflai filio Mariam neptem ſuam Philip-
 po filio genitã collocauit. Carolum uero aut certe Ferdinãdum alterum
 ex nepotibus Ludouici ſororem, quum nubilis foret in matrimonium du-
 cturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiã filia, cuius amitam
 ipſe Cæſar. antea duxiſſet, Sigifmundo regi deſponſata. Secretiora deni-
 que de maximis rebus inita fuere conſilia, quã ſicuti ipſo rerũ exitu nihil
 memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarũ monumentis minime
 tradenda eſſe cenſuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus pec-
 uniaque parantur, qui Brixia præſidio erant, quòd minore iam cura ab-
 ſentis occupati que Cæſaris, & difficultate Alpinorum itinerum anguſtio-
 ra ſibi indices futura omnia exiſtimabant, de deditioe cum hoſtibus agi-
 tare cœperunt. Erant ij nonnulli ante alios ſigniferi ac centuriones, qui ſpe
 amplioris pecuniã, quã à Venetis offerebatur, & tãdio diuturnã obſidio-
 nis adducti manipulares ſuos deprauarant, ac tunc maxime ut ſe dederẽt,
 & laboris præmia, quã certius ab hoſte, quã à Cæſare promererentur,
 accipere maturarent, habitis per contubernia conciliabulis adhortaban-
 tur. Neque gregarij mercenarijque milites, qui parũ decori ac gloria, quã
 ſtui uero plurimum ſtudent, tametſi paulo ante iactarant ſe non prius de
 deditioe cogituros, quã omnes obſidionis acerbitates pertuliſſent, H
 uoluntati centurionum ſuorum deſuerunt: publico nanq; conſilio decre-
 tum eſt, ut legati ad Triuultium de deditioe mitterentur. Poſtulabant ut
 uiginti dierum induciã forent: intra quòd tempus ſi auxilia à Cæſare mi-
 nime mitterentur, urbem dederent. Trimeſtre uero ſtipendium ſingulis
 præſidiariis militibus ab hoſte perſolueretur, quibus liceret, quum urbe
 decederent, uexilla præferre: tuba ac tympanis more militari uti: atque om-
 nem bellici apparatus ſupellectilem aſportare. Neque Triuultius eas cõ-
 ditiones, tametſi inflatus quã pro dignitate duorum exercituum foret
 ab obſeſſis proponerentur, reſpuendas eſſe iudicauit: quòd parari auxilia I
 in Germania ſinibus per Venetos exploratores audiebat, & ſatis ad lau-
 dem proſectum arbitrabatur, ſi eos hoſtes, & in primis Hiſpanos, qui pro
 laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientiſſimi exiſtima-
 ri uolebant, ad extremum intempeſtiua ac celeri rerum deſperatione com-
 pulſos ad deditioem perduxiſſe diceretur. Sed uix dum Bonaualles Gal-
 lorum equitum præfectus ad tractandas deditiois conditiones à Triuul-
 tio ad Hicardum miſſus re perfecta tabulisque conſectis ab urbe in caſtra
 redierat, quum frequentibus nunciis allatum eſt Cæſarianos Rheticis cul-
 minibus digreſſos aduentare: eosque biduo poſt cum armëtis, commeatu, K
 ualidisque auxiliis aſſuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino
 Germanorum aduentu, ac ſimul uno tempore ſubita Brixianorum eru-
 ptione aliquod incommodum ancipiti contentione diſtractus acciperet,
 caſtra contraxit: admonitisque præfectis atque omnium ordinũ centurio-
 nibus, ut paratos ac intentos milites continerent, tormenta quã ſub mu-
 ro erant, reduci ad Euphemia uicum, atque id otioſe admodum & quie-
 te adminiſtrari iuſſit: ne concurſatione & frequentia militum callidus &
 arrectus

A arrectus hoſtis in aliquam, uel noui conſilij, uel concepti timoris ſuſpicio-
 nem adduceretur. Hiſpani tamen è muro quòd tormenta reducerentur
 admirati, quum nullum interea per pactioem telũ utrinque mitteretur,
 eius conſilij cauſam à Venetis Gallisque requirebant, & crebro num ti-
 merent, uel acceptã fidei induciis que diffiderent, notos quoſque appel-
 lando ſciſcitabantur. Contra illi quòd multorum dierum inducias conceſ-
 ſiſſent, & clauſis niue gelũque Alpibus, nulla eis ab Cæſare uentura auxi-
 lia manifeſte perſpicerent, ueluti perfecto negotio, inſtrumentum omne
 bellicũ ſe colligere reſpondebant. Interea Gulielmus Rocandulphus mul-
 tis militiae experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodro-
 nio, qui propter multas Alpinarum gentiũ clientelas, atque opportuna ca-
 ſtella, quã in Tridentinis obtinebat, montiũ locorumque omnium natu-
 ram & inuſitata quãque itinera apprime nouerat, per niuofos atque ab-
 ruptiſſimos tramites cum auxiliis Anſum peruenit. Id erat caſtellum trige-
 ſimo ab urbe miliari petrae impoſitum, ubi cocuntes inter ſe montes, aſpe-
 ram conuallem inſuperabilẽs que anguſtias faciebant: quod Vrfattus Pri-
 ulus patricius Venetus cum mediocri præſidio tuebatur. Is tanta, ut belli
 inſolens erat, Germanorũ multitudiẽ perterritus, quum illi horrendo ac
 truci ululatu, niſi portã ſtatim aperiretur, omnia mox uictis extrema ſup-
 plicia denunciarent, repugnante Tonſio Bagnacaballo forti centurione,
 arcem continuo dedidit: unde illi non multo poſt exitiũ partum. Nam qui
 infami metu territus uitã peperciſſe uidebatur, timoris ac ignauia reus
 Veneto in foro capite mulctatus eſt. Rocandulphus caſtello atq; anguſtiis
 celeriter potitus, inde mouit: nihilque intermiſſo itinere, prius ſigna ac co-
 pias è proximis collibus oſtendit, quã Brixiani quicquam de eius aduen-
 tu nunciis uel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia
 Veneti itinera locãq; omnia diſpoſitis præſidiis obſeruabant, ut qui man-
 data uel literas deferrent, ſine manifeſto uitã periculo commeari non poſ-
 ſent. Montani quoque homines, qui pertinaci fide Venetum nomen omni
 tempore coluerũt, neminem impune tráſire patiebantur: eõq; bello ſupra
 quadraginta notos ſpeculatores, qui è Brixia Veronam, uel è Germania in
 eas urbes mittebantur, deprehenſos necatõsque arboribus paſſim, nulla in-
 terpoſita dubitatione, ſuſpenderant. Quã res inſperatum repentinũque
 Rocandulphi aduentũ fecit, & manifeſtam hoſtium tormentis ſalutem at-
 tulit. Rocandulphus, quòd plures boues & aliquantum pecuniã in ſtipen-
 dium, magnãque ſulphurei pulueris copiam, & ſeptem milia peditum
 adduxerat, ſumma omniũ gratulatione exceptus eſt, quanquã multi taci-
 te aduentum eius moleſte ferrent, quòd ſublata deditiois occaſione, certa
 ſpe præmiorũ quã ab hoſte proponebantur, manifeſte decidiffent. Erant
 plures, quum aduocato ſtatim concilio ſententiã de belli ratione diceren-
 tur, qui cibo ac modico ſomno recreatis militibus, eadem nocte erumpen-
 dum, atque ad oppugnanda caſtra hoſtium contendendum eſſe cenferent.
 Id Hicardus ipſe & Rodulphus Hala ac Vbertus Gambarã, ueterẽsque mi-
 lites probabant, qui celeri audacia factõque uirtutis periculo deleri im-
 I

paratos hostes, & bellum facile confici posse iudicabant. Triuultius enim paulo ante cognito Germanorum aduentu, ut equitatum, quem magno usui minime sibi futurum asperis præcisissq; in locis intelligebat, in patentiores cãpos educeret, ad Ghedas ita se receperat, ut eum ueluti loci distantia confisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maxime nocte nihil tale uerentem oppressuri nocturno impetu uiderentur. Sed Rochandulphus quum iniussu Cæsaris dubij, atque audacis consilij fortunam, quæ, ut bellici ferūt casus, uel mediocri etiam clade illata resurgentes partium uires, & maiora iam Cæsaris consilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret, prolatisque Cæsaris mandatis, quibus ille præscriperat, ut Brixia metu liberata contētus foret: omnes eius consilij cogitationes interruptit. Nec multo post, quum duriores de se rumores audiret, quod multitudine suorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ uel comæatus intulisse diceretur, ad parandã pecuniam, qua militi stipendia soluerētur, duabus cohortibus in præsidij supplementũ Brixia relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æque ac Hispani impellente, uel conuiuente Hala, qui uetere odio atque æmulatione Rochandulpho tacite infensus omnem eius autoritatẽ militari perulãtia, cõminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisque palam abstinebãt, quod sine stipendiis in ea rerũ omniũ inopia, quum per occasionẽ exploratæ uictoriæ diuturnũ simul bellũ, & longã durãmq; militiã finire possent, ipsa illa tot periculis cognita uirtute inutiles muro inclusi, & uinctis plane manibus timidissimi cuiusque ducis imperio tenerētur. Mox gliscente insania, quum deterrimus quisque seditionis faces accēderet, quod summois hostiũ castris erũpendi prædãdique, ut quotidiana exercitacione cõsueuerant, facultatẽ amisissent, summa procacitate atq; licetia debitas sibi pecunias ab ducibus efflagitare cœperūt: atq; in Hicardũ, qui ut tumultuãtes autoritate pollicitationibusq; sedaret, concionẽ aduocarat, inclinatis intentatisque cuspidibus imperum fecerunt: Ac nisi circũstãtes de more signiferi trepidantem superiectis uexillis contexissent, quæ ferro tangere fas non ducūt, & ueluti sacrosancta etiã scelestissimi uenerantur, proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cãde maculassent. Eum tamen metu exanguem, hastarũmq; ictibus uiolatum discerpta ab humeris ueste, ut maiore contumelia afficerēt, in domũ adamatã nec arridētis matronæ captiuum pertraxerunt: neq; centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus, ut salutis suæ consulerēt secretioribus se locis abdiderant, tot consternatis atque minacibus occurrere uel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis spacio præferuida seditionis insania refrixisset, atq; ipsa cogitatione sceleris turbidorũ atq; ferociũ animi sanaretur, gregarij præcipue milites penitentia & pudore confusi, suos duces qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic animo atque oculis requirebãt, ut dubitatibus ac pauidis publicam fidẽ darent, ac nihil in posterũ eis nocituros esse, interposito iureiurãdo pollicerētur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes rediere: Hicardus quoq; pristinẽ dignitati restitutus, quod unicũ sedãdẽ seditionis remedium

A remedium relinquebatur, pecuniam miseris ciuibus imperauit: eãque per omnes modos acerbissime extortam militibus diuisit, ut alienatos ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis, cæterisque Cæsarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerãt, magnã conflauit inuidiam: quod illi ut bellicis difficultatibus infana quadam ambitione subuenirent, utque in Cæsare præclarior eorũ studium uideretur, neque priuatis opibus suis, neque calamitosæ ciuitati, euerfãque propemodũ patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides Alexander Balbianus uirtute bellica & natalibus clarus, & B Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum propter amplissimas facultates summam autoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atque Hicardo receperunt promiseruntque, si id minime præstaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos: Hicardus etiam sacramento adactus iurauit se non prius urbe decessurum, quàm ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Cæsar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæsarem peruenisset, expositis Brixiani præsidij difficultatibus, pecunias ut promiserat, quanta maxime poterat celeritate coegit: eundẽque Lodroniũ, qui deferret, cum quinque cohortibus misit: sed Lodronius nõ eadem itineris felicitate usus est. Nam C Veneti cognita eius profectioe Ioannem Conradum Vrsinum cum ualida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruenerant, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem ut in pago consisteret, atque eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata uehementer animo perturbatus, quod se in eum locũ inexplorato demisisset, unde cohortes sine detrimento uel infamia se recipere nequirent, quum se omnibus partibus inferiorem si lucem opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam casus obtulerat, ad consilium uertit, adortusque semisopitam multitudinem priusquam arma capere, uel coire in ordines possent, cæsa statione uniuersos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari uirtute atque prudentia insignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus resistit, obruncatus est. Lodronius in potestate hostiũ uiuus deuenit, cæteri fœda in tenebris fuga per salebrosam conuallem ardentibus casis quas tenuerant, niuosos montes petiuerunt. Desiderati sunt ex Cæsarianis paulo minus trecenti milites, in queis fuere supra quatuordecim honestiore loco nati, quorum cadauera à conquisitoribus Tridentũ delata sunt. Quæstorẽ uero cum ipsa E pecunia fugiẽtem, quod unũ ad summã Veneti militis felicitatem defuit, nox iusto obscurior, notãque itinera, & proximæ paludis nauigiũ è manibus insequentiũ eripuerunt. Eodem quoque tempore Hispanorum cohortes duæ, minime cognita Conradi atque hostium profectioe, ut tutior uenientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendeabant. Chinaea enim antiqua è specula, quæ Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atque ignibus significatione facta, Brixianos de suo atque auxiliorũ aduentu, ut inter se constituerant, fecerat certiores. Sed Hispani

quum iam appropinquarent, ac prope in manibus hostium essent, sorte F
quadam ab ignaro rudique agricola seruati sunt, qui illos similitudine ar-
morum deceptus ex Nauarrinis esse iudicans, è precipiti conuallis ripa tar-
ditatem eis per iocum obiectando, illudendoque quod prædæ minime in-
terfuisent, rem uti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis è uestigio, ut
neceffe erat, pleniore passu Brixiam regressi, & de periculo suo, & de Ger-
manorû cæde nuncium pertulerunt. Sublata spe Cæsarianæ pecuniæ, quum
militēs se omnibus necessariis rebus egere dicitarent, & prolixè pollicerē-
tur, quum stipendium accepissent, se protinus hospitibus, ac creditoribus
suis præfenti pecunia satisfacturos, noua indices onera exhaustis affectisq; G
ciuibus imponebantur. Ipsi quoq; Germani ac Hispani equites peditēsque
commisti, ut inopiam industria subleuarent, publico & priuato consilio
interdiu noctūque portis erumpebant, & uicinam hostium castris regio-
nem prædabantur. Contra Triuultius & Veneti duces, quod uera ui atque
oppugnatione parum profecerant, obsessos à quinto ab urbe miliari, fame
ac inopia rerum expugnare contendebant. Quibus de causis quotidie plu-
ribus in locis equestri ac pedestri prælio certabatur, nouæque indices ab
utrisque insidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum inter-
uallo Mercurius cum Epirotis equitibus Franciscum Hicardi fratrem, qui alæ H
præerat, incaute cum paucis in insidias prolapsus interceptus. Ex aduerso
Hispani equites ad Balneolum matutina excursionē progressi, Villanouã
Gallorû equitum præfectū, cum amplius triginta equitibus commissis cer-
tamine uictum comprehensūque Brixiam perduxerunt. Nec multo post
quum Malatesta & Camillus Martinengus, ut redeuntes à frumentatione
hostes intercluderēt, cum ualida equitum manu opportuno ac depresso in
loco confedisent, ad emissarij pontem acerrime dimicatum est. Qua pugna
pauci Hispani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, solidisq; tho-
racibus, & crassioribus hastis cataphractorū more uti didicerāt, magnam I
hostium multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Ger-
manorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato,
pluribusque equitibus interceptis, uictores in urbem redierunt. Paucos
autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater permutatione fa-
cta suis utrinque restituti: Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quo-
que dies centum ferme Hispani atque Germani pedites, qui sine uexillo
prædatum exierant, & maioris pecoris non paruum numerum, pluresque
captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna
contentione prædam recipere conantes egregie sustinuerant. Nam in Gar- K
zæ torrentis, qui tum forte exaruerat, alucum demissi, quum ripis ab la-
teribus munirentur, & circumpositis sclopettariis, promptissimisque ha-
statorū in fronte ac in tergo collocatis, prædāq; in medium recepta, quie-
te admodum regrederentur, nemo hostiū tam fortis uel insanus fuit, ut de-
specta eorum paucitate accedendo irruendoque conferere manus auderet.
Ita cum magna laude Valastichini ducis, qui author profectiois extite-
rat, tribus horis continenter circumfusis insequentibusque hostibus eminus
pugnando

A pugnando ad unum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoq; tem-
poribus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis noctur-
nisque excursionibus Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quum
patentes campos percurreret, ac sæpius cum præsidio currulium tormen-
torum, atque ampliore cohortium turmarumque numero in speciem iusti
exercitus ex occasione repentinās faceret expeditiones, omnē circūiectam
regionem impune populabatur. Commeatus, sulphureum puluerem, im-
pedimentaque rerum castrensiū, quæ è Venetia supportabantur, interci-
piebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis secūdo amne ratibus
B deuctis, subita oppugnatione adortus, dedentibus sese ad primū uitæ pe-
riculum præfidiariis, occuparat: ibique propter magnam loci opportuni-
tatem Suarem Hispanum cum præsidio reliquerat. Quibus de causis ne-
que milites, neque tabellarij, neq; ullius generis negotiatores, nisi furtim,
magnoque cum periculo, cōmeare audebant. Ob ea Triuultius ut regio-
nem, itineraque omnia maioribus præfidiis tueretur, Paulum Māfronum,
& Mercurium Epirotam cum magna parte equitatus, cuius operam in op-
pugnandā Brixia minus necessariam iudicabat, ad Mincij ripas præmise-
rat. Quorum aduentu Veronensium eruptiones aliquantū repressæ, quod
C exaquato utrinque periculo Antoniani late excurrere, uel impune uagari
non poterant. Sed dū singulari studio utrinque insidiæ struerentur, ac uter-
que per idoneum locum, & certam ad nocendum occasionem emissis spe-
culatoribus circumspectaret, M. Antonius consilia conatusque hostiū no-
cturna expeditione præuenit. Enimvero quum delectis cohortibus tormē-
tisque, & ueterano equitatu Verona eductis, confectoque per noctē itine-
re Vallegium contendisset, hostes qui tum forte ad se opprimendū Mincij
pontem trāsibant, adeptus est. Quo casu Veneti aduentantium peditū ue-
xilla è proximo conspicati, quibus tametsi equitatu longe superiores erāt,
D se impares futuros arbitrabantur, citra pontē sese recipere cœperunt. An-
tonius ne dum tardius subsequentes cohortes suas expectat, hostis è mani-
bus elaberetur, leuis armaturæ equites qui distinerent, & contracto certa-
mine abeuntes demorarentur, celeriter immisit: mox ipse quum Veneti
egregie impetum sustinerēt, cum cataphractus insequutus summos loco
pepulit, & perturbatos ultra amne refugere coegit. Erat in margine ripæ
pons sublicius & angustus & lacer, qui in lateritium maioremque potem
transmittebat, cuius lateritij extremū caput Galli ingruentibus Heluetiis
(ut suo loco monstratū est) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor
E primo equites insignis audaciæ, mox alij atque alij quin peruaderent non
dubitarunt: & ad propugnaculū usque perterritos toto pontis spacio pro-
pulerunt. Obstitit irruentibus aliquandiu egregie Iulius Manfronus Pauli
filius impiger iuuenis cū globo cataphractorū ab oppido in primā aciem
transgressus, pugnatūque est acriter medio in ponte crescentibus utrin-
que subsidiis. Caterum superueniente Antonio, qui appropere pedites,
& displodere tormenta ad incutiendum terrorem centuriones iusserat, Ve-
neti cæda fuga disiecti, fugati que sunt: Iulius suffosso equo captus est, &

cum eo amplius ducenti equites, binaque alarum signa intercepta. In eo certamine Petri Francisci Colunæ in primis, & Cæsaris Philetini alæ præfecti, Succarique Belgæ, & Traiani Staffæ Perusini uirtus enituit, qui grauius in facie uulnerati discesserunt. Paulus qui per patentes campos diuerso itinere speculatum procefferat, simulque Mercurius, qui Hispanos pedites ab extremo agmine, dum pugnaretur frustra adortus fuerat, cognita suorum fortuna saluti sibi fuga consuluerunt. Antonius quoque non multo post Iacobum è uico Varonis, qui cum Liuiani alariis, Græcisque aliquot equitibus Cabilloni supra Benacum incuriosus agebat, improuiso adortus, multis eum insignibus equis, maioræque alæ uexillo, ac omni militari supellectile spoliavit. Post id factum M. Antonius longe latèque pabulatoribus suis campos aperuit, finitimisque hostium præsiidiis terrore illato, liberius quam antea consueuerat, circumiectam regionem peruagatus est. Dum hæc ad Brixiam gererentur Cæsar & Heluetij iunctis inter se uiribus aduersus Gallos expeditionem parabant. Sedunenſis enim cardinalis, quo nemo in fouendis partiū studiis flagrantior, nemo in gerendis rebus uehementior fuit, pagos oppidaque percurrens ad capeſſendū bellū uindictandosque fortissimos uiros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidissent, magnam eius gentis multitudinem fuscitabat: quanquam pagorum magistratus nihil publice de bello Gallico decreuissent, ut qui multis de causis cōmuni consilio suscipere bellum nollent, & iuuentutem tamen stipendia facere, atque aduersus proprios hostes, Cæsaris auspiciis sequi in ea rerum occasione paterentur. Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum eos, ut arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maxime ingentem pecuniā in bellicos sumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico, quum uetere odio Gallis inferens prosperis eorum successibus inuideret, nec Franciscum immiscere se Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria sorore in Britanniam reuocata, ueluti fœderibus morte ipsa dissolutis, ad antiquam regum amicitiam se receperat. Siquidem Franciscus, qui Scotiæ regnum, sicuti semper in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulante Gallicis auspiciis regi, atque administrari magnopere cupiebat, ut Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente detereretur, Ioannem Stuardū Albanæ regulū in Scotiam destinaret. Erat Albanus Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosque annos cum laude Gallicis in castris militabat. Is postquam cum Gallorum manu in Scotiam uenit, ut nouam per suæ factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obtinebant gradu pulsus, Humeum ipsum pace belloque clarissimum pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit. Margaritā reginam quæ Gulielmo Angosio uni ex proceribus nupsit, adæpto ei filio rege, quod eum in Angliam furtim asportare uelle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit: uirumque eius, & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animū haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt,

A alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quod uixdum absterſis ab regis funere lachrymis, priuato consilio uirum imparem regiæ stirpi suspecta parum pudici amoris impatientia quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus focer plurimū impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, ut Taroannæ Tornacoque prospiceret, quando eæ continentis urbes parua manu exiguaque pecunia contineri possent, si Gallus aliarum gentium bello distineretur. Ferdinandus enim Petro Durra ad Heluetios misso, Cæsarem ad id bellum animo erectum magna spe auxiliorum impleuerat, clasēsque Neapolitanam atque Hispaniensem primo quoque tempore ad nouandas res in Liguriam se trāmissurum promiserat. Siquidem ut erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exæquata omnium potentia regum uires caute ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis prope Gallorum rebus urgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionum Heluetiis, uires suas (etiam ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam & nimio plus crescere minime patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam ad delectus habendos, & ad classem, quam nouæ Carthagini comparabat, exornandam proficisceretur, Madrigaletij in agro Tolerano non longe à Guadalupeo Mariæ uirginis templo, quod summam religionis in illis partibus obtinet claritatē, febre correptus interiit. Ferunt eum quum iam quintum & sexagesimum ætatis annum attigisset, assiduo ac laborioso uenandi studio, quod per aduersas etiam tempestates quo minus seras longissime peteret, nullis cæli iniuriis terreretur, intemperatiorēque subinde Veneris usu usque adeo senescentes corporis uires afflixisse, ut iam exhaustæ & collabentes ulla reparari medicatione nequiverint. Erat corpore mediocri, sed robusto ac in omni armorum, equestrique præsertim disciplina ultra uulgaris peritiæ laudem exercitato.

D Per omnem autē ætatem callido cōstantique ingenio fuit, & ut erat sapius utranque fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adeo compositè ac patienter tulit, ut nulla unquam uultu eius confiliorum uestigia deprehenderentur. Cæterum qui Mauros longo ac difficili bello tota Hispania pepulerat, tot Punicas urbes à Syrtibus ad Herculeas columnas uiceperat, ac nouum inauditumque terrarum orbem immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito tot auitis regnis adiecerat, regum maximus uideretur, si principum amicitiam, quam semper priuatis commodis suis aperte metitus est, per occasiones belli & pacis religiose coluisset, cæterasque uirtutes, quæ in eo summæ erant, iustitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine ipso splendore liberalitatis illustrasset. Pluribus ante mensibus, quam moreretur, Carolum Ioannæ filia ac Philippo rege genitum, eundemque Maximiliani Cæsaris nepotem, qui postea tot amplissima auorum imperia in unum contulit, & Cæsaris nomen adeptus est, testamento reliquit hæredem. Hisdem quoque diebus paulo ante quam rex uita excederet, Consaluis Ferdinandus, qui solus inter ætatis nostræ imperatores Magni cognomētum egre-

gia uirtute promeruit, dum grauantibus annis apud Illiberim in otio de-
 geret, quartanæ morbo extinctus est. At Cæsar & Sedunensis tametsi im-
 portuna socij regis morte nunciata magna spe destituti, & ueteribus de-
 pulsi consiliis alias gerendi belli rationes inituri uiderentur, nihilo minus
 conscriptis iam adductisque ad proximas Alpes legionibus, primo statim
 uere in Italiam transcenderunt. Erant supra quatuordecim milia Helue-
 tiorum, & septem milia peditum Germanorū, omnes ferme ueterani no-
 tæque uirtutis, quos periti duces delectibus habitis lustratisque prouin-
 ciis, ut quæque fortissimū fama uultūque cognouerant, & præsentī pecu-
 nia & multo maxima spe prædæ, quod in Italiam ducerentur, sedibus suis
 exciuerant. Nec deerat multitudo ingens uoluntariorū militum, qui longa
 militandi consuetudine adducti, permotiq; Italiæ opibus, quū ad primum
 tympanorum crepitū arma sumpserunt, castra atque eadem Cæsaris auspi-
 cia sponte sequebantur. Fama enim percrebuerat Cæsarem pulsīs Gallis
 extemplo Romam esse petiturū, ut à pontifice maximo auream coronam,
 ac sceptrum Romani imperatoris insignia more maiorū acciperet: eum-
 que regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus uti odio uel amicitia meruis-
 sent, stipendij nomine ingentes pecunias imperaturū. Quibus de causis
 Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones urbi semper atque uniuersæ
 Italiæ funestas extitisse memoria retinebat, ut eam belli procellam auerte-
 ret, paulo ante ad molliendum Cæsaris animum Egidium Eremitanum in
 Germaniam destinarat. Is tum conciliandę pacis egregius artifex habeba-
 tur, qui quondam sacris concionibus tota Italia habitis summā religionis
 atque eruditioris eloquentiæ laudē adeptus, postea cardinalatus honorem
 à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium
 animis fera etiā ac intempestiua pacis mentione militare Cæsaris ingenium
 posse flectere uideretur, à militibus exulibusque Italis, qui ut in patriam
 redirent reliquam spem suam in armis collocarant, non mediocre salutis
 periculum adiuit. Cæsar Tridētinis iugis digressus ad M. Antonium & Se-
 dunensem, qui Heluētis cæterisque copiis Verona eductis præerant, cum
 delecta equitū ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter sum-
 mos proceres conspicuus, & sui nominis autoritate uenerabilis, accla-
 mante exercitu Augustus salutatur: concipiturque omnium animis certa
 spes uictoriæ, quod neque Galli neque Veneti tanti exercitus uim latūri
 uiderentur. Consultatur inde aduocatis ducibus an extemplo progredi
 sublatis signis, Mediolanumque recta contendere expediat, ubi hostes oc-
 cupatis metu atque inopina celeritate animis, uti nullis adhuc confirma-
 ti auxiliis, & dubiis aut auersis ciuium uoluntatibus, defensionis & fugæ
 consilium fluctuante agitarent: An uero satius foret ex itinere Asulam
 oppidum expugnare, ne à tergo relictī hostes commeātibus à Verona iter
 præciderent, & commeatus subuectiones impedirent. Id oppidum Vene-
 tæ ditionis paulo supra Ollium & Chesium amnes positum est, ualido per
 se muro, & tum fideli præsidio ita munitū, ut sustinere oppugnationem si
 tentaretur, neglectum uero præteruecto festinantique Cæsari assidua de-
 trimenta

A trimenta afferre posse appareret. Cardinalis Sedunensis, M. Antonius &
 Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago
 eximiæ apud Heluētios autoritatis, summum bonum, expeditamque ui-
 ctoriæ rationem in celeritate ponebant, propterea conuolandum esse Me-
 diolanum, ut imperij caput imparatis & trepidantibus Gallis occuparet.
 Paratos enim esse Mediolanenses superbæ gentis iugum excutere ubi Cæ-
 saris uexilla conspicerent, nec Triuultium exactæ prudentiæ ducem, cui
 maior collega Carolus Borbonius esset impositus, admissurū fore, ut per-
 tinacia sua diripiendæ patriæ occasionem, pro externi regis commodo
 B imperitij; iuuenis laude præberet. At Cæsar, Marco Sithio & Rochādul-
 pho Asulam omnino expugnandam esse censentibus, nequaquam suæ di-
 gnitatis esse statuebat quicquam hostium, quod à tergo officere posset, re-
 linquere: ne qui magna spe toto Galliæ Cisalpinæ imperio Gallos expel-
 lendi uenisset, de expugnatione tenuis oppidi dubitasse crederetur. Ad-
 moto nanque terrore tormentorum subigendos esse prædicabat, qui inso-
 lenter temerèque initio belli portas clauderent. Quod si stulta contuma-
 cia obsistere pergeret, eorum insaniam omni belli clade atque sæuitia uin-
 dicandam. Neque fuit quisquam qui priorem sententiam non mutaret,
 C & Cæsari tanto imperatori non assentiretur. Verum prolatis tormentis
 Asulani accepto militari præsidio, aliquanto fortius quàm quisquam cre-
 deret, uehementissimam atque terribilem oppugnationem sustinuerunt,
 quum Riccinus Asulanus admirabili uirtute ac uigilantia sese & patriam
 tueretur. Ea oppugnatio tam importune quàm improspere tentata uniuerso
 bello triste omen præbuit. Nam indignantes Germani quod cōtra spem
 Riccinus diruta tormentis non uno in loco mœnia intrepide defenderet,
 & militari cōpellatione cruentos Germanorū conatus irrideret, tormenta
 transfulerat, sic ut modo hac, modo illac murum frustra uerberaret, quum
 D eorum multi Asulanorum tormentis sternerentur. Itaque Cæsar non du-
 bio pudore confusus, ne terendo tempus primum errorem nouo cumu-
 laret, hortatu ducum ad primi consilij sententiam recurrit, & castra mo-
 uet, superatōque Ollio Soneinum uenit: ubi de stipendiis exortam inter
 milites seditionem repressit, quum sua manu Germanum militem inter-
 fecisset, qui arrepto pulsatoque tympano iniussu centurionis milites ad
 excitum tumultum uocabat: Quod contra dignitatem Augusti factum
 uideri potuit, nisi labante iam pridem & prope euersa militari disciplina,
 consternati exercitus periculū præsentis sæuitiæ remedia postularer. Inde
 E sedata seditione promissōque stipendio, promotis agminibus, ad Abduā
 est peruentum, Gallis ripæ custodiam deserentibus. Consedit Cæsar ad
 Ripam altam oppidum, conscenditque præaltam turrem contemplatus
 aduersæ regionis situm, ut idoneo in loco pontem construeret, atque ita
 biduo conuectis linitibus, constratoq; ponte, copiæ omnes traductæ sunt,
 nullo hostium præter paucos equites Epirotas in conspectum se dante. At
 Triuultius atque Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæsaris
 transitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat accersunt, de-

fendendæque urbis consilium suscipiūt, eò maiore fiducia, quòd nemo in urbe se commouebat: & Sedunorum eiusque factionis Heluetiorum auxilia opportune accita, per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculòque territus, suadente Gritto suburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Triuultio, quòd illi ad repentinum edictū ardētes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabiliq; tumultu deplorarēt. Nolebant enim Galli, ut prouectus Cæsar inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur, eminentibusque domorum fastigiis sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iam ad Pioltellum uicum intra sextum ab urbe lapidem Orientali uia, quæ in Martianam regionem ducit, castra locauerat, caduceatorēque (hunc hodie araldū uocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est uiolare, uel si superbe atque insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, ut sibi Romani imperij titulum præferenti, suscepturòque ferream coronam de more Cæsarum portæ paterent. Fore enim si id non cunctanter facerent, ut iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati optima pace fruerentur. Sed Borbonius araldum in urbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Gallia regi, qui non ambiguo hæreditatis & recentis belli iure Mediolanense imperiū recepisset, iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoque Triuultius nullum Cæsari in Mediolanenses ius esse relictum, quum totum id quod Augustalē auctoritatem respiceret, iam pridem Ludouico Sfortiæ, liberisque eius multo accepto auro uendidisset. Propterea uideri Cæsarem inique & contra nominis dignitatem facere, quòd callide obliuisceretur quibus legibus quantaque pecunia cū Ludouico rege ad Tridentum transgisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu ueniret, sicuti superiores plerique Cæsares, Henricus & Ludouicus Bauarus, Carolusque item Quartus, & Sigismūsus fecissent, Mediolanenses præfectosque regios amice intrantem ueneraturos esse, hospitalibusque mensis liberaliter excepturos. Quòd si uim moliretur, intellecturum Cæsarem quantis opibus ciuitas pro salute sua & dignitate Francis regi, in cuius fidem tute atque honeste conquisceret, captis armis esset certatura, quandoquidem insigni clementiæ beneficio post fractos magna clade Heluetiorum animos, & subactum abductūque Sfortiam benigne se conseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul primæ inter patritios existimationis. Is uana spe inanique uoto ad gentiliū maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolani regnarant, imperium aspirabat: quòd Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquā nobilissimi ciuis & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atque felicius Mediolanensi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suū affinitatibus utriusque factioni coniunctum,

A iunctum, ingenio lenem, popularēque in principatu Gallia Cispalinæ conspiceret: & quòd diurnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris auctoritate confirmari. Hoc tenore intimi cōsilij Galeacius usque adeo sibi gaudebat, ut præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam plane principis personā indueret, præcisā magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine tanta animi uanitate, ut sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi uni parari mensam iuberet certo interuallo discretam ab ea, in qua uel illustres cōuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ uirtutis ac dignitatis Romanique fastus heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus intempestiua uanitatis notatum irridebant. Nec mirum erat si uir sua spe in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto minimēque absurdo consilio, primum gratiæ locum tribuens per amplæ pollicitationis uerba dabat, ut per idoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maxime ualidus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret: eorumque captaret studium noua liberalitate, si ipsis pulso Gallo, Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres ciui splendidissimo amanti que patriæ lubentius atque fidelius, quàm Gallis præsidibus, qui plerūque à graui imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus titulo uicarij imperialis, qua dignitate Vicecomes antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari uolebat eo consilio arma cepisse, ut Insubres Gallorum dominatu liberaret: confectòque bello, Romam ad suscipiendam Augustalis imperij coronam continuo proficisceretur, quum nihil omnino præter uictoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de se benemeritum humanitate iustitiæque præstantem beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud uulgus erant, sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebat: quando id totum quod uictoria parari posset, Carolo nepoti (ut in fatis erat) pararetur. Id uero regi dissimularique tum maxime expediebat, quoniam Cæsar exploratū haberet id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetiis: quum ij ad alterum Sfortianæ stirpis spectarent, Maximiliani scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanū fratris exemplo reducere percuperent. Ille uero ægerrime passurus esset, ut opulenta atque opportuna Italia pars Germanorum & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini atque felicitati Romanorum pontificum ab omni annalium memoria semper inuidissent. Cæterum in hanc consilij spem satagente Cæsare, quum Geleacio per clientes & propinquos suos tentatis ciuium animis nihil de excitando tumultu succederet, araldusque rediēs de hostium responsis prolixè retulisset, castra propius urbem promotā sunt ea uicinitate, ut è summa testudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur: pauentesque ciues uillas suas hostili incendio absumi crederent, post-

quam à Gallis suburbana tecta ultro concremata conciderent. Augebant F terrorem agricolæ in urbem confugiētes, quum tormenta maiora prouehi falso nunciarent, quibus ab hoste admotis, ultimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in urbe inusitatum tristēque silentium, adeoque alte cum ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pavor, ut illi pretiosorem supellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij uero charissimarum rerum suarum colligerēt sarcinas, ut trans Ticinum in loca tuta aucherentur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum uirtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum, præsertim G præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac præliis maxime fortunatus imperator exitisset. Verum Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen: qui nuper incredibili animorum & corporum plane indomito robore uallata Francisci regis castra adoriri, in eaque per aceruos suorum cadauerū penetrare ausi fuissent: quibus idem dux & concitator adesset Sedunensis acerbissimus Gallorum hostis. His de causis fiebat, ut plerique Gallorum suspenso Borbonio de urbe deferenda seruandoque equitatu, uti nuper Palicia, & antea Ligninius atque Obegninus recto nec deformi consilio fecissent, haud perplexe cogitarent. Quid enim stultius exitūque miserius futurum esset, si nudati peditatu urgentis Cæsaris, qui innumerabiles adduceret copias, uim atque impetum experirentur: salutēque omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent, singulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funestissimo luctu? Enim uero reparari posse bellum adeo propinquis Galliæ opibus atque subsidiis: & recipi urbem eadem uirtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante opportunēque seruato equitatu postea recuperarint. Interea Triuultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios, & suspectos, ut limine se continerent interminatus pœnam, adhortari: suæ uero factionis omnes arma capere, benēque sperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, custodias disponebat. Tormēta ab arce educa idoneis in locis contra hostes collocabat. Hæc intrepido ore administrans Gallos uehementibus castigabat uerbis, quos de deferenda urbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta seueritate, ut Borbonio diceret ipsum recte imperij potestate usurum, si in authores turpissimi consilij animaduertet: descendensque demum in consilium demonstrauit, uiris, qui tot stipendia meruissent, nihil omnino potius & charius esse debere, quàm tueri pristinum decus. Hoc enim integro uniuersos incolumes fore: superaturōsque omne periculum instantis belli, si innatæ uirtutis memores esse uellent, & se animo demittere ueterano militi longe turpissimum existimarent. Propterea se minime dubitare quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus urbem essent constantissime defensuri: neque opus esse ut Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere uehementem impetum: sed in cursu fatiscere, hærerēque plerumque solitos, uti sæpe audissent, quum hic ipse Cæsar recēti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauiō, prostratisque mœnibus, nec

A nec tentato quidem certamine, incepto abstiterit: & inglorius in Germaniam sit reuersus. Itaque deferendæ urbis, ignominiosæque fugæ cogitationes abiicerent. Iplis enim si id scelus admitteretur, regiæ seueritatis in Gallia iudicium esse subeundum, se quidem capitali teste atque inimico si desertus amissa patria superesset. His Triuultij uerbis confirmati sunt, qui equitatum potius quàm urbem seruandam censebant: eoque alacrius & certius, quod Triuultius publicum tabellionem rogarat, qui sententiæ suæ tabulas conficeret: qua testificatione ij, qui præsidio excedendum putarēt, cum ignominia damnarentur. Peropportune autem accidit ut auxilia Sedunorum atque Bernensium in Verbano nauibus imposita per Ticini emisarium paucis horis Mediolanum peruētura certis nunciis afferretur. Atque ita è medio metu periculōque per ampla spes & certa salus cunctis oborta est. Nam Cæsar de hostium auxiliis edoctus, quū promouere copias, & uim portis inferre pararet, quod non inanem de Heluetiis suspicionem arbitraretur, remisso & commutato repente consilio substitit: incertus an productis tormentis cum suæ tum hostium uirtutis periculum esset faciendum, an uero tutior foret receptus. Primas enim spes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil periculōsius excitandę seditioni apud milites accidere consuevit: & tum forte persoluendi stipendij dies aderat, importunēque Brixiani præsidij milites Hispani argentæ monetæ duas sarcinas in castra è superiore Rhætia uenientes, interceperāt: quæ summa pecuniæ uti exigua quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accēdebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quod à sociis prædantium hostium more grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cæsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuantem, diffidentēque rebus magnopere perculit Triuultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritū linguæ literas suo nomine perscripsit sua manu, suoque signo notatas ad Stapherum, & Guldilum primores Heluetiorum duces: ut Cæsari in eo momento rerū suspecti redderentur. His literis postulabat, ut quæ secum pepigissent eo biduo perficere maturarent: se enim ad condictum instructa paratāque omnia habiturum. Nuncius præmiorum spe oneratus Cæsarianis excubitoribus ultro se capiendum obtulit, quum interrogaretur cur sine tessera in eum locum uenisset, probe confessus est se Triuultij literas si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora ueniæ fide data, calceo insutas literas promit, extemplōque eæ ad Cæsarem deferuntur. Nec eas anxie perlectas Sedunensi Cæsar ostendit. Neque enim Stapherum & Guldilum tantæ inter Heluetios autoritatis sine perturbatione periculōque rerum omnium uel accusari ex Triuultij literis, uel (uti oporteret) comprehendi posse censebat. Itaque suspicaci ingenio Heluetiorum perfidiam atque insidias ueritus, retro castra repente uertit: eoque properantius, quod Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprafaxi filium Sedunensi capitales inimicos cum uiginti peditū uexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Ro-

in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusque demum à F
 Leone in gratiam Francisci regis cruentas cum eo simulatas domi exer-
 cuerat. Sed cardinalis æquo iure pontificiæ autoritatis in sedem sacram
 à popularibus antistitem suum religiose colentibus reductus ita acerbo
 odio, & infestis armis contumeliam uindicauit, ut in ciuitate Sedunorum
 ad sacrum profanumque iudicij tribunal multis, qui Georgij factionis
 fuerant, seuerè citatis atque supplicio damnatis, Georgij domum & opes,
 & clientelas conuellerit. Albertus quoque superiore anno ante prælium
 cum Heluetiis à rege factum, ut supra docuimus, tanquam Gallica cor-
 ruptus pecunia proditoris accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum G
 ad pœnam Sedunense, cum septem milibus peditum suum nomen secu-
 tis ab exercitu discedens, per Verbanum lacum domum rediit: Sic ut tum
 conuersa fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus commu-
 nem inimicum ultum ire properarent, & Sedunensis ipse non temere si-
 bi timere cogere. Cæsarem tamen, haud perplexè de receptu statuentem,
 dissimulato pauore alacribus uerbis, ut consisteret hortabatur, quod ij qui
 auxilio Gallis uenissent, magna ex parte agrestes montanique homines è
 pascuis abducti rudes armorum essent: & si qui militum nomine digni u-
 derentur, hi apud omnes seditiosi & recenti perfidiæ nota infames cense-
 rentur, nec ora conspectumque suorum fide uirtutisque præstantium la-
 turi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicatus, & amicis uel parum
 decora suadentibus æquo plura tribuens consilio suo præpropere suscepto
 deiici non potuit. Recordanti nanque ueteris Heluetiorum perfidiæ, Lu-
 douici Sfortiæ in primis ab hisdem ducibus ad Nouariam nefarie proditi
 dira calamitas ante oculos obuerfabatur. Requirenti autem M. Anto-
 nio causam usque adeo repentini inconsultique receptus, quem neque
 honestum, neque necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam,
 quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis uictoriis eluisset: I
 plerunque enim accidere dicebat, ut ubi uirtus superesset, fortuna defice-
 ret. Proinde ipsum qui Romani imperatoris personam sustineret, pro in-
 sano esse facturum, si certis de uetere hoste suspicionibus non permouere-
 tur. Affirmauitque demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldum
 Austriæ archiducem attauum, & Carolum ducem Burgundiæ socerum
 suum ea torui oris specie, ac eo eruento armaturæ cultu, quo hic ad
 Nansim, ille ad Semfac ex prodicione ab Heluetiis trucidati fuissent, acri
 quidem sermone & gestu uetantes ipsum diutius morari, & ut se pericu-
 lo statim eriperet seuerè imperantes. Atque ita motis castris ad Abduam K
 est reuersus: atque eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit
 tanta omnium, Gallorumque præsertim admiratione, ut qui dudum in-
 estimabili metuendoque copiarum hostilium numero, apparatusque tor-
 mentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gau-
 dium uix perciperent. Neque Triuultius atque Borbonius fere præter spem
 grauissimo liberati metu, abeuntium tergis insistere, quod per Epirotas
 præuolantes speculantesque omnia compertum habebant nouissimum
 hostium

A hostium agmen ualido præsidio confirmari. Quando Marcus Sithius cum
 delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes
 paratque ad pugnam terga clauderent. Nec ullo modo Cæsar generosi
 spiritus nunquam expers temere laceffendus uideretur: ne dedecoris metu,
 aut oborto pudore extimulatus ad primas spes gerendi belli indignanter
 rediret: Sedunense præsertim ex ipsa rerum desperatione conferenda pu-
 gnæ auido, ferocique sacundia legiones concitante. Gritus quoque alte
 uociferatus à uetere militiæ instituto terga danti hosti totum iter aureis
 pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo compositis agmini-
 bus Cæsar nihil laceffente Gallo per Cremonensium fines in Germaniam
 dimissis Heluetiis est reuersus, nusquam memorabili re gesta: nisi quod ex
 itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam præsidio
 tormentis expugnauit. Isque inde Veronam regressus cum Marco Sithio
 iussu Cæsaris in eius urbis præsidio usque ad belli exitum permanfit. At
 Borbonius Mediolano cum insigni Triuultij laude conseruato, Andrea
 Gritto gratias egit, quod operam eo tumultu eximia fide Veneti senatus
 dignam præstitisset: præbuitque abeuntibus eius copiis gratuito com-
 meatum. Nec multo post bellicarum & ciuiliū rerum cura Triuultio relicta,
 C in Galliam ad regem est profectus, ut quæ gesta erant, ipse idem author &
 testis coram explicaret. Tanto autem studio propensissimi regis, & magne
 partis aulæ procerum est susceptus, ut meritorum ac eximij honoris causa
 summus totius Galliæ equitum magister sit declaratus, qui hodie Comes
 stabilis uocatur, quod eum regi semper adsistere ex usu bellicarum rerum
 expediat. Hic honos secundum regem apud Gallos facile primus existi-
 matur: quoniam minores equitum magistri, qui in tota Gallia omnino
 quatuor sunt instituti, ipsius Comitum stabilis edicto ac imperio parent.
 Huius autem dignitatis atque potentiæ nomen tanquam proceribus inui-
 diosum suspectumque regibus, Ludouicus XI lata lege sustulerat, quum
 D forte aduersum se coniurati Galliæ proceres arma cepissent. Quibus de-
 mum cum magno discrimine subactis, Iacobus Lucemburgus sancti Pau-
 li comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiæ conuictus ca-
 pite pœnas dedit, sic ut nemo ei postea in magisterio sufficeretur. Cæterum
 uti postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocato uetere Galliæ in-
 stituto hoc honore Borbonium remunerari uoluit, ut in locum decedentis
 Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliæ præfectura ornaret, multis qui-
 dem nominibus magnopere sibi commendatum, & tum supra generis
 nobilitatem militari laude maxime florentem.

PAVLI IOVII NOVOCOMEN-
SIS EPISCOPI NV CERINI, HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XVII.

VM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campsonem Gaurium Memphiticū regem eiusque exercitum ad Singam occidione deleuit: indeque Syriam, Iudæam atque Aegyptum clarissimis uictoriis peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus ac amplissimum Sulthanorum imperium euerit. Cuius belli causas, ac euentus rerum gestarum diffuse narrabimus, si prius ad Persicæ historiæ seriem necessaria scribendi ratione atque ipsa rerum ac temporum uarietate suis locis intercifam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsus, & Taurisio regia urbe in potestatem redacta, Orientis uictor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectioe, fugienti similis maiore Armenia decessisset, ad Trapezuntem atque Amasiam Cappadociæ urbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia Ciliciæque habitis, atque accitis in supplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas & afflictas copias reparauit, ut primo statim uere amplioem quàm antea exercitum aliquantò maturius, quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, uel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in ulteriore Euphratis ripa positum paulo supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus in Euphratem euoluitur: quod Persæ propter magnam loci opportunitatem, quum maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus, ut proximis castellis finitimisque arcibus occupatis ulteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quod Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos ulteriorésque Caspij maris accolæ cum omnibus copiis profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasione, Euphrate ponte constrato traductoque exercitu

A exercitu pene priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atque oppidum oppugnare adortus est. Ciammassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Turcæ circūiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorū & sagittariorū multitudine murū propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spacijs inter se constitutis, succederent, simulque portas dolabris perfringerent, & appositis scalis in murū eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi uigilijs uulneribusque confecti erant, diu tamen hostiū uim pertinaci constantia sustinuerunt: & ut in supremo urbis casu pro fortunis ac salute omniū debebant, egregie dimicantes ad unum interierunt. Selymus expugnato direptoque Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulo ante deseruerant, occupatis, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimum incitatus ad Hysmaelē ferebatur, ac totus Persarū opibus imminabat, tamē non prius interiorē Armeniam bello sibi tentandā existimauit, quàm Aladolum regem, qui tot elades tanta perfidia sibi & copiis suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimvero Aladulus, ut qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymū mouisse ex hybernjs, & ad Euphratem atque Ciammassum contendisse cognouisset, agrestibus ferisq; hominibus repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si uero Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prædandi occasione caperet, ac obsessis itineribus, ut antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio cis Euphratem regressus ad Antitaurū, ubi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladulus (ut alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis & finibus Cappadociæ, perpetua ueluti cathena quadam, ad Amanum usque & ultimos Ciliciæ terminos protenduntur. Populus uirtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterū agrestis est atque efferus, & sola rerū inopia insignis, ut qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamen in locis armenta equorum & camelorum possident, & pecuariā diligentissime exercent: cæterorū uita omnis in uenationibus latrocinijsque consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armeniis ueteribusque minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & luctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quum Tamerlanes elades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuastaret, in proximos montes relictis urbibus, tanquam in pacatū refugerint. Ii uallibus iugisque omnibus perlustratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitiorisque cæli naturā, & conuersionum Solis maxime secuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorum rebus, quum fortissimi quique cæteris præssent, regium nomen sibi ambitiose admodū usurparunt;

ut qui horrida uirtute censerent uellent, & timeri à finitimis, quanquã syluis tantum nudisque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima est urbs Orpha mirabili fonte oris lepram sanante percelebris, quam nonnulli Edeffam esse iudicant, quòd ibi adhuc extent monuméta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edeffam peculiari suo ductu captam imperio tenuisse traditur. Nec multũ inde distat Amida urbs uetus, quæ hodie Caramida ab incolis uocatur, Mesopotamiæ iuncta. Hæc hodie regio Tigri & Euphrate amnis inclusã Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilior oppidum est Maras, uti fas est suspicari, ita uocatum propter interfluentem è Celænæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti Marsyæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterum Aladulus postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare uidet, equitatũ omnem (erant ad quindecim milia) è montibus in conuallem iustæ amplitudinis dēducit: pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet: ibique quum edita loca atque angustias pro se stare intelligeret, loco multum antea explorato atque munito, hostis aduentum expectare cōstituit. Porro Selymus quanquam locorum iniquitate perspecta uictoriam multo suorum sanguine parandam uideret, quòd hostes nunquam sese apertissimis campis commissuros arbitraretur, iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaque Sinambassam eunuchum quem interfecto ad Araxem Cassembassã Europæis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quòd extendere aciem, & cornibus uti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontē percurrere iubet: ipse uero cum prætorianis atque Asiatico equitatu subsequutus, subsidiariã aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolita sibi ac in oculis omnium pugnantĩ regi suo desuere: nãque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregie sustinuerũt, cominusque districtis gladiis, & collatis equorũ pectoribus, quum è superiore loco ingruerent, tanta uis subeuntes propulerunt, ut ueteranus equitatus nihil iam multitudine aut uirtute sua proficere posse uideretur. Ab lateribus enim Turcæ propter loci angustias hostem circumire non poterant, & ab peditibus, qui utrinque latera montium infederant & sagittarum nubem mediã conualli superfundebant, uehementissime lædebantur. Selymus ubi uidet Aladolum contra ac rarus erat fortiter resistere, & magna uis contendere, cohortes sclopettariorum ex acie ac phalange sua detractas subsidio laborantibus mittit, ac simul lectissimos prætorianorum conscendere montem iubet. Quorũ uim Aladolita sclopettorum procella consternati sustinere minime potuerũt, extemploque effusi in fugam, notis tramitibus montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulsum equitatum uiderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque impeditos colles ægre in montem eniterentur, sicuti plerũque accidit, ut trepidos, ac effugere conantes & crurium uigor, & solitæ uires occupatis terrore animis repete destituant, usque ad occasum Solis in fugam acti, trucidati que sunt.

A sunt. Equites ipsi cũ rege insuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in ulteriora ac munitiora montium loca se receperunt. Aladulus post id factum, quòd se omnibus rebus tãto hosti longe inferiore intelligebat, ducendum atque trahendum sibi bellum esse iudicauit. Itaque quum Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atque alios mōtes refugere, nullam pugnandi occasionem præbere, ac plurimum asperitatibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus ne in sterili, aspera ac ignota regione, si totis copiis insequi uellet, commeatus inopia laboraret, uel in insidias prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit. Castrisque idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secũ aliquot dierum cibariis cedentium uestigiis insisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maxime regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quæreret quænam uires, quæ uel cōsilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosque equitum & peditum secum duxisse: cæteramque agrestium turbã, ut solitudinem hosti faceret, decedere pagis iussisse: & statuis castris apud quandam petram constitutis, quòd magnam uim commeatus contulisset, non prius totis uiribus decertare uelle, quàm hostem ad insuperabiles locorum angustias deduxisset. Eius consilij eam esse causam, quòd præfecti equitum consanguinei sui, cui Saxouarogli nomen erat, maxime perfidiã timeret, à quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atque odij signa ab iusto dolore proficisci uiderentur, quod ipse patrem eius quondã propter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus, captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat, ac dimittit ut Aladoli præfectũ ad eant, & secreto redditis ei literis atque muneribus hominem moneant, ut in ea rerum occasione paternã cædem ulcisci uelit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summum gratiæ locum apud se, & regnum, quod Aladulus latronum immanissimus obtineret, adepturum. Agrestes ut præceptum erat, eius rei cōsilio cum Sinambassã communicato, paucos post dies mandata perficiunt, breuique præfectus & spe regni, & muneribus, quæ uindictæ cupiditatē exacuebant, ad amicitiam Selymi facile pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniãque explorãti aliter nocere nõ posset, cum magna parte equitum apud quos summam obtinebat authoritatem, ad Sinambassã trãsfugit: à quo postea alij atque alij ex his qui remanserant, propositis præmiis ad defectionem sollicitati sunt. Circumuentus his malis Aladulus, qui ut sui ad Turcas deficerent fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illum paulo post fugientem per asperos montes, antris nemoribusque se occultantem Sinambassã & Saxouaroglis persecuti specu abditum monstrantibus indigenis eruerunt. Aladulus ad Selymũ perductus in custodia paucos post dies interficitur: caputque eius, ut omnibus ludibrio foret, per totã Asiam circumlatum, ac mox quoque in testimoniũ partæ uictoriæ Venetias ad senatum

fceda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo Selymus eius regnum
 in prouinciæ formam redegit, diuisitq; in tres præfecturas, quæ totidē Sā-
 giachis Turcarum more tribuerentur, sic tamen ut Saxouaroglis omnibus
 præffet, cui cuncta præter regium nomē concesserat. Ipse relicto Sinam-
 bassa, qui reliquum ætatis in his locis moraretur, ac demum constitutis
 prouinciæ rebus, ut ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu
 Byzantium reuersus est. Nam dum Hysmaelis & Aladoli bello in mino-
 re Armenia implicitus esse diceretur, a Pannoniis finitimam Mœsiæ pro-
 uinciæ partem incursionibus uastari audierat. Quibus de causis ne Saman-
 driam amitteret, quod situm ad Danubij ripas Mœsiæ Thraciæque propu-
 gnaculum propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octo
 milia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Boffinæ præ-
 fectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum usque
 per Illyricum penetrarēt. Aliā uero Turcarum manum improviso Danu-
 bium ratibus transfuectam, ulterioris Pannoniæ fines populari iussit, ut uno
 tempore Pannonij ancipiti belli periculo distracti, rebus suis timere cog-
 rentur, ac simul doceret quæ uires & quantæ facultates ad bellandū Otho-
 mannis forent: utpote qui magni interesse & tum, & in reliquum etiam
 tempus ad perterrendos suspēdendosque Christianorum animos arbitra-
 retur, si tot tantosque exercitus commode expeditēque alere, & diuersissi-
 mis terrarum regionibus grauissima bella se gerere posse felicibus ausis o-
 stendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione
 repressisset, hyemem quæ proxime secuta est, maioribus quàm unquā an-
 tea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantiique trāsēgit. Enim-
 uero potentissimos Septētrionis reges finitimos suos Maximilianum Cæ-
 sarem, Vladislaum & Sigismundum celeberrimo conuentu habito in col-
 loquium deuenisse, & coniuratione facta, inductisque Germaniæ, Panno-
 niæ ac Sarmatiæ gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed
 postquam per certos speculatores, quos magno sumptu in omnes Europæ
 partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum & cuncta diligenter explo-
 rare iubebat, renunciatum est cōcilia illa Christianorum nihil præter ma-
 gnificas conciones sumptuosaque conuiuia certantium inter se regum &
 procerum habuisse, uano solutus metu rursus ad Orientem se conuertit. Ne
 tamen absente se aliquod incōmodum acciperetur, si forte Christiani re-
 ges ex discessu suo atque exercituum, aliquam ad gerendum bellum occa-
 sionem arriperent, finitimas prouincias ualidissimis præfidiis confirmauit.
 Quanquam sciret Sigismundum proprio bello distineri, quod Moscouitæ
 Lituaniam etiam tum nouis incursionibus exagitant, & Cæsarem atque
 Vladislaum intelligeret nihil aduersum se eo præsertim tempore molitu-
 ros, quorum alter ætate grauatus ac aruinæ pondere, suprema ualitudine
 conflictaretur, alter quod opportuna Ferdinandi regis morte, noua omni-
 bus bellorum materia præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduer-
 sus Gallos ac Venetos Italiae totus immineret. Itaque Solymanum filium
 egregiæ indolis adolescētem cum iusto prope exercitu, ut Græciam Mœ-
 siamque

A siamque tucatur, Hadrianopoli relinquit: Pyrrhumbassam magni consilij
 ac eximia uirtutis ducem Byzantio præesse iubet. Nacione hic erat Cilix,
 & sanguine Mahometano progenitus, quod mirum uideri potuit, quum
 alioqui purpurati ferme semper ex Christiana progenie deligantur. Cher-
 seoglim uero, cui uni plurimum ob ueterem beneficij memoriam fidebat,
 cum copiis ad Prussiam in Bithynia collocat: clasēmque, quā magna im-
 pensā & singulari studio paulo ante deduxerat atque exornauerat, Zaffero
 eunucho attribuit. Ipse paucos Byzātij moratus dies, ut tyrones, qui in præ-
 torianos legebantur, inspiceret, ab ea urbe proficiscitur, & in Lycæoniam
 B ad ueteres exercitus peruenit. Quò quum uenisset, cognoscit Campsonem
 Gaurium, magnis copiis tota Aegypto Iudæaque deductis, in Syriā descē-
 disse, eumque profiteri se præsidio Persicis rebus futurum, peruasurumque
 in Ciliciam infesto exercitu, si Sophus Hysmael socius atque amicus rex,
 Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus uehemēter com-
 motus, ne, si ipse ad Euphratem progredere, propinquus hostis à tergo
 nudatam præfidiis Asiam per Amanum irrumperet, Iconij subsistit, proti-
 nusque ad Campsonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis
 principem locum obtinebant Iachis uir militaris & Cadileseher maiore
 C sacerdotio & sacrarum literarū cognitione insignis. Hic postea huius bel-
 li commentarū conscripsit, quæ nos Italico sermone donata perlegimus.
 Summa legationis fuit, ut Campsonem orarent & quàm subiectissime de-
 precarentur ne sibi nocere uel impedimento esse uellet, quò minus Hys-
 maelem bello persequeretur, qui tot tantisque Asiæ calamitates intulisset,
 inductisque nouis superstitionibus, Mahometanæ religionis certissimas
 leges deprauare dilacerareque contenderet. Quòd si ille persisteret & nul-
 lis conditionibus flecti posset, darent operam, ut uires atque eius consilia
 diligenter cognoscerēt, & quàm primū ad se reuertentur. At Campson
 D tamen si ætate ingrauescente, & florentibus rebus suis, tranquillitati atque
 otio potius, quàm armis uel alienis contentionibus sibi studendum esse ar-
 bitraretur, multis tamē de causis profectionem illam & expeditionem ne-
 cessariam existimabat: utpote qui multo antea Selymum propter nefariam
 hominis crudelitatem plurimum oderat, atque ob eam causam, ut fœdus
 quod sibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret, nunquam addu-
 ci potuerat: & tum maxime audaciā eius prosperis fortunę successibus lon-
 gius prouectam reprimere frenarēque cuperet, qua ille tantam sibi poten-
 tiæ atque uirtutis opinionem secūdisimo rerum cursu uendicasset. Siqui-
 dem Selymus, Taurisio capto, uictis acie Persis, Aladolo superato atq; in-
 terfecto, & magnus & formidolosus esse cœperat. Nec deerant qui eum al-
 terum fore Alexandrum interpretarentur, quòd finentibus dormitātibus-
 que cæteris regibus, totius orbis imperiū sibi animo destinaret. Sed Cam-
 psonem maxime impellebat Syriæ in primis & totius mox amittendi im-
 perij metus, quo nullum acrius reum ad excitandos suspicaces regum ani-
 mos reperitur. Quando ea prouincia superbo atque impotenti Mamalu-
 chorū dominatu oppressa, ob idq; infida Aegyptiis regibus si aliquo in-

felici prælio contusæ Persarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura uideretur. Ob hæc Campson ab initio Persarū legationibus sollicitatus, cum Hyfmaele fœdus amicitiamque percusserat, Aladinique Achomatis filij, miserimi adolescētis calamitate permotus, in animum induxerat suis atque Hyfmaelis uiribus Asiam Græciāmque, exturbata illa immani bellua, posse liberari. Aladinus enim quem patre apud Horminiū interfecto, ad Campsonem profugisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis & squalore miserabilis tres annos uersatus fuerat, & ad uindictanda tot scelera, Mamaluchorum animos aduersus Selymum patrū omnibus artibus concitarat. Peropportune etiam Aladoli filius natu maior florenti ætate iuuenis orbatus patre, & in simili quoque miseria regno fortunisque omnibus exutus, quum Memphim confugisset, tanta ira atque indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflāmauit, ut Mamaluchorū principes Campsonē ultro adirēt, obsecrarentq; ut bellū suscipere uellet. Quod si ipse senecta inualidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellum gesturos, & sceleratissimi hominis audaciā repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantum uirtute, ut qui robore corporis, equitandi peritia & armorum genere præstarent: uerumetiam magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minime comparandi. Sed in primis meminerant se duce Caitbeio ualidissimos Turcarum exercitus in Cilicia semel ad Adenā, iterū ad Tarsum perexigua manu profligasse, Mesithe Palæologo & Cherseogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea uictoria tantos spiritus, tantam arrogantiam animorū uanitate desumpserant, ut sibi unis præcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem esse in terris, quem armis superare non possent, existimarēt. Mamaluchi ferme omnes Gethæ, Zinchi Bastarnæque sunt nati in Ponto, & circa Maotidem, ab ea præsertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti uocabulo Cercassiam uocāt à Cercitis populis, qui in Colchidem uergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Istro adiacent, & Tartari qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæque finitimæ gētes Padolij, Sarmatæ ac Roxolani ab uberibus matris raptos, aliisque exceptos casibus, mercatoribus uendunt, à quibus postea delectu habito, si qui eorum corporis & uirium indole, uel animi uigore præstiterint, nauibus Alexandriam, atque inde ad Memphiticū regem perducuntur. At Memphi uetere gentis instituto lanistis statim præceptoribusq; traduntur, qui magna cura ludo inclusos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari, hasta clypeoque scienter uti, equum in gyros flectere atque acrius incitare didicerint, tunc stipēdia facere incipiunt, lectique in prætorianorum numerum ad equum rescribuntur. Qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuo seruiunt. Ita quum in una militari uirtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus manifeste conspiciant, tanta omnes diligentia tantoque ardore certatim militiæ studiis uacant, ut connixi per gradus sæpenuero nudi sordidissimeque ab initio serui ab infimis equitum ordinibus ad supremam principatus

- A patus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano uel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquam illi paternam supellectilem, prædia, ac domos hæreditate consequantur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non transmittit. Vnde è nostris quoque prouinciis perditæ uitæ homines, damnatique iudiciis eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, decisisque præputiis, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouehuntur: sicuti ætate nostra in Tāgaribardino uidere licuit: qui Hispani nauæ filius uirtute atque ingenij artibus tantum sibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, ut cuncta prope consiliis suis apud Campsonem administraret: & ad Baiazetem, senatūque Venetū missus grauissimarum legationum munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos sui sceleris ultores sensit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserimus in pædore atq; compedibus expirarit. Neque mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atque eam uirtutis existimationem perueniant, quum Syri atque Aegyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neque arma tractare, neque equos alere permittantur, neq; ullis adhibeantur consiliis. Magnitudine etenim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniuriis exagitati, mercaturæ mechanicisque artibus & agriculturæ se dedunt. In hos eadē omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam uulgo regij equites insolentius, quàm cuiquam credibile sit, miseros indigenas cōtumeliis atque uerberibus afficere, bona omnium ut lubet prædæ loco habere, uxoresque eorū, & liberos illata ui constuprare consueuerunt. Aegyptij trecentos ferme annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles magno fortunæ ludibrio uilissimis mancipiis seruire coacti sunt. Quomodo autem libertate imperioque exciderint, satis late monstrabitur, si quàm uariis bellorū casibus nobile illud imperium iactatum sit, distincte retulerimus. Aegyptus post interitum Romani nominis Constantinopolitanis imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbe auaræque imperitatum existimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atque ea ui Græcis subinde expulsis, Caliphum Saracenorū ducem sibi regem delegerunt. Is à Mahomete pseudo-propheta, qui Mahometanæ superstitionis nouas ex Arrij secta, & Iudæica disciplina commixtas leges Oriētis gentibus dedit, originem ducebat.
- E A Calipho cæteri reges, qui eum uaria successione secuti sunt, omnes ueluti repetita Ptolemæorū consuetudine, Caliphi nomen acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Christiani Gothifredo & Boemundo ducibus Asiam ac Syriam uictoricibus armis peruagati, Hierosolymitanū regnum condiderūt. Is ab Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis laceffitus, quum tantam belli molē ægre propriis uiribus sustineret, à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarracōnem in primis fortissimū ducē accersuit. Sed Sarraco tam infidus, quàm

impiger repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem F
custodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde postea Caliphi amisso rerum
imperio, sacris tantum præfuerunt: penes quos confirmandi regis potestas
erat: sicuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri in-
ueterata consuetudine uidemus. Sarraconi filius successit nomine Saladi-
nus, qui Christianos in Syria & Palæstina sæpius acie præfigauit, & ad ex-
tremum afflictis eorum opibus Hierosolymitanum euertit imperium. Post Sa-
ladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepotésque ex ea-
dem progenie Aegyptum usque ad Melechsalam tenuere. Melechsalam liber-
rorum regum postremus cum Christianis continenter bella gessit. Qui cum G
ueteranos, ut accidere tot præliis fuit necessarium, & fortissimos suorum ami-
fisset, Aegyptiorum ingeniis, atque opibus suis diffusus, noui generis auxilia
ex uenaliis seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tem-
pus Armeniam atque Asiam per Caspiae portas inuasert, Comanosque
populos qui ad Cappadociam pertinent præliis uictos iure belli sub co-
rona uendiderunt. Ex his Comanis Melechsalam egregiam manum haud ma-
gno coemptam precio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instru-
xit. Quorum fortissima opera usus non solum postea regni fines egregie tu-
ratus est: sed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis H
siue Pelusium fuit, statiuus in castris obsedit: & mox memorabili prælio su-
peratum uiuum cepit. Sed non multo post Melechsalam conspirantibus ser-
uis, in ea uictoriæ felicitate trucidatus est, promptissimusque Comanorum
Turquemenius imperium & Sulthani nomen arripuit. Verum Turquemenius
dum ex eo fastigio pristinae conditionis oblitus conseruos, qui principatum
detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite do-
mi obruncatur. Cothos eodem impetu, & rex & imperator ab exercitu sa-
lutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos late caecidisset, simili
quoque oppressus fraude concidit: summamque imperij interfectori eius Ban-
docaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusque ductu Coma-
na seruitia Ricardum Britanniae regem, & reliquas Christianorum copias to-
ta Syria depulerunt. Post Bandocaderem, qui ueneno sublatus est, Elpis,
& post eum Melech Vstrephus imperio potiti sunt. Quorum alter Tripolim
Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ una omnium reliqua ciuitas
Christiano præsidio tenebatur, magnis copiis adortus expugnauit. Secun-
dum eos longa serie plures eius conditionis uiri fortes rerum imperio po-
titi sunt: quorum nomen obscurius fuit, quod præclaræ eorum res gestæ nullis
literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum me-
moriam Caitbeius opibus, & belli gloria longe clarissimus fuit, qui accepta
per manus à maioribus disciplina, diligentius ac liberalius, quam quisquam
antea seruilis militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, ut graui cura sub seruo-
rum multitudini prospiceretur. Qui paulo ante coniuratione facta, atque
arreptis armis ipsi regi, & equitibus dominis suis difficile ac periculosissi-
mum bellum conflauerant. Hic est ille Sulthanus, qui cum principes Chri-
stianos, ut quæque magnificentia atque animi uirtute præstare audierat,
singulari

A singulari beneuolentia prosequeretur, inter cetera munera Cameloparda-
lim admirandæ altitudinis animal Laurentio Medici Florentiam misit. Is
Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuasert,
magna uirtute repressis, domitis quoque Arabibus ad Mecham usque; ultimos-
que Felicis Arabiae terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus,
trigesimotertio imperij anno uita excessit, sub id fere tempus quo Galli ad
Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caitbeio, Acbardinus & Cam-
psomia, qui summos magistratus obtinebant, quum magnis inter se opi-
bus de principatu funestissime contendissent, & ductis in factiones Ma-
maluchis, cum tumultu atque armis miscuissent, Mahometo Caitbeij fi-
lio usurpandi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes,
B qui contra leges & ueteris instituti consuetudinem paternam sedem inuasert,
qui contra leges & ueteris instituti consuetudinem paternam sedem inuasert,
à Cercassio inter epulas obrucatus est. Ipse Cercassius, quod publicam ser-
uorum causam respexisset, & ius dicendi regis atque obtinendi imperij Ma-
maluchis restituisse uideretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur.
Hunc Giapalatus, qui Damasci Syriaeque præerat, Mephim cum exercitu
profectus regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerem: Giapalatum au-
tem crudeliter atque auare imperantem aduersæ factionis Mamaluchi duce
C Tomombeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina cu-
stodiæ tradiderunt. Eo confecto negotio Tomombeius Giapalato suffectus
est. Is quum initio statim principatus nihil antiquius duceret, quam Gia-
palatum, quem ipse clam strangulari iusserat, immanitate, auaritia atque
omnibus sceleribus superare, breui tempore tantum sibi odium concitauit, ut
publico concilio Mamaluchi eum extemplo capiendum puniendumque decre-
uerint. Ita Tomombeius octauo imperij mense, quum obsessus in regia fu-
gam per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati con-
trucidatus est. Occiso Tomombeio aulae proceres, ut cruentissimis Mamalu-
D chorum seditionibus occurrerent, quibus ad internicionem prope eorum
nominis per quatuor annos fuerat dimicatum, Campsoni Gaurio homi-
ni iusto & forti, atque in primis minime ambitioso imperium detulerunt.
Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitia-
bili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum ac mi-
litum humeris alte sublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœ-
pit, reluctarique demum grauius, & se tanto fastigio imparem dicere. De-
mum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata con-
tentum uita in manifestum uitæ periculum coniecere uellent: quando ne-
E que pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi persoluum, ut
ceteri consueuissent, neque tantum consilij atque auctoritatis quantum ne-
cesse foret ad frangendos seditionum impetus, in ea rerum omnium con-
fusione esset habiturus. Contra proceres monere hominem, ne presentis
fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inanique modestia negli-
gere uellet, capesseret rempublicam affectam intestinis malis labatamque,
atque ipsum regium nomen, quod uno omnium studio sibi deferretur. Po-
stremo omnes iureiurando polliceri se neque manu, neque industria, neque
L

opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, militésq; non ante petituros donatiuum, quàm ex regiis uectigalibus prouinciarumq; portoriis publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationibus Campson se regem salutari æquo animo patitur: administrandi imperij curâ suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorû nummûm militibus donatiui nomine diuisisset, & singulari eius moderatione eximiâ de se probitatis atq; prudentiæ præbisset opinionē, tanta industria, paucis qui res novas moliebantur ueneno sublatis, turbatum agitatûmque ciuilibus procellis rerum statum composuit, ut per sexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus uel belli nomen audierint. Dignus profecto Campson felicitis atque optimi nomine, si qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiae plenâ egregia uirtute condiderat, conuiescere atque otium pati, quàm sumptis temere armis belli fortunam periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadescher Iconio profecti ad Campsonē (is tum ad Orontē amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra) paucorû dierum itinere peruenerunt. Quibus liberaliter magis, quàm amice uel humaniter susceptis, aliquâto post, quum senatus in prætorio datus esset, ipsi que demissa oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sententiam respondit. Veterem esse Sulthanorum cōsuetudinē, quod principē in religione locum obtineât, Mahometanos reges populósq; omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atque industria continere: Proinde se in Syriâ prouinciâ suâ uenisse armatû, ut pacē Selymo persuadeat. Quod si in ea inferendi belli pertinacia persistat, atq; Hysmaelē, quem fœderis atq; amicitiae necessitudine sibi coniunctum sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existimationi cōsulturû, nec passurum ulterius, ut unius insolentis ambitiosique hominis libidine ac furore, humana diuinâq; omnia permisceatur. Nouisse se iam pridē Selymi ingeniû quàm uastû, quàm atrox, quàm inquietum foret, postquam Baiazete patre optimo, tantæque uirtutis fratribus, ac tantæ spei atque indolis septem impuberibus consanguineis per summum scelus enecatis, totque amicis ac fortissimis ducibus crudelissime trucidatis, immanitati atque audaciæ nūquam finem uel modum imposuerit. Propterea Selymo denunciarent unam atque extremam esse pacis conditionem, si ab Hysmaelis prouinciis abstineret, & Aladoli filio paternum restitueret regnum, quod in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset. Id si faceret, ut recte facere deberet, præter suam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo usui atque ornamento esse posset, ipsum longe maiorem ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem esse relaturû. Legati tamen si Selymum nō desitutum incœpto, aut arma positurum ulla periculi denunciatione intelligebât, tamen quo maturius dimitterentur, & de repentino Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt sibi magnopere pacem placere: sperarēque se iustis adhortationibus flexuros animum Selymi. Quoniam aditum ad intima eius consilia, & summam ad persuadendum auctoritatem haberent: ac facile

A cile futurum, ut ea incendiurum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nodum ueram belli flammam cœcepissent. Itaque cum muneribus dimissi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæsaream peruenerat, redierunt. Campson quoque promotis ab Oronte castris in Comagenen uenit, & ad Aleppum celeberrimam urbem cōsedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæsaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res gesserit, & nouæ urbi nomen indiderit, pluribus coniecturis existimamus. Proxima est Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenen tortuosus & leuis haud magnam aquarû molem trahens in Euphratem euoluitur. Hanc urbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Aegyptiis regibus, de Syriæ & Iudææ possessione decertabāt, quum tota Asia uastitatem fecisset, resistere ausam expugnauit & incēdit. His tamen ruinis etiam deformata propter magnam loci opportunitatem frequenti mercatorum cōcursu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ litore distat, ubi Tripolis & Berytus emporia: finitimâq; est Turcis ac Persis, unde Brientis opes, quas gentes hinc Amanò Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrthâ urbem Sulthanus attingit.

C At Selymus quum per legatos, qui cuncta diligenter Aegyptiis in castris explorarant, de aduētū numerôque hostium, simul & de Campsonis arrogantia, qui sibi adeo tumide atque insolenter præscriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit: quod neque tutam fore profectiōnē rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neque suæ dignitatis esse statuebat ad superbi uanissimique hominis nutū desistere incœpto, expeditionēmq; dimittere, quam tanta impensa tantôq; studio parauisset. Igitur in ancipiti negotio egregiû ac necessariû ab animi magnitudine consiliû capit: simulat se recta, ut cōstituerat, aduersus Persas progressurû, impedimentaque & copiarû partem, ut certior eius cōsiliij fama ad Campsonē deferretur, Suassiam urbem præmittit (hæc olim Sebastia fuit). Sita est in finibus Hysmaelis, ubi Euphrates Tauri montis occursum fractus, ac mox rapido aquarum impetu uictor perruptis uallibus in Mesopotamiam effunditur. Caterum conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenen irruptione facta, hostes imparatos adoriri constituit. Itaque concionatus apud prætorianos noui consilij rationem exponit, docetque facilem atque expeditam esse uictoriam, si adhibita celeritate priusquam retrocessisse ab Aegyptiis sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atque eas itineris difficultates ingentibus animis superare uellent: neque inani timore adducti uana Mamaluchorum nomina horrerent. Interiisse enim iam pridem eius gentis robora, illósque ueteres equites, qui Caitbeio duce aliquid existimationis ac nominis militiæ meruissent. Occursuros tantum in acie splendidos quosdam equorum domitores uerius quàm milites, qui scite ad spectantium uoluptatem ludicra arte præstigiari in equis sciant, depugnare uero, & uulnera ferre nō possint: ut qui longa pace, ac luxu, urbanisque

deliciis corrupti, nunquã castra uel armatarum hostium aciem uiderint; nũ- F
quam tubarũ sonum, nisi in ludis atque spectaculis audierint. Proinde eos
nulla tormetorum copia instructos, nullis peditum uallatos præfidiis cõ-
temneret, & sicuti sacrarum legum & religionis interpretes sacris ritè per-
actis omnia prospere cessura pronunciaissent, ita ipsi spe pleni atq; alacres
ad certam de superbo hoste uictoriam proficiscerentur. Solere enim Deos
immortales his, qui iusta ac necessaria arma induerint & belli causa præ-
stiterint, certam uincendi occasionem proponere. Cæterum superare ho-
stem potiriq; uictoria in dextris eorum situm; qui, quàm pro decore gẽ- G
tis ac salute imperatoris occumbere, nihil in tota uita pulchrius atque præ-
stantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, sta-
tim acclamauere, duceret ac raperet quod uellet, se cunctas forti audacia per-
uasuros locorum asperitates, omnesque labores ac belli incõmoda æquis-
sime toleraturos. Ergo Selymus exploratis per mótanos homines itineri-
bus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaque triplici Asap-
porum atque incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirèt,
confragosa quæque & inæqualia itinerũ transuehẽdis tormentis commu-
niri & exæquari, asperioresque transitus quã iumenta ducerentur, subita-
rio opere cõsterni iubet: Ac simul ut milites ad laborem accēderentur, do- H
natiuum illis ex præsentī pecunia pollicetur, qui in traducendo tormeto-
rum apparatu extraordinariam operam nauassent. Vnde mox tormenta
omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem Medico malo pilã fer-
rent, facili tractu impulsuque humeris militum per iuga & cõualles tran-
uecta sunt. Factũ est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi
ad prædam opulentissimas provincias uidebant, ut quinque tãtum diebus
in eo labore absumptis, omnis exercitus cum impedimentis & curribus,
superato Tauri dorso, in Comagenæ campos descenderit. Neq; enim Tau-
rus, ubi Amani montis nomen assumit, qui locus ferme mediũ est inter I
Euphratẽ secantem Tauri iuga atque Issicum sinũ, qui hodie Aiaccius di-
citur, ascensu arduus est uel insuperabilis: mitescit nanque quum extenua-
tus ad mare prouehitur, & se multis in locis colendũ atque habitandũ præ-
bet Cilicibus mótanis asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie
Caramãni appellantur: Ea uox nigri montis accolæ significat, quod Ama-
nus ab exustis cautibus procul nigrescere uideatur. Saxouaroglis Aladoli
proditor, quem paulo ante Selymus euocauerat, ut statim in hostiũ fines
descensum est, cum ualida suorum equitum manu regionem omnem, quæ
ad Amani Taurique radices pertinet, celeri cursu percucurrit: ut simul K
ubinam Campson cum exercitu constitisset, ex incolis captiuisque cogno-
sceret, obsessisq; itineribus quãtum equitum diligentia effici posset, pro-
hiberet ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui
uanitate atque superbia inductus, sola auctoritate atque amplitudine no-
minis terreri Selymum & ad præscriptum coerceri posse putauerat, non
prius adduci potuit, ut Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm
eorum castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tantum
itinere

A itinere abesse nunciatũ est. Ita ignarus belli, improviso metu territus, quũ
in ipso tanti discriminis negotio consiliũ capere cogeret, ut qui suas at-
que hostium uires tum primum expēderet, fluctuare animo cœpit: æstua-
doque uehemēter modo in spem erigi, modo metu ac pudore agitari. Po-
stremo decoris atque salutis suprema cura anxius hæsitare, num cedere in-
festis rebus, ingruētibusque procellis, & detrectato certamine in pacatio-
ra refugere præstaret: an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam
conditione prælij fortunã periclitari. Quando longe honestius foret ma-
iorum exemplo, qui armis atque ausu partũ imperium sibi tradidissent, ar-
matum egregie mortẽ oppetere, quàm propagatum per trecētos amplius
B annos eius militia decus turpi atque insolita fuga descēdare, uel seipsum
uideri nimio uita desiderio septem & septuaginta annorũ ætatem digni-
tate atq; omni existimatione spoliatã, dedecori ac sordibus referuare uo-
luisse. Erant è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: & ante alios
Iamburdus cognomento Gazelles magni Caitbeij alumnus, uir fortis &
militari prudentia insignis, qui Amani Apamiæque præerat. Is sicuti cum
numero ueterẽque hostiũ exercitu tantulis copiis configere calamito-
sum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendum, & sedem belli ad
C Damascũ deligendam esse differebat. Quando pedestris & curruum impe-
dimentis tardus ad insequendum Turcarum exercitus tutum & facilẽ re-
ceptum daret. Interea accitis in supplementum cæteris omnibus Mama-
luchis, qui in Iudæa atque Aegypto in præfidiis forent, proximisque Ara-
bibus mercede conductis, in hyemem trahi bellũ, atque hostẽ difficultate
commeatus expugnari facile posse: nec cessurũ continuo Alepum minora
tantum tormenta trahentibus, si uel mediocri præfidio firmaretur: uen-
turãque subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsũque Hysmaelẽ
Sophum cognito Turcarum itinere in minorem Asiam irrupturũ: nec de-
D futuros Christianos, qui è Cypro Rhodõque insulis, aduersus communem
hostem ænea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus
comparatis, exæquatũque uiribus non temere postea si configere, & sum-
mæ rei alẽam subire adeo pulchrum existimaret, in aciem esset descēsurus:
Cæterum grauissima bella, quæ initio uehementes repentinõsque impetus
habeant, prudẽti aduersariorũ cunctatione interposito moræ spacio elan-
guescere consueuisse. Proinde fortunæ periculũ facere ne properaret: quã-
do errata bellorũ, quæ sæpius ducum inscitia temeritatẽq; proueniant, lu-
gere ac sero detestari optimi quique possint: restituere autem atque corri-
E gere, nec Dij quidem immortales queant. Mouerat Campsonem & ple-
rosque alios opportuna & graui sententia Gazelles, sed quo minus uera
audirentur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Cam-
psonis auribus officiebat. Ii enim quum certiora de aduẽtu Turcarum au-
dissent, incredibili lætitia totis castris exultare, gestire præ gaudio atque
inter se gratulari quod ostendẽdã uirtutis ac parandæ laudis tempus ue-
nisset. Iamque illam tam diu exoptatam occasionem tenerent, qua Cam-
psonem imperatorem suum supra titulos & celeberrimã Gaitbeij famam

fufis caësisque hoftibus effent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inanique iactantia memorando quanta cum gloria ad Tarfum ingētes Turcarum copias nullo prope labore cæcidiffent, facilē atq; expediram de ipfo hoſte uictoriam eſſe prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouinciæ præfectus, qui poſtea perfecto bello, perfidiæ meritis ad ſummos honores euectus eſt, quum de ſtudio, uirtute atque ardore Mamaluchorū magnifice loqueretur, quæ de apparatu numeroque hoſtium uulgata erant, eleuare uerbis, & ſaluberrimi conſilij rationes, euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obſcuris de cauſis Campſoni inſenſus, quòd ipſius fratrem autoritate & formidandis opibus clarum aliquot ante annis Campſon ueneno fuſtulerat. Vnde poſtea Cayerbeius, quum ſibi etiam cauendū exiſtimaret, & ſe iisdem quoq; inſidiis petitem ſuſpicaretur, uocatus Memphim de more ad procerū conuētus peragēdos ſimulata ægritudine regio edicto parere noluerat: quæ res haud mediocriter regium animū exulcerauit. Sed Campſon tacita iracundia tempus operiebatur, quo hominem præferocē oblitum conditionis, ac inſolentius aduerſum ſe, ueluti è proprio regno in præfectura agentem capere atque interficere poſſet. Id commode perfici poſſe uidebatur, ſi ipſe occasione belli ut tum acciderat, uel ſimulatione adeundi Euphratis Hierapolim ueniret. Mos enim erat ueteribus Sulthanis, non prius ſe regio nomine, uel militari laude dignos exiſtimare, quàm ut proxime fecerat Caitbeius, productis ad Euphratē copiis, apud Byrtham emporiū, quod in ripa & antiquum nomē & cèlebritatē adhuc retinet, confediſſent: ac ſolenni pompa equum ad potandas profluentis undas ſpēctante exercitu in amnem adegiffent: ut qui ea cærimonia intelligi uellent, ſe quàm latiſſime imperitare, ac paratos armis oſtendere ſuos eſſe agros, qui citra Taurum uſque ad Arabia ſolitudines Euphrate amne alluerentur. Verū obſtabat ratio belli quòd minus eum primo aduentu ſtatim opprimeret: quòd incertis adhuc Selymi conſiliis circūſpectare Turcarum & Perſarum motus, & conceptas differre inſidias uſque ad belli exitum ex uſu præſentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites conſternati ſeſſionem facerent, aut in ampliffima urbe ad rebellādū ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius ualidiſſimas copias familiaritate ac beneficiis ſibi obſtrictas habebat in caſtris, & ſummā apud Hierapolitanos gratiam atque autoritatem obtinebat: ac munitiffima arce quæ media in urbe accliu in tumulo ædificata erat, fideli cuſtode impoſito potiebatur. Sed dum Campſon tardius & conſideratius ea moliretur, nōnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officioſi quàm fideles uideri malebāt, Cayerbeium ſecretò monuerunt, ut regias inſidias caueret, atque aliquo honeſto conſilio rebus ſuis proſpicere uellet. Ille periculo cognito omnem deliberandi morā exitabilem ratus, nuncios ad Selymum tranſmittit, qui doloris ſui cauſas aperirent, pollicerenturque ſe in eius fidem ex occasione conſeſſurum, traditurum arma, arcem, & ſtudia ciuium erga ſe perquam egregia, propriūque equitatus uires, ut fraternam necem ulciſceretur, ad parandam de Campſone

A Campſone uictoriam eſſe collaturum. Cæterum ut promiſſis fides adhiberetur, obſidibus cauerent: & quæ conſilia Campſonis, qualēque eius & quantæ copię eſſent, ſigillatim perdocerent. Poſtremo adhortarentur ut accederet, & manus conſerere maturaret. Nec Selymus poſtularis annuere, proditorisque uoto ſubſcribere, atque ultro maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari pararique ſibi uictoriam, ſi ampliffimæ uires tanti uiri defectione hoſtibus deceſſiffent. Itaque Campſon ſpreto Gazzellis conſilio quod fidei ac ſalutis pleniffimum erat, Cayerbeij proditoris, omnium militum hortatu, atque ipſa etiam urgētis fati uiolentia impulſus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare conſtituit. Poſita erant eius caſtra idoneo in loco ad Singam amnem decimo ferme ab urbe miliari: ea ratione, ut milites propinquitate amnis uterentur, & femoti ab urbis tectis atque deliciis nihilo minus ciuium facultatibus ac copiis iuari facile poſſent. Mamaluchi duodecim milium numerum uix attingebant: uerum ſingulos, ut quiſque eorum maioribus ſtipēdiis atque opibus eminebat, plures ſerui armis & equis liberaliter inſtructi ſequebātur. Decora certe ac inſuperabilis acies, ſi uera uirtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipſo toto corpore lacertoſi atq; flexibiles tanta arte pugnam ineunt, ut poſt primos ſtatim haſtarū ictus modo ſagittis, clypeo in tergum reiecto, modo ferrea claua, interdum falcato enſe, ut locus cōgreſſusque popoſcerint, admirabili quadam agilitate uirtutēque depugnent. Equi eorum ualidi atque acres, atque Hiſpanicis forma celeritatēque perſimiles: quòdque ſupra noſtrorum hominum opinionem eſſe uidetur, tanta ingenij docilitate in primis præſtant, ut ad nutus, & ad certas ſeſſorum uoces, haſtam ſagittamque mordicus terra ſubleuaram porrigere, hoſtem agnoſcere, atque appetere dentibus, calcibus cuncta circūſternere, nec horrere proprium cruorem natura conſuetudinēque didicerint. His frena argentea, aurata ephippia, & ſquamoſi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conſpiciuntur. Eques lorica, uel thorace ferreis laminis conſerto contentus eſt. Primorum ordinum equites, & quiſque diuitiis clarus galeas ferūt. Cæteri linteo capitis tegumēto, quod pluribus implicatum ſpiris ad elegantiam intorquetur, ſe ſatis munitos aduerſus caſum ferientes exiſtimant: gregarij autem equites uilloſis purpureisque pileis, qui graui gladiatorū ictu diſcindi nequeunt, utebantur. Campſon ex omnibus copiis quinque acies inſtituit: prima Cayerbeio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secūda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quod eorum lingua ſchenobatem ſignificat, cognomentum fuit: is erat tetrarcha Damascenus, uir ſingularis fidei atque uirtutis: qui uno tempore dextrum & ſiniſtrū cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie ſequebatur, his uel illis, ubi res poſceret, auxilio futurus. Quartam ipſe Campſon, ultima ad præſidium caſtrorum relicta, auratis armis fulgentem ueluti ſubſidiariam interuallo duodecim ſtadiorum adducebat. Selymus autem ſic inſtruxerat aciem, ut more ſuo Aſiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, prætoriam

nos uero pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatissimi atque fortissimi pratorianorum equitū, in quibus ipse Selymus eo die præter consuetudinem esse uoluit, medio in sinu frontem obtinebant. Cayerbeius ut statim appropinquatum est, in speciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus est: mox ueluti circumuenire eorum aciem uellet, in terga longo circuitu deflexit, ubi nouissimum lixarum agmē impedimentaque ac innumerabilem camelorū multitudinem magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: ut fortis & proditor decori simul atque perfidiæ satisfacere uideretur. In diuersa autem parte Damascenus, ut ab latere aperto hostes inuaderet, ommissa fronte & circumactis in læuam turmis, in transuersos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum est, ut ingenti Asiaticorum strage edita, ad uexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbassa regij stabuli magister, qui magna ui contra contendebant, quin diffugerent, diutius sustinere potuerūt. Ita uictor Damascenus hostiū cornu in duas partes discisso, quum ex obliquo ad pedites & terga pratoriani equitis peruasisset, cuncta prope in media acie cadibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quod Selymus incursum hostium prope abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quod pratoriani à Gazelle qui Damasceni fortunam secutus iam mediā frontē inuaserat, acerrime premebantur: quodque Asiatici pulsi atque disiecti nullam restituendæ pugnæ rationem inueniebant, quum Sinambassa laborantibus auxilio superuenit. Eius aduentu quoniam nulla, uel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat laceffitus, recētemque equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorum retardata, auctique Turcarum animi: ac mox hostibus erepta uictoria, quum Selymi iussu in aduersos tormenta disploderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterāt, nec ipsi singulari atque admiranda uirtute sua, ut erāt in medio ab infinita hostium multitudine circūuenti, quicquam proficiebant. In ea tamen rerum asperitate nequaquam fracti animo, tamen à Cayerbeio & à fortuna deserebantur, neque consilio, neque uirtute sibi defuerunt. Vniuersique densato agmine conglobati cum strage Europeorum, & pratorianæ alæ detrimento oppositam aciem perruperunt, & continenti cursu castra atque urbē petere ceperunt. Tum demum acti omnes in fugam persequente Sinambassa cum expeditis & recentissimis equitum. Nanque Selymus qui ea die in summo æstu patientia corporis & uigore animi & consilij felicitate se ipso haud dubie maior apparuit, ut uictoriæ insisterent & perterritos sectarentur, huc atque illuc uolitans fuerat adhorratus. Iam Campson urgentibus fatis aciem promouerat, ut uel suis subsidio foret, aut uictoriæ si Turcæ uincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, fufas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse: tantam esse tormentorum uim, tantamque hostium multitudinem, ut diutius sustinere nequeant.

A nequeant. Quo nuncio elatissimus senex, qui nūquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, supremo animi dolore concepto, pene concidit. Nec multo post superueniente suorum atque insequentium hostium turba, qui ipso cursu impetu concitati obuios quoque promiscue proterebant, quum annis & ingentis herniæ pondere grauaretur, & æstu microréque deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoque & tetrarcha Tripolitanus, dum effuse omnes castra atque inde Hierapolim peterent, atque ipsi à nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interiire. Selymus eodem in campo ubi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioréque exercitus parte in statione collocata, in somnem egit noctem, ut qui uictoriæ ac fortunæ suæ nescius magnopere timebat, ne tantæ uirtutis homines captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterentur, quos ipse tormentorum metu magis, quàm uera militum uirtute pulsos & coniectos in fugā esse conspexisset. At Gazelles & ceteri Mamaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent, uixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta uigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promotæ acie castra hostium regiæ opulentæ plenā militibus diripienda concessit: atque inde ad urbem progressus, Hierapolitanos ducē Cayerbeio dedentes sese in fidem recepit, atque immunitatis honore profectus est. Periere in ea pugna non amplius mille Mamaluchi, sed plures ex eorum seruis: maiorque aliquanto cades in fuga, quàm in prælio facta; quum fatiscens sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facile opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interiit, qui ut erant præpinguēs & delicatius in umbra ac stabulis enutriti, quum illo præsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, uehementiorem ac insolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum est ad septimū Calendas Septembres, eo ipso die, quod mirum est, quo Calderanis in campis biennio ante, uictoriam de Hysmaele tetulerat. In partibus autem Selymi supra tria milia equitū cæsa referuntur: ut hinc coniectari liceat insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab læuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassa: ut alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenum incidisset: quanquam recenti atque integro adhuc peditatus præsidio confirmatus, nullum salutis uel ignominie periculū adire posse uideretur. Campsonis cadauer biduo post à cōquisitoribus absque ullo uulneris uestigio repertum est, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, ut eæ gentes quæ illum uiuere, & ad reparandas uires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum deciderent, & qui fideles erant in posterum firmiores sublata eius rei suspicionē redderentur. Nec multo post, quum iam fœtore taboque diffuisset, & ad coarguendam uulgi famam tridui spectaculo satisfactum esse uideretur, apud uetustissimum urbis templū mediocri funere tumulatum est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunusbassam cum expedito equita-

tu, qui uestigiis fugientium insisteret, Damascū præmisit, quò & ipse paucos post dies, quum inde quoque decessisse hostes, ac fuga Memphim petiuisse cognouisset, cum omnibus copiis profectus est. Statimque ei Damasceni qui morari uictoriæ cursum, & opulentissimæ urbis fortunas in discrimen adducere alienum à rationibus suis existimabant, absque ulla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon atque Ptolemais missis legationibus, acceptisque Turcarum præsiidiis, similiter deditiōē fecere. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentum in castris habuit. Ea Damasci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentissimæ urbis status, & mercaturæ cōmercia, quæ summa omnium securitate ab uariis remotissimarum nationum negotiatoribus tractari consueuerāt, intromissa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea esset in castris disciplina seuerissimis acerrimi imperatoris legibus constituta, ut quum milites nihil sibi ex ea uictoria licere intelligerent, in fertilissimo autumno horti sine custodibus tuto relinquerentur. Quo metu adeo prudenter penuriæ prouisum fuit, ut Turcarum castra cunctis in locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaque adscitis legum peritis, euocatisque eò omnium ciuitatum legationibus, insignes Syrorum controuersias audiuit atque finiuit. Præfectos prouinciis atque urbibus dedit: recognouit uectigalium rationes: & nonnulla ex uetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua uel onerosa populis uidebatur, ut summam sibi inde liberalitatis atque iustitiæ laudem cōpararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optime constitutis, quum satis quietis & spacij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur, atque ipse omnibus cōsiliis ac uiribus Aegypto totus immineret, Sinambassam cum quindecim milibus equitum adiuncta his ualida manu sclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorum & Asapporum delecta fuerat, in Iudæam præmisit, qui cuncta passim eius regionis loca exploraret, atque iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditissimum fore putabatur, aperiret. Ea urbs ad mare atque Aegypti fines pertinet, propinqua arenosis solitudinibus, per quas difficili periculosoque itinere ab Syria Aegyptus ulterior ac ipsa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, ceterisque omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, consilio habito, ut in asperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis uel inuidiæ contentione, Tomombeium natione Cercassium regem sibi delegerūt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magistratus post regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat. Ceterum ei uero tantum uigoris atque industriæ inerat, ut qui afflictas res, & labantem imperij fortunam uirtute erigere posset, solus esse omnium prope Mamaluchorum opinione crederetur. Is ut statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam dignitatem & reliquas spes omnes in armis & in una belli fortuna esse collocatas, singulari studio arma, tela, equos undique conquirere, tormenta conflare, ex seruis qui militiæ idonei uidebantur, turmas cohortesque

A hortésque instruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Præterea peritos regionū magno proposito præmio per deserta Palmirenorum in Mesopotamiam, atque inde ad Hysmaelem cum literis mittit: qui petant atque orent ut minorem Asiam incurfionibus exagitet, & in primis in Comagenen discessu hostium uacuam nudatamque præsiidiis irrumpat. Selymum enim qui tum in Iudææ finibus esset, duobus exercitibus facile intercludi posse, & com meatu prohiberi: Quando litora nullis Turcarum classibus tenerentur, quæ terrestres copias aduectitiis com meatibus subleuare, uel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac auertere possent. Id si faceret, ipsum & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine cōstitutis subuenturum, & tot insignes iniurias, quas ab infensissimo hoste nuper accepisset, nullo prope negotio esse uindicaturum. Dum hæc à Tomombeio administrantur, Sinambassam pluribus Arabum turmis quæ latronum more uias obsederant, facile pulsas, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenses tametsi Mamaluchis fidi erant, tamen quòd sine præsidio militum portas claudere, & tentare defensionem periculosi & insani prope consilij esse iudicabant, deditiōne facta protinus recipiunt. Urbis copiis exercitum iuuant: ac simul gratias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbissimæ feruitutis iugum depulissent: seque omni tempore mansuros in fide ob eius rei memoriā pollicentur. Sinambassam collaudato eorum studio, cetera quæ sibi usui erant eis imperat: Sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimeta castra locat: atque eò in loco Selymi aduentum expectare constituit. Interim ut erat multis militiæ experimētis eruditus, operam dat, ut regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aspera incultaque est, ac arenosi præsertim eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis perlicet, qui proximos Arabum duces oblati amicitia conditionibus sibi concilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibusque uiribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad se reuertantur. Contrà Gazenses, qui natura Turcarum hostes erant, & iam à præfenti exercitu quotidie rerum suarum detrimenta sentire cœperant, Tomombeium de Sinambassam aduentu certiore reddūt. Docent eam Turcarum partem antequam Selymus adueniat facile posse opprimi atque deleri, si ualida Mamaluchorum manus cum peritis ducibus ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Mamaluchi intempesta nocte sopitos hostes inuasissent, eruptione facta protinus castra aggressuros, & iniectis facibus cuncta cæde atque incendio turbaturos. Consilium Tomombeius & Mamaluchi statim probant: mittiturque Gazelles cum sex milibus armatorum equitum, & magna Arabum multitudine. Gazelles enim, quòd salutaria eius consilia à Campsone atque aliis fuissent sprete, unde mox pugnae auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxissent, ipsèque in ea prælij asperitate & prouidi ducis & promptissimi equitis officia fuisset executus, ad summam bellicæ uirtutis opinionem peruene-

rat. Sed uixdum eo profecto, Sinambassæ per Syros exploratores defertur F Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deserta ad se opprimendum iter ingressos esse: atque eos, quod expediti in equis absque ullis sarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius sicuti opportunissimo tempore Turcarum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad summam totius belli uictoriam momèto fuit. At Sinambassa quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen quòd illa eadem, ut erat prouido solertique ingenio, sibi accidere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri constituit. Ergo de secunda uigilia, castris silentio egressus è conspectu urbis discedit, & Memphitica uia ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo uiatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atque largissimi fontis opportunitatem utebantur. Ibi fortè & Sinambassa subsistere uolebat, & Gazelles aliquot horis conuiescere, & suos recreare, ut noctu & maxime recentibus equis Gazam peruolaret, pari consilio cogitaret: quum uno ferme tempore ab antecursoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias utrinque duci nunciatur. Gazelles improuisa re uehementer animo perturbatus, quòd se deiectum consilio, atque hosti impari futurum si congre- H di uellet fessis præsertim equis intelligebat, quanquam de communi omnium salute in uestigio consilium capere cogeret, tamen animo non deficit: suos cohortatur ut arma expediant, & negotium quod per insidias perficere nequuerint, id sibi in aperto uera uirtute omnino conficiendum esse existiment. Ex aduerso Sinambassa aliquanto celerius, quàm Gazelles acie instructa, quoniam milites, quæ fieri uellet si prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffuse apud cunctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit, ut omnino fugæ obliuiscerentur, postquam omnia circum clausa atque infesta, nisi uictoribus, I futura essent. Illudque in primis persuasum habere uellèt neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorem lege Dij immortales exitio destinassent, parique periculo & fortes in mediis hostium gladiis salutem, & timidos in tutissima etiam fuga inuitabili sorte mortè inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara & simplici acie in longum porrigebantur, ea ratione ut liberius sclopettis uti, & latiore spacio circūuenire hostes possent: hastati uero medium tenebāt locum, ut Mamaluchorum impressionem sustinerent. Gazelles autem appropinquans, Arabum turmas ad disturbāda cornua præmisit, & quadrato agmine in mediam aciem inue- K ctus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores uim armatorum equitum ferre non poterant, iamque pulsi loco, atque in diuersum irrumpentibus Mamaluchis disiecti, fugam oculis atque animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus uniuersam hostium aciem circūuenerunt: Quo casu uiri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandibus sternebantur, nullusque

A lúsque in medio circunuentis uirtuti locus relinquebatur, quoniã ubi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate sua cedere assueti, uelocissime refugiebant: undique huic rei omnibus pugnae locis studebant, ut equos non conferrent, & solis sclopettis uterentur. Gazelles quum defatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperandum esse arbitraretur, multique iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut uulnerati essent, ipseque præaltum uulnus ceruice recepisset, cū reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militaribus, per easdē solitudines Mem- B phim profugit. Periere in ea pugna Alexandrinus præfectus & Orcomas Memphiticus prætor uiri insignes: præterque eos magnus Arabum numerus, & mille fere noti equites. Nec Sinambassa lætam aut incruentam uictoriam adeptus est, nam supra duo milia equitū & in his aliquot clarioris nominis præfectos desiderauit. Turcæ quū à meridie ad occasum Solis protracta pugna atq; ob id exanimatis cursu equis, fugientes persequi non possent, ipsique inedia ac labore deficerent, eodē in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die castrorum spolia toto campo per otium lecta, capitāque hostium abscissa cadaueribus, quæ ab ipso barbæ habitu, C quòd Turcæ cunctas corporis partes præter labrum superius radant, facile dinoscebantur, palmarum arboribus adfixere, ut impigre nauatam ab se operam testaretur, ac simul ea immanis spectaculi nouitate transituri mox imperatoris sui oculos, ad ostentandam eius diei uictoriam detinerent. Interim Gazenses, quum ex oriente Sole uacua hostium castra conspexissent, ut qui diutius perfidiam dissimulare non poterant, rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum inde retro in pacatiora loca refugisse, nonnullos Turcas ex numero agrorum, ut luce facta sequerentur relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulo post circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augēdas Sinambassæ copias à Selymo submittebantur, fortèque ea ipsa hora superuenerant, & magna cum sollicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambassa peruenisset sciscitabatur, hostiliter adorti omnibus impedimētis exuerūt, & in fugā dederunt. Qui postea eo accepto incōmodo, quū Sinambassam cum uniuersis copiis aliquo aduerso casu, uel hostiū fraude periisse putarent, quē ad Gazam castra habere, ut constitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri existimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati sunt. Nec unus eorum omnino incolumis euasisset, nisi Iulebbo Achaia Sangiacho ad Ramam urbem occurrissent. E Is enim pariter à Selymo missus cum ualida manu Græcorū equitū ad Sinambassam contendebat, cuius aduentu audacia persequentium Arabum repressa est. Cæterum Arabes euocatis ad prædā aliis atque aliis suorum ducibus, qui proximos montes incolebāt, ac ingenti cōflato exercitu, Turcas ad Carabafam uicum consecuti sunt: Pugnatūque est iniquissimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibusdam angustiis, quæ ad extremū spaciose uallis coarctabant iter, à tergo simul, à fronte, & à lateri-

bus se ostenderant. Arabum arma erant præter sagittas longissimæ hastæ utrinque ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt. His summa peritia in perniciousis equis utebantur, & aduersi pariter, ac fugientes hostem lethifera cuspidē feriebāt. Quamobrē Turcæ & numero pauci, & hastarum genere impares procurrare non poterant, circumuentique in orbem pugnare, ac simul iter facere cogebantur. Erátque res in magnum adducta periculum, nisi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis, quæ præsidij causa secum adduxerat, eos qui fauces occupant uti erant editiore in loco cum multa strage deiecisset, apertoque itinere inde celeriter suos eduxisset. Quibus angustiis superatis patientiores nactus campos meliore aliquanto conditione iter facere cœpit. Nam per sclopettarios & sagittarios eminus rem gerebat, & quum hostes appropinquabant, aperta acie confertas hastatorum turmas emittebat. Vbi uero densior atq; amplior Arabum globus sese offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contra Arabes dispersi circunuolitare, nouissimo abeuntium agmini instare, subsequi nequeunt, & uulneribus retardatos opprimere. Postremo iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino cōquiescere, pati. Hic dies Turcis longe grauissimus fuit, nam plures eorum siti, uulneribus, & cursu labore confictati ceciderant: nullumque iam subsidium extremis eorum rebus ab numerosa ac pertinaci hostium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio ferme itinere laborantibus ac perditis superuenit. Selymus enim, Hymbracorbassa cum ualidis copiis ad tuendam Syriam atque Asiam in Perfarum finibus constituto, atque accitis Byzantio nouis militibus, qui magna atque ornatissima classe in Syriam transportarentur, castra Damasco promouerat: & ut rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorum agmina certis interuallis singulis quoque diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus sequenti die Selymo occurrit, & quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigissent, quæque ipsi coniecturis Sinambassæ exercituique eius, ob crebras infensissimorum hostium insidias accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo nuncio Selymus in summam animi sollicitudinem adductus est: quod nisi exploratis & cognitis Sinambassæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minime sibi procedendum esse arbitraretur. Sed mœrore atque ea cura anxio paulo post Syri speculatores superuenere, qui rem uti à Sinambassa gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia est affectus, quoniam ea uictoria & apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione prope confectum esse prouidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximamque eorum Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, ut ceteri exempli atrocitate deterriti à latrociniis abstinerent, cum uxoribus eorum ac liberis cōcremata. Indèq; præmissis pedestribus copiis, quæ Gazam iustis itineribus contenderent, ipse ad lauam Hierosolymas descendit: ut urbem uetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis

- A Orientis celeberrimam inuiferet. Ea tunc miserabili sacrarum ruinarum deformitate inculta atque deserta non à Iudæis ueteribus incolis, qui nunc roto orbe extorres in admissi sceleris pœnam nec sedem nec patriam habent, sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis ob concessam uenerandi sepulchri possessionem graue tributum Aegyptiis regibus persoluunt, nec florentes ætate, opibus Europæ principes ullis ueræ uirtutis uel immortalis gloriæ stimulis ad uindicandam iniuriam excitantur, quum religionis causam tãti non ducant, & intestinis bellis uel infami otio absumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur. Selymus ueterum prophetarum monumenta suppliciter ueneratus Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus tanquam piis probisque hominibus pecuniã in alimenta sex mensium largitus est, atque inde unam tantum Hierosolymis moratus noctem, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu nocturne cum Arabibus continenter dimicatum est. Nanque illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, ubi locorum angustiis iter impediatur, quod extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis præliis laceßebant, & cominus improuisi præliabantur.
- C Si in ualles agmen se demittebat, ipsi è uertice collium paratos antea ingentium lapidum cumulos prouolebant, neque ullum in sclopettariis præsidium erat, in quibus summum fore putabatur. Nam cælum per eos dies uento & continuis imbribus adeo fœdum fuit, ut sulphureus puluis in lagenis & cornibus seruatus humore concepto lentesceret, & ignis passim humeribus funiculis extingueretur. Tamen uirtute prætorianorum effectum est ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur. Nam captis lanceis talares succincti uestes in aduersos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque angustiis in locis eos consistere, uel obsidere fauces patiebantur. At Sinambassa, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisque eorum direptis, & pecunia publice imperata, meritis perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, uictorices copias hostium spoliis exornatas eduxit, atque obuiam est progressus. Quæ Selymus multo cum honore uerborum commendauit, & muneribus sericæ uestis signatæque pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortissimos quosque equites profecutus est. Exinde castra quatuor tantum dies Gazæ habita, quod nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spaciū dandum putabat, & nouum regem autoritate nondum collecta, ipsamque Aegyptum situs munitione, numero hominum, & copia frumenti ualidissimam maioribus præsidis confirmari uolebat. Quæ omnia tamen proficiscendi summam celeritatem efflagitabant, atque ipsum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantem nouis stimulis ad maturandum accendere uidebantur, tamen & reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna utriusque multitudo instituenda, quibus per uastas & fontium penuria desertas arenarum solitudines ingentem aquæ uim toto itinere camelorum subuectionibus comportarent.

Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & steriles iacent, quæ si uentis agitatae fuerint, sæuientis pelagi similitudine in fluctus adeo turbidos attolluntur, ut sæpe eleuati pulueris nube cuncta undique obscurant: & cedente passim inæquali sabulo incedentium uestigia fallant, uehementerque fatigent. Verum illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas consecuta est, ut nihil ad summam traducendi exercitus felicitatem Selymo defuerit. Nanque aer nullis turbatus procellis quæ arenas excirent, atque officerent oculis perpetua serenitate conqueuit, ac simul tanta uis aquæ omnibus ferme locis reperta est, quod pluuialis humor arenis imbibitus fodientibus puteos ad depressionem duorum pedum occurrebat, ut frustra cõportari utres, ac sitim timeri uulgo milites existimarent. Non defuere tamen Arabes, qui toto itinere ad prædam undique confluerent, nec quenquam hostium excedere agmine, uel remissius subsequi paterentur. Cui uni malò facile duces occurrebant: nam toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, ut quisque periculo proximus erat, in hostes emittebantur. Valida quoque sclopettariorum manus nouissimum cogebar agmen, quorum præsidio qui debiles & tardi, atque ob id opportuni iniuriæ erant egregie se defendebant. Eo modo nequicquam lacescente Arabum turba prope Memphim octauis castris peruentum, præcedente Sinambassa, qui cum Europeis unius diei itineris spacio imperatorem semper anteibat. Erat pagus ad sextum lapidem ab urbe Memphi, qui Matharea dicitur, Balsami sæcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus est humilibus arbusculis confusus, unde liquor ille omnium odoratissimus refudat, quum eburneis cultellis extremi cortices ineiduntur: cui propter insignes uires, quædo id donum natura aliis terris inuiderit, morbi hominũ & oborta luxuria eminentissimum pretium fecerunt. In eum locũ iuxta Rhodaniam uicũ Tomumbeius omnem nouum ac ueterẽ tormentorum apparatus contulerat, fossas transversas toto campo & publica uia quæ leuibuscra-
 I
 cratibus ac terra inæquabantur, perduxerat: ipseque cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoque Arabum equitatu opportuno in loco constiterat eo consilio, ut Turcarum copiarum appropinquare inciperent priusquam ad teli iactum accessum foret improuisa tormentorum multitudine sternerentur: ipseque protinus cum perturbatis, in insidiasque prolapsis undique tota uiriũ mole circũfusus æquissima conditione deceraret. Hæc autẽ adeo peritè ac prudenter in tempore constituta atque perfecta erant, ut nemo omnium in exercitu esset, qui de eius diei uictoria dubitandum esse putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminabat, nisi fortuna, quæ sicuti Selymo semper fauit, ita Tomumbeium aduersa atque infensa persequebatur, paucorum perfidia operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contra, ac ipsi comitiorum die optauissent, ad id fastigij euectum aduersæ factionis suffragiis agere ferebant. Ii siue ingenij prauitate impulsis, siue spe adducti præmiorum liberaliorisque militiæ, quod labantibus partium

A partium rebus nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquam ad primarium ducem suæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassa ignobili Epiri uico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eam uirtutis atque opulentia magnitudinem euexit. Nam porcã quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac forte in umbra dormitanti adprehensa morsu uirilia exedisse ferunt: protinusque eum ueluti eo corporis uitio nobilitatum à conquistatoribus insignium puerorum Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductũ. Vbi eum mox fortuna, quem paulo ante non temere, at sæua tamen sorte castrauerat, fatalis uirtutis auspiciis ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassa atque Selymus edocti cuncta hostium consilia cognoscunt, ac in primis quales sibi, quantasque insidias Tomumbeius summa calliditate, summoque artificio terendisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab uia publica, rectoque itinere deflecterent. Quamobrẽ iisdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu antequam dilucesceret, insolitum iter ingrediuntur, atque instructa acie, productisque tormentis, ne quid moræ ad committendam pugnam interesset, euitata castrorum fronte, auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa Tomumbeius ex hostium itinere coniectura iudicans insidias suorum prodicione fuisse detectas, quanquã incomparabili dolore animi conflictaretur, quod ea omnia quæ tot hominũ labore, tantoque studio perfecisset, inuidete fortuna puncto temporis deperissent, nihilo minus, ut erat egregie fortis, ad consilium pristinumque uigorem sensus omnes extemplo reuocat, accitisque ad se omnibus præfectis, quid fieri uelit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto omnia uno tempore erant agenda, signum, quomilites conscendere equos atque arma capere iubentur, proponendũ, conuertendus castrorum ordo, instruenda acies, milites confirmandi, & tormenta, uti casus postulabat, in contrariã partẽ traducenda. Quæ res sicuti eas nisi ægre atque turbate unus imperator administrare non poterat, ita raptim atque peruersè à pluribus simul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem administrationẽ retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormenta: è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis, ac ferreis cõsibulationibus rudi & nauali ueterũ artificio continebantur. Ea propter inusitatã grauitatẽ nisi subditis pluribus iumentis, & scutularũ ac uectium impulsu, magnoque cum labore hominum suo loco dimoueri non poterant. Quæ uero curribus imposita erant, quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentiu atque adnitentiu per omnes castrorum uias traherentur, conscendentes equos, & coeuntes ad signa milites tumultuario tráitu perturbabant. Verum his difficultatibus duæ res subsidio erant, militũ alacritas, & supra quàm credi par sit, eorũ omnium constantia singularis. Non enim ut in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiam ueterani sæpenumero pristinae uirtutis obliuiscuntur, ullo timore concepto, spe animisue deciderant. Siquidẽ bis acie uicti maiorẽ fiduciam, maiorisque semper spiri-

tus sibi desumpserant, quum non uirtutem pugnandi que peritiã, sed fortunam sibi defuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore praelij signum deposcentibus; omnem Arabũ multitudinem à tergo aduersariorum cornua circũuenire, & tumultuario praelio laceßere iubet: ut Turcæ equites pene priusquam ipse inductis suorum turmis procurreret, ancipiti pugnae periculo turbarentur. Mox tormenta quæ iam deducta ac directa in hostes fuerant, displodi imperat. Idem continuo fecerunt Turcæ: nam iusto ab spacio maiora minoraque semel emisserunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad sagittæ iactum promouerunt: cerratũque diu est hinc atque inde solis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij libratores ferme omnes interfecti, pluraque eorum tormenta uel pilæ hostilium curribus excussa, perfractaque sunt. Nam Turcæ complures tormentariae artis peritissimos magnis inuitatos præmiis ex Italia atque Germania in castris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluue, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulsa Hispaniis in contumeliam nostram toto postea Orienti huiusmodi rariores artes insolitas atque mortiferas importauit. His omnibus præpositus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus, deserto Christi cultu, ad Mahometis sacra defecerat. Sed quum iam praelium utrinque ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atque horribilem clamorem tollunt, & tripartito magna uel Turcas adoriuntur. Selymus enim superius institutum suum seruans sic incedebat, ut lunata acie aduersis hostibus appropinquaret. Præerat Asiaticis in dextro cornu Mustaphas, in sinistro lunusbassa: ipse mediam aciem ubi prætoriam phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambassa autem toti summæ certaminis præesse iussus, ad incertos pugnae euentus certam sibi aciem ex fortissimis equitum ab una quaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & uirtutis & uelocitatis eximie quingentos pedites sclopettarios admiscuerat, ut ab omni pugnae loco quantumlibet subitis casibus paratus ei suorum parti subsidio foret, quæ ab hostibus maxime premeretur. Ita uno ferme tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymũ constitisset, & iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurrissent, ac in tergis Arabes, ut imperatum fuerat, impigre dimicarent, quatuor simul praelia distinctis in locis exarserunt. Narrant qui huic praelio interfuerunt, & clamore militum & tympanorum tubarumque sonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nube, armorumque strepitu adeo omnium mentes attonitas confusasque fuisse, ut cuncti promiscue cæci furore & uerborum audacia proruentes, quum nec uoces telleræque dignosci, nec uideri signa, nec ducum imperia exaudiri possent, magnam suorum pariter atque hostium stragem per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea ullæ acies maioribus accensæ odiis inter se concurrerant: nunquam duo maximi reges minore salutis cura pertinacius atque ardentius corporis aut animi uirtutem ostenderant:

A ostenderant: Nanque ambo pari suo atque exercituum periculo, quum se uitæ simul atque imperij aleam subiisse manifeste perspicerent, nullam sibi reliquam spem, nisi quam ipsa uictoria peperisset, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque uindictæ studio incensus, ut Europeis parem Gazellæ cladem redderet, lunusbassam magno impetu adortus primas ac resistentes turmas obtriuerat, uexilla prostrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum uictrices copias, ubi Thracum, Thessalorum, ac Macedonum robora erant, terga quæ nunquam ullus antea hostis conspexisset, dare coegerat, quum Sinambassa in omnem uictoriæ occasione animo ac uiribus intentus cum recenti ac ualida suorum manu in larum hostium aduolauit, & inclinatã ac foede disiectam aciem reparauit. Verum paulo post ipse Sinambassa, qui supremo uirtutis opere edito manifestam hostium uictoriam interpellat, conuertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pugnacissimo duce, ante alios egregie pugnantibus obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac seruare conati, Gazelle turmas explicante, ut rari liberius gladiis rem gererent, quo genere pugnae Mamaluchi maxime præstabant, magna ex parte cæduntur, atque fugantur: egregiaque illa prætoriam cohors, quum destituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, cõcilãque est. In altera autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu uehementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam in qua Heylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrime perurgebat. Ille paulo ante à tormentis insigne detrimentum acceperat, quæ forte ab media Selymi acie obliquis campi spaciis emittebantur. Ea re animaduersa Mustaphas abolendę ignominie audis semel perturbatis acriter instare, disiectos lassatosque, inductis per cuneos turmis fundere atque prosternere: ac tota acie armis uocẽque conspicuus Asiaticos adhortari, ut ueteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa die uirtute egregia, uel honesta morte recuperandũ sibi esse censerent. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie ad peditatũ peruenerat, plura ipse clara facinora curuato ense, ut erat corpore ac uiribus ingens, ediderat, atque Arabes exteriora Turcarum agmina corona præcinxerat, eosque auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate subsidium, phalangem promouit, cuius impetũ neque equi acres ferroque contacti, neque uiri uictores ferre potuerunt.

E Pars enim militum per interualla sclopettis utebantur, pars prætentis cuspidibus frontem hastarum sylua ita præseperant, ut obuia quæque ubi illa cõserta ordine unius corporis armatorum stabilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamen est uario utrinque euentu ab hora quarta ad occasum Solis, nec ulla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnae uices alterna forte non tulerit: adeo enim uicti uictoresque mutua atque implacabili rabie efferati peruicacibus animis decertabant, quum Mamaluchi ab his eripi sibi uictoriam, quos tam late cæcidissent: Turcæ uero tam diu sibi

resistere duobus praeliis ab se paulo antè superatos indignarentur, ut languida etiam manus, fessaque & prægauata uulneribus corpora, quæ una ira ac obstinatione animorum sustentabantur, suffectura continuis cædibus in alteram lucem uideri possent, nisi nox ipsa tantæ cladi finem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubie uictus summæ rei diffidens receptui canere iussit: ut sui qui iam phalangi pares esse non poterant, non pulsi, sed reducti uiderentur. quod ad confirmandos militum animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimum existimabat. Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio; ut miseri solent, meliora speranti secundos rerum euentus promittere uidebatur, si animo non deficeret, ac seruatis quæ supererant copiis bellum instauraret. Praelio interuentu noctis dirempto, Turcæ uictores potiti hostium tormentis atque tentoriis Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphim intendebant, ad multam noctem persecuti sunt. Pugnatum est die Iouis nono calendæ Februarias, anno à partu uirginis decimo septimo supra millesimum & quingentesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus uulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, uel quia sanari non poterant, uel quia ita decebat, postero die maectari iussit: scilicet ut Sinambassæ manibus, quem unice desseuerat, dignioribus uictimis parentaret. Erant Turcarum copiarum tametsi egregie uicerant, uehementer secundis etiam praeliis attenuatæ. Quarta pars ualitudine atque uulneribus erat cõfecta, magnûmque eorum numerum super emensi itineris labores eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua uetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant uoluntates perspectas habebat, nondum quibus in locis Tomumbeius constitisset, quibusue consiliis niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi mature ac diligenter exploratis suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis, urbique totius terrarum orbis amplissimæ minime committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathaream, Rhodaniamque uicum quatrinduo moratus faucios cum cura reficit: suorum cadauera effossis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium uero alitibus ac feris lanianda relinquit. Indèque promotis castris, ut commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum uetus & Bulachum proficiscitur.

FINIS LIBRI DECIMISEPTIMI.

PAULI

PAULI IOVII NOVO COMEN-
SIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM
SUI TEMPORIS LIBER XVIII.

NTEREA Tomumbeius nihil tot usque adeo funestis, atque asperis rerum successibus fractus, collectis undique Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnem idoneo castra posuerat, ad octo milia seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam antea usus non fuerat. Præterea Mamaluchorum filiis, ac Mauris clientibus suis, Iudæis atque Arabibus aperto uetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius, atque atrocius aduersus Turcas impigre moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni prope tormentorum apparatu, & fortissimis equitum ferro absumptis, supremi cõsiliij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret, æstuante animo ita uersabat, ut postquam nihil aperto in campo uera uirtute proficeret, totus ad dolos bellicosque astus uerteretur: utpote qui integris nuper copiis uires improspere periclitatus nequaquam iterum iusto praelio contendendum arbitraretur, nec duci uel extrahi in æstatem bellum posse infirmis opibus suis, ac desperatis auxiliis confideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum castra constituit: cuius consilij duæ rationes esse uidebantur: quarum altera erat in celeritate posita, ut prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quam hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, uel ipse in contempionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ seruitutis auidi, rebellandi occasione nutantibus animis expectabant.

E Altera erat ut tormenta, quæ in repentinis & nocturnis maxime casibus nullo prope usui esse consueissent, noctis beneficio deuitaret: qua parte uirium hostes magno suo cum detrimento superiores esse didicerat. Verum & hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandum facinus parata essent, similis transfugarum perfidia euertit. Namque Selymus prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, ut in calamitate miseris accidit, quotidie transfugiebant, cognito infidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentiore cura excubare iusserat.

Qua diligentia sequenti nocte peropportune factum est, ut Tomumbeius F delatus ad castra non mediocri cum iactura temere prouecti primi agminis repelleretur: Supremamque inde procul dubio ea nocte cladem accepisset, nisi flammam totis castris collucentium insolito splendore admonitus, festinantia agmina, quae ultro contra hostium tormenta citato cursu ferebantur, animaduerso praelio continuisset. Eo depulsus consilio Tomumbeius omnium suorum hortatu Memphim ingressus est. Namque Mamaluchi quum omnibus uicti praeliis aliam gerendi belli rationem incundam sibi esse censerent, ut urbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus praesidio confirmaret, atque ingressu hostem prohiberet, suadebant: G ut qui in tanta rerum acerbitate postquam pro focis, uxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conspectu, ac in ipsis domorum uestibulis pugnantes occumbere, decorum & pristinae uirtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaque singuli equites domos suas digressi, familiam omnem & summa rectorum uario genere telorum instruunt, Aegyptios suae quisque uiciniae suppliciter orant, ut arma aduersus communes & crudelissimos hostes capere uelint: nec se trucidari, uxores uero ac liberos in seruitutem abstrahi patiantur: quando nec ipsis, etiam si medios se gerere, & neutrum contra alterum opibus suis iuuare uellent, parsurus esset, si semel immanis atque auarissimus hostis (quod Diu auerterent) bello uictor euaderet. Quum uictoria libidinis atque insolentiae plena neminem agnoscat, nisi eum qui minime consilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptiis, qui sicuti rerum atque imperij commutationem, mercaturae, fortunisque suis detrimentosam, atque inimicam fore prouidebant, ita studio atque opera Mamaluchis non deerant. Contra plerique e media classe ciuium, & e plebe infima ingens multitudo, quae periculi expers semper in alieno dano lucrum facit, quod se per trecentos prope annos in luctuosa & miserabili I seruitute omnia extrema perpeffos esse meminerat, intenti in euentum supremi certaminis foribus suis se continebant, & tacite latabantur: quod non sine Deorum immortalium cura tempus aduenisset, quo nefarij impotentisque domini tantorum scelerum poenas darent, ac uindicta alieno praesertim sanguine peteretur, unde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intentissimo labore ac studio portas aditusque omnes communire, singulos duces singulis plateis praepone- K re, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, summam spem rediuuamque uirtutem intrepido uultu praefere. Ipsi uero equites supra necessitatem quae extremis in casibus ignauos etiam accendere atque efferrare consuevit, emulatione incitati, impigre officia ducis exequabantur. Nam quisque uti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus uicis suis fossas transversas ac trabes ingentis crassitudinis perducebant, alij praecutos stipites occultis in scrobibus queis incaute prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuiis frequentioribus fenestras, & domorum

A domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quae omnia tanta celeritate administrabantur, quod nemo, uel equitum splendidissimus ligones, aut sordidi operis laborem detrectabat, ut non prius excogitari, quam perfici cuncta uiderentur. Erant portae, certique aditus qui in urbem ferebant, quanquam urbs amplissima atque uetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum unus directis ac latioribus uiarum spaciis ab Orientali porta ad arcem mediamque urbem pertinebat. Cateri aditus per angustos calles & enormes uicos habebant, quibus tormenta comode apteque deduci, uel instructae armatorum acies tuto committi non poterant. In hunc maxime locum Tomumbeius iustas uires contulerat, quod necessario ab ea parte irrupturos hostes propter uicorum amplitudinem intelligebat: reliquas urbis remotas regiones mediocribus praesidiis impositis tuebatur. Interiora uero ubi arx erat, a ualidissima copiarum parte tenebantur, ut quod uis hostium clamorque & periculum milites auocasset, intenti ad opem ferendam celerius currere possent: quoniam urbs omnium maxima ab exteriori circuitu patetibus ubique ingressibus parua manu defendi non poterat. Memphim enim uasto ambitu tres ingentes urbes complectitur: sed haec raris inter se iunctae aedificiis unam efficiunt, quarum frequentissimam hodie nouum C Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex miliarium secundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo passus mille paribus semper interuallis distat: Latitudo eius decem stadia non excedit. Media in urbe arx est molli tumulo imposita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quam munitiorem nostri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immensis porticibus, hippodromos, minoresque areae plures, atque triclinia in omnes caeli obuersa regiones. Exteriora uero turribus ac propugnaculis, eximisque operis pinnarum corona praecinguntur: unde subiectae circumquaque urbis spacia, Nilus praeterfluens, ipsaeque pyramides amoenissimo prospectu conspici possunt. Non longe ab regia lacus est, aqua ex Nilo corruata manufactus. eum aedificia mirae pulchritudinis undique claudunt, summamque est eius loci amenitas: quum & piscari, & auibus, quae in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat figurae triquetrae lacus in extrema huius noui Cayri regione quae Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis, ubi ferreae sunt cataerae crescente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus interdiu nocturnaque, qui latioris uitae genus colunt, & amoribus uacant, peruehuntur. Domus ad elegantiam E ferme omnes ipsa fronte lacui imminet, quarum uestibula perpetuo podio & marmore laeuigato circumstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effusamque ad captandas auras uirorum ac mulierum multitudinem citharis, musicisque concentibus salutant. In Orientali lacus latere praetorium exurgit paucis ante annis Dulcibae reginae opibus aedificatum, quo ceterae amoenissimi tractus aedes structurae specie, atque interiore elegantia facile superantur. Parietes enim porphyreticis & uarietatis incrustationibus relucebant: laquearia & conca-

merationes bracteato auro, pretiosioribusque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo tessellati & uermiculati operis pauimenta, fenestras, minorumque ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissimo marmore, multoque passim ophite calata spectare erat. Postes ualuarumque ipsæ ubique solido ex ebore, ac internitente passim ebene elaboratæ, tanta artificum eruditione luxuriantibus in certos orbis nodorum capreolis, ut mirantium oculos detinere, nec satiari posse uiderentur. Nec apparatus si ad interiora peruaderes, magnificentissimis ædibus erat inferior: utpote qui & regiarum fortunæ, & muliebri luxuriæ aptissime responderet. Quæ omnia mox uictor Selymus, uiolatis etiam parietibus, ut integra exquisitorum lapidum ornamenta detraheret, Byzantium asportauit. Præter eum lacum omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus uisuntur: quæ à nostris hominibus maiorem amœnitatis, quàm structuræ commendationem accipiunt: Cætera urbis humilibus casis, & sordidissima plebe replentur. Extant etiam tria Christianorum templa diuersis in locis, quorum unum multo aliis uenerabilius existimatur, propter cryptæ famam, ubi Maria uirgo sæuitem Herodis effugiens cum infante Deo Christo latuerit. Alia Barbaræ uirgini, & Georgio equiti diuis etiam apud eas gentes celeberrimis nuncupata sunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ædificiis Bulachum sequitur. Id oppidum in urbis effigiem altioribus tectis superbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisque nobilibus æstiuo tempore frequetatur: ut incrementis Nili exundationes uoluptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eò cuncta nauigia quæ aduerso amne subuehuntur, applicant: cæterum mercatorum cõkursus nouo in Cayro celebratur. In aduersa ripa contra Bulachum piscatorum ac nautarum casæ atque tuguria ex cratibus, & palmarum foliis contecta uisuntur. Paulo supra Bulachum Cayrum uetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificiis interuallo uiginti stadiorum adnectitur: & præterfluente Nilo imminet. Plurima mediocri structuræ ædificia utraq; ripam obtinent. Contra est insula medio in amne, hortorum & uillarum amœnitate memorabilis, ubi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipse ingenti eius insule rostro profcinditur. In ea templum est filiarum Pharaonis regis amore, & Moscos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verum Cayri ueteris ædificia magna ex parte in hortos & squallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa amnis Sulthanus Capson egregij operis turrim arcis fastigium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore uersatis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per castella & lapideos tubulos, toti regiarum uariis siphonibus immittebatur. Ab uetere Cayro quinque milibus passuum in Aphricæ parte pyramides absunt, barbaræ uanitatis monumenta: quando insanas opes ostendantium æternis etiam in molibus tituli nominæque perierint. Intus sunt conditoria Aegyptiorum regum distincta in cellas, quæ pretioso sectoque lapide uestiuntur. Ea loca

A ca odore tetra sunt, & tenebrarum aspectu formidanda. Namque propter ad crescentes ruderum cumulos angustissimo ingressu descendentibus sapius funalia extinguuntur, circumuolitantibus uespertilionum agminibus. Multi in summitates earum euadunt, & narrant inde aspici Alexandria Pharam, & fluminis ostia in mare erumpentis, adduntque eas ad medium infimæ basis spacium ob altitudinem sagittæ ictu minime posse pertransiri. Verum miraculo pyramidum excepto, coactis in unum tribus urbibus nihil admirandum præter incolarum multitudinem conspicitur. Populus enim, supra quàm credibile sit, per omnes uicos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultus & sordidus: nam Mamaluchorum metu ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisque uehuntur, solis sibi equos usurpantibus Mamaluchis. In uniuersum plebeij pariter ac diuites ueruecina carne, atque orizæ pultariis famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit, exquisitas dapes, uel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacii tamè generis pullos nobiliu admittunt mensæ, quod eorum magna sit copia Aegyptiis, apud quos gallinæ sua oua non incubant, sed ea in clibanis tepore sensim adhibito ita fouentur, ut mirabili arte cõpendioque pulli intra paucos dies progignantur simul & educantur. Cæterum Selymus ubi Tomobeium Memphim ingressum esse, & Mamaluchos omnes coactis in unum uiribus extremam belli fortunam periclitari uelle certius cognouit, propius urbem admouit castra, & milites adhortatus est, ut toties uictos hostes ea die omnino uincendos, & penitus debellandos existimarent, paululumque adniteretur, ut superiorum laborum atque uictoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quanta ipsi uel immodicis animis antea concupiuisent. Restare paucos cum desertissimo rege, qui quum uulneribus ac timore occupati campestem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque uxorum supremum uitæ casum expectare decreuerint. Vocari se ultro ab Aegyptiis Mamaluchorum nomini insensissimis, qui illorum excidium audivissime expectet: & se ad delendam pessimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceatur. In his tamè reliquiis fusi perterritique exercitus debellandis summam totius belli uictoriam costare, quando pro uictis censeari non possint, qui adhuc sperent, arma teneant, ipsaque imperij sede atque urbe maxima potiatur. Proinde in eius diei euentu cum salutis & gloriæ, tum fortunarum omnium rationem & casum consistere existimarét. Rem uero nullius prope negotij periculique futuram, si in nouo pugna di genere, ut antea se duce bellis omnibus enixe fecissent, omnino sibi peruincendum esse ducerent. Ardebant prædæ cupidine militum animi, paratque & diducti in ordines irrumpendi signum expectabant, quum Selymus Bassuela porta ingressus equites pluribus simul locis, sed latiore uia prætorianos immisit. Occurrere equitibus equites, præliumque atrox in triuiis, & angustis in callibus edidere: pedites uero prolatis in frontem colubrinis atque falconibus, hisque ubi hostium agmina cernerentur repente excussis, compita rectis opposita regionibus statione defensoribusque nu-

dabant. Vbi uero ad munitiones fossasque peruentum, dum impulsu obie- F
ctas trabes amoliri, fossasque transcendere conarentur, contráq; Mamalu-
chi impigre obisterent; tãta uir, tantãque animorum peruicacia certauere,
ut nusquam acrius uel cruetius memoria nostra sit dimicatũ. Mamaluchi
enim pariter ac Turcã uires omnes, & cunctas bellandi artes in id unum
pugnẽ discrimen contulerant, haud ignari pro uita atque imperio, ultimo
eo certamine dimicari: quãdo summa utrinque prãmia, aut extrema sup-
plicia uictis atque uictoribus ludente fortuna ostenderentur. Plurimũ cã-
dis erat apud munitiones, nam Turcã incautius progressi in cacas fossas
alij super alios cumulati prementibus ultimis procidebant: alij acutissimis G
uallis induebantur. Ipsã matresfamilias, & pueri è domibus uirili audacia
in subiectos saxa ac regulas prouoluebãt. Hos contra Turcã, ut quisq; eo-
rum in fenestris uel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorũ ictibus fe-
rire, effringere fores, unde superne uis telorum ingrueret: intra domos ua-
rio euentu pugnare. Ipsi quoque Aegyptij modo harum, modo illarũ parti-
um fortunam speculantes diuerso studio utrosque pro hostibus ducere,
atque oppugnare, ut quẽcunque uictorem fors daret, illum etiam egregie
iuuisse uiderentur. Erant diuersis in regionibus plura simul contracta cer-
tamina: nam transuersis uicis, quum discurrerẽt modo hi, modo illi in no- H
uos hostium globos incidebant: & qui uictores in fronte urgebant saepe
interclusi ab hostibus in tergis cadebantur. Viã, & quantum spacij inter
recta relinquebatur, horrendum uisu, coaceruatis passim cadaueribus tam
multo cruore madebant, ut eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, se-
daretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum
nube erat obscuratus, tantũque erat militum clamor, armorũque stre-
pitus, atque ipsorum tormentorum fragor, ut terra tremere, & conuelli æ-
dificia uiderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus ac totidem
noctibus ancipiti Marte, ita tamen, ut Mamaluchi, qui numero pauci la- I
bori atque uigiliis sufficere non poterãt, cedendo in interiores sensim ur-
bis partes desertis primis munitionibus se receperint. Tertia die Mama-
luchi, quum in ipso summã rerum fortunarũque omnium discrimine,
quod supremos hominum conatus atque animos augere consuevit, uer-
sarentur, tanta uirtute pugnam redintegrarunt, ut Turcas ad multum spa-
cium propulerint, & aliquot eorum falcones interceperint. Quo casu Se-
lymus dicitur de uictoria desperasse, iussitque ut ædificia passim incen-
derentur, impellente cum ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta pe- K
ne aduersus Aegyptios iracundia, quod Iunusbassa in oculis eius è fene-
stra lapide caput ictus graue uulnus paulo ante sustulerat. Iam tecta mi-
serabilem flammam conceperant: iam ululatus plorantium & deprecanti-
um Aegyptiorum audiebatur: iam ipsi Turcã languidius pugnantes, ut
receptui caneretur expectabant, quum à pluribus simul nunciatum est ho-
stes ab diuersa parte instante Mustapha loco pulsos superatosque supre-
mum auxilium in fuga posuisse. Etenim Mustaphas monstrantibus Aegy-
ptiis Mamaluchisque transfugis, ad amplissimam plateam peruenerat, ubi
Mamaluchi

A Mamaluchi straros frenatosque equos collocarant: ut si quid durius acci-
deret, eò se reciperent, atque his conscensis, in proxima quã statuissent lo-
ca se proriperent. Hos omnes Mustaphas deiecto præsidio, quod ut in par-
te urbis minime suspecta, ex pueris ac mulionibus infirmissimũ erat, cõpre-
hendit, & abduxit. Ea res sicuti in grauissimis, atq; inexpectatis casibus ac-
cidere solet, uigorem eorum atq; impetum magnopere debilitauit. Quã-
obrem spe fugã sublata, quum undique circumuentos se perspicerẽt, præ-
liũque nulla alia spe, nullis subsidiis, sed sola uirtute sustentaretur, con-
fessione sua uicti terga uerterunt. Multi cum Tomombeio, qui ne uince-
B retur eo pralio cunctas artes uirtutis atque consilij nequicquam exper-
tus fuerat, ad Nilum properantes ratibus transuecti in Segesticam regio-
nem contenderunt. Alia multitudo Aegyptiorum domibus fœdissimis-
que latebris se condidit. Ex fortissimis autem equitibus amplius mille
& quingenti ad templum inanium Deorum tota urbe maximum confu-
gerunt: ubi quum diu sese tanquam ex arce defendissent, quod nisi hone-
sta conditione deditioem facere nolebant, ad extremum siti, lassitudine,
uulneribus, tormentisque expugnati uictoris arbitrio se dederunt. Quo-
rum pars coniuente Selymo ab iratis militibus in uestibulo trucidata,
C pars secundo amne post aliquot dies Alexandriam deuecta est. Selymus
inclinante uictoria extemplo cohortes duas ad restinguendos ignes præ-
misit, ac tota urbe circummissis præconibus pronunciari iussit Mamalu-
chos, qui intra duodecimam horam se dederent, omnes fore incolumes:
post id tempus deprehensis nullam fore salutis conditionem. Aegyptiis au-
tem qui latentes proderent, se daturum præmia: contra qui occultassent, se
protinus eos palo infixurũ, uxoribusque ac liberis uenundatis, domos ipsas
esse cõcrematurum. Ad cuius edicti famam magnus eorum numerus pro-
diit, quibus statim cathenã iniecta. Iique omnes postea contra iusiuran-
dum, quod fugã cõsilium cepisse dicerentur, in custodia crudelissime tru-
cidati sunt. Nonnulli qui fidei ac amicitia iura prodicione uiolare nolue-
runt, delati ab aliis uicinis ciuibus extrema supplicia perpassi, pro amicis
quibus se deuouerant, constantissime periere. Exinde milites uictoria fe-
roces scrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare: prædari etiam
Aegyptiorum domos, nihil clausum secretũque relinquere. Erant qui
uno tempore iisdem in ædibus auaritia, crudelitate atque libidine grassa-
rentur, quum quisque eò uires impetũque transferreret, quò à natura ra-
peretur. In magna nanque licentia quisque suis moribus facile seruit, effu-
E sãque blanditur. Eodem die Gazelles, qui paulo ante ad cogendos Arabes,
conducendãque auxilia iussu regis in Thebaidem profectus fuerat, super-
uenit. Is quum euersis omnibus rebus, neque manu, neque consilio profi-
cere possset, ac Diis iratis infestisq; belli fortunã, quã toties partiũ conatus
transuerso impetu perfregisset, minime sibi amplius tentandã putaret,
ad Selymũ fide accepta cum tribus Arabum ducibus, multisque equitibus
uenit: atque ita locutus est: Si fortuna, quã summa uirtute tibi conciliasti,
felicitati nostrã non inuidisset, hodie non haberes, postquam cuncta ar-
N ij

mis tuis subacta sunt, unde reliquos mortales animi magnitudinē super-
 raris. Integris rebus nostris atque opibus, dum pro uita ac imperio certa-
 retur, Turcarum nomen inani uirium fiducia elati semper contempsimus,
 & te uti hostem decebat, acerbissimo odio persequebamur. Facto demum
 periculo omnibus uicti praeliis, quum & mirificam atque diuinam uirtu-
 tem tuam, & secundissimas uictorias, quæ nō sine Deorum immortalium
 consilio tribuuntur, miraremur, supplices ad te uenimus, ut meliorē for-
 tunam beneficio tuo sequeremur, & tu ipse parcendo atque ignoscendo
 uictis ac deditis, qua una uirtute homines cælitibus æquantur, supra im-
 mortalis gloriæ tuæ terminos nomen & famam extenderes. Tomumbeio
 quam diu ille regis nomen uirēsque retinuit, & in aliqua luce uersatus est,
 fidelem operam præstitimus. At quum iniquo suo fato profugus, incerta
 etiā salutis fama solitudinibus ineret, deserti potius, quàm desertores ad
 te confugimus, studiū nostrum atque operā tibi meliore conditione proba-
 turi, si cōmutata acerbissimarū rerum sorte nobis uiuere, & auspiciis tuis
 militare licuerit. Selymus quōd Gazellem propter eximias animi corpo-
 risque uirtutes, quibus clari uiri etiam apud hostes gratiam promerentur,
 apprime nouerat, quōdque Arabes quos maxime timendos esse intellige-
 ret, fœdere atque amicitia sibi obstringere cupiebat, omnes humanissimis
 uerbis excepit: & singulis stipendia constituit, hortatūque est, ut ueteris
 fortunæ obliuiscerentur, & cuncta ex liberalitate sua sperarent. Nec mul-
 to post, quum ab Achasia urbe Mauri simul, atque Arabes adiunctis qui-
 busdam Mamaluchis, qui eō profugerant, Memphiticū agrum incursio-
 nibus uastarent, sæpēque frumentatores Turcas, ac muliones qui paulo
 longius pabularentur, interciperent, Gazelles cum parte exercitus ad de-
 bellandos eos missus est. Qui celeriter expugnata, direptaque Achasia, &
 latronibus magna ex parte trucidatis, superiorū dierum iniurias cum ma-
 gna sui laude imperatorisque lætitia uindicauit. Interea Tomumbeius in
 Seiectica regione, quæ trās Nilum ad Cyrenaicam uergit, his etiā tot ma-
 lis uictus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum ualida Mama-
 luchorū manus, quæ ab urbis præsidio literis euocabatur: multi etiam eum
 ex fuga comitati fuerāt. Non deerant partis Africa Arabes: & Mauri quoque
 regionis incolæ studiū atque operam suam pollicebātur. Præterea ab Mēphi
 nonnulli Aegyptiorū, quorum domus ipsæque familiæ Turcarum prædæ
 atque libidini cesserāt, si noctu Memphim conuolaret se tumultū excitatu-
 ros promittebāt. Forēque uti omnes Turcæ qui in contuberniis essent, uno
 clamore atque impetu populi delerentur: quādo omnes cuncta nefanda at-
 que hostilia perpeffi diutius insolentissimorū hominum iniurias ferre nō
 possent. Ipsos quoque Turcas ad contemnēdum numerum ex amplissimo
 exercitu redactos esse dicebāt, magnam eorum partem duobus Memphi-
 ticis praeliis interiisse: reliquos ferme omnes aut uulneribus, aut aduersa
 ualetudine esse confectos. Quibus de rebus & uires undique erescēbāt, &
 spes ipsa, quæ nunquam perditō ac profligatissimo regi defuerat, apud in-
 uictum animum supra eius miseriæ conditionem efferebatur: ita ut for-
 tuna,

A tuna, quæ immitis atque acerba omnium mortaliū infelicissimo supremas
 insidias tendebat, tum primū commutatis iniuriis prosperos rerum exitus
 promittere uideretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomat
 uir Aegyptius, qui in Seiectica cæteros omnes autoritate atque opibus an-
 teibat, siue ut imminētis belli cladem ab agris suis auerteret, siue ut gra-
 tiam uictoris, quam malis facilius apud reges, quàm bonis artibus homi-
 nes consequuntur, proditiōnis munere mereretur, ad Selymum uenit: at-
 que eum de copiis ac nouis Tomumbeij, & ciuium consiliis certiore fe-
 cit. Quo cognito Selymus excubias tota urbe disposuit. Suspectos ciues in
 B arce, quæ deserta à Tomumbeio deuenerat in eius potestatem, custodiri
 iussit: & complura nauigia tormentis atque militibus instructa, quæ aduer-
 sam Nili ripam obseruarent ac tuerentur, pluribus locis separatim toto flu-
 mine collocauit. Verum secum ipse reputans, quanto cum periculo tories
 cum acerrimis hostibus conflisisset, & quàm difficile factū foret interci-
 pere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atque alia semper atque
 alia per uastas & ignotas regiones auxilia comparantem, ut clementia at-
 que animi liberalitate hominem tētare, ad eum legatos mittere decreuit,
 qui suaderent, ut arma deponeret, & iam tandem uictoris fortunam agno-
 scere uellet, ac simul data fide pollicerentur, eum si supplex accederet, re-
 gnum, quod tueri armis nequiuisset, uictoris humanitate ac beneficio cō-
 secuturum. At si renouare bellum pergeret, & suæ imbecillitatis obliuiscer-
 retur: diiudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac uitæ cōdi-
 tionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus quum se
 in remotissimam regionem alia atque alia inuitante uictoria abductū cō-
 spiceret, ac tātulis infirmis copiis timeret, ne in amplissima urbe ab incer-
 tæ fidei hominū multitudine opprimeretur, per conditiones bellū confice-
 re, quàm ui contēdendo nouis implicari periculis malebat: quum præfer-
 D tim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur ubique manus equitum omnis
 generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent:
 classēque ad Suezziā portum expectari, quæ Arabico sinu ad Erythraas
 angustias aduersus Lusitanos profecta esset. In ea esse supra tria milia Ma-
 maluchorum, & Amyrassem ac Raysalomonem peritissimos duces, ma-
 gnūque numerum æneorum tormētorum: unde Tomumbeius accepta
 incōmoda resarcire, atque urbem uocantibus amicis repetere posse uideret-
 tur. Sed eum in primis ingens cura Persicarū rerum excitabat: ne si Hym-
 bracorbassa quem ad Taurum præmiserat, Hysmaelis uiribus impar foret,
 E ipse prius ab Asia minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina classis cū
 supplemento militum, & secundis comitatibus Alexandriam perueniret.
 Igitur decreta legatione uiri insignes qui sacris præerant, cum hisque ali-
 quot Aegyptij clari nominis mittūtur. Qui quū traiecto Nilo in Seiecti-
 cam peruenissent, antequam audirentur, à quibusdam Mamaluchis insa-
 na ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidem & arrogantissi-
 mi homines Tomumbeio nihil tale expectanti se gratū facturos putabant,
 si ad declarandum studium suum, atque alienissimam à pace uoluntatem

tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbe atque atrociter omnem Selymi patientiam abruptit, & mox funestissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Namq; homo quum nullis etiam irarum fluctibus ageretur, natura & uehemens & ferox, æquo animo ferre non poterat, quod uicti fugatique, & madata sua quæ utilia atque honorifica ipsis forent, despiciere, & ius legatorum apud efferatissimas etiam gētes sanctissimum uiolare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatus iniuriis in Seiecticā aduersus Tomumbeium expeditionem edicit, comēatum parari imperat: & Nilum quod ratibus transire, neque suæ dignitatis, neque præsentis occasionis esse statuebat, contractis undiq; nauigiis stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius quum parari copias, & Nilum pōte iungi per exploratores & Memphiticos ciues audiret, ueritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse propter eius uiri potentiam atque auctoritatem facile suspicabatur, illam eandem quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælij fortunam tentare cōstituit. Omnibus enim rebus inferior extrahere bellum, uel hostem expectare non poterat: neque sibi iterum amissa dignitate per ulteriores solitudines fugiendū arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisque omnibus supremū fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum è Seiectica diluculo profectus cōtinuato per diem ac noctem itinere ad Nilum contendit, ut Turcas quos nihil tale de uicto atque infirmissimo hoste suspicatos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famam celeritate præueniret, ratus se improviso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spacium opinionem sefellit. Nam horarum momēta cum itineris celeritate egregie supputata congruerāt: & ut ipse cōiectura futurum putauerat, prima Asiaticorū agmina pontem traiecerāt. Muliones, & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiebāt, quum ad tendendū tabernaculum amœniorem locum quærerent longius progressi puluerem aduentatis exercitus primi conspexere: statimque ea de re Mustaphas certior est factus, & ad arma cōclamatum. Qui rumor & his, qui iam transierant, & illis qui in citeriore ripa transituri morabātur, magnam trepidationem iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & eoeuntes ad signa hostes repentino impetu adortus primos, qui sustinere irruentium impetum ausi sunt, obruncat, alios disuicit, & conuertit in fugam. Nec Mustaphas quanquam impauidus, ante alios pugnando atque adhortando tota ferme prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, restituere ordines, aut in fugam uersos retentare poterat. In aspero enim atque inopinato negotio cuncta concursatione, cæde, fuga, & metu plena erant, totis ripis supra atque infra pontem respectantium, atque auxilia implorantium trepida agmina uisebantur. Multi impellentibus hostium turmis ad extremos redacti margines in flumen procidebant, multi ad initium pontis, occurrentibus, qui continue ab ulteriore ripa submittebantur, dum scandere pontem uellent timore præpediti,

A præpediti, & reiecti ab suis profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tanta, ut quaterni equites commode recipi, & magna eorum multitudo unius horæ momento transmitti posset. Verum quum tormenta traducenda essent, minora equitum subsidia quàm periculi magnitudo, uel repentinus casus efflagitabant, submittebantur, nec in tormentis ullum erat auxiliū, quæ celeriter traduci, uel ab citeriore ripa in aduersam propter obiecta suorum agmina emitti sine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, scaphas & fluuiatiles lembos prætorianis sclopettariis complet, atque equitatu per pontem accelerare iusso, eos laborantibus subsidio transmittit. Quibus nauigiis expediti nauata, quum adhibita omni celeritate reuerterentur, ac rursus alios exciperent, paruo temporis spacio plures cohortes exposuerunt. Quorum aduentus perturbatos & iam ægre sustinentes Asiaticos confirmauit. Canoglis quoque Tartari regis filius Scytharum agmina, ut Nilum transirent cohortatus in ulteriorem ripam paucis desideratis & admirantibus cunctis euasit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidissimos maximosque amnes gregatim infuefactis equis transnatare didicerat. Eodem quoq; tempore Tomumbeius, quod celerem in una eā re uictoriam consistere prouidebat, confertis suorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus est: ut ad intercludendos hostes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium series ripæ deligabatur, præcideret, quibus abscissis necessario totus pons superstantibus copiis resolutus ipso tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longe periculosissimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optime armatis, qui à fronte urgebant, singulari uirtute pugnabatur: & Mustaphas animaduerso periculo, & signa & fortissimos quosque in eum locum contulerat. Itaque tanta est contentione actum quantā agi debuit, quum Mamaluchi si loco potirentur, se breui negotio postea superiores hostium uictorias euersuros manifeste perspicerent: & Turcæ nisi pontem conseruassent, de sua in primis & reliqui exercitus, ac ipsius imperatoris salute desperandum esse intelligerent. Sed rem obtinuit Mustaphas, sclopettariis & Græcorum turmis, quæ iam plures transierant, prælium excipientibus: moxque hostibus repulsis ultro institit, & ad multum spacium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentia & perpetuæ laudis studio ex huius uictoriæ manubiis eximij regniq; operis & sumptus pontem lapideum in Strymone amne cōstruxit, quem hodie per Thraciam transeuntes tanquam Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, ut Mamaluchis qui lassitudine deficientibus equis acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spacij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis uiribus experiretur, Arabes ac Mauros ut tantisper pugnā sustinerēt adhortatus est. Quod quum impigre præstitissent, & paulo post Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta uir prælium redintegratum est, ut Selymus uictoriæ diffidens, quanquam amici eius ne id faceret depre-

carentur, concedere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius F
 aduentus spe illata militibus, qui in conspectu imperatoris & premia &
 laudem insigni aliquo uirtutis facinore edito promereri cupiebant, cona-
 tus hostium repressit: statimque pratorianarum cohortium uirtute omnes
 in fugam uersi. Fugientes equitatus qui praelio non interfuerat, totis cam-
 pis cōsectatus est, & ipsi demum Scythæ, qui delati uorticibus in ulteriorem
 ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuere. Tum uero missi
 Mustaphas Cayerbeiusque, & Gazelles cum recenti atque expedita equi-
 tum manu qui uestigiis fugientium insisterent, nec Tomumbeium elabi
 paterentur. Sequenti die eum ad præaltæ paludis emissarium, ubi paulum G
 conuenerat adepti sunt: conantemque interfcindere ligneum pontem,
 ut iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis rursus effugere
 coegerunt. Tertia die quum amissis ferme omnibus copiis ad Secussani
 reguli uillam peruenisset, & Turcæ Aegyptiis, qui eius regionis pagos in-
 colunt, extrema supplicia denunciaissent, nisi ad comprehendendum To-
 mumbeium egressus omnes illarum paludum, & circūiecta loca intentis
 custodiis obseruaret, metu percussus, paludibus se condidit, ubi eum pau-
 lo post aggressesmersum aquis usque ad summum pectus atque inter iun-
 cos, & arundines latitantem deprehenderunt: uinctumque miserabili ha-
 bitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo post cum aliquot du-
 cibus amicorumque præcipuis Memphim perductus est. Selymus qui
 propter interfectorum legatorum iniuriam hominem necare decreuerat,
 eum ad se perducere uoluit, tortoribusque tradidit, ut de Campsonis thesau-
 ris quærerent, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum con-
 stanti animo, ac minaci uultu nihil præter suspiria atque horribiles gemi-
 tus in summis cruciatibus protulisse, ut ea patientia uictoris sæuitiam su-
 peraret. Postero die eum uili camelo impositum, ac obsoleta indutum ue-
 ste religatisque in tergo manibus, sicuti noxii ac latrones solent, per omnia I
 urbis fora, & celeberrimas regiones circumduci iussit: ut Aegyptij quem
 paulo antè regem adorarant, illum eundem uertente fortuna in extremas
 præcipitatum miseras uitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finitum
 intuerentur. Quum uero ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei
 laqueo gulam fregere, utque rranseuntibus conspectui atque ludibrio fo-
 ret, unco ferreo suspensum supra fornicem reliquere. De Tomumbeio sup-
 plicium sumptum est Idibus Aprilis anno à partu Virginis decimosepti-
 mo supra Millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatur, Chri-
 sti resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad Rhodaniam pugna- K
 tum esset undecimo Calendas Februarias die diui Vincentij memoriæ di-
 cato. Nec defuerunt qui in eo tam atroci, miserabilique spectaculo lachry-
 mas effunderent, tristisque gestu & incondito eiularu ultimi regis sui us-
 que adeo fœdam atque turpissimam necem auersarentur, uel increpanti-
 bus sæua uoce, & mortem comminantibus Ianizeris, quod Memphiticus
 populus uti leuis, & ueteri Mamaluchorum seruitio assuetus depulsæ ser-
 uitutis beneficium, nequaquam latis & gratis animis acciperet. Erat enim
 plebs

A plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, propterea que cæco suspensa me-
 tu rebus suis timere cogebatur: quod Turcarum gentem bello inuictam,
 formidatamque cunctis Europæ atque Asiæ regibus nequaquam Circas-
 sis mitiorem, imperatore præsertim cruentissimo superbissime regnatu-
 ram existimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pen-
 dentis Tomumbeij habitus tam indigne à fortuna mulctari: eum nanque
 singulis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summum regij
 decoris fastigium studio populi, fauoræque procerum ascendisse memine-
 rant, ut inde urgentibus fati usque adeo deformi ruentis imperij, & uitæ
 B exitu præceps daretur, exemplum haud dubie inter paucissima humanæ
 uarietatis ualde memorabile miseris pariter atque felicibus præbiturus.
 His quidem, ut nihil sese efferre sibi que adulari, illis uero, ut cuncta quæ
 indigna atque aspera fors adueheret constanter ferre condiscerent. Eò etiã
 Tomumbeius commiseratione dignior apparebat, quod maiestatem pro-
 cერი & lacertosi corporis, uultumque promissa & canescente barba uene-
 rabilem cum regio solio, tum militari imperio parè attulisset. Cæteri Ma-
 maluchorum proceres cum ignobili etiã equitum turba, qui in custo-
 diis erant, eandem exitus fortunam tulerunt. Sublato Tomumbeio atque
 C occisis ferme omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in
 Aegypto esse nunciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copiis ad
 recipiendas ulteriores prouincias Selymus duces misit. Alexandrini enim
 secundum Memphiticam pugnam expulso præsidio, & Phari arce, quam
 imbellis custos certa cum spe præsentis præmij, quàm dubio periculi eue-
 tu, tradere quàm defendere maluerat, facile occupata, multis ante diebus
 ad Turcas defecerant: Damiatæ quoque uictoribus portas aperuit. Hæc
 olim Pelusium Heliopolisque demum instaurate Hadriano Cæsare uoca-
 ta est. Citra autem Nilum qua Aegyptus Iudææ atque Arabiæ terminos
 D attingit nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non pareret relinquebatur.
 Ipsique Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis
 certo fœdere parere consueuerant, legationes destinabant. Reliqui erant
 Arabes, & præsertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miserant, & Tur-
 cis quod eo bello magnum suorum numerum amississent, minime paritu-
 ri dicebantur. Ea gens latrociniis potius quàm bello assueta ab Euphrate
 quæ Palmyrenorum fines alluuntur, usque ad Atlanticum Oceanum totam
 Aegyptum atque Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est,
 ac innumerabilis, distincta tamen per populos & duces, qui suas urbes at-
 que oppida singulis curribus trahunt: ut pote qui certas sedes non habent,
 E & Scytharum more tentoriis & papilionibus utuntur. Ipsi se gentium no-
 bilissimos prædicant, quod nullis unquam aliis immixti gentibus, incor-
 ruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In uniuersum astu o-
 mnes atque ingenij artibus potius, quàm corporis uiribus pollent. Frugi e-
 nim in conuictu homines nulla sibi intemperie uires alunt, tēperantia ua-
 litudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles ar-
 tus confirmant. His magnæ curæ est uxorū pudicitia, quando nihil po-

tius ducant,quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem F familiae censum una implet tenuis supellex, quæ nobili equo Numidico, lancea & iaculis constat. In mundo muliebri neque aurum, neque argentum uisitur, sed lanæ uirgata uestis, & pro geniali toro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum uermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris gestant: argenteasque item bullas collo suspendunt, quas in cluso amuleto Thahelis uocant: quarum præsidio aduersus pericula se probe munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius, quàm latronum mores ferant, liberalitate uti, mos est. Sed conuiuia eorum si uenatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pulcra, fauo mellis, carica, palmae dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera sunt lanæ chlamydes colore uiolaceo aduersus imbres à nostris expetitæ. Sed inter se nouas & ueteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercent, ac sæpenumero in factiones secedunt: & aggregatis utrinque auxiliis cruentissime præliantur. Qua de causa quum antiquis odiis, & nouis simultatibus semper studeant, & bella ex bellis oriantur, nunquam ad expellendos Mameluchos consentire in unum, & pari consilio bellum gerere ualuerunt. Neque enim Mameluchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent, quando Sulthani ex aliena discordia potius, quàm propriis uiribus eam H prouinciam atque imperium retinere uideretur. Itaque Selymus per idoneos homines plures eorum duces data fide ad se Memphim euocauit, & summa liberalitate profecutus est: quorum exemplo fiebat ut cæteri quotidie accederent, acceptisque muneribus in uerba eius continuo iurarent. Aliqui tamen quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur per insidias ab aliis ducibus intercepti ac Selymo traditi, inanis pertinaciæ atque odij pœnas dederunt. Classis quoque paucarum nauium aduerso Nilo usque ad Syenen, quam hodie Guagueram incolæ appellant, ascendit: omnésque hæ gêtes quæ ad Aethiopiam uergunt, sicuti amicitiam potius, I quàm imperium Sulthanorum agnoscebant, ita uictoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facile concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum (is olim Arfinoes fuit) cum aliquot turmis atque cohortibus processum. Distat Memphis à proximo litore ubi Suezzia est, & Thorius portus, trium tantum dierum itinere. Quo in portu Campson aduersus Lusitanos classem ædificauerat, qui subacta tota prope India omne Arabici sinus nauigatione sustulerant, & quum Indicas merces per Oceanum in Hispaniam auerterent, Memphitica uectigalia grauissimis detrimentis affecerant. Ea classem magna impensa, & labore incomparabili uix K quatuor annorum spacio perfecta, deductaque fuerat. Nam ab Issico sinu, atque Amani syluis è Cilicia materiam petere necesse erat: eam inde transfuectam Pelusium aduerso Nilo Memphim deportabât, ubi nauitæ ac peritissimi fabri non deerant, qui ab Venetis haud obscure submittebantur: quum & ipsi eodem incommodo accepto nobilem illam & toti Europæ stans temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A Memphi autem plicatiles ac solutæ naues membratim camelorum

A rum dorso Arfinoen conuehebantur: ibique rursus commissæ in unum per partes suis clauis configebantur. Quibus constructis atque deductis paulo ante Selymiani belli initia Campson Amyrasem & Rayfalomonem duces misit cum ualida manu Mameluchorum, magnoque tormentorum apparatu, qui cum classe ad Erythreas angustias contenderent; & cum Lusitanis bellum gererent. Sed illi cum Lusitanam classem duce Lopo Suare ultro ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec sibi tunc multis de causis cum totius Indiae uictoribus configendum esse arbitrantur, Giddæ, qui Mechæ Mahometi sepulchro celeberrimæ urbis portus est, medio B in sinu ad Arabiæ Felicis litus per causam rescindendæ classis substituerunt. Mox uero discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Aethiopica litora, ac diu flantibus curis iactati nulla re memorabili gesta sinu excefferant, aliquot amicas urbes Felicis Arabiæ latronum more diripuerunt: & Ademum ut ciuibus pecuniam exprimerent expositis copiis oppugnarunt. Sed urbs frequentissima & munitissima impetum Aegyptiorum egregie sustinuit. Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad læuam positum est, & à tribus ferme C partibus mari alluitur, murumque habet qua aditus est à terra, & complures turres in more nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoque est ea in urbe, ut in nobilissimo Indici maris emporio cõmercij & mercaturæ causa, Persarum atque Indorum multitudo, qui uno consensu cum ciuibus, ut sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tueretur, pro alienæ urbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrases & Rayfalomon repulsi ab mœnibus & pessime accepti reductis copiis ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campsonis morte atque aduentu Selymi ad Memphim cognouissent, atque alter D in fide permanere, alter uero uictoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: coortaque inter milites seditione, Amyrases qui Tomumbeio fauere conabatur, Mecham profugit. Verum paulo post Rayfalomone eum deposcente, atque omnia hostilia, nisi continuo sibi traderetur denunciante, à Mechensibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant, captus & Giddam ad classem transmissus est. Porro Rayfalomon ut amulo & collega sublato solus classis imperio potiretur, atque edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad uictoris gratiam prepararet, Amyrasem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit: & bimestri E stipendio donatis militibus, hisque Selymi sacramento adactis, paucorum dierum nauigatione Arfinoen peruenit, & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea uero Turcarum manus, quæ Arfinoen uenerat, dextro litore ad superiores prouincias ascendit: regulique omnes, qui Sulthanorum tributarij uel amici erant, usque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Præciannem uocant, sine ulla dubitatione deditione fecerunt. Sed quoniam in mentionem Præciannis incidimus, non iniucundum fore putauerim, si post tot cruenta prælia, & tristes rerum prope omnium

euentus amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quod F
 Aethiopiæ descriptione apte præstare lubet: ut quæ plerisque fabulosa uideri solent, ad ueritatem fidemque historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit, cuius basim efficiunt ea litora, quæ à Nili ostiis perpetuo tractu ad columnas Herculis directæ Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus sensim extenuato terrarum cuneo castigant, ut in oblongam cocundo desinant cuspidem, & extremo Bonæspei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum uergit æquo fastigio equatoris & tropici Capricorni lineas longissime progressum: quod G
 intentatum, nec plane antiquis cognitum Africæ caput, memoria nostra superauere Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petedis aromatis prouherentur. Id naturæ munimentum immensi diuersique æquoris uastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstus læuo humero excipiat, ab occasu autem dextro alterius prope Oceani Aethiopica litora pulsantis fluctus summoueat, & extrema ueluti terrarum lingua concursantibus uentis & refractis tempestatibus imperet. Media huius expressæ pyramidis, quæ sunt regiones ultra citraque æquinoctialem lineam per arenarum solitudines, innumeræ Aethiopum gentes inhabitant, quæ portenta naturæ existimari possunt: quod moribus tantum ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, superbiæque bona pariter ac mala plane intelligant, quum & aurum quod effodiunt, & commerciorum utilitates agnoscant, rerumque prope omnium inopes pro imperio, & dominatu regum suorum cruentissime dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquissimis feruoribus damnati, perpetuisque & directis Solis radiis flagellati cavernas inhabitant, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambia uocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo gētis colores euariat. Ante alios Guinei absoluta nigræ, nec repandis & contusis naribus, uultu gestuque nobiliores existimantur: Mantingæ generoso ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent, nam obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi conditionis suæ fortunam dominorum cæde sæpe uindicant. Gilopi ablutis carbonibus similes uerberum odia referunt, pigrique & hebetes non cito mæsuescunt. Zapes & sensuum & corporum ignauia mancipiorum omnium uilissimi existunt. Ad has gentes quotannis penetrant iustus & compositis agminibus, quæ Carauanæ uocantur, proximi mari nostro Pænorum, Numidarum & Maurorum mercatores, magno quidem quaestu, sed aliquanto maiore uitæ periculo: quod in arenosas solitudines, & indiga aquæ loca, obsessaque passim serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore fabulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentibus Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exustorum oculorum orbitate miserabilis, enarrauit totam fere ex imperio eius subiectis Carauanam tantam proxime uno uictorum turbine calamitatē subiisse, ut uix decimus quisque multorum

- A multorum mensium remenso itinere sospes & integer domum sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis, quum hæc uiliū mercium permutatione parentur, ut incerta spe lucri non plane dubia salutis iactura computetur. Cæterum Lusitani Atlantem, quem in Mauritania Clarum montem hodie uocant, & Praxium promontorium, Viridésque insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, annuis atque uictoribus classibus præteruecti, insinuatique Nigritarum terris pleniorum horum populorum noticiam retulerunt: quum inde captis aut coemptis mancipiis Lusitaniam repleuerint. Legedo enim oram à Praxio ad Orientem, proras uertere, quæ B
 irrupens Oceanus deuoratis litoribus ingentem efficit sinum, usque ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est deserta nuper, & infesta crocodilis atque serpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obiciebantur. Sed ex infami & inculta propter benignam perpetui autumnus temperiem facile frugiferam, saccharoque abundantem Lusitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ dextrorsum numero decem in Corum uentum uerget, & de Maderia Foncialia Hispaniæ proxima paruo colentium labore profectum esse uidemus. Ab hac diui Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum C
 colonia coalescit, aliæ atque aliæ classes recuruat litoribus adiere nouas gentes longissimo tractu usque ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando litorum recessus & anfractus, ut à conspectu classis nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderent, admoniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei quum inauspicato in terram ad conspectum fontem cœnaturus descendisset, subito ferorum hominum è timore erumpentium impetu oppressus est, uir indignus ea calamitate uel hoc uno, quod magnis rebus gestis partam Indicæ uictoriæ lauream, regi suo referre nequerit. A Bonæspei promontorio, binisque ambiētis Oceani litoribus introrsus Magni Præteianis imperia patescunt, quæ in quadraginta amplius regna per immensas prope regiones certis finibus distinguuntur. Hæc nota claraque suis nominibus atque opibus peculiare habent reges lingua, moribus & oris colore dissimiles, qui tributa pendunt, aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Præteiani tanquam supremo imperatori operam nauant. Præ cæteris Sceuæ regnum ubertate soli, calique temperie, atque hominum ingeniis nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli rex incolit: nam in eo plures habet regias, & augustiora E
 templa: secutusque herbidorum locorum & aquarum opportunitates ad tot comitantium agminum commoditatem antecapit, & exurente etiam Sole per uarias mansiones salubriore aeris temperie perfruitur. Toto siquidem fere anno sub tentoriis degit insigni apparatu & magna aula frequentia, quanquam frequentes pagi ædificiaque ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabre constituta non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Sceuæ Antarcticum polum duobus & uiginti gradibus eleuatum aspicit, fines eius à proximo Oceani litore decem

dierum itinere distant: Absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Sceuano in agro mira est rerum omnium fertilitas, frumentique præsertim & ordei, omnisque (uti apud nos) leguminis: milij uero, panici usque adeo altæ segetes luxuriant, ut equitis staturam superent. Nec terra abundans pomis uites respuit, quæ uindemias largissime præbeant: quamquam ex pyris, acrioribusque malis uulgo succum exprimant, quo in potu uilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo prope autumnus omnis generis fructuum copia latantur. Nam ficus uirides, & melopepones sapidissimi toto fere anno conuiuuiis non defunt. Fabæ & ciceris siliquæ uirentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Sceuanis agris maioris minorisque pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum & asinorum greges passim uisuntur: & inter cætera eximia proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in uniuersum subditi Præteianis appellantur, alendis perdomiâdisque mulabus maxime student: quod à proceribus aula magno pretio coemantur. Cæterum Sceuani solertia ingeniorum & morum grauitate, uitæque & honesti cultus elegantia Abyssinos omnes antecedunt: ideoque gratia principis maxime florent. Ii siquidem republica prudentissime constituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis auctoritatem studiose respiciant, eiusque nomen in omni iudicio atque actione uenerentur, non secus ac Veneti patritij regnent: apud quos principis maiestas dissimulata, uel erepta potestatis in speciem tantum uiget. Sceuani rerum præfides sacra more nostro hisdem templorum apparatus, atque hisdem prope cærimoniis, musicorum organorum intermixtis cõcentibus, celebrant: iam pridem Christianis initiati sacris, uti asserunt, docentibus Bartholomæo apostolo, & Philippo diacono: Cædaceque, Aethiopum regina suscipiente. Sacro enim baptismatis fonte abluuntur, quamquam aliqua ex candenti ferro fronti stigmata superaddant, nec Hebraicæ consuetudinis obliti plane sint, ut pote qui decidere præputia, & è pudendis etiâ mulierum carunculam præcidere soleant. Qui uero iuridicundo præfunt (uti apud nos) eadē legum seueritate in puniendis noxiis utuntur: aberrantes enim, & temere desciscentes à religione totius concursu multitudinis lapidibus obruuntur. Semel uero susceptæ religionis ritus præceptaque temere transgressos, & de Deo Maximo Diuisque impie loquentes in foro uiuos comburunt. Homicidam propinquis interfecti uinctum tradere mos est, ut pro libidine sanguinis sui iniuriam uindictent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in seruitutem uendunt, quum alij plerunque a superbis & sa-
K uis per exquisita tormēta ad interitum excruciantur. Furibus oculos erunt, traduntque luminibus misere captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum quærentes per omnes regiones & remota regna ea lege perducant, ut alterum diem uno in loco permanere utrique capitale sit. Marium tentasse libidinem, quod apud finitimos Mahometanos impune est, extremo supplicio crimen dignum censent: minora uero delicta scriptæ legis interpretum arbitria subeunt. Nam aliqui carcere, alij exilio uel flagris,
ignomi-

A ignominiosaque, traductione mulctantur: raris pecunia aut alterius rei pretium à decreti pœnis absoluit. Nuptias solennibus epulis celebrant, uerum detectis adulteriis mutuo iure connubia dirimunt. Sed quoniam de Præteianis stemmate, cultu, aulaque eius consuetudine, copiis, bellico apparatu, & rebus gestis, atque item de ortu Nili, Lunæque paludibus, & de uariis ferarum generibus aliqua succincte dicturi sumus, operæ pretium fore putauimus à quibus hæc acceperim ingenue profiteri: ne fabulosa ab imperitis existimentur, quæ iam consensu multorum nota, cõpertaque sunt: quamquam totam fidem esse uelim penes eos, qui hæc longa nobis & curiosa indagatone quærentibus tradidere. Ex his fuisse Petrus Aluarez Lusitanus, qui in legatione Roderici Limæ ab Araquinquo Arabici maris portu, quod appulerat Indica Lusitanorum classis, terrestri ærumnosque itinere ad Præteianam penetrauit, alteraque legatione suscepta, ab ipso Præteiane ad Clementem pontificem, qui tum erat Bononiæ, cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum suorum atque actionum omnium diurnos cõmentarios, quum Romæ decessisset, scriptos reliquit. Secundum eum Petrus Abyssinus præclaro constantique ingenio uir diu in Præteianis aula uersatus, summa comitate fidemque Abyssinarum rerum memorabilia nobis aperuit, utpote qui plurimum idiomatum peritus, Romæ desumpto cucullati sacerdotis habitu, linguam nostram scite didicerit, & quosdam è nostris curiosos Abyssinam linguam doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis scriptæ, sacros libros Romæ impressos uidemus, quos Abyssini religionis causa ab Hierosolymis Romam uenientes pro insigni miraculo in patriam deferre solent. Romæ siquidem Orietales peregrini Christianæ professionis, Abyssinique præsertim post maximi templi testudinem proprium cum domo delubrum habent, ubi suo more sacra conficiunt: alunturque pontificis sumptu, & pia benignitate aula sacerdotum. Hic magnus Abyssinorum & Aethiopum rex, qui à nostris corrupte dictus est Prætegian, à suis Belugian appellatur: quod est uetus cognomen usurpatum à superioribus regibus: Id nomen incomparabilis præstantiæ immensique pretij gemmam significat: proprio uero nomine qui hodie regnat uocatur Dauid, peculiareque habet cognomen Atanadidinghel, quæ uox thus uirginis exprimit. Regnauit ante hunc Naus pater, nulla propter auaritiâ populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodum puer tutrice Helena matre, quæ prudentia pietateque spectabilis, eum probatissimis imbuens moribus tot regna moderatissime rexit. Filij ex ætatis prærogatiua in regno patribus succedunt. Quod si mascula proles desit, unus è propinquis uirtute præstantior defuncti sedem implet. Præalto siquidem stemmate ab antiquissimis regibus genus repetunt: regique sanguinis incorrupta nobilitas historiarum testimonio recensetur. Nam apud eos rerum gestarum memoria perpetuaque regni stirpis successiones fidei literarum custodia publico instituto demandantur tanta cura & religione, ut præfecti notatiorum quum oportet, annorum supra mille nusquam intercisam memoriam ex Archiuis proferant. Rex ipse quum negotiorum occupatione liberatur re-

liquas horas euoluendis historiis, sacrisque item literis ferme totas impē- F
 dit. Nam apud eos sunt ueteris & noui instrumenti codices cum diui Pau-
 li epistolis, in Abyssinam ex Chaldaica translatis linguam. Exinde modice
 corpus exercet, atq; id balineo curat: & demū eodē more quo nostri reges
 cibum capit solus aureo in monopodio, quod nulla mappa cōtegitur. Mi-
 nistrant ei nobiles pueri, epulasque per ligneos gradus excelsæ mensæ in-
 ferunt, & eas quidem in paruis calathis concisas. Vinum ex aurea patera
 potat, & ex calice cristallino ceruisiæ lymphidæ genus, quod ex austeris po-
 mis & saccharo conficitur. Suauissimi saporis uolucres, piscēsque uti apud
 nos, uenatioque item multa omnis generis totius regiae mensas exornant. G
 Prudenti custodiam agunt circumfusi tabernaculo trecēti ferme iuuenes
 ex omnibus delecti regnis: qui loco satellitum & obsidū habentur. Arma
 eis sunt ensis, pugio & hastile præpilatum, ceruices & humeros ferina pel-
 lis contegit. Quatuor porro insignes reges, qui edicto euocati per uices au-
 lam frequentant cum splendido procerum & minorum præfectorum com-
 mitatu, epulas è coquinæ uestibulo ad regis tabernaculum honoris causa
 deducunt, traduntque prouidentibus pueris. Rex prandio contentus quan-
 do nisi festis diebus haud cœnet, remota mensa aliquot reginas, quæ ad
 colendam ipsius Davidis uxorem euocata eadem conditione qua reges ad
 aulam ueniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iucundioris oblectamenti
 causa coram regē psallere, & saltare consueuerunt. Is quatuor uxores fi-
 nitimorum regum filias connubio sibi iungit, sed cum una rite & sanctius
 desponsata cubat: quæ si sterilis euadat, una è cæteris regium torum subit.
 Velata facie obtenso scilicet tenui sudario rex in publicum prodire, & par-
 uam crucem argenteam dextra manu gestare solet, equitantique septem
 laureæ totidem uictoriarum præferuntur prælongis hastis fericam um-
 bellam excedentibus. Hæ ei trophæa sunt de deuictis hostibus. Vir enim
 bellicosus arma continenter exercens ingentes alit copias, quibus aduer-
 sus rebelles hostesque imperij sui maiestatem tuetur. Difficili ante alios &
 periculoso bello Troglodytas uenenatis utētes sagittis perdomuit: regem
 Casantem prælio fufum uiuum cepit, eique tanquam sæuitia & perfidia
 infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionē, quæ uergit ad australe
 Oceani litus nomine Mozambicum, quod contra spectat ingentem diui
 Laurentij insulam. Hæc ora Aethiopici litoris insalubris & pestilens est
 propter æstuarium, quæ reciprocantis Oceani alluiones & crebris decur-
 rentium amnium ostiis dulcis aquæ undas marinis admixtas recipiunt. Ab
 eo quoque Bethsagæ reginæ, quæ regnū Bonæspei promontorio proximū K
 possidet, præfectus bello acer & contumax acie uictus interfectusque est,
 quod inuita regina oblitus beneficiarij iuris tributa pendere nollet, & cre-
 bris incursionibus fidelium fines euastaret. Eadem armorum ui Manicongri
 regem, quem postea Christi religionem induisse constat, & Tormedam
 Nigritarum principem assiduo bello ita attriuit, ut auctiora tributa atque
 obsides uictori dare cogerentur: geminatam uero uictoriam uaria cōten-
 tione, multoque sanguine quæsitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis
 Mauris

A Mauris imperat iam pridem ex Arabia Felice per Rubri maris angustias
 in Aethiopiæ proximam continentem ad condendas colonias transgres-
 sis. Ea gens Persarum more optime instructa armis & equis ita in dies coa-
 lescit, uiribusque & numero hominum augetur, ut Barnegasio & Tigri-
 nio regibus, qui regna inter Arabicum sinum & Nilum amnem obtinent,
 & Dauidi parent, magno terrori sit. Tributa quæ Dauidi regi penduntur
 uarij sunt generis, pro facultate atque opibus subditorum regū. Alij nan-
 que informe aurū, atque alia metalla, quorū omniū ferax est Abyssinorum
 terra: alij maioris pecoris greges: alij telas sericas aut laneas, quibus cæ gē-
 tes ab umbilico ad suras conteguntur: alij præterea diuersæ segetis, & fos-
 sitij salis copiam in castrensem com meatum: alij peregrinas merces, aro-
 mata, præcipueque piper, & mancipia præbent. Agrestiores porro aspe-
 ris nemoribus adiacētes certum numerum uiuorū leonum, & tigridū, alia-
 rumque ferarum ad regiam perducunt, quæ animi causa uiuariis & septis
 includuntur. Remotioribus sola huiusmodi ferarū tergora imperat, qui-
 bus Abyssini ad elegantiam & militarem cultum uestiuntur. Regis exercitus
 quum ad bellum educitur, incredibilem equitum & peditum multitudi-
 nem ostendit: Pedites magna ex parte iaculatores, sagittarij, funditorēsque
 C sunt. Robur autē est in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta
 galea, & rotundo scuto, acinacēque adunco, & ancipiti lancea armatus in
 aciem prodit. Qui galeis carent capita muniunt rubris uillosisque pileis
 quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebantur:
 Elefantos etiā turritos & militariter ornatos in aciem producere cōsue-
 uit. Eadem autē disciplina accipiendi imperij, ineundaque pugna obserua-
 tur, quæ apud nos in usu est. Tympanis æreis, & tubarū cantu Martem ac-
 cendunt. Vera & spectata inter eos uirtus certum decus & præmia parit, eò
 quidem nobilius quod strenue pugnātes quominus arcte manus conferāt,
 D nullo tormentorū periculo deterrentur. Abyssini monetā non cudunt, ne
 à prauis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur: sed tantum aurea
 cum Arabicarum literatum nota. Hos nummos Pardales & Seraphios ap-
 pellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant.
 Certis auri argentique frustulis ad uariū pondus examinatis militi stipen-
 dia persolvere, & res uenales in foro coemere mos est. Toto autem Abyssi-
 no regno patriarcha sacris præest, summūque imperium habet in sacer-
 dotes, qui sunt innumerabiles distincti per templa atque cœnobias. In ho-
 rum mores seuerā exercet censuram, & contumaces uel deprauatos à recta
 E disciplina anathemate persequitur: eoque religionis telis adigit, ut deserti
 ab omnibus, ac eiectione passim, dolore atque inedia misere contabescant &
 pereant. Patriarcha cum suo senatu sedē habet in urbe Barrara, quæ arduo
 & nemoroso in colle sita est, cinctā perpetuis umbraculis ad amœnissi-
 mas ambulationes. Nam frondosarū arborum rami ea serie inflectuntur,
 & fornicatim connectuntur, ut in feruentissima regione, meridianisque
 Solibus, æstū non sentiant: & quod opacitatis gratiā implet, saluberrimis
 etiam fontibus passim diductis irrigetur. Quibus umbratilis otij uolupta-
 O iij

tibus vitæ duritiem sacerdotali lege impositam facile sustinent. Patriarchæ magni sunt ex decumis redditus, quibus etiam regionum uectigalium quota pars accedit liberali regum pietate sacris addicta. Has opes in egenos & in xenodochia erogat, alitque graui sumptu infinita prope monasteria cucullatorum: è quibus multos quotannis impenso uatico Hierosolymas mittit ad inuisendam sacrosanctam urbem, colendumque Christi Sepulchrum: ut rite explorata & comperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarchæ diuitiæ quum is moritur ad regium fiscum redeunt, solennibusque demum habitis comitiis, probatissimus omnium superante suffragio creatur. Is in cælibatu uiuit, quando sacerdotibus uxorem ducere, nec tamèn iterare nuptias fas sit. De ortu uero Nili lōga percuntatione reperiebamus in regno Gogiano quod à Sceuano ad Antarcticum extenditur, esse immensam altissimorū montium congeriem Caucaſo, & Atlante, hisq; nostris Europæ Alpibus multo celsiorem. Iuga eius perpetuis obsessa niuibus, gélūque rigentia, nubibus sese inferere, & cælum fulcire uidentur. Harum immanium rupium media atque infima densissimis syluis procerissimarū arborum uestiti cōstat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliāque sunt ferarum & belluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigris, ursis, & apris scatent: campis autem qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Afferunt quoque Gogiani regni incolæ his in uallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpent, reperiri que camelopardalim quam gyraffam nostri appellant, Florentiæ quandoque uisam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de monocerote, quod animal unicomne à nostris appellatum pulli equini forma, colore cinereo, iubata ceruice, hircina barba, bicubitali cornu armatam frontem præfert, quod læuore, candoreque eburneo, & pallidis distinctum spiris, ad obtundenda, hebetandaque uenena mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso & per lymphas circumducto, fontes expiare perhibent, ut salubriter bibat, si inde uirosæ bestię præpotarint. Id uiuo animali non detrahi, quum ullis insidiis intercipi nequeat. Cornu tamen sponte decisum in desertis reperiri, ut in ceruis accidere uidemus, qui ex senectæ uitiiis renouante natura uetus cornu exuunt, uenantibusque relinquunt. Hoc cornu regiis impositura mensis, toxica si qua sint epulis indita, emisso statim admirabili sudore conuiuis prodere narrant. Ex his duos uidimus bicubitales brachiali fere crassitudine: primum Venetiis, quod postea senatus Solymano Turcarum imperatori dono misit: alterū pari prope magnitudine, sed præcisa cuspidē argenteæ basi insertum, quod Clemens pontifex Massiliam profectus pro insigni munere ad Franciscum regem detulit. Cæterum de uisatæ dotis in hac animante nihil plus affirmauerim, quàm quod euulgata fama credentibus suadet: quum antiquorum authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Græcum, quicquam de hac monocerotis admiranda potestate memoriæ prodiderit. Ab his asperrimis immensisque rupibus,

A pibus, quæ à chorographis Lunæ montes uocantur, frequenti & copiosa scaturigine Nili fontes erumpunt in loco uehementer abstruso, qui Beth (hoc est, desertū) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spacia modo dissipati, modo coeutes in lōge maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphe nomen est, spaciosisque litoribus tria attingit regna, eaq; affatim opima piscatione fecundat & replet: Gogianum scilicet & Beghemedrum quod est ab ortu Solis, & ab occasu Dabaium. In hac palude amplius uiginti insulæ numerantur incolis frequentes, & multis cultæ ædificiis, in quibus turrita templa, & luculenta sacratorum hominum cœnobio eminent: multi enim religionis, & tranquillitatis causa ab humanarum rerum cōmercio, & uestigiis profanæ multitudinis in eas insulas se subducunt. Vna præ cæteris maior atque munitior à rege pro carcere seruat, in quā noxios & rebelles relegare consueuit. Ex hac tanta palude Nilus primo lenis, mox rapidus & præceps sese effundit: uariisque meandris & gyris Nigritarum fines lambens Gogianum regnum, & mox Amaranum insolenti cursu profcindit: nec usquā ripis cohibetur donec ad Cataractas, quæ sunt antiquis Cataradupæ, arctis rupium angustiis strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusque; aluo lenior fit atque diffusior: & per magnos flexus, uadososque sinus nauigiorum impatiens ad Meroen insulam deferitur. Hac Britannia maior est, tresque in ea reges distincti finibus dominantur, sæpe inter se bellum gerentes. Eorum potentia maximus Mahometanus est, & Maurorum stirpis: secundus Aethiopicis sanguinis genus idolorum cultu, moribus & colore fatetur: ultimus Abyssinorū gentis est Christianæ religionis cultor, qui Dauidi pareat. Cæterum de Nili incremētis ad subtilium studiorum ostentationem differere, & proferre causas audere, plane ambitiosum esse putauerim, quādo hæc illustrium Græcorum pariter, & nostrorū ingenia inani, ut arbitror, labore iam pridem exercuerint. Quis enim uel naturæ, uel cæli & terrarum opificis arcana iure quodā curiosis mortalibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis terrarū uisceribus cauernas, uel maxime uasti ingenij luminibus introspectit, quæ cuncta maria per tantum æui spaciū tot incurſu fluminum nusquā crescentia perpetuo hauriunt, & exsorbent? Quis denique subterraneorū anfractuū mensuras, certa ratione deprehendit, quibus repletis uniuersa exuberantis aquæ moles in apertum cælum per gibbosa montium euomat, & ea quidem optima naturæ fide quantum acceperit irrequieta dispensatione repēdentis. Imbecillitatis profecto nostræ nō meminimus, quum hæc superba ingeniorum uanitate perſecturamur: unde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot uigiliis & sumptibus partim profiteri dispudeat, postquā adeo pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verum Abyssini hoc unum pro cōstati certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex eliquatis niuibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout natura indulſit ac imperauit, in uarias exundationes excreſcere: quum non inepta ratione credant sub circulo Capricorni maxi-

mis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot mōtium ni-
 uosorum rupes, quæ exorienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione,
 non secus atque apud nos in solstitio æstiuo, Solibus cuncta exurentibus,
 sic ut mora & spacio multorū dierum incrementa amnis in Aegypto fieri
 contingat, quæ ex arcano suo, aut læta, aut tristia natura sæpe nouerca,
 sæpe mater Aegypti terris importarit. In Meroe, quæ incolarū lingua Nau-
 lebabe, id est, optimorū portuum parens uocatur, præsto sunt magnorum
 lintrium classes, quæ peregrinos & aduenas à terrestri itinere discedentes
 Memphim & Alexandriam secundo amne deuehunt. A Meroe quindecim
 fere dierum nauigatione descendentibus occurrit urbs Syene obeli-
 scorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata, qui in ea So-
 lares radios ad perpendicularum incidētes in neutram partē umbras flectē-
 retradunt. Hæc est initium Aegyptij regni, uocaturque hodie Guaghera.
 A Syene demū Nilus tutissime nauigatur, & utranque ripam Aegyptij &
 Arabes incolunt, qui præternauigantibus uarij commeatu copias præ-
 bent. Nilus ipse ab his gentibus Abbahuis, id est, annium pater appella-
 tur. Nam post lōgum & tortuosum cursum, in multa cornua totam aqua-
 rum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandria perducunt, & Cano-
 pico ac Pelusiaco ostiis continentur. Quum hæc edere pararemus, ueris
 nunciis allatum est regem Dauidem fato cōcessisse, quum extra matris tu-
 telam uiginti septem regnasset annos, uixisset autem octo supra quadra-
 ginta. Fuit ingenio maxime pio, atque habili ad omne belli, & pacis obeū-
 dum manus, itēque literis usque ad astronomiæ noticiam optime in-
 structo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei sub
 cinere tosti colorem exprimēte: uiuacibus item oculis, & capillo nō plane
 more Aethiopum intorto: ut ex uera imagine, quæ apud nos est, intueri li-
 cet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantum uxore suscepit,
 quorum natu maximum aduersa in pugna infeliciter amisit, quum intē-
 pestiue renouato bello cum Selano rege acerbissimo hoste congressus su-
 periores uictorias corrupisset. Hoc ictus uulnere grauissimum concepit
 dolorem, atque inde febrem, quæ diu sustineri non potuit. Filius itaque
 secundus excepit regnum nomine Cladius: qui reparatis copiis cum Sela-
 no prospere conflagens & fratris cædem, & patris iniuriam non toto uer-
 tente anno uindicauit. Sed iam unde discessimus reuertamur. Eo itaque
 modo Selymus uti narratum est, terra marique omnibus hostiū provin-
 ciis in potestatem redactis, circiter calendas Iulias secundo amne Alexan-
 driam nauigauit, sedente ad clauum prætorix biremis Curtoglo Halycar-
 nasseo prædone clarissimo, ut Byzantium classē, quæ per eos dies appu-
 lerat, inuiseret. Qua lustrata, urbisque mœnibus, atque ipsa Phari arce di-
 ligenter inspectis, Memphim reuersus est. Interea Mamaluchi, qui Alex-
 andriæ custodiebantur, iubēte Selymo ad unum omnes in foribus carce-
 ris cōtrucidati sunt. Familiæ quoque Aegyptiorum quæ opibus, aut gene-
 ris claritudine præstabant, numero supra quingentas Byzantium migrare
 iussit: magnaque multitudo fœminarū ac puerorū ex progenie Mamalu-
 chorū

A chorū eodem conductitiis nauibus transuecta. In classē autē præter
 thesauros ac regiam gazam, publica ac priuata opulentissimæ urbis orna-
 menta congeffit, tanta rapiendi libidine atque auaritia, ut marmora exi-
 mij operis calatura, aut coloris uarietate commendata summa uictoris in-
 uidia parietibus reuellerentur. Nec multo post per summam uoluptatem
 incrementum amnis, qui proximos campos stagnatibus aquis inundaue-
 rat, ita inspexit, ut à senioribus incolarum totius exundantis amnis mensu-
 ras rationesque curiose perquireret. Pronunciant enim diuersi auctus, qui
 certis mensuræ notis deprehenduntur, modo latissimam segetē, modo di-
 ram famem, modo certam tatum aduersus inopiā securitatem, quum im-
 periosus ac impotens amnis benigna, aut sæua libidine exundans, nunc
 quosdam camporum tractus adeo copiose irriget, ut intra serēdi spaciū
 serē decedat, alios segniter parcēq; leui tantū rore aspergat, ad nō dubiam
 sterilitatem uix puluere subactō, ea prorsus alternantis amnis lege, ut Aeg-
 yptij se tum diuites futuros existiment, quum Nilus temperatus & lenis
 nequaquā ad summi, aut minimi incrementi notam accesserit. His rebus
 studiose compertis, quū sibi in Syriam propter rumores, qui de Hysmaelis
 aduentu in Mesopotamiam afferebatur, redeundū esse arbitraretur, præsi-
 dio Turcarū Memphi imposito, Cayerbeium toti Aegypto præfecit. Quæ
 res Iunusbassam eius honoris spe, & iusta cupiditate accensum uehemen-
 tissime perturbauit. Is enim mortuo Sinanibassa eum uirtute & rebus ge-
 stis, tum recenti etiam uitæ periculo elatus, quum neminem sibi exæquari
 dignitate pateretur, se unum esse reliquū ad quem summa imperij redire
 deberet, Selymi & militum iudicio, ex omnibus illius amicis ac ducibus
 existimabat. Nec deerat militaris fauor: nam ut statim ex uulnere conua-
 luit, quum in magnificentissima Diadarij domo, quā in ipsa uictoria usur-
 pauerat potius, quā Selymi munere acceperat, cōuiuia quibus milites ma-
 xime capiuntur, regio prope sumptu primoribus iuxta atque gregariis quo-
 tidie pararet, ac sæpe nobiles equos, decora seruitia, uestes, uasa, arma, ul-
 tro omnibus largiretur, tantam gratiā beniuolentiāq; collegit, ut quum
 de more in arcem ad imperatorem eundū foret, longe amplissimo atque
 ornatissimo comitatu deduceretur: & uulgo ei omnes Aegypti præfectu-
 ram destinarent. Quæ omnia Selymi animū offendebant: nam uti erat fa-
 cile suspicax, & metu sæuus, magnis etiam uirtutibus, quæ nimiam clari-
 tatem, certamque potentiam adferrent, inuidebat. Cayerbeio autem sum-
 mæ rei præposito, Iunusbassa pudore ac dolore uictus, ut qui superbo ani-
 mo cōtumeliam ferre non poterat, simulans agritudinē corporis, quæ ani-
 mi æstuantis erat, per aliquot dies publico abstinuit: & quum magis ac
 magis & sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiā moderari lin-
 guam nō poterat. Accidit autem ut Cayerbeius, quum officij causa ad ui-
 sendū eum accessisset, & meridiano tempore ad leuādam sitim consuetu-
 dine Aegyptiorū saccarum frigida dilutum militari familiaritate degu-
 stasset, paulo post acerbissimis alui doloribus ita conflictaretur, ut uene-
 no eum à Iunusbassa petatum fuisse complures interpretarentur, ac ser-

uatam certioris antidoti praesidio distarent. Qui rumor an falsus incertum: altius tamen quam quisquam putaret in Selymi animum penetravit: & iam paulo ante audierat nonnullas Aegyptiorum familias ex his, quae Byzantiū commigrare iuebantur, à Iunusbassa (ipse enim ei negotio praerant) ut tuto Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius auaritia non obscura ab aemulis ac delatoribus indicia prodebat, quod regales illos sumptus, quos priuatis stipendiis tolerare non posset, noui uectigalis redditibus egregie sustineret. Haec quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoque fraudis uel negligentiae crimen accessit, quod illi uitae exitum urgentibus fatis maturauit. Nam Selymus, sicuti reges solent qui egregie dissimulando, ut priora puniant, compressa in praesens iracundia alicuius noui criminis occasionem expectare consueuerunt, dicta factaque eius obseruans eum infenso paratoque animo persequabatur. Paucis enim ante diebus, quam certior fama de profectioe imperatoris in Syriam euagaretur, milites qui Memphi in praesidio relinquebantur, causati longinquam militiam, maioraque pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarant. Idque illis facile Selymus ordinum habita ratione praestiterat, mandaueratque Iunusbassae, ut ea summa apud castrenses tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille insania praiceps nihil earum rerum quas iussisset imperator, quaestoribus retulit, ut milites si uberiore promissoque stipendio fraudati essent, Cayerbeium tanquam iniuriae auctorem odio habere atque despiciere inciperent: & propterea Memphisica res militari abalienatione turbarentur. Vnde Selymus damnato priore consilio pro alienigena, qui non occulto Aegyptiorum odio, ut in recenti sceleratissimae prodicionis memoria deflagraret, cuiusque imperium ueterani moleste ferrent, hominem Turcam nutam provinciae submittere cogere. Sed ea omnia, quoniam praua consilia duri rerum exitus euestigio consequuntur, aliter atque ipse agro animo destinarat, euenerunt. Nanque profecto imperatore, & iam Hierosolymis appropinquante, Memphisici milites, quod accipiendi stipendij statuta dies aduenisset, nec sibi quicquam praeter ueterem summam persolueretur, rei indignitate commoti apertius ac uiolentius quam Iunusbassa putauisset, insultare & comminari quaestoribus, ac ipsi Cayerbeio palam maledicere coeperunt. Quibus uocibus ille perculsus, ut qui nondum in Turcarum consuetudinem deuenerat, una cum quaestoribus sese purgare militibus, atque orare suppliciter, ut nihil de se temere crederent: remque ipsam sedatis ab iracundia animis cognoscere uellent: nec se uel acerbissimam poenam deprecari, si quid dolo suo factum, aut fraude praetermissum inueniretur. Sed disceptationis is exitus fuit, quum Cayerbeius & quaestores suspicionem periculumque uitare, & milites ad ulciscendam iniuriam fraudem deprehendere properaret, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondum Iudae finibus excessisset. Legati itinere celeriter confecto exercitum supra Larissam Palaestinarum consecuti, imperatori ut primum facultas data est, & militum querimonias, & Cayerbeij ac quaestorum in auertenda fraudis suspicione sollicitudinem ordine

A dine detulerunt. Quae res Selymi animum aliis quoque offensionibus alienatum adeo uehementer nouis irarum stimulis exagitauit, ut Iunusbassam protinus ad dicendam causam pertrahi iusserit. Ille quanquam & culpae conscientia & supremo timore palleceret, quum in irati imperatoris uultu certissimas saeuitiae notas intueretur, attamen praesenti animo respondit, se neque dolo malo, ut pecuniam auerteret, neque ut inde aliis aliquam consistaret inuidiam, stipendia militum secus ac ipse iussisset augeri uetuisse. Sed id optima factum ratione, ut aetario prospiceretur, quum incredibile pecuniarum uim praeterita bella exhaustissent, & iam noui bellorum motus a Perside audiretur, qui non necessariis sumptibus parcendum suaderent. Contra milites qui & praeda ditissimi euasissent, & in fertilissima urbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Aegyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque uberiora, quam ab ullo unquam Othomannorum imperatore stipendia acciperent, eum casum quod minus liberali consilio secum ageretur, si non omnem penitus modestiam exuissent, aequioribus animis tolerare potuisse: ac debere imperatores, qui milites bello pacisque perpetua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro disciplina animi continentiam requirere: ne dum priuatim quaestui omnes studuerint, publice postmodum ad sustinendos maiores sumptus, quum necessario bella ex bellis ducantur, opes desint. Quando nemo uel uirtute, uel fortuna maximus imperator res praecelatas unquam bello gesserit, si cum omnibus abunde optimis artibus instructum pecuniae propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus uindicabundus & ferox loqui plura prohibuit, quoniam si reus longiore oratione merita antea actae militiae recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse uideretur: protinusque eum in conspectu interfici iussit: addens insolentissimi eius serui exemplo ceteros, qui arroganter imperatori praescribere uellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites cum magna Selymi inuidia miserabile insignis uiri interitum magnopere doluisse. Nam ille praeter eximiam, & toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis uirtutem tantum Graeci ingenij artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipso uitae splendore apud omnes & gratiae & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditum atque obstrictum esse fateretur, ac imperatoris saeuitiam non damnaret. Meminerant enim ab eo praepropera crudelitate necatum Mustapham cognomento Calogerum tantae quondam auctoritatis & potentiae: & simili quoque E rabie Chendemum ea dignitate, uitaeque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longe peritissimum indicta causa concidisse. Neque exciderant animis Bostanges eius gener, & Ducaginoglis, hic insigni curiae magistratu clarissimus, ille elapsis ac hortorum praefectura, & uxoris uinculo atque opibus superbus, qui biennio ante abscissis ceruicibus in curiae uestibulo expositi, & miseriae suae, & regiae crudelitatis spectaculum praebuerant. Obuersabantur quoque omnium oculis, ueluti nouo scelere pristinae immanitatis renouata memoria, Baiaze-

tes pater sanctissimus senex, duoque fratres suo iure, suoque aetatis & stirpis ordine ad imperium uocati Achomates atque Corchutus, totque item regiae indolis adulescentes superiorum fratrum filij, qui inhumani ferique hominis execrabili saeuitia periissent, ut non immerito eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio persequerentur. Quando Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec prauas nec detestabiles ulla esse artes, modo uires imperio adstruerent, arbitraretur: & timeri a pluribus, quam amari certius atque ualidius esse, in animum iam pridem impietate atque sceleribus efferatum induxisset. Hisdem ferme diebus Himbracorbassa, quem ad Persarum fines cum parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael in ea rerum opportunitate in Asia, uel Comagenen sibi irrumpendum arbitraretur, & illic quoque iustas uires ad tuendos aditus inueniret, per literas significauit Persicos apparatus, qui tantum belli rumorem initio hyemis excitassent, media aestate penitus refrixisse. Praedatorias tantum manus, quae speciem praesentis exercitus facerent, atque ex occasione nonnunquam excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse saepius in excursionibus prospere conflixisset. Caeterum uno consensu a captiuis exploratoribusque referri Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum cunctas regni uires aduersus eas gentes contulisse. Propterea eum quod iam propinqua hyeme solitae niues Tauri iugis immineret, Asiam aut Syriam eo anno minime esse respecturum. Fuere qui dicerent Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes, letissimos campos tenent, Selymi consilio atque pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendum Hysmaele Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellum inferrent, adiuuante praesertim Mahometo socero, Bosphorano rege, qui facile eiusdem linguae Tartarorum duces foedere atque amicitia sibi iunctos, ostentatis praemiis ad bellum inferendum impulerit. Nos autem quum a Persis Armenisque hominibus talia quaereremus, quod Sophus Hysmael pulcherrima atque a Diis prope ipsis oblatae occasione defuisset, qua Selymum in Aegypto bellum gerentem Asiae ac Syriae penitus exuere, interclusum cum omnibus copiis, praesertimque tanta uiresistente Tomubeio, facile delere potuerit: Eam fuisse causam reperiēbamus, quod non eadem Hysmaeli domi ac foris sint uires. Exercitum namque eius ex euocatis atque nobilibus magna ex parte constare, qui gratuito militare consueuerint. Hos, ut sunt totius Orientis fortissimi equites, singulari studio regnum egregie tueri, & cum finitimis populis acerrime bella gerere: At si paulo longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare: quum relinquere uxores, quibus maxime sunt addicti, durum arbitrentur, nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atque ornatissima sine stipendiis possit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus, ipsum quoque Vsumcassanem maternum Hysmaelis auum laborasse constat. Id autem eo acrius ab Hysmaele parari posse uidebatur, quod propensissima prouinciarum uoluntate aurum imperium recepisset, sublatis statim onerosis uectigalibus, studia hominum quae liberalitate atque iustitia facile comparantur,

A comparantur, longe firmissimas regni opes esse semper iudicauit. Quando ipsis tantum getium fortunis imperare animis omnium semel acerbitate tributorum alienatis, non optimi, sed impotentis, ac temporarij regis esse uideretur. Contra Selymus qui uis, scelere, execrandisque artibus paternam sedem inuaserat, in seruilibus & mercenariis copiis, quas & longe ab domo abducere, & per omnes prouincias raptare pro libidine posset, ad proferendos imperij terminos, & ad res immortalis fame gerendas summa atque certissima praesidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atque imperij seueritate ueram atque expeditam potentiam putaret, qua omnium Othomannorum uictorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea quae secuta est hyeme, Selymus circumeundo maritimas & mediterraneas ciuitates exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere quum Romae flagrantissimo studio Leonis pontificis de bello inferendo iniri consilia aduersum se, supplicationes magna celebritate fieri, & ad excitandos Christianorum reges summae dignitatis legatos in omnes prouincias destinari certius cognouisset, relicto in Syria Gazelle qui cum imperio praesesset, Byzantium magnis itineribus contendit, ut ex propinquo consilia motusque hostium spectaret: haud ignarus interea Aegypti Syriaeque prouincias nullam rerum mutationem esse subituras, quonia Cayerbeium atque Gazellem, qui immortales inter se inimicitias ex ueteribus studiis, & ex recenti etiam proditione conceptas exercebant, non consensuros in unum, sed aemulatione ad promerendam gratiam in regendis prouinciis, diligentia, fide ac temperantia inter se certaturos esse intelligebat. Eadem aestate qua ad Singam amnem in Syria pugnatum est, (fuit is annus a partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli & Veneti repressis apud Mediolanum Maximiliani Caesaris conatibus, atque eius copiis in urbem Veronam compulsis, uniuersas uires ad oppugnandam Brixiam contulerunt. Praerat Gallis Borbonio in Galliam profecto, Odettus cognomento Lotrechius, qui ad non dubiam iusti maturique ducis famam contendebat: quum uim feruidae alacritatis, uti ab ultima Aquitania semihispanus mora & ratione sedato impetu temperaret, nec in eo rapacis ingenij sordes, aut dissolutae ac indignae uoluptates notarentur: superiorum eius gentis ducum plane dissimilis, & suscepto oneri omnino par, nisi superbo ingenio nemini familiaris, alienique consilij insolens contemptor, grauitatis atque prudentiae suae nomen corrumpere. In Veneto autem exercitu, quum senatus neminem adhuc in tanta ducum inopia Liuiano suffecisset, Theodorus Triuultius iam pridem Gallico stipendio addictus imperatorias partes exercebat, uir neque uehemens, neque pugnandi audis: sed qui propter longam militiam quod pluribus, quam quisquam suae tempestatis ducum, Italiae praesidiis interfuisset, consilio optimus habebatur. Erat Brixiae Hicardus recenti defensionis urbis gloria insignis cum Hispanorum & Germanorum adeo exigua manu, ut milites duarum cohortium numerum uix implerent. Caesare namque infectis rebus in Germaniam redeunte, quum res aduersae multorum spes atque animos comminuissent, milites uulgo domum, aut Veronam concesserant.

Multi quoque qui diripiendæ Cæsarianæ pecuniæ authores fuisse dicebantur, iudicium ueriti ad hostes perfugerant: nulla commeatus, nulla stipendij certa spes exhaustis priore obsidione Brixianis relinquebatur: & maturæ tum in agris segetes erant, quibus hostis longe ac late circūmissio equitatu potiebatur. Quodque in ea rerum asperitate grauissimum ducebant, tormētarij pulueris tanta erat inopia, ut totus tormētōrū apparatus uix decies impleri posse uideretur. Quæ omnia sicuti corporis uitia tametsi plane celari non poterant, uir tamen Hispanus & prouidus sic ea cunctis artibus contegebat, ut intra urbem difficultates earum rerum minores, & maiora militum præsidia hostibus uiderentur. Itaque Gallus & Venetus promotis castris, ac exploratis omnibus rebus, inter se conuenere ut diuiso perditatu, atque ea cura minoribus ducibus demandata, ab quinque simul diuersis urbis partibus murum quaterent: patefactoque aditu ad irrumpendum, hostes ut necesse foret in plures diductos partes, & multiplicis periculi timore occupatos adorirentur. Id autem facile fieri poterat, quum & militum multitudine foris abundarent, & tanta esset tormentorum copia binis in castris, ut paucorum dierum spacio urbs amplissima mœnium corona nudari posse uideretur. Igitur quum per aliquot dies continue oppugnando ingentē murorum ruinam destinatis in locis edidissent, atque hostes qui necessariō die noctūq; cōportare aggerem, intēiores munitiones erigere, & quod in perpetuo labore durissimum erat, omnes simul propter paucitatem excubare cogebantur, multis præliis laceffissent, ad extremum ut iusto prælio aggredierentur cohortes delectas paulo ante optime instructas murum subire iusserunt. Pugnatum est uno simul tempore quinque locis per plures horas magna utrinque cōtentione: nam recentes atque integræ cohortes fessis & conuulneratis sic per uices in pugna succedebant, ut propugnatoribus etiā superiorum dierum labore defatigatis nihil spacij ad recipiendas uires relinqueretur. Verum Hispani atque Germani tot bellorum usu periti sicuti æquitate locorum atque uirtute superiores erant, ita subeuntium impetū multis illatis uulneribus egregie sustinebant. Sed magno eis subsidio erant equites ferme centum, qui per pomœrij spacium irrequieto cursu mœnia introrsum circuibant, notabantq; qua in parte maxime laboraretur: ac statim in forum, ubi trecenti ueterani in statione ad subitos casus collocati erant, decurrebant: tōtque ueteranos, quot periculi magnitudo deposcebat, ne pedestri cursu exanimati peruenirent, suis in equis confessores accipiebant, & ad locum iniqui certaminis reuertebantur. Ipsi nonnunquam quum repentinum urgentis prælij discrimen præsentanea subsidia flagitarent, ex equis desiliebat, & in pugna locū progrediebantur. Sed ab ea parte quam Nauarrus oppugnandam acceperat, longe periculosissimum certamē fuit: nam Cantabri & Vascones intrepide murum subire: actūque est utrinque audacter non missilibus tantum, sed lanceis & gladiis, quum scutis super capita impositis, ueluti testudine facta succederetur: transcendissentque in urbem, nisi testacea mala sulphure & resina repleta, & globi nauali artificio confecti lethiferum atque terribilem

- A** lem uomentes ignem; quæ propugnatores superne iaculabantur, subeuntes cohortes deiecerunt. Quo malo perterriti Nauarrini urgentibus mox in ea perturbatione aduersariis per ruinas præcipites acti, aliquot suorum amisissis, & pluribus igne ambutis ac confauciatis, se receperunt. At Hicardus quinque præliis una die atque uno tempore sustentatis, quum multos uulneratos, & cæteros omnes labore, atque uigiliis confectos esse animaduerteter, nec ulla spe Cæsariani auxiliij teneretur, de deditioe cū hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim eum uirum, quàm parua sibi præsidia forent, animo reputantem, amittendi decoris cura angebat: ne si pertiniacius hosti & quotidianis præliis resistere uellet, attritis ad extremum uiribus, deditioem quam omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis cēturionibus, & ciuium primariis, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus se urbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neque commeatus, neque militum cæterarūque rerum debita præsidia, quibus suæ fidei commissam urbem tueri posset, sibi relinquerentur. Non esse neque sibi neque præsidariis succensendum, si in summa rerum necessitate & uitæ & rebus suis prospiciant, ac optimè de se meritæ urbis saluti consulere uelint. Conditiones quas longe æquissimas hostis proponeret, nō esse temere cōtemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extremum rebus sit recurrendum. Satis enim pro gloria quid Hispani, quid Germani uirtute possint, quidue hostes audeant, Brixia pluribus periculis ostensum esse: & satis superque pro ipso Cæsare dimicatum, qui repentina profectioe rebus & consiliis omnibus subito euerfis, suos omnes deseruerit atque proiecerit. Proinde rei conficiendæ sibi curam relinquerent: Daturum enim se operam ut nō accepisse cōditiones, sed dedisse salua præsidij, & ciuium existimatione uideatur. Itaq; quum & Gritus qui tum legatus aderat, nullas non æquas esse conditiones duceret, modo urbe potiretur, per idoneos utrinque homines actum, ut Hicardus urbem atque arcem Lotrechio dederet, sicut eam Cardonius & Prosper Colūna ab Obegnino quatuor ante annis accepissent. Præsidium uero armatum more militari cum tubis ac tympanis explicatisq; uexillis exiret, ac libere quod uellet proficisceretur. Centurionibus tamen certisque cohortium præfectis interdictum est, ne Veronam intra quadagesimum diem se cōferrent, quando milites si absque ducibus forent, dilapsuri uiderentur: qui tamen omnes ferme Veronam alij aliis itineribus profecti sunt. Expresse quoque in tabulis cautum est ciuibus Brixianis, & præsertim his qui partium Cæsaris fuissent, ut nulla domibus uel præsidiis eorum iniuria inferretur, etiam si apud Gallorum & Venetorum hostes agere uellent, uel se Brixia minime tutos esse existimarent. Sed quum præsidium eductis impedimentis porta egredederetur, & per medios hostium ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium paucitate (uix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quod tantulæ copiae falsa maioris multitudinis specie obiecta, duorum exercituum impetum elussissent, uix

que sibi temperare poterant, quin minis & contumeliis abeuntes uiolarent. Lotrechius prior urbem ingressus, ut captæ possessionis formula feruari uideretur, paulo post eam Gritto restituit, actæque nomine senatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quod nauiter copiis suis rempublicam iuisset: atque urbem tanto sanguine toties frustra repetitam integra fide reddidisset. Nec multo post ad cōficiendum bellum copiæ in Veronensem agrum ductæ: nanque exulibus Cæsarianisq; reliquiis unus erat Verona tutissimus receptus propter magnam loci opportunitatem: quod urbs Tridentinis iugis atque Germaniæ proxima celeriter nouis auxiliis, si urgente hoste res paulo asperiores euaderent, confirmari posse uideretur. Collegerat M. Antonius Columna cui summa bellicarum rerum cura ab Cæsare demandata fuerat, ex omni genere hominū ualidissimā ueteranorum manum. In his erant Hispanorū Tricenariæ cohortes sex, quibus ante alios Maldonatus & Morello præerant, uiri ætatis honore & fortibus factis insignes. Germanorū uero quatuor milia, omnes ferme in Italia militare affueti. Ii Georgio Franisperchio nobili è Vindelicia parebant: præterea Castellalto ac Rodulpho alæ strenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos uirtutis militaris atque prudentiæ laudem adeptus est. Aderant & quingenti ferme Heluetij, qui militiæ auidi suis domum abeuntibus Veronæ remanserant, adhortante Arnolde Vnderualdio eorum duce fortissimo, qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter uero suam cataphractorū alam ueteranam aliquot Italici, Hispanici, ac Germanici generis leuis armaturæ equitū turmas habebat, quarū inter alios excellenti uirtute ductores eminebant Gurlottus Rhauennas, Valastichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati clypeos tanquam inutiles deposuerant, quibus antea ipsi inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ira ferre didicerant, ut congregi cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Boccali Constantinus, & Emanuel, illustri ueterum Achaiæ principum familia orti: & secundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atque animi promptitudine insignis. His frerus copiis M. Antonius dum Galli & Veneti Brixiam oppugnarent, atque ipse laborantibus fociis auxilia submittere ulla ratione nequisset, Vicentiam nocturna profectioe contenderat: expulsōque præsidio, atq; urbe occupata, ingentē prædam omnium rerum, multōsque captiuos, & aliquot currulia tormenta auexerat. Quodque magno ei postea usui fuit, frumenta quæ in arcibus adhuc erant, conquisitis undique plaustris, ac sarcinariis iumentis Veronam asportauerat. Neque post id factum ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorum iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella, aut deserta essent, aut in summo metu uersarentur: atque omnes milites, qui in præsidiis erant eius uiri uim atque celeritatem pertimerent: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didicissent. Veneti aliquot ante diebus, quàm iustus Gallorum exercitus appro-

A appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longe à Verona constiterunt; ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent: ac simul uniuersam regionem, quam subitis incurfionibus aduersariorum equitatus infestabāt, oppositis maioribus copiis tuerentur. Itaque crebro equestria prælia fiebant, & hinc atque inde ex occasione, & per insidias, ut quisque suum hostem opprimeret, uirtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij præmiis & pollicitationibus inductus magnum facinus, sed tam sibi postea exitabile, quàm hostibus inexpectatum ausus est. Is enim quum res uenales & hortensia in primis sapius humeris deferret, atque ob id Venetis in castris impune uersaretur, simulatione spectandi ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus, minime id curantibus custodibus processit: funiculūque igne succensum, ut antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora ut primam statim paleam, & proxima cadis stramētā flammam corripuere, tantus repente incenso puluere ignis obortus est, ut quicquid sulphurei pulueris ad oppugnandā urbem magna impensa, & multo labore paratum cōiectūque fuerat, id totum uno temporis puncto conflagraret: Tantæque flammarū uiolētia atque rapiditas fuit, ut omnia concurrantis & restinguere conantis exercitus remedia una mali uelocitate præuenteret. Id solum in graui atque insperata iactura solatio fuit: incendiarius dum se reciperet in ipso statim incendij sæuientis initio deprehensus. Qui postea ad eruendam ueritatem tormentis excruciat, & uiuus eodem igne concrematus dignas scelere atque audacia pœnas persoluit. Eo accepto incommodo Veneti, quod omni pulueris copia incendio absumpta, tormentorum apparatus inutilis euadebat, quodque & tutius & commodius quæ amissa erant, si se reciperent, reparaturos esse iudicabant, reductis castris in remotiora ab urbe loca discesserunt: tantamque paucis diebus diligentiam adhibuerunt, ut longe maiorem uim pulueris, quàm antea habuissent, Patauii atque Venetiis in castra pluribus omnifariam imperatis uecturis comportarint. Nec multo post Gallorum exercitus, qui eius gentis cōsuetudine cum in aliena causa tarde & cunctanter, tum alieno in agro tardissime, ut sese atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter calēdas sextiles appropinquauit, & Veneti pari consilio ab ea parte quæ est ultra Athesim castra promouere: ita tamen ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere uel cōsistere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe esse multitudinem transfugarum & speculatorum sermonibus compertum habebant: ignari tamen quanta intus hostes pulueris penuria premerentur. Itaque duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrū longe latèq; tenentibus, arctius obsideri cœpta ea ratione ut non prius ad oppugnandū accederēt, quàm inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos ad summas defendendæ urbis difficultates perduxissent. Iam enim cohibitis excursionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte sublata, tantum custodiarum diligentia, atq; itinerum obseruatione ultra citràque Athesim effecerant, ut Cæsariani nisi

cum iusta ac ualida peditum & equitum manu, longius frumentari uel excurrere dubitarent. Quod ne sapius fieret, multitudo & propinquitas aduersariorum, & praesentis belli ratio, ne extremis prope rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnatos esse certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto ciuium ac militum labore perficere, ipse in primis, uti erat propter architecturae disciplinarumque noticiam summus horum operum artifex, ut alios doceret, exemploque accenderet agendo, atque instrumenta fabrilia contrectando nullum uel humilis etiam operae laborem aspernari, omnibus in locis aggeres aedificare, sed maxime ad Mantuanam portam quae Calcearia dicitur, frequens & multus in opere esse, ac plurimum in eius loci munitione uersari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portae imposita, atque ea foris ita apte oblongo & quadrangulati cincta propugnaculo, ut peritis etiam per se satis tuta uideretur. Sed uitiū M. Antonius animaduenerat, qui nullam sibi tuendam portae facultatem relinqui, si propugnaculi murus acri hostium oppugnatione sterneretur, solerti iudicio prouidebat. Quamobrem tamen si ab omnibus prope militibus irridebatur, quod munitissima in parte tantum operae ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non destitit: quae una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggeres repleuit, relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella, quae tenui gleba in speciem ab exteriori parte similiter obstruebatur. Item ab utroque latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubinae interius collocatae ex obliquo ubi incursus hostium flagitaret, occulte emitterentur. Nouam quoque & subterraneam portam patefacto ab imis moenibus ampliore aditu in fossam perduxit, unde expediti atque intenti milites aduersus subeuntem hostium multitudinem ex improviso prosilirent. Atque haec ne hostibus proderentur, adeo occulte administrabat, quum nocturno maxime tempore, & familiaribus, aut fidissimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac ciues quae parata essent, ignorarent. Multi namque ex Hispanis nulla uerecundia, quod neque sine stipendiis pro Caesare militare, neque ultimam in ediam, quum iam angustior annona uideretur experiri se uelle dicitarent, ad Venetos simulata in agrum excursionem transibant: quanquam plures patrii decoris memores, ne uniuersae genti ea ignominia constaret dolore concepto, factum perditorum hominum improbarerit, atque eis quum uindictae uel iudicio locus foret, extrema supplicia comminarentur. In his fuere Suares Roscius, Plafolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioanes cognomine Latro, & nonnulli alij leones uerius quam milites quaestui assueri: qui paulo ante signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum fauore, quam propria uirtute meruerant. Hos & ipse Maldonatus paulo post nullo antea actae militiae pudore subsecutus est: uir militari laude dignus, nisi auaritia atque superbia inductus iam senex ante partem longo labore dignitatem,

Atque eo scelere, & postea foedissimo ac horribili uitae exitu maculasset. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronensis equitum praefectus, quum in diuidenda praeda seditione inter milites suborta, eius equites Emanuelem alae Graecorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectae fidei a Caesarianis esse diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua non equestri praelio subiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum, quod pauci Graeci equites totidem cataphractos Gallos captiuos adducerent. Nam singulari uelocitate grauius armatorum impetum ludificabantur, ac rursus praeteruolantes & subiti ex transuerso ictus ingeminabant, clauaque praesertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebant tanta arte, ut fessos atque attonitos facile postea ad deditioem, quae traditione gladij fiebat, compellerent. Quod si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spacio fuga sibi consulebant: si uero Graeci in angustias uel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congregentem hostem facile possent, circumuenti atque oppressi, audaciae poenas luebant. Nonnunquam etiam per lusum extra ordinem interposita fide ab binis uel ternis utrinque certabatur, ut tum accidit quum indictis induciis ut tuto omnes spectaculo interessent, quatuor nobilissimi, iidem atque omnium longe fortissimi Galli equites, inter quos Ambra peditum praefectus excellenti uirtute iuuenis erat, totidem ex hostibus prouocauerunt. Praeserebatur certamini titulus, si qui in urbe equestri gloria illustres essent, qui pro adamata muliere decurrere, atque hastam ferro praepilatam infringere uellent, hos contra in stadio parem ad numerum staturos Gallos, & suae atque alienae uirtutis sine fraude periculum esse facturos. Prodiere Gurlottus Rhauennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hispani Vascus Cunnius atque Guinea, concursumque est infestis hastis magno ardore, summis utrinque uiribus, adeo ut pari uirtute, parique periculo contendisse omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obscure Caesarianis cessit: nam quum Summontius & Vascus superiores euasissent, & Guinea ephippio fuisset excussus, Gurlottusque & Ambra mutuo ictu penetratis usque ad interulam tunicam solidissimis thoracibus cum uirtute constantia pares extitissent, nulli dubium erat si res ad gladios deducta fuisset duobus iam Gallis pessime affectis, qui tum afflicti superstratis & morientibus equis iacebant, uictoriam ad Caesarianos esse redituram. Sed statim dirempta est pugna: ne tantae uirtutis homines qui non hostili rabie, sed ingenio quodam corporis atque animi uigore concurrerant, postquam primum & maximum uitae periculum euitassent, non gloriae, sed fati casibus se obiectare uiderentur. Interea Lottechius & Theodoros quum certius cognouissent obsessos desperatis semel stipendiis, & cibariis magna ex parte consumptis, ob crebra suorum transfugia metu consternatos: ciues uero usque ad miserandam egestatem, & rerum tardium omnibus domi & foris conflictatos incommodis diutius quin se dederent, extremas miseras non esse toleraturos, moenia aggredi statuerunt.

runt: atque ita perductis fossis, perfectisque solitis munitionibus, ut tuto mœnibus succedi posset, prolatoque omni tormentorum apparatu urbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ à Manruana porta perpetuo tractu ad Cittadellam patet (Sic enim appellant retractiorem urbis angulum, & ueterè munitione firmissimum) sibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quæ Episcopalis nuncupatur, confedit. Et quoniam inter bina castra præterfluebat Athesis, qui eo in loco uado transiri non poterat, ut uterque exercitus mutuis auxiliis subito traducendis alteri præsidio foret, amnem latissimo ponte iunxerunt: & ad tutelam eius cohortes stationarias ad extrema pontis capita cum tormentis imposuerunt. Itaque urbs diuersis duobus in locis undecim ferme continuos dies oppugnata, tantæque uis, ac tanta utrinque perseverantia, ut Veneti eam mœnium partem quæ ad Vicentinam pertinet supra centum & quinquaginta passuum in longitudine patentem perpetua murorum strage edita deiecerint: Galli uero per interualla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, superstantibus intermediis toridem intacti muri portionibus in pinnarum similitudinem. Quæ ruinarum & stratorum passim mœnium uastitas passuum ferme ducentorum spacium amplectebatur. Idque ea ratione fiebat ut hostes, qui interiora cadentium murorum fossa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multo maxima (ut in extenso ac longiore opere) continui laboris necessitate imposta conficerentur: ac simul ut tormenta, quod recta fronte fieri non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri interuallum in latera hostium intus profusione agentium, atque opus molitium non fortuitis, sed destinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum uis, ut non solum muri, sed quum supra mœnia ferebantur etiam ædificiorum tecta corruerent: multique passim in urbe, plures in munitionibus uel incidentibus pilis uel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanque gentes, nulli duces memoria nostra, uel maioribus opibus, uel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidumue oppugnant: Nulla ipsi qui oppugnabant Italiæ in parte tormentis, aut machinis maiorem murorum uastitatem factam fuisse meminérat: adeo ut supra uiginti milia ferrearum pilarum una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periere è Cæsarianis tormentorum ictibus discerpti Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus insignis, & Fontana Insuber in constandis dirigendisque tormentis peritissimus. Sed in tanta periculi asperitate ea erat & ducis uirtus, & militum diligentia, & ciuium fides, quum omnes certatim singulari studio in opere uersarentur, neque sibi die noctuque parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefessisque hostibus sterneretur, tantum ipsi pari temporis spacio aduictis & prolatis aggeribus commodissime refarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas M. Antonius fossam perduxerat, atque in interiore labro munitiones erexerat. Vbi uero pomcerij depressum solum foret, nec abrasis ab hoste mœnibus æquaretur, murices passim, & tabulas è quibus frequentes clauorum cuspides promi-

nebant, opportunis in locis occulte posuerat. Præterea testarum & globorum ingentem parauerat multitudinem, quibus missilis & pinguior flamma novo artificio continebatur. Tormenta quoque quorum magnum habebat numerum idonea in parte, ubi periculum ostenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franisperchio adiunctis sibi Heluetiis, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur, atque hæc eadem agendo imitandoque diligentissime administrabant. Porro Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipsis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum esse putabatur, cum reliquis copiis aduersus Gallos constitit. Iam peruetum erat ad summas rerum difficultates: iam cuncta obsessos præter unam spem, atque unam animi uirtutem, constantiamque defecerant. Frumenti parua, casei autem, & carnis salitæ, uel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tantæ uini penuria erat, ut quicquid in ipsa spe propinquæ uindemiæ superesset id totum sacrificio, atque agris militibus seruaretur. Dux ipse quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibisset, tanta comitate omnes abstinentiæ & frugalitati insuefecit, ut facile atque alacriter cæterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim, & fabam, panicæque pularia in quotidiano usu: equinas uero atque asellorum carnes magno in honore habebant: & tum præsertim opipare apud ducem epulabatur, quum aliqui Gallorum equi, ut erant præpingues, ac suis strigosioribus & fame prope enectis minime comparandi, in excursionibus occidebantur. Nam conspectis statim equorum cadaueribus, portis frequentes euolabant: cœcisque in frustra humeris in urbem cum plausu referebant. His rerum angustiis quum premeretur Antonius, neque pluribus literis ac nunciis ad Cæsarem transmissis quicquam certi de eius auxiliis audiret, atque in dies copias tot affectas incommodis magis ac magis deficere, atque extenuari, nihilque iam semiægris corporibus præter fortem fidelémque animum superesse conspiceret, antequam omnis exercitus desperatione atque extrema inedia conficeretur audendum sibi aliquid de eruptione existimauit. Itaque re ad consilium delata docuit quàm luctuosus atque ignominiosus ipsique in primis nobilissimæ, ac fidelissimæ ciuitati miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate Cæsaris auxilia sibi expectanda iudicaret. Fortibus uiris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione ualidior offerre uideretur, in tempore esse præsumenda, conandumque, ac impigre agendum dum uires ad rem bene gerendam superessent. Nec in una laboris atque inedia patientia, sed in uirtute atque audacia, & spem melioris fortunæ, & summam totius belli uictoriam positam esse arbitrantur. Placere sibi eruptione facta pontem occupare, atque interscindere: ac simul omnibus copiis Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atque improuisum pugnacissimi, ac toties uictoris exercitus impetum minime sustinerent. Quibus pulsus, Gallos nec consistendi animum,

nec sese recipiendi sine tormentorum iactura, spacium habituros. **F** Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi euentus conciperent animis, ad exequendum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Diis bene iuuantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones, qui aderant nulla interposita dubitatione ferme omnes Antonio assenserunt. Nam tamen si consilium primo aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium uirtus, tantaque pugnandi cupiditas, ut quod audacius consilium erat, eò & certius, & speciosius esse uideretur. Curauere cuncti corpora, atque arma expediere, ut sequenti die ancipitis consilij alea iaceretur. **G** Sed quum rebus omnibus ordine constitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium reuocauit. Nanque Lotrechius si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur prius quam obiici nouæ munitiones possent, facile se in urbem peruasurum ratus conuectis in eum locum omnibus prope maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudauerat: patefactoq; aditu Lescutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & **H** per ruinas immittere iusserat. Subiere ad portam impigre Galli, & frequentes totum propugnaculi spacium compleuere, ut inde in urbem transgredere-tur, quum Antonius, qui priore excussus consilio celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præsidio firmauit: edixitque gnarus eorum quæ occulte parauerat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterum aliis atque aliis intrepide subeuntibus, ut confertissima hostium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam esse animaduertit, subito tormentorum illud maximum, quod ante **I** ibi cõditum fuisse docuimus, sua manu collibratum, atque inflammatum in oppositos emisit. Idem fecere magistri qui tormentis in dextram ac læuam collocatis præerant: tantaque hominum strages puncto temporis edita est, ut pauci ex ea multitudine quæ propius accesserat, euaserint. Nam non pilis tantum tormenta quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis ferreis, uariisque metallorum frustulis usque ad summa ora compleuerant: quæ flammarum & pilæ impetu expulsa grandinis modo sic in omnes partes lethali uiolentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minime sustinerent. Incubere demum Hispani, & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant: & **K** pavidos, atque ea procella disiectos multis illatis uulneribus repulerunt. Desiderati sunt paulo minus ducenti milites in partibus Gallorum: uulnerati autem plures: è quibus multi etiam quod eius generis uulnera igne ac sulphure uitiata difficillime curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius tacito suorum omnium consensu summam prudentiæ opinionem adeptus est: quum amici pariter, atque æmuli qui eum superioribus diebus Calceariam ueluti inani quadam haud necessarij laboris perseverantia

A tia munientem irriferant, eius opera atque artificio in repentino maximi discriminis casu urbenrhaud dubie conseruatam esse faterentur. Nec multo post literæ è Germania allatæ quibus Cæsar significabat magna peditum atque equitum auxilia se cum ingente commeatus copia propediem ad soluendam obsidionem esse missurum. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionem improuisa dimicatione sustulerant, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniã M. Antonius quam milites ostendenda uirtutis auidi id agerrime ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum nihil temere sibi tentandum arbitrabatur. Cæterum **B** Lotrechius quum eo accepto incommodo nihil neglectum apud hostes, nullamque mœnium partem quam ipse tormentis deiecisset, non omni munitionis genere uallatam esse conspiceret, noua ratione ad fallendum hostem oppugnare cõstituit. Superstabat inter binas stratorum mœnium ruinas eiusdem muri pars septuaginta ferme cubitorum in longitudinem, quæ ratione superius memorata ex interuallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atque excisis fundamētis in urbem una impulsione propellere conabatur, ut quum integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquam ullæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerentur, **C** armatorum acies patente quàm amplissimo aditu in urbem irrumperent. Igitur missi complures, qui imas mœnium radices dolabris uectibusque succiderent: qui quum impune sub muro uersarentur, quod summa mœnia defensoribus nudata erant, breui opus eò perduxerunt, ut murus ab exteriori parte sensim excauatus appositis trabibus quæ ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res sero deprehensa ab hostibus, Antonio atque aliis magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate nec fossam, nec aggerem perficere poterant: nec satis quod usui potissimum foret, suspensis ac timentibus occurrebat. Antonius tamen **D** quod subitarium in eò periculo auxilium esse putabatur, conuecta è foro in eum locum multiplici materia, prælongis ac ualidissimis tibicinibus nutantem murum contraria ratione fulciuit. Quorum tignorum tanta uis fuit, quoniam dimensa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo diuaricata erant, ac hostilium trabium longitudinē superabant, ut in opus molientes murum, qui iam totus ab imo casus pluribus rimis fatiscēbat, in exteriori partem momento prouoluerint. Complures è militibus qui parati ad irrumpendum in proxima parte ruinam in diuersum expectabant, omnesque ad unum qui ad subruenda fundamenta successerant, repentino **E** muri casu oppressi miserabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius, atque incautius in opere uersaretur, maiore sclopetto ita ictus est, ut plumbea pila per brachium adacta corpus etiam sub lato humeri osse per alam in tergum quatuor effectis uulneribus emergerit. Dissimulauit in præsens grauissimi uulneris dolorem atque periculum uir ante alios fortis, dum murus ille prorueret. Quo demum prolapsus, & tot hostibus eius ruina oppressis, ueluti expiato uulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaque mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci fe-

bre conflictatus summum uitæ periculum adiisse crederetur. Lotrechius F
tamen si hominem qui omnibus bellis acerrimus Gallorū hostis extitisset,
publice oderat, atq; ut erat potiundæ urbis & militaris gloriæ auidus, plu-
rimum aduersarij ducis incōmodo letaretur, tamen quū singularis uiri ca-
sum magnopere doluisset, & medicū obtulit, & quotidie ad eum gratissi-
marum rerum munera sicuti morbus & afflictæ urbis miseria flagitare ui-
debantur, officiose humanissimèq; transmisit. Erat enim M. Antonius ma-
ximarum uirtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus uitiiis obscurabatur,
etiam apud hostes illustris. Idque ei præsertim omnium beniuolentiã conciliabat, quòd præter propriū animi uigorem, etiam staturæ proceritate, fir- G
mitate membrorū, & uirili quodā decore uultus, armorūque omnis ge-
neris, atq; in primis equitandi peritia cæteros eius tēpestatis duces anteire
diceretur. Quin & ipse paucis ante diebus, quū Lescutus & Frācisus Bor-
bonius sancti Pauli regulus egregia uirtute & singulari dignitate floren-
tes uisendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum deuenire
ueller, ad iungendas dextras, quod priuata beniuolentię testimoniū foret,
obnixè petiissent, interposita statim fide ad amplexandos publicos hostes
summa securitate comitatèq; prodierat. At Venetis, tamen si ad Vicētina
portam non intercisis alternisque mœniū spaciis oppugnarāt, ut Gallos fec- H
cisse docuimus: sed cōtinenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudaue-
rant urbem: tamē neq; in duce ea uis animi, neque in exercitu tantū auda-
ciæ fuit, ut mœnibus succedēdum, & prælio aliquid sibi tentādum per rui-
nas esse iudicarent: mox & operum quæ intus erigebātur magnitudine de-
territi, & sociorū infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos se cō-
tulerant. Iamque solidam turrim quæ ad campum Martium uergit Ioānis
Comenis industria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non igna-
rus) in aliquod ruinæ discrimen adduxerant, quum Cæsarianæ copiæ su-
peratis Alpibus in Pulicellam uallem se demiserunt. Erant ad octo milia I
hominum, cum magna pecoris & casei copia, multisque farinae doliis, quæ
ratibus secundo Athesi deuehebantur. Iis præerat Guliermus Rochandul-
phus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius aduentus uno
ferme tempore obsidentibus, atque obsessis nunciatus est. Nam quantum
iustis confectis itineribus procederetur, tantum ipsi interdiu fumo passim
per uillas facto, noctu uero magnis excitatis ignibus significabant: & ab
agrestibus qui pretio literas deferre consueuerant, Venetorum Gallorū-
que custodiæ sæpenumero fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in
primis, postquam Germanorum aduentu omni spe potiundæ urbis ma- K
nifeste deciderant, uniuersas uires in una castra conferre: ne intercedente
amne, si cum duplici hoste ancipiti prælio contendendum foret, aliquod
insigne detrimentū acciperent. Theodorus quòd nouo hosti propinquior
erat, reductis tormentis uasisque collectis copias ponte traiecit, & ad Gal-
lorum castra se contulit. Quod quum fieri ab Venetis hostes è muro con-
spicerent, subito tormenta quæ in editioribus locis collocata erant, in ex-
tremū abeūtium agmen emisserunt, qua procella aliquot interfecti sunt: &
in

A in his Basilius Ripa Liuiani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peri-
riam paucis ante diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupere
demum sub signis Germanorū cohortes, & non cōtemnendam uini &
commeatus copiam tabernaculāq; aliquot, & castrensis apparatus instru-
menta nacti, cuncta in urbem plaustris conuexere. Ab Antonianis quoque
equestri eruptione cum nouissimis Gallorū uno ferme tempore pugnatū
est: cæsiq; aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit, Gallorum
copias tormentis ea die prope deleri potuisse, dum subducto oppugnan-
di apparatu, retro Mantuana uia in tutum se reciperent, si uel mediocrem
B sulphurei pulueris quātitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuis-
sent. His enim pœna grauissima erat constituta, qui frustra, uel iniussu du-
cum paulo maius tormentum emisissent, ut id totum quod supererat ex-
tremis casibus seruaretur. Lotrechius non multo post Villafrancā, Theo-
dorus uero inde ad secundum miliare Bouilianum castra reduxere, ita ta-
men ut Galli appetente hyeme uniuersi tectum subirent: Venetus uero
exercitus sub tentoriis ac pellibus haberetur. Nec multo post Rochandul-
phus urbem ingressus est: egitque Veronæ paucos dies, ne qui aduentu suo
obsidionem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diu-
C turna fame Veronenisibus duriores priore calamitatem importasse uide-
retur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præsidium laboris uicissi-
tudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in
castris media nocte tumultuatum seditione ob scortum, ut tum credeba-
tur, inter Italos pedites & perfugas Hispanos orta: resque eò ab iurgiis &
contumeliis paucorum petulantiā processit, ut quum in nocturna trepida-
tione quisque ad arma discurreret, iusta prope acie inter se cōfixerint: ad-
missumque ea nocte fœdū ac miserabile facinus foret, nisi Lotrechius, qui
è proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam supra cētum interfectis &
D compluribus uulneratis, exardentem seditionem minis atque autoritate
cōpressisset. Profecto Rochandulpho, tamen si Cæsariani, quòd in præsens
in urbe famas esse deserat, graui obsidione leuati ingruente hyeme nihil
sibi esse timēdum arbitrarentur, attamen hostibus remotiora ac superiora
loca tenentibus, sic omnibus obsidionis malis pressi atque afflicti sunt, ut
duriores prope quàm antea annonæ inopiam senserint. Nanque Veneti
quum absistere incepto turpe ducerent, atque si pertinacius obsideren-
tur hostes, eos tantas diurni belli atque inediæ acerbitates minime esse
toleratuos intelligerent, diuisis copiis itinera aditusque omnes, quibus
E ab Germania inferri commeatus posset, occupauerunt. Mercurius cum
maiore leuis armaturæ equitum parte summis in campis, qui locus ad Al-
pium radices pertinet, hybernabat: uir uel fato quodam, uel prudentia per
triginta amplius annos, quibus in Italia militauit, omnibus excursionibus
felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozulus cum aliquot co-
hortibus supra Clusiam confederat. Sic enim locū appellabant ubi Athesis
coeuntibus geminis rupibus coarctatus minimā aluei latitudinem osten-
dit. Angustis imminet uetus castellū cum turre, quod Germanorū præsi-

dio tenebatur. Intercepere apud eas fauces nequicquam locum tuentibus F Germanis Veneti pedites aliquot nauigia commeatu onusta quæ secundo flumine demittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis ita constitierant, ut quum in hyberna deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia præstari poterat obsidionem intermitterent, ac pene actius quàm æstate fecissent, bellum gerere uiderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandem bello exoptatum finem imposuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ietum est inter Franciscum Gallorum regem, & Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum hæredem G testamento reliquerat. Siquidem adolescens Hispanorum ingeniis, & potentissimorum regulorum uoluntatibus diffusus ne absente se ueluti per interregnum rebellandi occasio præberetur, omnibus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandum esse iudicarat. Quod neque tuto, neque expedite fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanque rex iuuenis & acer tantis subnixus opibus, qui dudum Helueticis prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæsaris conatus egregie repressisset: & tum maxime repetiturum se armis Neapolitanum regnum, & Ioannis Nauarræ regis paulo ante in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturum minaretur. Itaque H conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has condiciones, ut Carolus regnum Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret, si id iudicibus, quos constituere summæ rei arbitros debent, ex æquo & iure uideretur. Item centum milia aureorum nummum, quotannis Gallo penderet, ut eo tributis nomine aliquod Gallis in Neapolitano regno ius esse uideretur: amicitiaque, & mutuuum fœdus affinitatis uinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic ut ei puella, quæ in cunis adhuc erat, desponderetur. Gallus quoque ad componendum Italiæ statum, & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, ut Verona Venetis redderetur postulauit ea lege, ut à Venetis redemptionis nomine ducenta milia aureorum nummum, duabus pensionibus Cæsari persoluerentur. Quibus conditionibus sicuti Carolus ad eundem Hispaniæ cura anxius haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecuniæ summa conditionem minime detrectauit: ut qui nepotis consilia, atque ipsam spem, ac rationem omnem obtinendi imperij importuna tergiversatione corrumpere uolebat: præsertim quum urbem nisi graui impensa & summa cum difficultate tueri, retineretque non poterat, magno pretio uenditaret. Ut tamen salua existimatione, quæ haud dubie tam fœda pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere uideretur, non Veneto, sed Caroli legatis urbem dedit: qui eam mox Lotrechio, ut constitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoque triduo postquam urbem ingressus est, sicuti Brixia ex formula factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omnium alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus quo iam octauum annum Italia deflagrabat: Illudq; imprimis memorabile

A memorabile uidetur, quòd Veneti ab initio oppugnati ab cunctis prope Europæ regibus, atque omnibus præliis uicti uniuerso tamen bello uictores euaserint. Quo fit ut eorum respublica, quæ uno ciuium consensu & priuatis potius quàm publicis opibus stetit, fato quodam tor insensissimarum gentium impetum sustinuisse uideatur. Quando si Romanæ potentia magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna uera æstimatione pensauerimus, funestiore prope eis Abduam fuisse, quàm Romanis Cannas, & Trebia & Transimeni infelices pugnas Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed B ea uel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi senatus principis Lauredani laus fuit perpetuis annalium monumentis celebranda: quòd aduersissimis etiam obruti tempestatibus ad exemplum Romanæ constantia atque uirtutis, nunquam de republica desperarint. Vnus tamen ante alios Gritus togatus imperator meritam seruata patriæ lauream feret: & tum maxime æternæ laudis gloria florebit, quum seculi præsentis inuidia uiuidæ uirtutis comes aliquando decesserit. Cæterum M. Antonius, qui iam ex uulneribus conualuerat, quoniã certus rumor de his quæ Nouioduni inter se reges non abnuente Cæsare pepigissent, afferebatur, ne pudendæ deditio C interestet, relicta Ioanni Baptista Spinello rerum cura, & remissis in agrum Romanum equitibus suis, ad Cæsarem in Germaniam contendit. Milites uero trium exercituum quum perfecto bello magna ex parte dimitterentur, & insperatam pacem ueluti egestatis initium ægerrime ferrent, paulo post Francisci Mariæ Ruueri auspiciis qui Urbino exactus fuerat, grauissimum in Piceno atque Umbria pontifici maximo bellum intulerunt. Cuius belli famam quum amplissimi etiam nominis principes liuore atque superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent, exitu rerum manifeste perspectum est eam demum esse regum omnium fidem, ut pro D libidine sanctissimas fœderum leges attrectare, uiolareque non dubitent: quum semel præsentis tantum commodo, atque ipsis temporibus seruandum esse censuerint.

FINIS LIBRI DECIMIOCTAUI.

LIBRORVM QVI PRAETERMISSIS
SVNT, EPITOME.

DECIMIONI LIBRI.

E **V**MBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificiis fœdissime gestæ libro Decimo nono continentur, obiterque Francisci Mariæ Feltrij Urbinaris Reguli multiplices uictoriæ, suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia uirtute repetentis. Maldonati quoque Hispani uiri summæ autoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus uideretur, atrocissimo

Qij

spectaculo uindicatam, quum Hispani eūdem, & complices cogitati fa-
 cinoris C. Maccium, Ferdinandum Rubriū, & Plasollam cohortium præ-
 fectos, corona totius exercitus circumdatos inuisitata horribilis supplicij
 pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem, ex aduerso
 rerum successu uulnerēque Laurentij Medicis conceptum, & Petruccianæ
 coniurationis pericula, eiusque detectæ uindicatam iniuriam, sublatum-
 que metum fœda nece Alfonsi Petruccij Cardinalis, & cōspirantium cum
 eo aliquot Cardinalium exiliis, & propterea supplendi senatus necessita-
 tem, quum Pontifex unum & triginta Senatores honore purpuræ decoras-
 set, egregio certe dignissimorum uirorum delectu, qui ex omnibus pro-
 uinciis præclaro uirtutis merito petebantur: nisi à quibusdam pretio co-
 emptus honor, liberalis atque beneficentissimi Pontificis famam eleuas-
 set. Hispanos quoque mercenarios milites, spe præmiorum, iusūq; Prin-
 cipum diductos à Feltrio enarrat, & aduersum Feltrio belli exitum, Vrbi-
 natēsque à Medice receptos, sed nudatos incenibus, atque item Feltrium,
 deferentibus eum Hispanis recepti dudū regni possessione eiectum, quum
 Mantuam exulatum, grauioris iniuriæ metu, mature contendisset, seip-
 sum uel ob id in tanta fortunæ iniquitate probe consolantem, quòd Lau-
 rentium Medicem parto inique principatu non diu lætantem, morte ere-
 ptum audisset, & Hispanos ferme omnes à quibus contra militiæ iusu-
 randum fuisset desertus, ab Hugone Moncata nauibus impositos ad Al-
 gerium Mauritanix oppidum, ubi paulo ante Didacus Verra exercitum
 præualidum superatus à Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium
 fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium
 Norici agri oppidum, quum intempestiue pharmacum incertæ potestatis
 aduersus morbum quem sibi imminere putarat, hausisset, mortuus est, uir
 præstantissimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperiū Ca-
 rolus ex Philippo filio nepos excepit, Cæsarū proculdubio potentissimus,
 propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atque Neapolis hæreditate
 adauctam. Is non multo post Imperatoriis comitiis in Germania de mo-
 re habitis, competitorem habuit Franciscum Galliæ Regem, incertæ suf-
 fragatorum uenaliū fidei innixum, & propterea, quòd Germani proce-
 res animos nutantes ad patriæ publicum decus reuocassent, repulsam fe-
 rentem. Quæ causa fuit eius alte concepti odij, quod mox cōtracto exitiali
 bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis gestū
 est à Cæsarianis, Fracisco Cecchingo tumultuario Germanorum militum
 duce, aduersus Robertum Marchium in Eburonibus regulum præpoten-
 tem, Gallicæque factioni semper addictū, atque item Maseriam oppidū,
 quod ad Mosam flumen positum est, magnis Cecchingi copiis, & inuisita-
 tæ magnitudinis tormentis acerrimo, sed irrito conatu quassatam, Ba-
 iardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Sely-
 mus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum pestilenti circa
 renes enato ulcere mortuus est, quū regnasset annis octo, & aduersum nos
 terra marique bellum illaturus crederetur, postquā Hysmaelem Persarum
 Regem

- A Regem grauiissime contudisset, & duobus Sulthanis Regibus deuictis at-
 que interfectis Aegyptum & Syriam imperio adiecisset. Solymanus uni-
 cus ex Bosphorana uxore filius nemine obistente æmulo, tot regnorum
 hæreditatem adiit: atque eodem fere mense, quo Carolus Cæsar est accla-
 matus, & ipse Solymanus paterno imperatoris titulo compos est factus.
 Cæterum audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpositus rebellauit, ratus
 se sacramenti religione solutum, quòd Selymo tantū, successori uero mini-
 me sacramentum dixisse prædicaret, & proinde sibi decorum fore arbitra-
 retur, si coactis in unum Mamaluchorū reliquiis, Syriam ad ueterem Sul-
 thanorum imperij conditionē, eiectis Turcis reuocare contēderet. Quan-
 do iam egregia uoluntate incolæ Syri atque Arabes in id consiliū sibi pro-
 be consentirent, nec defuturum in ea occasione Cayerbeium arbitraretur,
 qui Aegypto præset, quin se ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret,
 postquam Memphiticus populus acerbissimo odio in Turcas, & in eius
 manu totius Aegypti arma & opes sitæ uiderentur. Sed Gazelles trahendi
 in partes Cayerbeij spe depulsus, quòd hic certa tutiora que consilia dubiis
 atque asperis præferret, & Gazelli ueteri à superioribus temporibus inimi-
 co, nihil plane consideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, ut eius lega-
 tum supplicio afficeret, ne Campsonianæ proditionis infamiā nouæ per-
 fidix scelere cumularet. Misit etiam Gazelles legatos Rhodū, ut inde tor-
 mēta atque arma aduersus communes hostes Turcas impetraret. Per eum
 modum quòd sero Rhodius Magister ferendæ opis consilia explicaret, su-
 peruentu Frahatis Bassæ, quem cum magnis copiis Solymanus è Cilicia in
 Syriam transire, & initia rebellionis opprimere iusserat, impar uiribus, sed
 animo inuictus Damascum se recepit, ea mente, ut cum his quas college-
 rat copiis, quā primū cum Frahate confingeret. Atque ita Damasco e-
 ductis signis, ut honeste concideret, hostes inuasit, eo acerrimæ pugnx
 exitu, ut ipse peritissime & constantissime dimicans, cum suis omnibus,
 nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI.

- CÆSAR per Oceanum in Hispaniā deuectus, utriusque auiti
 regni hæreditatem adiit, magnōq; confirmatis antiquæ immu-
 nitatis legibus honorario utriusque prouinciæ munere ditatus
 est. Ipso ad Belgas redeunte, populi ingenti tumultu exorto ad
 E arma consternati, nec obscure rebellantes ab autoritate regionum præ-
 sidum discesserunt, quòd immodice se expilari à præfectis Belgis quere-
 rentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitriū cun-
 cta administrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præstantis formæ & pu-
 ritatis, auidissimus extitisset. Seditiosæ multitudini duces se præbuerunt
 Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atque ita exarsit
 bellū quo urbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonij Fonsæ
 qui regias tuebatur partes, fortuito igne pene tota cremata sit. Sed confur-

gentibus cum regis copiis Indico Velasco magistro equitum, & Henrico Ammirante qui erat in praefectura maris, seditionum copia ad Villam Alariam oppugnatae deletaeque sunt, capto Padillia cum sociis, de quibus supplicium publice est desumptum. Nec remiserant animos seditioni populares, quum Maria Paceca Tendilij Mendocij filia eruditi ingenij & uirilis animi mulier, Padilliae coniugis uexillum ne concitatae multitudini deesset dux, gerendo bello sustulisset. Ab ea Hispanici tumultus fama Franciscus Galliae Rex excitus, recuperandi Cantabriae regni occasionem arripuit, scilicet ut Henricum Ioannis regis filium reduceret, quod pater regno pulsus in Gallia exul paulo ante decessisset. Sed Galli a secundo rerum initio Algrunium, quod olim fuit Iuliobriga, usque progressi, conferto praelio a Velasco & Henrico superati sunt, capto ipsorum duce Asparoto. Atque ita pristina tranquillitas perturbatae Hispaniae restituta est, singulari prudentia Hadriani Florentij Belgae cardinalis, qui Regiam cum auctoritate in procuratione utriusque Hispaniae a Carolo fuerat relicta. Eadem aetate Franciscus Galliae & Henricus Angliae Reges, constituto in finibus Morinorum loco ad certam diem in colloquium detenerunt. Gallus qui cum ornatissimo totius Galliae procerum comitatu descenderat, sumptuosissimi operis tabernacula, multiplicisque papilionibus patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum amplissimae Regiae instar cum luculentissimis ac amplissimis porticibus atque coenaculis, quae constabat ex materia miris modis elaborata, picta simul atque inaurata, tanto fabricorum architectorumque ingenio, ut aptissimis iuncturis atque uertebis, tota plicatilis membratim diuidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli asportarique & rursus in uarias formas distingui atque erigi posset. Caterum eo colloquio nihil plus quo homines admiratione tenerentur enituit, quam duorum maxime insignium Europae Principum humaniter sese complectentium aspectus atque maiestas. Ambo nanque aetate, opibus & uictoriis nuper partis famaeque bellicae uirtutis florentes, id oris decus praeferebant, ut spectantes in admirationem adducerent. Quando ex his nemo qui adesset utriusque gentis spectator, uel decore formae uel habitu proceri corporis, tractandorumque armorum peritia comparari posse uideretur. Nam praeter equestria spectacula in gratiam illustrium foeminarum, quae utrinque cultissimis eorum aduenerant, edita, & saepius instaurata, nihil plus actum fuisse apparuit, quam ut uterque sese in mutuam comparationem luxuriantis elegantiae prolatis opibus ostentaret. Nec multo post Caesar, quod iam enata essent femina oriens belli inter se & Galliae Regem, ab Hispania rediens in Britanniam diuertit, non obscura obrecreatione eius colloquij, ita ut tres simul Reges eire uoluisse crederentur. Sed uterque praemolens bellum, & iam arma parans, Britannum socium sibi asciscere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter existimari cupiens, dudum animi sui argumentum tam aptum quam insolens in foribus lignae domus supra armatum ingentem sagittarium habitu Britannico scite perpicuum, praetulerat hoc titulo:

C VI

A C VI adhæreo praest. Eodem anno Solymanus maiorum disciplinam sequutus, postquam Syriam atque Aegyptum interfecto Gazelle, uirtute Frahatu pacatas didicit, in Pannoniam arma conuertit: adortusque Belgradum, quod ad confluentes Sauum atque Danubium situm egregium erat, atque firmissimum totius Pannoniae munimentum expugnauit: Hungaris quidem propter trophaea ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maxime decorum; Barbaris uero supra quam dici posset funestum atque ignominiosum. Nam ibi frustra tentata oppugnatione Amurathes abauus, & proauus Mahometes magnis acceptis detrimentis inde repulsi re infecta discesserant. **S**olymano igitur cum paratissimis copiis aduentanti, neque Hungari proceres, neque Ludouicus imbecillo ingenio Rex iuuenis necessaria praesidia opposuerunt, quod nihil inter se consentirent, & a pristina inuicta antea gentis uirtute & disciplina defecissent. Eo modo Belgradum otiose oppugnatum, turpissimèque defensum in potestatem Barbarorum deuenit, ut porta inferendis maioribus nostris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Caesar apud Vangiones Rheni accolae Concilium Germaniae procerum indixit, propter commotae religionis famam, Martino Lutero Saxonae cucullato nouis placitis Romani Pontificis auctoritatem conuellerente, & pestilentissimis erroribus disseminatis imperitorum hominum animos deprauante. In eo conuentu Martino licuit superbe atque arroganter declamanti recitare causas, cur iure Christiano a Pontificis censura discedendum iudicaret: uel ob id praesertim quod auarissimi è Romana aula in prouincias emissarij defunctorum animas in Purgatorij flammis criminum poenas dantes, pretio uenditata Pontificis clementia se eruturos profiterentur. Sed initis & protractis supra id negotium disputationibus, nihil tamen discussum est: sic ut Caesar in ea re compescenda pio animo salubria decreta ad publicam salutem excogitanda censeret, nec multo post cum Leone Pontifice percusso foedere iungeretur. Leo nanque grauissimis de causis extimulatus, Gallos Mediolanensi principatu extrudendos statuerat, ut Francisco Sfortiae paternae hereditatis iure, communibus Caesaris, atque ipsius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hispania sumpserat, in Italiam translatum est: diro prorsus consilio, quum inde Italia prope omnis uetustum decus & pristinam libertatem amiserit. Causaeque item odiorum in Gallos Insubrum ex multa Lotrechij superbia crudelitateque Lescuti fratris concepta referuntur. Lescutus dum exules auidus persequitur cum ala equitum ad Regij portam delatus, prior Pontifici bellum infert, Guicciardino uix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusque imperator Prosper Columna cum Piscario atque Antonio Leua ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius urbis parte capta, reliqua pars quae est eis amne a Gallis impigre defenditur. Lotrechio uero cum magnis suis Venetorumque auxiliis appropinquante, Prosper ne eum duplici hoste dimicare cogere, ad Niceam amnem castra reducit. Cuius irriter conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem suum

Q iij

è Florentia in castra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia, perterriti F
& fere languentis exercitus vires instaurat, & ducibus animos restituit, ac
mox alia ratione gerendum bellum ratus, traiecto Pado atque inde Ollio,
ad Abduā peruenit, quod erat auctus Heluetiorū nouis copiis, quas Sedu-
nensis Cardinalis adduxerat, nusquā Gallo acie conflagrare auso. Per hunc
modum Lotrechius, quum hostes ad Vaprium uicum noctu scaphis Ab-
duam transissent, tumultuaria ibi parum prospere à Lescuto fratre confer-
ta pugna, Mediolanum se recipit. Nec insequentibus hostibus defuit for-
tuna: appropinquante nanque Piscario Hispanorum cohortes occultum G
naclæ aditum intra munitiones irruperunt: apud quas Lotrechius inter
suburbana tecta constitit, tantusque fuit tumultus, ut Gallicæ undique
& Venetæ simul copiæ prope sine uulnere funderentur, caperetur autem
Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator. Lotrechius tanto
accepto detrimento in urbem equitatum omnem introduxit, paululum-
que moratus ad arcis aream, Comensi uia in fugam se coniecit, nullo ho-
stium persequente, qui ad mediam ferme noctem à Mediolanensibus Ti-
cinensem portam aperientibus cum magna gratulatione uictores exceperant.
Lotrechius Vandenesio Paliciæ fratre præsidio Comi imposito, cum
uniuerso equitatu Leucum contendit: superatq; ibi amne Abdua in Cre- H
monensem agrum deflexit, Cremonamque nuper hosti deditam prius-
quam præsidio firmaretur, potitus est. Sed demum nouis Bernensium &
Sedunorum, qui sunt Heluetij nominis, legionibus confirmatus, Ticinum
adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare
non potuit, neque obsessæ circumuallatæque arci opem ferre ualuit. Quo-
niam ibi M. Antonius Columna summæ uirtutis dux tormento maiore à
Prosperi patris munitionibus emisso fuerat interfectus. Intra paucos uero
dies, quum Lotrechius urbem Mediolanum castris ad Sextum uicum po-
sitis esset inuasurus, eique Prosper & Franciscus Sfortia cum omni Insubrū I
multitudine egressi urbe, sese opposuissent, ad Bicoccam uicum prælio cer-
tatum est: quo Gallis aduerso Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus
suis sclopettorum procella obrutis, cecidit. Ab ea uictoria Prosper præ-
eunte Piscario Laudem Pompeiam capit, & eodem mense cursuque ui-
ctoriæ Pileonem supra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam
recipit, Lescuto honesta pactione urbem dedente: & demum Alexandria,
excedente Gallorum præsidio, in potestatem redacta est. Dum hæc felici-
ter à Prospero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque tempe-
raturæ robusto uigore florentem oppressit, paulo postquam de Mediola- K
nensi uictoria nuncium accepisset, atroci procul dubio toxici uiolentia
abreptus. In eius locum successit Hadrianus Sextus, mira & certe puden-
da, si Italiæ decus respiceretur, Senatorum factiosorum suffragatione: quum
festinatis comitiis, hominem apud Batauos extremi Oceani natū, & tum
in Hispania agentem, uirtutis nomine, cunctis senatorij ordinis prætulif-
sent.

A

VIGESIMI PRIMI LIBRI.

GALLI per interregnum comitalésq; occupationes, rati se Par-
mam facile recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco
tribus uno tempore editis præliis, scalis murum transcendere
conantur. Sed insigni Guicciardini præsidis studio & summa
Parmensium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Li-
gur cohortium præfecti acerrime propugnarent, hostes repelluntur, pariq;
fortuna in Placentinum effusi agrum; & terrors Placentiæ inferentes; à
B Pontificio equitum præsidio sustentur. Sequenti anno, quod Genuen-
ses Gallicum nomen Octauiano Fregosio duce tuerentur, Cæsariani duces
impetrantibus Adurniis exulibus ut reducerentur, ad Genuā castra faciunt,
hinc prosper cum Germanis, illinc Piscarius cum Hispanis. Sed Piscarius
ab eo loco qui Faba Græca uocatur, tormentis murū aperit, impetuque fa-
cto pulsus defensoribus, urbe potitur, & dum uictor urbem percurrit, nullo
negotio Prætorium capit. Venere in potestatem ipse Octauianus Fregosius,
& Petrus Nauarrus, qui dudum appulerat, ut non temere timentium ciuiū
animos autoritate nominis sui confirmaret. Eo modo Piscarius urbem
C multis diuitiis opulentam diripuit, priusquā Prosper ingrederetur: Flisci
autē Othobonus ac Sinibaldus peculiare Fregosiorū hostes propter fra-
tris eorum cædem, probe uindictam exercuerunt, & Antoniotus & Hiero-
nymus Adurnij, postquam decem annos exulassent, in urbe principes cō-
stituti sunt: à quibus non multo post Castelleti arx quæ à Gallis defende-
batur, maioribus tormentis expugnata est. Eadem ætate qua tanta urbs
capta direptaque fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus populi Ro-
mani, & cohortatione senatus ad urbem euocatus Genuā applicuit, nulla
ciuium recentem cladem suam lugentiū latitia exceptus, indeque Libur-
num nauigauit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisque Florentinorum,
& aliquot Hetruscis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardi-
nales sequi iussit, & felici nauigatione Romam deuectus est. Per id tempus
Rhodus à Solymano, qui in insulam cum ducentis armatorū milibus tra-
iecerat, oppugnabatur. Eam uero consilij ingentis, & perdifficilis belli oc-
casionem audacter susceperat Barbarus, quod Christianos reges intestinis
occupatos bellis didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem: sed pecuniæ
inopia, quod minus officio satisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hispa-
nia aduexerat peditum copias, factiosorum quorundam hortatu, nō Rhodum,
E sed in Galliam Cisalpinam, quæ Cæsaris opes confirmarent, mittendas
censuerat. Atque ita Rhodus quintum post mensem admirandis operi-
bus & euniculis ad deditionem compulsus est, Philippo Liladamo militiæ
magistro, desperatis auxiliis ad Solymanū egresso, & certa pactione urbē
atque insulā dedente. Idq; tantum uulnus Christianæ Reipub. illatum est in-
fanientibus, aut oscitantibus nostris regibus, apud quos priuatæ spes au-
gendi imperij totum Christianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Ro-
manæ aulae rudis, & rerum Italicarū imperitus, sero detrimentū intellexit:

exortaque est in Vrbe pestilentiae lues, quae quum seueris legibus more nostro Pontifici minime coercenda uideretur, contactu agrorum ita exarsit, ut multa funera in compitis uiderentur: apparetque uastari Urbem haud multo dierum spacio, nisi Graeculus quidam nomine Demetrius Spartanus sedandae pestilentiae, fauente ei turba hominum, negotium suscepisset, nemine superstitionem uetare auso. Nam feru taurum cui dimidium cornu dissecat, magico carmine dextram in aurem prolato, repete ita mansuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quod uellet perducens pestilentiae placando numini ad Amphitheatrum immolasset. Nec credulae multitudinis spem ex toto fefellit, quum ab ea inanis sacrificij prospera litatione mitescere morbus coepisset. Nec multo post euocato ad urbem Iulio Medice Cardinale Franciscum Soderinum Cardinalem custodiae tradit, quod maligni eius animi, & aduersi in Caesarem studij indices literas intercepisset. Nam Soderinus contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, percussoribusque; item in Iulij caedem praeparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli ciues Florentini, concepti facinoris capite poenas dederant: alij Iulio coniuente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat, ut inde Florentia peteretur, inopia comestus, & terrore Heluetij praesidij, qui Iulio aderat, adductus, foedum consilij sui exitum tulit, uel ob id etiam, quod Feltrium Vrbinatem, Malatestamque Baleonum, hic e Perusia, ille Urbino contractis uiribus ad uindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos credidisset. Paucos uero post menses quam Soderinus custodiae traditus est, Hadrianus fato concessit: cui protractis aliquandiu comitiis, conspiratione iuniorum Iulius Medices desumpto Clemetis nomine subrogatus est: qui ad tuendam nouae dignitatis personam egregie se medium inter Caesarem & Franciscum Regem praestare uidebatur.

VIGESIMI SECVNDI LIBRI.

MORIENTE Hadriano Gulielmus Gofforius appellatus Ammiras in Italiam descendit cum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Caesarianorum exercitu, positus ad Mediolanum castris urbem obsidere constituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur: eique in imperio copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres pro Francisco Sfortia egregie Gallorum uim, & belli detrimenta sustinent. Gofforius multa niue caelo importune delapsa a conspectu urbis discedere cogitur: cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit, irritum eius incepto. Veneti copias suas, & ducem Feltrium Vrbinatem ex lege foederis Sfortiae qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur: nusquam iusto praelio contenditur. Caesariani ponte Ticinum iungunt, Gofforius idem facere cogitur, ne quae in tergo erat oppida ad Nouariam inuadenda hostibus relinquat.

A quat. Intetum Ioannes Medices cum Sfortianis copiis Mediolanensem iuentute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multo post, Ticinum transfessus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquam praesalta esset in fossis aqua, uel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofforius tot acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna graui ictus uulnere funditur: biduoque post dum tormenta defendere per Baiardum fortissimum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exiit tormentis, & cum multa caede Heluetiorum terga tuentium, in fugam conicitur: mirumque uideri potuit tantas Gallorum copias, ualidis Heluetiorum subsidiis firmatas a Caesarianis & Venetis sustineri atque deleri potuisse. Aderat Caesarianis Carolus Borbonius, qui paulo ante a studio sui regis maligne discedens, & sese priuato quodam Caesari foedere coniungens, prodendi regis sui, impugnantemque patriam consilia agitarat: quibus detectis a Gallia in Sequanos profugerat: declaratusque patriam hostis Caesari operam nauabat, ita ut inuadendam Galliae consilium susciperet, Hispanis auidem se sequuturos profitentibus, quod in Prouinciam opulentam regionem, ubi non defutura amicorum studia auersa penitus a rege, & proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minime probaret, permisit ut Piscarius cum Hispanorum, Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliae moenibus frustra haerens, quod ualidissimo Gallorum praesidio teneretur, retrocedere coactus est, quum nemo Gallorum ad auctoritatem Borbonij nominis se conferret, & regiae copiae appropinquarent, & Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora, Gallo uero fideliora repetiret. Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque Alpes, cum copiis asperitate itinerum defessis, & his saepe, ut sunt uiri dicaces, Borbonio consilij leuitate exprobrantibus. Eo autem tempore Rex Franciscus ualido consilio exercitu ut Prouinciam tueretur, postquam re infecta hostes Prouinciae finibus exceperant, consilium flexit ad occasionem repetendam Italiae: miraque celeritate Poeninis, & Coctis Alpibus, in Taurinos descendit: progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est, ut Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet, & Antonius Leua cum Germanis defendendi Ticini munus susciperet. Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam aegerime tulerunt: quod inuadendam Prouinciam, & lacescendi Galli regis consilium tam immodicum, quam temeritati proximum improbassent, ob idque Caesariani exulis consilio innixi, belli quam pacis audiores apparuissent. Rex Mediolano potitus consilij anceps Laudem Pompeiam ad opprimendos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrediretur, inauspicata belli ratione Ticinum praetulit, ubi nulla memorabili earum rerum quae tentasset, prospere confecta, quartum iam circumfrensus & haerens mensem, diductis primo, & mox reliquis senescentibus uiribus, quod noua Caesarianis auxilia adducere Borbonio superuenissent, praelio decertare coactus est: quo regis aduerso nobilissimi quique Gallorum ducum & procerum interfecti sunt, & rex ipse auiter dimican-

do fauciatus, prolabente mox equo captus est: eò præsertim effusius Hispanis & Germanis parta uictoria lætantibus, quòd ipso Cæsaris natali die secundissimo euentu dimicassent: sic ut de eiiciendo Francisco Sfortia cogitarent, & totius Italiae immodicis animis imperium affectare dicerentur. Quando inuistrato rerum successu elati, nequaquam alieno commodo, sed suo bellum fortiter gessisse uideri uellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI.

FRANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio, qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat. Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam uidere sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum, ita ut infortunij sui miseras morte finiturus uideretur, nisi Cæsar perhumano colloquio afflictū cōsolatus, eum se mature dimissurum promississet. Nec multo post certo inito fœdere, Cæsar ei sororē in matrimonio collocauit. Ea Emanuelis Lusitaniæ regis uxor fuerat: & è tribus regis liberis, maiores natu duos pater obsides tradidit, & in Aquitaniã abire permissus est. Ex eo fœdere ingēs & atrox apud principes orta est suspicio, quòd inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundã coniurare dicerentur: sic ut ad regē libertati restitutum undiq; legati gratulatum mitterētur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britaniæ rege ad mutuam securitatē noua fœdera percuterent: quibus, paratis undique copiis, Cæsari totius Italiae imperiū affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabāt, Antonius Leua atque Piscarius imperiū Mediolanense Franciscò Sfortiæ inuidēs, cum tanquã defectionis à Cæsare cōsilia agitantē reum fecerant, grauissimòq; laborantē morbo in arce obfederant, & aliquot urbibus ereptis hostem declararant. Ea calumniæ uis cum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pōtificem mirum in modū pupugit: usque adeo ut consternati animis arma pararent, & Cæsarianos impotenter atque superbe fœderis fidē fallentes, atque impudēter sociorū existimationē contēnentes armis persequendos arbitrarentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanum arma proferrent, ut Sfortiã obsidionis & uitæ periculo implicitum matura ope allata liberarēt. Sed tanta fuit Antonij, Alfonsique Vastij qui Piscarij patruelis erat frater, militaris cōstantiã, ut non modo oppugnatiū hostiū uim sustinerēt, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiã extremam perpersum inediã, ad deditionem compellerēt. Eo modo Sfortia ad Cremonã calamitatis suæ iniquam sortē lugente, noua Germanorum auxilia Georgio Franispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt: & Vgo Moncata cum Pompeio Columna cardinale, Pontificem induciis, quas dolose cōcesserant, inepte confisum deceptumque, repentina in Urbē irruptione pene oppresserunt: ita ut direpto Vaticano, & tēplo maximo fœde profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur: & Cæsariani, quòd nullus esset in arce comæatus

Atus, triduo eum in potestatem redacturi crederentur, nisi Vgo Moncata, tanti admissi sceleris pertæsus, uel contradcente Pompeio, & in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis, in arcem uenisset, & certis conditionibus pacem cum Pontifice cōfecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pōtifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus, qua regni fines proferre, & Christianis maxime nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, nō suo iure, sed precario prope turbidissimę genti, nec iusto consensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructū, facile opprimere se posse confidebat: uel ob id præsertim quod neq; Pannonici regni, neque regis ipsius salutē proximis Germanis, neq; ipsis consanguineis regibus Cæsari, Ferdinandoque & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futurã arbitraretur. Quando neque Germani per se segnes in aliena causa, neq; Austriæ domus reges Italico occupati bello, neq; Polonus, ne ueteres inducias temere abrúperet, ut se cōmouerent, adduci posse uiderentur. Ludouicus Rex ingenio per se imbecillo, neq; salubri ratione confirmato, inexpectata aduētantis tanti hostis fama percussus, missis undiq; legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit: id est armatæ multitudinis & Rhacos appellatur. In eo sacri antistites de more stipendiarij, quas debebant, in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediūt. Profani uero iuris proceres totaq; nobilitas, ut pote qui ueteris disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra uiderāt, sed minutis tantum præliis per incursiones pugnare consueissent, ab innata superbis eorū animis arrogantia, Turcas ita contēnebant, ut se uel exiguo numero ingētia Barbarorum agmina confertis manibus insolenter concisuros & deleturos iactarēt. Sed unus maxime cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiscopus Collocensis, aliquãdo in excursione subitario prælio cum Turcis dimicare solitus, tanta animi ferocia, tantæque speratæ uictoriæ fiducia stolide pugna efferebatur, ut sacras ad multitudinem militum haberet cōciones, & ante alios proceres studio religionis inflāmatu in aduersam Barbarorum aciem infesta hasta se impetum facturū polliceretur. Paulo ante ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorū cohortes cōscripserant: quarum præsidio stabiliri aciem equitum, & sustineri Barbarorum uim posse putabant. Neque enim accurate recēsendo peditū simul, & equitum copiæ uiginti quinque milium summam efficiebant: sic ut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorū pugnam poscētium temeritas magnopere damnaretur: quando ueteres milites miserrimum esse dicerent cum eo hoste configere, qui octuplo ampliores copias in aciem esset producturus. Propterea aliqui submouendū imminenti periculo regem iuuenē iudicabant: frustra consulente Stephano Verbetio, ut regis adolescentis persona ad publicam salutem extra pugnae discrimen, in utrunque belli euentum Budana in arce seruaretur. Sed obstrepebant efferi milites: nec se, nisi rege duce, pugnatos dicebant. Tomoræus dicta sententia perucit, ut quàm

primum confligetur, & Rex generosus sub tutela Dei maximi pugnae signum daturus hosti obviam ire pergeret. Itaque ueraciter impetu infaustoque consilio Ludouicus ad Mugacium usque signa promouit, quod est oppidulum medio fere itinere positum inter Budam atque Belgradum. Iam aduentabant prima Turcarum agmina, quum supremo concilio à praefectis & ducibus est disputatum, an castra uallata curribus ad Danubij ripam essent tantisper collocanda, donec auxilia Transyluanorum aduenirent, quae à Ioanne Sepusio provinciae praefecto, qui Vayuoda Hungariae appellatur, iustis itineribus adduci ferebantur. Caterum Tomoræus, cui nouo superuenienti duci propter praefecturae dignitatem parandum foret, ut imperij ius integrum ad spem uictoriae retineret, omnem morae causam improbas, & in sua fata praecipuus ruens, ita sanis consiliis obstitit, ut regem incautum & per iniquam pugnae discrimen perduceret. Barbari namque quaternas equitum acies praemiseraunt, quae distinctis inter se noctis, atque diei spatiis perpetuo lacefferent regiis castris circumueherentur. Quo persultante equitatu usque adeo arcte regia castra obsessa sunt, ut nemo lignatum aut pabulatum exire, aut in proximam Danubij ripam potandis equis progredi auderet: nisi magno periculo, & iniqua conditione propter Barbarorum multitudinem certaretur. Qua necessitate impulsus Tomoræus instruere aciem, & pro antiquo decore in uictoriae antea gentis dignitateque regij nominis praelio confligere coactus est. Aciei forma fere simplex fuit, protensis scilicet peditum cohortibus in oblongam seriem, ac intermixto idoneis in spatiis equitatu, ne Barbari numero superantes uniuersam circumuenirent aciem, & Hungari pene in orbem pugnare cogerentur. Castra cathenatis uallata curribus leui praesidio imposito ad dextram relinquebantur, quibus non absurdo consilio Tomoræus alam unam lectissimorum equitum uallum prope contingentem apposuerat, ut ad incerta belli rex eius firmo atque expedito praesidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regique maxime inauspicatus, postremam eam feri consilij rationem euertit. Nam primo congressu concurrentes acies nostrae, tametsi nihil eis Barbarorum tormenta altius librata nocerent, nullo tamen negotio pulsa protritaque sunt: cadente praesertim Tomoræo, & reliquis ad unum fere proceribus interfectis, & Varonibus, qui sunt Hungarorum leuis armaturae equites, dispersis, & in fugam uersis, totoque pariter equitatu caede conciso. In tanta rerum asperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda castra conuolasset, & aegre à praesidio defenderentur, ea quam diximus lectissimorum equitum ala quae regi praesidio esse debuerat, contineri nequirit, quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur. Eodemque semihorae momento Ludouicus Rex prostratus undique copiis, nudatus eo quod sperarat, praesidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sexquipedalis aquae lutulento in gurgite suffocatus interiit. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius & cubicularius genere Bohemus notaret, & effugeret, & post multos dies decedentibus hostibus integrum regis cadaver Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea uictoria

Aetoria Solymanus non obscura admiratione ductus risisse fertur, quod Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insania regis consiliarij essent occupati, ut alienis uiribus stultissima ratione aestimatis, ipsorum copias quae essent exiguae, tanto exercitui obicere, quam regredi maluissent. Potitus Buda, inuisaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad uictoriae suae monumentum sustulit, quam aeneas statuas tres ingentes, quae Matthiae bello pacisque inclyti regis fuerat. Eae Byzantij in Hippodromo collocatae hodie uisuntur.

VIGESIMI QUARTI LIBRI.

BLEMENS, quod eius fama caede apud populum proscindere-tur, nec ideo tantae iniuriae contumeliam animo sustineret, quoniam improvide malignis hostibus credens confidensque dolosis induciis, ut imperitus rerum tantum cum publice tum priuatae existimationis, tum Vaticanae suppellectilis quae erat opulenta iacturam fecisset, abrupto tanquam indecoro foedere, & spretis obsidibus, bellum Caesarianis inferendum censer. Pompeium Columnam à senatu amouet, & tanquam sacrilegum hostem aquae & igni interdicat: **C**accesit quoque à Gallia Valdemontio Lotharingiae Reguli fratre, quod esset stirpis Andegauensium regum, qui superiore seculo Neapoli regnassent, terra marique Neapolitanis bellum infert. Magnus terror Campaniae infertur: capitur Salernum: Valdemontius ad Neapolis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniae familiae oppida à Pontificiis militibus, crudeli incendio passim excitato deformantur. Per eos dies Carolus Lanouius cum classe sublati Germanorum ueteranis cohortibus, & Hispanorum satis ualida tyronum manu in Italiam traiecit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Nauarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot nauibus magno impetu pilarum incidentium perforatis, & una atque altera demersis Lanouius è summo discrimine obortae tempestatis beneficio se eripuit, prouectusque rapido uento in Stephanium Hetruriae portum, quod est in Occidentali Argentarij promontorij latere, se intulit: atque inde circa Campaniae litora milites exposuit. Eius aduentu Pompeius Columna cum Vespasiano atque Ascanio Columniis proceribus conflato exercitu ad oppugnandum Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed moenia tumultuariis aggeribus permunita, fortissimorum militum manu defenduntur, qui erant ex cohortibus ueteranis, quas Ioanes Medices in Insularibus Pontifici praesidio miserat. Nec multo post, quod salus earum cohortium, & Hernicorum omnium cordi esset, iusto cum exercitu Reticus Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie superuenerunt, à quibus soluta est obsidio, fusis, & coniectis in fugam Caesarianis, & his aegre tormenta seruantibus. Exinde à quibusdam tota ea contentio ad falsam spem concordiae reuocata est, quod Pontifex pecuniae pressus inopia, & magnis undique Caesarianorum copiis circumuen-

tus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse uideretur. Per opportu-
 ne ad eam rem conficiendam ab Hispania in urbem uenit Cæsar Feramu-
 sca Capanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis, & quod in-
 tererat ad flectendum Pónticem, religiosæ excusationis plenissimas. Atque
 ita iterum Clemens adueniente in Urbē obsidibus ei datis Carolo Lanoio,
 in quo summa tum erat belli & pacis autoritas, Cæsari conciliatur. Fœ-
 dus rei publicæ dirum percutitur, ea conditione ut Lanoius in Hetruriam
 iret, Borboniū auerteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undique
 factiosorum & perditorum hominum copiis ad diripiendam Romam con-
 tendere ferebatur. Borbonius enim in spem diripiendæ opulentissimæ ur-
 bis animos sustulerat, quod Germani paulo ante ad Mincium hostium co-
 pias Feltrio duce, se transitu prohibere conantes submouissent, quum for-
 tuito tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset. Cuius fortissimi ducis im-
 petum extraordinariis præliis, graua incedentium agmina carpentē ster-
 nentemque, ægre sustinuerant. Nec multum insequentium Feltrij & Sa-
 lassi, qui Veneras & Gallicas ductabant copias, uim pertimescendam puta-
 bant. Itaque Borbonio Apenninum Aretinis iugis superanti, Lanoius oc-
 currit. Sed abnuentium pacem militum clamoribus, dirempto colloquio
 Borbonius proposito itineri ita institit, ut Ponticem dimissis importune
 copiis inermem, nudatumque præsidio una celeritate facile se opprimere
 posse speraret. Faut fortuna facinorosis consiliis atque impiæ fraudi, uti
 iam pridem infesta urbi atque Pontifici. Intentissimo nanque cursu totius
 exercitus Borbonius ad urbem peruenit, cômensus egens, & tormentorum
 expers pridie nonas Maij: statimque scalis appositis, Clemente exterrito,
 neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est cõtra obe-
 liscum, humilia Leoninæ urbis mœnia superatur: frustra que ineptis armis
 & trepidis animis obsistentē urbana multitudo, Hispani atque Germani
 intrant: infinitam prope hominum frustra abiectis armis uitam petentium
 multitudinem crudelissime trucidant: sacrosanctum & toto orbe uenera-
 bile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso
 immaniter fœdant, atque omnia sacrata uasa diripiunt: elapsoque in arcem
 Pontifice, urbem semihora transcens inter Aureliam & Septimianā por-
 tam uetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaque cuncta auaritiæ, &
 immanitatis exempla in miseros ciues edunt: arcem circumfident, & per-
 ductis fossis circumuallant, ne usquam Pontifici effugium pateat. Animus
 horret eas referre Barbarici cruciatus miseras, quas pertulit infelix popu-
 lus, olim gentium omnium uictor. Hæc enim sine multis lachrymis, ne-
 que referri, neque audiri possunt: ita ut sacrosancta ciuitas Deos penitus
 auersos à salute sua existimare potuerit: nisi Dij tutelares urbis quaquam
 ad inane solatium præclaro suo ultore numine, perfidiosi atque immanis-
 simi latronis hostiam in ipso captæ urbis limine mactauissent. Cecidit na-
 que Borbonius, dum scalam funesta manu mœnibus admouet, per inguen
 dextri femoris glande traiectus, ne diræ uictoriæ suæ compos tanto sacri-
 legio lætaretur.

BENEDICTI VARCHII AD PAVLVM IOVIVM
 Episcopum Nucerinum Historiarum scriptorem, epistola.

BAule Ioui, totum cuius iam clara per orbem
 Fama uolat, celerique altum petit aethera penna,
 Duratura diu, atque omnes uentura sub annos:
 Non quod Pæonias iam pridem, & Apollinis artes
 Callueris, multosque hominum subduxeris orco:
 Nec quod priscorum nostratia nomina primus
 P iscibus imponens, Latias claraueris oras:
 A ut quod magnorum effigies, atque ora uirorum
 (Quæ tuus æquoreis Benacus non minor undis
 A surgit, fremituque imitatur murmura Ponti)
 Non sumptu exiguo, atque ingenti pinxeris arte,
 C uique sua ornatis addens insignia uerbis
 E logia, illorum uarios testantia honores:
 Quæ præclara licet per se uideantur, & alti
 I ngenij factura fidem, tamen illamet ipsis
 H istoriis collata tuis (cecu sydera Sole)
 V anescunt, propriasque amittunt singula uires,
 H ic siquidem te te maior, teque ipse relinquens
 P ost terga, extremum properas superare cacumen:
 V el potius summo consistens uertice montis,
 I am dudum felix operum, lætusque laborum,
 D espectas alios infra, tutusque quiescis,
 Q uo nunquam nostro quisquam peruenit in æuo,
 F orsitan & nunquam posthac uenientibus annis
 P crueniet quisquam tantæ ad fastigia laudis:
 Quid nam opere in tanto primum, tantique laboris,
 A tque æui, multis pleno, magnisque periclis,
 M irer ego? ingeniumne audax tam multa quod unum
 T amque loqui diuersa parauerit? an seriem, quæ
 C uncta suis disposita locis miro ordine narras?
 A n potius clari eloquij numerosque, salésque?
 V erborum, & proprias uario discrimine uires?
 Q uois reges, populosque omnes ueterisque nouisque
 O rbis (ubi Ammerice nostri de nomine ciuis
 A lra iacet) prisca uerus nouitate recensces.
 A n magis ut causas omneis, bellique gerendi
 C onsilia, & rerum rationem reddere pergis?
 V nde hominum mores uarios addiscere, & ampla
 O rnamenta queat patriæque, sibi que parare,
 Q uicunque illa semel docto perlegerit ore.
 T u quo castra loco metanda, & qualibus armis

O firmanda, quibusque, & qualibus oppugnanda,
 Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
 Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ sint
 Fida mones, populûmque leuem, timidûmque senatum
 Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
 Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,
 Illa animis hominum regnandi dira cupido
 Sciuisset, nunquam Italiæ (quod cauerat olim
 Mediceus præstans animis, & uiribus heros)
 Eternis iterum patuissent claustra Tyrannis.
 Illius si consilium, si facta secuti
 Esemus, cælo demissi ciuis ab alto,
 Nunquam iterum peregrina manus, nunquam aduena miles
 Quem sua non uirtus, sed nostra ignauia, nostraque
 Inscitia, & Procerum exciuit discordia demens
 Pœninas fauces, cælo tractûsque propinquos,
 Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
 Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
 Ah miseræ, & longum digna, atque indigna ferentis
 Italiæ in prædam uertisset & oppida, & urbes:
 Italiæ fera gens populasset littora nunquam:
 Italiam nunquam strauisset barbarus ensis.
 Heu quoties post interitum, post funera magni
 Laurentis, Itali nostro de sanguine uepres
 Rorarunt, Italo quoties de sanguine riuus
 Creuerunt, quoties Italo maduere cruore
 Aequorâque, campique omnes, syluâque, lacusque:
 Nam quæ tam longe est tamque ardua, & auia rupes?
 Quæ tam sepositæ ualles? que fluminis ora?
 Quod mare? quis scopulus? quò non furor efferus, atque
 Prædandi illorum rabies peruaserit ultro?
 Testes qui nostris spumarunt ossibus albi,
 Sæberus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
 An non Hetruscos umbrosa cacumina montes,
 Et Florentinos excelsa palatia colles,
 Nunc ferro excindi, sæuis nunc ignibus uri
 Vidimus, & crebris resonantem ictibus ipsi,
 Ipsi (inquam) intrepidi reboantem audiuius Arnum?
 Quem non Hispanis audax Germania castris
 Duxue Italo Gallus confusus milite fortis
 Terruit, & uires totius pertulit orbis.
 Quin etiam Latium, & rerum pulcherrima Roma,
 Roma Deûm auspiciis fundata, atque æmula cælo,
 Concidit istorum indignis euerfa ruinis

Sed

Sed si non aliam uenturo numina COSMO
 Inuenere uiam, liceat periisse tot urbes,
 Torque uiros ferro mortaleis isse sub umbras
 Ante diem: liceat tot amara, atque aspra tulisse.
 Iam priuata placent, iam publica damna uidentur
 Commoda, iam tanti est Arnique, Tybrisque ruina.
 Concurrant iterum, sed eodem sydere, & iisdem
 Auspicibus qua se Cælo mons Murlius æquat,
 Agmina nec uirtute pari nec uiribus æquis,
 Et causa (si Diis bene creditur) inferiori,
 Quò sua uictoria renouetur laurea COSMO,
 Et nos sub tali uiuamus principe tuti,
 Quandoquidem hic uiridis primo sub flore iuuentæ,
 Maternam referens pietatem animosque paternos,
 Sublimi accitus regno, claroque locatus
 In folio Patrum auspiciis populique fauore
 Porrectas patriæ non detrectauit habenas,
 Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
 Accipere, & semet tantis offerre periclis,
 Communi propriam postponens ipse salutem,
 Publicaque anteferebat priuatis commoda damnis.
 Indole dein quanta referam, quàm pectore forti
 Pesserit, & rerum iustas laxarit habenas?
 Utque afflicta diu bello, ac ciuilibus armis
 Resque, uirosque, locosque leuauerit, ut sua cuique
 Forma prior, priscumque decus, noménque rediret?
 Sic etiam ingenti pluuia, uentoque grauati
 Exoritur cum Sol, tolluntur ad æthera flores,
 Et seges inclinata, solo se se erigit alto.
 Hic quoties sua signa, suosque ad bella tribunos,
 Inuictas equitum turmas, peditumque cæteras,
 Pro patriæ rebus, pro religione Deorum,
 Cæsaris aut magnis non paruas uiribus addens,
 Emisit, toties uictoria rettulit arma,
 Et referet posthac, Iustis quia militat æther:
 Huic quoque non tantum Hetruscæ, Musæque Latinae,
 Verum etiam Argolicæ se se debere fatentur:
 Quas miseras, totoque expulsas orbe, recepit,
 Et fouet, amplexus Maiorum exempla suorum.
 Quin etiam si non uates præsentia fallunt,
 Ni frustra augurium cælo demittitur alto:
 Diuino si quid debemus, ut omnia Bembo
 Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
 Tempus erit, cum Diis, & te bene COSME fauente,

Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
 Inuidiâque procul Scythicis argente sub oris,
 Romanus Thusco fasces submittet Apollo,
 Aut certe non maior erit, Tyberisque fluenta
 Aequabit, si non excedet nobilis Arnus,
 Hunc sibi, quem frustra mille optauere maritum
 Insignes animis, forma & præstante puellæ,
 Magnanimi herois formosa, & sancta uirago,
 Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
 Innumeros heroas, & innumeras heroinas
 Diuorum auspicio paritura, ducemque datura
 A usonia, & sacris Romanum qui regat orbem.
 Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
 Terrarum dominus Cæsar, uindæque Deorum,
 Ingenium, puerique fidem, curâsque uiriles,
 Inuidiumque animi robur miratus, & artes,
 Extulit, imperioque bonus præfecit auito,
 Vnum hunc excelsas Tybris qui possidet arces
 Hetruscus pater, & terras qui numine torquet,
 Suspicit, & miro iuuenem complexus amore,
 Ingentes ob uirtutes celebratque. fouetque.
 Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
 Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
 Qui miseræ Ausonia tandem terrâque, marique
 Et uelit, & possit fessis succurrere rebus,
 Ferreâque antiquum conuertere secula in aurum.
 Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquam
 Enumerare alto labentia sidera olympo,
 Aequor & angusta totum concludere in urna,
 Sperarim, laudes magni, & præconia COSMI
 Deterere imprudens, & candida lumina Solis
 Sultior obscuris uelle illustrare tenebris,
 O ccepi? ad te te redeo, me me mihi reddo,
 (Obstrepere ut coruus cygno tibi desinat ater)
 Paule Ioui, qui tunc multum, longéque profecto
 Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tua tanta,
 Tamque bona egregie misisti munera, tanto,
 Tamque bono, egregioque Duci, quo iustius unquâ,
 Nec uidit quidquam prudentius auricomus Sol.

F I N I S.

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVAE
 priore Tomo huiusce historiae continentur.

A Babuis, id est, am- nium pater, Nilus uo- catur 220. G	ægypti Syriaque Sultani Caybeij res gesta 1. H. K	alegria & Persius Lucania tertiis si 33. C
abiatu à Ioâne Me- dice tormentis ex- pugnatur 234. A	ægyptij Mameluchis seruiit 198. B. C	alegria Gallici præsidij præfectus obfi- dionem ægre sustinet 90. B
absolutio Sutrimi iureconsulti qui Gal- lum equitem contumelia lacestus occiderat 23. H	ægyptiorum regum cõditoria in urbe Memphi 210. K	alegria Ferdinandu Ar. terra prohibet & è litore tormetis oppugnat 49. H
abyssinus diu in Prateianis aula uer- satus 218. C	in Aenariâ insulâ cū uiginti triremi- bus Ferdinandus Arag. nauigat 30. E	aleppu urbē ex ruinis Hierapolis ad- fiscatâ ab Alepio Iuliani Cæsaris præ- fecto quidam existimant 200. A
abyssino regno patriarcha sacris præ- est 219. D	etolia tota ad Galloru famam Baia- zetem in concionibus deserit 31. K	Aleui in Salentinis reguli interitus 71. I
abyssini in uniuersum subditi Prateiã- nis dicuntur 217. G	æthiops serui astutia et facinus 52. B	alexader sextus pōtifex ad oppugnã- da Virgini oppida copias mittit 83. H
achomates à Selymo fratre uincitur, & necatur 151. K	æthiopi gentes portenta natura exi- stimari possunt 215. H	alexander sex. pontifex cū Venetiæ & Ludouico Gallie rege ad conturban- dum Italie statum coniurat 86. D
achomates mille equites Selymi in fugam dat 151. E	africa breuis descriptio 215. F	alexader sex. pontifex cunctis Vrsina familia oppidis imminens 80. H
achomates seipsum Asia regem desi- gnat 146. A. B	africa reges breuiter enumeratur 2. D	alexander sex. pont. Baptistam Vrsinũ cardinal. m. cantaridum ueneno su- stulit 88. G
achomatis Baiæzetis filij indoles 140. E	agrestes à Vayuoda uincuntur 128. D. E	alexander sex. pontifex datam fidem Ferdinandum non seruare monet 78. E
achomatē eligi imperio Baiæzetes Tur- carum imperator 141. I	agrestium bellum, & eorum crudeli- tas in nobiles 126. F. G	alexander sex. pont. & Alfonso ho- mines in Galliam ad primores regie aule corrupendos & disturbada Caroli consilia mittunt 12. D
achomatem sibi successorem Baiæzetes designat 140. H	aiacius hodie dicitur I sicus finus 200. I	alexader sextus Hispanus, Rodericus Borgia nuncupatus non occulta lar- gitione pontificatum adeptus 4. B
achomatem in regem Pratoriani recu- sant 145. E	aidaris Harduellis interitus 133. B	alexander sex. pont. inermis & trepi- dus ob Caroli regis uictoriã 32. D
acies prima quæ sit ex lege militari 112. H	aidaris Harduellis religio 133. F. G	alexander sex. pontifex Ioannem Bẽ- tinolum ab amicitia Gallorum di- uellere non potuit 4. A
ad eum antiquitus Ocellis emporiũ fuit 215. C	alabarde quæ dicuntur 23. K	alexander sex. pontifex Maximilianũ Cæsarem in Italiam euocare statuit 81. B
adoptio Alfonsi citerioris Hispa. regis fratris à Ioãna Neapolitana regina facta paulo post ab eadē rescissa, & in eius locum adoptatus Lu. Ande- gawensis 6. K	aladolus rex à Selymo capitur & in- terficitur 196. F	alexander sex. pōtifex pacem cum Vi- telocio & Vrsinis conficit 85. E
adorat pontificem ad eius pedes pro- iectus Carolus Gallorum rex, omnis- que turba procerum 25. C	aladolite à Selymo in fugam conuic- tur 197. K	alexader pontifex pro Aragoniis sta- re constituens 11. H. I
adorat exosculatus de more pedibus Leonem Pontificem Franciscus Gall. rex 184. F	alarconis uiri falsi & acute mordacis dictum 112. I	alexader pont. urbe Roma Gallorum armis occupata in Adriani molē con- fugit 24. I
adulterius detectis in scena regno con- nubia dirimuntur 218. A	alba Marsorum oppidum à Fabritio Columna recipitur 26. C	alex adri pontificis astutus consilium de Coluniis & Vrsinis affligedis 86. A
adurnia atque Fregosia duæ factiones in Liguria ambæ Gibellini nominis & populares 4. E	albam alteram Rusiæ partē barbari hodie uocant 129. I	alexandri pontificis filius Cæsar Bor- gia à sacra purpura se abdicat, et Cã- dianum fratrem interficit 86. E
adurniæ nauis interitus 83. E	albanus Iacobi Stuarti scotie regis patrulis, cum Galloru manu in sco- tiam uenit 189. I	alex adri pontificis interitus 88. H. I
adurnij fratres postis armis à Genua discedunt 98. G	albanij uirtute Ferdinandus Hisp. rex Ioannē Cantabria regnum repetere Gallicis armis conatũ expellit 91. C	alexandri pontificis puluis quo Gemẽ, opulentos senatores, & tandẽ seip- sum incaute sustulit 27. E
adurnij fratres uenientem Cæsarem cum honore, ac insigni liberalitate susci- piunt 82. G	albanum maxime bellicosum 161. G	alexandria à Gallis capitur 87. D. B
adurnij Fregosias cohortes in fugam uertunt 92. G	albanorum regio hodie appellatur seruan 161. F	alexandria excedente Gallorum præ- sidio Piscarius capit 232. I
adurnius & Eliscus Rapallum opu- gnant & expugnant 44. I	alberici Carraße consilium 65. E	alexij Bosfigij nobilis Græci Epirotariũ ale præfecti interitus 96. C
adurniorum fratrum laus 98. G	albertinus Boschetus à Gallis ad Vene- torum exercitum mittitur 55. I	
ægyptus à Scythis deuicta 1. F	alberij Petre interitus 232. I	
	albertus rex Sarmatiæ nobilitatē Va- lachis trucidandam obiciens 130. C	
	albuchomar de nouis copiis Tomũbeij Selymum monet 213. A	
	aleccij Salentini interitus 113. H	
	Ma. Alecius ad auxilium Bergomatũ à Rentio mittitur 116. C	
	alegria à Neapolitanis urbe excludi- tur 50. B	
	alegria Aragonios in fugam conuic- tũ 52. D	

TOMI PRIMI

alfonsus Ar. fatali quodam metu con-
sternatus 26.G
alfonsus Ferdinandi Aragonij filij laus
et res gestae 3.F.G
alfonsus Ar. Mazaram Siciliæ urbem
defertur 28.I
alfonsus Neapolitanorum imperio se se
abdicat ibi.
alfonsus Ar. Neptunum oppidum im-
prospere oppugnat 27.E
alfonsi oratione pōtēfex omnesque car-
dinales commoti 14.C
alfonsus rursus repetendi regni paulo
ante mortem cupido inuasit 68.B
alfonsus Daualus Neapolitanam arcē
dimittit 31.C
alfonsus Federici Ar. filius contra ius-
tūrandi religionem capitur, ut in Hi-
spania seruetur 88.E
alfonso Ferrariensi bellum illatum à
Iulio Venetos defendente 90.A
alfonsi Muti Pisanij interitus 113.H
alfonsi Petracij cardinalis interitus
230.F
alfonsi Toraldi mors 52.F
algerium olim fuit Lulio brigā 231.G
allobrogum principis uxoris uicua Gal-
lis fauet 54.G
alleniacum oppidum à Baleono expu-
gnatur 98.E
alleniaci arx ab Hispanis capitur
189.A
almedij Indica classis p̄fecti inter-
itus 217.C
almericus Hierosolymis Balduino suc-
cessit 198.E
aloyfius Boemuntius à Lu. Gall. rege è
Cantabriae finibus euocatur 92.D
aloyfij Beomontij interitus 96.H
aloyfius Brixienfis aduocatus capite p̄-
nas proditionis luit 90.D
aloyfij Ferrarij interitus 181.C
aloyfij Fisci captiuus trucidatus 16.E
aloyfij Icardi Brixienfis arcis custodis
uidetur diligētia 122.C
aloyfij Squarciae mors 64.D
alpes Argentariae apud antiquos parū
celebratae 168.F
alpes Maritimae 168.F
alpes Rheticae 167.I
alpine gentes Gallicis rebus fauentes
169.D.E.
alpium situs 167.G.H.I
altavilla mors 48.I
altofaxus Heluetiorum dux ad defen-
dendum Sfortiam eligitur 92.H
altofaxi dolor quod sero cum cohorti-
bus aduenisset 97.D
alvantes Iacuppi filius Moratchamum
fratrem p̄elio uictum Armenia Per-
sidēque pellit 134.I
aluantis castra Hyfmael Sophus oppu-
gnat 135.E
aluantis interitus 135.G
aluares Lusitanus quomodo ad Prae-
teianem penetrarit 218.B
ambrosius Albiensis cucullatus regius
confessor author Perpenniani à Caro-
lo Galliarum rege restituti 10.A
ambrosius Lanarianus Ioannis Rowo
rei equitum p̄fectus 84.H
americi Sanseuerini Andegauenfium
partium ducis interitus 75.H
amida urbs uetus hodie Caramida uo-
catur 160.D. 195.F
ampracenfis mors 42.C
amurathes Selymi proauus primus Ia-
nizaros instituit 162.K
amurathes Turcarum imperator à Sar-
matis superatus 130.B
amurathis filius Selymus insidias parat
150.A.B.C
amurathi Achomatis filio Hyfmael So-
phus filiam suam despondet 152.C
amyrafas interitus 255.D
anaxus flumen hodie Piauā est 121.F
ancyra hodie Angoris dicitur 137.E
andreae Falconis Metonenfis episcopi
interitus 87.K
andreas Grittus author Venetis resti-
tū Eri incendij 115.F
andreas Grittus Venetus legatus Po-
traium recipit 89.H
andream Grittū reterrimo supplicio de-
stinatū Chersogolis liberat 143.G
andrea Gritto autore Veneti cū Tur-
cis pacē pepigerunt. 133.B. Vide in
Gritto
andreae Lauredani legati Veneti inter-
itus 113.K
angliae et Scotiae breuis descriptio
102.E.F.G. et deinc.
anglia rex Henricus septimus auri di-
tissimus 2.F
anglia rex Henricus memorabilem de
Ricardo rege uictoriam Gallorum
beneficio consecutus 10.C
angli domiti à Romanis ad humanio-
rem uiuendi modum coacti 102.I
anglorum uictoria de Scotis ad Tyllū
103. per totum.
Angorim hodie dicimus quae olim An-
cyra dicebatur 137.E
anguillaria à Liuiano recipitur 85.E
anguillaria Fidenatum urbs nobilis
antiquitus fuit 23.H
anne Soleris amore Carolus rex capi-
tur 53.E
annam Francisci ceterioris Britanniae re-
guli filiam Ca. Galliarum rex Maxi-
miliani filia Margarita repudiata
duxit uxorem 9.E
annus. 1494. in initio dat Pauli Iouij hi-
storiae. et eo anno pax letissima 1.G
annus. 1514. quietissimus nulla tamen
spe futurae pacis 125.D
annis octoginta septem Florentini Pi-
sanis dominati sunt 20.A
annibal Bentiuolus à pedibus dese-
ritur 22.C
annibal Bentiuolus cū trecentis uirius-
que armaturae equitibus et cohorti-
bus ueteranis duabus à Venetis Pi-
sas mittitur 82.C
annibalis Lanae interitus 185.D
annibalis Pandonij Camilli filij interi-
tus 76.K
annibalis Symonij è Bononia interitus
113.H
ansi castelli situs 187.E
antiniola capitur 119.G
antiq. Amani Zuchij interitus 96.E
antiq. Enchri interitus 178.B
antiquarius insignis architectus occi-
ditur 71.B
antonellus Salernitanorum princeps
Gallos ad Neapolitanum bellum in-
citat 7.F. Vide in Salernitano.
antonitius Adurnius Liguriae prim-
ceps appellatur 92.G
antonius Carrafa Polycastrij Comit-
is filius à Gallis capitur 170.A
M. Antonius Colina Galeacium Vi-
cecomem irritat 192.A
antonius Columna grauissime uulne-
ratur 228.D
antonius Colina Laudis Pōpeae arcem
Gallico praesidio munitam expugnat
149.B
M. Antonius Colina obsidionem Rha-
uenna aduersus Gallos fortissime su-
stinet 90.D.E
antonius Columna tacito militum cō-
sensu summā prudentiae opinionem
adipiscitur 227.K
M. Antonij Columnae interitus 232.H
anto. Comes sub signis Virginiij 69.K
antonij Fabri interitus 87.K
antonij Landriani interitus 87.E
antonius Lena ad oppugnandā Parmā
à Leone pontifice mittitur 232.E
antonius Lena Francisco Sfortiae Me-
diolanense imperium inuidet 234.I
M. Antonij Montani interitus 113.G
antonium Pium Liuianus lauo cornu
praeficit 113.A.B
antonij Pij interitus 113.I
antracius cū delecta Gallorū manu Pi-
sana in arce à Gallorum rege constitu-
tus 20.H.I
antracius de arce Pisanis restituetā pa-
cis capitur 60.K
Epulum Pisanum donat 61.C
antracius munitioes Pisanorum mi-
nime prohibet 59.E
antracius Pisanorum arcem restituere
recusat Florentinis 57.I
antracius Pisanam arcem Pisanis do-
nat 61.D.E.
anxanum Fretanorum antiquitus di-
cebatur Lancianū celeberrimum A-
puluae emporium 69.K

INDEX ALPHABETICVS.

Anzoltus cum delectis Germanorum
Heluetiorumq. cohortibus ad Perfini
auxilium à Carolo Gall. rege mittitur
68.F
anzolti interitus 78.C.D
apuliae urbes Hispano regi à Veneto Fe-
dinando deduntur 89.F
apuli in ditionem Ferdinandi regis redi-
guntur 88.D
aquadussa hodie appellatur Vitis am-
nis 90.E
aquiliam, Sulmonem, Marsos et Veli-
gnos Baylinus Vitrius et Gratianus
Guerra tueri iussi 33.C
aquila urbe atque omni eo tractu Ara-
gonij pelluntur 29.E
arabum natura 215.D.E.F
aracofij Perfarum antiqui hostes. 160.I
aragonius in Italia secundas partes ob-
tinens 3.E
aragonij à Gallorū equitibus cataphra-
ctis repulsi terga uertunt. 67.D
aragonij à Sfortianis et Praetorianis mi-
litibus in fugam uertuntur 16.E
aragonij Theodoranum oppidum diri-
piunt 22.H
aragoniorum seuita describitur 8.D.E
araldus regius ab Anglis ad Scotum re-
gem mittitur 103.F
araldum Caesar ad Mediolanenses mit-
tit, quem nefas est uiolare 191.G
araldum Galli uiolare nefas ducunt
29.B
araldos uel dicto uiolare nefas est. 38. A
aratum et Ammonium Sfortiani impe-
rij arces expugnantur 87.D
araxes ab Armenis Araxi uocatur
161.D
arcanianum à Mantuano capitur, et
unde dictum 53.B
argentinae Alpes apud antiquos parum
celebrate et qua ratione 168.F
argentonis à Carolo rege legatus trium-
dicrum inducias postulat 43.A
Phi. argentonus Gallicus Historiogra-
phus 9.A
Phi. argentonus Historiographus à Gal-
liarū rege ad Venetos legatus 10.C
Phi. argentonus Virginiū et Petilia-
num carcere custoditus à Gallorū rege
periniquo iure assertit 31.G
argenti et aliorum Galliae procerum
cum Mantuano colloquium 55.I
argily interitus 105.G
ob Ariminum et Fauentiam pontificio
imperio ereptam Iulius pontifex cum
Europae regibus in Venetos coniurat
89.D
ariminum Venetorum oppidum à Iulio
pontifice capitur 89.F
arimino Pandolphus Malatesta à Ca-
sare Borgia pulsus 88.G
armenia à Scythis deuicta 1.E
armenia maior Taurisio regia urbe in-
signis 159.H
armuntij oppidi situs 160.C
armurij oppidi situs 160.B
arnus flu. à spinea porta ubi pons est
lapideus arci coniunctus Pisas ingre-
ditur 59.G
arnum imbribus auctum in Florentinos
effundere Pisani statuunt 60.H
arnum reperto uado Vitellius transgre-
ditur 59.H
arriane prouincia caput urbs Eri. 160.I
arriani Perfarum antiqui hostes ibid.
aryngam aliqui Comanam ponticam
fuisse iudicant 152.G
arimoes olim dicebatur Suezxia rubri
maris portus 215.I
artaxata à Domitio Corbulone deleta
nunc Choisis dicitur 154.F
asbarrae regulus Salētinos tueri à Caro-
lo rege iussus. 33.C
ascanius cardinalis Ludouici Sfortiae fra-
ter à Venetis capitur et Ludouico Gall.
regitraditur 87.H
ascanius Rom. Columniae ala uexillifer
capitur 120.A
asparatus Gallorum dux capitur
231.G
asparra ab equitatu Aragonio interce-
ptus 46.F
asimbeius Vsumcassanes, in generum
sibi aspicit Harduellem 133.D
asimbeius Vsumcassanes interfecto Mo-
laonchre rege legitimo, ut et fraude
regnum adeptus 133.H. Vide Vsum-
cassanes.
asynia regia urbs Bagadad, olim Baby-
lon 160.A.B
astor Manfredus expugnata Fauentia
sub fide deditur à Casare Borgia fra-
gularus 88.G
astuta Erandaiae praedonis insignis
15.C
astutia Petri Medices turpis, aut sane pa-
rum uiriliter 13.A
asula oppidum à Casare oppugnat, et
mox liberatur 191.C.D
asula oppidi situs 190.K
atella Hyppinorum oppidum à Ferdinā-
do receptum 74.F
atella oppidi situs 75.D.E.F
athesis Heluetiorum dux Gallorum ex-
ercitum repellit 90.G
atlas clarus mons hodie uocatur 217.A
auanzinus Cassiana ex Sfortianis in-
teremptus 16.F
aucubus Anglorum equitum dux ab
Italīs maximis stipendiis conductus
103.A
augustinus Dunitus à Pisanis ad Ale-
xandrum pontificem legatus 61.H
augusti imperij coronam Maximilianus
sperat 81.D
aurantius princeps Miolanus regulus
Ca. Galliarum regem à bello Neapo-

litano disturbat 12.E
aurantij principis et aliorū Galliae pro-
cerum cum Mantuano colloquij 55. I
aurelianus Carolum Gall. regem ad re-
petendam Italiam excitat 81.A
aurelianus Ludouicus ab Asta coloma
suae ditionis Genuam peruenit 15.F
auctoritas pontificis opinione hominum
potius, quam certis uiribus constat
26.F
auxeris olim fuit, qui nunc dicitur Ser-
cius amnis. 34.B
aynaulebanus ad Pyrenaeos à Carolo
Gall. rege praemittitur 79.I
aynaulebanus Heluetiorum dux ui-
ctoria de Germanis ad Suarwaldum
potius 86.K. 87.A
aynaulebani Heluetiorum ducis interi-
tus 87.A

baiazetes Selymi filij colloquium recusat 142.E.F
 baiazetes Turcarum imperator terra marique in Venetos arma parat 86.F
 baiazetes amicitia cum Francisco Gonzaga Mantuae principe 26.B
 baiazetes de Selymo filio uictoria 143.H.I
 baiazetes in Graeciam aduentus 87.1
 baiazetes intentus 149.E
 baiazetes legati ad Selymum filium 141.B.C
 baiazetes patris pedes supplex Selymus exosculatur 147.H
 baiazetes nepotes à Techele uincuntur 137.D
 baiazetes oratio ad milites 143.I.K
 baiazetes Turcarum imperatoris imperium, et res gestae breuiter describuntur 1.H.I.K
 baiazeti infensus Hysmael, et quare ratione 136.H
 baiazetem Aetolia tota et Peloponnesus ad Gallorum famam in concionibus deserit 31.K
 baylinus uirtus cum ala Gallorum exitu uere Vitellii se adiungit 70.A
 baylinus uirtus et Gratianus Guerra Aquilam, Sulmonem, Marsos et Pelignos tuentur 33.C
 baylini interitus 78.C
 balbi ad Federicum responsio 14.I
 baldunus Gothifredo fratre Hierosolymis posito Edessam imperio tenuit 195.F
 balduno Hierosolymis successu Almericus 198.E
 baleonus à Cardonio captus Venetias contendit, eo pacto ut Caruial liber sit, alioqui bona fide reuertatur 114.E
 baleonus à Leone pontifice accitus Romanam se confert ibidem.F
 baleonus cum iusto exercitu Heluetis se coniungit 90.G
 baleonus dux Veneti exercitus à Gallis uincitur ibidem.C
 baleonum Liuiani dextro cornu praeficit 113.A.B
 baleonij Simonettus, Carolus et Hadrianus à proceritate corporis Morganthes dicti 69.K
 baleonij terga uertunt 113.G
 baleonij uirginium sequuntur 69.C
 balsami fecunditate memorabilis pagus Matharea 206.H
 balthasar Scipio cum Venetorum copias Maranum oppidum oppugnat 115.A
 balthasar Scipio uulneratur ibid.B
 balxera insigne emporij Tenedonis insula 150.B
 bandocader Sulhanus Ricardum Britanniae regem reliquasque Christianorum copias tota Syria depellit 198.I
 bancarum domus magno Heluetiorum Vasconumque impetu expugnata 24.H
 baptista Ursinus cardinalis ab Alexandro pontifice cataridum ueneno sublatus 88.G
 barchalonius deditioem facit 169.1.K
 bardella interitus 87.K
 barrara urbs A bysinorum in qua patriarcha sedem habet 219.E
 bartholomaeus notarius Guerriana factionis quod Guidonem introduxit, set supplicio afficitur 22.F
 bartholomaei Georgij Venetae classis praefecti interitus 78.D
 bartholomaea uirginis soror uirilis animi femina 83.I
 bassarum apud Turcas auctoritas 163.C.D
 basilius Moscouitarum rex Smolenchu oppidum capit 130.I
 basilius Moscouitarum regis imperio alba ulterior parat 129.I
 basilius Moscouitarum regis ad milites oratio 131.H
 basilius Moschorum regis laus 21.I
 basilius Ripa, Liuiani alumni interitus 229.A
 bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patris in auxilium Venetorum à Franc. Galliarum rege mittitur 183.K
 bastarna, Daci et Getae uictoris Romanorum celebrati quondam Rustiam tenere 129.1
 beatrix Ludouici Sfortiae uxor ad castra uenit 54.G
 beatrix Ludouici Mediolan. princ. uxoris factus 5.E
 belcarus Nola urbe donatur 33.C
 belcario capaniae cura demadata ibid.C
 belgae contra Carolum Caesarem rebellant 231.E
 belgradum Pannoniae oppidum à Turcis expugnatur 233.A
 bellerbechus à Techele capitur 138.D
 bellerbechus captiuus palo infigitur 138.K
 bellerbechi, id est, domini dominorum Turcica lingua magistrum equitum dicuntur et quibus pareant 162.D
 bellicus in rebus fortuna omni prudentia maior 35.E
 bellum agrestium et eorum crudelitas in nobiles 126.F
 bellum atrox inter Franciscum Gall. regem et Heluetios 176. per totum.
 bellum communibus uiribus ab Euro-pae principibus in Venetos decernitur 89.E
 bellum Germanorum auctore Caesare cum Venetis ibid.C

bellum in Pannonia ortum tam nouitate periculi quam rei gestae successu mirabile 125.E
 bellum in urbe Neapoli 50.D
 bellum inter Baiazetem et Selymum filium oritur 143.A. et dein.
 bellum inter Carolum Caesarem et Clementem pontificem 236.B.C
 bellum inter Columnas et Ursinos Romanos proceres ortum 86.A
 bellum inter Florentinos et Pisanos 62.K
 bellum inter Gallos et Venetos 40.G.H.I.K.41.A. et dein.
 bellum inter Heluetios et Germanos Rheno propinquos 86.K
 bellum inter Heluetios et Germanos redintegratur 177.H.I
 bellum inter Hispanos et Gallos 88.E
 bellum Neapolitanum in concilio Troiensis confirmatur 9.A
 bellum Sigismundi Sarmatarum regis aduersus Moscouitas 129.A
 bellum Selymi Turcarum imperatoris cum Persis in Armenia ad Calderanos caepos 132.I.K
 bellum Venetorum contra Alfensum Ferraria principem 89.1.K
 belli aduersus Maximilianum Sfortiam à Francisco Galliarum rege suscepti initia 166.B.C
 belli in Aladolum regem à Selymo initium 195.F.G
 belli inter Aluantem et Hysmaele sopnum initia 132.H
 belli inter Solymanum et Pannoniae regem initium 235.A
 belli Venetorum aduersus Gallos initium 36.F
 belli Venetorum aduersus Gallos ratio ibidem.E
 bellizona Gallis erepta 92.K
 bellizona oppidum Villitionis antiquitus fuit 167.K
 belugian à suis magnus Abyssinorum et Aethiopum rex, à nobis Praetegian appellatus, dicitur 218.D
 bentiuolus à uulo pontifice Bononia expellitur 88.K
 bentiuolus amicitiam Obegnino fidelemque operam offert 10.F
 bentiuolus apud Mediolanum in exilio perit 88.K.89.A
 Io. Bentiuolus Bononienisum princeps 3.H
 bentiuoli domus concussa populi euerfa 89.A
 Io. Bentiuolus Alexander pontifex ab amicitia Gallorum diuelleret non potuit 17.A
 bentiuolis reductis, Bononia pontifici à Gallo rege eripitur 90.A
 beomontus à Ludouico Gall. rege à Carabris finibus euocatur 92.B

boemotij ale signiferi interitus 178.D
 Al. Beraldi turmarum praefecti mors 42.B
 bergomates à Rentio contra Maximilianum Sfortiam auxilium petunt 116.B
 bergomates Hispanis deditioem faciunt 116.G.H.I
 bergomum oppidum ab his qui Caesaris partes tuentur oppugnatur 116.A
 bergomum à Caesarianis oppugnatur 122.C.D
 bergomum à Rentio capitur 122.B
 bergomum oppidum à Venetis capitur 115.I.K
 bergomum Ludouicus Galliae rex sine uulnere recipit 89.F
 Io. bernardini interitus 113.H
 bernardinus Agnellus à Pisaui ad Venetos legatus 61.H
 bernardinus Antinola capitur 119.G
 bernardinus Caldareus Veronensis à Caesarianis ad Venetos transfugit 226.A
 bernardinus Curtius Sfortiae alumnus Mediolanensem arcem Gallis prodit 87.F
 bernardini Lunati Ticinensis cardinalis interitus 85.D
 bernardino Caruiali pseudocardinali pilei honos restitutus 108.G
 Bernardus Franciscus Salza praefectus 79.I
 bernardus Franciscus à Gallis capitur 80.B
 bernardus amplitudine ciuitatis, et militum numero inter ceteros Heluetios magne auctoritatis 107.D
 bernardus tribunum interitus 96.E
 bernardus Basiliensium uexilliferi interitus 178.C
 besseniianus et Persius ad pugnam in Aragonis se parant 63.H
 besseniiano Serpentinae pila thoracem collisit gla di ique capulum detersit 64.F
 berytus à Selymo capitur 203.F
 betinus Ricafolus legatus Florentinus liburni praefectus 82.K
 bibliothecas cunctas Graeciae, impetrato ad id regio diplomate Chersogolis Laescari aperit 143.G
 bidon capitur 208.G
 bidentina quae ad Pisanos defecerat à Florentinis recepta 33.H
 bixantium Ianxarorum uel Mahometes expugnauit 163.A
 bixantium maenia terre motu concussa Baiazetes restituit 145.B
 bohemi pecunia Thome cardinalis Strigoniensis exciti in Pannoniam perueniunt 128.G
 bohemianus uicus expugnatur atque diripitur 81.G

bolionius supra quadraginta milia aoluntariorum militum ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. 1.F
 bolixanum oppidum nundinarum conuentu nobile. 167.1
 Bona Ioannis Galeacij Sfortiae filia Sigismundo regi desponsata. 186.F
 Bonifacius octauus pontifex à Romanis interemptus. 4.A
 Bononia à Gastone copiis Gallicis praefecto, obsidione liberatur. 90.C
 Bononia expellitur Bentiuolus à Iulio pontifice. 88.K
 Bononia reductis Bentiuolis à Ludouico Galliarum rege pontifici crepta. 90.A
 Borbonius ab Alexio Beccacato non procul à rege in ceruice uulneratus capitur. 41.H
 Borbonius à Gallis ad Caesarianos desert. 234.B
 Borbonius atque Triuulcius castrorum principia habent. 175.C
 Pe. Borbonius regis sororius ad Neapolitanum bellum, Car. Galliarum regem hortatur. 9.B
 Borbonius summus totius Galliae equitum magister declaratur, qui comes stabulis uocatur 149.C
 Borbonij interitus. 236.K
 Borgia cardinalis obfes à pontifice Ca. Gall. regi datur. 25.C
 Borgia cardinali Pauli Vitelli in iussu pontificis sibi tradi postulant Matuanus denegat. 78.G. Vide Caes. Borgia. 127.B
 Al. Boschetus à Gallis ad Venetorum exercitum missus. 55.I
 bosangi hororum praefecti in premium corruptae fidei Selymum filiam nobilem despondet 143.A
 braccianum à Pontificio milite oppugnatur. 84.D
 braccianum Liuiani mira celeritate ualido aggere communitum. 83.K
 braccius dux seditione multitudinis contra Carolum Caesarem rebellantis 231.B
 brionium oppidum Gallorum praesidio defensum cum arce expugnatur. 54.F
 Galuelmus brissonetus ad Neapolitanum bellum Gallos maxime impulit 9.A
 brissonetus cardinalis durior in pace constituta 56.A
 brissonetus in collegium cardinalium cooptratur 25.C
 brissonetus Macloidiensis cardinalis Florentinis Pisarum imperium pollicitus nihil efficit 34.H
 brissoneto cardinali admodum infensus Antracius. 57.I

brissoneto roseti galeri dignitas ab Alexandro pontifice, si Caroli consilia distulbaret, promissa 12.D
 britanniae et scotiae breuis descriptio 102.E.F.G. et deinceps
 britanniae imperium Henricus Britanniae rex Gallorum beneficio consecutus 10.C
 britanniae rex à Ferdinando Hisp. rege socero suo se deceptum queritur 91.C
 britannorum de Gallis uictoria 101.B
 britones citerioris Britanniae ad sanctum Allinum Rhedonum oppidum memorabili praelio deuicti à Gallis 7.A.B.C.
 britonorio oppido unde nomen inditum sit 22.G
 brixia à Gallis et Venetis oppugnatur 223.D. capitur. 224.F
 brixia à Venetis intercipitur 92.C
 brixia obsidione liberatur 187.F.G
 brixiam à Venetis proditione receptam Galli expugnant 90.C.D
 brixiam Ludouicus Gall. rex sine uulnere recipit 89.F
 brixiam Triuulcius oppugnat 182.K
 brixiani de defendenda urbe pascuntur 224.B.C.D.E
 brunsiucus regulus equites quingentos, et tria milia pedum contra Gallos adducit 54.F
 brutij et Apuli in ditionem Ferdinandi Hispa. regis rediguntur 88.D
 brutos tueri à Carolo rege Obegninus iussus 33.C
 bubalus ingens tormentum Pisatorum 34.K
 bubalus Pisatorum ingens tormentum ab incredibili uiolentia sic uocatum 87.A
 Ge. Bucciardus Turcice peritus lingua legatus à Pontifice ad Baiazetem 25.F
 burgarum oppidum uel capitur à Caesarianis, incenditur atque deletur 83.F
 Burgarum à Mantuano capitur 53.B
 burla equitum Florentinorum praefectus obruncatur 35.F
 burmium extremum Italiae oppidum 81.E
 busi insignis equitis ueterani interitus 71.I
 busij Ambofij interitus 176.B
 businus capitur 101.C
 buffonius in collegium cardinalium receptus ob Rhodum egregie defensam et Gemem carcere inclusum 25.E
 butum oppidum à Pisani capitur 81.H
 butum oppidum Florentini capiunt 62.B
 buzechus cum delectis Germanorum Heluetiorumque cohortibus ad Porfimum mittitur 68.F
 buxia Numidia urbs ab Hispanis capitur atque diripitur 89.G
 byrthe oppidi summa 160.D

C
 cadulether praefectus sacrarum legum apud Turcas dicitur 163.D
 caduceatoris Galli oratio ad Venetorum legatos & praefectos 37.K
 caesar & Heluetij inter se irribus aduersus Gallos expeditione parant 189.G
 caesar constituitur Carolus ex Philippo filio Maximiliani nepos 230.I
 caesar Aragonius Tarentinos frustra oppugnat 46.E
 caesar Borgia Alexandri Pontificis filius à sacra purpura se abdicat, & interfecto Candiano fratre magnum imperium affert 86.E
 caesar Borgia capitur 88.I
 caesar Borgia cardinalis obses à pontifice Carolo regi datur 25.C
 caesar Borgia Varanij quatuor proceres necat, & eius alta nefaria acta describuntur 88.F.G. Vide Borgia.
 caesar Feramusca à Gallis capitur 170.A
 caesar Feramusca à Marcello capitur 117.B
 caesar Feramusca auxilium Sfortianis adducit 116.F
 caesaris Philotini uirtus 189.F
 ca. Caesaris testimonio luna plena maritimos aestus in Oceano facere consuevit 108.A.B
 caietà à Consaluo capitur 88.I
 caietà à Federico obsidetur 79.B
 caietà à Gallis rursus expugnatur 47.C
 caietani à Gallis deficiunt 46.G.H
 caietanorum de sacris donariis narratio 47.H
 caietanorum in Gallos crudelitas 50.B
 calatinus & Eracastus ad persequendos Gallos missi regem ad Dertionam salutant, & comestum adiuuat 43.F
 calatinus Mordanum Forocornelensium castellum expugnat 21.G
 calcium à Forentinis oppugnat & expugnat 62.C.D
 calidareus Veronensis à Casarianis ad Venetos transfugit 226.A
 calestia portus icus olim fuit 99.F
 cales oppidum & Thebanum Sidicinum ad Carolum regem deficiunt 29.I
 caliphus à Sarracone capitur 198.F
 caliphum Savacenorum regem Aegyptij sibi regem eligunt 198.E
 calliae Umbri interitus 113.H
 caloiannes rex Christianus vsu castanum uiro mahometano filiam nuptui dat, & quaratione 133.D
 caloiannus à Mahomete capitur & in carcere necatur 133.E
 caluifiani mors 41.C
 camelopardalim Laurentio Medici Flo-

rentiam mittit Caytheus Sulranus 199.A
 canemibus Iulius Varanius moderate imperans. 3.G
 camillus Martinengus ab Hispanis capitur. 138.I
 camillus Montanus capitur 165.D
 camillus Pandonius ad Ludouicū sfortiam legatus. 11.A
 camilli Pandonij mors 46.E
 camillus Vitellius equestri dignitate à Carolo donatus 42.E
 camillus Vitellius uirginio ut Gallorum partes sequatur persuadet 69.B
 camilli Vitellij interitus 73.C.D
 campanae Bergomenfes detrahuntur & constantur ad fundendas colubinas 122.E
 campaniae cura Belcario demandata 33.C
 campani à Ferdinando ad Gallorum regem deficiunt 30.C
 campanianum oppidum ab Alexandri pontificis milite occupatum 83.I
 campo Gaurius à Selymo uincitur. 202.I.K
 campo Gaurius Nemphiticus rex à Selymo ad Singam occisione deletus 194.F
 campioni Gaurio quomodo uelatum imperium 199.D
 campionis Gaurij interitus 203.A.B
 canes Gallorum ad Heluetios transeunt, Heluetiorum uictoriam portendent 95.F
 canes uox Tartarice imperatorem sonat 161.A
 canariae hodie dicuntur Fortunatae insule 217.B
 candianus Alexandri pontificis filius à Casare Borgia fratre interficitur 86.E
 cantabris totius orbis longe maxima & opulentissima 161.A.B
 cantaridum ueneno sublatus ab Alexandro pontifice Baptista Vrsinus cardinalis 88.G
 canclmus cum Aragonio praesidio urbe Aquila excedit 69.I
 capella arx expugnatur. 116.K
 capha hodie dicitur Theodosia nobilissima Genuens. colonia in Taurica Chersoneso 129.E
 Pe. Caponij legati Florentini interitus & egregium factum 82.B
 captiui Metonenses supra mille à Turcis trucidantur. 88.A
 capua à Gallis expugnatur 88.D
 capuam se recipit Gallorum metu Ferdinandus Arag. 29.E
 caramida hodie uocatur Amida urbs uetus 195.F
 caramita oppidum olim Amida dicebatur 160.D
 cardilli interitus. 121.K

cardonius altercani Prospero Columne cedit 112.I
 cardonius Leonem pontificem ne cum Franc. Gall. rege loquatur obnixeprecatur 184.D.E
 cardonius Patavinum agrum ac Vicentinum populatur 109.A
 cardonij cum Nauarro simultates 167.A
 cardonij oratio ad milites 109.I.K
 110.A
 carifae oppidum ad Aragoniam fidem redit 72.H
 carmania regio nunc Narsinga dicitur 159.K. 160.A
 caroli Balbani ad Carolum octauum Galliarum regem oratio 7.G.H. & deinceps
 carolus Baleonius à proceritate corporis Morgas dicitur 69.K. Vide Baleonius.
 carolus Belg. princeps Ferd. Hispan. regis haeres tributum nomine ob Neapolitanum regnum centū millia aureorum Franc. Gallorum regi se pensurū promittit 202.I.K
 carolus Belgarum princeps quo tempore Caesar acclamatus 231.A
 carolus Borbonius Boierum & Arueruū princeps quatuor millibus cataphractis equitibus, & leuis armatura octo millibus praeficitur 166.H
 carolus Borbonius à Gallis ad Casarianos defecit 234.B
 caroli Borbonij interitus 236.K
 carolus caesar Hispanian deuictus auiti regni hereditatem adit 231.D
 carolus ex Philippo filio Maximiliani nepos Caesar constituitur 230.I
 carolum Maximiliani nepotem Ferdinandum Hispanie rex instituit heredem 190.E
 carolus Ceurius Belga auri auidissimus 231.E
 carolus Lanoinus obses à Casare Clementi pontifici datur 236.F
 carolus Gheldriae dux initium dissensionis inter Gallum & Casarem fuit 99.K
 carolus Gheldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps Francisco Gall. regi auxilio uenit, & qua ratione 166.I.K
 carolus Magnus Galliarum rex quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irruerit 168.D
 caroli Montonij interitus 114.A
 carolus octauus Gall. rex Anna Soleris amore capitur 53.E
 carolus Gall. rex à Pisanis summa alacritate susceptus 35.H
 carolus Galliarum rex Florentinus & Pisanis libertatis restituente auctor. 20.G.

carolus Galliarum rex Maximiliano ob eius filiam repudiatam se excusat 9.F
 carolus Gall. rex Neapolitani regni uictor Neapoli interitus cōiunxit 32.A.B
 carolus Gall. rex nobilissimum equorum par Mantuano donat 56.F
 carolus Gall. rex Pisanis in Florentinos auxilia mittit 34.H
 carolus octauus Galliarum rex proietus pontificem adorat 25.C
 carolus octauus primus in Italiam curulia tormenta transiecit 168.E
 carolus rex Romam contendere atque inde in Galliam Cisalpinam penetrare constituit 33.B
 carolus Gall. rex Romam Flumentana porta inuehitur 23.I
 carolus Galliarum rex Roma discedit 26.B
 carolus Gall. rex rursus Romam pacato agmine ingreditur 33.F
 caroli Gall. regis in professione post Venetorum bellum diligentia 43.F
 caroli Gall. regis interitus 86.B
 caroli octauus Gall. regis latus 22.F
 carolo Galliarū regi Mathematici Occidentis atque Orientis imperium portendebant 7.D
 caroli Gall. regis non leue in praedio uiae discrimen 42.D
 caroli Gall. regis ornatus in praedio contra Venetos 39.D.E.F
 carolus Sabaudius Fracisci regis auniculus ab Heluetiorum & Sfortianorum amicitia discedit 169.E
 carolus Vrsinus capitur, mox pace facta dimittitur 86.A
 carolus Vrsinus & Vitellocius pontificios milites fundunt 84.I
 carolus Vrsinus uirginij patris fratrisque Iordanis salutem Carolo Gall. regi commendat 80.H
 carrasa Polycastri comitis filius à Gallo capitur 170.A
 carsoleij interitus 113.H
 caruatal à Venetis capitur 109.C
 caruatal interitus 114.F
 carnatali pseudocardinali pilei honores restitutus 108.G
 casalogianum à Mantuano capitur 55.B
 casantes à Praetregiano uinuis captus 218.I
 castellae portae ab Alexandro magno aduersus Scytharum irruptiones adificatae. 160.F
 castij maris accola 159.H. & deinceps
 castembasse interitus 155.H. 195.H
 castellanum oppidum sericea tele mercimonio notum 159.I
 castina specula Venetorum praesidij commissa 83.H
 castellei arx ab Adurnis expugnatur

tur 233.C
 castra Sfortianorum à Venetis oppugnatur 116.D
 castra Syluij à Venetis expugnatur 121.C
 castris obsidionem R. hauenne aduersus Gallos fortissime sustinet 90.D.E
 castrorum olim in Apenini radicibus salubrium fuit 21.K
 cataimorum regi Europa reges collati in unum pares esse nequeunt 161.C.D
 cataractae antiquis Catadupa erant 220.B
 catarinus Zenus capitur ac tandem uita & libertatem impetrat 137.C
 catharina Sfortia captiua Romam ducitur 87.F
 catharina Sfortia Foroluij & Forocornelii dominatrix 3.H
 catia à sepulchro in ius uocatus damnatur, & bona eius sisco addicuntur 36.B
 cayerbeus à Campione Gaurio ad Selymum defecit 202.I.K
 cayerbeus qua ratione Campioni regi inferius 205.F
 cayerbeus totū Aegyptio praeficitur 221.B
 cayri noui situs 210.E.F.G.H. & deinceps
 caytheus Sulranus Camelopardalim Laurentio Medici Florentiam mittit. 199.A
 caytheus Aegypti Siriaque Sultanus Mesopotamiam populatur 160.D
 caytheij Aegypti Syriaeque sultani uinuis & res gestae breuiter describuntur 1.H.K. 2.A
 caytheij interitus 199.A
 celemburgus uulneratur 113.C
 celenis urbs hodie Maras Adoloi principis regia uocatur 139.G
 cemperusij nobilis Galli Aletij in Salentinis reguli interitus 71.H
 centius Amerer uir fortis, sed barbarae uesanaeque uirtutis 175.B
 centij interitus 175.K
 cephalenia à Consaluo & Venetis expugnatur 88.B
 cepimi Petilianij filij interitus 178.E
 cercaestus Mahometem Caytheij filium obruncat, & paulo post à Giapalaro capitur 199.B
 certamen inter quatuor Graecos & Gallos 226.C
 certamen trium militum Hispanorum contra tres Italos 109.F
 ceruia à Iulio pontifice capitur 89.F
 cesenne domus quae Guidoni Guerra factuerant, praedae loco militibus Federici conceduntur 22.F
 cesenna Galli excluduntur 22.F. apud

Cesennates bellum atrox 22.D
 cetellionis à Colina familia ducis clarissimi interitus 90.E
 chalcedon olim fuit, quod nunc dicitur Scutarium oppidum 145.C
 chalabis Carmanensis uis 159.K
 chendemus inauditus iussu Selymi interfitur 153.F
 chendemio oratio ad Selymū 152.I.K
 153.A. & deinceps
 cherscebius regulus in Illyrico ad montem Nigram filij sponsam ducit in uxorem 143.D
 chersceoglis ad religionem Christianam redeundi desiderium 143.F.G
 chersceoglis aburatur Christi religionem & Stephani nomen deponit 143.F
 chersceoglis Baiazetis gener à Caytheio captus 197.H
 chersceoglis Bassa uir egregie probus quare à Christianis ad Turcas transfugerit 143.C
 chersceoglim cui plurimum fidebat Selymus, cum copiis ad Prussiam in Eythima collocat 197.A
 chersceij Ammanis interitus 178.B
 chirmanis Carmaniae regionis caput 157.K
 chiuireus pagus ob uictoriam Baiazetis de filio Selymo clatus 143.H.I.K
 chordigera Gallica nauis comburitur 99.C.D
 choys antiquitus fuit Ataxata à Domitio Corbulone deleta 154.F
 christiana crucis frustulo Franc. Gall. rex à Leone pontifice donatur 184.I.K
 christiana legis desertores sunt quicumque Mamaluchi dicuntur 198.A
 christianos quare semper in honore habuerit Hyymael Sophus 133.D
 christianorum more sacra Sceuanis percipiunt 217.H
 christi incōsuetilem tunicam dono se daturum pontifici Gemem ueneno tollat. Baiazetes promittit 25.I
 christierni Dacorū regis regia Cobeditur 129.H
 christophorus Epirota ad auxilium Bergomarum à Rentio mittitur 116.C
 christophorus Epirota in fugam se conuertens capitur 116.F.G
 christophorus Francapanes uulneratur 118.G
 ciammaasum oppidum à Selymo expugnatur & diripitur 195.B
 ciammaasum oppidum sibi oppugnandum Selymus decernit, & eius oppidum situm 194.I.K
 cianadiensis episcopus à Georgio Sebeulo agrestium rege ferrea claua percussus 126.K
 cianadium oppidum misere ab agrestibus incensum 126.I
 cidonia oppidum ad Aragoniam fidem a iij

- redit 72.I
 cicchus Simoneta capitali supplicio à Ludovico sporta Mediolanensium principis affectus 4.G
 cimbrica hodie Dacia est 129.I
 circassiorum situs 161.H
 circellum oppidum infeliciter à Gallis oppugnatur 73.C.D
 citadella oppidum à Caesarianis capituratur 119.G
 citrace emporij situs 161.E
 clarus mons olim dicebatur Atlas 217.A
 claudius Guisæ Antonij Lotharingæ principis frater spirans inter cadavera hostium repertus 179.D
 Clemens pontifex à Germanis repentina in urbem irruptione pene opprimitur 234.K
 clemens pontifex Caesarianis bellum infert 236.B
 clemens pontifex Carolo Caesari conciliatur 236.F
 clemens pontifex in arce obsidetur 236.H
 clemens pontifex Massiliam pro insigni munere cornu Monocerotus Fran. Gall. regi deferri 219.K
 clementis nomine desumpto Iulius Medices Hadriano pontifici subrogatur 233.H
 ad clementem pontificem Prælatiannes aureæ crucis munus mittit 218.B
 clusium nobile oppidum ab Heluetiis capituratur & diripitur 170.1.K
 cobena regia Christierni Dacorum regis 129.H
 coctæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur 17.K
 coim hodie appellatur Araxata 159.I
 colleonesium oppidum à Gallis deletum 73.A
 colloquium Francisci Gallie & Henrici Angliæ regis 231.G.H.I
 columbina nomen tormenti inusitate magnitudinis ab Antracio Pisanis uedit 60.F
 Fr. Columna à Gallis ad Ferdinandum transit 52.G
 Fr. Columna Aquila urbe atque omni eo tractu Aragonios pellit 29.E
 F. Columna Tallacotium & Albam recipit 26.C
 In Fr. Columnam Ferdinandi beneficia 69.F
 columna cardinalis Caietani parit 47.C
 Fr. Columnæ Carolus Gall. rex mortem Fortunium in ditionem concedit 26.E
 Fr. Columnæ interitus 233.I
 columnæ & Vrsina factiones Romanos in partes discindunt 3.I
 columnæ familie oppida à pontifici milite crudeli incendio deformantur
- 236.C
 columnij in aduentum Gallorum ad mouendum bellum omnia dissimulante parant 13.K
 columniorum de Vrsinis uictoria 86.A
 comanam ponticam aliqui fuisse iudicant quæ nunc Arsenca dicitur 162.G
 cometes luridus mortem Philippi Maximilianij filij portendens 89.B
 comitis stabilis dignitas quata sit apud Gallos 149.C
 comparatio Hysmaelis & Selymi 157.E & dein.
 comparatio Venetorum reip. cum Romanorum potentia magnitudine 230.A
 concilium Gallie totius de Neapolitano bello suscipiendo apud Turinos indicitur 8.H
 concilium Germaniæ procerum à Carolo Caesare apud Vangionas Rheni accolis ob commotam religionem indicitur 233.A
 concilium Heluetiorum apud Lucernam coactum 108.E
 concilium militare apud Turcas indicitur de imperatore aduersus Achomatem diligendo 147.H
 concilium Pij à Ludouico Galliarum rege indicitur 90.B
 concilium Turæ ab Heluetiis habitum de bello Gallis inferendo 99.G
 concilium Mediolani iubente Ludouico Gall. rege celebratur 90.B
 concordata inter Leonem Pont. & Fran. Gall. regem 184.H
 consaluis Brutios & Apulos in ditione Ferdinandi regis Hisp. redigit 88.D
 consaluis magnus Brutios & Apulos imminet 88.D
 consaluis ad castra Ferdinandi cum ceterum cataphractis, quingentis Hispanis equitibus, & duobus millibus Hispanorum pedum peruenit 75.H
 consaluis magnus ob affectati regni Neapolitani suspensionem Ferdinando in Hisp. abducitur 89.B
 consaluis magni interitus 190.E.F
 consaluis de Gallis uictoria 88.I
 consaluis laus 49.A
 consaluis propter singularem uirtutem consensus militum nomen Magni datur 88.B
 consentia oppidum Gallis pulsus à Consaluo captum 75.H
 consilium Germanorum de tradenda Neapolitana arce 30.K.31.A
 consilium Heluetiorum de pace cum Gallis constituenda 107.E
 consilium Lu. Gallie regis cum Ferdinando Hisp. rege de inuadendis Venetis 89.B
 consilium Pannoniæ procerum de inuadendo Selymo Turcarum imperato-
- re 125.G
 consilium Petilianij à Ferdinando comprobatur Triuultij consilio spreto 17.G
 consilium Prosperij columnæ à Ferdinando probatur 66.C.D.E
 consilium Thomæ Hauardi Surreij filij 104.A.B
 consilium Venantij Camertium reguli Lucaeque Sabelli spreto 63.E
 consilium Virgini ad Momperferium, 74.F.G
 consilio locum Gallie regi Lud. Florentini Soderino dictatore auctore dederunt 90.G
 constantia faminarum in pudicitia tuenda 47.F
 constantini Ruteni ad milites oratio 132.A
 constantini Ruteni uirtus 130.1.K
 constantij pij interitus 114.A
 cotachis situs 161.G
 contarenus à senatu Veneto graecis preficitur 54.C
 contarenus interitus 78.C
 contentio grauis de ordine acierum 112.G.H.I.
 conum ob tenuem comitatum Maximilianus ingredi non audet 82.E.F
 conum oppidum serice tele mercionio mercatoribus notum 159.I
 corax anæ regionis situs 160.H
 corchutus Selymi fratris inusu necatur 150.H
 corchuti Baiæzæti filij inuolens 140.E
 corchuti oratio ad Baiæzetem patrem 147.H.1 & dein.
 cariolani Triuultij interitus 26.K
 coronei nobilis Graecij interitus 100.C
 corum Turcarum armis cedit 133.A
 coronos Baiæzætes in deditionem accipit 88.A
 M. Coruini Pannoniæ regis laus & interitus 2.H
 cracouiam Sarmatarum regiam Vistula amnis interfuit 130.A
 crassij Tigurini pagi magistri oratio ad Heluetios 95.C.D. & dein.
 crasfordij interitus 105.E
 crasi interitus 78.D
 crema à Sfortianis obsidetur 117.H
 cremam stantem à Venetis ualida militum manu Rentius Ceres tuetur 115.H
 cremenses obsidione liberantur 121.D
 cremona Venetis cedit 87.F
 ob Cremonam ditionis suæ detractam Ludouicus Gall. rex cum ceteris Europæ regibus in Venetos coniurat 89.D
 Cremonam Ludouicus Gallie rex sine uulnere recipit 89.F
 Cremonam Piscarijs recipit 232.I
 Cremonensis arx Maximiliano Caesari

- à Gallis traditur 114.K
 crisseum à Turcis expugnetur 88.A
 crisseum Turcarum armis cedit 133.A
 croaticæ regionis situs 116.B.C
 crudelitas Caeteranorum in Gallos 50.B
 crudelitas Gallorum in direptione Mor-dani Forocornelensium 21.G
 crudelitas Heluetiorum 16.E
 cusfelbas Turcarum fines inuadit 136.C
 cutheia oppugnatur 138.A.B
 tandem expugnatur ibid. D
 cynthius Tiburs pacem à Franc. Gall. rege petit 179.H
 cynthius Tiburs rediens ex Francij Galliarum regis castris ab Hispanis interceptur 173.F
 cynthius Tiburs, siue Tiburtinus à Leone pontifice ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum Gall. regem transmissus 170.C
 cyripolim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur urbem, quam nunc Scyras appellamus 159.K
- D
 Dacia hodie est Cimbrica 129.I
 daci & Bastarnæ uictorius Rô. celebrati quondam Rusiam tenere 129.I
 dacorum regis Christierni regia Cobena dicitur 129.H
 Pe. Damalæ mors 55.C
 damasceni tetrarchæ interitus 203.A
 damascum à Selymo capituratur ibid. F
 damiata Helopolis, siue Pelusium olim fuit 158.G
 damiata olim Pelusium, Helopolisque demum instaurante Hadriano Caesare uocata est 215.D
 damiatum & sepulchro in ius uocatus Innocentius Caria, & bona eius fisco addicuntur 36.B
 danibes Turrice prefectus classis Nau-pactum oppidum Venetorum capit 86.H
 dara olim dicebatur Orpha oppidum 160.D
 dasonij Galliarum alarum legati mors 42.C
 dauid Aranadidinghel hodie Abyssinorum & Aethiopyum rex, qui à nostris Prætegijs appellatur 218.E
 dauidis dicti Prætegijs interitus, & eius statura 220.H.I
 dauidem Maximum Aethiopyum regem nostri Prætegijs uocant 216.E
 dauis legatus Baiæzæti ad pontificem 25.H
 dauis pedibus Anconam profugit ad Franc. Gonzagam Mantuæ principem, qui eum in Greciam remittit 26.B
 dechordes Carolum Galliarum regem à Neapolitano bello auertere cupiens 12.E
 delantiam Pisanam nobilem puellâ An-tracius deperit 57.K
- demetrius Bizantijs à militari indole Magaduces appellatus 81.F
 demetrius Spartanus Romæ pestilentiam sedat, & qua ratione 233.F.G
 dephterder quaestorum magister apud Turcas dicitur 163.D
 derbenti oppidi situs 160.F
 desperata nomen tormeti inusitate magnitudinis ab Antracio Pisanis uenditur 60.F
 diabercha regio quæ dicitur 195.F
 diadarius capitur & necatur 208.G
 diadary magni dignitas post regem maxime inter Mamaluchos 203.1.K
 dianum celebre oppidum à Federico expugnatur 79.A
 dictu Alarconis uiri falsi, & acute mortis 112.I
 dictum egregium Rodulphi in timidos milites 40.E
 dictum Liniani ad Hugonem Pepulum & Guidonem Rangonum 112.K
 dictum Triuultij ad Franciscum Gal. regem 167.K
 didaci Azauedij archiepiscopi Toletani fratris interitus 80.D
 diuipji pro Gallis bellum gerentes 41.F
 dimasius Recassentius minori tormento ictus 52.K
 dionysius Naldus & Vincentius eius frater prefecti sex millibus peditum ex Bononiensibus 17.A
 disensionis initia inter Ludouicum Sfortianum & Venetos 82.E
 diui Marci templo coniuncta domus parata ad Gallum regem hospitio recipiendum 24.D
 diuisionum ab Heluetiis oppugnatur 106.G.H
 diui Iacobi sacello Venetijs nihil antiquius 115.D
 diuurnum non est quod repentinos habet impetus, nec certis opibus innititur 1.F
 dodus Graecorum prefectus exauctoratur 54.C
 dominicij cardinale pro Grimano patre supplicentem non audit senatus Venetus 86.H
 dorsetus à Britannia rege ad inuadendam Aquitaniam oram transmittitur 91.C
 dracones alati anserinis pedibus ubi gignantur 219.H
- E
 Eberardus Comeus Mutianæ ale signifer cum filio interficitur 113.E
 eberardus Obigninus uir egregie fortis. Vide in Obegnino 9.C
 ebulum oppidum Picentinorum non longe à Silari amne 63.D
 edessam nonnulli esse iudicat quam ho-
- die Orpham dicimus 195.F
 egidius eremitanus conciliandæ pacis egregius artifex habitus 190.H
 elata fluminis cursus 151.E
 elephantem à multis seculis Roma non uisum animal Leoni x. pontifici Eridanuel rex Lusitanie mittit 117.I
 emanuel rex Lusitanie è uictorius Indicis magnifica dona Leoni x. pontifici mittit 117.I
 emanuelis regis Lusitanie uxor Franc. Galliarum regi in matrimonio collocata 234.G
 emanuelis ale Graecorum ducis interitus 229.A
 emarus Priues summo labore contra Heluetios pugnam sustinet 178.D
 epiro Macedonia oram Baiæzætes aduersus Gallorum exercitum tuetur 32.A
 ephra hodie dicitur Bastra urbs 160.I
 epistola Achomatis ad Baiæzetem patrem & eius responso 145.G.H
 epistola Aureliani ad Carolum Gall. regem 53.F
 epistola Baiæzæti ad pontificem de Geme ueneno tollendo 25.I
 epistola Henrici Angliæ regis ad Iacobum Scotorum regem 102.D
 epistola Iabellæ Neapolim perlata quia Alphonsus ad bellum excitatur 5.H.1.K
 epistola Iacobi Scotorum regis ad Henricum Angliæ regem 102.A.B
 epistola Maritiani ad Ludouicum Sfortianum 54.D
 eri urbs Arrianae prouinciæ caput 160.I
 equites duo in aere concurrere uisi 181.F
 equestris dignitatis donandæ forma 179.E.F
 equitatus Turcicus 162.D.E
 equitum magistri honos in militia summus apud Gallos 33.C
 equitum magistri nomen Ludouicus xi. Gall. rex lata lege sustulit 194.D
 equitum magistri, qui comes stabilis uocatur quantus in Gallia honos 149.C
 equitum prefectos Sanxacos Turcæ uocant 138.G
 euangelij Christi in Abyssinam è Chal-daica translatus lingua 218.F
 eugenius pont. à Rom. sede deturbatus 4.A
 eunuchus Halybassa uirtute fortissimis hominibus comparandus 138.F
 europa principes consternati ob Gallorum successum 32.D
 europa principes exceptis Florentinis solenne sœdus inter se percutiunt 32.H
 europa reges aduersus Venetos coniurant 89.D
 europa reges collati in unum Cataimorum

regi pares esse nequeunt 161. C. D
 europæ reges describuntur 2. D
 europæ uniuersæ prope reges aduersus Gallos concitati ob Italiam pont. 90. B
 F
 Antonius Faber sauciatur 55. C
 fabritius Columna à Gallis ad Ferdinandum transiit 52. G
 fabritius Columna Tallacotium & Albam clariora Marsorum oppida cepit 26. C
 In Fabritium Columnam Ferdinandi beneficium 69. F
 fauentia à Cesare Borgia expugnatur 88. G
 fauentia à Iulio pontifice capitur 89. F
 ob fauentiam & Ariminum pontificio imperio erepta oppida Iulius pontifex cum Europæ regibus in Venetos coniuat 89. D
 federicus Alphonfi Ar. frater maritimo negotio prefectus 14. E
 federicus Aragonius Ferdinandi pariter rex salutatur 78. H. I
 federicus Aragonius relicto regno ad Ludouicum Gallorum regem quam ad Hispanum confugere mauit 88. D
 federico Aragonio insita timiditas 80. K
 federicum Aragonium Gallie atque Hispanie reges ex composito adortur 88. D
 federico sanseuerinati pseudocardinali pilei honos restituitur 108. G
 feltrius dux pontificij exercitus à Triunlito profligatus 90. A
 Io. Feltrius sauciatus 55. C
 An. Feltrius Vrbinas ignominia notatus missionem postulat 43. E
 ferdinando Aragoniorum regi mortuo Alphonfus Ar. succedit 11. K
 ferdinandus Aragonius in Italia secundas partes obtinens 3. E
 ferdinandus Alphonfi Ar. filius in Fauentinum agrum transcendit 16. K
 ferdinandus Alphonfi Ar. filius terrestribus copiis prefectus 14. E
 ferdinandus Ar. Alphonfi filius Neapolitanorum rex salutatur 28. I
 ferdinandus Ar. ad Venetos confugit 70. B
 ferdinandus Ar. Capua excluditur 30. C
 ferdinandus Ar. cum Gallis pugnaturus Menianensis salus occupat angustias 27. F
 ferdinandus Ar. à Gallis in Brutiis acie superatus 63. C
 ferdinandus Ar. Gallorum metu se Capuam recipit 29. E
 ferdinandus Ar. quanto studio à Neapolitanis exceptus 50. C
 ferdinandus Ar. regnandi causa neque pietate, neque uerecundia permoue-

68. C
 ferdinandus Ar. sua manu quosdam Aragonios laqueo suspendit, quosdam interficit 74. A
 ferdinandus Aragonius Triunliti consilio spreto consilium Petuliani coprobat 17. G
 ferdinandus Ar. urbe Neapoli incredibili ciuium studio receptus 45. G
 ferdinandi Aragonij Alphonfi filij interitus 78. H
 ferdinandi Ar. Alphonfi filij laus 28. K
 ferdinandi Ar. mirus animus 30. E
 ferdinandi Ar. fœda fuga 48. I
 ferdinandus Hispanie rex Caroli Maximiliani nepotem reliquit heredem 190. E
 ferdinandus Hisp. rex occultas cum Ludouico inducias pepigit 91. C
 ferdinandus Hisp. rex pecunie tenacissimus 80. B
 ferdinandus regnū Hisp. Philippo Maximiliani filio dimittens Neapolim nauigat 89. A
 ferdinandi Hispanie regis interitus & eius statura 190. B
 ferdinandi Hispanie, Siciliae atque Sardinie regis laus 2. E
 ferdinandi Nigri eximia uirtutis Centurionis interitus 119. F
 feraria nobilis atque opulenta urbs à Venetis oppugnata defenditur 3. E
 ferretus Gallorum dux in Pisanos mititur 34. I
 fidenatium urbs nobilis antiquitas fuit Angullaria 23. H
 fides impus seruanda 127. C
 fitechy Heluetij interitus 175. F
 fliscus & Adurnius Rapallum oppugnant & expugnant 44. I
 fliscus inuadenda Liguria consiliū agit 80. G
 flisci interitus 92. E
 florabraccius Stiphicianus equitum prefectus occiditur 121. C
 florantius Germanorū dux grauius nulneratur 96. K
 florantium & Gemesium filios iacentes inter cadauera Sedanus erigit 96. A
 florentiam armatus ingreditur Carolus Galliarum rex 21. A
 florentini à Pisanijs fusi Liberactam se recipiunt 34. C
 florentini à Pisanijs rursus fusi Montecarium se recipiunt 34. E
 florentini Caesaris nomen horrent ob tributum ei non persolutum 81. B
 florentini Caroli Gall. regis fidem implorant 80. G
 florentini cum Carolo Galliarum rege fœdus renouant 57. G
 florentini cum Galliarum rege fœdus ineunt 21. C
 florentini decipi se à Gallis conquerunt

34. H
 florentini exquisitissimis honoribus Leonem pontificem recipiunt 184. E
 florentini Galliarum regi conciliantur 18. H
 florentini Hieronymum Saonatorolacullatum comburunt 86. B
 florentini in unam intendunt curam, ut Pisas recipiant 33. G
 florentini omne studij ad parandas ampliores copias in Pisanos conferunt 56. I
 florentini Pontesaccum & Pontaderam in hyberna concedunt 61. A
 florentini Pisani annis octoginta septem dominati sunt 20. A
 florentini Pisas oppugnant 33. H
 florentini suspectos ciues in proxima oppida prescriptis ciuibus ablegant 69. D
 florentinorum insigne marmoreus Leo à Pisanijs in profluentem amnem precipitatus 20. F
 florentinorum laus 4. C. D
 florentinorum legatis cohortes sagittariorum Vasconum conscribere, & naues Massiliae conducere Ca. Gall. rex permittit 81. B
 florentinos quod consilio sedem dedissent Iulius pontifex ulscitur 90. G
 florentinis Ludouicus sfortia adhaeret 86. C
 flumetana porta Romam Carolus Gall. rex inuehitur 23. I
 fœdus ab Octauiano Fregosio cum Gallis intum, & quibus conditionibus 165. E
 fœdus à florentinis cum Galliarum rege renouatum 57. G
 fœdus atque amicitia cum Gallo à Maximiliano inuitur 9. G
 fœdus à Venetis cum Gallis renouatur 92. C
 fœdus Caroli Caesaris cum Franc. Galliarum rege 234. G
 fœdus & amicitiam cum Hispaniarum regibus Galli ineunt 10. A
 fœdus Florentinorum cum Galliarum rege 21. B
 fœdus inter Clementem pontificem & Carolum Caesarem 236. F
 fœdus inter Leonem pontificem, Florentinos & Franciscū Gall. regē 180. A
 fœdus inter Ro. pontificem & Carolum Caesarem 233. D
 fœdus Laurentij Medices cum Franc. Galliarum rege 179. H. I. K
 fœdus memorabile inter Franc. Gall. regem & Carolum Belgarum principem 229. F. G. H. I
 fœdus sub Alexandro pontifice à Iacobo Scotorum rege ictum à Iulio bullatis tabulis confirmatum 101. I
 fœderis libellum Galli & Hispani re-

INDEX ALPHABETICVS.
 tur & impigre hostem ferit 176. D
 franc. Gall. rex Leonem pontificem exculat de more pedibus adorat 184. F
 fœdera Lu. Gallie rex, Veneti, Alexander pontifex, Ferdinandus Hispan. rex & Florentini simul ineunt 86. E
 fœdera noua Clemens & Veneti adiuncto Britannia rege cum Franc. Gall. rege percipiunt 234. H
 feminarum audacia & in uiros amor 156. F
 feminarum in pudicitia tuenda constantia 47. F
 feminarum Pisanae egregium facinus 61. F
 fogia oppidum ex Harporum ruinis creuit 71. A
 fontana Insubri in conlandis tormentis peritissimū interitus 226. I
 fonsce Hispani pro Ferdinando rege legati ad Carolum regē oratio 26. G
 forocornelum & foroluuium à Cesare Borgia capitur 87. F
 foroluuius & Forocornelius Catharina sfortia dominatur 3. H
 fortebraccio à Venetis aucta stipendia 43. D
 fortuna omni prudentia maior bellicis in rebus 35. E
 fortuna Veneti imperij Italij miserabilis, externis ridenda 89. F
 fortuna illudentis casus 63. B
 fortunatae insulae hodie Canariae dicuntur 217. B
 fraccasius Pisanijs iratus Pisas excessit 61. B
 francapinis à Ioanne Veturio capitur, & eiusdem crudelitas 119. A. B
 franciotus Vrbinus qui postea fuit cardinalis à Pontificio milite capitur 85. A
 francisci Almedij indice clasiss praefecti interitus 217. C
 francisci Borbonij fratris interitus 176. B
 francisci Columne uirtus 189. F
 franciscus Galliarum regis gener Britanniae ceterioris & Galliae totius imperium adipiscitur 164. E
 franciscus Gall. rex capitur Caesaris natali die 234. E. F
 Franc. Gall. rex captus in grauem morbum incidit 234. G
 franciscus Galliae rex Caroli Maximiliani nepotis imperatoriam dignitatē petentis competitor 230. I
 franciscus Gall. rex colloquū ab Leone pontifice postulat 184. B. C
 franciscus Gallorum rex equestris dignitatis ornamenta de manu Baiardi uiri fortissimi lubens sumit 179. E
 franc. Gall. rex formosissimus, & eius statura & facies describitur 184. G
 franciscus Gall. rex in prima acie uersatur & impigre hostem ferit 176. D
 franc. Gall. rex Leonem pontificem exculat de more pedibus adorat 184. F
 franciscus Gall. rex Mediolani de hostibus magnifice triumphat 182. G. H.
 franciscus Gall. rex post Borbonium & Triunlitiū in acie 175. C
 francisci Gall. regis ad Germanos oratio 177. E
 francisci Galliarum regis aduersus Prosperum Columnā humanitas 170. F
 francisci Gallorum regis de Heluetijs uictoria 178. G. H
 francisci Gallorum regis de Prospero Columna uictoria 169. I. K
 francisci Gallie & Henrici Angliae regis colloquium 231. G. H. I
 francisci Gall. regi Clemens pontifex Massiliae pro insigni munere cornu Monocerotis desert 119. K
 franc. Galliarum regi Emanuelis Lusitaniae regis uxor, in matrimonio collocata 234. G
 à francisco rege mortuo Liuiano Veneti imperatorem petunt cui Italus miles pareat 180. G
 francis. Gonzaga Matuae princeps Venetorum copiis praeficitur 36. F
 franc. Gonzaga amicitia cum Baiarum 26. B
 francisco Gonzaga Mantuano principe duce Gallorum exercitus Romam intrat Iulio pontifice creato 88. I
 franciscus Hicardi frater à Venetis capitur 188. H
 franc. Iudaea à Venetis ad Pisanos tuendos mittitur 61. I
 francisci Mariae Feltrij Vrbinatis reguli multiplices uictoriae 230. E
 franc. Piccolhomineus à Pontifice legatus ad regem Carolum re infecta discedit 22. I
 franciscus Sanseuerinus Caletiae comes dux sfortianorum 16. K
 francisci Saxatelli interitus 114. A
 franciscus sfortia Italorum peditū uirtute multas uictorias sibi comparans 27. K. 28. A
 franc. Siccius post Tarrensem pugnam ad Florentinos redit 62. A
 franciscus Soderinus cardinalis custodiae traditus 233. G
 franc. Spinula ligusticae clasiss praefectus 44. E
 franc. Valorius Florentinum populū in Petrum Medicē hortatur 19. A. B
 franciscum Vrbinum Grauiam togulum Caesar Borgia tetro supplicio sustulit 88. G
 frandaia predo insignis 15. C
 frangetum oppidum à Ferdinando obsidetur 73. E
 fransperchius Germanorū dux 227. A

fregosia atque Adurnia duae factiones in Liguria ab e Cibellini nominis 4. E
 fregosianae cohortes ab Adurniis in fugam uertuntur 92. G
 fregosius cardinalis Genua ab Adurniis pulsus 14. D.
 fregosius Cardinalis Liguria capiendae consilia agit 80. G. H
 Io. fregosius Iulij pontificis opibus principatum Liguriae consecutus 92. D
 furibus oculi in Scæuae regno eruantur 217. K
 fusus Aquitaniae regulus ad Pirencos à Carolo Gal. rege renouare bellum cupiente praemittitur 79. I
 G
 Gabra hodie uocatur Niger amnis 215. I.
 galeacij Corregij mors 42. B
 Io. Galeacius Mediolanensium princeps in ipso aetatis flore trucidatus 4. G
 Io. Galeacii Ticini interitus 21. H
 galeacio per clientes tentatis Mediolanensium animis nihil succedit 192. D. E
 galeacius reprehensus à Ludouico sfortia quod uersicolore sagulo Gallorum more indutus esset 54. H
 galeacius Pallauicinus Cremonenses ad Gallos deducere conatur 98. C
 galeacius Sanseuerinus Lu. sfortiae gener, socerum Galliarum regi conciliat 13. F
 galeacius Sanseuerinus Alexandriam Gallis occupandam relinquit 87. E
 galeacij sfortij Pisauensis principis interitus 93. E
 galeacius uiccomes uana spe Mediolano potiendi ducitur 191. K. 192. A
 galeria Virginij oppidum ab Alexandri pontificis milite occupatum 83. I
 galliae atque Hispaniae reges ex composito Federicum Aragonium adortur 88. D
 galliae concilium de Neapolitano bello suscipiendo indictum apud Turonos 8. I
 galliae proceres aduersus Ludouicum XI. conuati arma ceperunt 149. C. D
 Galliarum rex Ca. Florentiam armatus ingreditur 21. A
 galliarum rex Ca. Florentinis & Pisanijs libertatem restituit 20. G
 galliarum rex cum Florentinis fœdus inuit 21. C
 galliae rex Carolus octauus rem Galliam armis illustrauit 2. F
 galliarum rex proiectus pontificem adorat omnisque turba procerum 25. C
 galliarum reges per epistolarum magistrōs respondere solent 8. H
 gallica nauis cibariorum omne genus obsessis in arce Phari apud Genuam afferens capitur 13. F. G. & deim.

gallice classes puncto temporis dissipatur 108.A
 gallice copiae Vercellis recipiuntur 54.G
 gallicus equitatus ad Neapolitanum bellum instruitur 9.D
 gallici agminis in Venetos ordo 39.G
 gallici exercitus Neapoli lasciuia luxuria 32.B
 gallici morbi initium 79.E.F.G
 galli ab arce tormenta emittentes Florentinos à captenda Pisana urbe auerterunt 60.A
 galli ad Neapolim circiualantur 53.A
 galli ad Neapolitanum bellum ab Antonello Salernitanorum principe et alius Neapolitanis exulibus incitantur 7.F
 galli ad octo millia perempti ab Heluetiis 97.G
 galli à Mantuano fundantur 55.A
 galli à Neapolitanis trucidantur 50.B
 galli Aragoniorum uictores uti uictoria nesciuerunt 64.E
 galli arcem Pharam apud Genuam dedunt 123.E
 galli atque Heluetij absentis Caroli regis, atque presentium ducum nomen maledictis aperte lacerant 77.D
 galli Caietam rursus expugnant 47.C
 galli cataphracti Hispanis equitibus preferendi 49.A
 galli Cefenna excluduntur 22.F
 galli cuncta religione quadam in regibus suis mirantur 8.K
 galli duces animis fracti Caietam dedunt 88.I
 galli ferme omnes natura aperti, et de alto facile suspicaces 13.A
 galli equorum carnibus Nouariae uescuntur 53.I
 galli et Heluetij à Rapallinis res suas repentibus trucidati 16.I
 galli et Veneti Brixiam oppugnant 223.D
 galli fixus cum Venetis renouant 92.C
 gallim discessu duo grauiora tormenta defodiunt 43.H
 galli intolerantia famis Pharam arcem dedunt 124.I.K
 galli Mediolanensem et Cremonensem arcem Maximiliano dedunt 114.K
 galli non seruatis conditionibus à Francisco Montedolio trucidantur 57.A
 galli plus fiducia in tormentis quam in dextris atque uirtute ponunt 96.H
 galli Ticino eiciuntur et ultra Alpes redeunt 90.G
 galli tribus praeliis ab Italis dolo potius quam uirtute superati 12.H
 gallis nix retenta Caieta rursus Neapolitano regno ab Hispanis pulsus 88.F
 gallorum animi nini spe sublata franguntur 53.D

gallorum armis urbe Roma occupata Alexander in Hadriani molem confugit 24.I
 gallorum beneficio memorabilem de Ricardo rege uictoria et Britanniae imperium Henricus Britanniae rex consequutus 10.C
 gallorum copia ad Neapolim uariis causibus terra marique deleta 79.G
 gallorum corpora fato quodam Italiae ueluti propria sepulturae demandari 11.H
 gallorum crudelis misericordia 43.H
 gallorum crudelitas in direptione Moridani Forocornelensium oppidi 21.G
 gallorum de Ferdinando uictoria 48.I
 gallorum de Hispanis cruenta uictoria 90.F
 gallorum equitum ala ad sanctae Agathe oppidum progressa à Liniano magna ex parte deleta 17.I
 gallorum equitum Romam ingredientium ornatus 24.A
 gallorum expeditio memorabilis ad cõdendum Hierosolymitanum imperium 1.D.E
 gallorum exercitus Iulio pontifice creato Romam intrat 88.I
 gallorum felicitati Hispanica gens inuidet 26.F
 gallorum fama quanto metu Turcas percusserit et quantam spem Graecis deridit 31.K
 gallorum hostis creditur Maximilianus publico priuatoque odio 81.B
 gallorum in alienis terris diuturna non suere imperia et ratio 1.F
 gallorum in Britones ad sanctum Albinum Rhedonum oppidum uictoria 7.B.C
 gallorum in reges suos reuerentia 16.G
 gallorum in Venetos uictoria 41.D.E
 gallorum metus quantus apud Italos 18.E
 gallorum minaces accentuque superbas uoces Romana plebs ferre non potest. 24.H
 gallorum regis sacramento Pisani adacti 61.D
 gallorum successu Europae principes cõsternantur 32.C.D.E.F. et dein.
 gallis à muro precipitatis Rhegij arx capitur 46.B
 à Gallis Italiae liberata Iulius titulum praefertens 90.G
 gallis terribile Heluetiorum nomen 192.G
 gallos ad Neapolitanum bellum plurimi hortantur 7.F.G
 gallos Caietani in arcem compellunt 46.I
 gallos cataphractos captiuos totidem Graeci paucique equites adducunt 226.A

gallos decreto publico Heluetij hostes declarant 166.A
 gallos Senenses laute ac liberaliter excipiunt 22.K
 gamalam olim uocabant sumachim urbem 160.F
 Pe. Gambacurta exclusus à Pisanis, et captus à Florentinis 60.B
 garganum montem Iulianus Lothoringus à Carolo rege custodire iussus 33.C
 garlasacum oppidum à Ioanne Medice expugnatur 234.A
 garzia Toletani interitus 89.H
 gaspar Germanus securi percussus ob Neapolitanam arcem Gallis traditam 31.E
 gaspar Golditus ab Heluetiis torqueatur 108.F
 gasfo Foissius sorore Ludouici Galliae regis genitus copius gallicis perficitur 90.B
 gastonis interitus 90.F
 gazelles ad summam uirtutis opinionem qua ratione peruenierit 204.E
 gazelles à Sinambassa uincitur 205.A
 gazelles Syriae praepositis audita Selymi morte rebellat 231.A. et eius interitus 231.C.D
 gazellis magni Caytbei alumni consilium ad Campsonem 201.B
 gazellis oratio ad Selymum 212.E
 gazenses Selymo deditionem faciunt 204.B
 gemas ad Caietam moritur, et de Gemis morte uarij rumores 27.D
 gemes Baiaetis Orhomani frater, quem imperite aliqui scriptores Zixymu uocant, à Pontifice Gallorum regi traditur 25.B
 gemesum et Florantium filios iacentes inter cadauera Sedanius erigit 97.A
 genebrae montis culmina olim Coctia nuncupabantur 17.K
 genua à Pisciario capitur 233.B
 genua Ludouico Galliarum regi deditionem facit 87.E
 genua terra marique in Aragonios arma parantur 15.E
 genuenses rebellates armis à Lu. Galliarum rege subacti 89.B
 genuense nauigium ad Pontonis formam impetu Gallorum submergitur 124.I
 genuensium solertia et maritima uirtus 124.G.H.I.K. 126.A.B
 georgiani hodie sunt Hyberi 161.F
 georgius Bucciardus legatus à pontifice ad Baiaetem 25.F
 georgij Hellempurgensis Germani interitus 176.A
 georgij Hemi legati auspicijs exercitus Venetus mortuo Liniano regitur 180.F.G

georgius Sechelus à Vayuoda capitur, et tortoribus excrucians datur, et in morte constantia 128.A.B
 georgius Sechelus uir fortis et osor nobilitatis ab agrestibus rex deligitur 126.F
 georgij Secheli agrestium regis ad milites oratio 128.A.B
 georgius Soprasaxus à Leone pontifice carcere emittitur 184.H
 georgius Soprasaxus opera cardinalis Sedunensis à sacerdotij possessione depulsus, et Romae in custodia seruatus tandem à Leone in gratiam Francisci Gall. regis liberatur 193.E.F
 germaniae et Sarmatiae olim terminus Vistulae amnis 130.A
 germani signiferi uirtus 27.A
 germanum militem sua manu Maximilianus Caesar interficit 191.D
 germani à Franc. Gallorum rege auxilio Venetis missi militiam recusant 183.K et 184.A
 germani ad Suarquadum ab Heluetiis uicti. 86.K. et 87.A
 germani ad unum omnes à Gallis interficiuntur 71.K
 germani à Petiliano et Triulio, paulo post à Luiano funduntur 89.C
 germani Heluetijs se dedunt 96.A
 germani pedes duritie frigoris subacti Pisas refugium 83.D
 germani ob Venetijs natum incendium crimini subiciuntur 115.F
 germanos habere uehementem impetum, sed in cursu haerere solere 192.K
 germanorum acclamationes propter aduentum Caesaris 100.K
 germanorum crudelitas 114.A.B
 germanorum crudelitas in direptione urbis Romae 236.H
 germanorum feros uultus Ro. plebs ferre non potest 24.H
 germanorum in fuga interitus 77.A
 germanorum militaris disciplina 71.G
 ex Germanis ad Neapolitanum bellum classes parantur à Galliarum rege 9.C
 gesualdum Compisani reguli oppidum à Ferdinando expugnatur 74.F
 Getae, Daci et Bastariae uictorius Romanorum celebrati quondam Rustam tenere 129.I
 gheldriae dux Carolus initium dissentionis inter Gallum et Caesarem fuit 99.C
 ghingatta pagus duabus Caesaris uictorius Gallo infastus 100.G
 giapalati interitus 199.B
 gibellini nominis duae factiones A durinia atque Eregosia, quas etiam Guelphi sequuntur 4.E
 giensis et aliorum Galliae procerum Mantuano colloquium 55.I
 gilbertus Mompferius uir egregie fortis. Vide in Mompferio 9.C

gislaris praefecti Turcarum interitus 88.B
 gofferius Caesarianus ad Ticinum amnem pellit 233.F
 golditus et Stapherus primores Heluetiorum duces 193.D
 gonzagae Mantuae princeps Venetorum copias praeficitur 36.F
 Fr. Gonzagae Mantuano principe duce Gallorum exercitus Romam intrat Iulio pontifice creato 88.I
 gorgora situs 161.G
 gorimus Rauennas cohortis praefectus 55.B
 gothia circumfluo et restagnante Oceano munita est 2.I
 gothiae regionis situs 129.H
 gothorum in alienis terris imperia non suere diuturna et ratio 1.F
 gothi ut totius orbis iniurias ulciscerentur, Rom. res deuasarunt, et uni de uictore gentium populo triumpharunt 33.C
 ibidem. D
 gothifredus Bolionius supra quadraginta milia uoluntariorum militum ad cõdendum Hierosolymitanum imperium adduxit 1.F
 gothifredus Calearius Veronensis capitur et necatur 120.A
 graeci pauci equites totidem cataphractos Gallos captiuos abducunt 226.A
 graecorum animos Mantuanus sibi deuincit 54.C
 graecorum auaritia 42.F
 graecorum militum astutia 37.E
 graecorum quata spes et quatus Turcarum metus ad Gallorum famam 31.K
 graecorum ritus sequuntur Mosconite et utrique Roxolani 130.E
 granata Hispanorum praefectus uir miti ingenio, ac sapientie studijs potius quam militia clarus 116.I
 granatae interitus ibidem. K
 gratianus Guerra et Baylinus Vitrius Aquiliani, Sulmonem, Marsos et Pelignos tueriusi 33.C
 gratianus Guerra in Marsis et Pelignis bellum impigre gerit 70.B
 gratianus Guerra regni Neapolitani similibus excedit 79.D
 grauinae reguli Caesar Borgia terro supplicio sustulit 88.G
 grimanus cum Baiaete male pugnat, et ideo à Venetis damnatur et relegatur 86.F.G.H.I.K
 grumanus Monopolim, quae Gallorum praesidio tenebatur, expugnat et diripit 46.D
 Petrus Griphus à Pisanis ad Carolum regem legatus 61.H
 grisoni inter Rhetos hodie uocantur Aegnedinae uallis incole 86.K
 grisoni uocabulo barbaro hodie nuncupantur Lepontij Rhetique 167.I
 grittus author Venetijs restimati incendij 115.F

grittus capitur 90.D
 grittus Venetorum legatus auxilio Triulio atque Borbonio uenit 191.E
 gritti memorabile dictum 97.C
 gritti Veneti togati imperatoris laus 230.A.B
 gritto authore Veneti cum Turcis pacem pepigerunt 133.B
 gritto libertas conceditur 92.D
 guaghera hodie uocatur Syene urbs, initiumque est Aegyptij regni 220.G
 guagneram olim Syenen appellabant 215.H
 guardia oppidum ad Aragoniam fidem reddit 72.I
 guelphorum et Gibellinorum factiones ob Gibellinorum inter se factiones aliquo modo sedatae 4.E
 guerra et Baylinus Vitrius Aquiliani, Sulmonem, Marsos et Pelignos à Carolo rege tueriusi 33.C
 guerra industria 22.C
 guerreyr Celanij equitum praefecti interitus 116.D
 guido Baldus Urbini princeps Florentinis aduersus Pisanos auxilio fuit 56.I
 guido Feltrius ab Ursinis capitur 85.D
 guido Feltrius à Paulo Vitellio Florentinorum duce profligatus 86.C
 guido Feltrius à carcere educitur 85.F
 guido Feltrius Urbinatium dux 3.H
 guido Urbinatium regulus Ursinorum copias armis et equis exiit 78.F
 guido Feltrius Urbino pulsus à Caesare Borgia 88.G
 guidonis Guerrae industria 22.C
 guinei absoluta nigritie existimantur 215.I
 guisa Antonij Lotharingae principis frater spirans inter cadauera hostium repertus 179.D
 guilhelmus Brissonetus et Stephanus Belcarius ad Neapolitanum bellum Galliarum regem maxime impulit 9.A
 guilhelmus Gofferus Caesarianus ad Ticinum amnem pellit 233.I
 guilhelmus Rochandolphus Caesarianus octo milibus praefectus 228.I
 guilhelmus Rocandolphus Brixienfibus auxilio à Maximiliano Casare mititur 187.B
 guycensis cardinalis permutatione Baleoni cum Carnaiale intercedit 114.E
 gurelli Caraccioli auaritia 74.F
 Hadrionopolim Selymus ingreditur discedente Baiaete 142.G
 hadrianus Acturi Boysiuij frater purpureo galero decoratur 184.H
 hadrianus Baleonius à proceritate corporis Morgas dictus 69.K
 hadriani pontificis interitus 233.H
 hadrianus sextus Leoni. 10. pontifici b

- substituitur 132.K
 haly precipuus Mahometica superstitio-
 nis interpres 157.F
 halybassa eunuchus uirtute fortissimis
 hominibus comparandus 138.F
 halybassa interitus 139.D
 hammon Iudaus medicus Baiazete ne-
 cat 149.E
 harduellis constantia & uirtus 133.
 B.C.D
 harduellis religio 133.F.G
 harduellem Iacuppius, qua ratione in-
 terfecerit 133.H.I
 hederlinus cum septingentis Germano-
 rum peditibus contra Vitellianos pu-
 gnat 71.G
 hederlini mors ibidem.K
 hedil à Scythis Rha flumen appellatur
 161.A
 ad Helanconium regulum Gallie regnū
 si Franciscus uita excessisset potinebat
 175.C
 helianus Græcus de Monocerotis admi-
 randa potestate 219.K
 heluetius defensor potestatis libertatis ap-
 pellatur 91.H
 heluetij absentis Caroli regis atque præ-
 sentij ducum nomen maledictis aper-
 te lacerant 17.D
 heluetij à Francisco Gallorum rege uin-
 cuntur 178.G.H
 heluetij à Persiuo merita stipendia pa-
 raris Gallis ad pugnam exposcunt
 74.B.D
 heluetij collecta suorū cadauera humeris
 in urtem reportant 97.F
 heluetij concilio apud Lucernam habito
 iusurando affirmant se ultimos dece-
 ptorem regem 108.E
 heluetij de his, qui Gallorum partes fo-
 nisse dicebantur supplicium sumunt
 108.F
 heluetij & Galli à Rapallinis res suas
 repentibus trucidati 16.I
 heluetij ferre non possunt Germanos illis
 prelatos à Ludouico Gall. rege 92.I
 heluetij Gallos decreto publico hostes de-
 clarant 166.A
 heluetij in Vercellensem agrū per Graias
 Alpes descendunt 161.I
 heluetij nobilitatem uno praelio crudelissi-
 me deleuerunt 107.C
 heluetij ob trimestre stipendium à Ma-
 ximiliano sfortia non persolutum Me-
 diolanum dimittunt 179.A
 heluetij pace cum Gallo rege constituta
 domum reuertuntur 107.I
 heluetij pontificem contra Gallos tuen-
 dum suscipiunt 90.A
 heluetiorum animi uini spe sublata frā-
 guntur 53.D
 heluetiorum crudelitas 16.E
 heluetiorum de Gallis & Germanis ui-
 ctoria 96.A
 heluetiorum de Germanis uictoria ad
 suarwaldum 86.K. & 87.A
 heluetiorum nomen Gallis terribile
 192.G
 heluetiorū perfidia Maximilianus Ca-
 sar timet 153.E
 heluetiorum seuerissima lex 95.H
 ex Heluetijs & Germanis ad Neapoli-
 tanum bellum classes parantur 9.C
 heluetijs perditū qui dicantur 175.H
 heluetijs se dedunt Germani 96.A
 henricus septimus Anglie rex auri di-
 tissimus 2.F
 henricus Aladelista regulus copiarum
 quæ Perpenniani erant, dux 79.K
 henricus rex è Britannia superato fe-
 ro Calefiam uenit 99.G
 henricus Britannia rex Britannia im-
 perium Gallorum beneficio consecu-
 tus 10.C
 henricus Anglie rex Mariam Britannā
 sororem Ludouico Galliarum regi de-
 spondet 163.I.K
 henricus Britannia rex Maximilianum
 Cæsarem patrem appellat 100.D
 henrici Anglie & Francisci Gallie regis
 colloquium 231.G.H.I
 henrici Anglie regis insolens titulus, Cui
 adhaere præst 230.A. & 231.K
 henrici maritimæ regionis reguli inter-
 itus 83.F
 henrici nobilis Corsi mors 64.D
 henrici Ricurtij Germani interitus
 178.A
 hercules Atefinius Obegrimo amicitiam
 fidelēque operam offert 10.F
 hercules Bentiuolus aduentanti Virginito
 à Florentinis opponitur 69.D
 hercules portū Gallie naues tenuerant
 27.F
 hermis interitus 113.G
 hernicorum moenia aduersus Cæsaria-
 nos fortissime defenduntur 236.D
 hesperides insulas nonnulli esse existi-
 mant eas, quæ nunc Virides dicuntur
 217.A
 hiberi hodie dicuntur, qui olim diceban-
 tur Georgiani 161.F
 hicardus Brixiam à Gallis & Venetis
 defendit 223.E
 hicardus Brixiiensibus ciuibus pecuniam
 acerbissime extorquet, & militis di-
 uidit 188.A
 hierapolis à Selymo capitur 203.C
 hieronymus Adurnus capitur 165.D
 hieronymus Cassilionus iurisperitus Me-
 diolanensis orator ad Franc. Gallorum
 regem 179.F
 hieronymi Elisci interitus 92.E
 hieronymus Saunenarola cucullatus à
 Florentinis comburitur 86.B
 hieronymus Sauernianus Osophū op-
 pidum egregie defendit 118.I
 hierosolyma à quibus incolatur 206.A
 hierosolymitanum imperium euerit Sa-
 ladinus Sarraconis filius 198.F
 hierosolymitanum imperium 1.F
 hisdam oppidum Ierice tele mercimo-
 nio notum 159.I
 hippotoxotarum ducis Vardai mors
 42.C
 hismael Sophus Amurathi Achomatis
 filio filiam suam despondet 152.C
 hismael Persarum rex à Selymo grauer
 contusus 230.K. & 231.A
 hismael Sophus fugato Aluante Tauri-
 sum ingrediuntur 134.I.K
 hismael rex quantopere à suis militibus
 diligetur 155.A
 hismael Sophus quare Christianos sem-
 per in honore habuerit 133.D
 hismael Techelli auxilia contra Turcas
 mittit 136.F.G
 hismael Sophus Tomumbeium, qua ra-
 tione non adiucrit 222.H.I
 hismael Sophus uulneratur 156.D
 hismaelis Sophi & Selymi comparatio
 157.E. & dein.
 hismaelis forma ibidem.I
 hismaelis prouincia urbēque describitur
 159.H. & dein.
 hismaelis Sophi prouincie 159.I.K
 160.A. & dein.
 hismaelis cognomen Sophus, qua ra-
 tione datum 134.D
 hispania & Gallie reges ex composito
 Federicum Aragonium adoriuntur
 88.D
 hispania regis Ferdinandus laus 2.E
 hispanica gens Gallorum inuidet feli-
 citati 26.F
 hispani Brixie obsequi Cæsarem maledi-
 ctis & probris incessunt 186.B
 hispani equites cum Gallis cataphractis
 minime conferendi 49.A
 hispani scintilla expugnandarū urbium
 maxime ualent 122.G
 hispano regi à Veneto senatu Apulia wr-
 bes deduntur 89.F
 hispanorum in obsidione Girapolis se-
 da fuga 89.G
 historia Iouiani Pōtani de Ioanna Nea-
 politanorum regina 7.A
 historia Pauli Iouij incipit ab anno
 1494. 1.G
 historia uniuersa Pauli Iouij in quinqua-
 ginta annos refertur 1.B
 historia Philippi Argentoni Gallicæ con-
 scripta 9.A
 homares precipuus Mahometis inter-
 pres 157.F
 homicidia in Scaua regno supplicium ut
 ad arbitrium propinquorum interfecti
 puniuntur 217.K
 hosti terga danti iter aureis pōtibz con-
 sternendum 194.B
 humeus in Scotiam profugit 105.K
 humeus regni Scotici procurator ca-

- pituli supplicio affectus 189.K
 humeus uir nobilis Scotus Anglorum fi-
 nes populatur 103.A
 humileius in Scotiam profugit 105.K
 hūtleij ad scotos egregiū dicitū 103.H.I
 humorum in alienis terris diuturna non
 fuere imperia, & ratio 1.F
 hybletijs Eliscus inuadendæ Ligurie cō-
 silia agit 80.G.H
 hyrcania situs 160.H
 I
 Iachus princeps legationis à Selymo ad
 Campionem Gaurium regem 197.B
 iacobus rex regio Lepidi, deserto Christi cul-
 tu ad Mahometis sacra deficit 207.G
 iacobi Condei Germani interitus 178.A
 iacobus Mottinus è Torfano auguralis
 discipline non imperitus 95.G
 iacobus scotorum rex ad bellum aduer-
 sus Henricum Britannia regem geren-
 dum sollicitatur 101.G
 iacobus Stuartus scotorum rex paterne
 cadis scelere atque ipso uitæ exitu in-
 felix 2.F
 iacobi scotorum regis interitus 105.I
 iacobi scotorum regis cadauer diu sepul-
 tura caruit 106.A
 iacobus Tarsia à Venetis ad Pisanos tue-
 dos mittitur 61.I
 iacuppius Chiorzeymal magni Vsum-
 cassanis filius Harduelē crudeliter in-
 terfecit 133.B
 iacuppius Harduelē qua ratione interfe-
 cerit 133.H.I
 iacuppi interitus 134.E
 iacuppi Persarum principis res gesta
 1.H.2.B.C.
 iamburdi Saxellus consilium ad Cam-
 pionem 201.A
 iamperres leo potius quā miles 225.K
 ianizari Turca lingua uocantur præ-
 toriani milites 138.G
 ianizarorum gesta & privilegia 163.
 A.B
 ianizaris nihil apud Selymum præstan-
 tius, & quis eos instituerit 162.K
 ianus Fregosius Iulij pontificis opibus
 principatū Ligurie cōsecutus 92.D
 iano Fregosio Octavianus præfertur 98.
 F
 ianus uim imperij ægerime retinet 92.
 E
 icinus portus olim fuit Calefia 99.E
 iconium à Techelle oppugnatur, & pau-
 lo post obsidione liberatur 137.D
 imbercutius capitur ac paulo post in
 acie dimittitur 101.C
 imbercutius promptissimus Gallorum
 dux 169.G
 imbercutij interitus 176.B
 imperatorem uox Canes Tartarice so-
 nat 161.A
 imperia sacerdotum Romani æquo ani-
 mo nō ferunt 4.A
 impressoria artis exempla per quos ad
 nos peruenerint 161.C
 Indici maris imperium Lusitani tenuerunt
 118.A
 induciae decem dierum inter Mantuanū
 & Gallie regem constituuntur 55.I
 induciae quatuor mensium ab Henrico
 cum Eustio à Carolo rege misso pacta
 80.G
 inducias trium dierū Galli Tarona ob-
 sessi à Britannis impetrant 101.
 D
 induciae 20. dierum inter Brixienfes &
 Venetos constituuntur 186.H.I
 induciae unius diei ad sepelienda cada-
 uera Gallis concessæ à Venetis 43.A
 inducias cum Gallis pactas Ferdinandus
 rex egregie distulit 91.D
 inducias Heluetijs Franciscus Gall. rex
 concedit 170.H
 innocentijs Catia è sepulchro in ius uo-
 catus damnatur, & bona eius sisco
 adducuntur 36.B
 insubres Gallorum dominatu liberare se
 uelle fingit Maximilianus Cæsar
 192.C
 insula fortunata hodie Canaria dicitur
 217.B
 ioachimus centū arcu Mediolanensium exci-
 dium omnatur 181.H
 Ioannis Baptiste interitus 113.H
 Ioannes Barchalonius deditonem facit
 169.I.K
 Ioannes Basilius Moschorum rex reli-
 gionis cultor egregius, nisi Cræcamicos
 ritus sequeretur 21.
 Ioannes Bentiuolus Bononiensium prin-
 ceps 3.H
 Ioannis Bernardini interitus 113.H
 Ioannes Brauius dux seditiose multitu-
 dinis contra Carolum Cæsarem rebel-
 lantis 231.E
 Ioannes Cantabrie rex regno expulsus
 91.C
 Ioannis Despatchij Bernensium ducis in
 Gallos singulare studium 170.D
 Ioannis Galeacij Mediolanensium prin-
 cipis interitus 4.G
 Ioannis Galeacij sfortia filia Bona Sigis-
 mundo regi desponsatur 186.F
 Ioannis Galeacij Ticini interitus 21.H
 Ioanni Lascari in Christianos studium
 & redeundi desiderium Cherseoglis
 ostendit 143.F
 Ioannes Medices cardinalis à Iulio pon-
 tifice Florentia rediit 90.G
 Ioannes Medices cardinalis pontificis le-
 gatus à Gallis capitur 90.F
 Ioannes Medices in pontificatu Iulio
 succedit 90.G
 Ioannis Montefeltrani interitus
 226.I
 Ioannis Nauarra regis interitus 229.
 H
 Ioannes Padilla dux seditiose multitu-
 dinis contra Carolum Cæsarem rebel-
 lantis 231.E
 Ioannes Petrus Gonzaga ab Vrsinis ca-
 pitur 85.D
 Io. Petri Suræ uirtute castra Sfortiano-
 rum egregie defenduntur 116.E
 Io. Picinini mors 42.B
 Ioanni regi Portugallie Lusitania exi-
 gua pars cedit 2.E
 Io. Rouercus bellum in Marsis & Pe-
 lignis impigre gerit 70.A
 Ioannis Stennij interitus 188.D
 Iordanes Virginij filius captiuus Neapo-
 lim mittitur 78.F
 Iordanes Virginij filius è carcere educi-
 tur 85.G
 Iordanes filius sub signis Virginij 69.
 C
 Iordanis qui Neapoli in cathenis serua-
 batur, salutem Carolus Vrsinus fra-
 ter Ca. Gall. regi commendat 80.
 H
 Iordani Vnderualdij Heluetij uirtus
 97.G
 Iordani Vnderualdij præstantis tribuni
 ad Heluetios oratio 93.K
 Iouianus Pontanus tabulas de transla-
 tione imperij ab Alfonso ad Ferdinandum
 conficit 28.I
 Iouiani Pontani de Ioanna Neapolita-
 na regina historia 7.A
 Isabella Ioannis Galeacij uxor, Alphon-
 si filia & Ferdinandus nepis 5.F
 Isidus Iunus hodie Aiacus dicitur
 200.I
 Italia à Gallis liberata Iulius titulum
 præferens 90.G
 Italice principes describuntur 2.K.3.A
 & dein.
 ad Italice statum conturbandum Veneti
 cum Ludouico Gallie rege Alexan-
 droque pontifice conuincunt 86.D
 Itali duces per amplum equitatum aten-
 tes pedes parui faciunt 27.
 G
 Itali quanto metu ob Gallorum aduen-
 tum tenebantur 18.E
 Italarum ingenia 12.H
 Italarum peditum uirtute multas uictio-
 nas Franc. sfortia sibi comparans
 27.K.28.A
 Italica militie decus Tarenfi pugna a-
 missum 42.A.
 iter Gallici exercitus per Alpes 169.
 A.B
 iter hosti terga danti aureis pōtibz
 consternendam 194.
 B
 iudæos & Christianos præda habere
 defunctio principe Turcarum mos est
 141.K.
 Iuliani Gallicarum alarum legati mors
 42.C

iulianus Medices Leonis frater à senatu populòque Ro. ciuitate donatur 108. H
iulianus Rovereus cardinalis Liguria ca piende consilia agit 80. G. H
iulianus Rovereus Ostiensis cardinalis ad Galliarum regem profugit 13. G
iulius cardinalis Vrsini frater metu pontificis urbe profugit 84. H
iulobriga nunc dicitur Algrnii 231. G
iulij Mansroni Pauli filij virtus: idè paulo post capitur 189. E
iulius Medices desumpto Clementis nomine Hadriano pontifici subrogatur 233. H
iulius pont. liberatè à Gallis Italiae titulum praeferens 90. G
iulius pontifex Bentiuolam Bononia expellit 88. K
iulius pontifex Florentinos quòd consilio sedem dedissent ulciscitur 290. G
iulius pontifex ob Fauentia & Ariminii pontificio impero erepta oppida cum ceteris Europe regibus cõiurat 89. D
iulij pontificis interitus 90. G
à Iulio pontifice sacerdotes trasfuga cõsilium celebrant Mediolani 90. B
iulius Varianus Camertibus moderate imperans 3. G
iulius Vrsinus Fregosinus capitur 16. F
iunusbassa summæ uirtutis Epirota à Baiazete contra Techemel mittitur 139. G. H
iunusbassa vulneratur 211. K
iunusbassa interitus 222. C
iura quæ in Scæuæ regno seruantur 217. H. I. K
iureconsulti Sutrimi memorabili iudicio à Carolo rege absolutio 23. H
iusurandum maximum apud Turcas per caput principis 142. A
iusitmanus Maurocenus per Lucensium fines Pisas peruenit 81. F
iusti perfidia in Ferdinandum Ar. & eius interitus 30. F

L

Ladislaus Polonorum & Hungarorum rex ad Varnam ab Amurathe casus 162. 163. A
laucianum celeberrimum Apuliae emporium antiquitus Anxanum Frentanorum fuit 69. K
laurum à Florentinis capitur 57. A
lascari antiquos codices cõquirenti curia Græciae bibliothecas impetrato ad id regio diplomate Chersogolis libere excutiendas aperit 143. G
laudatæ fammæ in pudicitia tuenda cõstantia 47. F
laudis Pompeie arx Galli communita præsidio à M. Antonio Columna expugnata 194. B
laudè Pompeiam Pisarius capit 232. I
lawredani legati Veneti interitus 113. K
laurentiana uicus à Venetis expugna-

tur 82. A
laurentio medici Camelopardalim Florentiam mittit Caytheus Sulthanus 199. A
laynum oppidum à Consaluo captum 75. H
legati ab Aragoniis ad Ludouicũ Sfortiam & Galliarum regem re infecta discedunt 11. C. D. E
legati ad Ludouicum Sfortiam ab Aragonis mittuntur 6. A. B
legatus Baiazetis ad Amurathem filium ab Amurathe iugulatur 146. G
legatum Baiaz. patris Achomates obliquis uerberorum cõtumeliosis debonestatum prope uiolat 145. I
legati Baiazetis ad Selymum filium 141. B
legati Baiazetis Turcarum imperatoris ad pontificem 25. H
legatus Caroli Gall. regis Andreas Lugdunensis Antistes ad pontificem 33. C
legati ad Venetos à Carolo rege trium dierum inducias postulantes mittuntur 43. A
legati Emanuelis regis Lusitaniae dona magnifica Leoni x. pontifici afferunt 117. I
legati Florentini scuitia 57. B
legati Hysmaelis Sophi ad Selymum 154. H
legati ab Hysmaele Sopho ad senatum Venetum mittuntur 136. I
legati à Ludouico Sfortia ad regem Gallorum qui eum ad bellum Neapolitanum incitent mittuntur 7. G. H
legati pontificis ad Baiazetem Turcarum imperatorem 25. H
legatus à pontifice ad regem Carolum re infecta discedit 22. I
legati pontificis & Baiazetis à Ioanne Roneroe Iuliani cardinalis fratre capiuntur 25. K
legati Selymi ad Campsonem Gaurium regem 197. B
legati Selymi ad Tomumbeium sapius uictum 213. B. à Mamaluchis trucidati ibidem. E
legati Tomumbeij ad Hysmaelem Sophum 204. A. B
leuoxij interitus 105. G
leonardus Blancus ob Gallicum nomen innocatum laqueo strangulatus 51. I
leonardus Dreßanus in barathrum terribimum carcerem Venetiis deicitur 89. H
leocolum à Florentinis recipitur 57. A
leo marmoreus Florentinorum insigne à Pisani in profluentem amnem præcipitatus 20. F
leo decimus pontifex Thiamam sacri imperij more maiorum accipit 91. B
leo pontifex criminum ueniam dat & aeternam felicitatem iis qui arma con-

tra Turcas inuadunt 126. C. D
leonis pontificis consilia de bello Selymo inferendo 223. B
leonis pontificis interitus 132. K
leonis pontificis mite ingenium 108. I
leonis pontificis ob Gallorum uictoriam consternatio 170. B
leoni pontifici à Lusitania rege dono missum uolumen Cantæ impressum cum elephante 161. C
leonem pontificem Franc. Galliarum rex exosculans de more pedibus adorat 184. F
Lipontij Rhetique Crisoni uocabulo Barbaro hodie nuncupantur 167. I
lepus è pratorio prosiliens ac mille petitus telis euadens 103. I
lescius Lotrechij frater prior pontifici bellum infert 233. E
lex Turcica ne quis uillam priuato muro circumdet 162. E. F
ex lege militari acies prima quæ sit 112. H
leges quæ in Scæua regno seruantur 217. H. I. K
liberatacram Florentinorum oppidum Pisani oppugnant 34. I
liberatacra à Pisani expugnatur 35. A
liberi hominis inter armatos uox 21. B
liberottum Firmanum Caesar Borgia terro supplicio sustulit 88. G
liburnum oppidum à Maximiliano Cesare oppugnatur 82. I
de Liburno oppido si capiatur Veneti & Sfortiani contendunt 83. C
Lu. Ligninus uir egregie fortis 9. C
ligures Franciscum Gallia regem in Italiam euocant 164. G
liguriae factiones duæ Adurnia atque Fregosia ambæ cibellini nominis 4. E
ligurie inuadendæ cõcilia agitatur Iulianus Rouoreus, Paulusque Fregosius cardinales & Hiblettus Feliscus 80. H
liguria princeps appellatur Antoniottus Adurnius 92. G
ligurum fuga 45. E. F
lillensis Gallus Florentinis in castris moritur 60. I
lillensis nobilis Briffoneto affinitate coniunctus ad Florentinorum castra peruenit 58. A
lithuaniae regionis situs 129. I
lithuani ultimi in Europa qui gentiliu ritus exuerunt 130. A
liuianus ad recuperandum Eboraculum se conuertit 118. B
liuianus aliquot milites crudeli manu confodit 98. E
liuianus à Ludouico Gall. rege capitur 89. E
liuianus à Guidone Vrbinatium regulo captus elabitur 78. F

liuianus à Paulo Vitello Florentinorum dux profugatus 86. C
liuianus Cremona excedit 98. B. C
liuianus de rectorum suum necari uoluit 120. A
liuianus è durissimo carcere educitur 92. C
liuianus Gallorũ equitum alam ad sanctæ Agathæ oppidũ progressam magna ex parte deleuit 17. I
liuianus Heluetios crudelissime trucidat 178. F
liuianus oppida quaedam Germanæ diuisionis expugnat 89. C
liuianus sub signis Virginij 69. K
liuiani ad Hugonem Populum, & Guidonem Rangonum dictum 112. K
liuiani anno suæ ætatis altero, & sexagesimo interitus 180. D. E. F
liuiano à Senatu Veneto pugna permittitur 111. B
liuiani mira celeritate Braccianum ualidè aggere communitum 83. I. K
liuiani oratio ad milites 110. C. D
& dein.
liuiani oratio ad milites 121. G
lodronius à Venetis capitur 188. D
Pe. Lombardus sacrorum librorum interpretes 53. B
longiniana lanceæ cuspidè pontifici Baiazetes dono datur 25. I
longobardi profecti ex Scandinauia existimantur 129. H
Iul. Lothoringus à Carolo rege Garganum montem custodire iussus 33. C
lotrechius ad pontificem iussu Leonis pontificis peruenit 184. F
lotrechius Cisalpinæ Gallie præfectura ornatus 194. D
lotrechius seditionem Venetis in castris ortam dirimit 229. C
lotrechij calliditas in Veronæ oppugnatione 228. A. B
lotrechij multa superbia 233. E
louanius arce Mediolanensi desperatis Gallorum auxiliis discedit 114. K
lubeca celeberrima Daciae ciuitas 129. I
lucaniam tueri iussus Perseus & Alegria 33. C
lucas Sabellus uir militaris 63. E
lucati Georgij secheli fratris interitus 128. E. F
lucenses à Gallis Petrasanciam oppidum & arcem emunt 61. E
lucensium ciuitatis status 4. D
apud Lucernam consilium ab Heluetiis cogitur 108. E
lucius Maluetius Bëtinolis aduersus quos Bononiae cum uniuersa Maluetiorum familia coniuuauerat salutem suã non audet committere 82. C
lucius Florentinorum impetum sustinet 59. H
lucius Maluetius Pontefaccum capit &

diripit, & priusquam à ducibus Florentinis sentiretur Cascinam reuertitur 81. F
lucius nocturna expeditione in castra Florentinorum aduolat 62. F
lucius urbis ciuimque omnium seruator appellatur 60. C. D
lucius uulneratur ibidem. A
lucij Pisanorum ducis laus 35. B
ludouicus Aurelianensis Nouariam occupat 36. B. C. D
ludouicus Aurelianus Gallie regi Carolo succedit 86. B
ludouicus Canosius Tricaricensis pacem à rege Gall. Franc. petit 179. H
ludouicus Gallorũ rex à Melechala ad Damiatam memorabili prælio superatus, & inuis captus 198. G
lu. Galliarum rex 8. ad conturbandum Italiae statum cum Venetis, & Alexandro pontifice coniuuat 86. D
ludouicus Gall. rex consilium Pisas indicit 90. B
ludouicus Gallie rex cum ceteris Europæ regibus ob Cremonâ diuisioni suæ detractam in Venetos coniuuat 89. D
lu. Gallie rex Genuenses rebellantes armis subigit ibidem. B
ludouicus Gallie rex Mediolanum capit 87. E
ludouicus Gallie rex paci superba quam Tramulius cum Heluetis spondidisset stare non uult 108. B
ludouicus Galliarũ rex parcus & magnopere tenax habitus 164. B. C
ludouicus Gall. rex pontificis hostis effectus 90. A
ludouicus Gall. rex sacra anathematis rela contemnit ibidem. B
ludouici Galliarũ regis interitus 164. A
ludouico Galliarum regi Henrici Britannie regis soror Maria Britanna desponsata 163. I. K
aduersus Ludouicũ. xi. Gall. regẽ Gallie proceres coniuuati arma ceperunt 149. C. D
ludouici Hellempergensis Germani interitus 176. A
ludouicus Ligninus uir egregie fortis 9. C
ludouicus Marianus Ranuccij frater à Pisani capitur 81. F
ludouici Poloniae regis interitus 235. K
ludouicus Sfortia aeternitatis appetens 6. B
ludouicus Sfortia à Baiazete Turcarum imperatore auxilium postulat 86. F
ludouicus Sfortia à Venetorum amicitia discedit 86. C
ludouicus Sfortia capitur, & in Galliam perducitur 87. H
ludouicus Sfortia ferrata in cauea mori coactus 164. B

ludouicus Sfortia Gallorum copias timet 32. D
ludouicus Sfortia Gallis ob Pandonij cõciones inuisus. uide Sfortia 13. A
ludouici Sfortie inaudicum factus 36. B
ludouicus Sfortia in Germaniã ad Maximilianum Cæsarem confugit 87. E
ludouicus Sfortia legatos ad Gallorum regem, qui eum ad bellum Neapolitanum suscipiendum incitent mittit 7. G
ludouicus Sfortia litem de imperio Mediolanensi per conditiones annu tributi cum Gallo componere conatur 86. F
ludouici Sfortie Mediolanensis principis improbus 2. F
ludouicus Sfortia Nouariam tormentis recipit 87. G
ludouicus Sfortia pacis desiderio Ferdinandi Aragonij causam minime respicit 56. D
ludouicus Sfortia Pisanorum imperium affectat, & quo iure 61. I
ludouici Sfortie Mediolanensium principis improbitas 4. H. I. & deinc.
ludouico Sfortie Maximilianus Mediolani imperium adiudicat 21. K
ludouico Sfortie Scaderbassa Illyrici præfectus seram opem offert 86. I
inter Ludouicum Sfortiam, & Venetos dissensionis initia 82. E
lumen omnium, oppidum à Sanferino captum 53. B
luna plena testimonio C. Cæsaris maritimos æstus maximos in Oceano facere consuevit 108. A. B
Lusitaniae exigua pars Ioanni regi Portugaliae cedit 2. E
lusitanorum in India nauigatio describitur 117. K. 118. A. & deinc.
lutetia Parisiorum antiquissima regia 108. D
lutherus in concilio procerum Germanie Rom. pontificis auctoritatem conuellit 233. C
lutherus Saxo religionem conturbat 137. H
lutherus ueteres sacrorũ ritus in Germania conturbat 124. H

M

Maotis palus Zabacca hodie uocatur 160. E
magaduces appellatus Demetrius Byzantius à militari indole 81. F
magdalena nauis milite commeatũque Gallico onusta ab Aragonis incertipra 69. A
mahometes Baiazetis nepos à Techelle uincitur 137. D
magistri equitũ dignitas regibus Gallorum formidabilis à Ludouico Galliarũ rege abolita 166. I

mahometes Byzantium Ianizavorum uir expugnauit 163.A
mahometes infeliciter Pannoniorum arma sepe exercuit 141.B
mahometis Caytbei filij interitus 199.B
mahometis fratris Selymifilij interitus 149.K
mahometem fratris filium Achomates capit 146.E
mahometes pseudopropeta ex Arrijet Indaica secta sumptas leges Orientis gentibus dedit 198.E
malacha rex à Lusitanis uincitur 118.A
malaonchre rege legitimo uir fraude interfecto, Asimbetius Vsumcassanes imperium adeptus 133.H
malatesta ab Hispanis equitibus fugatur 188.I
malatesta Arimino à Cesare Borgiapulsus 88.G
maldonatus à Cesarianis ad Venetos transit 225.K
maldonatus dux seditione multitudinis contra Carolum Cesarem rebellantis 231.E
maldonatus uir etatis honore fortibus factis insignis 224.G
maldonati Hispani interitus 230.E.F
maluetius Pontefaccum capit et diripit 81.F
maluetiorum familia uniuersa Bononie aduersus Bentiuolos coniurauit 82.C
mamaluchi aduersus Selymum Campanonem regem incitant 197.D.E.F
mamaluchi à Selymo uincuntur 212.A
mamaluchi Christiane religionis omnes desertores 198.A
mamaluchi ferme omnes occiduntur 215.C
mamaluchi qui Alexandria seruabantur ad unum inssu Selyminecatit 220.K
mamaluchi quibus uenia promissa erat, crudelissime trucidati 212.C
mamaluchi soli sibi equos usurpant 211.B
mamaluchi Tomumbeium natione Cercasium regem deligunt 203.I
mamaluchorum egegia uirtus propter quam Selymus de uictoria desperat 211.I
mamaluchorum in pugna uirtus 202.B.C
mamaluchorum nomen à Selymo euersum 194.H
mantuae principis Francisci Gonzage amicitia cum Baiazete Turcarum imperatore 26.B
manfredonia Syponus olim fuit 71.G
manfredonia Gabriel Misfalconius praefecturam inuit 33.C
manfronus uulneratur 63.B
manfronus cum Venetorum copiis Manoranum oppidum oppugnat 115.A
maniconger rex Christi religionem induens 218.K
mantalonum principis Thomae Carafe temeritas 64.G.H.I
mantuanus aduersus Gallos imperator deligitur à Venetis 70.D
mantuanus à Senatu Veneto imperator appellatus 53.I.K
mantuanus Carolo Galliarum regi nobilissimum equorum par donat 56.F
mantuanus, exercitus increpans fugam praelium restituit 41.F
matuanus Fogiam ad Ferdinandum perueniens incredibili latitia excipitur 72.E
mantuanus Gallos abeuntes insequitur 74.E
mantuanus Germana matre genitus 54.B
mantuanus Graecorum alas premitit, quae abeuntes Gallos persequantur 43.F
mantuanus seditionem ortam inter milites sedat 54.A
mantuanus Venetorum dux uulneratus uix se bello eripit 41.C.D
mantuanus uniuersum exercitum in pompae morem circumducit 54.G
mantuanus urgentis pontificis minas contemnit 78.G
mantuani cum Gallorum proceribus colloquium 55.I
mantuani oratio ad legatos Venetos 39.G
mantuanus post Gallorum uictoriam ad exercitum Venetum oratio 42.H.I
et dein.
mantuani principis laus 43.A
mantuano principe Francisco Gonzaga Gallorum exercitus Roma intrat Iulio pontifice creato 88.I
maranum Foroiulij oppidum à Germanis capitur 115.A
maranum oppidum nundinarum conuentu nobile 167.I
maranum oppidum obsidione soluitur 115.B
maras Aladoli principis regia olim Celenis dicebatur 139.G
maras oppidum quare ita uocatum 195.F.G
marcelli interitus 117.C
marchio Rothelinus dux Longauilla capitur 101.B
marcus Antonius Columma Calecium uiccomitem irridet 192.A
marcus Antonius Columma Laudis Pompeiae arcem gallico praesidio munitam expugnat 149.B
marcus Antonius Columma grauissime uulneratur 228.D
marcus Antonius Columma obsidionem Rhaenennae aduersus Gallos fortissime sustinet 90.D.E
marci Antonij Colinae interitus 232.H
marci Antonij Montani interitus 113.G
marci Calabri equitum praefecti interitus 183.H
marcus Mathaeus patritij ordinis à Gallo occiditur 24.I
marcus Sibiuis summam inter Germanos uirtutis militaris atque prudentiae laudem adeptus 224.G.H
margarita Maximiliani filij adolescentis Caroli truxit 99.F
margarita Maximiliani Caesaris filia ob ueterem repudiij contumeliam Gallis infensa 99.F
margarita Maximiliani filia in Gallia ab incunabulis enutrita, à Carolo Galliarum rege repudiatur 9.D
margarita Maximiliani filia ob Tarantinnam captam è Gandauo Henrico Britanniae regi gratulabunda procedit 106.B.C
margarita Scotiae regina Ildeburgo regia auferere coacta 189.K
margarita sororem quare Henricus Britanniae rex odio prosequutus est 190.A
margiani Persarum antiqui hostes 160.I
marianus Alecius in fugam se conuertente cogitur 116.F
maria Britana Henrici Angliae regis soror Ludonico Galliarum regni nubit 164.A.B
maria uirgo seuita Herodis fugiens cum infante Christo ubi latuerit 210.G
marianus Alecius ad auxilium Beruogmatum mittitur 116.C
marianus Orlandus exclusus à Pisanis et captus à Florentinis 60.B
marianus Pecciolus à Pisanis ad Ludouicum Sfortiam legatus 61.H
marini Braccantiij consilium 65.E
marium tentare libidinem in Scauae regno capitale, apud Mahometanos impune 217.K
marfos et Pelignos Baylinus Virius et Gratianus Guerra trueri iussit 33.C
marfya amnis poetarum carminibus inchoyus 139.G
M. Martianus Ranuccij frater à Pisanis capitur 81.F
Pir. Martianus Ranuccij frater Graecorum insidiis intercipitur ibidem.H
Ni. Martiani Ranuccij patruelis interitus 82.A
martinus Lutherus Saxo cucullatus in concilio procerum Germaniae Ro. pontificis auctoritatem conuellit 233.C
maseria oppidum à Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defensam 230.K

matalonius Ebulum feda fuga petit 64.D
matalonij princeps Thomas Carrafa ex-termini belli ignarus 63.D
matharea Bassami fecunditate memorabilis pagus 206.H
matthaei Coronei nobilis Graeci interitus 100.C
matthaeus Granata Hispanorum praefectus uir miti ingenio ac sapientiae studiosus potius, quam militiae clarus 116.F
matthaei Granatae interitus ibid.K
matthaeus Gurcensis cardinalis ducum Caesaris otium accusat 109.G
matthaeus Sedunensis Cardinalis Gallorum implacabilis hostis 165.I.K
mathias Coruinus rei militaris maxime peritus 125.F
mathie Coruini Pannoniae regis laus et interitus 2.H
matrona Pisanae anulus, monila, fibulasque conarum Pisanis, ut Gallis pecuniae promissae persoluerentur, conferunt 61.F
matruenius Lu. sfortiam Galliarum regi inuisum reddit 13.D
maximilianus Caesar ab exercitu Augustus salutatur 190.I
maximilianus Caesar ad Henricum Angliae regem peruenit 100.D
maximilianus à Pisanis summa alacritate receptus 82.L
maximilianus duplici iniuria à Carolo Galliarum rege affectus nihilominus ipsi conciliatur 9.E
maximilianus Caesar et Sedunensis cardinalis primo uere in Italiam transcedunt 190.F
maximilianus Caesar Gallis ob uictoriam inuidet 32.G
maximilianus Caesar in Germania reuertitur 83.F
maximilianus Caesar Ludouico Vladislai filio Mariae neptem suam Philippo filio genitam collocat 185.F
maximilianus Caesar Mediolani imperium diplomatibus Ludouico Sfortiae adiudicat 21.K
maximilianus publico priuatoque odio Gallorum hostis creditur 81.B
maximilianus quam tenui comitatu in Italiam descenderit 82.E
maximilianus Caesar sua manu Germanum militem interficit 191.D
maximiliani Caesaris ditiones 2.H
maximiliani Caesaris ex Italia discessus 193.K
maximiliani Caesaris filij Philippi interitus 89.B
maximiliani filia Margarita ob ueterem repudiij contumeliam Gallis infensa 99.F
maximiliani filiam Margaritam Carolus Galliarum rex repudiat 9.D
maximiliani Caesaris interitus 230.H
maximiliani Caesarem Ludouicus Sfortia, Veneti et Alexander pontifex in Italiam euocare stantur 81.B
maximilianum Caesarem pecunia defecit 193.B
maximilianus Sfortia arcem Mediolanensem et seipsum Francisco Gall. rege dedit 182.F.G
maximilianus Sfortia Bergomum obsideri iubet 115.K. et 116.A
maximilianus Sfortia ex acie subducitur 96.B
maximilianus Sfortia metere excedere uisus 181.E.F.G
maximiliani Sfortiae ob uictoriam lactitia 97.G
maximiliani Sfortiae oratio ad Gambaram atque Aquilam 182.B.C.D.E.F
maximilianus Siciliae urbem Alfonso Ar. de fertur 28.I
ad Mediae litora portus duo celebres 160.E
Io. Medicus cardinalis pontificis legatus à Gallis capitur 90.F
Io. Medices in pontificatu Iulio succedit 90.G
Pe. Medices à Carolo Galliarum rege in gratiam recipitur 18.F.G.H
Pe. Medices è Bononia Venetias profugit 21.A
Pe. Medices consilio Florentia ditior 4.C
Pe. Medices Gallorum amicitiam reicit 10.F
Pe. Medicem quem pecuniis exhauserat magnificis solatijs uerbis Virginij dimittit 69.I
medicei nominis inuidia 19.H
mediceos moderate imperantes Florentini expulerunt 58.G
mediceae gentis insignia omnibus urbis locis abraduntur et bona publicantur 19.D.E
medina urbs fortuito igne pene tota cremata 231.E
mediolanum Ludouico regi dedicationem facit 87.E
mediolanum ob tenuem comitatum Maximilianus ingredi non audent 82.F
mediolanum totius Italiae arcem esse 121
mediolani imperium diplomatibus trecentis millibus aureorum nummum comparatis Lud. Sfortiae Caesar Maximilianus adiudicat 21.H
ad Mediolani imperium Lud. Sfortia optimatum consensu euehitur ibidem.H
mediolani sacerdotes à Iulio pontifice transfuga consilium celebrant 90.B
mediolano Franc. Gall. rex potitur 234.D
mediolanensis arx à Gallis capitur 182.G
mediolanensis arx à Nauarro oppugnatur 180.H.I.K. et dein.
à mediolanensi arce Franc. Sfortia decititur 234.I
mediolanensem arce Bernardinus Curtius Sfortiae alumnus Gallis prodit 87.F
mediolanensem arcem Galli dedunt Maximiliano Caesari 114.H.I.K
mediolanenses ad Franciscum Galliae regem de dedenda urbe oratores mittunt 179.F
mediolanenses Sfortianis relictis ad Gallicae regis fidem redeunt 93.G.H
mediolanensibus Franc. Gallorum rex parcat 179.F.G
mediolanensium princeps Ioannes Galecius 4.G
mediolanensium suburbanae tecta crudeliter à Borbonio iudente Gruto incenduntur 191.F
mediolanensium status describitur 4.G.H.I.K. §. per totum et dein.
mediolanensium timor ob aduentum Maximiliani Caesaris 192.F
melas amnis Graecorum carminibus celebratus 194.I
melechala Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam memorabili praelio uictoriam uinum cepit 198.G
melechala interitus 198.H
melech vstrephus Christianus Ptolemaidem adimit 198.I
meleager Foroluiensis à Gallis ad Mantuanum transit 77.C
meleagri Foroluiensis interitus 114.A
memphis antiqua ubi fuerit 210.I
memphis urbis situs 230.A.B.C.D.E.F.G. et dein.
in Memphi urbe praelium atrox 211.E
memphiticus rex Campo Caurius à Selymo ad Singam occisione deletus 194.F
memphiticus populus depulsa feruitutis beneficium nequaquam laetis animis accipiens 214.K
mengrellij stoliditate, temulentia et latrocinij infames existimantur 161.G
menianensis saltus angustias Ferdinandus Ar. cum Gallis pugnaturus occupat 27.F
mentagrae morbus gallico morbo persimilis 79.B
mercurianus centurio à Gallis ad Atygonios deficit 49.H
mercurius à Cesare ad Venetos transfugit 109.D
mercurius omnibus excursionibus felix 229.E
meroe Naulebabe incolarum lingua uocatur 220.F
meroe insula Britannia maior ibid.C
mesithes Palaologus à Caytbeo captus 197.H
mesopotamiae termini 160.C.D
mesurium oppidum Mutius capit, et in- b iij

TOMI PRIM

ceudit 110.I
methonem Baiaetes Ianixarorum ex-
pugnauit 163.A
methone capta patritij Veneti Cherseo-
glis precibus a Baiaete conseruantur
143.G
metonenfis ciuitas a Turcis capitur
87.1.K
michael Colixa capitur 132.H
michalogli familia magnus a Turcis ha-
betur honos 162.A
militaris disciplinae propria ratio
122.1.K
ex militari lege acies prima quaesit
112.H
milites apud Moscouitas nulla re magis
quam comteatus inopia uincuntur
131.A
milites ignaui ex dolore contumeliae ad
uirtutem accenduntur 84.C
militum occisoru filius et filiaibus Veneti
consulunt 43.E
militum tria genera apud Persas
159.D
mingaresius scytharu imperator Tau-
neam Cheronesum occupat 129.E
miolanius clausus Gallice praefectus ca-
pitur 44.I
miolensis regulus in ceruice uulneratus
non procul a rege capitur 41.G
Lu. Mirandula ad Bisanos iudex a Lu-
douico Sfortia mittitur 61.I
mirum dictu eueniens 95.F.G
mirylenae a Gallica classe frustra oppu-
gnantur 88.C
monatam ad Neapolis portas Valde-
montius compellit 236.C
Ca. Monfalconis Manfredonia praefe-
cturam inuit 33.C
monfalconis Albaniana ala praefecti in-
teritus 96.K
monfredus expugnata Fauentia sub fi-
de deditus a Caesare Borgia strangula-
tus 88.G
monoceros animal ubi gignatur et eius
forma 219.H
de monocerotis admiranda potestate nul-
lus alius praeter Helianu Graeci quic-
quam tradidit 219.K
monopolis quae Gallorum praesidio tene-
batur a Grimano expugnata et dire-
pta 46.D
mompenserius castellum nouum expu-
gnat 18.E
Gul. Mompenserius Neapoli a Carolo cu
imperio praefectus ad quem rerum tum
urbanarum tum bellicaru summa re-
spiciat 33.C
mompenserius contra iusurandum ex ar-
ce noua noctu conscens nauibus Sa-
lernum profugit 67.G
mompenserius de dedenda arce Neapo-
litana cum Ferdinando paciscitur
65.A

mompenserius Merculianum coprehen-
di iubet 49.K
mompenserius Neapoli obsessus rerum
omnium difficultatibus tenetur 63.D
mompenserius uir egregie fortis 9.C
mompenserij interitus 78.C
mons praetius terrae motu concussus
114.G
mons sancti Ioannis oppidum Daualo-
rum obsidetur, mox diripitur et in-
cenditur 29.A.B.C
montanus dux Neapolitanorum in Gal-
los 50.E
montanus pedestribus Aragonioru co-
piis praefectus Ecciam proficiscitur
66.D
montani interitus 113.G
montano aduersa fugientis militis cuspi-
de crus traucitur 67.E
montedolus conditionibus non seruatis
Gallos trucidat 57.A
montefeltrani clarioris nominis equitis
interitus 226.I
montefortinensium et Mordanensium
clades summum timorem apud Ita-
los Carolo Galliarum regi peperit
29.C
monteleone oppidum Vitelliani dri-
piunt 69.K
montemfortinum Iacobi Comitum oppi-
dum in finibus Hernicorum Carolus
rex expugnat 26.E
monterisus altero genu debilitatur.
52.A
monterisus Caietanis auxilium mittit
46.I
monterisus Daualus aduersus Mopen-
serium 50.E
montrosi interitus 105.E
montopolim oppidum Galli diripiunt
35.G
montonij interitus 114.A
more fluij natura 96.A
morethamus ab Aluante fratre Iacup-
pi filio proelio uictus Armenia Perfi-
deque pulsus 134.I
morethamus Babyloniae possessione de-
pellitur 135.K
mordanensium et Montefortinensium
clades Carolo Gall. regi summum ti-
morem apud Italos peperit 29.C
mordanum Forocorneliensiu Castellum
a Gallis oppugnatum diripitur 21.
D.E.F
morello uir etatis honore et fortibus fa-
ctus insignis 224.G
morgans confaiciatur 71.C
morgantes a proceritate corporis Balo-
ny Simonetus, Carolus et Hadria-
nus dicti 69.K
moronus Maximiliani Sfortiae legatus
a Leone supplex opem implorat 91.E
mors Georgij Secheli agrestium regis lo-
ge crudelissima 128.E.F

moschi scytharu finitimi hodie Moscho-
uite appellantur 2.I
moschouite a Polonis uincuntur
132.G.H
moschouitarum regio describitur
129.A.B
moschouitarum regionis situs 129.F
moschouitarum regis imperio Basily Al-
ba ulterius parat 129.I
mottinus Maximilianum Sfortiam pu-
gna excedere iubet 96.B
mottini Heluetiorum ducis interitus
ibidem.K
moij nobilitas ala signiferi interitus
176.E
muleasses rex Tmetanus ab immani
fratris iniuria exustorum oculorum or-
bitate miserabilis 215.K
mures loru galeae fibulamque corroden-
tes 103.I
mustaphas Baiaetem tanquam nimis
diu regnantem odit 143.K
mustaphae interitus 150.E
mustaphae oratio ad Baiaetem 147.B
et 149.A
mustapha Panonij Baiaetis generi uir-
tus 213.H.I.K. et 214.A.B.C.D.E
mutius Mestrium oppidum caput et in-
cendit 110.I
mutij Columnae in milites increpatio
174.H.I
muti Bisani interitus 113.H
mutipharacha apud Turcas quos uolunt
deos impune colunt 162.G
myoparonem nauigium Liuianus ince-
dit 84.B

N

Namusus Callorum dux Capuam ur-
bem oppugnat 88.D
namusij Gallorum ducis interitus
ibidem.F
narsijci Aethrusci ad Gallos cedendos
astuta 52.I
narsinga nunc dicitur, quae olim Carma-
nia regio dicebatur 159.K. et 160.A
nauarrinum a Barbaris capitur
88.A.B
nauarrus ad Rhauennam a Gallis ca-
pitus carceris tadio se ab Hispani regis
amicitia alienat 167.A.B
nauarrus a Gallis capitur 90.F
nauarrus ex gregario milite dux factus
89.G
nauarrus Nouariensem arcem expugnat
171.H
nauarrus uulneratur 181.C
nauarri interitus 229.H
nauigium ad pontonis formam a Genu-
ensibus extructum impetu Gallorum
demergitur 124.I
naulecabe incolarum lingua Meroe no-
catur 220.F
naupaetus Turcarum armis cedit
133.A

INDEX ALPHABETICVS.

naupaetus oppidum Venetorum a Tur-
cis capitur 86.H
neapoli Gilbertus Mompenserius cum
imperio praefectus 33.C
neapoli incredibili ciuium studio rece-
pitus Ferdinandus Arag. 45.G
neapoli atrox praelium commissum
50.D
neapolim se Alfonso ar. recipit 27.F
neapolitanus populus Indeos Trapezin-
tas diripit, et defectionem a Ferdinan-
do ar. cupit 29.F
neapolitani generis negotiatores decede-
re Galliarum finibus iubentur
111.E
neapolitani Alegram urbe excludunt
50.B
neapolitani Carolum regem Gall. quan-
to studio receperint 30.G.H
neapolitani in Ferdinandum Ar. rebel-
lant 30.D
neapolitani quanto studio Ferdinandum
exceperint 50.C
neapolitani ueluti per lusum a Gallis in-
terficiuntur 50.I
neapolitani uinaria dolia lapidibus se-
miplena in Gallos proiciunt 50.F
neapolitanorum animi Ferdinandi Ar.
aduentu receperunt 29.H
neapolitanorum cohortes ex sicariis con-
scripta a Gallis deleta 64.D
neapolitanorum in Alfonso Ar. regem
odiuum 28.B.C
neapolitanorum regum opes ignobili-
bus milibus cedunt 42.F
neapolitanis terra marique a Clemente
pontifice bellum inferitur 236.B
neapolitana arx oppugnatur 30.H
neapolitana arx Gallis traditur 31.D
neapolitana Oui arx ab Antonio Pic-
ciolo Gallis traditur 31.G
neapolitanam arcem Aragonius Galli de-
dunt 68.A
neapolitanam artem quae ab ono nomi-
ducit Galli oppugnant 31.E
neapolitanum bellum a Galliarum rege
paratur 13.F
neapolitanum bellum in Turonensi con-
silio probatur 8.I
neapolitanum bellum qui Galliaru regi-
guli probarint et quare ratione 9.A
ad Neapolitanum bellum renouandum
Traianus Papacanda Galliae regem hor-
tatur 80.I
neapolitanum regnum a Ferdinando
Aragonio contra Andegauenfium du-
ces conseruatum 3.F
neapolitanum regnu Alfonso filio Fer-
dinando transfert 28.I
neapolitanum regnum Gallorum reges
cur ad se pertinere dicant 6.G et
deinceps.
neapolitano regio uix retento Caietae
Galli pulsi 88.F

neocasstrum oppidum a Consaluo captu
75.H
neptunium oppidum Alfonso Ar. op-
pugnat, sed improspere 27.E
Nerubius ad Leucadem Turcarum ar-
mis uicapta 133.A
neruij Belgarum fortissimi nihil memo-
rabile in oppugnatione perpepsi Bri-
tannis deditonem faciunt 106.E
neton Turcarum armis cedit 133.A
nicolai Annonij internus 81.H
nicolai Martiani Ranuccij patruelis in-
teritus 82.A
nicolaus Scotus capitali supplicio affici-
tur 124.D.E
niger annis hodie Gaimbra uocatur
215.I
nilus Abbauius, id est, amniam pater,
uocatur 220.G
nili fontes unde erumpant 220.A
nili ortus describitur 219.G.H.I
nilum ex eliquatis niuibis quotannis
augeri 220.E
nobiles ab agrestibus et eorum rege mis-
erabilis supplicio enecati 126.F.G
nobilitas de agrestibus uictoria 128.C
et deinceps.
nobilitas in agrestes uictoria 127.A
nobilitas arma, equos, tormenta aduer-
sus hostes quanta fieri potest celeritate
comparat 126.K. 127.A
nobilitatem Sarmatiae Albertus rex Va-
lachis trucidandam obliciens 130.C
nobilitatem uno praelo Heluetij crule-
lissime deleuerunt 107.C
Nogardia urbs totius Aquilonis empo-
rium 129.F
norbanum Angliae oppidum a Scotis ca-
pitur ac solo aequatur 103.B.C
noruegia atque Suetia lata et ignota
prisca authoribus prouincia 129.G
noruegiae breuis descriptio 2.I
nouaria a Gallis oppugnatur 93.I
nouaria a Ludouico Aureliano occupa-
ta 35.I. 36.B.C
nouaria a Mantuano et Galeacio Sar-
ferino obsidetur 53.A
nouaria a Venetis obsidetur 44.D
nouariam Galli aduolant, eamque Na-
uarrus expugnat 171.H
nouaria obsidione liberatur 95.B
nouaria arx a Gallis capitur 36.E.F
nouariam Lu. Sfortia recipit 56.F.G
nouariam tormentis recipit Ludonicus
Sfortia 87.G
nummus in honorem Caroli regis a Pi-
sanis percuitur 61.D.E

O

Obeigninus ab Vgone Cardonio uinci-
tur 88.F
obeigninus a Carolo rege Brutios tueri
iussus 33.C
obeigninus a Carolo rege magister equi-
tum creatus 33.C

obeigninus ad pontificem missus legatus
a Ca. Galliarum rege 10.C
obeigninus ad Semenariam cum Ferdi-
nando Ar. dimicaturus proficiscitur
48.B
obeigninus Brutios tueritur 63.D
obeigninus Caietam relinquere Obeto
Rossetto persuadet 79.C
obeigninus et Calatinus Mordanuui
Forocorneliensium castellum oppu-
gnant 21.D
obeigninus in Flaminiam procedit 16.I
obeigninus promptissimus Galloru dux
169.G
obeigninus summo labore contra Helue-
tios pugnam sustinet 178.D
obeigninus uictoria nti nescit 48.I
obertus Rossetus Caietam egregie de-
fendit 79.B
oceanus in Notuegia atque Suetia gelu
coacta magna est captura piscium
129.G
ocellis emporium Ademus nunc appel-
latur 215.C
octauius Columna ex equo deturbatus
76.K
octavianus Fregosius a populo Genuesi
dux appellatur 98.I
octavianus Fregosius capitur a Pysca-
tio 233.B
octavianus Fregosius Genuam reduci-
tur 98.F
octavianus Fregosius Ligures inuitos ad
partes Gallorum traducit 164.I
octavianus Fregosius uulneratur 165.
C
octidurum Veragrorum hodie sancti
Maurij oppidum dicitur 168.B
odertus Lorechiensis Cisalpiniae Galliae
praefectura ornatus 194.D
odia Tyrannorum quae stante fortuna
dissimulantur eorum rebus labanti-
bus liberis erumpunt 28.B
odoardi Surrei filij Britannicae classis pra-
efecti interitus 99.A.B
oldradus Lamponianus aduersus Ber-
gomas ad Maximiliano Sfortia ire in-
betur 116.A
oratio Alberici Carafa et Marini Bra-
cantij 65.E.F
oratio Alfonso Ar. ad pontificem Maxi-
mum 14.C
oratio Alfonso Ar. Neapolitanorum re-
gis ad filium Ferdinandum 28.D.E.
F. et deinceps.
oratio Antonij Fonseca Hispani et pro
Ferdinando rege legati habita apud
Velitras in consilio Ca. Gallorum re-
gis 26.G
oratio Baiaetis ad Cherseoglum 143.E
oratio Baiaetis ad milites 143.H.I.
K. et deinceps.
oratio Basily Mosconitarum regis ad mi-
lites 131.H

oratio Caduceatoris Galli ad Venetorum legatos & praefectos 37.K
 oratio Campsonis Gaurij ad legatos Selymi 199.G.H.I.K
 oratio Carchutti ad Baiazetem patrem 147.H.I & deinceps.
 oratio Cardonij ad milites 109.I.K. 110.A.B
 oratio Caroli Balbiani ad Carolum octavum Galliarum regem 7.G.H. & deinceps.
 oratio Caroli Galliarum regis in Turonensi concilio 9.K
 oratio Chendemi ad Selymum 152.K 153.A. & deinceps.
 oratio Constantini Rueni ad milites 132.A
 oratio Craffij Tigurini pagi magistri ad Heluetios 95.C.D. & deinceps.
 oratio Emanuelis Caballi ad Genuenses 123.G.H
 oratio Francisci Gall. regis ad Germanos 177.E
 oratio Ferdinandi ad Cosaluum 48.D E. & deinceps.
 oratio Gazellis ad Selymum 212.E
 oratio Georgij Secheli agrestium regis ad milites 128.A.B
 oratio Hieronymi Castaloni legati Mediolanensis ad Franc. Gallorum regem 179.F
 oratio Iacobi Scotorum regis ad milites 104.H. & deinceps.
 oratio Iordini Vnderwaldij praestantis tribuni ad Heluetios 93.K
 oratio legatorum à Ferdinando & Alfonso Aragonis missorum ad Ludovicum Sfortiam Mediolanensem occupatorem 6.A.B
 oratio Liviani ad milites 110.C.D.E. & deinceps.
 oratio Mantuani ad legatos Venetos 40.F.G
 oratio Mantuani post Gallorum uictoriam ad exercitum Venetum 42.H 1.K. & deinceps.
 oratio M. Antonij Columnae ad milites 227.D.E
 oratio Mustaphae ad Baiazetem 147.B. 149.A.
 oratio Maximiliani Sfortiae ad Gambaram atque Aquilam 182.B.C.D. E.F
 oratio Persui ad milites 77.D. Item ad Ferdinandum 77.F
 oratio Properi Columnae ad Cardonij 110.B.C.D. & deinceps.
 oratio Properi Columnae ad Ferdinandum 65.F.G. & deinceps.
 oratio Properi Columnae in ducum consessu 122.I.K. 123.A. & deinceps.
 oratio Sedumensis cardinalis ad Heluetios 174.G.H. & deinceps.
 oratio Selymi ad Ianazaros 155.K

oratio Selymi ad milites 200.E.F
 oratio Siluestri Pogij ad Ludovicum Sfortiam & Venetos 58.B.C.D.E.F.G. & deinceps.
 oratio Succari ad suos milites 119.I.K
 oratio Survei ad milites 104.D.E. & deinceps.
 oratio Techellis ad milites 137.G
 oratio Thomae Carafe Matalonij principis 63.G
 oratio Triunlij ad Gallorum regem 38.C.D. & deinceps.
 oratio Triunlij ad suos 94.I.K
 oratio Triunlij ad Heluetium tubicinem 94.D.E.F
 oratio tubicinis Heluetij ad Gallos 94.B
 orbis terrarum reges ab anno 1494. describuntur 1.G
 orbis totius longe maxima & opulentissima Canta urbs 161.A.B
 orbis totius status & brevis descriptio 1.A. & deinceps.
 Orcanes Baiazetis nepos à Techelle nuncitur 137.D
 orcoma Memphitici praetoris interitus 205.B
 orientis tres magni reges quorum uirtutes & gesta breuiter describuntur 1.H & deinceps.
 orlandus Florentinorum hostis acerrimus 20.C
 orlandus Fregosius capitur 16.F
 orcus annis hodie Farfar dicitur 199.G
 orpha oppidum olim Dara dicebatur 160.D
 orpham urbem nonnulli Edessam esse iudicant 195.F
 orphicus praefectus nauium Gallicarum Genuam ad pecunias conducendas mittitur 68.F
 ospophum oppidum à Germanis oppugnatur 118.B
 ospophum oppidum obsidione liberatur 118.G
 ostia ab Alexandro pontifice oppugnatur & capitur. & paulo post rursus recipitur 14.A
 otho Sacramori frater à Piscario conseruatur 113.G
 othobonus cum Adurnis Fregosiorum hostibus consilia & arma consociat 92.E
 de othomannici principatus natura institutisque militiae 161.H.I
 oxus annis quas gentes diuidat 160.I
 P
 Pactus Mopenserij de dedenda arte Neapolitana 64.K. 65.A.B
 pactiones Brixiensum cum Triunlio de Brixia urbe dedenda 186.H.I
 pactiones de dedenda arte Pharo 124.I.K
 pactiones de pace inter Persuum &

Ferdinandum 77.K
 pactiones Gallorum de Mediolanensium arce dedenda 114.H.I
 pactiones inter Gallos & Heluetios 107.F
 pachionibus sibi eripi à ducibus uictoriam conclamant milites Casariani. 122.H
 padillia capitur & supplicio afficitur 231.F
 padillia dux seditione multitudinis contra Carolum Casarem rebellantis 231.E.
 padulij interitus 166.E
 palaienses à Florentinis expugnati 57.C
 palicia capitur & paulo post dimittitur 101.C
 palicia Persui frater uir egregie fortis 9.C
 palicia promptissimus Gallorum dux 169.G
 pandonius ad Galliarum regem ab Aragonis legatus inauditus dimittitur 11.E
 Pandonius Camillus ad Baiazetem Turcarum imperatorem ab Alfonso legatus 12.A
 Pandonius ad Ludovicum Sfortiam legatus ab Aragonis in reuicta discedit 11.A
 pandenij interitus 46.E
 pandulphus Malatesta Arimino à Caesare Borgia pulsus 88.G
 papacanda Galiae regem ad renouandum Neapolitanum bellum hortatur 80.I
 Papiam urbem recentiores appellant, quam Titium dicimus 18.A
 Paranii Martiana ala praefecti dexteritas 60.A
 Parma à pontificio exercitu oppugnatur, & à Gallis impigre defenditur 233.E
 patanium à Casare obsessum obsidione liberatur 89.I
 patanium à Maximiliano Casare capitur 89.F
 patanium à Venetis mirabili studio ceu munitum 109.D.E
 patanium à Venetis recipitur 89.H
 patauini patritij quatuor in foro Veneto latronum more strangulantur 89.H
 patriarcha sacris praest in Abyssinoregno 219.E
 Paulus Baleonus dux Veneti exercitus à Gallis uincitur uix que ex fuga seruatur 90.C
 Paulus Capellius legatus à Venetis Mantuano additur 70.D
 Paulus & Franciottus Vrsini sub signis Virginij 69.K
 Paulus Fregosius cardinalis Genua ab Adurnis pulsus 14.D

paulus Fregosius cardinalis Liguria capiende consilia agit 80.G.H
 paulus Ionius à quibus Prateianis & Aethiopiis mores acceperit 218.A
 pauli Ionij historia incipit ab anno 1494. 1.G
 pauli Ionij historia uniuersa in quinquaginta annos refertur 1.B
 pauli Ionij sex libri quomodo clade urbis perierint 85.H
 paulus Manfronus à Venetis ad Bisanos tuendos mittitur 61.I
 paulus Manfronus cum Venetorum copiis Maranum oppidum oppugnat 115.A
 paulus Nonius affectati Genuensis imperij panas capite perfoluit 89.B
 pauli Paranii Martiana ala praefecti dexteritas 60.A
 paulus Vitellius à Florentinis capitur, tormentis subditur, capitali supplicio damnatur 87.C
 paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetrat 85.F
 paulus Vitellius Florentinorum dux Venetorum duces singulari uirtute proficit 86.C
 paulus Vrsinus de dedenda oppidis Gallorum regi cogitans 18.E
 paulus Vrsinus à carcere educitur 85.G
 paulum Vrsinum Latini cardinalis filium Casar Borgia tetra supplicio sustulit 88.G
 pax cum Vrsinis & Alexandro pontifice confecta 85.F
 pax inter Columnios & Vrsinos conficitur 86.A
 pax latissima uniuersis gentibus anno 1494. 1.G
 pacis inter Gallorum regem, Lud. Sfortiam & Venetorum legatos conditiones 56.D.E
 paci superba, quae Tramulius cum Heluetijs spopondisset Lud. Gallorum rex stare non uult 108.B
 pacem à Gallorum rege pontifex impetrat 24.K. & 25.A
 pacem cum Venetis Selymus confirmat 149.I
 pace cum Gallo rege iniquissimis pactionibus constituta, Heluetij domum reuertuntur 107.I
 pecciolium à Florentinis capitur & muris nudatur 57.A
 pedeporcus mons à Gallico exercitu reuulsis immambus petris solo exaequatur 169.C.D
 pelegrinus Landebergius uir fortis, sed barbare uesanaeque uirtutis 175.B
 pelegri interitus ibidem.K
 pelignos & Marsos Baylinus uirtuosus & Gratianus Guerra tueri iussi 33.C
 pellanda architecti insignis interitus 226.I

peloponnesus tota ad Gallorum famam Baiazetem in conciliis & concionibus deserit 31.K
 pelusium olim Helopolis in instaurante Hadriano Casare uocata est ciuitas, quae nunc Dalmata dicitur 215.D
 perdit qui dicantur apud Heluetios 175.H
 perardes mons duorum clarissimorum fluminum origine inchoatus 133.K
 perpenmanij Hispanis restituitur 10.A
 perpenmanum urbem ditissimam in ipso Galliae adiui quare Galli detinerent 9.I
 perpenmanij restituti inuidia perstrinxit Stephanum Petitiuum & Ambrosium Albiensem cucullatum 10.A
 perse an Turcis preferendi 158.H.I. K. 159.A.B
 perse tria habent militum genera 159.D
 perfarum castra à Turcis capiuntur 156.F
 perfarum antiqui hostes Arriani, Mariani, Aracosi, Bactriani 160.I
 perfarus ad Gallos Neapoli obsessos inuadens festinat 63.D
 perfarus de uictoria ad Ebulum nuncium ad Mompenserium transmittit 156.H
 perfarus & Alegria Lucania tueri iussi 33.C
 perfarus & Bessennianus ad pugnam in Aragonis se parant 63.H
 perfarus inanem gloriam ex Mompenserij infelicitate querens 74.E
 perfarus in Apuliam ad hyberna concedit 67.F
 perfarus Palicia frater uir egregie fortis 9.C
 perfarus uti uictoria nescit 64.E.F.G
 perfarus ad milites oratio 77.D
 perfarus de Aragonis uictoria 64.D
 perfarus urbs ubi sita 126.E
 petilianus cum Gallicis copiis Hispanisque cohortibus Germanos reprimat 89.C
 petilianus & Verginius ad Carolum Neapolim perducuntur & custodiae traduntur 31.D
 petilianus in carcerem iniicitur 22.D
 petilianus minoris tormenti plubea glade uulneratus 55.C
 petilianus Patauium à Casare oppugnatum insigni cum laude defendit 89.I
 petilianus Veneti exercitus dux de perfaris rebus ad Mestrium extremum continentis oppidum refugit 89.F
 petilianus consilium Ferdinandum Aragonis comprobatur 17.E
 petiliano secundus honos à Venetis post Mantuanum datus 53.K
 Steph. Petitus inter praecipuos Galliae consiliarios note auaritiaue questor 10.A

petracallum castellum à Gallis deletum 73.A
 petrasancta oppidum Lucisibus à Gallis uenditum 61.E
 petrasanctenses qui fanum Feroniae incolunt de dedendis Gallorum regi oppidis cogitant 18.E
 petrus Abyssinus diu in Prateianis aula uersatus 218.C
 petrus Aluares Lusitanus quomodo ad Prateianem penetravit 218.B
 petrus Borbonius ad Neapolitanum bellum Galliarum regem hortatur 9.B
 petri Caponij legati Florentini interitus, & egregium factum 82.B
 petrus Castrius obsidionem Rhauenae aduersus Gallos fortissime sustinet 90.D.E
 petri Francisci Columnae uirtus 189.F
 petrus Lombardus factorum librorum interpres unde oriundus, & quibus nominibus appellatus 53.B
 petrus Marganus à Gallis capitur 170.A
 petri Medicis consilio Florentia ditior 4.C
 petrus Nauarrus capitur à Piscario 233.B
 petrus Rohanius Cienfis Marefcalchus Neapolitanum bellum probat 9.B
 petri Solerij à Corduba interitus 80.D
 petri Surra uirtute castra Sforzianorum egregie defenduntur 116.B
 petteri Heluetiorum ducis interitus 121.C
 pharus arx Genuensis à Genuensibus & Octauiano deletur 125.A
 pharum arcem apud Genuam Galli dedunt 123.D.E
 phasij oppidi situs 161.G
 philetinus suffosso equo à Rentianis capitur, & Crema moritur 117.F
 philippini filij interitus 181.C
 philippus Argentonus historiographus à Gallorum rege ad Venetos legatus 10.C
 philippus Argentonus Gallicus historiographus 9.B
 philippi Caroleij interitus 113.H
 philippus Dechorius Gallorum dux à Maximiliano Casare adhuc pubescente ad Ghingattam uincitur 100.G
 philippi Maximiliani Caesaris filij regiones describuntur 2.G
 philippi Maximiliani Caesaris filij interitus 89.B
 philippum Maximiliani Caesaris filium Belgarum principem Hispani in regem recipiunt 89.A
 philippus Roscius Venetae militiae equitum praefectus à Gratiano Guerra magna parte equitum exutus 76.A
 piana hodie est Anaxus flumen 121.F
 picciolus Gallis Neapolitanam

arcem tradit 31.G
 pici Mirandulae mors 21.B
 pienes ad Blangum celeri fuga se recipit
 IOI.C
 pienes Gallorum praefectus ad iuuan-
 dos eos, qui Tarannae obsessi erant mit-
 tiuntur 100.H
 pienis regij cubiculi praefecti, et alio-
 rum Gallie procerum cum Mantua-
 no colloquium 55.I
 pyrribus Martianus Ranuccij frater Grae-
 corum infidus intercipitur 81.H
 pise a Florentinis oppugnantur 33.H.
 I.K
 pise infelici conatu a Paulo Vitellio Flo-
 rentinorum duce oppugnantur 87.A
 pise in Venetorum potestate constituntur
 83.G
 pisarum imperij Ludouicij Sfortia af-
 fecerat, quo iure 61.I
 pisas suae esse ditionis iure Augustus ma-
 ximilianus praedicat 81.B
 pisas concilium a Ludouico Galliarum re-
 ge indictum 90.B
 pisana arx solo aequatur 61.D.E
 pisani a Florentinis vincuntur 63.A
 pisani Carolum regem summa alacritate
 suscipiunt 35.H
 pisani Florentinos fugant 34.C
 pisani Florentinos rursus fundunt ibi.E
 pisani Gallorum beneficio recuperata li-
 bertatem aduersus Florentinos aceri-
 vime tuentur 33.G
 pisani quanta alacritate Maximilianum
 Caesarem susceperint 82.H
 pisani suburbia muniunt 59.D.E
 pisani Venetorum imperio letantur
 86.C
 pisianorum letitia ob arcem ab Antracio
 donatam 61.D
 pisianorum olim potentia 19.K
 pisianus Carolus Gall. rex nec concedit
 nec eripit libertatem 36.G
 pisianus Florentini annis octuaginta se-
 ptem dominati sunt 20.A
 pisianus Veneti auxilium promittunt
 59.C
 pisianus Venetae classis praefectus san-
 ctae Mariae oppidum expugnat 88.B
 piscarius ad oppugnandam Parmam a
 Leone pontifice mittitur 232.E
 piscarius turrim Neapolitanam, quae na-
 uigantibus nocturnum praebet lumen
 expugnat 50.K. 51.A
 piscarij ductus cum insigni infamia Vi-
 coiriensiu oppidum capitur atq; diripi-
 tur 91.K. 92.A
 piscarij filio Ferdinando Victoria Fabrij
 Columnae filia desponsata 52.I
 piscarij mors, et ob eius mortem Ferdi-
 nandi et Neapolitanorum luctus
 52.B. C.D.E.F.G
 piscarius Danalus aduersus Alegriam
 50.E
 pisleonem Piscarius caput 232.I
 pisonis Romani Centurionis interitus
 116.F
 piterij pont. interitus 88.I
 pliosolla leo potius quam miles 225.K
 plebis sacri oppidum a Cardonio capi-
 tur atque diripitur 110.G
 plumorger Chordigeræ Gallice nauis
 praefectus 99.D
 poctij sagittariorum praefecti interitus
 71.I
 pogius a Pisani ad Ludouicum Sfortia,
 et Venetos legatus 58.A
 pogij ad Lud. Sfortiam, et Venetos ora-
 tio 58. per totum.
 polonia olim fuit dicta Sarmatia 2.H
 et 130.A
 polonorum de Moscouitis victoria
 132.G.H
 polonorum mores 130.D
 pomelianum oppidum a Gallis expu-
 gnatur, et diripitur 67.B.C.D
 pompeius Columna Reatinus Franc.
 regi occurrit eumque ad Leonem pon-
 tificem deducit 184.F
 pompeio Columna aqua et igni inter-
 dicitur a Clemente pontifice 236.B
 pontemremulum Sfortiani, et Helue-
 tij euerterunt 18.C
 pontefaccum a Lucio Maluetio captum
 et direptum 81.F
 pontefaccenses a Florentinis expugnan-
 tur 57.A
 pontefaccum a Pisani capitur 35.C
 in pontefatu Ioannes Medicus Iulio suc-
 cedit 90.G
 pontifex Alexan. pacem a Carolo Gall.
 rege impetrat 24.K. 25.A
 pontifex Baiazetem Turcarum impera-
 torem, ut Graeciae rebus consulat, et
 Gallos prohibeat admonet 25.H
 pontifex pro conseruatione urbis Romae
 legatos ad Carolum regem mittit
 23.A
 pontifex urbe Roma metu Caroli Gall.
 regis profugit 33.D
 pontificis Alexandri pulvis quo Gemæ,
 opulentos senatores, et tandem seip-
 sum incaute sustulit 27.E
 pontificis ditio describitur 3.G
 pontificis metus et consternatio ob im-
 minentem Caroli regis in Romanos
 exercitum 23.C
 pontificis perfidia 26.E.F
 pontificis Romani authoritas opinione
 hominum potius, quam certis uiribus
 constat ibidem.F
 pontificem adorat proiectus Gallorum rex
 omnisque turba procerum 25.G
 pontifices Romani, factiones Ro. fouent,
 et quaratione 3.K
 pontificum Rom. compedes, Romanæ ur-
 bis proceres 83.H
 pontificiae dignitatis defensores Helue-
 tij appellantur 91.H
 pontificus exercitus a Triuulio profu-
 gatus 90.A
 pontificus miles Tribonianum oppidum
 caput atque diripit 84.C
 pontificij milites a Vitelocio et Carolo
 Vrsino funduntur ibid.I
 pontis Erae oppidum a Florentinis rece-
 ptum 33.H
 pontremolensium oppidum barbaro fu-
 rore incensum atque deletum 37.B
 populorum mobilis, et infida natura
 22.A
 pontinerij Heluetiorum ducis interitus
 178.B
 pontremis egregie Tarannam defen-
 dit 100.C
 portus Hercules hodie Tropea dicitur
 47.K
 portum nouum oppidum a Liuiano ca-
 pitur 118.F
 portum nouum oppidum a Venetis ca-
 pitur atque diripitur 121.K
 preclianus Gallus iussu regis a Liguria per
 Gaditanum fretum ad Armoricum
 Oceanum enauigat 98.K
 praefecti maris insigne est, aureum cor-
 niculum collo suspensum gestare 99.B
 praedium inter quatuor Graecos et Gal-
 los 226.C
 praemati inuis prerogativa conceden-
 te Francisco Gallorum rege tollitur
 184.H
 praetianus ad Clementem pontificem
 aurea crucis munus mittit 218.B
 praetianus magnus Abyssinorum et
 Aethiopum rex corrupte a nostris di-
 citur, a suis Belgian appellatur
 ibidem.D
 praetianus Davidis interitus 220.H
 praetianus magni imperia 217.D
 praetianus subditi in uniuersum Abyssi-
 ni dicuntur 217.G
 praetianus victoria 21.G.H.I.K.
 et deinceps.
 praetianum nostri uocant Dauidem
 maximum Aethiopum regem
 215.E
 primodeus quaestor Genuam ad pecu-
 nias conducendas mittitur 68.F
 prodigia Heluetiorum uictoriam praeco-
 dentia 95.F.G
 prodigia quae Maximilianum Sfortiam
 terruerunt 181.E.F.G
 prodigia Scotorum cladem praecedentia
 103.I.K
 proditor sacerdos capitur et in frustra
 dissecatur 115.A
 prosper Columna a Gallis ad Ferdinan-
 dum transit 52.G
 prosper Columna a Gallis capitur
 169.I.K
 prosper Columna cunctator natura Car-
 donij consilium probat 110.A

prosper Coluna delectus imperator po-
 tificis exercitus 233.E
 prosper Columna dux sfortianarum co-
 piarum declaratur 117.G
 prosper Patavinum agrum ac Vicenti-
 num populatur 109.A
 prosperi Columnae contra Cardonium
 grauis et decora contentio 112.B
 prosperi Columnae oratio ad Ferdinan-
 dum 65.F.G
 prosperi Columnae seueritate a rapinis
 milites absterentur 120.E
 prospero Colinae Carolus rex Montem-
 fortinum in ditionem concedit 26.E
 prospero Colinae Leonis pont. praecipuus,
 Franciscus Galliarum rex se libertate
 datum pollicetur 184.I.K
 prosperi Columnae interitus 233.I
 prolemais a Selymo capitur 203.F
 Prolemaidem Christianis Melech Vstre-
 phus admit 198.I
 puri pratoriane cohortis praefecti inter-
 itus 175.K
 Pylus Turcarum armis cedit 133.A
 pyrrumbassam Byzantio praesse Sely-
 mus iubet 197.A

Q
 Questio grauis qua sit prima acies
 112.H

R
 Ranuccius a Gallis interficitur 41.C
 ranuccius Martianus aduentanti Virgi-
 nio a Florentinis opponitur 69.D
 ranuccius Florentinus Pisanos sternit
 59.G
 ranuccius Vaianam oppidum diripit
 81.K
 rapallum oppidum ab Aragonis capi-
 tur 15.D
 rapallum oppugnat Adurnius et Eli-
 scus, et tandem expugnat 14.I
 rapallina uictoria Carolum ad matu-
 randum in Italiam sollicitauit 16.I
 rapalli oppidi descriptio 15.D
 rapallinires suas repetentes a Gallis et
 Heluetis trucidantur 16.I
 rasignanum oppidum a Florentinis reci-
 pitur 34.G
 rausstemius Gallice classis praefectus
 Mytilenas frustra oppugnat 88.D
 raynucij Martiani in Paulum Vitellium
 inuidia 87.B
 regio in qua ter singulis annis aratur et
 feritur 217.F
 religio Aidaris Harduelis 133.F.G
 religio Tartarorum Scytharum 129.D
 religionis Christianae transgressores in
 Scenae regno uini cōbuntur 217.
 I.K
 religionis Persicae cultores Timusbassa o-
 mmibus tormentis excruciatos inter-
 ficit 140.B
 a religione desidentes in Scenae regno
 lapidibus obruuntur 217.I
 religiones, syderum maligno concursu,
 toto terrarum orbe enatis factionibus
 uno tempore rescinduntur 134.H.I
 renatus Sabaudie Bastardus aduersus
 Fregosios molitur 92.E
 rentius auxilia Bergomatibus mittit
 116.B
 rentius Ceres Casarianos in fugam cō-
 iicit 236.E
 rentius Ceres ualida militum manu Cre-
 mam stantem a Venetis tuetur 115.H
 regum oculis in omni fortuna quandam
 supra humanam inesse uim 30.G
 rha ab antiquis nuncupabatur Volga
 amnis. 2.H
 rha flumen a nostris Volga et a Scythis
 Hedil appellatur 161.A
 rha fuit prisco uocabulo Volga amnis
 129.C
 rhauenna a Gallis oppugnata obsidione
 liberatur 90.D.E
 rhauenna a Iulio pontifice capitur
 89.F
 rhauenas uulneratur 63.B
 rhauenates se dedentes contra fidem a
 Gallis magna clade affecti 90.F
 regnum a Ferdinando Ar. expugnatum
 46.A
 regij arx Gallis a muro praecipitatis ca-
 pitur 46.B
 rheti Lepontique Grisoni hodie uocabu-
 lo barbaro nuncupantur 167.I
 rhodos a Solymano oppugnat 233.D
 capitur 233.E
 rhodus egregie a Bussonio defensa 25.E
 ricardum Britanniae regem reliquasque
 Christianorum copias Bandocan-
 der Solidanus tota Syria depellit
 198.I
 richardus Paceus legatus Henrici Bri-
 tanniae regis ad Heluetios 189.H
 Io. Ricasoli legati Florentini seuitia
 57.B
 ricianus Germanorum dux a Malatesta
 Baleono Pauli filio uulneratur 118.E
 riccianus uulneratur 113.C
 riccinij Asulanus uirtus 197.C
 riga Liouiae insignis urbs 129.H
 ripacandada oppidum a Ferdinando ex-
 pugnat 76.G
 robertus Marchius in Eburonibus regu-
 lus, Gallice factioni semper addi-
 feritur 230.I.K
 robertus Sedanius Francisco Galliarum
 regi auxilio fuit 166.I
 robertus Sedanius in Eburonibus prin-
 ceptus cum Nigra Germanorum legione
 a Ludouico Gall. rege euocatur 92.B
 roberto Sedanio Lud. Gallo. rex mandat
 ut in Morimos proficiscatur 99.K
 rochandulphus Casarianus octo milli-
 bus praefectus 228.I
 rodericus Borgia dicebatur Alexander
 sextus pont. 4.B
 rodalphus Longus, uir fortis sed barba-
 ra usanaeque uirtutis 175.B
 rodalphi longi interitus 176.F
 rodalphus atque Ranuccius a Gallis in-
 terficiuntur 41.C
 roma urbs a Borbonio capitur 236.F
 et deinceps.
 rodalphi corpus in patriam transmissum
 43.D
 rodalphi in timidos egregium dictum
 40.E
 Pe. Rohamus Gienis Marechalus Nica-
 politanum bellum laudat 9.B
 roma Gallorum armis occupata, Alexan-
 der in Adriani molem confugit 24.I
 roma Carolus Gall. rex discedit 26.B
 roma metu Caroli Gall. regis pontifex
 profugit 33.D
 romae maxima pestilentiae laes 233.F
 romam Carolus Gall. rex pacato agmi-
 ne rursus ingreditur 33.F
 romam Carolus Gall. rex Flumentana
 porta inuehitur 23.I
 romam intrat Gallorum exercitus Iulio
 pontifice creato 88.I
 romana plebs Gallorum minaces accen-
 tibus superbas uoces, et feros Germa-
 norum uultus ferre non potest 24.H
 romanae urbis proceres, Romanorum pon-
 tificum compedes 83.H
 romani pontificis authoritas opinione
 hominum potius, quam certis uiribus
 constat 26.F
 romani sacerdotum imperia aequo ani-
 mo ferre non possunt 4.A
 romanorum factiones 3.I
 romanorum res a Gothis deuastatae 1.D
 romanorum trepidatio Carolo rege Ro-
 mam ingrediente 24.D.E.F
 rosius Bastardus Petrasanta oppidum
 Lucentibus uendit 61.E
 rosserus Tiferus a Pontificio milite ca-
 pitur 85.A
 rossij aduentu Heluetiorum animi com-
 mutantur 172.D
 rouergas egregie Tarannam defendit
 100.C
 rouerus cardinalis Liguria capiende
 consilia agit 86.G.H
 rouerus legatos pontificis et Baiazetis
 captos, pecunia reliquisque rebus exuit
 25.K
 rouerus Ostiensis cardinalis ad Carolum
 Gall. regem profugiens 13.G
 roye in Morinis nobili genere nati inte-
 ritus 176.E
 rusia due et que 129.H.I

S
 Sacerdos proditor capitur et in frustra
 dissecatur 115.A
 sacerdotes a Iulio pontifice transfugae Me

diolani concilium celebrant 90.B
 sacerdotum imperia Romani aequo ani-
 mo non ferunt 4.A
 sacerdotibus uxorem ducere, non tamen
 iterare nuptias in Abyssino regno fas
 est 219.G
 sacramentorum cōiuratione sua detecta Ma-
 ximiliano Sfortiae uim parat 93.E
 sacramentorum maiorū suorum uirtutis et
 gloriae oblitus 93.A
 sacramentorum Venetis copias se cōiūgit 98.A
 sacramentorum interitus 113.G
 saladinus Hierosolymitanum euerit im-
 perium 198.F
 salentini interitus 113.H
 salentinos tueri à Carolo rege Asbarra
 regulus iussus 33.C
 salentinus Liburni praefectus arcem Flo-
 rentinis restituit 57.H
 salernitanus Aragoniis maxime infen-
 sus, nec ab eis uenia locū sperans 68.A
 salernitanus in partes Federici pertra-
 hitur 78.K
 salernitanus omnibus ditionis locis ex-
 pulsus à Federico 79.A
 salernitanus princeps Gallos ad bellum
 Neapolitanum incitat 7.F
 salernitani consilium Mompenseriū se-
 quitur 67.H
 salernitani interitus 79.B
 salernum à pontificio exercitu capitur
 236.C
 salernum oppidum, arx quoque à Fer-
 dinando capitur 78.C
 salsa à Fufio et Gallis capiuntur 80.
 C.D.E
 salsa quae antiquitus Salsula fuerunt, à
 Gallis oppugnantur 79.H
 salubium olim dicebatur oppidum in
 Apennini radicibus, quod nunc dicitur
 Castrocarium 21.K
 samarcanda Zagataia regionis Metro-
 polis 160.K
 sanctae Agathae oppidum Gallis in de-
 ditionem acceptis, à Ferdinando Ar.
 capitur 47.H
 sanctae Maurae oppidum à Venetis ex-
 pugnatum 88.D
 sancti Angeli castrum ad Aragoniam fi-
 dem redit 72.H
 sancti Mauritiū oppidum antiquitus
 Oclodurum Veragrorum dicebatur
 168.B
 sancti Michaelis uicus à Florentinis ex-
 pugnat 62.B
 sancti Pauli comes, equitum magister
 capite pœnas luit 194.D
 sancti Pauli comes, iussu Ludouici unde-
 cimi Gallorum regis damnatus et
 necatus 166.I
 sancti Reguli oppidum à Venetis expu-
 gnatur 82.A
 Sibonae inf. sub Aequatore sita 217.B

sandara urbs maritima, subtilioris serici
 copia clara 160.H
 sancerrius promptissimus Gallorū dux
 169.G
 sancerrij è sacro Caesaris oppido reguli
 interitus 176.A
 sanseueritani pseudocardinali pilci ho-
 nos restituitur 108.G
 sanseuerinus Galatiae comes, dux Sfor-
 tianorum 16.K
 sanseuerinus Ludouici Sfortiae gener so-
 cerum Gallorum regi conciliat 13.F
 sanseuerinum oppidum à Ferdinando
 expugnatur 78.B
 sanzachi Bellerbecho parent, et sanzacha
 Subasi 162.E
 sanzachos Turci uocant equitum praefe-
 ctos 138.G
 Sapham quae Susa antiquitus fuisse exi-
 stimatur Hyfmael Sophus in fidem
 accipit 135.I
 sapha, Nilipalus 220.A
 sarmatarum regis sigismundi bellum
 aduersus Moscouitas 129.A
 sarmatia nunc dicitur Polonia 2.H.
 130.A
 Sarmatia et Germania olim terminus
 Vistulae amnis 130.A
 sarraco Caliphum capit, regnumque eius
 occupat 198.F
 sauarola à Florentinis comburitur
 86.B
 saxei fortissimi Germanorum duci in-
 teritus 178.A
 saxonarogius regno Aladoli praeficitur
 196.F
 saxonarogii perfidiam Aladolus rex i-
 met 196.C
 scandauia antiquitus dicta Selandia
 129.H
 scanderbassa Illyrici praefectus serà Lu-
 douico Sfortiae opem affert 86.I
 scuarani Christianorum more sacra per-
 agunt 217.H
 scuarum regnum nobilissimum et eius situs
 217.D.E.F.
 sciatalardi clari nominis Vasconum du-
 cis interitus 176.A
 scipio Rhiscus uulneratur et capitur
 165.C
 Scira urbs Persidis regia 159.F
 Sciras non inepte Cyriopolim antiquitus
 fuisse aliqui arbitrantur 159.K
 sciras urbem Hyfmael Sophus recipit
 135.K
 scytharum armis Armenia, Syria atque
 Aegyptus aliquando cecit 1.F
 Scotiae et Angliae breuis descriptio
 102.E.F.G. et deinc.
 scotiae regnum semper in clientela Gallo-
 rum fuit 189.I
 scoti ab Anglis ad Tylum uincuntur
 105.K. 106.A

scoti demiti à Romanis ad humaniore
 uiuendum modum coacti 102.I
 scotorum octo millia cadunt 105.K
 scotorum rex, Iacobus Stuartus infelix
 paterna caedis scelere et ipso uita exi-
 tit 2.F
 serofainum oppidum ab Alexandri pon-
 tificis milite occupatum 83.I
 scuarium oppidum Chalcedo olim fuit
 145.C
 scyllacem à Consaluo captum 75.H
 sebastia hodie Susa dicitur 152.E
 sebastum hodie Susa dicitur 168.D
 sebastia nunc Susa dicitur 200.D
 sechelus uir fortis, nobilitatis hostis, ab
 agrestibus rex eligitur 126.E
 sedanius Florantium et Gemesium fi-
 los iacentes inter cadauera erigit
 96.A
 sedanius Francisco Galliarum regi auxi-
 lio uenit 166.I
 Ro. Sedanium Ludouicus Gallorū rex
 in Morinos proficisci iubet 99.K
 seditio militaris inter Italos atque Ger-
 manos ob ignobile sortum 54.A
 sedunenſis Cardinalis ad Heluetios ora-
 tio 174.G.H. et deinc.
 sedunenſis cardinalis ex professo Gallo-
 rum hostis 91.E
 Sedunenſis cardinalis Heluetiorum pa-
 gos aduersus Gallos incitat 189.G
 sedunenſi cardinali capitales inimici
 Alberius Petra et Franciscus Georgij
 Soprafaxi filius 193.E
 Sedunenſi cardinali exitium Heluetij cō-
 minantur 171.B
 selandia antiquitus Scandauia dicta
 129.H
 selymus ad Tomumbeium sapius uicliū
 legatos mittit 213.B
 selymus aduersus Aladolum regem in-
 minorem Armeniam cum omnibus
 copiis profectus 186.D.E
 selymus Campsonem Gaurium Mem-
 phiticum regem ad Singam occidio-
 ne delet 194.G
 selymus è manibus Persarum fuga ela-
 bitur 157.C
 Selymus filiam nubilem Bostangi hor-
 torum praefecti in praemium corruptae
 fidei despondit 143.A
 selymus Hierosolymis Mahometi sacri-
 ficat, et Christianis sacerdotibus ali-
 menta sex mensium largitur 206.B
 selymus Mahometis Praecipitarum et
 Tartatorū regis filia inuito patre uxo-
 rem ducit 140.I
 selymus nobiles Turcas odit 161.K
 selymus omnibus suffragiis aduersus A-
 chomatem fratrem imperator deligi-
 tur 147.I

selymus rex et imperator saluatur
 149.D
 selymus Solymanum sibi heredem spe-
 rat 158.D.E
 selymus supplex patris pedes excoscula-
 tur 147.H
 Selymi Baiazetis filij indoles 140.E
 selymi et Hyfmael Sophi comparatio
 157.E. et deinc.
 selymi forma 157.I
 selymi in Memphi oppido de Tomum-
 beio Sulthano uictoria 212.A
 selymi in milites liberalitas 149.G
 selymi oratio ad Iatixaros 155.K
 selymi Turcarum imperatoris interitus
 230.K
 selymi de Achomate fratre uictoria
 151.K
 selymi de Aladolo rege uictoria 196.A
 selymi uictoria de Campione Gaurio
 202.I.K
 selymi de Tomumbeio uictoria 214.E.F
 et 208.D
 selymi Turcarum imperatore, in Persico
 bello occupato, consultant Pannonia
 proceres de eo inuadendo 125.H
 semenaria oppidum à Consaluo captum
 75.H
 semplensis mors 42.C
 sena ex Foro Casij ruinis creuerit 23.A
 senensis à Carolo rege praefectum petunt
 qui aequo iure libertatis nomen tueat-
 tur 33.G
 senensis Gallos laute ac liberaliter exci-
 piunt 22.K
 senensis Gallis amicitiam offerit 10.F
 senensium ciuitatis status 4.B
 seraphini Callia Umbri interitus 113.H
 sericus amnis olim A. uixeris fuit 34.B
 sergianum oppidum Florentinae ditionis
 18.D
 serice tele mercimonio nota oppida Co-
 num, Casianum et Hiesdū 159.I
 seruan, hodie appellatur Albanorum re-
 gio 161.F
 Ca. Sfortia Foroluiis et Forocornelis
 dominatur 3.H
 Lud. Sfortia capitur, et in Galliam per-
 ducitur 87.A
 Lud. Sfortia ferrata in cauea mori coa-
 ctus 164.B
 Lud. Sfortia Gallis ob Pandonij concio-
 nes iniustus 13.A
 Ludouicus Sfortia Maximilianū Cesa-
 rem in Italiam euocare statuens 81.B
 Sfortiana genti Tarentum urbem rex
 Carolus reuocauit 32.E
 Sfortiani imperij urbes Ludouico regi
 deditionem faciunt 87.E
 Sfortiani milites Aragonis in fugam
 uertunt 16.E
 Sfortianorū castra à Venetis oppugnan-
 tur 116.D.E

sibaris oppidū à Consaluo captū 75.H
 sicus funibus in murum sublatus 62.G
 sicus tormenti minoris glade trauectus
 moritur 63.B
 sidon à Selymo capitur 203.F
 sienen hodie Guagueram incolae appel-
 lant 215.H
 sigismundus Camelmus bellum in Mar-
 tis et Pelignis impigre gerit 70.B
 sigismundi Sarmatarum regis bellum ad-
 uersus Moscouitas 129.A
 siluester Pogius à Pisanis ad Ludouicum
 Sfortiam et Venetos legatus 58.A
 siluestri Pogij ad Ludouicum Sfortiam et
 Venetos oratio 58.B.C.D. et deinc.
 simonetus Baleonius à proceritate cor-
 poris Morgas dictus 69.K
 simon Orlandius Florentinorum hostis
 acerimus 20.A
 simonij è Bononia interitus 113.A
 sinabassa ennuchus Europeis equitibus
 à Selymo praefectus 195.H
 sinabasse de Gazelle uictoria 205.A
 sinabasse interitus 208.B
 sinabasse ortus 207.A
 sinabassam multo honore Selymus pro-
 sequitur 206.D
 sinibaldus cum A. durniis Fregosiorū ho-
 stibus cōstita et arma conſociat 92.E
 sipontinus olim fuit, quae nunc Manſſe-
 donia dicitur 71.G
 Syria à Scythis denicta 1.F
 smolenchum oppidum à Moschis et
 Scythis occupatur 126.B
 smolenchū oppidū à Polonis oppugnat, et
 paulo post obsidione soluitur 132.H
 smolenchum oppidum capitur 130.I
 smolenchū oppidū situs et obsidio 130.F
 socinus Benzonus à Venetis ad Pisanos
 tuendos mittitur 61.I
 sodernio dictatore authore, Florentini locū
 cōsilio Gal. regi Lud. dederunt 90.G
 Solymanus Belgradum Pannoniae oppi-
 dum expugnat 232.A
 Solymanus Hungarorum temeritatem
 ridet 236.A
 Solymanus filius à Selymo ut Graeciam
 Macedoniae meatur, relinquitur 196.
 K. 197.A
 Solymanus Rhodum oppugnat 233.D
 Solymanus Turcarum imperator crea-
 tur 231.A
 Solymani de Ludouico Pannoniae rege
 uictoria 234.235.236.A
 Solymano Turcarum imperatori Veneti
 cornu Monocerotis dono mittit 219.I
 Solymanum heredem sibi Selymus spe-
 rat 188.D.E
 Solymani imperij prouincia 159.H.I.K
 160.A. et deinc.
 Sophys Cuselbas. i. rubrum caput 160.I
 Sophi Hyfmael prouincia. uide Hyf-
 mael 159.I.K. et deinc.

sopbi Hyfmael uictoria 135.A. per id-
 eum 136.A.B. et deinc.
 soprafaxus sedunenſis Cardinalis mi-
 micus, in gratia Francij Gall. regis à
 Leone pont. liberatus 193.E.F
 sorani ab Aragonis deficiunt 26.D
 sapha urbs regia in Parthia 160.H
 spedia oppidum piscesum ac amabile ui-
 no nobile 14.H
 spinei tormentorum Gallicorum magistri
 interitus 90.E
 spinosa uir fortis Caruaialis eques capi-
 tur 109.D
 spinam Cherseoglis paratā ad nuptias
 Chersechus Cherseoglis pater ducit in
 uxorem 143.D
 stapherus et Goldulus primores Helue-
 tiorum duces 90.E
 stephanus Belcarius et Gulielmus Brif-
 sonetus ad Neapolitanū bellū Gallia-
 rum regē maxime impulerunt 9.A
 ste. Vineus quaestoria dignitate insignis
 capitur 44.I
 stratagema Pauli, quo Ligures fundun-
 tur 45.E
 Ro. Strozze mors 42.B
 stuardus Scotorum rex paterna caedis sce-
 lere atque ipso uita exitu infelix 2.F
 suares R. ofcius leo potius quam miles
 225.K
 suastia olim Sebastia fuit, et eius urbis
 situs 200.D
 succarus capitur 120.A
 succarus uulneratur 113.C
 succari ad milites oratio 119.I.K
 succari Belgae uirtus 189.F
 successio principatus utrum ad priorem
 filium in humili fortuna genitum, an
 ad eum qui dum obtineret pater im-
 perium natus sit, pertineat 21.I
 suetia ignota quōdam Romanis scripto-
 ribus 21
 suetia lata et ignota priscis authoribus
 prouincia 129.G
 suetia rubrimaris portus olim Arſinoes
 fuit 215.I
 suias hodie dicitur Sebastia 152.E
 G. Suillus Tarenti praefecturā inuit 33.C
 sulmonē, Marſos et Pelignos, Baylinus
 Vitrius et Gratianus Guerra tueri ius-
 si 33.C
 sulthania ex Tigranocerte ruinis adifi-
 cata 159.I
 sulthanus ad filios imperium nō tranſ-
 mittit 198.A
 sulthanus à Mamaluchis eligitur Tomū-
 beius 203.I.K
 sulthanorum imperium à Selymo euer-
 sum 194.H
 sulthanorum ueterum mos 201.H
 sulthanicis iuris formulas odiosas Selymus
 antiquat 203.H
 sumachia ab Hyfmael Sopho capitur ac
 c. ij

hostiliter diripitur 134.F
 sumachim urbem olim Gamalam uocabant 160.F
 surreius in Scotos à Britannie rege mittitur 103.C
 susa antiquitus fuisse existimatur, quæ nunc Sapha dicitur 135.I
 susa olim Sebustum fuit 168.D
 sarrum Carolus peruenit 23.H
 satrini iurisperiti memorabili iudicio à Carolo rege absolutio 23.H
 siberij tetrarchæ Damaseni interitus 203.A
 syderii maligno concursu religiones toto terrarum orbe enatis factionibus uno tempore funduntur 134.H.I
 syene urbs obeliscorum lapidicinis clara 220.G
 syluius Sabellus aduersus Bergomates mittitur 116.A
 syria tota Ricardum Britannie regem reliquasque Christianorum copias Bâdocader depellit 198.I

T

Tabenda hodie Toccata dicitur 133.E
 talbotto duce Britannii Tarooannam Morinorum urbem oppugnant 99.F
 tallacotium à Fabricio Columna receptum 26.C
 tallacotium in Maris Fabricio Columnæ à Ferdinando attributum 69.E
 tamerlancs Scytharum princeps 1.F
 tamerlanis ortus 160.K
 tangaribardini Hispani nauæ filij apud Campsonem regæ autoritas, & eius interitus 198.B
 tarentum ab Hispanis capitur 88.E
 tarentum urbem Sfortiana gæti rex Carolus recusauit 32.E
 tarenti Georgius Suilius præfecturam inuit 33.C
 tarentinos Cæsar Aragonius frustra oppugnat 46.F
 taroanna Morinorum urbs à Britannis oppugnat 99.F
 taroanna acerrime à Britanis expugnatur 100.B
 tarenti pugna Italice militiæ decus amissum 42.A
 tarrus flumen ex Apennino in Padum deuoluitur 37.H
 tarrus flumen quantam Venetorum fugienti exercitui calamitatem attulerit 41.F
 tartarice uox Canes imperatorem sonat 161.A
 tartarorum Scytharum gens inhumana feritate 129.D
 taurica Chersonesus à Mingaresio Scytharum imperatore occupatur 129.E
 taurisum nobilissima maioris Armeniæ urbs antiquitus Ferna uocabatur

134.G
 taurisum oppidum celebre Terua antiquitus fuit 159.H
 taurisum oppidi situs, quæ Ptolemæo Terua fuit 159.H
 taurus ubi Amani montis nomen assummat 200.I
 techellis Caselbas Turcarum fines inuadit 136.C
 techellis per aliquot annos durissimam uitam agit 133.I.K
 techellis de Halybassa & Baiaretis exercitu uictoria 139.F
 techellis noui propheta uita & religio 133.B
 techellis oratio ad milites 137.G
 techelli contra Turcas Hysmael Sophus auxilia mittit 136.F.G
 telamontij Tramulij filij interitus 176.D
 temesuar oppidum à rege agrestium oppugnat 127.G.H
 tenedonis insule insigne emporium Balæra 160.B
 tergesium urbs à Linianus ui expugnans Veneto imperio adiuuit 89.C
 terua antiquitus uocabatur, quod nunc Taurisum oppidum dicitur 134.G
 terua antiquitus fuit Taurisum oppidum celebre 159.H
 terua Ptolemæo fuit Taurisum oppidum ibidem.H
 terra in qua ter singulis annis aratur & fertur 217.F
 terræ motu præcæsus mōs cōcussus 114.G
 terranousa oppidum à Consaluo captum 75.H
 thebanum sidicium & Gales oppidum ad Carolum regem desciunt 29.I
 theodorani oppidum ab Aragoniis diripitur 22.H
 theodorus Triuulcius Venetorum imperator capitur 232.G
 theodorus Triuulcius Venetorum imperator. Vide Triuulcius 223.E
 theodosia nobilissima Genuesium colonia in Taurica Chersoneso hodie Capha dicitur 129.E
 thomas Carafa Matalonij princeps exercituum bellignarus 63.D
 thomas cardinalis Strigoniensis legatus à Leone pontifice ad Vladislaum Pannoniæ regem 126.C.D
 thomas cardinalis Strigoniensis ob auaritiam & excitatum agrestium bellum à nobilibus accusatur 128.F.G
 thomas cardinalis Strigoniensis regem Pannoniæ ad bellum Turcis inferendum excitat 125.H
 thomæ Fabroni interitus 98.D
 tiberij Galefij equitum præfecti interitus 120.A
 tiberi annis situs 127.E
 ticinum urbem recentiores Papiam ap-

pellant 18.A
 ticino Galli euicuntur, & ultra Alpes redierunt 90.G
 ticino in urbe Galli obsidentur ibid.G
 ex Tigranocerta ruinas Sulthania ædificata 159.I
 timinum Illyricæ Croatiae oppidum Turcis oppugnat 126.B
 tiphernas Cæsarianos in fugam conuicit 236.E
 tyrannorum odia, quæ stâte fortuna distulantur, eorum rebus labantibus liberius erumpunt 28.B
 toccata hodie dicitur, quæ erat olim Tabenda 133.E
 toianum à Florentinis recipitur 57.A
 tomoræi archiepiscopi Collocensis auidacia, & eius interitus 235.A.B.C.H.I
 tomumbeius à Selymo uincitur 208.D
 tomibeius Sulthanus à Selymo in Mæphi oppido uincitur 212.A
 tomumbeius capitur & eius infelicissimus interitus 214.G.H.I
 tomumbeius natione Cercassius à Maluchis rex deligitur 203.I
 tomumbeius rursus à Selymo uincitur 214.E.F
 tomumbeij conatus transfugarum perfidia euerit 209.D.E
 tomumbeij interitus 199.C
 ad Tomumbeium sapius uictum Selymus legatos mittit 213.B
 tommedas Nigritarum princeps à Prætergiano atritus 218.K
 tormenta Gallica describuntur 24.E
 tornacum oppidum ab Henrico Britannia rege oppugnat 106.C.D. & tandem expugnat 106.E
 torfuenfis mors 42.C
 traianus Papacauda Gallie regæ ad renouandum Neapolitanum bellum hortatur 80.I
 traiani Staffæ Perusini uirtus 189.F
 tramulus ad pontificis iussu Franc. Gall. regis peruenit 184.F
 tramulus belli cladem in Triuulsi reuicit 97.K
 tramulus iniquissimas condiciones pacis cum Heluetiis non recusat 107.H
 tramulus in urbem Diuionij ab Heluetiis compellitur 106.F
 tramulij pugna ingenium 94.F
 tramulij filij Telamontij interitus 176.E
 tramulo duce Gallorum exercitus Romam intrat Iulio Pontifice creato 88.I
 tranulium criminatur Gallorum rex ob pacem cum Heluetiis iniquissimas conditionibus confectam 108.D.E
 tramulium Ludouicus Gall. rex Alpes transcendere iubet 92.A
 tramulium Lu. Gall. rex in Hædnos ma-

ture & Heluetios transire prohibere iubet 99.I
 trebonianum à Luiano recipitur 85.E
 trebonianum à Pontificio milite capitur atque diripitur 84.C
 tripolis ab Hispanis terra maris expugnatur 89.G
 tripolis à Selymo capitur 203.F
 tripolim Elpis Sulthanus Christianis adimit 198.I
 tristani Cunni multa de gentium moribus narratio 117.I
 triuulcius à Mediolanensi plebe repellitur 174.A
 triuulcius atq; Borbonius castrorum principia habent 175.B.C
 triuulcius cū Gallicis copiis Hispanisque cohortibus Germanos reprimat 89.C
 triuulcius dimissis Aragonis ad Gallos se confert 29.K
 triuulcius fugientes Gallos sistere non potest 97.C
 triuulcius Gallicis exercitibus dux pontificum exercitum profugiat 90.A
 triuulcius Gallos, qui de Mediolanensi urbe cogitarant uerbis castigat 192.H
 triuulcius iter per Alpes Francisco Gall. regi ostendit 167.I
 triuulcius Ludouico Sfortia inferens Carolum Gall. regem ad repetendam Italiam concitat 81.A
 triuulcius neq; uehemens, neq; pugnandi auidus, sed consilio optimus 223.D.E
 triuulcius Venetorum exercitui à Franc. Galliarum rege præficitur 180.G
 triuulcius Venetorum imperator capitur 232.G
 triuulcij consilium spretum à Ferdinando Aragonio 17.G
 triuulcius cum Mantuano colloquij 55.I
 triuulcius dictum ad Franciscum Gall. regem 167.K
 triuulcij dolus magno Cæsaris incomodo excogitatus 193.C.D. & dein triuulcius excusatio de clade Gallorum ab Heluetiis facta 97.K. & 98.A
 triuulcij laus 37.C
 triuulcij oratio ad Gallorum regem 38.C.D
 triuulcium Ludouicus Gallia rex Alpes transcendere iubet 92.A
 troglodyta feritate reliquos Aethiopas antecedit 215.H
 troglodytas Prætergianus domuit 218.H.I
 troilus ad Liceucinam uicem progressus omnia in prædam uertit 110.G.H
 troili solertia 113.C
 tropea hodie uocatur Hercules portus 47.K
 tully Romani interitus 117.G
 turca an cum Persis conferendi 158.H.I
 K. & 159.A.B
 turca pacem cum Venetis non modo ser-

uant, sed etiâ auxilia offerunt 89.F
 turca plures Christianorum uicos diripiunt 7.E
 turca Persarum castra capiunt 156.F
 turcas nobiles Selymus odit 161.K
 turcis festus Venetis dies 158.C
 turcarum fines inuadit Techellis Caselbas 136.C
 turcarum imperatoris Baiaretis res gestæ 1.H.I.K
 turcarum metus ob Gallorum aduentum 31.K
 turcarum mos defuncto principe Iudæos & Christianos præde habere 141.K
 turca lex ne quis uillam priuato muro circumdet 162.E.F
 turonense concilium de bello Neapolitano suscipiendo 8.H.I
 turquemenius Sulthani nomen arripit, & eius interitus 198.H.I
 tuscanellensium oppidum à Gallis ducibus Bastardo Borbonio direptum, & quæ ratione 33.F
 typographi in urbe Cantæ, qui libros imprimunt 161.B

V

Vaianna castellum à Pisanis capitur 81.H
 uaianna oppidum à Florentinis expugnatur ibidem.K
 ualachi à Sarmatis superati 130.B
 ualastichini ducis magna laus 188.K
 ualdemontius Lotharingæ reguli frater è Gallia à Clemente pontifice accessit 236.B
 ualdum Nucerni agri oppidum à uirginio Vrsino oppugnat 69.B
 ualentinus cardinalis mistato habitu è Velutis Romam profugit 27.C
 uallata oppidum agresti feritate in fide Gallorum perseverans diripitur 72.H
 ualterij Ossij interitus 176.F
 uantellij interitus ibidem.E
 uardinenses equites ab agrestibus funduntur, & magna ex parte trucidantur 126.H
 uarianij quatuor proceres à Cæsare Boronia necati 88.F
 uardæi Hippotoxotarum ducis mors 42.C
 uascones fugacissimum hominum genus esse 174.H
 uasconum genus cultu aspectuq; admodum deformis Heluetiorum comparatione usum 24.A
 uayuoda à Pannoniis uocatur Trâsflunia præfectus 127.I
 uenantius à Gallis capitur 64.E
 uenantius Camertium regulus uir militaris 63.E
 ueneris dies, Turcis festus 158.C
 ueneris oppidum ab Aragoniis summa ui oppugnat 15.A

INDEX ALPHABETICVS.

ueneris oppidum obsidione liberatur 15.D
 ueneris oppidi descriptio 14.G.H
 ueneris nauum repente media in urbe atrox incendium 115.B. & dein.
 ueneris nihil antiquius diu iacobi facello ibidem.D
 uenete ale uexillifer cadit 63
 uenetus senatus Apulie urbes Hispano regi dedendas curat 89.F
 uenetus senatus Mantuanum imperatorem appellat 53.I.K
 uenetus senatus pacem à Iulio pontifice impetrat 89.K
 uenetus scriba Pisanis pecuniam adducendam ueteranorum cohortem adfert 60.D.E
 ueneti agminis in Gallos ordo 39.I
 ueneti belli contra Cæsarianos exoptatus finis 229.F.I.K
 ueneti ac Ligures Franciscum Gallie regem in Italiam euocant 164.G
 ueneti ad bellum contra Gallos gerendum à Ludouico Sfortia incitantur 36.E
 ueneti ad oppugnandam Nouariam contendunt 43.H
 ueneti à Gallis uincuntur 41.D.E.E
 ueneti à Germanis uincuntur 114.A.B
 ueneti à Ludouico Gall. rege uincuntur 89.E
 ueneti bellum aduersus Gallos gerendum decernunt 36.F
 ueneti Cremonam repetunt 91.E
 ueneti cum Ludouico Gallie rege Alexandroque pontifice ad conturbandum Gallie statum conuertiunt 86.D
 ueneti cum Turcarum classe ad Protam insulam congressi, fœdissime rem gerunt 134.H
 ueneti cum Turcis Andrea Gruto auctoritate pacem pepigerunt 133.B
 ueneti & Galli Brixiam oppugnant 223.D
 ueneti fœdus cum Gallis renouant 92.C
 ueneti Gallorum successu consternantur 32.F
 ueneti imperatorem à Francisco Gall. rege petant, cui Italus miles pareat 180.G
 ueneti implacabile odium cum Ludouico Sfortia suscipiunt 86.C
 ueneti in uetere suo consilio de neutris inuandis permanent 11.A
 ueneti maiora præsidia terra marisq; Pisas mittunt 81.E
 ueneti patritij Methone capti Chersoglus precibus à Baiarete conseruantur 143.G
 ueneti nec Aragonios nec Galliarum regem se inuictos pollicentur 10.E
 ueneti ob occupatas Pisas in magnâ inuidiam incidunt 86.C
 ueneti per octingentos annos augustum libertatis nomen coluerunt 38.I

TOMI PRIMI

ueneti Pisani auxilia pollicentur 59.C
 ueneti quanta ambitionis insania laborant 61.K
 ueneti Solymano Turcarum imperatori cornu Monoceroris dono mittunt 219.I
 ueneti unius diei inducias ad sepelienda cadauera Gallis concedunt 43.A
 ab Venetorum amicitia Ludovicus Sfortia discedit 86.C
 ueneti auxilium contra Gallorum regem Ferdinando pollicentur 70.C.D
 uenetorum fraude duo oppida in Germania incendio absumpta 115.G
 uenetorum in egregios milites liberalitates, in timidos animaduerso 43.E
 uenetorum laus, eorum quoque res gestae breuiter describuntur 3.A.B
 ueneti Ludovicum Sfortiam in Italiam euocare statuunt 81.B
 uenetorum milium post Gallorum uictoriam animorum habitus 42.F
 uenetorum potentia cunctis in Italia magno terrore esse cepit 3.D
 inter Venetos & Ludouicum Sfortiam dissentientia in Italia 82.E
 in uenetos Europae reges conuincunt 89.D
 uenetus in castris media nocte tumultuatum seditione obsecratum 229.C
 uenetus legatos mittit Hyssmael Sophus, & quomodo eis Veneti responderint 136.K. & 137.A.B
 uercellis Gallice copia recipiuntur 54.G
 uerona à Maximiliano Caesare capitur 89.F
 uerona Gallis tradita, Galli Venetis tradunt 229.K
 uerona Gallis freti auxiliis Veneti se recuperaturos sperant 91.E
 ueronensis agricolae dolus sibi, & Venetis exitiabilis 224.A.B
 uerrucula obsidione liberatur 62.G
 uerrucula rursus oppugnatur ibid.E
 uerruculam Florentini oppugnant 62.C
 uerruculana specula uenetorum praesidiis commissa 83.H
 ueruius damnatur & in frustra secatur 97.F
 ueruius insignis è Glarona ueteranus, Gallis industriam suam in deprauatis militibus Heluetiis uendit 94.H
 uesir Bassarum antiquior à Turcis dicitur 163.C.D
 uetturinus à Caesarianis capitur 119.B
 ugo Moncata pacem cum Clemete pontifice conficit 235.A
 ugonis Cardonis de Obegnino uictoria 88.F
 uicentiam urbem M. Antonius Columna occupat 224.I
 uiciniy Umbri interitus 98.D
 uicobisara oppidum ad Aragoniam fidei redit 72.I
 uicouensium oppidum capitur atque diripitur 91.K. & 92.A
 uicopisanum à Florentinis oppugnatur 57.D.E.F
 uictoria Anglorum de Scotis ad Tylum 105 per totum.
 uictoria Aragoniorum de Gallis 76.E
 uictoria Baiarum de filio Selymo in Chiurleo pago 143.H.I
 uictoria Baiarum de Venetis 86.H
 & 88.A.B
 uictoria Britannorum de Gallis 101.B
 uictoria Columbariorum de Vrsinis 86.A
 uictoria Consalui de Gallis 88.I
 uictoria Florentinorum de Pisaniis 63.A
 uictoria ad Ebulum Gallorum in Aragonios 64.C
 uictoria Gallorum ad Semenariam de Ferdinando Arago. 48.I
 uictoria Caroli Gall. regis de Ferdinandi copis 31.G
 uictoria Gallorum de Germanis 71.K
 & 72.A
 uictoria Fracisci Gallorum regis de Heluetiis 178.G.H
 uictoria Heluetiorum Francisco Gall. regi incomparabile decus attulit 179.D
 uictoria Gallorum de Hispanis 90.F
 uictoria Fracisci Gallorum regis de Prospero Columna 169.I.K
 uictoria Ludouici Calliarum regis de Venetis 89.E
 uictoria Gallorum in Venetos 41.D.E.F
 uictoria Germanorum de Venetis 114.A.B
 uictoria Heluetiorum de Gallis & Germanis 96.A
 uictoria Heluetiorum de Germanis ad Suarwaldum 86.K. & 87.A
 uictoria Maximiliani Caesaris adhuc pubescens de Philippo Dechordo Gallorum duce ad Ghingattam 100.G
 uictoria Octauiani Fregosij de Adurnis & Fliscis 165.A
 uictoria Polonorum de Moschouitis 132.G.H
 uictoria Selymi de Achomate fratre 151.K
 uictoria Selymi de Aladolo rege 196.A
 uictoria Selymi de Capone Oaurio Mephitico rege 194.F. & 202.I.K
 uictoria Selymi de Hyssmaele Sopho 156. per totum.
 uictoria Selymi de Tomumbeo 208.D
 & 214.E.F
 uictoria Selymi in Memphi oppido de Tomumbeo 212.A
 uictoria Sfortianorum militum de Aragonios 16.E
 uictoria Solymani Turcarum imperatoris de Ludouico Pannoniae rege 234. 235. 236.A
 uictoria Sinambassa de Gazelle 205.A

uictoria Techellis de Baiarum Turcarum imperatore 137.H
 uictoria Techellis de Halybassa et Baiarum exercitu 139.E.F
 uictoria Vaynoda de agrestibus 128.C
 uictoria Vitelloij, & Caroli Vrsini de Pontificis militibus 84.I
 uictoria Hispanorum de Gallis 33.D
 & 88.F
 uictoria Pisanorum de Florentinis 34.C.D.E
 uictoria Sophi Hyssmaels 135.G.H.I
 K. & 136.A. per totum.
 uigiles Syluiani à militibus, qui eos decerpant obruncantur 121.A
 uillamagna uicus à Pisanis diripitur 81.G
 uillanoua Gallorum equitum praefectus capitur 188.H
 uiliadas Hispanus capitur 98.E
 uillitionis oppidum antiquitus fuit Bellegona 167.K
 uilna caput Lituaniae, antiquorum dum sedes 129.K
 uincentia à Maximiliano Caesare capitur 89.F
 uincentina turris paruo negotio occupatibus Gallis cedit 31.G
 uincentij Capeij mors 64.D
 uini spe sublati Gallorum & Heluetiorum animi franguntur 53.D
 uirginus Vrsinus ad Alexandrum Pont. ab Alphonso legatus 12.A
 uirginus Vrsinus Caroli regis captiuis elabatur 69.A
 uirginus Carolum filium in Galliam pro obside transmittit ibid.I
 uirginus contra datam fidem à Ferdinando custodia traditus 78.F
 uirginus & Petilianus ad Caroli Neapolim perducuntur, & custodia traduntur 31.G
 uirginus Gallorum partes sequitur 69.E
 uirginus magnum Florentinis amittenda libertatis timorem praebet ibid.C
 uirginus ob uictoriam sibi ereptam lachrymas tenere non potest 74.C
 uirginij cadauer Iordani filio concessum 85.H
 uirginij egregium dictum 70.K
 uirginij in Ouarce interitus 85.F
 ad uirginij oppida oppugnata Alexander pontifex copias mittit 83.H
 uirginij qui Neapolim cathenis seruabatur salutem Carolo Gall. regi, Carolus Vrsinus filius commendat 80.H
 uirginij sub signis equites quingenti 69.K
 uirides insulas nonnulli Hesperides esse existimant 217.A
 uisula annis olim Germaniae & Sarmatiae terminus 130.A
 uitelliani Monteleonem oppidum crudeliter diripiunt 69.K

INDEX ALPHABETICVS.

uitellius à Florentinis capitur, tormentis subditur, capitali supplicio damnatur 87.C
 Ca. V uellius equestri dignitate à Carolo Galliarum rege donatus 42.E
 uitellius incolumis Mantuam perducitur 78.G
 uitellij aduentu Pisanorum animi percussit 59.K
 Ca. V uitellij interitus 73.C.D
 uitellij à Pisanis ad Florentinos regis Gal. iusu transfertur 57.H
 uitellio dextrum crus lancea traiectum 60.A
 uitelliorum domus clara & illustris, postea infelix 3.I
 uitellius Tiphernas Caesarianos in fugam coniecit 236.E
 uitellocius & Carolus Vrsinus pontificios milites fundunt 84.I
 uitellocius in Galliam pro obside proficiscitur 69.K
 uitellocius lapide ictus 60.B
 uitellocius multa pecunia à Carolo Gall. rege repletus 81.B
 uitellocius pacem cum Alexandro pontifice conficit 85.E
 uitellocius Pauli fratris à Mantuano capti salutem Carolo Gall. regi commendat 80.H
 uitelloij de pontificis militibus uictoria 85.D
 uitellocium in Umbria Caesar Borgia tetra supplicio sustulit 88.G
 uituis annis hodie à quadussa appellatur 90.E
 uitrius & Gratianus Guerra Sulmonis, Marfos & Pelignos tueri à Carolo rege iussi 33.C
 uitriy Baiulini interitus 78.C
 uladyslaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Pannoniae rex Mathiae Cornino Humniadis filio, omnino dissimilis 125.E
 ularicus Vitembergensis regulus Germanorum equitum apud Heluetios praefectus 106.F
 umbri belli causa & successus 230.E
 uolga annis Rha ab antiquis nuncupabatur 2.H
 uolga annis prius uocabulo Rha fuit 129.C
 uolga à Romanis & à Scythis Hedil Rha flumen appellatur 161.A
 uolga annis ortus 161.D
 uouum Constantini pro uictoria 132.A
 urbinatus Guido Feltrius moderate imperans 3.G
 urbino pulsus à Caesare Borgia Guido Feltrius 88.G
 uisatus Prinus Patritius Venetus capite multatur 187.C
 uisina & Columniae factiones Romanos in partes discindunt 3.I
 uisinus Fregosinus capitur 16.F
 uisinae factioni sanguinarias manus Caesar Borgia offert 88.G
 uisinus de dedendis oppidis Gallorum regi cogitat 18.E
 Ca. Vrsinus multa pecunia à Carolo Galliarum rege repletus 81.B
 C. Vrsinus uirginij patris fratrisque Iordanis salutem Carolo Gall. regi commendat 80.H
 uisinus R. hegnius, Franc. Gall. regi Parmam digressio occurrit, eumque ad Leonem pontificem deducit 184.F
 uisini à Columniis uincuntur 86.A
 uisini fratres Baptista cardinalis & Innocentius metu pontificis urbe profugiunt 84.H
 uisinum Grauinae regulum Caesar Bor-

gia tetra supplicio sustulit 88.G
 uisitorum copiae armis & equis exute 78.F
 uisumcassanes ad Tabendam à Mahomete oppressus. Vide Asimbicus 133.E
 uislaogij interitus 155.H
 uulturnus annis, ab occasu mœnia Capuae praeterlabens, nec facile ponte inungi nec uado transiri potest 29.F
 X
 Xistius doloris impatientia interitit 4.I
 Z
 zabacca hodie uocatur Maotis palus 160.E
 zachariae Iani Fregosij fratris interitus 92.C
 zagatai uno nomine hodie Arriani, Mariani, Aracosij, Baetiani uocantur 160.I
 zagatae regionis metropolis Samarandada 160.K
 zagataus Cacebas. i. uiride caput 160.I
 zaffero eunuchus classem Selymy attriuit 197.A
 zambronij interitus 178.B
 zaurini Sampetrij interitus 57.B
 zenus capitur, ac tandem uitam ac libertatem impetrat 137.C
 zizimus imperit ab quibusdam scriptoribus, Gemes Baiarum Othomanni frater uocatur 25.B

FINIS.